TRACTATUS
DE INQUISITIONE
VERITATIS

AUTHORE

R. P. NIC. MALEBRANCIO

IN DUOS TOMOS DISTRIBUTUS.

TRACTATUS
DE INQUISITIONE
VERITATIS

AUTHORE

R. P. NIC. MALEBRANCIO

Oratorii Gallicani Presbytero,

VERSIO NOVISSIMA

PRIORI AUCTIOR MULTO ET ACCURATIOR.

IN QUA PRÆTER EMENDATOS prioris versionis errores, adjecta sunt, non modò *Illustrationes* in eâ jam exstantes, verùm & Authoris ELOGIUM, quale a Celeberrimo FONTENELLIO exaratum est, tum & plurimæ novæ *Elucidationes* hîc illic introsparsæ, nec non & varii *Tractatus* ab ipso Authore in ultimâ hujus Operis Gallicâ Editione postmodum superadditi.

TOMUS PRIOR.

GENEVÆ,

Apud FRATRES DE TOURNES.

MDCCLIII.

PRÆFATIO INTERPRETIS.

EN tibi, Lector Benevole, versio nova Tractatûs de Veritatis Inquisitione ex novissimâ Editione Gallicâ. Novam dico? Imo, si quædam excipias quæ in priori mutanda hîc illic judicavi, ipsam hîc habes viri celeberrimi D. LENFANT versionem, additâ duntaxat interpretatione eorum quæ in novissimâ Parisiensi Gallicâ Editione ipse adjecerat Author. Multa quippe videas in hac ultimâ editione passim interjecta quæ in prioribus non exstabant, quæque majoris elucidationis ergo vel mutanda, vel expungenda, vel adjicienda judicaverat MALEBRANCIUS. Cùm igitur háncce versionem Latinam prelo rursus subjicere vellet Typographus, eam complerem me rogavit, quod jam peractum tibi offero; Hîc insuper Authoris elogium, quale a Celeberrimo FONTENELLIO scriptum extat in Historiâ Academiæ Parisiensis, procemii loco reperies, quod ut subjicerem

me monuerunt nonnulli eruditi Viri. Cæterum prioris Interpretis Præfationem æquo fortè longiorem expunxi, multa nempe Authori propria continebat, cetera per modò memoratum elogium ſupplevi: In genere Nova certo ſenſu dici poteſt hæcce Verſio, utpote quam a principio ad calcem totam relegerim, & in multis, imo in ſingulis paginis, ac veluti phraſibus mutaverim aut emendaverim; in quo fortaſſis peccavi, atque audaciæ inſimulandus venio, quòd viri tam eruditi lucubrationes corrigere auſus fuerim; Verùm quid agerem? Ea quæ mutavi mihi mutanda videbantur. Poterámne ea intacta relinquere quæ aut minùs clarè reddita, aut minùs Latina, utut immeritò forſan, judicabam? Non igitur háſce emendationes tibi protrudo ut certè neceſſarias, ſed ut quæ mihi neceſſariæ videbantur. Verùm jam diutiùs te moror; longa præfari a meis abhorret moribus. Totam háncce meam qualemcumque opellam æqui boníque conſulas rogo. Vale.

ELO-

ELOGIUM
PATRIS MALEBRANCII
QUALE A FONTENELLIO
EXARATUM EST.

NICOLAUS MALEBRANCIUS Lutetiæ natus eſt 8°. Idus Sextiles anni 1638. patre Nicolao Malebrancio Regis ſcribâ, & quinque majorum Redempturarum Quæſtore, ſub adminiſtratione Cardinalis Ricolocii, matre Catharinâ a Lauzon, cui frater erat Canadæ Vice-Rex, Burdigalæ Præfectus, atque tandem Regi a ſanctioribus conſiliis: Decem liberorum noviſſimus fuit; unus ex fratribus Primarii Senatûs Judex erat, atque in Supremâ Curiâ magni habebatur cùm diem obiit ſupremum anno 1703.

Is e tot liberis natu minimus ex debiliori corporis habitudine, & valetudinis continuâ infirmitate haud facilè educari potuit; imò ipſi ſingularis admodum erat conformatio, tortuoſa nempe ſpina dorſi, atque longiſſimus in pectore receſſus: Domi ergo ipſum educari neceſſe fuit, neque ex ædibus paternis antè egreſſus eſt, quàm cùm Philoſophiæ in gymnaſio Marchienſi, atque in Sorbonâ Theologiæ ipſi ſtudendum fuit. In his vir ingenio quidem, ſed non ſummo tamen præditus adparuit: Vitæ Eccleſiaſticæ a primâ ætate ſe voverat, utpote ad quam naturâ

naturâ & gratiâ perinde vocaretur; útque huic vitæ fortiùs se adstringeret, eâ tamen fruens libertate quâ ipsi non ita opus erat, Oratorii sodalitatem Lutetiæ ingressus est anno 1660.

Ut igitur ad aliquod incumberet studium quod Votis suis responderet, Ecclesiasticæ studuit historiæ, suadente Patre Le Cointe qui Francorum Annales Ecclesiasticos haud ingloriè scripsit, Eusebiúmque, Socratem, Sozomenum, Theodoretum Græcè legere cœpit. Verùm non facilè in ejus cerebro facta sibi cohærebant, mutuò contrà sese expungebant, atque sic ex inutili labore brevi fastidium enatum est: Eum itaque historiæ transfugam ad se, hoc est ad Hebraïcam linguam, sacrorúmque codicum interpretationem pellicere tentavit illustris Simon, qui tunc Oratorii sodalis erat, & Lutetiæ sedebat; illum in hoc novo curriculo ducem sequutus est Malebrancius, sed cùm a priori parum differret novum hoc studium, in eo mediocres pariter faciebat progressus.

Ipsi autem aliquando per viam Jacobæam transeunti a librario quodam oblatus est nuper in lucem editus Cartesii tractatus de Homine; annos natus erat 26, Cartesiúmque nomine tantùm noverat, aut ex nonnullis quæ, dum Philosophiæ studebat, adversùs eum objici audierat; librum illum cœpit evolvere, atque ejus oculos veluti feriit ex eo effulgens novum omnino lumen; scientiam sibi prorsus incognitam quasi per caliginem prospexit, eámque sibi convenire sensit. Philosophia Scholastica, quam ex longo studio satis supérque noverat, non ei tantum Philosophiæ studium injecerat quantum unius Cartesii voluminis prima lectio, vim suam non exeruerat sympathia, id Philosophiæ genus cum ejus ingenio non erat unisonum, nec ei vera Philosophia visum fuerat. Librum emit, cupidissimè legit, imo, quod fortasse incredibile videbitur, tantâ exultatione, ut cor ipsi micaret, unde lectionem suam interdum interrumpere cogebatur. Non tanto solent homines veritatis studio moveri, ut pote quæ cerni non possit, & inutilis vulgò habea-

habeatur; imo vulgares eorum cupiditates præclarè secum agi putarent, si tanto explerentur studio.

Omne aliud ergo studium abjecit ut totus ad Cartesianam Philosophiam incumberet; quod cùm ipsi exprobrarent sodales & amici, critici scilicet aut historici quibus hæc inania videbantur, ab ipsis quærebat nonne Adamo perfecta fuisset scientia, fatentibúsque, ea enim erat Theologorum opinio, Ergo, inquiebat, neque in arte criticâ, neque in historiâ sita est scientia illa perfecta, nec quicquam aliud scire gestio quàm quod noverat Adamus.

Atque sic intra paucos annos tantumdem didicit quantùm saltem ipse sciebat Cartesius, in Philosophiâ enim quò plus quis cogitat, eò majores facit progressus, jam verò intra idem temporis spatium hic illo plus multò cogitat, sed in scientiis quæ facta spectant, intra certum tempus non plura leges quàm quivis alius legere potuisset; ingenio igitur formantur Philosophi, non secus ac Poëtæ, tempore Docti; Tam subitò Philosophus evasit Malebrancius ut intra decem primos annos quibus Cartesii dogmatibus studuerat, jam Tractatum de Veritatis Inquisitione scripserit.

Ac primò quidem, uti publicam pertentaret sententiam, hujus tractatûs prius volumen manuscriptum adhuc emisit, eóque lecto Abbas Divi Jacobi, vir eximiâ præditus virtute, & cujus nutu ac voluntate res libraria regebatur sub Patre Aligrio qui Cancellarius erat, illius edendi privilegium gratis ipsi concedi subitò curavit anno 1674.

Ingens fuit de eo libro rumor, etsi enim jam notis niteretur dogmatibus, verè primigenius visus est; Cartesianus quidem erat author, sed Cartesio par, ipsum non sequutus sed nactus videbatur. In eo ubique libro magnâ arte elucidantur ideæ etiam abstrusissimæ, eæ ità junguntur, & ex conjunctione nervi ipsis adduntur; in eo etiam videas scitè commixta multa minùs abstrusa quæ, cùm facilè intelligantur, Lectorem ad reliqua attentè perse-

quenda exſtimulant, ipſi ſe omnia intellecturum pollicentur, imo fortè omnia propemodum intellexiſſe perſuadent: Dictioni puræ & emendatæ additur ſimul ea verborum dignitas, quam poſtulant argumenta, additur & omnis lepos quem pati poſſunt; neque tamen Imaginationis dotes excolere ſtuduerat, cùm contrà ſemper eas enixè damnaverit, verùm ipſi innata erat nobiliſſima & vividiſſima imaginatio, quæ ingrato obnitentíque famulabatur, rationemque veluti clanculùm ornabat.

Feliciorem habuit exitum prius illud de Veritatis Inquiſitione volumen, quàm ut cenſoriâ virgulâ non notaretur; ipſum reprehendit Folcherus Divionenſis Canonicus, cui reſpondit Malebrancius in præfatione alterius voluminis quod edidit anno ſequenti. Completus ita ille tractatus tantò ſplendidior extitit; ex ſuperioribus nova enaſcebantur dogmata, & in eâ quidem familiâ, quò plures ſunt generationes, eò ſunt nobiliores; Plurimi viri, iíque illuſtriſſimi ſcriptum adprobavere, &, ut alios taceam, Arnaldus ipſe, cujus adeo ſuffragium, & per ſe, & ex iis quæ ſecuta ſunt, magni erat momenti.

Folcheri reſponſa prætermitto, ut & Malebrancii novas Illuſtrationes, & quæ ad Folcheri reſponſa reſpondit Benedictinus Pater a Gabetis qui Malebrancii placitis calculum adjecerat. Hinc inde multa prodiere ſcripta, ſed quæ nihil ferme docebant, quippe hinc parum intellecta Veritatis Inquiſitionis dogmata malè exponebantur, inde eadem fuſiùs explicabantur, aut aliter enuntiabantur; ſic parum ſæpe eſt Philoſophiæ in longâ etiam de Philoſophicis diſputatione.

Quàm vividam autem nonnullis jam perſuaſionem injeciſſet ille de Veritatis inquiſitione Tractatus, patet vel ex ipſo Patris a Gabetis exemplo; nec, niſi eam produxiſſet perſuaſionem, author, cui docere mens fuerat, publicis delectabatur plauſibus; hi quippe ad ſuam tantummodo, illa ad veritatis gloriam cedebat; Verùm non utrumque ſemper, ſed meros ſæpe plauſus obtinebat; quid mirum?

Duras,

Duras admodum conditiones ſtatuit ejus Doctrina, ut quiſque ſcilicet ſenſus indeſinenter atque imaginationem veluti exuat, útque continuæ niſu meditationis ad certam aſſurgat idearum regionem, quæ ita eſt ardua, ut etiam inter Philoſophos, quorum reſpectu vulgus ſunt plerique omnes homines, aliud adhuc exſtet vulgus quod eò uſque pertingere non valet: Ea tamen dogmata, ut ut abſtruſa, & ad purum intellectum pertinentia, temporis progreſſione invaluerunt, & e numero Malebrancianorum haud mediocris humanæ menti acceſſit gloria; revera illis ipſis tam duris conditionibus veluti illecebris mens quandoque pellicitur & capitur.

Plenus eſt Deo liber de Veritatis Inquiſitione. Deus ſolus agit, & quidem ſtrictiſſimo ſenſu; ad eum immediatè pertinet omnis agendi vis, omnis actio; quæ vulgò dicuntur cauſæ ſecundæ non cauſæ ſunt, ſed occaſiones tantùm Dei actionem determinantes, cauſæ denique occaſionales. In eo præterea tractatu probantur aut explicantur nonnulla Chriſtianæ Religionis dogmata, uti de peccato originis: Neque ſuum tamen de Religione ſyſtema totum hactenus expoſuerat author, quippequi nondum docuiſſet quì ſua Philoſophica placita cum Religione conciliaret? Id autem, ſollicitante Duce Chevreüſio, anno 1677 præſtitit in ſuis Chriſtianis converſationibus.

In his tres introducit perſonas, Theodorum ſcilicet, qui ipſe eſt Malebrancius, Ariſtarchum urbanæ frontis hominem, accuratis & Philoſophicis parum aſſuetum ideis, qui multa legit, tantóque minùs cogitat; Eraſtum denique adoleſcentem, neque vulgaribus præjudiciis, neque ſcientiâ adhuc corruptum, quíque diligenti ac docili attentione adprehendit quæ tumultuoſam Ariſtarchi imaginationem fallunt; Eruditus eſt Dialogus; in eo unicuique proprius color, proprium ingenium ſcitè redditur, atque Ariſtarchus ſpeciatim Philoſophicè comicus, ut æquum erat, exhibetur. In eo ſolertiùs adhuc quàm Socrates apud Platonem auditoribus veritates in ip-

ſis latentes quaſi obſtetricatur Theodorus; ſic Dei exiſtentiam, naturæ humanæ corruptionem ex peccato originis, atque Reparatoris cujuſdam ſive Mediatoris & gratiæ Divinæ neceſſitatem, vel ipſis probat, vel eò ipſos adducit ut per ſe detegant. Ex his demum hoc efficitur colloquiis, ut authoris noſtri Chriſtianum ſyſtema amplectatur Ariſtarchus, Monaſteriúmque ingrediatur Eraſtus.

In alterâ harum Converſationum editione novas his addidit meditationes, in quibus ex unâquâque Philoſophicâ conſideratione aliquam ad Deum elationem deducit, ſic fortaſſe quorumdam religioſis mentibus reſpondere voluit, quibus abſtruſa ipſius, adeòque jejuna Philoſophia ſatis teneros pietatis motus ciere non poſſe videbatur; ſed, ut quod ſentio dicam, pleriſque ſemper erunt eo reſpectu ideæ illæ Metaphyſicæ non ſecus ac ſpiritûs vini flamma, quæ ſubtilior eſt quàm ut lignum accendat.

Illuſtriſſimis e Chriſtianis eadem mens fuit quæ Malebrancio, Religionem ſcilicet cum Philoſophiâ conjungere, non quòd non facilè queat utraque ſeparata manere, aut quòd non poſſint, omnis tumultûs vitandi causâ, utriuſque Imperii ſtatui limites, verùm præſtat adhuc inter Poteſtates gratiam componere, eáſque ad ſinceram pacem adducere. Qui verò in eâ re operam poſuerunt cum Philoſophiâ vigenti ſemper pacti ſunt, cum Platonicâ nempe veteris Eccleſiæ Patres, cum Ariſtotelicâ Divus Thomas; hos ergo ſequutus Malebrancius cum Carteſianâ tantò libentior pepigit, quòd eam non ad tempus ut ceteras, ſed in ſempiternum, quoad præcipua ſaltem ejus dogmata, gratiâ valituram auguraretur: Nec ſolùm eam Philoſophiam cum Religione conciliavit, verùm multas inſuper, eáſque magni momenti Religionis Veritates ex illâ depromi demonſtravit, atque fortaſſe in uno ipſi omnia ferme tribuit. Neminem latet id ex argumento quo mentem ſpiritum eſſe probat Carteſius neceſſariò ſequi, mentis nimirum cogitationes phyſicas corporis motuum,

aut

aut corporis motus physicas mentis cogitationum causas esse non posse, sed hæc sibi mutuò tantùm causas occasionales esse; Deúmque solum veram ac physicam esse causam quam ad agendum determinant occasionales causæ; cùm enim corpus movere nequeat mens quæ corpore & superior & nobilior est, tantò minùs e duobus corporibus hoc illud movere valebit, sícque nihil aliud est eorum conflictus quàm id cujus occasione Deus certos inter hæc corpora motus distribuit, ex certis a se ipso institutis legibus quæ dubio procul corporibus ignotæ sunt. Deus ergo solus est qui sive in corpora, sive in spiritus agat, atque ex hoc ipso efficitur illum planè & omnino solum esse a quo beati aut infelices reddi queamus, quo quidem ex dogmate innumera deduci possunt in Ethicâ Christianâ. Quoniam in corpora Deus ex generalibus Legibus agit, eodem modo in spiritus agere censendus est; ubique ergo vigent Leges generales, atque ex iis tot enascuntur nævi, qui tum Naturæ tum Gratiæ ordinem perturbant, & quos Deus aliter arcere non potuisset quàm per Leges speciales quæ ipso parum quidem dignæ sunt: Sic respondetur ad omnia & speciosissima quidem quæ contra Providentiam objici solent. Tale est summatim totum ejus systema, verùm ex hac epitome cognosci nequit totum ejus pretium, quò quis illud fusiùs expositum leget, eò longior simúlque strictior erit idearum catena, nec ullus unquam Philosophus tales nectendi catenas artem æquè calluit.

Hinc autem quamdam sibi propriam de gratiâ sententiam hauserat, non dogmatis quidem, sed rationis illud exponendi respectu; sic ergo cum celebri Patre Quesnel Oratorii itidem sodali, qui Arnaldi sententiam amplexus erat, nequaquam contendebat, útque utri potiùs sibi credendum esset meliùs cognosceret, optabat Pater Quesnel ut Malebrancii sententiam Magister suus audiret, & eo consilio utrumque sibi invicem occurrere curavit in domo communis amici. In summâ docebat Malebrancius humanam

manam Christi mentem gratiæ distributionis causam occasionalem esse, certos videlicet deligendo homines quibus eam gratiam a Deo precabatur, cúmque ea mens, etsi perfecta, finita tamen esset, hinc fieri ut gratiæ non secus ac naturæ ordo suos etiam nævos haberet; nec multùm erat verosimile Arnaldum nova hæc dogmata docili aure accepturum esse; vix loqui cœperat Malebrancius cùm jam disputari cœptum est, ideóque neuter alterius mentem satis intellexit, de nullo capite inter ipsos convenit, atque a se discesserunt alienato satis utrinque & offenso animo; saltem nihil aliud ex hoc effectum est colloquio, nisi quòd sententiam scriptam se propositurum Malebrancius, se responsurum Arnaldus pollicitus est, seu, quod ad idem ferme redit, bellum alter alteri indixit.

Quantâcunque autem famâ gauderet Arnaldus, ac speciatim ut ut acer erat in argumento de gratiâ, quod veluti ejus erat dominii, promissis tamen stare ausus est Malebrancius, atque suum scripsit de Naturâ & Gratiâ Tractatum; ejus exemplum Arnaldo transcribi jussit, verùm e Galliâ tunc ille Doctor excessit, & quamvis illud ipsi in Hollandiam missum fuisset, nihil de eo quicquam toto anno audivit Malebrancius; ab amicis tandem exoratus librum suum publicavit, atque ad Elzevirum misit a quo in lucem editus est anno 1680; Cùm ibi præsens adesset Arnaldus, nonnulla ejus legit folia, atque vel propriæ sententiæ, vel ipsius Malebrancii commodis studens, hanc editionem prohibere conatus est, quod cùm non potuisset, ad respondendum continuò se accinxit.

Suas interea scripsit Malebrancius Christianas Metaphysicásque meditationes quæ anno 1683 vulgatæ sunt; Dialogus erat Verbum inter & Malebrancium; verbum videlicet universam esse rationem, in hac increatâ substantiâ creatos spiritus quicquid vident, imo & corporum ideas cernere, verbum utique solum esse quo illuminemur lumen, solum a quo doceamur Magistrum, persuasum habebat:

bebat : Eo itaque nixus fundamento, verbum illud cum ipſo ut cum Diſcipulo loquens, ipſique altiſſimas Metaphyſicæ & Religionis veritates aperiens introducit, neque hos tamen ſermones pro veris verbi ſermonibus obtrudit, in præfatione enim præmonere non oblitus eſt ea quidem eſſe reſponſa quæ a verbo, dum interrogaret, audiviſſe ſibi videtur, verùm ſe aut ipſum forſan malè interrogaſſe, aut ipſius reſponſa malè intellexiſſe, nec aliam ſibi mentem eſſe quàm docere illum unicum & communem Magiſtrum ſemper eſſe conſulendum. Cæterum affirmare licet in eo Dialogo obſervatam fuiſſe verborum majeſtatem tanto Magiſtro dignam quantùm ſaltem eam aſſequi valet humana imbecillitas : Ea quippe authoris ars fuit, aut potiùs naturalis habilitas, ut in eo ſcripto quamdam aſſecutus ſit gravitatem, verè auguſtam ac majeſtate plenam, quæ ſenſus & imaginationem compeſcere, rationémque attentam reddere, & in reverentiâ continere valet; verbo, ſi ornamenta ſua Philoſophiæ commodare poſſet Poëſis, ea non poſſent eſſe magis Philoſophica.

Eo ipſo anno ſcilicet 1683 Malebrancium Arnaldus primùm adgreſſus eſt, nec Tractatum de Naturâ & Gratiâ impugnabat, ſed illud dogma fusè in libro de Veritatis inquiſitione expoſitum, quo docet in Deo cerni omnia, quódque olim ipſe multùm laudaverat. Eam ſelegit viam etſi non compendioſiorem, quâ Malebrancium, ut aiebat, cariſſimis diffidere Metaphyſicis ſpeculationibus edoceret, ſícque faciliùs ipſi ſuam de Gratiâ falſam opinionem eriperet.

Queſtus eſt autem Malebrancius quòd argumentum illud, de quo nullatenus agebatur, malignè ſelegiſſet, quia facilè, utpote maximè Metaphyſicum, pleriſque tanquam ridiculum exhiberi poterat : Multa hinc inde ſcripta fuere, inſtar Epiſtolarum ad communem amicum, unde initio, cùm alter de altero loquerentur, ambo adverſarii ſæpe dicebant, *Amicus noſter* &c. ſed ille poſteà evanuit titulus,

tulus, ipsique successerunt exprobrationes omnibus tamen conditæ mitigationibus & mollitudinibus quas dictare possunt & Charitas & Urbanitas. Tandem criminationes conflavit Arnaldus quas probare non potuisset, Malebrancium putà corpoream in Deo extensionem supponere, aliáque dogmata Religionem corrumpentia artificiosè instillare. Ad hæc Malebrancius Deum compellat, orans ut pennam atque animi motus compescat. Ex his utrinque scriptis satis liquet Arnaldo fuisse polemicum omnino animum, Malebrancio pacis amantissimum; imo hic alicubi se invitum hactenus profitetur Christianis spectaculum præbuisse non minùs periculosum quàm ea contra quæ vulgò tantopere declamitant: Arnaldo præterea multi aderant fautores, qui, ubi primùm in arenam descendebat, Jo triumphe clamabant; contrà Malebrancius, ut quidem volebat, homo erat sine nomine, imo etiam abjectus, quod utique rectè acceptum ei haud quaquam nocebat, ut ipse monebat interdum: Quod ad ipsam verò attinet quæstionem, quàm subtiliter, quàm nervosè simul ea tractata fuerit facilè quivis intelligit; vix duo adhuc pares Athletæ in totâ reperti fuissent Europâ, verùm undenam Judices accersiti fuissent? Pauci erant qui vel certaminis spectatores esse valerent, atque ex his omnes ferme alterutri favebant; plenam victoriam vel unus attulisset transfuga, sed nullus unquam a suo duce defecit.

Dum hæc tanto æstu agitabantur, anno scilicet 1684 in lucem editus est Tractatus de Ethicâ qui cum his quæstionibus nullam habebat relationem, & antea quidem scriptus fuerat. In eo Malebrancius omnia nostra officia ex dogmatibus sibi propriis deducit. Mirantur nonnulli, imo forsan ægrè ferunt quòd ex solâ Philosophiâ peti queant severissimorum Christianæ Religionis officiorum fundamenta, vulgò quippe arbitrantur se minori pretio Philosophos esse posse.

Præludium modò fuerat totum de ideis certamen, externa tantùm, ut ità dicam, munimenta huc usque impugnaverat

gnaverat Arnaldus, arcémque tandem adgressus est, anno scilicet 1685, suas in Tractatum de Naturâ & Gratiâ Philosophicas Theologicásque meditationes evulgavit. Novam Malebrancii Philosophiam aut Theologiam funditus diruere sibi videbatur; novam adpellabat eam quam tamen Malebrancius nec novam, nec suam esse contendebat, sibi quippe non eam esse dicebat ingenii sublimitatem quæ eam excogitare valuisset, quâ affirmatione summis sanè laudibus eam efferebat. Suam revera Philosophiam Cartesio, Theologiam Divo Augustino tribuebat; Verùm si ædificii fundamenta ii substruxerant, ipse illud totum superstruxerat, & ad tantam perduxerat altitudinem, ut ii ipsi non sine admiratione vidissent. Eodem semper modo atque successu Arnaldo respondit; inter suos uterque victor exstitit. Multa quidem adversùs Malebrancii opiniones objici queunt, verùm hoc est fatum omnis merè Philosophici systematis, ideòque, & tantò magis Philosophici simul & Theologici. Atque hoc quidem systemà cum ipso Mundi systemate, quale a Malebrancio concipitur, lìbens ego contulerim; finium scilicet amplitudine, dignitate, ordine, universitate reparantur ejus nævi.

Cùm ita Arnaldo, aut sibi saltem bonâ fide satisfecisset, certamini finem imponere decrevit, sive quia pacis amans erat, sive quia nihil veritatum seriem atque contextum magis interturbare autumabat quàm istiusmodi certamina; Lectores enim huc illuc diù pertractos ex his quæ in utramque partem disseruntur, tandem ubi sient non ampliùs videre.

Controversa omnia argumenta, aut potiùs totum systema suum in novo Libro recollegit, qui nullam altercationis speciem præ se ferret, & ille est quem inscripsit *Colloquia de Metaphysicâ & Religione*, quíque prelo subjectus est anno 1688; hic quidem liber, ut ipse fatebatur, nihil aliud continebat quàm superiores libros, atque ii omnes nihil aliud simul complectebantur quàm ipsum de Veritatis Inquisitione Tractatum, sed eadem in novo lumine proferebat, novis argumentis confirmabat, novásque ex iis conse-

quentias deducebat, atque vel ex eo ſolo patebat quàm fixum atque ſtatutum, quàm probatu facile, quàm denique conſequentiarum ferax eſſet ipſius ſyſtema. Veritatem ſciebat ſub certâ propoſitam facie hunc illúmve quandoque ferire, quem ſub aliâ non feriiſſet; ſic propemodum Plantarum ſemina tantâ prodigentiâ profundit natura, ſatis habens ſi vel unum inter multa quæ pereunt bene vertat.

Quid autem cum Regiſio de apparenti Lunæ atque omnium in genere quæ cernuntur magnitudine concertationis habuerit Malebrancius, [a] alibi jam notavi, nec ibi quæſtionem ipſe decidere ſuſcepi, hoc enim non eſt ullius hiſtorici officium, nedum ſit meum; ſed eam a quatuor e Celeberrimis Geometris in gratiam Malebrancii judicatam fuiſſe obſervavi in ipſo Regiſſii Elogio, quia merè hiſtorica, hoc eſt vera ſunt hæcce Elogia; concertationem de ideis renovavit Regiſſius, atque Malebrancium idcirco damnavit, quòd homines voluptate beatos effici dixiſſet; ſic ergo ut ut erat Philoſophica & maximè Chriſtiana ejus vita, voluptatum tamen defenſor deprehenſus eſt; ſed ſimul fatendum eſt ita ſubtilem atque Metaphyſicam evaſiſſe quæſtionem, ut voluptatum ardentiſſimi ſectatores ipſis in omne ævum nuncium mittere maluiſſent, quàm ipſas eodem quo defendebat modo defendendas habere.

Nonnullos autem minùs quidem illuſtres ejus Adverſarios, & quaſdam minoris momenti concertationes omitto. Contradictiones non invenire non poterat ejus dogmatum novitas atque ſingularitas, imo ſola ipſius fama tales in eum concitaſſet. Multi etiam eum eo fine adgrediebantur ut cum eo concertaſſe dici poſſent, ſed novum ei aliunde omnino bellum intervenit. Dominus ſcilicet Franciſcus Lami Pater Benedictinus in ſuo de ſui notitiâ libro, propriam de gratuito Dei amore opinionem Malebrancii auctoritate confirmare voluit: Amiciſſimi erant hi duo Patres, imo Malebrancii Diſcipulus habebatur Pater Lami, verùm eo offenſus eſt Malebrancius quòd ſententia quam ſuam non

[a] Vid. hiſtoriam anni 1707. p. 160. & ſeq.

non agnoſcebat, ſuâ tamen auctoritate firmaretur, atque ea tunc materies plus oneris habebat quàm ullo tempore, quia ad Quietiſmum, de quo tum magno æſtu diſputabatur, cujúſque ramus videbatur eſſe ille amor gratuitus, proximè accedebat. Malè ideo admodum audiebat, atque monſtrum veluti impugnabant Theologi cujus nomen maximè, vera exiſtentia nequaquam periculoſa erat.

Ut igitur quid ſentiret publicè profiteretur, ſuum edidit Malebrancius *de Amore Dei* Tractatum anno 1697; in eo neminem adgreſſus, imo ne nominato quidem Patre Lami ex ſuis exponit dogmatibus qualis eſſe debeat amor ille, útque propriæ utilitati ſemper ſerviat; verùm illum non magis ad vulgi captum accommodari fatendum eſt quàm Patris Lami amorem gratuitum.

Eum librum controverſiam nullatenus redolentem, ſed quicquid in hoc argumentum effari poterat quod ad mentes docendas aptum eſſet, continentem, ſecuta ſunt alia ſcripta multas controverſias, nullum documentum complectentia: Contendebat Pater Lami ſe Malebrancii mentem rectè interpretatum fuiſſe, ſed eum ſententiam mutaſſe; quod utrumque ſedulò negavit Malebrancius. Querebatur utique quòd cùm a Regiſſio Epicureiſmi reſpectu voluptatum inſimulatus fuiſſet, Ethicam ſimul ita puram ipſi tribueret Pater Lami ut omnem ex amore Dei voluptatem excluderet; nec rarò ita queſtus eſt id ſibi evenire incommodi, ut nemo, ne Arnaldus quidem, veram ipſius mentem rectè intelligeret; ſunt quippe ideæ ejus metaphyſicæ puncta ceu individua, quæ niſi rectà omnino impingantur, nullâ parte attinguntur.

Anno 1694 fato functus fuerat Arnaldus, verùm ex ejus cineribus quinquiennio pòſt veluti prodierunt duæ Epiſtolæ quæ quæſtionem de Ideis ac voluptatibus tam ſæpe jam agitatam iterum revocabant; His reſpondit Malebrancius, reſponſóque brevem ſubjecit contra mentis ante occupationem Tractatum. Neque hic eſt, ut ſibi quis in animum inducere poſſet, moralis Tractatus contra hunc

antiquiſſimum, vulgariſſimum, atque ſanatu difficillimum generis humani morbum; ſunt tantummodo variæ Demonſtrationes formæ, & ut volebat author, evidentiæ Geometricæ miri hujus paradoxi, Arnaldum ſcilicet nullum horum qui ſub ejus nomine contra Malebrancium editi ſunt, librum ſcripſiſſe; atque ipſi quidem unum ponere ſatis eſt, Arnaldum videlicet verè locutum fuiſſe cùm Deum teſtem facit ſe horum quos impugnabat mentem rectè aſſequi ſemper ſincerè cupiiſſe, idque ſemper a ſuis moribus abhorruiſſe ut eos authores eorúmve libros alios atque erant exhiberet; hoc poſito theſim ſuam facilè probat; cùm nonnulla in iis Malebrancii loca manifeſtò fuerint detruncata, aut eorum ſenſus non ſemel & de induſtriâ malè redditus, cùm in iis appareant doli apertiſſimi ideóque voluntarii, inde evidenter patet, non ab eo libros fuiſſe ſcriptos qui illo ſe adegit jurejurando. Saltem non aliter eos ſcripſiſſet Arnaldus quàm ut generalis cauſa imperfectis & vitioſis occaſionalibus cauſis determinata, nempe alicujus ſcribæ excerptis.

Dum autem in propriâ regione tot inveniebat contradictiones Malebrancius, ejus interea Philoſophia ad Sinenſes uſque penetraverat, ibíque eam omnibus arridere affirmavit Roſaliæ Epiſcopus; imo quidam Jeſuita Evangelii in his regionibus præco fratribus in Galliam ſcribebat non alios eò mitterent quàm qui Mathematicam Malebranciíque ſcripta edidiciſſent. Mathematices certè ſtudioſiores quàm eidem nati videntur Sinenſes, quorum huc uſque tantopere jactatum eſt ingenium; verùm fortaſſe id eorum quod ita laudatur ingenii acumen illud eſt ipſum quod poſtulat Metaphyſica. Quicquid ſit Malebrancium enixè rogavit Roſaliæ Epiſcopus ut in gratiam Sinenſium ſcriberet; & id quidem peregit anno 1708 in brevi Dialogo qui inſcriptus eſt *Chriſtianum inter & Sinenſem Philoſophum de naturâ Dei Colloquium*: Materiam æternam infinitam, increatam eſſe contendit Sinenſis Philoſophus, atque certum quemdam Ly, qui nihil aliud eſt quàm certa quædam materiæ

materiæ forma, summam esse intelligentiam & sapientiam, ita tamen ut non sit natura quædam intelligens & sapiens a materiâ distincta, & ab eâ non pendens. Nec Christiano Philosopho difficile est illum Ly absurdissimum impugnare, aut potiùs ideam ejus corrigere, & in veri Dei ideam convertere, ídque tantò faciliùs est quòd ille non multùm ab illâ ratione differat quâ, ut censet Malebrancius, omnes illuminantur homines, & in quâ cernuntur omnia, utpote qui ex ipsâ Sinensis sententiâ sit universa ratio. Cùm autem tam longinqui essent Sinenses Philosophi quos spectabat ille liber, quis ex eo novas Malebrancio concertationes enaturas suspicatus fuisset? Atqui tamen enatæ sunt, nempe cum Trevoltii diurnorum scriptoribus; nimirum Litteratos e Sinensibus Atheos esse negaverunt, quod dixerat Malebrancius, dictúmque defendit ex innumeris præconum Jesuitarum libris.

Ultimus tandem ejus liber qui anno 1715 evulgatus est fuere ejus in præmotionem Physicam considerationes: In his cuidam respondet libro de actione Dei in res creatas, in quo huic præmotioni fidem dare conans author Malebrancii authoritate propriam interdum sententiam firmabat, eúmque ad se adducebat; Verùm neque hunc quò ducebat sequi voluit Malebrancius, neque se a viâ aberrare fateri, cùm non idem iter uterque insistebant: Libertatem scilicet verbis servabat ille, re tollebat, Malebrancius verò exposuit quî eam totam ipse servaret. Præmotionem physicam per exemplum exhibet non minùs decretorium fortasse, aut certè movendis animis aptius quàm omnia Metaphysica argumenta. Statuam fecit opifex quod caput per verticulos reverenter coram ipso inclinat, dummodo funiculum ipse trahat; quotiescunque eum trahit funiculum, clientelam profitetur statua, eámque tunc adprobat opifex, verùm aliquando ipsum non salutat, quia funiculum ipse non tetigit, atque eam ideo iratus diruit: Facilè igitur demonstrat Malebrancius Deum, si ita ageret, neque satis bonum, neque satis æquum fore, simúlque

probare suscipit Deum, ut eum agentem exhibet, talem satis esse, & quantùm debet, etsi non quousque voluissent Baylius & nonnulli Philosophi. Sic ergo ex unâ parte Deo non inesse probat falsam illam quam ei nonnulli tribuunt Theologi inclementiam, & ex alterâ veram illam quam in Deo commonstrat Religio severitatem omni vituperio liberat, & ambos Theologiæ severioris & ad desperationem adigentis, ut & humanioris ac remissioris Philosophiæ scopulos perinde vitat. Librum tandem absolvit orans unumquemque ne ipsum judicet quin priùs totum attentè scriptum legerit atque intellexerit; quâ prece in ultimo tot scriptorum iteratâ satis indicatur quàm difficilè id a lectoribus impetretur.

Atque Malebrancium huc usque quatenus Metaphysicæ aut Theologiæ doctorem ferè solùm exhibuimus; quo sub utroque nomine ad Scientiarum Academiam non pertineret, limites enim suos ea prætergrederetur, si Theologiam vel extremis tangeret digitis, & a Metaphysicâ pariter abstinet utpote incertiori & nimis contentiosâ, aut quæ non ita manifestas habeat utilitates. Verùm Geometriæ ac Physicæ non minùs erat peritus, atque ejus in his doctrina, quæ in præcipuis ejus scriptis splendidè adparet, ei honorarium in eo cætu locum obtinuit, cùm anno 1699 renovatus est. Imo per Geometriam & Physicam quasi per gradus ad Metaphysicam & Theologiam ascendit, atque eæ deinceps ferè semper maximè sublimes ipsius meditationes vel fundavere, vel firmavere, vel denique exornavere.

Anno 1712 postremùm editus est *Tractatus de Inquisitione Veritatis*; atque in eo tunc plenam legum motûs adjecit theoriam; quod argumentum cùm diu meditatus fuisset, pristinas suas de eo opiniones multùm correxit, earum falsitatem postmodum edoctus, hominum enim est errare, sed nonnisi præclarorum virorum errores suos agnoscere: Huic etiam addidit Editioni novam nec ita brevem de Physicâ dissertationem, de generali scilicet orbis

orbis universi systemate ; ipsum est Castesii systema ita reformatum ut sit tamen aliud omnino systema : Nititur quippe dogmate huic ingeniosissimo Inventori familiarissimo, sed quod minùs æquo pertendit. Ex eo solo, si Malebrancio credatur, eorum omnium ratio redditur quæ in Physicâ sunt generalissima atque occultissima, corporum scilicet duritiei, vis elasticæ, gravitatis ; lucis pariter ipsiúsque reflexionis, refractionis, & quî uno momento quoquoversùm propagetur ; ignis denique generationis & colorum. Id quidem hypothesim esse necesse est, vix tamen illud dogma eo nomine adpellari potest, quippe quod ab alio dogmate deducatur quod Cartesianis indubitatum est, quódque ceteri diffiteri non possunt quin absurdissima quæque admittant. Verbo, quemadmodum apud Cartesium Orbis universus innumeris & penè immensis constat vorticibus quorum centra sunt stellæ fixæ, quemadmodum ii non ita se mutuò destruunt ut unum constituant vorticem, sed eâ ratione suos aptant motus ut cuncti simul sed in eam quisque partem circumagantur quæ toti congruat systemati ; quemadmodum denique vi suâ centrifugâ sese mutuò indesinenter atque æqualiter comprimunt, & in primo suo perstant æquilibrio ; sic etiam imaginatur Malebrancius totam subtilem materiam quæ per unum speciatim vorticem, per nostrum putà, diffusa est, in innumeros & infinitè ferme parvos divisam esse vortices quorum summa est velocitas, adeóque ferè infinita vis centrifuga, cùm sit ipsum velocitatis quadratum per circuli diametrum divisum. Hîc ergo abundè vires suppetuut ad omnes Physicæ necessitates. Cùm quædam juxta se invicem quiescunt, séque immediatè tangunt crassæ particulæ, id ex eo fit quòd in omnem sensum comprimantur centrifugis minorum vorticum viribus quibus circumcinguntur, quibúsque nullâ vi resistunt ; atque inde oritur corporum durities. Si verò ita flectantur ut minores intra earum interstitia contenti vortices non ampliùs, ut antea, in his moveri queant, eò tendunt

hi

hi circumvicini vortices eâdem illâ vi centrifugâ, ut hæc corpora in pristinum restituant statum, atque hæc est vis elastica. Lux itidem est pressio quam in sphærâ minorum circumcingentium vorticum operatur corpus lucidum, cúmque omnia sint plena, uno eodémque momento ea e centro sphæræ ad ejusdem extremam usque superficiem communicatur pressio. Præterea cùm sæpius iterentur eæ corporis lucidi pressiones, quia cùm pellit, ipsum simul repellitur, multæ fiunt pressionis vibrationes quæ, prout certo tempore plures aut pauciores sunt, diversos efficiunt colores, quemadmodum oriuntur diversi toni ex majori minorive vibrationum numero quæ in crassiori aëre a corpore sonoro cientur. Atque innumeras quidem diversas pressiones simul pati potest vel minimus vortex, quod secùs se haberet in corpore duro, unde fit ut per idem punctum physicum transire possint innumeri radii diversè colorati qui se se nec destruant nec alterent : Cùm autem inæqualiter prematur radius qui e fluido in fluidum transit, hinc oritur ejusdem refractio. Ex eodem dogmate sequitur corporum gravitas quæ, ut ut vulgare omnino phænomenon, hactenus tamen comprehendi non potuit ; verùm longior esset ipsius explicatio. Suos denique minimos vortices ut clavem totius physicæ spectabat Malebrancius, nec parum ab ipsis facit quòd tot rebus inserviant.

Ut ut infirma in Malebrancio esset corporis habitudo, bonâ satis valetudine usus fuerat, non solùm quia eâ utebatur diætâ quam ei præscribebant ejus & pietas & solemnia vota, sed quia insuper quasdam identidem adhibebat necessarias cautiones. Præcipuum ejus remedium, ubi aliquam sentiebat invaletudinem, magna erat aquæ copia quâ internas corporis partes sibi abunde abluebat, omnia bene se habere persuasus, cùm bene officio fungebatur hydraulica; verùm tandem gravissimo morbo affectus est anno 1715, ætatísque 77, atque continuò de ipso desperatum est. Universum erat deliquium, nulla aderat febris, nulla

nulla fluxio, nulla obstructio, sed vehementissimi dolores.

Novæ autem quæ supervenit & ejus quietem perturbatura fuisset concertationis dolorem ab eo avertit ille morbus; bellum ei indixerat Jesuita Tertzius qui eo anno amplam totius ejus systematis refutationem typis subjecit: Majorem vitæ partem armatus vixerat Malebrancius, sed invitus atque sui tantùm defendendi causâ, nec aliter quàm supremo fine domita fuit ea fatalis necessitas; imò aliûs generis contradictiones passus est, minùs quidem splendidas, sed multò graviores. Longa texi posset historia earum quæ ab hominibus malè acceptæ sunt veritatum, ut & injuriarum quas passi sunt qui has infelices alienigenas introduxerunt.

Menses quatuor ægrotavit Malebrancius, vires quotidie ipsum deficiebant, & ita omnem amittebat humorem ut nihil tandem aliud esset quàm larva nudis ossibus cohærens. Ipsius morbus ad ejus Philosophiam sese veluti accommodavit, ad nihilum ferè redactum est corpus quod ita semper contempserat, mens verò quæ semper imperaverat, sana atque integra mansit, eâque tantùm utebatur ut ad Religiosos sensus sese exstimularet, aut interdum relaxationis ergo de corporis interitu philosopharetur. Quieto semper animo longam spectavit mortem, cujus ultimum tale fuit momentum 3°. Idus Octobres, ut somno molli requiescere visus sit.

Ex quo rectas ei aperuerat vias Cartesii scriptorum lectio, eo fine tantùm studuerat ut menti lumen præferret, non ut memoriam pluribus oneraret; luminibus enim eget mens, neque ea unquam abundant, sed multis sæpe inutilibus obruitur memoria, unde ea semper onera excutere conatur. Non multa igitur legerat, multa tamen didicerat; quæ ad meram eruditionem pertinebant ea prorsus negligebat; uno jucundiùs afficiebatur insecto quàm omni Græcâ Romanâve historiâ; & revera multas in unâ certi generis consideratione historias uno perspicit intuitu vir summo præditus ingenio. Id etiam Philosophiæ genus

aspernabatur quod nihil aliud docet quàm variorum Philosophorum sententias; hominum enim cogitationum historiam aliquis nosse potest, expers ipse cogitandi. Nemini ergo mirum erit quòd decem uno tenore versus nunquam sine fastidio legere potuerit: Assiduè meditabatur, & certis quidem cum cautionibus, clausísque speciatim fenestris. Operosum attentionis habitum ita adeptus erat, ut, ubi quid difficile ipsi proponebatur, ad rem continuò collineare, eámque ferire mens ejus veluti conspiceretur. Oblectamento habebat lusus merè pueriles, & eam quidem specie tenus pudendam puerilitatem in his ob certam rationem Philosopho dignissimam sectabatur; volebat enim ut nullum in mente vestigium relinquerent, cúmque ab his cessabat, restabat aliud nihil nisi quòd animum non semper intenderat; mentis virium parcissimus erat, ut eas Philosophiæ totas reservaret. Perfecta in eo fuit ea simplicitas quam soli sibi permittunt viri magni, cujúsque repugnantia summis eorum virtutibus novum addit splendorem: Eruditissima, attentissima, severissimáque pietas mores ejus perficiebat qui naturâ jam tales erant ut iis, si fieri posset, ornamentis non ita opus haberent. In colloquio de iisdem argumentis ac in libris agebat, cum eâ tantùm differentiâ ut, ne plerosque efferaret, minùs Christianè paulò, sed haud minùs philosophicè loqueretur. Exquisitissimus erat ipsius sermo, licèt ita sapiens & ita ad docendum idoneus; in sermone ab eo, quo revera supereminebat, principatu affectando æquè alienus erat, ac plerique ad eum quo non gaudent usurpandum prompti sunt; veritati prodesse cupiebat, eámque noverat non aliter in hominum animos se insinuare posse quàm sub vultu modesto ac submisso. Clientelam ipsi profitebantur omnes ferè Docti alienigenæ qui Lutetiam veniebant; imò ferunt nonnullos Germaniæ Principes ipsius tantùm visendi gratiâ Lutetiam se contulisse; id saltem certò scio, Præfectum quemdam Anglum, qui in bello Guillelmiano captivus fuerat, cùm Lutetiam deportaretur,

tarctur,

taretur, id sibi solatii esse dixisse, quòd Regem Ludovicum XIV & Malebrancium videre semper gestiisset. Eum invisit ipse Jacobus II Angliæ Rex. Verùm ipsi minùs honorifica erat horum fugitiva curiositas, quàm eorum constans assiduitas qui eum non semel vidisse, sed singulis videre diebus avebant. Dynastes Quadrington qui Jamaïcæ Vice-Rex obiit, per biennium & ampliùs quod Lutetiæ mansit, singulis ferè diebus cum eo duas aut tres horas ante meridiem agebat. Nescio quonam fato tot nobis suffragia suppeditat Gens Anglica; his addi posset Anglica Tractatûs de Veritatis Inquisitione interpretatio quam exaravit Taylorus qui celeberrimi Taylori cognatus erat. Quicquid sit, id fatum, si fatum est, felix est; magni est pretii Gentis illius existimatio, utpote quæ sit perspicacissima, nec ad temere laudandum proclivis. A popularibus etiam magni fiebat Malebrancius, nec pauci eum circumveniebant viri clari; eorum plerique ejus simul erant & discipuli & amici, & revera vix alterutrum sine altero esse poterat, nec enim facilè eo familiariter usus fuisses qui systemate quod rejecisses semper imbutus erat, si verò ipsum systema admisisses non potuisses quin ipsum adamavisses authorem qui vivens, ut ita dicam, erat systema. Ideo etiam nullus unquam Philosophus, ne Pythagoras quidem, tam penitus persuasos habuit sectatores; atque suspicari licet, Malebrancii virtutes ejusdem ratiociniis non minimam opem tulisse.

PRÆFATIO.

Nihil est potentius illâ creaturâ, quæ mens dicitur rationalis, nihil est sublimius. Quicquid supra illam est, jam Creator est. Tr. 23. in Joan. Quod rationali animâ melius est, omnibus consentientibus, Deus est. Aug.

INTER Creatorem & res corporeas naturâ suâ medium tenet mens hominis, cùm, judice D. Augustino, supra illam nihil sit, præter Deum solum, nihil infra præter corpora. Sed quemadmodum ingens ipsius supra res materiales eminentia non obstat, quominus iis connexa sit, immo ab aliquâ materiæ portione pendeat; ita distantia infinita, quæ inter Ens summum & mentem humanam intercedit, non obstat pariter, quominus hæc illi immediatè, & perquàm intimè connexa sit. Hac postremâ connexione mens supra omnia eminet, vitam, lucem, & totam sui felicitatem ab eâ mutuatur; & Augustinus de illâ connexione, tanquam de connexione omnium maximè naturali & menti essentiali, passim loquitur: Contrà verò connexio mentis cum corpore illam maximè deprimit, & omnium ipsius errorum ac miseriarum nunc causa est.

Quòd Vulgus hominum aut Ethnici Philosophi in mente nihil aliud considerent quàm ipsius cum corporibus relationem & connexionem, non verò eandem ejus cum Deo, non equidem miror: Sed quòd Christiani Philosophi, quos Spiritum Dei ingenio humano, Mosem Aristoteli, D. Augustinum misello cuidam Philosophi Ethnici Commentatori anteponere decet, in eo versentur errore, ut mentem potiùs habeant tanquam formam *corporis, quàm ut factam ad imaginem Dei & propter imaginem Dei, id est, judice Augustino, propter veritatem, cui soli immediatè*

Ad ipsam similitudinem non omnia facta sunt, sed sola substantia rationalis; quare omnia per ipsam sed ad ipsam non nisi anima rationalis. Itaque substantia rationalis & per ipsam facta est, & ad ipsam; non enim est ulla natura interposita. *Lib. Imp. de Gen. ad Litt.* Rectissimè dicitur factus ad imaginem & similitudinem Dei, non enim aliter incommutabilem veritatem posset mente conspicere. *De ver. Rel.*

mediatè connexa est, illud est quod omnem superat admirationem. Mens quidem corpori est conjuncta, & illius naturalis est forma. Sed illam Deo conjunctione longè strictiori, & quæ ad ejus naturam propiùs pertinet, connexam esse constat. Ipsius relatio ad corpus posset non existere, sed ipsius relatio ad Deum ita ad ejus naturam pertinet, ut mentem a Deo creari, sine illâ relatione, concipere nemo possit.

Evidens est Deum nonnisi propter se agere posse, non posse mentes creare nisi ut ab ipsis cognoscatur & ametur, nullam posse ipsis impertiri cognitionem, nullum imprimere amorem nisi propter se, & qui ad se non tendat; at mentes potuit non connectere corporibus, quibus jam connexæ sunt. Itaque relatio mentis humanæ ad Deum est naturalis & necessaria; sed relatio mentis ad corpus, quamvis naturalis sit, non est tamen omnino necessaria.

Neque hìc locus est omnes adferre authoritates & rationes quibus id ad mentis humanæ naturam propiùs pertinere persuademur, ut cum Deo quàm ut cum corpore conjungatur, id per Præfationis angustias non licet. Ut enim hæc veritas dilucidè explanaretur, præcipua Philosophiæ Ethnicæ fundamenta essent convellenda, mala ex peccato orta exponenda, experientia falsò sic dicta impugnanda, ac denique adversùs sensuum præjudicia & errores esset ratiocinandum.

Res tamen ingeniis attentis, verâmque Philosophiam edoctis facilè potest probari. Sufficit enim eos hujus commonefacere; nempe cùm voluntas Dei naturam uniuscujusque rei determinet, certè id ex mentis naturâ magis est ut cum Deo per cognitionem veritatis & amorem boni conjungatur, quàm ut cum corpore, quandoquidem, ut jam dictum est, certissimè constat mentes a Deo fuisse creatas ad ipsum cognoscendum & amandum, potiùs quàm ad informanda corpora. Illud argumentum mentes perspicaces primâ fronte commovere, postea attentas reddere, ac denique convincere potest. At verò homines totos corpore constantes, quos omnium præter eorum quæ sensibus percipiuntur cognitio fugit, ejusmodi ratiociniis convinci vix ac ne vix quidem sperari potest. Cum ejusmodi

hominibus, craſſis & ſub ſenſus cadentibus argumentis utendum eſt, quia ipſis ſolidum nihil videtur, niſi in ſenſus agat.

Mens quod non ſentit, niſi cùm puriſſima & beatiſſima eſt, nulli cohæret, niſi ipſi veritati, quæ ſimilitudo & imago patris, & ſapientia dicitur. *Aug. lib. imp. de Gen. ad litt.*

Primi hominis peccatum conjunctionem mentis noſtræ cum Deo ita imminuit, ut duntaxat perſpiciatur ab iis, quorum cor purum eſt & mens oculata; illa conjunctio iis omnibus qui judicia ſenſuum, & affectuum motus cæco impetu ſequuntur, imaginaria videtur.

Contrà verò conjunctionem mentis cum corpore ita corroboravit, ut iſtas duas noſtri partes habeamus veluti unicam ſubſtantiam, ſeu potiùs ſenſibus & affectibus noſtris ita nos mancipavit, ut duarum quibus conſtamus partium corpus potiorem eſſe exiſtimemus.

Homines ita abjectè & craſsè de ſe ſentire facilè tibi perſuadebis ſi ad varias eorum occupationes attendas. Cùm enim felicitatis & perfectionis ſint omnes cupidi, & ad id tantùm collaborent ut feliciores aut perfectiores evadant, quis non judicet, corpus & corporis bona ab illis anteponi menti & bonis mentis, dum perpetuò verſantur circa res corporeas, ac prorſus ferè ea negligunt quæ ad mentis perfectionem omnino neceſſaria ſunt.

Plerique labore indefeſſo in id duntaxat deſudant, ut miſeram hanc poſſint ſuſtentare vitam, & liberis opes ad corporis conſervationem neceſſarias relinquant.

Si verò quos fortuna aut naſcendi conditio ab iſto neceſſitatis telo exemit, ii exercitiis & occupationibus ſuis non magis arguunt ſe mentem ut nobiliorem ſui partem exiſtimare. Venatio, Chorus, Ludus, epulæ illos habent totos. Ipſorum mens corpori mancipata hæcce omnia oblectamenta, quamvis ſe indigna, magni facit & cupidè quærit. Quia verò corpus iis omnibus afficitur quæ ſub ſenſus cadunt, mens non modò corpori, verùm etiam per corpus & propter corpus omnibus iis quæ ſub ſenſus cadunt mancipatur; nam per corpus junguntur cognatis, amicis, civitati, muneri & omnibus quæ poſſident bonis ſenſibilibus, quorum conſervatio ipſis æquè utilis & neceſſaria videtur ac ſui ipſorum conſervatio. Itaque bonorum quibus fruuntur conſervatione, eorum quæ non poſſident cupidine,

dine,

dine, gloriæ & dignitatum ambitione, longè magis occupantur & agitantur, quàm mentis perfici ndæ ſtudio.

Ipſi docti, quique ingenii laudem ambiunt, maximam vitæ partem conſumunt in actionibus merè animalibus, aut quæ ſaltem ejuſmodi ſunt, ut arguant illos valetudinem, bona & famam mentis perfectioni præferre. Eo ſine potiùs ſtudio vacant, ut magnitudinem chimericam in hominum imaginatione poſitam ſibi concilient, quàm ut mentis vim & capacitatem augeant. In caput ſuum, ut in armarium quoddam indiſcriminatim & ſine ordine congerunt quicquid certum eruditionis characterem præ ſe fert, hoc eſt, quicquid rarum & extraordinarium videri, & aliorum admirationem movere poteſt. Illis Apothecis ſimiles eſſe gloriantur in quibus varia conſpiciuntur antiqua, aliaque curioſitatem moventia opera, quæ tamen nihil habent ſolidi, & quorum pretium ab imaginatione, a cupiditate aut fortunâ totum pendet, ac nullam ferme ad id conferunt operam, ut accuratum & juſtum ſibi præſtent ingenium, animique motibus dominentur.

Non exigua hominis portio, ſed totius humanæ univerſitatis ſubſtantia eſt. *Ambroſ. 6. hexa. 7.*

Id tamen ex eo non oritur, quòd homines omnino ignorent ſe mente præditos eſſe, & mentem illam eſſe præcipuam ipſorum partem. Immo centies experti ſunt famâ, divitiis, valetudine per aliquot annos potiri non tanti eſſe; & omnia in genere corporis bona, quæ non niſi per corpus & propter corpus poſſidentur, eſſe bona imaginaria & caduca. Neminem hominum latet præſtare juſtum eſſe quàm divitem, rectum admittere rationis uſum quàm eruditum eſſe, acri & perſpicaci ingenio, quàm corpore agili præditum eſſe. Non poſſunt quin has veritates videant, dum ſe ipſos ſeriò conſulunt. Homerus, exempli gratiâ, qui Achillem ſuum ob pedum velocitatem laudat, ſi ad rem attendiſſet, vidiſſet ſanè hanc laudem equis aut canibus venaticis meliùs competere. Alexander inſignibus latrociniis famoſus, eaſdem nonnunquam in intimâ ratione audiebat objurgationes ac ſicarii & latronis, licèt aſſentatoribus undique ſtipatus. Et Cæſar in Rubiconis tranſitu terrorem a conſcientia ſibi incuſſum non potuit non patefacere, ubi propriæ ambitioni Patriæ libertatem immolare tandem decrevit.

Mens

Ubique veritas præsidet omnibus consulentibus se, simulque respondes omnibus etiam diversa consulentibus. Liquidè tu respondes, sed non liquidè omnes audiunt. Omnes unde volunt consulunt, sed non semper quod volunt audiunt. *Conf. S. Aug. l. 10. C. 26.*

Mens quamvis corpori arctissimè connexa, Deo tamen etiam connectitur, immo ipso momento quo a corpore sensationes vividas & confusas recipit, a veritate æternâ, quæ ipsius menti præest, officii & incontinentiæ suæ cognitionem accipit. Ubi a corpore fallitur, a Deo corporis fallaciæ monetur. Ubi corpus ipsi abblanditur, a Deo læditur, ubi corpus ipsi congratulatur, Deus illam intus increpat, & legis lege carnis quam sequuta est purioris & sanctioris manifestatione condemnat.

V. Quint. Curt. l. 7. c. 8

Intus in domicilio cogitationis, nec Hebræa, nec Græca, nec Latina, nec Barbara veritas sine oris & linguæ organis, sine strepitu syllabarum. *Conf. Aug. lib. 11. c. 3.*

Alexander Scytharum admonitionibus linguâ exoticâ factis non indigebat, ut suum cognosceret officium; ab illo qui Scythas & Gentes maximè barbaras instituit, leges justitiæ edoctus fuerat. Lumen veritatis, quo omnes illuminantur homines, ipsi etiam affulgebat, & vox naturæ, quæ nec Græcè, nec Scythicè, nec Barbarè loquitur, ipsum ut cæteros homines sermone clarissimo compellabat. Frustra illum officii sui Scythæ admonebant, dum Deus ipsius animum non alloquebatur. Vel potiùs Deus quidem ipsius animum alloquebatur, verùm ille solos audiebat Scythas, a quibus ipsius irritabantur affectus, proinde extra se ipsum rapiebatur, ita ut veritatis vocem, licèt illâ territus, non audiret, ipsius lumen, quo tamen perfundebatur, non videret.

Videtur quasi ipse a te occidere, cùm tu ab ipso occidas. *Aug. in Psal. 25.*

Fateor equidem nostram cum Deo conjunctionem eò magis imminui & debilitari, quò magis nostra cum sensibilibus conjunctio augetur & corroboratur, sed tamen ea conjunctio nulla omnino esse nequit, quin toti priùs destruamur. Quamvis enim qui in vitium ruunt, & sese voluptatibus ingurgitant, veritatem non sentiant, cum eâ tamen conjunctionem habent, veritas ipsos non deserit, sed illa ab ipsis deseritur. Lumen veritatis lucet quidem in tenebris, sed tenebras non semper dissipat; quemadmodum Solis lumen cæcis, & iis qui oculos claudunt circumfulget, licèt illos non illuminet.

De

Nam etiam sol iste & videntis faciem illustrat & cæci; ambobus sol præsens est, sed præsente sole unus absens est. Sic & Sapientia Dei Dominus J. C. ubique præsens est, quia ubique est veritas, ubique sapientia. *Aug. in Joh. Tract. 35.*

De conjunctione mentis nostræ cum corporibus res non secus se habet. Illa minuitur quò magis nostra cum Deo conjunctio augetur. Verùm nunquam tota perit nisi morte nostrâ. Licet enim eadem nobis esset illuminatio, & æquè a rebus sensibilibus abstraheremur ac Apostoli, ex quo peccatum irrepsit, necesse est mentem nostram pendere a corpore, & legem carnis legi spiritûs perpetuò resistere. Mens eò majorem puritatem, perspicacitatem, fortitudinem & capacitatem assequitur, quò magis ipsius conjunctio cum Deo augetur; quia ex illâ conjunctione pendet tota ipsius perfectio. Contrà verò corrumpitur, debilitatur, occæcatur, coarctatur, quò magis ipsius cum corpore conjunctio augetur & corroboratur; quia illa conjunctio totam ipsius constituit imperfectionem. Omnium itaque maximè miserabilis est illius status, qui de omnibus per sensus judicat, in omnibus affectuum motus sequitur, & iis tantùm delectatur quæ ipsum palpant, & ille, quamdiu ita affectus est, a veritate & bono perquam longè distat. * *Sed ubi quis de rebus per ideas puras mentis tantùm judicat, rerum creatarum tumultum sedulò refugit, & apud se ipsum silentibus affectibus & sensibus summum Magistrum auscultat, extra omne erroris periculum versatur.*

Quod hic dico de duplici conjunctione mentis cum Deo & cum corpore, intelligi debet juxta modum vulgarem res concipiendi. Etenim constat mentem non posse conjungi immediatè nisi cum Deo; hoc est, mentem a solo Deo verè dependere; ac si conjungatur cum corpore, aut ab eo pendeat, id fit, quia voluntas Dei operatur efficaciter hanc conjunctionem & dependentiam. Sed hæc in ipso opere satis percipientur.

Deus eos numquam fallit a quibus interrogatur seriâ applicatione, & integrâ mentis ad ipsum conversione, quamvis iis semper non respondeat; verùm ubi mens a Deo ad res creatas deficit, atque ad veritatem obtinendam corpus tantùm interrogat, & sensus, imaginationem & affectus ipsi indesinenter admurmurantes audit, tum manifestum & perpetuum ipsi imminet erroris periculum. Sapientia & veritas, bonum & felicitas, non sunt bona, quæ a corpore possint sperari, ab eo solo qui est supra nos, & a quo nostram existentiam accepimus, perfectionem obtinere possumus.

Hæc egregiè nos docet Augustinus: Principium, *inquit*, creaturæ intellectualis est æterna sapientia, quod principium manens in se incommutabiliter, nullo modo cessat occultâ

l.1. de Gen. ad litt. c.50.

Malebranchi de Inquisit. Verit. ††††† ins-

* Quis enim bene se inspiciens non expertus est, tantò se aliquid intellexisse sinceriùs quantò removere, atque subducere intentionem mentis a corporis sensibus potuit. *Augustin. de immortal. animæ cap. 10*

inſpiratione vocationis loqui ei creaturæ, cui principium eſt, ut convertatur ad id ex quo eſt, quòd aliter formata ac perfecta eſſe non poſſit.

Joan. Ep. 1. cap. 3. v. 2.

Scimus quoniam cùm apparuerit, ſimiles ei erimus, quoniam videbimus eum ſicuti eſt, *inquit Johannes. Hac contemplatione veritatis æternæ, ad illud magnitudinis faſtigium, ad quod omnes ſpiritus creati propriæ naturæ neceſſitate tendunt, extollemur.*

Corpus quod corrumpitur, aggravat animam. Sap. 9. 10.

Verùm quamdiu hîc in terris degimus, corporis pondus mentem deprimit; illam perpetuò a Dei præſentiâ, aut ab illo lumine interno quo illuminatur abſtrahit; in id omnino enititur, ut ipſius conjunctionem cum ſenſibilibus adaugeat, illamque ad id adigit, ut omnia ſibi repræſentet, non prout in ſe ſunt, ſed prout ſunt relate ad vitæ conſervationem.

Terrena inhabitatio deprimit ſenſum multa cogitantem, & difficile exiſtimamus quæ in terra ſunt, & quæ in proſpectu ſunt invenimus cum labore. Sap. 9. 15.

Corpus, juxta Sapientem, menti tot ſimul offert ſentienda, ut ea res maximè obvias cognoſcere nequeat; corporis viſus perſtringit, & diſſipat viſum mentis. Nec fieri poteſt, ut veritas quæpiam oculis mentis percipiatur, eodem tempore quo ad eam cognoſcendam oculis corporis utimur. Atque hinc patet ſolâ mentis attentione veritates retegi, & ſcientias addiſci, cùm revera attentio mentis nihil aliud ſit præter ipſius converſionem ad Deum, qui noſter ſolus eſt Magiſter, & a quo omnem docemur veritatem, ſolâ ipſius ſubſtantiæ manifeſtatione, ut loquitur Auguſtinus, & ſine ullius rei creatæ operâ. *

Ex his omnibus liquet impetui corporis adverſùs mentem eſſe perpetuò reſiſtendum, & ad id paulatim nos informandum ut ſenſuum reſpuamus teſtimonium de omnibus quibus circumdamur corporibus, quæ ſemper ii nobis ut ſtudio noſtro digna repræſentant, cùm attentionem noſtram ea ſenſibilia nec occupare nec ſiſtere debeant. Hanc veritatem nos docuiſſe videtur Sapientia æterna incarnatione ſuâ. † *Poſtquam enim carnem ſenſi-*

* Deus intelligibilis lux, in quo, & a quo, & per quem intelligibiliter lucent omnia. 1. *Sol.* Inſinuavit nobis (*Chriſtus*) animam humanam non vegetari, non illuminari, non beatificari, niſi ab ipſâ ſubſtantiâ Dei. *Aug. ſ. in Joh.*

† Illa autoritas divina dicenda eſt quæ non ſolùm in ſenſibilibus ſignis tranſcendit omnem humanam facultatem, ſed & ipſum hominem agens, oſtendit ei quouſque ſe propter ipſum depreſſerit, & non teneri ſenſibus, quibus videntur illa miranda, ſed ad intellectum jubet evolare, ſimul demonſtrans, & quanta hic & cur hæc poſſit, faciat, & quàm parvi pendat. *Aug. 2. de ord. 9. Tract. in Joan. 17.*

ſenſibilem ad ſupremam evexit dignitatem, ſummâ ejuſdem carnis humiliatione, nobis quantopere ſenſibilia aſpernari debeamus oſtendit. Hanc fortè ob cauſam dicebat Paulus, ſe non cognoſcere JESUM CHRISTUM *ſecundùm carnem: Etenim carni Jeſu-Chriſti non eſt immorandum, ſed ſpiritui carne velato.* Caro vas fuit, quod habebat attende, non quod erat, *inquit Auguſtinus. Quicquid eſt viſibile aut ſenſibile in* JESU CHRISTO *non meretur adorationes noſtras, niſi propter ejus connexionem cum verbo quod ſoli menti obverſari poteſt.*

Qui Sapientiæ & felicitatis ſunt cupidi, iis ſuprà dicta altâ mente repoſta manere omnino neceſſe eſt. Non ſufficit eos dictis meis fidem adhibere, & hac veritate veluti ſubitaneo quodam lumine perſtringi. Id apud eos innumeris experimentis & demonſtrationibus extra omne dubium poſitis conſtare oportet, ita ut e mente deleri numquam poſſit, ſed omnibus ſtudiis & cæteris vitæ occupationibus ſemper præſens adſit.

Qui hoc noſtrum opus attentè legere dignabuntur, hunc, ni fallor, animum induent. In eo enim multifariam oſtendimus ſenſus, imaginationem & affectus noſtros nobis ad veritatem & veram noſtram utilitatem retegendam inutiles eſſe, imo nos potiùs perſtringere & ubique decipere; ac in genere, omnes quas mens, per corpus, vel propter motus quoſdam in corpore excitatos, recipit cognitiones, eſſe falſas & confuſas, relatè ad res quas repræſentant; quamvis ſint utiliſſimæ ad conſervationem corporis, & bonorum, quæ cum corpore relationem habent.

In iſto quod publici juris facimus Opere multi impugnantur errores; ac ii præcipuè qui apud vulgus hominum maximè obtinuerunt, aut qui majorem mentis pariunt inordinationem; atque illos errores penè omnes procedere ex conjunctione mentis cum corpore oſtenditur. Multis in locis menti ſervitutem ſuam & a rebus ſenſibilibus dependentiam patefacere conamur, ut veternum excutiat, & liberationem ſuam aliquo conatu tentet.

Præter ſimplicem aberrationum noſtrarum expoſitionem, ibi etiam mentis natura explicatur. Miſſâ, exempli gratiâ, longiori errorum ſpecialium ſive ſenſuum ſive imaginationis enumeratione, cauſis illorum errorum præcipuè inſiſtitur. Facultates

mentis & errores generales quibus obnoxii sumus explicando, simul innumeri errores speciales, in quos incidere possumus, explicantur. Totum itaque istud opus circa mentem humanam versatur. Illam in se ipsâ, relate ad corpora, & relatè ad Deum consideramus. Omnium ipsius facultatum natura examinatur; usus ex illis percipiendi ad vitandum errorem indicantur. Denique pleraque eorum, quæ ad progressum in cognitione hominis faciendum utilia existimata fuêre, exponuntur.

Omnium cognitionum pulcherrima, jucundissima & maximè necessaria sane est cognitio nostri. Ex omnibus scientiis humanis, scientia hominis homine est maximè digna, hæc tamen scientia omnium non est maxime exculta & perfecta. Hanc vulgus penitus negligit, ex iis qui scientias profitentur pauci huic operam dant; ex iis qui huic ex professo student pauciores adhuc felicem sortiuntur exitum. Qui periti apud homines habentur, non nisi confusè admodum differentiam vident omnimodam, quæ est inter mentem & corpus. Ipse Augustinus qui hæc duo entia ita apprime distinxit, se illam differentiam diu ignorasse fatetur. (Confess. l. 4. c. 15.) *Et quamvis mentis & corporis proprietates explicando eos omnes revera superaverit qui ante & post ipsum ad nostrum usque sæculum hac de materiâ scripserunt, operæ tamen pretium fecisset, si corporibus, quæ nos ambiunt, omnes qualitates sensibiles, quas eorum operâ percipimus, non tribuisset; Etenim illæ qualitates in ideâ quam habebat de materiâ clarè non continentur. Differentiam itaque mentis & corporis non nisi ab aliquot annis clarè notam fuisse, strenuè dicere possumus.*

Nonnulli mentis naturam sibi optimè notam esse arbitrantur. Plurimi illam cognosci non posse persuasum habent. Denique maximus numerus, cui bono illa cognitio possit inservire, non deprehendit, illamque hanc ob causam spernit. Verùm omnes istæ adeo vulgares opiniones ex imaginatione & inclinatione hominum potius oriuntur, quàm ex visu claro & distincto mentis, nempe non sine fastidio & labore possunt intra se colligi, ad suos nævos infirmitatésque noscendum; contrà verò scientiis quæ curiositatem movent, & aliquem præ se ferunt fulgo-

fulgorem delectantur. Cùm extra se perpetuò divagentur, propria mala non nôrunt. Se bene valere arbitrantur, quia sese non sentiunt. Immo eos qui morbum suum deprehendêre remediis uti ægrè ferunt, eósque, dum sanitatem suam restituere conantur, morbum sibi contrahere dicunt.

Verùm sublimes illi viri qui abditissima naturæ arcana scrutantur, qui mente cælos petunt, & in abyssos descendunt, quid ipsi sint recordari deberent. Hisce ingentibus naturæ operibus forsan duntaxat perstringuntur. Mentem extra se ipsam excedere oportet, ut tot & tanta possit attingere, jam verò extra se exire non potest quin dissipetur.

Homines ad id nati non sunt ut Astronomi & Chymici fiant, ut perpetuò ad telescopium pendeant, vel fornaci adhæreant, ac ex istis postea operosis observationibus consequentias satis inutiles deducant. Astronomus terras, maria, & montes in lunâ primus deprehenderit, maculas solis primus viderit, earumque motus accuratè supputaverit. Chymicus tandem invenerit artem figendi Mercurium, vel conficiendi istud Alkaert, *quo Vanhelmontius se omnia dissolvere posse corpora jactabat; an inde sapientiores & feliciores evaserunt? Forsan aliquam sibi peperêre famam; verùm, si ad rem attenderunt, hæc fama ipsorum auxit servitutem.*

Astronomia, Chymia, & cæteræ penè omnes scientiæ possunt haberi tanquam viri cordati & ingenui oblectamenta: Verùm non debent propter suum fulgorem scientiæ hominis præferri. Quamvis enim imaginatio ideam quandam magnitudinis Astronomiæ alligat, quia hæc scientia versatur circa opera ingentia, fulgida, & supra alia infinitis distantiis edita; hanc tamen idcirco mens non debet cæcâ amplecti veneratione, sed illius judicem se gerere, ac illam fastu sensibili, quo ratio prævertitur, spoliare. Mens de omnibus juxta lumina sua interna, rejecto falso & confuso sensuum & imaginationis testimonio, judicare debet, ac si juxta purum veritatis lumen de omnibus scientiis humanis judicet, ausim asserere illas pene omnes ab ipsâ contemptum iri, eam vero, quæ nos docet quid simus, cæteris omnibus antepositum iri.

Satius igitur ducimus Veritatis amantes hortari, ut de hujus operis materiâ judicent juxta responsa quæ a supremo omnium hominum magistro seriò ab ipsis interrogato accipient, quàm illos ingenti oratione, quæ fortè pro quodam loco communi, & vano præfationis ornamento haberetur, prævertere. Quòd si hanc materiam attentione & studio suo dignam existiment, illos iterum rogatos velim, ne de rebus in hoc libro contentis judicent juxta bonam vel malam quâ exprimuntur rationem, sed semper sese apud se recipiant, ut verâ judiciorum normâ utantur.

Nolite putare quenquam hominem aliquid discere ab homine. Admonere possumus per strepitum vocis nostræ, si non sit intus qui doceat, inanis fit strepitus noster. *August. in Joh.*

*Cùm persuasum omnino habeamus homines sese mutuò docere non posse, nec eos qui nos audiunt, eas discere veritates quas ipsorum auribus insusurramus, nisi simul qui eas nos docuit eas etiam ipsorum menti manifestas faciat; eos adhuc monere tenemor qui hoc opus legent, ne bono aliquo erga me affectu moti mihi temerariè credant, nève odio præoccupati dicta mea impugnent. * Quamvis enim hìc nihil a me in medium prodiisse credam quod meditatione non fuerit acquisitum, me tamen pigeret si sententias meas alii admitterent sine maturâ cognitione, & in errorem aliquem laberentur, vel quia ea satis non intelligerent, vel quia ipse hallucinatus fuissem.*

V. lib. de Magistro August.

Nonnullorum Doctorum qui in verba sua jurari exigunt, superbia nobis videtur intolerabilis. Deum, postquam loquuti sunt, interrogari ægrè ferunt, qui ipsi Deum non interrogavêre. Statim atque ipsorum placitis fidem quis adhibere negat, exacerbantur, ac tenebras ipsorum imaginationis puro veritatis lumini, quod mentem illuminat, præferri volunt.

Hanc agendi rationem absit ut imitemur, quamvis illam imitari sæpe accusemur. Qui nos præcesserunt Authores tanquam monitores habemus, iniquissimi igitur ac valde superbi essemus, si tanquam Doctoribus atque Magistris aurem præbere nobis postularemus. Facta & experimenta a nobis allata credi revera optamus, quia hæc non addiscuntur applicatione mentis ad rationem supremam & universalem; sed quoad omnes veritates, quæ in veris rerum ideis deprehenduntur, quas veritas

æterna

* Auditus per me factus, intellectus per quem S. dixit aliquis & ad cor vestrum, sed non eum videtis. Si intellexistis fratres, dictum est & cordi vestro, Munus Dei est intelligentia. *Aug. in Joh. Tr.* 40.

æterna in intimâ ratione nos docet; quoad illas, inquam, monemus non esse acquiescendum cogitationibus nostris; grande nefas enim ducimus se se Deo parem facere, illud in mentes imperium usurpando.

Noli putare te ipsam esse lucem. *Aug. in Ps.*

Cæterùm inter rationes ob quas istud Opus attentissimè legi optamus præcipua est, ut errorum a nobis admissorum moneamur, etenim erroris immunitatem non affectamus. Mens corpori tam arcte conjungitur, & ab eo ita dependet, ut meritò vereamur ne tumultum confusum imaginationis a purâ Veritatis, quæ mentem alloquitur, voce, non semper accuratè distinxerimus.

Si Deus solus nos alloqueretur, ac de iis tantùm quæ intelligimus judicaremus, hisce JESU-CHRISTI *verbis forsan uti possemus,* Sicut audio, sic judico; & judicium meum justum est: *Verùm corpus altiori voce loquitur quàm Deus ipse, & corpus illud veritatem nunquam docet. Philautia, illius qui Veritatem semper loquitur, verba corrumpit. Et superbia audaciam de rebus inconsultâ veritate judicandi nobis injicit. Præcipua enim errorum nostrorum causa in eo consistit, quòd judicia nostra latiùs pateant claro mentis visu. Eos igitur qui errores meos agnoscent enixè rogo, ut me corrigant, ut istud Opus quod veluti specimen quoddam trado, magis magisque perficiatur.*

Johan. c. 5. n. 30.

Initio illud institutionis meæ gratiâ duntaxat susceperam, ut scilicet rectè cogitare, atque cogitata perspicuè proferre ediscerem; verùm nonnullorum rationibus, qui illud evulgare utile futurum existimarunt, eò libentiùs obtemperavi, quòd præcipua illorum ratio apprime consonabat cum isto meo propriæ institutionis proposito. Nempe, ajebant illi, nullâ aptiori ratione possumus rei cujuspiam plenam cognitionem assequi, quàm nostras de illâ sententias viris eruditis proponendo; hoc pacto nostra & ipsorum attentio excitatur. Quidam rem aliter concipientes alias retegunt veritates; & nonnunquam veritates jam retectas ulteriùs urgendo, res aut pigritiâ neglectas, aut pusillanimitate abdicatas indicant.

His de causis Authorem me gero. Verùm ne spes mea me fallat,

fallat, hoc adhuc monitum velim, ægrè ferendum non esse, si primo intuitu quædam reperiantur quæ vulgares & inveteratas, ac apud omnes in omnibus sæculis admissas impugnent opiniones. Errores maximè generales convellere hic præcipuè animus est. Si homines essent omnes rectâ eruditione ornati, approbatio universalis esset quidem ratio. Sed res omnino secus se habet. Maneat igitur aliâ mente repostum, rationem solam præesse debere judicio omnium opinionum humanarum, quæ nullam habent relationem ad fidem, quam solam longè aliter ac res naturales nos edocet Deus. Unusquisque apud se ipsum se recipiat, ad lucem intus perpetuò lucentem accedat, ut ratio possit illuminari. Vitentur sensationes æquo vividiores, & commotiones mentis, quæ ingenii capacitatem nimis implent. Etenim minimus strepitus, minimus lucis splendor visum mentis nonnunquam dissipant; hæc omnia vitare utile est, quamvis non omnino necessarium. Si verò conatibus nostris eò non possumus pervenire, ut perpetuis corporis nostri impressionibus, & infantiæ præjudiciis resistamus, tum ad Deum oratione confugiendum est, ut ab illo, quod propriis viribus denegatum fuit, obtineamus. Interea tamen sensibus indesinenter resistendum; hæc perpetua debet esse eorum occupatio, qui, ut ait Augustinus, veritatem sincerè amant.

Nullo modo resistitur corporis sensibus; QUÆ NOBIS SACRATISSIMA DISCIPLINA EST, si per eos inflictis plagis vulneribúsque blandimur. Ep. 72.

Totius Operis divisio explicatur quarto Capite.

INDEX

INDEX CAPITUM
TOMI PRIMI.
LIBER PRIMUS
De Erroribus Sensuum.

PARS SECUNDA.

De Imaginatione.

PARS TERTIA.

De communicatione contagiosâ imaginationum fortium.

LIBER TERTIUS.

De intellectû seu mente purâ.

PARS SECUNDA.

De Intellectu puro.

De Natura Idearum.

LIBER QUARTUS.

De Inclinationibus seu motibus naturalibus mentis.

LIBER QUINTUS.

De Affectibus.

CAP. III.

DE

DE

INQUISITIONE VERITATIS.

LIBER PRIMUS.

DE ERRORIBUS SENSUUM.

CAPUT PRIMUM.

I. *De naturâ & proprietatibus intellectûs.* II. *De naturâ & proprietatibus voluntatis, ubi quid sit libertas examinatur.*

ERROR humanæ miseriæ causa est, ex hoc pessimo principio fluxere omnes quæ inter mortales irrepserunt ærumnæ. Is est scilicet, qui in mente nostrâ cuncta quibus conflictamur mala gignit fovétque; adeo ut frustrà solidam veramque speres felicitatem, nisi priùs errori vitando feriam dederis operam.

Homines ideo tantùm esse miseros, quod peccatores sint & sontes, ab ipsâ Scripturâ sacrâ docemur; jam autem nec peccatores essent, nec sontes, nisi assensu quem errori præbent peccato sese manciparent.

Si igitur error humanæ miseriæ revera fons est, haud dubium est quin omni nisu ab eo sese expedire debeant homines. Nec certè ipsorum operam, quamquam plenum non fortiatur effectum, inutilem tamen & sterilem omnino fore existimandum est. Si erroris immunes non evadunt, saltem multò rariùs errabunt; si omnibus malis sese non subducunt, nonnulla saltem declinabunt : in hisce terris frustra erroris immunitatem ambias, ac frustra proindè perfectam speres beatitatem. At quia nostram ab infirmitatibus liberationem assiduis exoptamus votis, assiduo pariter labore in errorum depellendum nos incumbere decet. Quid plura? non secus ac mens nostra felicitatis, quam tamen non sperat, desiderio flagrat, sic tota eò tendere debet, ut errore fiat vacua, licèt id se consecuturam frustra speraret.

Porro veritatis indagationem tantæ molis esse non est arbitrandum. Sat erit si modò oculos aperias, attentum te præbeas, legésque nonnullas, quas deinceps tradituri sumus, accuratè observes. Illa autem judicii accuratio vix ullius est negotii; haudquaquam dura est servitus, ut eam nobis inducit imaginatio nostra; quin utilitates quæ inde ad nos redundant laborem nostrum non compensant modò, verùm etiam, longiùs exsuperant. Quid enim lucem mentibus affundere, veritatémque aperire potest, si hanc excipias accurationem?

Lib. VI.

Sed, quid Lectoribus præparandis diutiùs immoramur, quos jam ad veritatis inquisitionem sponte accinctos supponere satius est? Errorum nostrorum & causam & naturam jam investigemus : Cæterùm, cùm methodus illa, quæ res ab origine suâ resumit, rebus in ordinem digerendis, dilucidiùs cognoscendis, nec non penitiùs introspiciendis aptior cæteris videatur, illa est quam hoc in negotio amplectemur.

I. *De naturâ & proprietatibus Intellectûs.*

Cùm mens humana non sit materialis, sive extensa, illa procul dubio est substantia simplex, indivisibilis, omnísque compositionis partium expers. In eâ tamen duæ facultates, *intellectus* scilicet & *voluntas*, vulgò distingui solent, quas hîc ante omnia explicare operæ pretium est : quippe notiones sive ideæ quas sibi de hisce facultatibus hactenus efformarunt Philosophi, minùs videntur claræ atque distinctæ.

Cùm verò ejusmodi ideæ sint admodum abstractæ, nec sub imaginationem cadant, illas proprietatibus materiæ adumbrare haud abs re erit : illæ enim materiæ proprietates imaginationem facilè ferientes, ideas hisce duobus vocabulis (*intellectus* scilicet, & *voluntas*) affingendas nobis magis distinctas & familiares efficient; dummodo id unum attendamus, has scilicet analogias inter spiritum & materiam, non perfectas esse, & in eum duntaxat usum ea inter se comparari, ut mens attentior facta, quæ mox dicturi sumus, facilius hauriat, percipiatque. Materiæ sive extensionis duæ sunt proprietates, seu mavis, facultates : altera est facultas recipiendi varias figuras, altera verò est mobilitas, sive facultas illa quâ moveri potest. Mens humana pariter duabus pollet facultatibus, quarum prior, quæ *intellectus* dicitur, est facultas recipiendi

cipiendi multas ideas, hoc est multa per percipiendi; posterior verò, est facultas multas recipiendi *inclinationes*, seu multa volendi. Primò, quâ ratione prior materiæ facultas cum priori spiritûs facultate conveniat, explicemus.

Extensio duplicis generis figuras potest suscipere. Hæ nimirum externæ tantùm sunt, ut rotunditas e. g. respectu corporis cujuslibet cerei, illæ verò internæ particularum singulis cerei illius corporis particulis propriæ. Figuræ enim corporis cerei a figuris particularum corporis ferrei haud dubiè valde differunt. *Figuram* igitur simpliciter voco eam quæ externa est, *configurationem* verò eam quæ interna est, & quæ omnibus quibus cera constat partibus necessaria est, ut sit id quod est.

De mente humanâ res non secus se habet; ipsius enim ideæ duplicis pariter sunt generis; Priores, quæ *perceptiones puræ* dicuntur, menti sunt, ut ita dicam, superficiariæ, eam nec penitus afficiunt, nec sensibiliter *modificant*; talis est idea quadrati, idea domûs &c. Posteriores verò quæ vocantur *sensationes* eam vividiùs aut minùs vividè afficiunt. Tales sunt voluptas aut dolor, lux & colores, sapores, odores &c. Illas enim ideas nihil aliud esse præter quandam mentis humanæ schesin, sive quendam ipsius existendi modum infra sumus demonstraturi, nec aliam ob causam istas ideas appellavimus *modificationes* mentis.

Nec diffiteor mentis inclinationes sive propensiones eâdem de causâ dici posse ipsius mentis *modificationes*; cùm enim voluntatis inclinatio sive propensio sit certa quædam mentis schesis, sanè mentis *modificatio* adprimè dici posset; non secus ac motus corporum, qui nihil aliud est præter quandam eorundem corporum schesin, dici posset materiæ *modificatio*. Inclinationes tamen voluntatis, motúsque materiæ, *modificationum* nomine non designabo; hâc, nimirum, adductus causâ, quòd istæ inclinationes, istíque motus ad aliquid externum plerumque respiciant, inclinationes scilicet ad bonum, motúsque ad aliquod corpus externum. At figurarum, & configurationum corporis, nec non mentis sensationum nulla prorsus est necessaria relatio ad res externas. Quemadmodum enim illa figura tum est rotunda, cùm singulæ partes externæ corporis alicujus pari distantiâ ab illâ parte discedunt quæ centrum dicitur, sine ulla ad corpora externa relatione; sic singulæ sensationes quibus affici potest mens nostra subsistere valerent, quamquam nihil externum existeret. Ipsarum existentia nullam, ut alibi sumus demonstraturi, necessariam cum corporibus ex quibus oriri videntur analogiam infert: adeo ut cùm illæ, propriè loquendo, nihil aliud sint præter mentem certâ quâdam ratione dispositam seu modificatam, *modificationes* animæ ritè dici possint; his igitur prædictis, jam liceat illas sensationes, aperiendæ mentis causâ, *modificationes* nuncupare.

Ac primò quidem facultas illa, quâ materia variis *figuris* & *configurationibus* suscipiendis idonea est, cum illâ facultate, quâ mens pariter variis recipiendis ideis seu modificationibus apta nata est, in eo conve-

 nit,

nit, quòd utraque facultas sive illa sit, quâ materia varias recipit figuras & configurationes, sive illa sit, quâ mens varias recipit ideas & modificationes, merè passiva sit, nullámque prorsus includat actionem; hanc autem mentis facultatem, seu capacitatem hæc omnia recipiendi *intellectum* voco.

Unde legitimè concludas intellectum solum percipere aut noscere, quia scilicet solus rerum ideas recipit; rem enim aliquam percipere, & ideam quæ eam rem repræsentat excipere, menti res est una eadémque. Præterea, intellectus quoque est qui mentis modificationes percipit; nihil aliud enim per intellectum designo præter facultatem illam mentis passivam quâ mens ipsa varias excipit modificationes; jam autem, illo existendi modo affici, & dolorem ipsum percipere, menti perinde est, dolore enim non afficitur, nisi quatenus dolorem percipit. Unde colligere pronum est intellectum res absentes, ut ita loquar, imaginari, præsentes sentire, ac proinde, sensus & imaginationem nihil aliud esse, ut infrà fusiùs explicabimus, præter intellectum res percipientem per organa sensuum.

Quia autem dolor, sive aliud quodlibet id genus, sensuum ope percipitur, id revera ab ipsis sensibus percipi vulgus hominum dicere solet, nec satis novit quid per vocem *sensus* intelligat; existimat scilicet homini quandam esse facultatem a mente distinctam, quâ vel mens ipsa, vel corpus sentire valeat, organa enim sensuum res una nobiscum percipere autumat. Corpus, si hominibus ejusmodi fidem adhibeas, tantopere confert ad sensationes nostras, ut mens ab ipso separata, nihil quicquam ampliùs sentire posset. Sed quis non videat hanc opinionem præconcepto cuidam judicio originem suam debere? quia nempe, dum hîc versamur, nihil unquam sine sensuum organis sentimus, ut fusiùs infrà patebit.

Ut vulgatis loquendi formulis aliquid indulgeamus, sensus ipsos sentire deinceps dicemus. Attamen per *sensûs* vocem nihil aliud intelligimus præter passivam illam mentis facultatem, de quâ modò verba fecimus, hoc est intellectum aliquid ex naturæ instituto percipientem eorum occasione quæ in organis corporis peraguntur.

Altera analogia quæ inter utramque animæ scilicet & materiæ facultatem deprehenditur, hæc est; quemadmodum scilicet materia, figurâ mutatâ, non ipsa tamen mutatur, cera v. g. rotunda non minùs est cera quàm cera quadrata; Ita, mens ob diversas quas excipit ideas non immutatur, sive enim v. g. mens ideam quadrati, sive ideam rotundi alicujus corporis recipiat, nec propter quadratum, nec propter rotundum, memorabilem ullam patitur immutationem.

Prætereà, quemadmodum materia jam tum non leviter immutari censenda est, cùm scilicet ipsa configurationem particulis ceræ congruam deperdit, ut configurationem igni & fumo accommodatam recipiat, vel breviùs, cùm cera in ignem vel in fumum convertitur; sic mens non

non leviter mutari putanda eſt, cùm in ipsâ mutatis modificationibus dolor voluptati ſuccedit. Unde non obſcurè liquet ideas & ſenſationes mentis figuris & configurationibus materiæ non malè adumbrari.

Nec ideò rectam & accuratam eſſe comparationem putandum eſt; Eam non alio ſine propono quàm ut hujus vocis *intellectus* notionem ſenſibus veluti ſubjiciam. Idearum naturam in tertio Libro exponam.

II. De natura & proprietatibus voluntatis, & libertatis.

Poſterior materiæ facultas ea eſt quâ multis excipiendis *motibus* apta eſt; Poſterior pariter mentis facultas ea eſt quâ multas *inclinationes* ſive propenſiones recipere poteſt. Jam harúmce duarum facultatum inſtituatur comparatio.

Omnium materiæ *motuum*, quemadmodum omnium naturalium mentis inclinationum eadem eſt cauſa univerſalis, nempe ipſius Author Naturæ; jam autem, ut omnes motus ſecundùm lineam rectam naturâ ſuâ ducuntur, niſi a cauſis externis & peculiaribus determinati in lineas circulares agantur; ſic, omnes quas a Deo accepimus inclinationes rectæ quidem ſunt, & ad bonum verumque unice tenderent, niſi ipſius naturæ impulſus a cauſa quâdam peregrinâ in malos fines deflecteretur: hæc verò cauſa peregrina eadem eſt quæ omnia quibus afficimur mala invexit, inclinationéſque noſtras omnes corrupit.

Quod ut nobis liquidò pateat, iſtud primò cognitum velim. Magnum ſcilicet eſt diſcrimen inter impreſſionem aut motum quo Author naturæ materiam afficit, & impreſſionem aut motum quo mentem indeſinenter movet. Materia enim tota eſt actionis expers, nullâ pollet virtute qua motum ſuum vel ſiſtere, vel determinare, vel huc aut illuc deflectere poſſit. Ipſius motus, ut jam dictum eſt, ſecundùm lineam rectam ſemper agitur, quòd ſi quid hanc determinationem mutet, lineam circularem, quàm maximam poteſt, hoc eſt ad lineam rectam quàm proximè accedentem deſcribit. Deus enim ipſe motum ei imprimit, & ejus determinationem dirigit. Res verò ſecus ſe habet de voluntate; agit enim ex ſeipſâ aliquatenus, & inclinationem ſive impreſſionem a Deo acceptam variè determinandi vim habet. Quamquam enim iſtius impreſſionis ita domina non eſt ut eam poſſit ſiſtere, eam tamen ad nutum determinare, & hoc pacto, omnem quæ in inclinationibus ejus occurrit inordinationem, omnéſque miſerias aſſiduas & ineluctabiles peccati pediſſequas afferre poteſt: per hoc igitur VOLUNTATIS vocabulum *impreſſionem illam ſeu motum deſigno, quo ad bonum indeterminatum & univerſale ferimur*: Per vocem LIBERTATIS nihil aliud intelligo præter vim illam quâ mens impreſſionem iſtam verſus res nobis arridentes diducere poteſt, atque hoc pacto efficere, ut inclinationes noſtræ naturales verſus bonum univerſale, Deum intelligo qui ſolus eſt bonum generale, quia ſolus in ſe cuncta bona poſſidet, vago quodam & non determinato motu anteà tendentes ſingulari cuipiam rei defixæ adhæreant.

Vide illuſtrationes.

 Unde

Unde nullo negotio comperias inclinationes naturales voluntarias quidem esse, sed non tamen esse liberas, libertate illâ indifferentiæ quæ in eo consistit, quòd possim velle aut nolle, inclinationibus naturalibus reluctari, & diversum quid velle ab eo circa quod feruntur. Quamvis enim voluntario & libero, hoc est non coacto, boni teneamur amore, quia nempe solâ voluntate amamus, & voluntatem unquam cogi pugnat; Bonum tamen non amamus liberè, libertate indifferentiæ, quia penes voluntatem non est beatitatem non optare.

At verò, & id sedulò animadvertendum est, mens nostra, si illam quatenus versùs bonum in genere impellitur, consideres, motum suum versùs bonum aliquod speciale determinare nequit, nisi mens eadem quatenus ideas percipiens considerata speciale istud bonum priùs cognoscat. Voluntas scilicet, ut cum vulgo loquar, est facultas cæca quæ circa res nullas ferri potest, nisi priùs ab intellectu sibi oblatæ fuerint. Adeo ut voluntas impressionem quâ versùs bonum fertur, & inclinationes suas naturales non possit variè determinare, nisi priùs intellectum jusserit aliquid speciale sibi repræsentare.

Vide illustrationes.

Vis ea igitur quâ voluntas inclinationes suas determinare valet, vim ferendi intellectum versùs ea quæ sibi arrident, necessariò includit.

Rem uno exemplo sensibus objiciam. Dignitatem quamlibet, veluti bonum quod sperare potest, animo suo effingat aliquis; continuò ipsius voluntas vult illud bonum, eo ipso quod bonum est; impressio scil. quâ mens indesinenter versùs bonum indeterminatum & universale movetur, ipsam versùs hanc dignitatem impellit. Cùm autem illa dignitas non sit universale bonum, nec a mente quæ nunquam clarè perspicit id quod actu non est, tanquam universale bonum clarâ & distinctâ perceptione judicetur, impressio quâ versùs bonum naturâ ferimur, isto bono singulari non omnino sistitur; menti adhuc superest motus quo ulteriùs progrediatur; amor quo versùs illam dignitatem fertur, cùm nec necessarius nec invictus sit, liber est. Hinc autem oritur illa libertas quòd, cùm hanc dignitatem omne bonum amabile in se complecti pro comperto non habeat, judicium & amorem suum suspensum cohibere possit. Deinde verò, ut in tertio Libro id sumus expósituri, quandoquidem mens humana cum ente universali, in quo residet omne bonum, arctissimè conjuncta sit, hujus conjunctionis ope, alia cogitare, ac proinde alia bona amare poterit. Denique mens humana ita comparata est ut singula bona possit inter se conferre, collata amare pro ipsorum præstantiâ, ac ea denique ad illud bonum referre, quod in se tanquam in scaturigine cætera bona complectitur, quódque solum nostram amandi facultatem replere valens unicè pariter dignum est quod amori nostro circumscribat limites.

Cognitio veri ab ipso boni amore non valdè diversâ se habet ratione. Impressione quâdam naturali, veritatis cognitione, non secus ac boni possessione gaudemus; neutra enim harum impressionum est invicta,

invicta, nisi evidentia, aut perfecta & adæquata accedat rei cognitio, adeo ut libertate nostrâ non minùs fruamur in falsis nostris judiciis, quàm in incompositis amoris nostri motibus, ut Capite sequenti sumus ostensuri.

CAPUT II.

I. De judiciis & ratiociniis. II. Ipsa a voluntate pendere. III. Quomodo respectu illorum quisque debeat uti libertate suâ. IV. Duo proponuntur canones generales, quibus error & peccatum vitari possint. V. In canones istos animadversiones quædam necessariæ adduntur.

I. *De judiciis & ratiociniis.*

EX iis quæ Capite præcedenti dicta sunt colligere est 1. Intellectum nunquam judicare, sed duntaxat res percipere; sive judicia & ratiocinia, quatenus in intellectu sunt, nihil aliud esse præter puras perceptiones. 2. Voluntatem solam revera judicare, iis quæ sibi ab intellectu objiciuntur sponte & placidè acquiescendo, ipsamque proinde solam in errorem nos injicere. Sed hæc fusiori indigent explicatione.

Hoc igitur primum statuo; in intellectu videlicet simplicem perceptionem, judicium, & ratiocinium in eo duntaxat differre, 1. quòd rem simplicem sine ullâ relatione, simplici perceptione percipiat. 2. quòd idem intellectus relationes quæ sunt inter res plurimas judiciis perspiciat. 3. Denique, quòd relationes quæ sunt inter ipsas rerum relationes ratiociniis dignoscat; adeo ut omnes intellectuûs * operationes *meræ* sunt *perceptiones*.

* Hic cum vulgo loquor. Suo loco observabitur has intellectûs operationes nihil aliud esse præter modificationes in mente excitatas idearum Divinarum efficaciâ, & ex legibus conjunctionis mentis cum summâ Ratione, & cum proprio corpore.

Cum verbi gratiâ bis duo vel 4. percipimus, tum *simplex* fit *perceptio*, cum verò judicamus bis duo esse 4. aut bis duo non esse 5. quid in hoc negotio agit intellectus? id unum certè, percipit nimirum relationem paritatis quæ intercedit inter bis duo & 4. & relationem imparitatis quæ intercedit inter bis 2. & 5. *judicium* igitur intellectûs nihil aliud est præter *perceptionem relationis quæ inter duas vel plurimas res deprehenditur*; sed *ratiocinium* est perceptio relationis quæ non inter duas plurimásve res reperitur; eo casu enim esset judicium, sed est *perceptio relationis quæ inter duas plurimásve relationes duarum vel plurimarum rerum deprehenditur*. Ita, cùm sic concludo 4. minorem faciunt quantitatem quam 6. sed bis 2. sunt 4. ergo bis 2. minorem faciunt quantitatem quam 6. non solùm percipio relationem imparitatis quæ est inter bis 2. & 6. tunc enim simplex esset judicium, sed hîc præterea percipio relationem imparitatis quæ est inter duas relationes, nempe inter relationem

tionem quam bis 2. habent ad 4. & relationem quæ est inter 4. & 6. quod verum est ratiocinium. Perceptio igitur unica est intellectûs functio, voluntas verò sola judicat & ratiocinatur iis quæ ab intellectu ipsi offeruntur voluntariè, ut dictum est, assentiendo.

II. Judicia & ratiocinia pendère à voluntate.

Interea tamen, ubi res quas apprehendimus evidentissimæ sunt, tum assensus noster non ampliùs liber videtur; unde eò facilè adducimur, ut credamus intellectum judicare, non verò voluntatem.

Sed ut erroris nostri convincamur animadvertendum est, res nobis videri evidentissimas, postquàm intellectus eas usquequaque, & juxta singulas relationes ex quibus judicium ferre queat, expendit, non verò priùs; unde fit ut voluntas, cujus natura non patitur ut quicquam sine cognitione appetat, in intellectum agere ampliùs nequeat, hoc est nihil novi circa rem objectam ab ipso exigere possit, quia singulis partibus rei de quâ agitur ab ipso discussis, nihil ulterius cognoscendum desideratur: in iis igitur quæ ab intellectu proposita sunt conquiescere, nec illum ampliùs compellare & sollicitare necessariò tenetur voluntas. Hic autem plenus assensus propriè dicitur judicium & ratiocinium. Itaque, cùm judicium illud circa res omnium evidentissimas non sit liberum libertate indifferentiæ, involuntarium etiam nobis videtur.

Sed quandiu in rebus quæ a nobis examini subjiciuntur aliquid subobscuri superest, aut quandiu aliquid circa quæstionem agitatam, ut in rebus difficilibus & quasi multiformibus plerumque contingit, comperiendum desideratur, tum ab assensu supersedere licet, voluntásque intellectui ut rem ad examen denuo revocet, imperare potest, unde fit ut judicia quæ circa res ejuscemodi ferimus voluntaria esse faciliùs credamus.

Plerique tamen Philosophi existimant ea etiam judicia quæ circa res obscuras facimus non esse voluntaria, illámque actionem quâ mens assentitur veritati, quámque *assensûs* nomine designant, esse actionem intellectûs contendunt; hanc scilicet distinguentes ab illâ actione quâ mens cum bono consentit, quam voluntati tribuunt, quámque *consensûs* nomine indigitant. Sed ipsorum & distinctionis & erroris hæc est causa.

Ita scilicet sumus affecti, ut sæpius veritates extra omnem dubitationis aleam positas videamus; Quocirca voluntas, ut mox explicuimus, in consensu quo hásce veritates amplectitur, non est indifferens. Sed res secus se habet de bonis, nullum enim bonum est circa cujus amorem aut fugam mens non incerta pendeat. Animi nostri motus, & nobis innata ad voluptates corporeas propensio, causas nobis suppeditant confusas quidem, sed efficaces tamen propter naturæ nostræ corruptionem, quibus languescimus, & ipsum Deum amore quodam indifferenti prosequimur. Itaque indifferentiæ & libertatis nostræ, dum Deum amamus, manifestâ convincimur experientiâ.

At vice versâ, usus libertatis nostræ in assensu quem veritati potissimum

ſimum evidentiſſimæ præbemus non pariter elucet. Et hinc continuò ipſum non eſſe voluntarium concludimus. Quaſi ut voluntariæ eſſent actiones, eas eſſe indifferentes oporteret; nonne beati in cœlis Deum amore maximè voluntario complectuntur, licèt ab eo amore nullâ dimoveri poſſint causâ? Nulla ſane ratio aſſenſum cohibere poteſt quem huic propoſitioni bis 2. ſunt 4. præbeo, adeo ut illum neceſſariò, ſed voluntariè tamen præbere teneat.

Sed ut facilius dignoſcatur conſenſus quo voluntas veritatem a conſenſu quo eadem bonitatem amplectitur, diſcrimen quod inter veritatem & bonitatem, his vocibus ſenſu vulgari, & cum relatione ad nos acceptis, intercedat, ſedulo ſtabiliendum eſt. Illud autem diſcrimen in eo poſitum eſt, quòd bonitas nos reſpiciat & afficiat, veritas vero nuſquam. Veritas nihil aliud eſt præter quandam convenientiam inter duas vel plurimas res, bonitas vero in eâ convenientiâ conſiſtit quâ res nobis congruunt. Unde fit ut reſpectu veri unica ſit voluntatis actio, approbatio ſcilicet ſive aſſenſus, cùm analogia inter res quaſlibet repræſentatur. Sed reſpectu boni duæ ſunt ejusdem voluntatis actiones, quarum prior eſt conſenſus ille quo rem nobis convenire agnoſcit, & approbat, poſterior verò eſt amor ſeu motus verſus illam rem; quæ actiones, etſi vulgò confundantur, longè tamen differunt. Quis enim rei aſſenſum ſimpliciter præbere, & rem ab intellectu propoſitam perſequi, perinde eſſe exiſtimet? Sæpenumero certe contingit ut rebus quas timemus & fugimus aſſentiamur tamen.

Geometræ non amant veritatem ſed veritatis cognitionem, uti vulgò loquantur.

Quibus æquâ judicii lance perpenſis nemo non facilè comperiet voluntatem ſemper aſſentiri, non rebus quidem, niſi ipſi arrideant, ſed ſaltem rerum repræſentationi. Et meritò quidem. Cùm enim res ita evidentes ſunt, ut nihil evidentius, nullâque amplius in iis analogia ſeu convenientia ab intellectu cognoſcenda deſideretur, cur non acquieſceret voluntas? Illâ igitur intellectûs operâ circa hanc tem non ampliùs indigens, ſeſe exagitare & macerare deſinit, & ſine ullo erroris periculo aut ſuſpicione tranquilla tutâque acquieſcit.

Cùm inter omnes in confeſſo ſit temeraria judicia totidem eſſe peccata, atque omne peccatum voluntarium eſſe; in confeſſo itidem eſſe debet voluntatem in eo caſu judicare, confuſis & compoſitis intellectûs perceptionibus acquieſcendo. Verùm, ut quod res eſt dicamus, hæc quæſtio, an ſolus judicet & ratiocinetur intellectus, ſatis inutilis, & mera de voce quæſtio videtur. Dico, an ſolus intellectus, eam enim in judiciis noſtris partem habet quam ipſi aſſignavi, res nempe antè noſcenda eſt, aut ſentienda, quàm de eâ judicetur, aut ei conſentiatur. Cæterum, cùm intellectus & voluntas nihil aliud ſint quàm mens ipſa, ea eſt, propriè loquendo, quæ percipit, judicat, ratiocinatur, vult, &c. Huic voci, intellectus ſcilicet, notionem ſubjeci facultatis paſſivæ, ſeu potentiæ ideas accipiendi, propter rationes quæ poſteà legentur.

Verùm præcipue animadvertendum eſt, eum in quo verſamur ſtatum non

 niſi

niſi imperfectam nobis concedere rerum cognitionem; adeo ut illa libertas indifferentiæ, quâ aſſenſum noſtrum cohibemus, nobis plenè neceſſaria ſit.

Quæ neceſſitas ut a nobis agnoſcatur, attendendum eſt nos in verum & bonum naturali quodam motu propendere. Cùm autem voluntas non feratur niſi in res ab intellectu aliquantùm cognitas, in id certè neceſſariò ferri debet quod vero & bono ſimile eſt; ſed quia quicquid vero & bono ſimile eſt non reipſa tale eſt, non dubium quin in perpetuos penè errores incideret, ſi non libera eſſet, & in id quodcunque vero & bono ſimile eſt neceſſario & ineluctabili ferretur impetu. Unde ipſius errores ſummo conditori a quo exiſtentiam ſuam accepit tribui non immeritò viderentur.

III. Quomodo debeamus, uti libertate noſtra ad vitandum errorem.

Libertate igitur a Deo donati ſumus, ut miſsâ veriſimilitudine, & in ſolâ veritate acquieſcentes, errorem pœnámque ipſum pede non claudo ſequentem, vitemus, ut nempe animum noſtrum ad aſſiduum rerum examen indeſinenter applicemus, donec, iis a capite ad calcem expenſis & enucleatis, nihil ulterius comperiendum deſideretur. Veritatem enim ab evidentiâ ſeparatam vix unquam reperias. Jam autem evidentia in eo conſiſtit, ut ſingulas partes & relationes quibus de re quâpiam judicari tutò poſſit clarè & diſtinctè percipias.

Si igitur *libertate noſtrâ quantùm poſſumus* utamur, eâ ritè quidem utemur; hoc eſt, ſi nulli unquam rei, niſi internis rationis noſtræ objurgationibus moniti & adacti, aſſentiamur.

Qui falſis veritatis ſpeciebus & indiciis fidem incautus adhibet ſeſe etiam reluctante Deo mancipat; Qui verò tacitis rationis admonitionibus quibus, dum aſſenſum denegamus, ad aſſenſum tamen incitamur candidè ſubſcribit, is voci veritatis æternæ nos intus compellanti auſcultat. Jam igitur ſuper his adſunt tibi duo canones in ſcientiis theoreticis & in ipſis moralibus per quàm neceſſarii, cùm omnis humanæ ſcientiæ fundamentum haberi meritò poſſint.

IV. Generales canones ad vitandum errorem, & peccatum.

Prior qui ad ſcientias pertinet, hic eſt. *Ne aſſenſum plenum unquam præbeas, niſi propoſitionibus adeo evidenter veris, ut illum ſine interno quodam cruciatu, tacitóque rationis murmure non poſſis denegare*: hoc eſt, niſi clarè intelligas te libertate tuâ perperam uſurum, ipſiuſque libertatis imperium æquo latiùs producturum eſſe, ſi aſſenſum tuum denegares.

Poſterior qui in moralibus uſu venit, hic eſt. *Si ab alicujus boni amore ſine conſcientiæ ſollicitudine poſſis abſtinere, illud bonum ne amato abſolutè.* Unde ſequitur, Deum ſolum amandum eſſe abſolutè & ſine ullo reſpectu, quandoquidem ipſe ſolus eſt a cujus amore ſine ejuſmodi conſcientiæ cruciatu abſtinere non poſſimus; evidenter ſcil. intelligeremus nos iniquè agere, ſi Deum ratione aut revelatione ſemel cognitum non amaremus.

V. Animadverſiones

Sed hîc animadvertendum eſt nos a naturâ ita eſſe comparatos, ut rebus quæ nobis videntur veroſimillimæ vix ac ne vix quidem fidem denegare

denegare possimus, piget nos reluctari, adeo ut, nisi cautè attendamus, magnum immineat periculum ne iis assentiamur, ideóque in errorem incidamus; raro enim admodum contingit ut veritas cum verisimilitudine planè consentiat. Atque hanc ob causam in hisce canonibus disertis verbis monui nunquam assentiendum esse, si non evidentissime videas te, nisi assentiaris, perperam uti libertate tuâ. *quædam in hos can.*

Quamvis autem assensum nostrum verisimilitudini non facilè denegemus, si tamen seriò attendamus, an revera evidens assentiendi necessitas incumbat, contrarium proculdubio comperiemus. Si enim verisimilitudo sensuum impressionibus nixa est, quæ sanè verosimilitudo immeritò sic appellatur, tum ab assensu non sine magno negotio temperabis; sed unde tam proclivis assensus? ex aliquo scil. motu aut affectu generali quo in res sensibiles, ut infrà patebit, propendemus.

Sed si verisimilitudo ex aliquâ cum vero conformitate oritur, ut cognitiones verisimiles veræ esse solent certo quodam sensu acceptæ; tum si quis in semetipsum oculos convertat, in duo se inclinare deprehendet, primò in assensum, deinde in iterandum examen; nunquam tamen ita persuadebitur, ut non possit sine malitiæ conscientiâ suum cohibere assensum.

Istæ autem duæ inclinationes quas verisimilium respectu in nobis experimur sunt per quàm legitimæ. Possumus enim & debemus assensum nostrum rebus verisimilibus præbere quatenus scilicet imaginem veritatis referunt; ille tamen assensus non debet esse plenus, ut in canone scriptum est; priùs enim res undequaque dispicienda est, ut naturam ipsius penitus introspicientes verum a falso dignoscere, & tunc plene, si id exigit evidentia, assentiri queamus.

In id igitur assiduè incumbendum est ut verum a falso, nosmet ipsos, ut dixi, discutiendo, internoscere assuescamus. Hæc enim negligentia causa est cur duabus rebus tantoperè diversis eodem tunc modo afficiamur. Vix enim credibile est quanti sit momenti libertate suâ bene uti, assensum & amorem cohibendo donec efficacissima vox authoris naturæ quam modo rationis obmurmurationum, & conscientiæ sollicitudinum nomine designavi, exaudiatur.

In hoc recto libertatis usu constituta sunt omnia creatorum spirituum, tum Angelorum, tum hominum officia; adeo ut si vanitatis & mendacii imperio sese subducentes libertate suâ appositè utantur, omnem, quam ipsorum fert natura, perfectionem sperare non immeritò possint: Dummodo interea intellectum suum otiosum jacere non sinant sed perpetuò exerceant, ad novas cognitiones excitent, ipsiúsque capacitatem assiduis & legitimis meditationibus adaugeant.

Ut enim mens perfectionem assequatur, rectè uti libertate, assensum suum perpetuò cohibendo, non sufficit; illorum hominum instar, qui nihil scire, atque de omnibus dubitare gloriantur. Nec etiam omnibus est assentiendum, ut alii non pauci, quos, dum omnia cognoscere fat-

 agunt,

agunt, quicquam ignorare pudet. Sed intellectu ita utendum est frequentibus meditationibus, ut sæpius rebus ab ipso propositis tuto assentiri possit voluntas.

CAPUT III.

I. Responsiones ad Objectiones quasdam. II. In ea quæ de evidentiæ necessitate dicta sunt observationes.

NOn pauci quidem, ut subodorari pronum est, prioris nostri canonis praxim iniquo ferent animo. Illi potissimùm scioli vix se continebunt quos, dum rerum omnium scientiam sibi arrogant, nihil tamen non latet, quique, dum res facillimas ignorant, de difficillimis quibusque deblaterare audent.

Illos audire jam mihi videor cum Aristotele dicentes in solis Mathematicis scientiis perfectam esse quærendam certitudinem. In Moralibus verò & Physicis sufficere si probabilitas adsit. Cartesium delirasse, cùm Physicam ad Geometriæ modum tractavit, nec mirum esse si oleum & operam tam miserè perdiderit. Homines ad naturæ cognitionem frustra adspirare, arcanam ipsius compagem intellectum humanum fugere, & innumera alia quæ magnâ pompâ nobis propinant, adductâ secum ingenti Authorum cohorte, quorum authoritate placita suffulciunt, ipsorum nomina & sententias ambitiosè laudantes.

Verùm illud genus hominum liceat mihi compellare: quorsum tot verba de rebus sibi, ex ipsorum confesso, incognitis? Sistant, quæso, insanas vanitatis suæ agitationes; & de rebus, circa quas suam non diffitentur imperitiam, prætumida conflare volumina desinant.

Exuant isti homines præjudicatas opiniones suas, & rem seriò examinent, certè nullo negotio comperient horum alterutrum omnino necessarium esse, aut sæpe sæpius errare, aut plenum nunquam nisi rebus evidentissimis assensum dare. Unde fit ut veritas sit perpetua Geometriæ comes, nisi ex hujúsce legis observatione? certè, errores quorundam circa quadraturam circuli, & cubi duplicationem, non aliunde manare potuerunt quàm ex præcipiti quodam & pervicaci judicio quo decepti veritatem a verisimilitudine non satis distinxere.

Ab ipsis etiam accipere velim, cur vulgata Philosophia tot falsis & indigestis scateat; nonne id inde oritur quòd Philosophi illius communis famæ & utilitati duntaxat velificantes verisimilitudinem, quam in procinctu habuerunt, ipsi veritati anteposuere? Quid ille est opinionum circa rem eamdem numerus prope innumerabilis, si non est errorum fons uberrimus? Permultos tamen discipulos in illorum magistrorum verba, quorum sensum

ſenſum ipſi non attingunt, ſerviliter jurantes, iiſdem etiam erroribus impediri videas.

Non pauci quidem inter illos reperiuntur, qui viginti vel triginta annis miſerè conſumptis, ſe ex tam variis & aſſiduis lucubrationibus nihil novi hauſiſſe tandem agnoſcunt, ſed eos id palam profiteri pudet. Nullam dari ſcientiam ſuâ primùm ratione & methodo probare nituntur, quo facto lubenter ignorantiam ſuam fatentur, quia tunc ſperant neminem eorum ignorantiam irriſurum. Quis tamen a cachinno temperaret, ſi ipſos incautos eò adduceret ut progreſſus ſuos in iſto tam egregio eruditionis genere enarrarent, aut ſi ex ſubita quâdam ingenii alacritate, labores in hoc ſtudium exantlatos graphicè & ſigillatim nobis depingerent?

Verum licèt hæc docta & ſublimis inſcitia ludibrium debeat, ſatius erit tamen ſi ipſi ignoſcentes nos illorum infortunii miſereat, qui tot annos incaſſum emenſi nihil aliud didicerunt quàm hoc falſum, omnique cognitioni & veritati adverſum dogma, *nullius rei dari poſſe ſcientiam.*

Si igitur lex illa quam modo conſtitui tantæ eſt, uti vidimus, ad veritatis inquiſitionem neceſſitatis, ne quis illam torvis conſpiciat oculis. Quibus vero ab ipsâ abſtinere placuerit, ne ſaltem celebri Authori qualis eſt Carteſius, id vitio vertant quòd iſtam viam inſtiterit, aut ſi malint, inſiſtere conatus fuerit. Si virum, de quo adeo temere opinantur, rectè noſſent, non eum tam inverecundè damnarent. Sed quid mirum? Ipſius lucubrationes fabularum illarum inſtar quæ quodlibet, dum placeat, mentiuntur, animi gratiâ tantùm legunt. Cum illo igitur Philoſopho meditentur, apud ſemetipſos adhuc deprehendent quaſdam notiones, & quædam veritatum quas ipſe docet ſemina, quæ, ut ut immane eſt falſæ eorum eruditionis pondus, ſeſe fortè evolvent.

Magiſtrum habemus nos intus docentem qui, ſepoſitâ clariſſimorum Philoſophorum auctoritate, a nobis vult ſolus auſcultari. Lumen ſuum liberaliter diſpergit, quid igitur ceſſamus illum compellare? Sed quo modo a nobis ſe compellari gaudet? aſſiduâ ſcilicet meditatione, & attentione non interruptâ. Nobis verò internâ quâdam convictione, & tacitis quibus in pertinaces & incredulos animadvertit objurgationibus reſpondet.

Eâ mente, eóque conſilio legenda ſunt hominum placita ut ab ipſis nos erudiendi iri non ſperemus. Ad lumen mundi oculi noſtri ſunt convertendi, ut luminis ſui nos faciat participes. Si conſultum denegет, malè profectò a nobis conſultum fuerit.

Sive igitur Ariſtotelem ſive Carteſium legas, calculum tuum neutri protinus adjicito, ſed, ut ipſi meditati ſunt, aut ſaltem meditari debuerunt, attentiſſimus meditare, deinde voci noſtri omnium magiſtri morigerus obtempera, nec convictioni internæ, motibúſque quos excitat meditatio reluctaris.

Cuilibet sic præparato licet de Authoribus judicare; discussis ad hunc modum Philosophiæ tum Cartesii tum Aristotelis dogmatibus, alter necessariò rejicitur, alter verò admittitur: methodum ejus intelligo, generalissimáque dogmata. De posteriori nemo sanè non comperiet ex ipsius placitis, quatenus saltem ipsi peculiaria sunt, nullum unquam naturæ phænomenum explicari posse; Ut vel ex eo patet, quòd a' bis mille annis a doctissimis & plerisque orbis terrarum locis frustra edificita fuerint ejus dogmata. At posteriorem in abditissima quæque, & quæ oculorum aciem maximè fugiunt, penetrasse, & ad omnes veritates supra mentem finitam non transcendentes, viam patefecisse tutissimam confidenter asserere, nemo dubitabit.

Sed quid horumce duorum Philosophorum opinionibus immoramur? nil sane humani ab ipsis alienum est. Ne igitur ægrè ferant Aristotelici, si per tot sæcula in tenebris versati, nihilque progressi res nostris tandem oculis usurpare velimus, jam satis supérque cæcos egimus, nos oculis pollere tandem aliquando recordari par est.

Pro certo igitur constet illam regulam quæ nos *plenè assentiri nisi rebus evidentissimis* vetat, in veritate inquirendâ esse omnium maximè necessariam, nihilque admittamus quod non eâ quam exigit canon noster evidentiâ perspiciatur; nisi ita simus affecti, præconceptas nostras opiniones non exuemus; nec veritatis cognitionem adipisci possumus, nisi hisce præjudicatis opinionibus nuntium remittamus, quippe mentem, nisi jam sit pura, lux veritatis subire nequit; *sapientia prima est stultitiâ caruisse.*

II. *In ea quæ de evidentiæ necessitate dicta sunt observationes.*

Antequam huic Capiti finem imponam tria observanda sunt. 1. Me hîc non agere de rebus fidem spectantibus quas evidentia non comitatur quemadmodum scientias naturales; nimirum res non nisi per ideas nobis impressas percipere possumus, Deus autem eas tantùm in nobis ideas creavit quæ necessariæ fuerunt, ut secundùm ordinem naturalem a se præstitutum ageremus; adeò ut mirum videri non debeat quòd fidei mysteria, quæ in ordine quodam supernaturali posita sunt a nobis evidenter non possint cognosci, * quia videlicet, ne vel eorum ideas habemus. Mentes enim nostræ, vi decreti illius generalis quibus singulæ notiones necessariæ nobis suppetunt, creatæ sunt; mysteria verò fidei ordine tantùm gratiæ qui, secundùm nostrum concipiendi modum, ordine naturæ posterior est comparata sunt.

* Vide illustrationes.

Mysteria igitur fidei a rebus naturalibus sedulo distinguenda sunt. Fidei & evidentiæ pari summissione cedendum est; at in rebus fidem spectantibus non earum, antequàm credantur, quærenda est evidentia; sicut in rebus naturæ fides seu auctoritas Philosophorum nihili facienda est; uno verbo fidelis cæcus esse debet, Philosophus verò oculatus & perspicax, quia certa est Divina auctoritas, errori verò obnoxii omnes homines.

Sunt quidem, præter veritates fidei, quædam aliæ veritates circa quas

quas demonstrationes invictas postulare foret iniquum. His accenseo gesta quæ in historiis memorantur, & cætera quæ ab hominum voluntate pendent. Veritates enim aliæ sunt necessariæ, aliæ contingentes. Necessarias voco veritates immutabiles naturâ suâ, & immotâ Dei voluntate constitutas. Cæteræ sunt veritates contingentes. Mathematica, Physica, Metaphysica, Ethica, maximâ ex parte, veritates necessarias complectuntur. Historia verò, Grammatica, Jus cuilibet loco proprium, sive ritus, & multa hujuscemodi ab instabili hominum voluntate dependentia veritates contingentes duntaxat continent.

Observatio igitur nostri canonis accurata in veritatibus necessariis postulatur quarum cognitio merito dici potest scientia; in historiâ verò quæ est rerum contingentium, si adsit maxima verisimilitudo, ea sufficiet. Quippe linguarum, rituum', variarum in quas vulgus Philosophorum scinditur opinionum cognitionem, quia hæc omnia solius ope memoriæ, nullâ adhibitâ certitudine aut evidentiâ adepti sumus', Historiæ nomine non absurdè indigitamus.

Quod 2. observatum optamus illud est. In Ethicâ scilicet, in Politicâ, in Medicinâ, & in cæteris scientiis practicis, in solâ verisimilitudine acquiescere necesse est. Non semper quidem, sed saltem ad tempus. Non quòd illa verisimilitudo nihil menti incompertum relinquat, sed quia instat opus. In hisce enim rebus, si plenam certitudinem operiaris, tempus agendi præterfluit, & nil promoves. Sed quamvis agendi necessitas incumbat, de rerum eventu tamen dubius hærere debet animus, atque tales in his scientiis progressus facere enitendum est, ut errores agnoscendo certiùs agas cùm agendi tempus denuo recurret; ita quemlibet studentem, mentisque suæ perfectioni consulentem agere decet.

3. Denique, non omnino aspernanda est verisimilitudo; plures enim simul junctæ evidentissimis demonstrationibus sæpenumero æquipollent; hujusce veritatis in Physicis & Moralibus innumera suppetunt exempla; adeo ut, si rem quampiam demonstratione probare non possis, multis congestis verisimilitudinibus, quod aliter fieri non posset, hoc pacto confeceris.

Dura quidem illa lex est, non inficior. Non pauci nunquam ratiocinari optabunt magis quàm his cancellis includi inter ratiocinandum: his tam incommodis cautionibus adhibitis multorum celeritas moram patietur. Sed quantò, sodes, tutiùs ibis, si illam observes legem! Nonne præstat lentè festinare, quàm præproperâ quâdam diligentiâ eò adduci, ut ex itinere revertaris, eadémque vestigia denuo premas. Certè si Cartesius intra triginta annorum spatium innumeras veritates cæteris Philosophis incompertas ex hoc præscripto agens veluti e puteo eruit, quid obstat quò minùs multi iisdem insistentes vestigiis pleraque ad vitam feliciter degendam necessaria detegant? quantùm saltem beatitudinis in terrâ cui Deus maledixit sperari potest.

CAPUT

CAPUT IV.

I. De causis erroris occasionalibus, & quidem esse quinque præcipuas. II. Totius hujusce operis generale propositum, & speciale hujusce primi libri.

PErversum libertatis usum, acrem & præcipitem voluntatis versùs verisimilitudines propensionem, & ejusdem voluntatis consensum intellectûs perceptione longiùs patentem causas esse erroris superiori capite vidimus. Nec certè res fusiori indiget demonstratione, quippe si de rebus clarè perspectis tantùm judicaretur, nullus esset errori locus.

I. *De causis occasionalibus errorum dari 5. præcipuas.*

Sed quamvis libertatis abusus unica sit, propriè loquendo, errorum nostrorum causa, multæ tamen insunt nobis facultates quæ errorum nostrorum causæ, non efficientes quidem, sed saltem occasionales meritò dici possunt. Singuli nostri percipiendi modi totidem nobis suppeditant errandi occasiones. Cùm enim falsa nostra judicia ex duobus, ex consensu scilicet voluntatis, & intellectûs perceptione oriantur, omnes nostros percipiendi modos nobis aliquam errandi occasionem præbere non obscurum est, quandoquidem scilicet ad assensus temerarios nos adducere possunt.

Cum autem summopere necesse sit mentem infirmitatum & errorum commonere atque convincere, ut ab iis emergendi legitimo commota desiderio præjudiciis suis sese minori expediat negotio, accuratam percipiendi modorum divisionem tradere aggressuri sumus, quæ deinceps veluti totidem errorum quibus mens nostra obnoxia est, capite habenda erunt.

Trifariam res percipere potest mens nostra, *intellectu* scilicet *puro*, *imaginatione*, & *sensibus*.

Intellectu puro mens percipit spiritualia, universalia, notiones communes, perfectionis & entis summè perfecti ideas, & in genere omnes suas cogitationes quas internâ circa seipsam meditatione cognoscit. Quædam etiam materialia, ut extensionem cum ipsius proprietatibus percipit *intellectu puro*. Solus enim intellectus purus circulum & quadratum perfectum, figuram chiliagonam, & similia apprehendit. Ejusmodi perceptiones, puræ intellectiones, aut puræ perceptiones dicuntur, quia nimirum hæc sine phantasmatibus sive imaginibus in cerebro impressis percipit.

Imaginatione res materiales tantùm mens percipit. Cùm eas licèt non actu præsentes ut præsentes tamen exhibet sibi, phantasmatibus sive imagi-

imaginibus ipſarum in cerebro efformatis. Hoc pacto quaſlibet figuras, circulum, triangulum, vultum, equum, urbes, campos, ſive eas jam viderimus, ſive non, imaginamur; hujuſcemodi perceptiones dici poſſunt *imaginationes*, quia mens hæc ſibi effingit eorum imagines in cerebro formando: quoniam autem ſpiritualium imagines non poſſunt exprimi, hinc ſequitur mentem ea non poſſe imaginari. Quod ſedulò obſervandum eſt.

Senſibus denique res ſenſibiles & craſſas mens percipit, cùm præſentiâ ſuâ in organa externa corporis agunt, eáque impreſſio ad cerebrum uſque communicatur, vel cùm, etſi præſentes non ſint eæ res objectæ, ſimilem in cerebro tamen impreſſionem faciunt curſu ſuo ſpiritus animales, ſic planities, ſaxa oculis ſuis objecta cernit, ferri duritiem, gladii aciem & ſimilia perſentit. Ejuſmodi autem perceptiones, *ſenſus*, ſive *ſenſationes* dicuntur.

Mens igitur hiſce tribus duntaxat modis res percipit. Quod facilè quiſque videbit, ſi modò attendat res omnes quas percipimus vel eſſe ſpirituales vel materiales. Si ſpirituales ſint, tum intellectus purus eas ſolus percipere poteſt. Si ſint materiales, certè aut aderunt aut aberunt. Si abſuerint, mens eas ſolâ imaginatione percipere ſolet; ſi verò adfuerint, mens eas percipere poteſt impreſſionibus quas in ſenſus noſtros agunt, eos feriendo. Jam igitur mentem triſariam tantùm, *intellectu* ſcilicet *puro*, *imaginatione*, & *ſenſibus* res percipere pro certo habeatur.

Ad has igitur tres facultates, velut ad capita quædam, errores hominum & ipſorum errorum cauſas referemus, vix enim, præ tanto errorum numero, aliâ ratione vitari poſſet confuſio.

Verùm *inclinationes* ſive propenſiones noſtræ, & affectus ſive motus incompoſiti vehementer etiam in nos agunt; mentis noſtræ aciem falſo quodam fulgore perſtringunt, illam tenebris circumfuſam opprimunt. Itaque inclinationes noſtræ, & affectus ſive motus incompoſiti nos in errores innumeros conjiciunt, ſi noſmetipſos ejuſmodi falſis ſplendoribus deludi ſinamus. Inclinationes igitur noſtræ, noſtrique motus ſeu affectus, ut errorum & delictorum noſtrorum fontes haberi debent, non ſecus ac tres mentis facultates de quibus ſuprà. Et erroribus ſenſuum, imaginationis ac intellectûs puri, accedere poſſunt errores affectuum & inclinationum naturalium. Itaque omnes hominum errores ipſorúmque cauſæ ad quinque capita referri poſſunt, quorum en tibi ordinem.

II. Totius hujuſce operis propoſitum generale.

Primò de *erroribus ſenſuum*. 2. *de erroribus imaginationis*. 3. *de erroribus intellectûs puri*, 4. *de erroribus inclinationum*. 5. *de erroribus affectuum agetur*. Poſtquàm denique mentem ab erroribus ſuis vindicare tentaverimus, *methodum generalem*, quâ veritas poſſit haud infeliciter inquiri traditurі ſumus.

III. Primi Libri ſpeciale propoſitum.

Jam igitur ab erroribus ſenſuum ſeu potiùs ab erroribus in quos ſenſuum abuſu incidimus ordiemur. Cæterùm erroribus ſpecialibus numero prope infinitis minùs inſiſtemus quàm generalibus errorum cauſis rebúſ-

rebúsque ad naturæ mentis humanæ cognitionem adipiscendam necessariis.

CAPUT V.

DE SENSIBUS.

I. Corruptio quam peccato contraxerunt bifariam explicatur. II. Libertatem nostram veram esse errorum nostrorum causam, non verò sensus. III. Canon quo in usu sensuum nostrorum errorem vitemus proponitur.

SEnsus & affectus hominis fini ob quem ipsi concessi sunt tam aptè respondent, ut eorum opinionem qui illos peccato omnino corruptos fuisse censent; vix quisquam ad rem attentus possit digerere. Sed ne quis ab eorum sententiâ nos gratis discedere existimet, quo ordine facultates & affectus primi nostri Parentis in statu justitiæ procederent, quæve immutationes ac perturbationes ex peccato ortæ fuerint hîc explicare operæ pretium est. Hæc autem bifariam a nobis concipi possunt.

I. Bifariam explicatur corruptio quam peccato contraxerunt sensus.

1. Si genuinum rerum ordinem consulas, quò præstantioribus mens fruitur bonis, eò majori perfundi debet voluptate, id ex notione communi constat. Voluptas est naturæ instinctus quidam, vel, ut clariùs dicam, est ipsius Dei impressio quâ in aliquod bonum inclinamus; hæc autem impressio eò vehementior est quò bonum illud est majus. Hoc posito, primum nostrum Parentem ante peccatum, & è manibus Dei recens eductum, solidiora bona cæteris longè anteposuisse nemo est qui inficietur. Cùm itaque Deus verum ipsius bonum, eum ut ab ipso amaretur creasset, probabile est in ipso quoque gustum sui excitasse, ipsum in sui amorem voluptate quâdam internâ leviter inflexisse, officiúmque ipsi præscriptum internâ quâdam & alacri temperasse dulcedine infra quam exquisitissimæ sensuum voluptates longè sedebant, & a quâ prorsus desueverunt homines nunc peccatores, nisi speciali quâdam gratiâ adjutentur.

Interea tamen, cùm idem homo corpore etiam donatus esset, quod Deus ipsi & conservandum, & ut alteram suimet ipsius partem habendum dederat; voluptates etiam hoc in corpore excitabat ab illis haud absimiles quibus nunc afficimur dum rebus vitæ nostræ conservandæ idoneis utimur.

An primus homo, præcipuâ cerebri sui parte a rebus sensibilibus semel commotâ, sensationes jucundas aut injucundas posset coërcere, non est tutum decidere. Hoc forsan imperio in seipsum pollebat, propter illam

illam quâ Deo parebat summissionem, licèt rem secus se habere faciliùs crediderim; quamvis enim Adam spirituum & sanguinis commotiones, nec non cerebri concussus a rebus sensibilibus ortos sistere posset, quia nimirum in eo versabatur ordine qui corpus spiritui cedere postulabat, ipsum tamen haud verosimile est a rerum objectarum sensatione temperare potuisse, nisi priùs cohibiti fuissent motus illius corporis ejus partis cui mens ejus immediatè conjungebatur. Cùm enim mentis cum corpore conjunctio in eo præcipuè sita sit quòd sensus sive sensationes animæ & motus organorum mutuo quodam consensu sibi invicem respondeant; sanè si Adam, ubi semel præcipua corporis ejus pars corporum circumjacentium actionem receperat, sensationibus tamen vacare potuisset, hæc conjunctio potiùs arbitraria quàm naturalis habenda fuisset. Rem tamen in medio relinquo.

Primus igitur homo, ex iis omnibus quæ vel corporis vel animæ perfectioni numerum aliquem addebant, voluptate commovebatur, quâ erat autem perfectione, voluptatem spiritualem voluptate corporeâ vividiùs experiebatur. Itaque justitiam illam quam sine gratiâ Christi nec consequi nec conservare possumus, quia hâc destituti officio nostro nonnisi inviti fungimur, Adamus per se facilè conservare poterat; miserè tamen deceptus in laqueos incidit, Inobedientiâ suâ justitiam amisit. Nihil autem in hâc immutatione prius fuit & sensibus nostris funestius illâ quâ in hominem justè animadvertit Deus pœnâ; ab illo scilicet communione suâ orbato secessit, & quemadmodum ipsius bonum sese præstare noluit ampliùs, nullam pariter voluptatem, tanti favoris indicium, in ipso excitavit. Voluptates igitur corporeæ ad sola bona corporea incitantes duntaxat superfuere, quæ non paribus ampliùs cum iis quæ mentem ad verum bonum anteà excitabant libratæ momentis conjunctionem quâ cum Deo conjungebatur homo magnopere debilitarunt, conjunctionémque quâ corpori adhærebat adauxerunt, corroborarúntque. Voluptas sensuum domina cor ejus rebus omnibus corporeis mancipatum corrupit; corruptio cordis menti caliginem obduxit, oculos ejus a lumine ipsi priùs affulgente deflectendo, eámque ad id impellendo ut de omnibus non aliter judicaret quàm ex relatione quam cum corpore possunt habere.

Divus Gregorius homil. 30. in Evangel.

Verumtamen non est quòd quis sensus ideo magnopere immutatos fuisse credat. Quemadmodum enim si duo pondera in utrâque libræ lance æquato examine sustineam, ac postea aliquid de altero ex illis ponderibus demam, pondus quod integrum remansit libram ad se depressurum est, absque ullâ in se mutatione; sic ex quo peccatum irrepsit, voluptates sensuum animam versùs res sensibiles non aliâ de causâ depresserunt, quàm quòd defecerint illæ internæ delectationes, quæ propensionem nostram versùs res sensibiles, velut æquipondium quoddam, suspensam tenebant; nec ea tamen quæ vulgò existimatur, in sensibus immutatio facta est.

Hæc eſt poſterior explicandæ perturbationis ex peccato ortæ ratio, quæ priore proculdubio cum veritate magis conſonat; ab illâ quidem longo diſtat intervallo, quippe quæ diſſimili nitatur ſuppoſitione, ambæ tamen illæ rationes quoad ſenſus inter ſe optimè conveniunt.

Cùm duabus partibus corpore ſcilicet & animâ conſtemus, duo quoque bonorum genera ſpiritualia ſcilicet & corporea perſequenda nobis incumbunt. Duplici pariter ratione noxiúmne nobis aliquid ſit an utile dignoſcere poſſumus, vel mentis ſolius ope, vel per mentem cum corpore conjunctam. Utilitas noſtra, ſeu mavis, bonum noſtrum clarâ & evidenti cognitione non ſecus ac ſenſu quodam confuſo a nobis cognoſci poteſt. Juſtitiam eſſe amabilem ratione quidem comperio, ſed guſtu ſimul commoneſio hunc fructum boni eſſe ſaporis; juſtitiæ pulchritudo ſenſu, fructûs ſuavitas ratione non diſcernitur. Bona corporea mentis quam Deus ſibi ſoli comparavit attentione non digna ſunt. Mens igitur ejuſmodi bona certo & facili ſenſuum teſtimonio contenta nullo adhibito examine cognoſcat oportet; lapides corporis alimentum eſſe nequeunt, id experientiâ certiſſimâ conſtat, idque uno guſtûs teſtimonio omnes homines adducti unanimo profitentur conſenſu.

His igitur poſitis, voluptas & dolor certa ſunt & genuina indicia quibus bonum & malum internoſcantur, fateor: Sed ubinam hoc contingit? In iis ſcilicet rebus quæ, cùm nec bonæ nec malæ ſint per ſe & naturâ ſuâ, tales quoque clarâ & diſtinctâ cognitione haberi nequeunt. Cùm enim res illæ mente hominis inferiores ſint, illam certè nec beare nec punire poſſunt. Unde fit ut prorſus indignæ ſint quæ mentis applicationem tantillum ſollicitent: quo circa Deus mentem noſtram iis incumbere non ſinens, inſtinctu quodam, hoc eſt ſenſationibus jucundis aut injucundis, ad illas nos propendere curat.

Res verò ſecus ſe habet de Deo, ipſe enim verum eſt mentis bonum, ipſe ſolus ſupra illam eminet, ipſe ſolus eam ſexcentis modis remunerari poteſt, ipſe ſolus dignus eſt cui mens tota adhæreſcat, ſui cognitionem amore vacuam jacere non metuit; amore cæco, & ex ſolo inſtinctu nato non contentus; amorem requirit qui ſit oculatus & ex optione natus.

Si mens id unum in corporibus perciperet quod revera iis ineſt, nec quod in iis non occurrit ſentiret, iis ſanè haud facilè uteretur, eáque ideo non amaret; unde fit ergo ut ea corpora ipſi grata fiant? nempe ex eo ſolo quòd in ipſâ ſenſationes excitent quibus ipſa carent; at verò quoad Deum ratio valde diverſa eſt; dummodo qualis in ſe eſt conſpiciatur, non poteſt non amari, nec ad illum voluptarium inſtinctum, velut ad lenocinium quoddam, ut immeritum captet amorem ipſum confugere opus eſt.

Vide Illuſtrationes.

His ita poſitis, Adamum ad Dei amorem officiúmque ſuum nullâ voluptate prævertente inductum fuiſſe credere par eſt; Deum ut unicum ſui bonum pernoſcebat, gaudium ex beatâ cum Deo conjunctione natum ipſius pectus pertentabat, hæccine igitur ad officium ſatis efficaciter

citer non adigebant? Et his actus incentivis nunquid Deum potiùs sibi demerebatur, quàm si voluptate quâdam antevertente determinatus ipsum amasset? sic constitutus plenâ libertate fruebatur. Quid si hoc sensu Scriptura hisce verbis nobis illum repræsentare voluisset? *Deus ab initio constituit hominem, & propositis mandatis suis reliquit illum in manu consilii sui*, hoc est, illum nullâ voluptate præoccupatum solâ sui boni & officii clarâ perceptione sibi obstrinxit. Sed experientia, hominis tam ritè, ut erat ante peccatum, támque beatè constituti fragilitatem, maximo cum liberi arbitrii opprobrio, summâque Dei gloriâ, demonstravit.

Eccli. 15. 14.

Verùm circa res sensibiles non eadem erat Adami conditio ac circa res spirituales, illas enim ipsum & quæsiisse & usurpasse ex accuratâ ipsarum cum corpore suo convenientiæ notitiâ credibile non est. Quid enim? Si varias partium cujuslibet fructûs, si sui ipsius corporis configurationes perscrutandas habuisset, ut inde compertâ inter utrasque analogiâ & correlatione, ex calore sanguinem suum agitante, & innumeris aliis corporis sui dispositionibus colligere posset, an fructus ille corpori suo nutriendo aptus fuisset necne, tota ipsius mentis capacitas rebus adeò exilibus haud feliciter repleta fuisset: ejusmodi enim cautionibus, si solæ adfuissent, longævam sanè vitam non vixisset.

Cuivis igitur mentem Adami non fuisse infinitam attendenti durum videri non debet, si omnes corporum proprietates, quæ haud dubiè sunt infinitæ, ipsi compertas non fuisse affirmemus. Hoc igitur quod negari non potest concessum mihi velim, hominis mentem ad id comparatam non fuisse, ut motus & configurationes materiæ dispiceret, sed ut in Dei cognitionem & contemplationem perpetuâ incumberet meditatione. Quo concesso, non est quòd quis nobis succenseat, si existimemus Adamum animum suum ab assiduâ perfectionum boni sui contemplatione ad excutiendam fructûs, sive alius cujuslibet alimenti naturam avocare non potuisse sine memorabili illius in quem cuncta digesta erant ordinis perturbatione.

Iisdem igitur sensibus ac nos pollebat Adamus, quibus, a Deo nusquam semotus, corpori suo consuleret; non secus ac nos voluptatibus immo etiam doloribus, aut fastidiis quibusdam antevertentibus & inopinatis afficiebatur. At istæ voluptates (quo quidem discrimine ab ipso longè distamus) illum in servitutem & infelicitatem non conjiciebant, quia scilicet motuum corporis sui compos, ipsos, si vellet, pro arbitrio compescebat, ubi primùm ab ipsis monitus fuerat, nec dubium est quin illo imperio circa dolores semper uteretur. Hei nobis! cur non eadem ratione se gessit circa voluptatem? cur faciem Dei sibi faventem lubens declinavit? cur vanâ spe lactatus, falsâ fructûs interdicti, dulcedine, vel forsan arroganti gaudio in mente ex perfectionum suarum contemplatione excitato, vel naturali uxoris amore, atque immodico eam contristandi metu, mentem suam totam occupari sivit? Hæc enim omnia ad ejus inobedientiam videlicet contulerunt.

 Verùm

Verùm peccatum semel admissum novam induxit rerum faciem. Voluptates hominem priùs modestè veluti compellabant; dolores illibatam hactenus felicitatem suam in infelicitatem posse commutari placidè tantùm commonefaciebant. At post peccatum eæ voluptates & dolores hósce prætergressi sunt moderationis limites; sensus & affectus ab eo desciverunt, excussúmque jugum ipsius cervici imposuerunt, adeo ut rerum sensibilium mancipium factus fuerit, ut nos sumus.

Sensus igitur & affectus ex peccato non originem quidem suam, sed tyrannidem illam quâ peccatores opprimunt ducere existimandum est; hujus autem tyrannidis sedes non tam in sensibus est quàm in mente & in voluntate hominum qui cum Deo non ut anteà conjuncti ab ipso lumen & virtutem, quâ libertatem & felicitatem possent custodire non ampliùs excipiunt.

Remedium adversus corruptionem ex peccato originis ortam, & fundamentum Ethicæ Christianæ. Vide Illustrationes.

Ex hísce duabus explicandæ peccati corruptionis rationibus, duo pariter ad nostram integritatem denuo recuperandam requiri facilè colligas.

Primò in id incumbendum est, ut de illo pondere, quo in bona corporea proclives deprimimur, aliquid detrahamus. Voluptates nostras scilicet assiduè abdicando, & sensuum nostrorum mollitiem pœnitentiâ, & cordis circumcisione castigando.

Secundò, pondus gratiæ Dei, cum delectatione illâ nos veluti præmulcente quam nobis Christus merito suo acquisivit, ab ipso Deo exorandum est; quippe nisi adsit illa gratia, quicquid de priori isto pondere demamus, gravitabit semper, & nos jam pronos in peccatum & corruptionem haud dubiè præcipites aget.

Hæc duo igitur, ut in officio nostro ad illud semel revocati perstemus, necessariò prærequiruntur; unde non obscurè liquet rationem & Evangelium amicam inter se conserere manum; cùm ab utroque doceamur nos inclinantes ad Deum erigi non posse, nisi priùs peccatum ejuremus, vel saltem ipsius pondus extenuare studeamus.

Sed quamvis præsens sors nostra nos in assiduas adversus sensus nostros pugnas adducat; malè tamen inde colligeres eos absolutè corruptos & inordinatos esse. Quis enim illos ad corporis nostri conservationem nobis concessos fuisse apud se reputans, statim non miretur quam ritè vices suas hâc in parte obeant. Profectò tam tutò támque fideliter nostrî respectu scopum suum assequuntur, ut inordinationis corruptionísque non sine injuriâ videantur insimulari. Dum illos tantâ pernicitate, tot modis, dolore scilicet, voluptate, jucundis aut injucundis sensationibus, animum de rebus conservationi suæ vel utilibus vel noxiis monentes conspicis, num illam promptitudinem, illum ordinem, illámque assiduitatem velut peccati effectus poteris tibi exhibere?

II. Non sensus sed libertatis abusus

Sensus igitur nostri, ut falsò id opinantur, corrupti non sunt, sed intima mentis nostræ pars ac libertas nostra vera est corruptionis sedes. Non a sensibus, sed a voluntate nostrâ ad judicandum æquo promptiori

ptiori decipimur. Dum lumen cernimus, id quod cernimus verè quidem lumen est, dum calorem sentio, calorem me revera sentire, sine erroris periculo, credere possum, sive peccatum præcesserit, sive non, perinde est. Sed si calorem quem ego sentio extra mentem quæ calorem illum sentit subsistere puto, tum erro, & quidem gravissimè, ut infrà patebit.

nos in errorem conjiciunt.

A sensibus igitur in errorem non conjiceremur, si libertate nostrâ, ut par est, utentes ipsorum testimonio, dum de rebus judicandis agitur, fidem nimis præcipitem non adhiberemus. Quia verò ab istâ credulitate, ob arctissimam mentis cum corpore nostro conjunctionem, vix temperare possumus, in usu sensuum nostrorum, erroris devitandi gratiâ, hoc modo procedendum est.

III. Canon quò devitetur error in usu sensuum.

Nimirum. *De rebus quales in se sunt, ope sensuum tuorum cave ne unquam judices, iis solum utaris ut cognoscas quam habeant eæ res cum corpore tuo relationem.* Et revera sensus nostri eo consilio non dati sunt nobis, ut res quales in se sunt cognoscamus, sed duntaxat, quatenus nostræ conservationi vel utiles sunt vel noxiæ.

Sed ut istam quâ sensus nostros in rerum veritate disquirendâ consulimus nobis innatam consuetudinem lubentes exuamus, præcipuos & generaliores in quos sensuum ductu labimur errores, capitibus sequentibus recensere propositum est. Inde enim de supràdictis faciliùs constabit apud unumquemque.

CAPUT VI.

I. De erroribus visûs respectu extensionis in seipsâ consideratæ. II. Errores illi ad res invisibiles extenduntur. III. De erroribus oculorum nostrorum circa extensionem respectivam.

Visus cæteros sensus, ordine, dignitate, & extensione suâ superat, adeo ut si sensus nobis darentur ad veritatem cognoscendam, ex solo visu multò plura quàm ex ceteris omnibus cognosceremus. Si igitur auctoritatem quam in rationem usurpant oculi evertamus, nullis ampliùs, ni fallor, opus erit argumentis quibus erroris nostri convincamur, & in posterum sensibus nostris cauti diffidamus.

Jam igitur ostensuri sumus visûs nostri testimonio nequaquam circa rerum veritatem, sed tantùm circa vitæ nostræ conservationem fidendum esse; Ab oculis nostris in omnibus generatim nos decipi, nempe in corporum quantitate, figuris, motibus, in luce & coloribus, quibus exceptis, nihil oculis nostris usurpamus. Demonstrabimus hæc omnia non.

non actu esse qualia nobis apparent, neminem esse qui falsis eorum speciebus non decipiatur, & ex hoc errore in errores alios innumeros non incidat. Ab extensione inchoaturi, argumenta, quibus eò adducimur ut credamus ipsam revera non esse qualem se nobis præbet, in medium proferamus.

I. *De erroribus visûs respectu extensionis in se consideratæ.*

Vitreis conspicillis animalcula ipsâ arenulâ penè jam invisibili longè, immo centies exiliora * sæpius visa fuit. Atomi illæ viventes non secus ac cætera animalia gradiuntur. Habent igitur crura & pedes, ossa quibus crura sustineantur, musculos quibus moveantur, tendines & innumeras fibras in unoquoque musculo, sanguinem denique, aut spiritus animales subtilissimos & tenuissimos, quibus musculi impleantur & vicissim moveantur. Hæc enim si non adsint, quî illa vivere, nutriri, ex uno loco in alium transmeare pro variis rerum objectarum impressionibus, concipias? Immo potiùs, fieri nequit ut ipsi anatomici & naturæ investigatores numerum, varietatem, exilitatem omnium partium ex quibus hæc corpuscula, ut vivant omnésque vitæ functiones obeant, necessariò constare debent imaginari possint.

* *Vide diarium Doctorum.*

Imaginatio tantâ tenuitate stupet & absorbetur; partes imperceptâ & furtivâ serie dilabentes non potest arripere, & ipsi rationi id nos evidenter docenti sensus & imaginatio reluctantes animum nostrum sæpius suspendunt.

Visus noster angustis circumscriptus limitibus rei tamen sibi objectæ limites figere non debet. Extensioni fines præscribit quidem, sed ideo extensionem hísce finibus includi quis frustra concluderet. Infinita aliquatenus dici potest. Atque hæc tenuissima materiæ particula, quæ nostros fugit oculos, orbem in quo totidem res, quamvis pro rerum proportione longè tenuiores, quot in hoc ingenti orbe continentur etiam contineri possent.

Hæc animalcula ab aliis animalculis minimis, sibíque, quemadmodum ipsa nobis, ob stupendam parvitatem imperceptis, forte exeduntur. Quod nobis est acarus, illud sunt acaro ejusmodi animalcula perquàm tenuissima. Nec impossibile est dari in naturâ animalcula his tenuiora, & in infinitum usque tenuiora, illâ tam dissitâ acari cum homine proportione servatâ.

Materiæ divisibilitatem in infinitum demonstrationibus evidentibus & mathematicis possumus demonstrare; quidni igitur animalia parva & minima ad infinitum usque dari posse, vel ipsâ insurgente imaginatione, crederemus? In eum duntaxat usum comparavit materiam Deus, ut ex eâ mirabilia ederet opera; cùm autem certum sit nullam esse partem, licèt inter minimas sit minima, ex quâ Deus, pro suâ infinitâ potentiâ, non possit ejusmodi animalcula eruere, cur istam potentiam infinitam definimus? cur imaginatione nostrâ finitâ istius opificis & potentiam & industriam metiendo, ideam quam opificis summè perfecti habere nos decet temere extenuamus?

Jam

Jam experientiâ duce errorem exuimus, & illum quidem non levem. Hâc enim experientiâ animalcula acaro millies tenuiora dari poſſe edocti ſumus. Cur his adhuc exiliora non dari crederes? Si credas non dari, gratis certè credes. Quin ego longè faciliùs exiſtimem his a nobis jam compertis multò minora poſſe reperiri. Animalcula non deſunt microſcopiis, microſcopia deſunt animalculis.

Cùm per hyemem germen ex tulipæ bulbo eductum, per vitrum convexum, aut ſolis oculis intueor, in illo germine folia quæ tempore verno vireſcere, folia quæ florem conſtituere & adornare debent, hoc ſpatiolum triangulum quo ſemen includitur, & ſex columellas quæ illud ſpatiolum in interiori tulipæ parte cingunt, nullâ difficultate deprehendo. Ex quibus nemo eſt qui non colligat germen, ex tulipæ bulbo eductum totam ipſam tulipam includere.

De ſemine ſynapi, de acino pomi, & generatim de quibuslibet arboribus & plantis, quamquam res oculis ne vel ipſius microſcopii ope uſurpari nequeat, idem eſto judicium: atque ſingulas arbores in ſeminis ſui germine compendioſè contineri audacter etiam affirmare licet.

Nec id modo. Sed neque abſurdum cuiquam videri debet, ſi dicamus in uno germine dari poſſe arbores innumeras; illud enim germen arborem illam cujus ſemen eſt non ſolum continet, verùm etiam innumera alia ſemina, quæ novas arbores, & nova arborum ſemina poſſunt includere. Quæ iterum quantumvis minuta minutiſſima poterunt adhuc alias complecti arbores, alia complecti ſemina primis non minùs fecunda. Adeo ut hoc poſito lemmate quod nec inſulſum nec ludicrum cuiquam videri poteſt, niſi infinitæ Dei potentiæ mirabilia ex ideis ſenſuum & imaginationis metiatur, haud abſurdè dici poſſit, in uno pomi acino, pomos, poma, pomorúmque ſemina, in ſæcula propè innumera dari, ſervatâ proportione pomi perfectæ cum pomo in ſemine ſuo, ſicque has eſſe in eâ re naturæ partes, ſcilicet arbores illas evolvit & explicat, incrementum conſpicuum arbori illi quæ eſt extra ſemen ſuum miniſtrando, dum incrementa impercepta quidem, ſed vera tamen & magnitudini ſuæ accommodata largitur arboribus illis quæ in ſemine ſuo eſſe concipiuntur. Poſſunt enim eſſe corpora adeo minuta, ut in fibras arborum illarum, quæ in ſemine ſuo eſſe concipiuntur, ſeſe inſinuent, ac illis alimenta præbeant.

Quod de plantis eorúmque germinibus dictum eſt, ad animalia ipſorumque germen pari jure transferri poteſt. In tulipæ germine tulipam integram vides; Vides pariter in ovi recentis, cui non incubuit gallina, umbilico ſeu germine pullum fortè omnino conformatum. In ovis ranarum cernuntur ipſæ ranæ; & cùm ſatis ſagacitatis & experientiæ accedet, alia præter hæc cernentur animalia in ſuo germine. Sed quocunque tandem procedat viſus, ne tamen ibi ſubſiſtat mens noſtra, quæ aciem ſuam longiùs proferre poteſt quàm oculi corporei poſſunt ſuam. Quid obſtat igitur quò minùs credamus omnia corpora hominum &

Germen ovi eſt macula illa candida quæ conſpicitur in ipſius ovi vitello. V. lib. *de for-*

matione pulli in ovo. Viri clarissimi Malpighi. Vid. miraculum naturæ Swammerdam.

& animalium, quæ ad finem usque sæculorum generabuntur ab ipsâ mundi creatione producta fuisse? hoc est fœminas primorum animalium fortè creatas fuisse, cum omnibus animalibus ejusdem speciei quæ genita sunt, & quæ in posterum generanda erant.

Istud mentis cogitatum a vero fortè non ita abludit, ut ampliùs urgeri non posset. Sed in Dei opera penitius introspicere meritò extimescimus. Nihil in iis præter infinitates videas. Non modò sensus nostri, nostráque imaginatio angustioribus circumscribuntur limitibus quàm ut ea possint attingere, sed mens ipsa quantumvis pura materíæque expers, hebetior debiliórque est quàm ut in minimum inter Dei opera possit penetrare, ad unius atomi, ut sensuum more loquar, conspectum ipsius acies obtunditur, hebescit, perstringitur, stupet. Sed hoc saltem mens sensibus & imaginatione præstat, quòd scilicet suam infirmitatem, Deíque magnitudinem agnoscat, & quod infinitum quo absorbetur percipiat. At verò sensus nostri, & imaginatio nostra opera Dei deprimunt, nósque in impudentem atque cæcam injectos confidentiam in errorem etiam præcipites agunt. Oculi enim nostri nullam in nobis gignunt eorum omnium ideam quæ microscopiorum ope, vel ipsâ ratione conspicimus. Corpora acarô aut animalculo illo quod Midam vocant minora visu nostro non cernimus. Si ipsius testimonio fides adhibeatur, acarus dimidiatus est purum nihil. Midas ipsi est instar puncti Mathematici, si dividis, annihilas. Visus igitur noster extensionem, non ut in se est, sed duntaxat ut est respectu corporis nostri nobis repræsentat. Quia autem dimidiatus midas corpori nostro nec prodesse nec officere potest, illum visus noster nobis prorsus eripit.

Si vero oculi nostri ad microscopiorum exemplar essent conformati, vel potiùs, si acaros aut midas magnitudine non excederemus, de ipsâ corporum magnitudine aliâ prorsus ratione judicaremus. Nam proculdubio hæc animalcula oculos habent ita dispositos, ut res quibus circundantur videant, & suum ipsorum corpus majus ipsis videri debet quàm nobis; alioqui impressiones ad vitam conservandam necessarias accipere non possent, & oculi quibus prædita sunt ipsis forent inutiles.

Sed ut rem omninò excutiamus, attendendum est oculos nostros nihil aliud revera esse præter conspicilla quædam naturalia, ipsorum humores idem esse cum vitro conspicillorum, & secundùm crystallini humoris figuram, ipsius a * retinâ distantiam, res diversè a nobis conspici; adeo ut non possis tutò asserere duos homines res objectas cum eâdem magnitudine videre, quia duos homines vix comperias quorum oculi eodem modo sint conformati.

* Ipse est nervus opticus.

Res objectas eâdem cum magnitudine eo sensu omnes comspiciunt homines quòd eas intra eosdem limites comprehensas, seu per angulos æquales videant. Earum enim cernunt extremitates per rectas lineas angulum opticum constituentes qui, cùm ab æquali distantiâ cernuntur res objectæ, sensibiliter est æqualis. Verùm non inde constat æqualem in iis esse ideam

ideam ſenſibilem quam ejuſdem rei objectæ habent; quia non æqualia ſunt media quibus de diſtantiâ judicant, ex quâ tamen diſtantiâ pendet illius ideæ magnitudo. Præterea in aliquâ re objectâ plures longè partes ii obſervare poſſunt in quibus tenuioribus & delicatioribus fibris, conſtat nervus opticus, quàm ii in quibus ille nervus craſſioris eſt texturæ.

Hæc omnia Geometricè demonſtrari nullo negotio poſſent, iiſque probandis diutiùs immoraremur, ſi quemquam laterent. Qui verò ea doceri cupient, quamplurimos Authores qui de hiſce egerunt conſulant.

Vide Dioptricam Carteſii.

Cum igitur duos homines vix reperias qui res objectas cum eâdem magnitudine videant; cúmque ut plurimùm eædem res ſiniſtro conſpectæ oculo eidem homini majores appareant, quàm cùm eas adſpicit dextro, ut obſervatum videmus in diario Doctorum Romæ menſis Januarii 1699. * cuivis clarè patet hâc in re judicium ſenſuum noſtrorum eſſe incertiſſimum. Rationem igitur ſatius eſt conſulere. Illâ enim comperiemus primò nos nihil quicquam circa corporum magnitudinem abſolutum poſſe definire; ſecundò nos nullam extenſionis pedalis, aut ipſius corporis noſtri ita certam ideam nobis efformare poſſe, ut illud quale eſt illa idea nobis exhibeat. Corporum omnium minimum, ſi unicum eſſet, parvum non fore ratio evincit; cùm corpus illud innumeris conſtet partibus quarum unaquæque, Deo ſic volente, terram poſſet efficere, quæ reſpectu aliarum partium ſimul junctarum, nihil eſſet niſi punctum. Mens itaque humana tantam non poteſt ſibi efformare ideam, ut vel minorem extenſionem poſſit capere aut complecti. Mens enim finita, qualis eſt noſtra, ideam infinitam non poteſt ſuſcipere.

* Quidam ex amicis etiam libri cujuscunque charaćterem majorem dextro ſemper videt oculo quàm ſiniſtro.

Mens quidem relationes quibus hæc infinita ad ſe invicem referuntur, verbi gratiâ hoc illo duplo majus eſſe, & decempedam eſſe quantitatem decem pedum, quadantenus cognoſcere poteſt. Sed quid in ſe ſint nullâ poteſt ideâ comperire.

Sed eſto; mens has ſuſcipere poſſit ideas quæ corporum extenſionem exæquent aut dimetiantur. Rem enim ſecus ſe habere vix cuiquam perſuadere queas; quid demum, hoc dato, non conceſſo, colligere poſſis videamus. A Deo ſcilicet nos non decipi, oculos quibus nos munivit conſpicillis non eſſe ſimiles quæ res objectas vel augent vel extenuant; ac proinde oculos nobis res quales in ſe ſunt repræſentare.

Nos quidem nunquam fallit Deus, ſed errorum noſtrorum nobiſmet ipſis ſæpe ſumus authores, judicia de rebus nimis præcipitata ferendo. Sæpe enim res quarum idea noſtro impreſſa eſt cerebro non ſolùm actu exiſtere, verùm etiam ideis noſtris planè ſimiles eſſe judicamus, licèt plerumque non modò ſint abſimiles, ſed etiam non exiſtant.

Ex eo quòd rei alicujus ideam habeo non ſequitur rem iſtam exiſtere, minùs adhuc rem iſtam ideæ meæ ſimilem eſſe. Ex eo quòd Deus hancce ideam ſenſibilem magnitudinis nobis impreſſerit, cùm decempeda

oculis nostris observatur, non sequitur decempedam illam non majorem eâ quæ nobis repræsentatur extensionem habere. Nam primò eandem istius decempedæ ideam sensibilem non habent omnes homines, quippe qui oculis eodem modo dispositis non præditi sint. Secundò idem homo variam habet ideam ejusdem decempedæ, prout illam intuetur oculo dextro aut sinistro, ut dictum est. Denique sæpenumero contingit ut idem homo varias ejusdem rei pro variis temporibus habeat ideas; prout illam vel propinquiorem vel remotiorem esse opinatur, ut alibi sumus expositurí.

Corpora igitur secundùm veram magnitudinem suam a nobis videri falsò huc usque præjudicavimus. Cùm enim oculi nostri in eum finem nobis tantùm concessi sint, ut corpus nostrum foveamus, munus sibi demandatum ritè quidem obeunt, dum in nobis rerum efficiunt ideas ipsi corpori accommodatas, licèt in iis rebus innumeræ sint partes quas nobis non detegunt.

Sed ut quid de extensione corporum ex oculorum nostrorum testimonio judicare nos decet melius doceamur; Hoc liceat nobis animo fingere. Deus scilicet novum Cœlum, novam terram ex materiæ portione ad pilæ palmariæ magnitudinem accedente velut in synopsin quandam contraxerit, in illâ terrâ homines collocaverit, servatis iisdem quæ in hoc universo deprehenduntur proportionibus; homunciones illi sese invicem conspicerent, ut & partes corporis sui, & animalcula etiam sibi infesta: Quorsum enim alioqui ipsorum oculi. Hoc igitur posito, homunciones illi ideas magnitudinis corporum longè diversas haberent ab illis quas nos habemus; parvum enim orbem suum, qui nobis esset pila, velut spatia quædam infinita haberent, non secus ac nos de orbe quem incolimus judicare solemus.

Vel si id faciliùs à nobis concipi possit. Fingamus Deum terram hac nostrâ infinitis ampliorem spatiis creasse, adeo ut hæc nova terra nostræ sit id quod nostra erat illi parvæ de quâ antea. Præterea ponamus Deum eandem in hujúsce novi orbis partibus servasse proportionem quam in hoc nostro servavit; homines hujúsce novi mundi spatia, quæ inter terram nostram & stellas maximè dissitas intercedunt, magnitudine suâ excessuros esse liquet; adeo ut si easdem quas habemus corporum ideas ipsi haberent, quasdam corporis sui partes discernere non possent, alias verò cum immani crassitudine cernerent; eos igitur res objectas cum eâdem quâ eas cernimus magnitudine visuros esse nemo sanus cogitaverit.

Ex duabus his suppositionibus manifestò liquet homines magni aut parvi mundi diversas magnitudinis corporum ideas ab iis quas nobis efformamus sibi efformaturos esse, si saltem supponas ipsorum oculos res circumjacentes pro corporis proprii ratione ipsis repræsentare. Si autem homines illi oculorum testimonio freti corpora eandem quam oculis usurpant habere magnitudinem audacter assererent, hallucinarentur haud dubiè;

dubiè; id tamen non minore jure quo nos possent asserere atque propugnare. Jam igitur illorum exemplo moniti teneamus nos de magnitudine corporum quibus circumdamur esse per quàm incertos, & visu nostro nihil posse comperire præter relationem corporum istorum cum nostro. Oculos nostros denique in eum usum non fuisse comparatos ut ab illis rerum veritatem edoceamur, sed tantùm ut utilia a noxiis secernere queamus.

II. Ad res invisibiles extenduntur ii errores.

Sed non modò circa res visibiles oculis suis credunt homines, verùm etiam circa invisibiles. Quæ non vident ea continuò non existere arbitrantur, oculis suis perspicacitatem penè infinitam arrogantes; hoc præjudicio præpediti innumerorum naturalium phænomenorum causas ignorant. Illa enim phænomena facultatibus quibusdam & qualitatibus imaginariis non rarò tribuunt veras horum causas, quæ in variis corporum configurationibus consistunt, nescientes.

Quia, exempli gratiâ, minutissimæ aëris, flammæ, multò magis lucis & alius cujusdam materiæ subtilioris particulæ ipsos fugiunt, tum hásce particulas vel non existere, vel nullâ vi aut actione pollere facilè autumant. Unde fit ut ad qualitates occultas, facultatésve imaginarias, confugiant, ut hæc explicent phænomena quorum particulæ illæ imperceptæ genuina sunt causa.

Ut rationem quâ hydraulis sursum elevatur aqua explicent, horrorem vacui nobis obtrudere malunt, quàm ad aëris gravitatem confugere; maris æstum lunæ qualitatibus quàm aëris terram ambientis pressioni tribuere exoptant magis: in sole facultates attractivas elevandis vaporibus aptas fingere, quàm vapores illos soli impulsioni partium materiæ subtilis quam sol indesinenter respergit assignare, satius existimant.

Illorum sententia qui nihil admittunt præter sanguinem & carnem, ut motuum quibus animalia moventur, ipsorum habituum, & memoriæ corporeæ hominum rationem reddant, ipsis debet ludibrium; quippe qui cerebrum oppidò parvum concipientes illud tantæ capacitatis esse non existiment, ut vestigia rerum innumerabilium conservare possit; Animam in bestiis fingere malunt, quæ nec sit spiritus nec sit corpus; & ut habituum aut memoriæ hominum rationem reddant, qualitates & intentionales quasdam species, aliáque similia potius admittunt quorum in mente nostrâ ne vel levissima quidem notio reperitur.

Si singulos errores ex hoc præjudicio natos enarrare aggrederemur, nullus dicendi foret finis. Ex illo manarunt omnes penè qui admittuntur in Physicâ errores: Et si quis rem attentus velit considerare, non poterit quin obstupescat.

Sed quamvis his insistere non sedeat animo, aspernationem tamen illam, quâ homines insecta quædam & animalcula ex materiâ illâ quam corruptam vocant oriunda despiciunt, silentio prætermittere non possumus; aspernatio certè illa iniqua est, & solius ignorantiæ atque

præconceptionis fructus. In naturâ nihil est aspernabile omniáque Dei opera digna sunt & reverentiâ & admiratione, si præcipuè quàm simplicibus viis Deus ea & operetur & conservet, attendatur. Minimi culices animalia grandiora perfectione suâ exæquant, ipsorum membra cum eâdem proportione adtemperata sunt, quid? ornamentis quibusdam ipsorum parvitatem Deus compensasse videtur. In ipsorum caput oculos injice, cristas, coronas, aliáque id genus ornamenta conspicies, quæ artem hominum luxuriantem longius exsuperant. Et homines illos in Magnatum Principúmque aulis versantes ausim provocare, nihil sanè oculis suis quantumvis luculentum & magnificum usurparunt, quod ad decorem qui in muscæ capite conspicillo cernitur, accedat. Unum, e. g. in oculo crystallinum humorem habet homo, plus quàm mille tales gerit musca, qui mirifico admodum ordine dispositi sunt.

Hæc quidem tenuissima sunt, sed eo ipso quis non miretur tot mirabilia in tam exiguo spatio contineri posse? Isthæc autem licèt vulgaria non est quod quis in minimo habeat pretio, nec enim ideò minùs perfecta in se sunt hæc animalcula; quin imo eò se præbet magis admirandum Deus, quòd hæc animalcula creando, numerum penè innumerabilem mirabilium tam magnificè támque copiosè ediderit.

Hæc omnia tamen adeo pulchra visum nostrum fugiunt; oculi nostri imbecillitate suâ nos eò adducunt ut opera Dei prorsus stupenda despiciamus; Quia animalcula illa respectu corporis nostri sunt tenuissima, ea quasi absolutè parva adeóque contemptibilia nobis repræsentant, quasi in se parva dici possent corpora.

His igitur edocti exemplis, ne in posterum sensuum impressionibus circa corporum magnitudinem fidem adhibeamus incautam. Cùm, verbi gratiâ, avem dicemus esse parvam, id a nobis absolutè ne intelligatur; nihil enim in se aut magnum est aut parvum. Avis cum muscâ collata magna est; quòd si parva videatur dum illam cum corpore tuo confers, ne statim credas illam revera parvam esse. Corpus enim nostrum cæterorum corporum non est mensura. Sed res ut certior evadat, corpus nostrum cum terræ globo comparetur, tunc minimum videbitur. Iterum terram cum circulo illo quem sol aut ipsa terra circa se invicem describunt componito, & circulum illum cum spatio quod nos inter & stellas fixas interjacet, & sic deinceps spatia ad infinitum usque, ut fieri potest, imaginator, magnitudinem corporum respectivam esse hoc pacto nullo negotio comperies.

III. De Oculorum nostrorum errore circa extensionem respectivam.

Verùm nequidem credendum est sensus nostros nos accuratè docere relationem quam ad nostrum habent cætera corpora. Accuratio enim in cognitionibus sensuum quæ vitæ conservandæ duntaxat inserviunt, nequaquam est necessaria. Proportionem quidem illam satis accuratè judicamus, cùm corpora nobis propinqua sunt. Sed quò plus à nobis recedunt, eò minùs etiam a nobis cognoscuntur, quia nempe minùs ad

ad nos referuntur; idea aut ſenſus magnitudinis qui in nobis corporis cujuſlibet præſentiâ excitatur, ſtatim atque ita recedit ut nobis nocere non valeat, in nobis extenuatur. Vice versâ, idea illa creſcit ſtatim atque illud corpus ad nos accedit, aut potiùs ſtatim atque relatio quam illud corpus ad noſtrum habet augetur. Denique ſi relatio illa omnino deſinat, hoc eſt, ſi quoddam corpus a nobis tanto diſtet ſpatio, vel adeo exiguum ſit, ut nobis nocere non poſſit, illud pariter ſentire deſinimus, Viſu igitur relationem quæ eſt inter cætera corpora & noſtrum, immo relationem quam inter ſe invicem habent, judicare interdum poſſumus; ſed ipſa ejuſdem eſſe magnitudinis quæ nobis apparet, non eſt quòd credamus.

Oculi noſtri exempli gratiâ ſolem & lunam, quaſi quantitatem pedalem aut bipedalem duntaxat haberent, nobis repræſentant. Sed hæc aſtra tam arcto conſtringi ſpatio non eſt arbitrandum, ut Epicurus & Lucretius arbitrati ſunt. Eadem luna oculis noſtris ſtellis maximis major videtur; ipſam tamen longè minorem eſſe nemo eſt qui inficietur. Sic, ut ex quotidianâ conſtat experientiâ, duorum aut plurium corporum magnitudinem ſæpe non poſſumus conferre, quia ſcilicet ipſorum diſtantiam non ſatis accuratè aſſequi poſſumus. Quid plura? vix de proportione duorum corporum nobis proximorum poſſumus judicare; & poſtquam ipſa manibus diu libravimus, dubiè ſæpiuſcule hæremus, ut id facilè patet, cùm quis nummos duos penè æquales inter ſe compoſiturus eſt. Alterum enim alteri ſubjici neceſſe eſt, ut uter major uter minor ſit, tutiùs cognoſcatur ſi ad extremitatem lineæ rectæ cathetum ducas qui ſit ejuſdem longitudinis, utraque ſibi propemodum æqualis videbitur; ſed ſi e medio prioris ducta fuiſſet, multò longior videbitur cathetus, & tantò quidem longior quantò propius incidet in medium alterius. Cum duabus paleis idem fieri poteſt experimentum; ita ut non aliter, utrùm ſint æquales, aut utra ſit longior, tutò noſcere poſſis, quàm alteram alteri ſuperſternendo. Oculi igitur noſtri non modò nos circa corporum magnitudinem decipiunt, verùm etiam circa mutuam ipſorum relationem.

ADMONITIO.

Qui quomodo conſtructi ſint oculi, aut cur ita ſint comparati neſciunt, quod ad calcem hujus operis exſtat additamentum legant ante hocce caput.

CAPUT VII.

I. De erroribus oculorum nostrorum circa figuras. II. Nos de minimis nullam habere cognitionem. III. Cognitionem quam de maximis habemus non esse accuratam. IV. Quædam judicia naturalia, quibus errorem vitamus, explicantur. V. Eadem ipsa judicia in occasionibus quibusdam singularibus nos decipere.

I. *De erroribus visûs nostri circa figuras.*

VIsus noster circa figuras nos rariùs quàm circa quodlibet aliud in errorem inducit, figura enim in se & absolutè considerata nihil est; ipsius natura in solâ consistit relatione quæ est inter partes spatium aliquod terminantes, & punctum quod in illo spatio concipitur, quódque sicut in circulo vocare possumus centrum figuræ; adeo ut figura sit propriè magnitudinis determinatio. Multifariam tamen circa figuras erramus, nec ullam quidem sensibus accuratè cognoscimus.

II. *Minimarum figurarum nos nullam habere cognitionem.*

Omnimodam extensionem ab oculis nostris non conspici, sed eam solùm quæ cum corpore nostro aliquâ proportione convenit modò probavimus, unde etiam omnes minimorum animalium, ut & corporum tum durorum tum liquidorum partes a nobis non conspici liquidò patuit. Cùm igitur partes illas ob nimiam exilitatem non possimus percipere, figuras quoque partium illarum nos fugere necesse est, cùm figura corporum nihil aliud sit quàm ipsorum terminus. Jam igitur innumeras figuras oculi nostri nobis non exhibent. Unde fit ut mens ipsorum capacitati plus æquo fidens, remque satis non expendens, hásce figuras non existere sæpius existimet.

III. *Cognitionem maximarum non esse accuratam.*

Corporum verò visui nostro accommodatorum, quæ sanè præ cæteris pauca sunt, figuram aliquatenus quidem, sed nunquam accuratè sensibus nostris apprehendimus. Ne visu quidem certiores evadere possumus an rotunda & quadrata figura, quæ ambæ figuræ sunt omnium simplicissimæ, non sit Ellipsis & Parallelogramma, quamquam istas figuras præ manibus & ob oculos habemus.

Nec id modò; si linea longior sit, an illa sit accuratè recta nécne judicare penès nos non est, nisi amussim habeamus. Quid amussim narro? ne novimus quidem an ipsa amussis sit ritè constituta. Ni tamen, ut vel pueri norunt, lineam cognoscas, nullam aliam figuram cognoscere poteris.

Illud est quod de figuris nobis ita propinquis ut eas oculis usurpemus manibúsque teramus, dicendum suppetit. Verùm si eas supponis dissitas, quàm variè in oculorum nostrorum internam partem sese projicient?

cient ? Illud enarrare foret inutile. Si quis hæc sibi confirmari cupiat, adeat optices peritos, & figuras quæ in tabulis reperiuntur ipse examinet. Si enim Pictores figuras illas, ut in statu genuino & naturali spectatoribus appareant, immutare coguntur, & circulum, exempli gratiâ, Ellipseos adinstar pingere, quis hinc visum nostrum circa res non pictas errare non colligat? sed errores illi novis sensationibus castigantur, quæ veluti judicia quædam * naturalia haberi, & judicia sensuum appellari fortè non immeritò possent.

* Ea voco naturalia quia ab ipso naturæ authore nobis impertiuntur ex sensationes.

IV. Explicatio quorundam judiciorum, quibus errorem vitamus.

Cùm, exempli gratiâ, cubum conspicamur, ipsius latera sese nunquam ita in oculos nostros projiciunt, ut in ipsorum internâ parte imaginem similis magnitudinis efficiant. Quippe imago uniuscujusque lateris quæ in retinâ sive nervo optico pingitur cubo juxta scenographiæ leges picto similis est; unde fit ut sensatio, quam in nobis excitat illa imago, latera cubi inæqualia nobis repræsentare deberet, quandoquidem illa in cubo picto inæqualia sunt. Illas tamen facies videmus æquales sine erroris discrimine.

Id autem ex judicio quodam naturali oriri quis fortè dicere posset; Facies scilicet cubi maximè dissitas & quæ obliquè conspiciuntur, non debere in internâ oculorum nostrorum parte imagines formare æqualis magnitudinis ac facies quæ sunt maximè propinquæ. Quia verò sensus sentiunt tantùm, nunquam verò propriè loquendo judicant; constat judicium illud nihil aliud esse præter sensationem compositam, quæ proinde nonnunquam falsa esse potest. Eam autem dico compositam, quia e duabus aut pluribus impressionibus pendet quæ simul oculos nostros afficiunt : Cùm v. g. hominem incedentem cerno, certè imago, quæ mihi in intimo oculo ipsius altitudinis pingitur, tantò fit major quantò propiùs ipse ad me accedit, ita ut cùm a me quinque tantùm distat pedibus, duplo sit major quàm cùm decem distabat pedibus. Sed quia eâdem proportione minuitur impressio distantiæ simul ac augetur imago magnitudinis, eum hominem semper æqualis video magnitudinis. E duabus igitur diversis impressionibus pendet mea respectu hujus hominis sensatio, sepositâ mutatione quam patitur oculorum situs, sepositis cæteris de quibus infrà loquar.

Quia tamen id quod in nobis nihil aliud est præter sensationem, respectu Authoris Naturæ, qui illam in nobis excitat, veluti quoddam judicium haberi potest; de sensationibus tanquam de judiciis naturalibus nonnunquam loquor, quia hæc formula loquendi ad id videtur aptior, ut ratio dictorum reddatur; quemadmodum in Capite nono sub finem, & in multis aliis locis videre est.

V. Hæc eadem judicia nos in specialibus quibusdam occasio-

Quamvis autem hæc judicia sensus nostros multifariam castigent & emendent, nósque ab innumeris vindicent erroribus, occasionem tamen errandi nobis aliquando præbent. Si, exempli gratiâ, turris campanariæ ponè ingentem murum aut ponè montem sitæ apicem prospicio, illa turris mihi propinqua satis & parva videbitur. Quòd si deinceps illam tur-

nibus fallere. turrim in eâdem quidem distantiâ sitam videam, sed ita tamen ut multa terrarum jugera, multæque domus inter me & ipsam interjaceant, tum & remotior & major mihi apparebit; quamvis utroque modo projectio radiorum e turri emissorum, sive imago turris quæ fit in intimâ oculi mei parte eadem sit prorsus. Cur illa turris nobis major videatur hæc causa proferri potest; hoc scilicet judicium naturaliter ferimus; nempe si tot terræ inter nos & turrim campanariam interjaceant, certè remotior & ideò major esse debet.

Quòd si vice versâ nullas terras inter oculos nostros & turrim campanariam deprehendamus, quamvis porro multas interjacere, ipsamque turrim esse remotissimam aliunde sciamus, quod notatu dignum est, proxima tamen & brevissima, ut dixi, nobis videbitur. Et id pariter fit judicio quodam menti nostræ veluti nativo, quo turrim illam non plus sexcentis passibus dissitam judicans, illam quoque sub hâc distantiâ & figurâ sibi pingit. Imaginatio enim nostra majus intervallum inter res objectas & oculos nostros interjectum non solet sibi repræsentare, nisi aliis interjacentibus visu sensibili perceptis aliquid ulterius adhuc imaginetur.

Vide Caput 9. sub finem, meamque ad D. Regis infra responsionem.

Nec aliam ob causam Luna in ortu suo aut in occasu longè grandior nobis videtur, quàm cùm supra horizontem nostrum elevata eminet. Quippe cum est in meridiano nihil nos inter & ipsam cernimus, cujus magnitudinem dimetiri possimus, ut ex collatione queamus de Lunæ magnitudine judicare. At paulò post ipsius ortum, vel cùm ad occasum vergit, inter ipsam & nos multos videmus campos, quorum magnitudinem propemodum cognoscentes pro illâ magnitudine lunam remotiorem, ac proinde grandiorem esse judicamus.

Et observandum est ipsam, cùm supra capita nostra eminet, quamvis ratione certò sciamus eam esse remotissimam, a nobis tamen videri quasi minima esset & proxima. Quia nimirum ejusmodi judicia naturalia visûs in nobis peraguntur nobis insciis atque etiam invitis. Quamvis pariter nobis sit compertum Lunam non eò tendere quò tendimus, si eam tamen inter currendum adspiciamus, eam nobiscum, & in eandem partem currere conspiciemus; cujus quidem phænomeni hæc est causa quòd scilicet imago lunæ, seu ipsius in retinam impressio eundem semper in intimo oculo locum occupet, etsi curramus, idque, ut facile est demonstratu, propter magnam Lunæ distantiam. Cùm igitur nos currere probè sentiamus, eáque tamen imago locum non mutet in oculo, pronum est judicare eam nobiscum currere. Cùm verò inter currendum propiora intuemur corpora, ipsorum imagines in intimâ oculorum parte locum utique mutant, aut etiam crescunt pro motu quem in nobis sentimus; ideòque ea immota naturaliter judicamus, hoc est, cernimus. Ut ut autem utilia sint ea judicia, sæpe tamen iis ducibus in errorem incidimus, judicia libera ipsis consentanea ferentes. Cùm enim judicamus ut sentimus, semper fallimur, cùm contrà

trà nunquam fallamur dum judicamus ut concipimus. Corpus enim nihil docet quàm in usum corporis, Deúsque solus veritatem usquequaque docet, ut alibi demonstrabo.

Falsa hæc judicia non modò circa corporum distantiam & magnitudinem, verùm etiam circa figuram nos decipiunt. Solem verbi gratiâ, Lunam, cæteráque corpora sphærica remotissima, quasi plana essent & circulorum adinstar, videmus. Quia a nobis tantopere distant, ut discernere non possimus an pars illa quæ e regione nostri sita est aliis partibus sit propinquior; unde fit ut illam æquidistantem judicemus. Eâdem de causâ stellas omnes & cæruleum illum colorem qui in cœlo apparet a se invicem æqualiter distantia, ac veluti in fornice quodam accuratè convexo & elliptico collocata existimamus. Quia mens nostra ubi inæqualitatem non agnoscit, æqualitatem supponere solet, quam tamen, nisi evidentiâ convicta, non deberet admittere.

Errores visûs nostri circa corporum figuras fusiùs non explicamus, curiosis ad optices peritos ablegatis. Et certè hæc scientia nihil docet præter oculos fallendi rationem. Totáque ipsius solertia in eo versatur, ut nos in judicia naturalia, de quibus suprà, intempestivè facienda impellat. Idque tot rationibus fieri potest, ut inter omnes figuras nulla sit quæ mille modis non possit pingi, adeo ut visus haud dubiè in errorem labatur. Sed hæc excutiendi tempus non est. Hæc dicta sufficiant ut oculis nostris circa ipsas corporum figuras diffidere assuescamus; licèt circa figuras rariùs quàm circa quodlibet aliud nos decipiant.

CAPUT VIII.

I. Ab oculis nostris nos non doceri magnitudinem aut celeritatem motûs in se consideratì. II. Durationem ad motum cognoscendum necessariam nobis ignotam esse. III. Exempla errorum visûs nostri circa motum & quietem.

JAm præcipuos & generaliores visûs nostri errores circa extensionem & figuras deteximus, nunc verò ejusdem visûs errores circa materiæ motum emendare par est. Quod nullo fiet negotio, si ad ea quæ de extensione præmissa sunt, attendamus. Tanta enim est inter hæc duo convenientia atque relatio, ut si circa corporum magnitudinem erremus, circa ipsorum motum errandi ineluctabilis incumbat necessitas.

Sed ut omnia clarè & distinctè a nobis dicantur, ante omnia amovenda venit æquivocatio quæ est in voce motus. Vox enim illa duo

vulgò significat. Primò vim illam quæ in corpore moto inesse, motúmque efficere creditur: Secundò translationem continuam corporis alicujus ab alio corpore recedentis quod in quiete esse concipitur, ad illud accedentis.

Quum, exempli gratiâ, globulum quendam cum alio globulo partem sui motûs communicasse dicimus, tum motus priori sensu sumitur. Si verò simpliciter dicimus globulum esse in maximo motu, tum motus sumitur secundo sensu. Uno verbo ista vox, *motus*, denotat simul causam & effectum, quæ duo tamen toto genere differunt.

Circa vim motum corporibus indentem, ipsaque transferentem gravissimè nec sine periculo errare mihi videntur Philosophi. Speciosæ illæ voces, *natura*, scilicet, & *qualitates impressæ* quorsum inventæ sunt? nisi ut Doctorum illorum falsò sic dictorum ignorantiam, impiorumque licentiam prætexant, ut facile esset probatu. Sed de illâ vi corpora movente verba faciendi hîc non datur locus, in ipsâ enim nihil est visibilis, jam autem de erroribus visûs nunc agitur. Res igitur suo tempore fiet. *

*Vid. cap. 3. part. 2. lib. 6.

Motus secundo sensu acceptus, scilicet pro translatione corporis ab alio corpore secedentis, est aliquid visibile de quo hoc capite nobis agendum est.

I. *Ab oculis nostris nos doceri motûs in se considerati magnitudinem aut celeritatem.*

Visum nostrum non corporum magnitudinem in se, sed tantùm relationem illam quâ sibi invicem & corpori nostro respondent nobis exhibere capite 6. demonstrasse mihi videor. Unde colligo nos velocitatem aut tarditatem ipsorum motûs accuratè cognoscere non posse, sed relationem duntaxat sive convenientiam mutuam quæ est inter motus istorum corporum, & præcipuè inter motum illum quo corpus nostrum moveri solet. Quod sic probo.

Certò constat nos de intentione motûs alicujus corporis non posse judicare, nisi ex spatio quod illud ipsum corpus emensum est. Si igitur oculi nostri veram spatii percursi longitudinem nobis non ostendunt, perfectò nec veram motûs intentionem patefacere poterunt.

Istud argumentum omnem vim suam desumit ex iis quæ jam de extensione dicta & demonstrata sunt. En tibi unum quod nihil habet prius unde dependeat: Illud est igitur quod dico. Licèt clarè cognosceremus longitudinem spatii percursi, non tamen inde sequeretur nos eâdem ratione motus intentionem cognoscere posse.

Motûs intentio seu velocitas duo includit. Primò translationem corporis e loco in locum, ut Lutetiâ San-Germanum. Secundò tempus quod in illâ translatione insumptum est. Jam autem ut scias an rapido an lento motu istud iter quis emensus fuerit, non sufficit si teneas accuratè intercapedinem quæ extat inter Lutetiam & San-Germanum, nisi quantùm præterea in eo itinere temporis spatium insumpserit pernoscas. Itineris ergo longitudinem posse cognosci non inficior: sed visu seu aliâ quâvis ratione tempus quod in illo itinere conficiendo consump-

ſumptum eſt, verámque durationis magnitudinem poſſe cognoſci pernego.

Nec aliam ob cauſam una hora quatuor horas diuturnitate ſuâ nobis exæquare interdum videtur, & vice verſâ aliàs quatuor horæ ſine ſenſu præterlabuntur. Quum, verbi gratiâ, voluptate perfunderis, tum ſingulæ horæ momentaneæ ſunt, quia ſcilicet tempus dulci quâdam & imperceptâ celeritate effluit. Quum verò animus mœrore confectus eſt, vel dolore quodam vehementiſſimo afflictus, tunc dies annorum ad inſtar produci videntur; mentem enim tam operoſæ durationis tædet; durationem illam eò ſentit faciliùs quò ipſi attentiùs incumbit, eámque ita longiorem judicat quàm inter gaudium aut gratam aliquam occupationem; quâ durante non eſt apud ſe, ſed totus in id unum defixus manet quod ipſi voluptatem affert, aut quo occupatur. Quemadmodum enim picta tabella ei grandior videtur qui ſingula ſeorſim in eâ ſpeculatur, aut ſicut caput muſcæ microſcopii ope undequaque circumſpectum maximum apparet; ſic mens, dum ſuæ durationis partibus attentior adhæret, ipſam longiorem experitur, & apud ſe ſentit.

II. Ignotam eſſe durationem quæ ad cognoſcendum motum neceſſaria eſt.

Quibus poſitis, Deus mentem noſtram durationis partibus ita poteſt adjungere, multas breviſſimo temporis ſpatio ſenſationes in eâ excitando, ut unicâ horâ multa ſæcula implere videatur. Quemadmodum enim nullæ ſunt atomi in corporibus, nullum pariter eſt temporis punctum indiviſibile, & quemadmodum minima materiæ particula in infinitum diviſibilis eſt, ſic partes durationis in partes breviores, & breviſſimas ad infinitum poſſent dividi, ut demonſtratu facile eſt. Si igitur mens durationis ſuæ partibus attenta redderetur per ſenſationes quæ veſtigia ſatis profunda relinquerent ut earum recordaretur, illa ſanè duratio ipſi multò longior videretur.

Sed quid plura? horologiorum uſus durationem accuratè non cognoſci ſatis ſupérque probat. Si enim motûs velocitas, niſi cognitâ priùs durationis longitudine, cognoſci nequit, hinc ſequitur intentionem motûs abſolutam non poſſe accuratè cognoſci, ſi priùs longitudo durationis abſoluta non cognoſcatur.

Quia verò relationes aliquot durationum, ſive relationes aliquot quibus tempora ſibi invicem reſpondent cognoſci poſſunt, ſic relationes aliquot motuum, ſive relationes quibus motus ſibi invicem reſpondent, cognoſci queunt. Quemadmodum enim annum ſolarem longiorem eſſe Lunari cognoſcere potes; ſic tormentarium globum teſtudine velociùs ferri facilè comperias; adeo ut, ſi velocitatem motûs abſolutam & in ſe nos non edoceant oculi noſtri, illorum tamen ope intentio motûs reſpectivâ, qua ratione ſcilicet motus hic cum illo conveniat, nobis innoteſcit. Quod ad corporis noſtri conſervationem ſufficit.

Nos viſu noſtro circa corporum motum decipi multoties quidem agnoſcimus, nec raro quæ nobis moveri videntur ea quieſcunt, & vice verſâ

III. Exempla errorum vi-

Iter nostri circa motum & quietem. versâ quæ videntur quiescere ea moveri tamen sæpius contingit. Quum, verbi gratiâ, navi velociter & æquabiliter vectæ insideo, terræ & urbes recedere mihi videntur, illæ scilicet moveri videntur, navis quiescere.

Pariter, homo quispiam super Planetâ Martis constitutus solem, terram, cæterosque Planetas cum stellis fixis intra 24. aut 25. horas, quo temporis spatio Mars circa axem suum movetur, circulum suum agere visu suo judicaret. Terra tamen, sol stellæque circa hunc planetam non feruntur; adeo ut homo ille quiescentia moveri crederet; ipséque, dum moveretur, quiescere sibi videretur.

Cur homo navi insidens ab errore oculorum suorum faciliùs sese expediret, dum alter in planetâ Martis constitutus falsæ opinioni suæ præfractè adhæreret, hîc non explico. Nemo est qui hujusce rei causam per se non agnoscat. Sed ut causa illa faciliùs innotescat, huic exemplo attendendum est; Fingamus hominem in navi somno sopitum derepente expergefieri, quid si expergefactus nihil præter summum alicujus navis malum ad se accedentem videret? certè si nec vela turgida, nec nautas operi instantes nec ullam aut in se aut in navi in quâ sedet agitationem succussionemve deprehenderet, utra ex duabus navibus moveretur dubius ambigeret; & hujusce rei comperiendæ causâ oculos suos ipsámque rationem suam frustra consuleret.

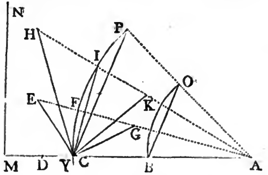
CAPUT

CAPUT IX.

Idem argumentum tractatur. I. Errores visûs nostri circa motum generaliter demonstrantur. II. Cognoscendam esse corporum distantiam, priùs quàm de ipsorum motûs velocitate judicium fiat. III. Rationes quibus distantiæ cognosci possunt examinantur.

I. Errores visûs nostri circa motum generaliter demonstrantur.

OMnes errores in quos visus noster circa motum nos injicit hoc exemplo, veluti argumento generali, demonstrari possunt.

A sit oculus spectatoris, C verò corpus quod ab A satis dissitum suppono. Hoc posito illud est quod dico, quamvis corpus in C immotum maneat, illud tamen ita potest conspici ut ad D recedere, & etiam ad B accedere videatur. Quamvis ad D recedat, ita tamen videri potest, ut immotum in C, & etiam ad B accedere censeatur. Et vice versâ, quamvis ad B accedat, ita tamen potest videri, ut in C immotum manere, necnon etiam ad D tendere credatur. Quamvis a litera C usque ad literam E, vel H, vel G, vel K progressum fuerit, illud tamen a C usque ad F, vel usque ad I, tantùm promovisse credere possumus. Et contrà quamvìs a C usque ad F, aut usque ad I motum fuerit, illud tamen usque ad E, aut H, vel ad G, aut K, motum existimari potest; Quod si moveatur per lineam a spectatoris oculo æqualiter distantem, hoc est per circunferentiam cujus spectator sit centrum; quamvis illud corpus a C in P moveatur, a B tamen ad O duntaxat

xat illud moveri quis poſſet credere, ut contrà quamvis ex B ad O tantùm moveretur, ita tamen conſpici poteſt ut a C ad D moveri credatur.

Si ultra corpus C, aliud corpus M, verbi gratiâ, reperiatur quod quamvis verſus N moveatur immotum tamen exiſtimetur: licèt corpus C immotum maneat, vel ſaltem multò tardiùs moveatur versùs F, quàm M versùs N; versùs Y moveri videbitur, & vice versâ, ſi, &c.

II. Cognoſcendam eſſe rerum objectarum diſtantiam, priuſquam de ipſarum motûs velocitate judicium fiat.

Has omnes propoſitiones, ſi ultimam, quæ difficultate caret, excipias, vel hoc uno demonſtrari liquidò patet, nos ſcilicet de diſtantiâ rerum objectarum tutò non poſſe judicare; ſi enim de diſtantiâ certum judicium ferre nequimus, hinc liquet nos non poſſe tenere an C versùs D progreſſum fuerit, an verò ad B acceſſerit, & ſic de cæteris.

III. Examinantur rationes quibus rerum objectarum diſtantia cognoſcitur.

Ut autem comperiamus, an judicia quæ circa corporum diſtantiam ferimus ſint certa, quâ ratione ad ejuſmodi judicia procedamus animadvertendum eſt; ſi ad illa, ratione incertâ procedimus, certè judicia errore vacua eſſe non poterunt. Jam autem variis rationibus ad illa judicia nos accingimus, quæ nobis excutiendæ ſunt.

Prima, quæ & univerſalior & ſæpe tutior ratio eſt, quâ diſtantiam corporum quæ parum a nobis diſtant poſſimus dignoſcere, eſt angulus quem formant radii ex oculis noſtris emiſſi, cujus anguli caput ſive apex eſt ipſa res objecta, hoc eſt, res objecta eſt punctum in quo radii angulum efficientes concurrunt. Cùm angulus ille maximus eſt, rem etiam proximam videmus, cùm verò angulus minimus eſt, tum etiam videmus rem maximè diſſitam. Mens igitur noſtra de rerum proximitate aut diſtantiâ judicat, prout ſitus oculorum noſtrorum variis anguli iſtius mutationibus immutatur. Quemadmodum enim cæcus duos baculos rectos, quorum longitudinem nequidem cognoſceret, præ manibus tenens, Geometriâ tamen quâdam naturali diſtantiam alicujus corporis illud ſcilicet corpus duobus baculis ſuis attingens, juxta diſpoſitionem & diſtantiam manuum ſuarum, aliquatenus ſaltem dignoſcere poſſet; ita mens de rei cujuſpiam diſtantiâ judicat ex oculorum ſuorum diſpoſitione; quæ diſpoſitio diverſa eſt, ſecundùm magnitudinem aut parvitatem anguli cujus ope rem illam videt, hoc eſt, ſecundum rei propinquitatem & diſtantiam.

Mens hæc omnia judicia quæ ipſi tribuo non fert; judicia hæc naturalia nihil aliud ſunt præter ſenſationes; ſic igitur loquor perſpicuitatis causâ. *Vide artic. 4. cap. 7.*

Hoc facili experimento quivis rem poterit clarè percipere. De extremo filo ſuſpendatur annulus, ita ut ipſius interna capacitas nobis non ſit adverſa; vel terræ intrudatur baculus, dum alium baculum in extremo recurvum præ manibus geſtabis; Poſtea verò tribus vel quatuor paſſibus ab annulo, aut a baculo in terram infixo ſecede; alterum oculum manu tuâ occludes, alterâ verò manu annulum trajicere vel baculum baculo quem in manu geſtas ad altitudinem oculi aut circiter, tranſverſum ferire conator. Quod primò facillimum exiſtimaſti id centies tentatum te non tamen potuiſſe aſſequi miraberis. Quod ſi baculo depoſito

deposito annulum digito transversum agere velis; rem quamvis proximus, non sine difficultate poteris efficere.

Sed cùm dixi annulum esse trajiciendum, baculúmque feriendum utrumque in transversum positum esse intellexi; res enim alioqui esset facillima, & facilior quidem altero oculo clauso quàm si utrumque aperires; hoc pacto enim ictus faciliùs dirigeretur.

Cur autem annulum illum altero duntaxat oculo aperto vix potes trajicere, hæc est causa, nimirum altero oculo clauso angulus de quo supra, nobis non innotescit. Ut enim anguli magnitudinem cognoscas, non sufficit cognoscere magnitudinem basis istius anguli, & magnitudinem alterius ex illis duobus angulis quem efficit alterum latus in basi; quod ex præcedenti experimento clarum est; sed præterea necesse est cognoscere alterum angulum, quem efficit alterum latus in basi, aut longitudinem alterius ex lateribus. Quod accuratè dignosci nequit, nisi alterum oculum aperias. Quocirca mens Geometriâ suâ naturali uti nequit distantiam annuli cognoscat.

Dispositio igitur oculorum quæ comitatur angulum radiorum opticorum qui in re objectâ occurrunt & secantur, ratio melior est & universalior quâ mens ad dijudicandam rerum distantiam utatur. Si igitur angulus ille manifestò non immutatur quum res paulò dissita est, sive ad nos accedat, sive a nobis recedat; ex hoc ipso inferre poteris hanc rationem dijudicandæ distantiæ vitiosam & falsam esse.

Hunc autem angulum non mediocriter mutari quum res objecta ab oculis nostris uno pede distans ad quatuor pedes transfertur nemo non videt, at verò si a quatuor pedibus ad octo pedes transferatur, tum mutatio non erit adeo manifesta; si ab octo pedibus ad duodecim, minùs adhuc, si a mille pedibus ad centum pedum millia, tum penè impercepta fiet mutatio; mutatio denique illa, si ulteriùs, vel in spatia usque imaginaria transferatur corpus, impercepta prorsus fiet. Adeo ut si spatium memorabile inter A & C intercedat, mens hâc ratione, an id corpus sit propinquum literæ B, an verò literæ D, cognitura non sit.

Hanc ob causam Sol & Luna nubibus involvi nobis videntur, quamvis ab iis infinitis propemodum distent spatiis; eodem adducti præjudicio, singula astra æquidistantia cometásque stabiles, & sub finem cursus sui penè immotos imaginamur. Ipsos etiam cometas post aliquot menses penitus dissipari arbitramur, quia nempe a nobis per lineam rectam & oculorum nostrorum respectu directam recedunt, atque hoc pacto in ingentia illa spatia, unde non redeunt nisi post multos annos vel etiam post multa sæcula, sese recipiunt, & oculis nostris subducunt.

Secunda ratio quâ de distantiâ judicamus.

Ut secunda ratio quâ mens de corporum distantiâ judicat explanetur id cognitum velim; nimirum, Figura oculi pro diversâ corporum distantiâ diversa quoque necessariò debet esse. Quum enim homo quispiam corpus sibi proximum videt, oculi ipsius longiores esse debent

quàm quum corpus remotius est; ut enim radii istius corporis in nervo optico recolligantur, quod quidem ut distincta fiat visio necesse est; sanè distantia inter nervum opticum & crystallinum major esse debet.

Vid. ultimam illustrationem num. 31. & seq.

Si crystallinus convexior fieret, quum corpus propinquum est, id perinde quidem esset ac si oculus in longitudinem porrigeretur, sed crystallinum facilè mutare posse convexitatem suam credibile non est; præter quàm quòd oculum in longitudinem porrigi, experimento manifesto patet. Anatomiâ enim docemur quosdam esse musculos qui oculum circundant, istósque musculos oculum prementes sentimus cùm aliquid cominus spectamus.

Sed quo pacto id fiat tenere hîc nil opus est, satis est si sciamus oculi dispositionem immutari; sive a musculis illum circundantibus prematur, sive nervuli respondentes ligamentis illis *ciliaribus*, quæ crystallinum inter alios oculi humores suspensum tenent, remittantur ad augendam crystallini convexitatem, vel intendantur ad ipsam minuendam, sive denique dilatetur aut contrahatur pupilla, multi enim sunt quorum non aliam mutationem patiuntur oculi.

Mutatio enim, qualiscunque tandem illa sit, eo tantùm fit, ut radii in nervo optico recolligantur. Jam autem sive corpus quoddam quingentis aut sexcentis passibus, sive decies mille leucis a nobis distet, eâdem prorsus oculorum dispositione a nobis prospicitur, nullâ in musculis oculum circundantibus aut nervis qui ligamentis *ciliaribus* crystallini respondent, neque in aperturâ pupillæ memorabili immutatione factâ; radiique in retinâ sive in nervo optico accuratissimè recolliguntur. Mens igitur corpora decem aut etiam centum millibus leucarum dissita quingentis aut sexcentis tantùm passibus distare judicaret, si de istorum corporum distantiâ ex solâ illâ oculorum dispositione de quâ loquutus sum judicium ferret.

Hanc tamen rationem mentem in judiciis suis adjuvare certum est, cùm corpus est propinquum. Si, exempli gratiâ, corpus semipede duntaxat distet, ipsius distantiam ex dispositione musculorum qui oculos nostros premunt, ut fiant longiores, facilè discernimus; atque hæc dispositio non sine dolore aliquo comparatur. Si idem duobus pedibus distet, distantiam illam adhuc discernimus, quia dispositio quamvis non ampliùs dolorem pariat, sensum tamen quendam in mente gignit. At si illud aliquot pedibus adhuc amoveatur, dispositio musculorum mentem nostram adeo debiliter afficit, ut judicio nostro circa distantiam corporis, quicquam opitulari desinat.

Ambæ igitur illæ rationes cognoscendæ distantiæ quas jam enarravimus prorsus inutiles sunt, cùm res objectæ sexcentis aut circiter passibus distant, nec etiam, quamvis propius admoveantur, tutæ haberi possunt.

Tertia ratio quá de re-

Tertia ratio consistit in magnitudine imaginis quæ in internâ oculi nostri parte pingitur, & quæ res quas videmus nobis repræsentat, imaginem

nem istam minui recedente re objectâ, nemo est qui diffiteatur. Sed quo remotius est corpus quod situm suum mutat, eò magis imaginis diminutio impercepta est. Cùm enim corpus quodpiam ab oculis nostris jam satis distat ut sexcentis, verbi gratiâ, passibus, aut alio quovis spatio simili pro corporis ipsius magnitudine, corpus illud, inquam, non mediocriter potest recedere nullâ tamen in illius imagine sensibili immutatione factâ, ut demonstratu facile est. Tertia igitur illa ratio eodem quo priores laborat vitio.

rum objectarum distantiâ judicium fertur.

Præterea observandum est mentem non illa omnium remotissima corpora judicare, quorum imago picta in retinâ minor est. Quum, exempli gratiâ, hominem & arborem, & utrumque centum passibus a me dissitum, aut plures in cœlo stellas adspicio, hominem arbore, stellásque minores majoribus esse remotiores statim non judico, quamquam hominis & stellularum imagines in retinâ pictæ minores sint imaginibus arboris & stellarum majorum. Insuper rei magnitudo cognoscenda est, ut ipsius distantia aliquatenus saltem cognoscatur. Quia autem compertum mihi est domum homine majorem esse, licèt imago domûs hominis imagine major sit, domum * tamen homine ideo propinquiorem esse non judico. De stellis res pariter se habet. Illas oculi nostri in eâdem distantiâ positas nobis exhibent: nonnullas tamen aliis longè remotiores esse per quàm verosimile est. Cùm igitur innumeræ sint res, quarum magnitudinem non cognoscimus, innumeras pariter esse quarum distantia nos latet credere par est.

* Vid. Illustrationes in hocce caput in responsione ad Regisium.

De corporis alicujus distantiâ ex vi quâ in oculos nostros agit etiam judicamus; corpus enim remotum corpore propinquo longè debiliùs agit; necnon ex distinctione & perspicuitate quâ imago corporis pingitur in oculo, cùm enim corpus dissitum est, tum oculus, ut illud videat, latiùs patere debet, unde fit ut radii in oculo confusius recolligantur. Hanc ob causam corpora subobscura, aut minùs distinctè a nobis conspecta dissita videntur, cùm contrà corpora lucida, & distinctè a nobis visa propinqua videantur. Hisce posterioribus rationibus certum circa corporum distantiam stabiliri non posse judicium liquidò patet; quocircà iis non immoror ad ultimam rationem progressurus quæ imaginationem magis adjuvat, & quâ mens corpora esse dissita faciliùs judicat.

Quarta & Quinta ratio.

Sexta igitur & præcipua ratio in eo posita est, quòd non unam rem & a cæteris separatam menti exhibeat oculus. Sed & singula corpora, quæ nos inter & præcipuum quod consideramus corpus interjacent, ipsi conspicua præbet.

Sexta ratio quâ de objectorum distantiâ judicamus.

Quum verbi gratiâ turrim campanariam satis dissitam prospicio, eodem oculi jactu multas terras multásque domus interjectas ut plurimùm video. Quia autem de illarum terrarum illorúmque ædificiorum distantiâ judico, turrim campanariam ultra hæc omnia positam esse animadvertens protinus & remotiorem, & ampliorem, & celsiorem quàm si

 sola

sola appareret ipsam judico. Imago tamen quam turris illa in internâ oculi parte efformat, ejusdem semper est magnitudinis, sive terræ & ædificia intersint, sive non, dummodo ut supponimus, illam ex eodem vel saltem æquè distanti loco respiciamus; Corporum igitur magnitudinem dijudicamus ex majori minorive ad quam ea posita esse credimus distantiâ, & corpora inter nos & res objectas interposita imaginationem nostram in judiciis circa distantiam ferendis mirum in modum sublevant; non secus ac de durationis nostræ magnitudine, aut de tempore quod præteriit ex quo aliquid a nobis gestum est judicamus ex confusâ eorum quæ post illam actionem vel gessimus vel successivè cogitavimus recordatione. Hæc enim aut cogitationum aut actionum nostrarum series mentem nostram adjutat in dijudicandâ temporis cujuslibet vel etiam partis alicujus, durationis nostræ longitudine, vel potiùs confusa harum omnium cogitationum sese mutuò excipientium recordatio nihil aliud est præter ipsum de duratione nostrâ judicium. Quemadmodum visio confusa terrarum quæ inter nos & turrim campanariam interjacent nihil aliud est præter ipsum de distantiâ turris judicium, hæc enim judicia nihil aliud sunt quàm compositæ sensationes.

Vid. illustrationes in hócce caput in responsione ad Regisium.

Hinc percipere facile est cur Luna sub ortum nobis grandior appareat, quàm quum supra horizontem eminet. Cùm enim oritur Luna, multis leucis distans, immo ultra horizontem sensibilem aut terras quæ visum nostrum terminant sita nobis videtur. At verò cùm directè supra horizontem nostrum eminet, tum semileucâ tantùm, vel septies ædificiis nostris sublimior videtur. Itaque illam prope horizontem sitam longè grandiorem judicamus, quàm cùm ab illo valde dissita est; quia nempe illam orientem judicamus longè remotiorem, quàm cùm jam supra horizontem nostrum editissima eminet.

Non pauci quidem Philosophi id quod dicimus vaporibus e terra ascendentibus tribuunt, quia, inquiunt ii, vapores illi radios lunæ frangentes eam nobis majorem exhibent; verùm certè hallucinantur, quid enim efficiunt refractiones? nempe supra horizontem altiùs attollunt astra, sed angulum opticum sub quo conspiciuntur, nedum augeant, aliquantulum contrà minuunt. Nec obstant eæ refractiones quò minùs imago illa quæ in internâ oculorum nostrorum parte pingitur, cùm Lunam videmus orientem, sit minor quàm imago quæ efformatur, cùm luna jamdudum orta supra caput nostrum eminet.

Astronomi quorum est Planetarum diametros metiri tantò magis augeri observant Lunæ diametrum quantò ab horizonte magis recedit, ac proinde quantò minor nobis videtur; itaque diameter imaginis quæ in internâ oculorum nostrorum parte pingitur minor est, cùm Lunam videmus majorem. Re verâ Luna oriens a nobis totâ terræ semidiametro remotior est, quàm quum supra verticem nostrum directò eminet. Nec aliam ob causam ipsius diameter augetur, cùm supra horizontem ascendit, tum enim ad nos accedit.

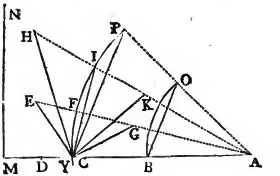
Cur

Cur igitur illam, dum oritur, majorem videmus? non certè propter refractionem radiorum a vaporibus terræ factam, cùm imago ex istis radiis efformata minor sit; sed id oritur ex judicio naturali quod de ipsius distantiâ ferimus, quia nempe trans terras a nobis longè dissitas, ut jam dictum est, posita videtur. Rem sanè stupendam! Philosophos hujúsce erroris sensuum nostrorum causam inventu difficiliorem existimare quam maximas algebræ *æquationes*.

Hæc ratio quâ de alicujus corporis distantiâ ex ipsâ rerum inter nos & illud interjectarum distantiâ judicamus, nobis sat utilis est, cùm nobis aliæ inutiles sunt rationes de quibus suprà. Hac enim postremâ ratione quædam corpora multis leucis a nobis dissita esse facilè judicamus, quod aliarum rationum ope judicare non licet; illam tamen si expendas, multis vitiis scatere comperies.

Ac primò quidem hæc ratio circa res duntaxat usu venit quæ super tellure positæ sunt, raro admodum, atque inutiliter ut plurimùm circa res quæ sunt in aëre vel in cœlis. Secundò in tellure etiam eâ ratione uti non datur, nisi circa corpora aliquot tantummodo milliaribus dissita. Tertiò, certò sciendum est nullæne nos inter & illud corpus interjaceant valles, aut montes, aut aliud quodlibet simile quod obstet quominùs eâ ratione utamur. Denique nemo est, ut puto, qui plus satis non sit expertus, quàm incerta sint judicia quæ circa corporum distantiam ferimus ex sensibili rerum interpositarum visu. His etiam fortè diutiùs æquo immoror.

Hæ igitur sunt omnes quibus de corporum distantiâ judicamus rationes; Ex vitiis deprehensis jam colligere est judicia iis innixa per quàm incerta esse.

Unde nullo negotio præcedentes propositiones meas demonstrare possum. Corpus G a corpore A satis dissitum suppoſui: Ergo multoties admoveri potest ad D, aut accedere ad B, ita tamen ut nemo mutationem

illam animadversurus sit; quandoquidem non est tuta ratio dijudicandæ ipsius distantiæ. Immo versùs D recedere potest, cùm ad B accedere censebitur, quia imago rei objectæ nonnunquam in retinâ augetur, sive ob trepidationes quasdam quæ nonnunquam fiunt in nervo optico, sive quia aër inter rem objectam & oculum interjectus radios interdum magis refrangit, seu denique quia impressio quam collectio radiorum non satis accurata agit in retinam ad partes quasdam transit quæ ipsâ tamen affici non deberent, quod non unâ de causâ contingere potest. Itaque imago tum major facta eò mentem adducit ut credat corpus accedere. De cæteris propositionibus idem esto judicium.

Priùs quàm huic capiti finem imponam istud observatum velim; scilicet, ad vitæ nostræ conservationem perquàm utile esse ut eò accuratiùs motum aut quietem corporum cognoscamus, quò corpora illa propiùs ad nos accedunt; hanc verò accurationem non ita esse utilem, cùm corpora a nobis dissita sunt. Ex hâc enim observatione, illius quod de omnibus sensibus in genere protuli veritas patet; sensus scilicet nostros res nobis patefacere duntaxat quatenus nobis sunt utiles, non verò quales in se sunt. Motum enim & quietem corporum; ut jam dictum est, eò accuratiùs cognoscimus, quò magis ad nos accedunt; de iis verò sensuum nostrorum ope judicare desinimus, cùm ita a nobis recesserunt, ut corpori nostro nec utilia ampliùs nec noxia esse possint. Ut, verbi gratiâ, cùm a nobis sexcentis aut circiter passibus recedunt, si saltem alicujus sint magnitudinis, vel etiam si propiùs adsint, quum sunt minora, aut denique longiùs, si sint majora.

Secundò etiam hoc mihi prædicendum videtur, ea scilicet judicia de corporum magnitudine, distantiâ &c. non a mente ipsâ ferri ex rationibus quas modò explicui, sed ab ipso Deo per leges conjunctionis mentis cum corpore; atque ideo naturalia vocavi hæcce judicia, ut nempe innuerem ea in nobis formari nobis insciis, atque etiam invitis. Sed cùm Deus ea in nobis & pro nobis excitet qualia ipsi ea ferre possemus si geometriam, opticam, quicquid in oculis nostris & in cerebro nostro agitur perfectè nosceremus, sique mens nostra per se agere, & sibi sensationes præbere posset, ideo mentem exhibeo ut judicantem, ratiocinantem, & in se posteà sensationes excitantem; quæ tamen omnia non alium authorem habere possunt quàm Deum ipsum infinitè intelligentem & potentem. Ubi primùm igitur aperti sunt oculi nostri, Deus solus uno temporis puncto magnitudinem, figuram, motum, & colores omnium quæ nos circumdant corporum nos docere potest. Sed cùm id tantùm peragat occasione impressionis quam ea corpora in nostrum corpus agunt, sensationes nostras ideò varias esse statuendum est quòd variæ sint eæ impressiones, quemadmodum id statuere conatus sum menti nostræ eas cognitiones, eámque potentiam tribuendo, quâ tamen ipsam carere nemo nescit, & sufficienter id ego monui, dum naturalia dixi ea judicia unde pendent sensationes nostræ.

Cæte-

Caeterùm si ad ea attendatur quae in nobis, dum oculos in medio agro aperimus, nobis etiam insciis peraguntur, Deum indesinenter in nobis agere, eámque ejus actionem omnino necessariam esse facilè quivis agnoscet. Deum dico, non naturam, haec enim vaga *naturae* vox, quae tam frequenter usurpatur, non distinctiùs exprimit quod per eam intelligunt quàm Aristotelis ἐντελέχεια. Facilè, inquam, quivis agnoscet, Deum semper agere per easdem leges, semper ex regulis geometriae & optices, semper secundum cognitionem ejus quod in nostris peragitur oculis, eóque cum situ & motu corporis nostri collato, per innumera semper ratiocinia quae ad vitae nostrae conservationem tendunt; quae ratiocinia sunt momentanea, & singulis oculorum nostrorum motibus mutantur; ratiocinia dico, humano scilicet more loquens, omnia enim actu aeterno efformantur: uno verbo, si vel hoc unum attentè meditemur, Omnipotentis manum sentiemus, atque ipsius in providentiâ sapientiae impenetrabiles altitudines.

CAPUT X.

De erroribus circa qualitates sensibiles. I. Distinctio animae & corporis. II. Organa sensuum explicantur. III. Cui corporis parti anima immediatè conjuncta sit. IV. Quid corpora externa agant in corpus. V. Quid in mentem, & cur mens non percipit motus fibrarum corporis. VI. Quatuor in unâquâque sensatione vulgò confunduntur.

SUperioribus capitibus judicia quae ex oculorum nostrorum testimonio circa extensionem, figuram & motum corporum formamus nunquam esse accuratè vera probavimus. Illa tamen non esse usquequaque falsa fatendum est. Hanc saltem includunt veritatem, extensionem, scilicet, figuras, motus, qualiacunque tandem illa sint, extra nos esse.

Multa quidem videmus quae nec sunt, nec unquam fuerunt, nec ex eo quòd aliquid extra nos videmus illud revera extra nos existere statim colligere licet. Ab ideâ menti hominis cujuspiam praesenti ad veram rei illius quam idea repraesentat existentiam nulla est necessaria consequentia, ut vel ex somniantibus aut delirantibus plus satis liquet. Cùm tamen extensionem, figuras, motus videmus, illa ut plurimùm revera esse extra nos asserere tutò possumus. Haec non tantùm

Vide Illustrationes.

tantùm imaginaria, ſed vera ſunt, nec fallimur cùm ipſis exiſtentiam veram, & ab intellectu noſtro non pendentem tribuimus, quamquam id probatu ſit perquàm difficillimum.

Judicia igitur quæ circa extenſionem, figuras, & motus corporum a nobis feruntur aliquam includere veritatem conſtat. Verùm res ſecus ſe habet de judiciis quæ circa lucem, colores, ſapores, odores, cæteráſque qualitates ſenſibiles decernimus; illa enim, ut in reliquo hoc primo libro conſpicuum erit, ſemper falſa ſunt.

Lux a coloribus hîc a nobis non disjungitur; tum quia reapſe inter ſe non valde differunt, tum etiam quia ſeorſim explicari non poſſunt. De cæteris etiam qualitatibus ſenſibilibus in genere eodem tempore quo de hiſce duabus agetur; quippe quæ omnes ex eiſdem dogmatibus ſint a nobis explicandæ. Infrà dicendis igitur utpote ſuperiùs dicta & pondere & utilitate ſuâ longiùs exſuperantibus enixè attendendum eſt.

Diſtinctio animæ & corporis.

Ac primò quidem Lectorem ſuppono mentem a corpore probe diſtinguere ex poſitivis attributis & proprietatibus quæ duabus hiſce ſubſtantiis competunt. Corpus nihil aliud eſt præter extenſionem in longitudinem, latitudinem & profunditatem; * Atque omnes eæ proprietates in motu tantummodo, quiete, & innumeris diverſis figuris conſiſtunt: clarè enim patet 1°. extenſionis ideâ exhiberi ſubſtantiam, quippe quæ ſeorſim ab omni aliâ re concipi poſſit. 2°. Nihil aliud hâc ideâ repræſentari poſſe quàm ſucceſſivas aut permanentes diſtantiæ relationes, hoc eſt motus ac figuras, in extenſione enim nihil aliud cerni poteſt præter id quod in eâ continetur; Extenſionem in qualeſcunque imaginaberis partes diviſam ſupponito, eæ partes in quiete ſunto aut in motu, relationes quæ inter eas partes dantur clarè concipies, verùm has relationes idem eſſe cum gaudio, cum voluptate, cum dolore, cum calore, cum ſapore, cum colore, aut aliâ quâcunque ſenſibili qualitate nunquam concipies, quamvis eas qualitates tum ſentias cùm aliqua in tuo corpore evenit mutatio. Dolorem v. g. ſentio cùm digitum mihi pungit ſpina, ſed illud foramen quod in digito meo ſpina efficit non idem eſt cum dolore; foramen eſt in digito, ut oculo conſpicitur, ſed dolor eſt in mente, cum enim vividiſſimum ipſa ſentit, & ſic ingratâ admodum modificatione afficitur. Non alias igitur corpori proprietates tribuere par eſt quàm eas de quibus modò; mens contrà eſt ille ego ipſe qui cogito, qui ſentio, qui volo; ea eſt ſubſtantia in quâ ſunt omnes quas intimè ſentio modificationes, quæ non niſi in mente ipſas ſentiente ſubſiſtere poſſunt. Menti igitur nulla tribuenda eſt proprietas quæ a variis ipſius cogitationibus differat; Lectorem ergo hîc ſuppono mentem a corpore probè diſtinguere. Si verò ex jam dictis non ſufficienter pateat quæ detur inter duas illas ſubſtantias differentia, legat lector & meditetur quoſdam Divi Auguſtini locos, ut, verbi gratiâ, 10. cap. libri decimi de Trinitate, quartum & decimum quartum caput libri de Quanti-

* Vid. Colloquia de metaphyſicâ 1. coll. n. 1. 2.

Quantitate mentis, aut Meditationes Viri clarissimi Cartesii, idque præcipuè quod ad distinctionem corporis & animæ seu mentis spectat; aut denique sextam dissertationem de distinctione animæ & corporis viri cl. De Cordemoy.

II. Organorum sensuum explicatio.

Præterea lector anatomiæ organorum sensuum peritus esse debet. Ipsum nempe non debet latere organa illa constare ex tenuibus fibris e medio cerebro originem suam ducentibus, quæ hinc in singula membra sensu prædita disperguntur, ac denique nullâ interruptione facta ad externas usque corporis nostri partes extenduntur; Illarum autem fibrarum, dum vigilamus aut prosperâ utimur valetudine, alterum extremum moveri non posse, quin extremum oppositum protinus moveatur, propter ipsarum perpetuam intentionem; quemadmodum funis contenti alterum extremum altero immoto movere non potes; Quod a lectore etiam resciri velim.

Has autem fibras verosimillimum est canaliculos esse spiritibus animalibus imprimis in vigiliâ omnino repletos; eosque spiritus animales, ubi quatitur altera harum fibrarum extremitas, ad cerebrum usque eandem transmittere agitationem quam extrinsecus patiuntur; verùm an per eandem spirituum animalium agitationem, an per continuatam ad cerebrum usque ipsarum fibrarum concussionem externorum corporum actio in idem cerebrum perferatur, id est quod nunc expendere non opus est. Scire sufficiat eam actionem alterutro aut utroque modo simul in illud transmitti.

Insuper neminem fugere debet hásce fibras bifariam moveri posse, scilicet per extremum illud quod est extra cerebrum, vel per extremum illud quod est intra cerebrum. Si fibræ illæ a corporibus extrinsecus afficiuntur, ita ut ipsorum agitatio ad cerebrum usque non perveniat, ut fit per somnum, tum ex illâ agitatione mens nullam novam recipit sensationem, Si verò tenues illæ fibræ spirituum animalium concursu, aut aliâ quâvis causâ intrinsecus in cerebro moventur, tum mens aliquid percipit, quamvis fibrarum illarum partes extra cerebrum sitæ, & per omnes corporis nostri partes dispersæ omnino quiescant, ut iterum in somno contingit.

III. Mentem immediatè conjungi cum ea cerebri parte in quâ organa sensuum coeunt.

Nec abs re erit hîc etiam obiter unum observare quod experientiâ duce cognoscimus. Nos scilicet in quibusdam corporis nostri partibus penitus resecatis dolorem interdum sentire. Quia scilicet fibris cerebri, quæ istis partibus respondent, eodem modo ac si revera partes illæ sauciarentur, commotis, mens nostra in partibus istis imaginariis verum sentit dolorem. Hæc enim mentem in illâ cerebri parte in quâ hæc sensuum organa originem suam sortiuntur immediatè residere evidenter demonstrant: Residere dico, hoc est, nec enim aliud quicquam intelligo, eam ibi quicquid mutationis in cerebro externorum occasione evenit sentire, eámque nonnisi fibrarum illarum interventu, aut, si malis, per diversas spirituum animalium in his decurrentium concussiones percipere posse quod extra hanc cerebri partem agitur: persuasum

enim habeo mentem non alibi immediatè residere posse quàm in ideis, quæ solæ eam possunt movere & excitare, felicem aut infelicem reddere, ut alibi explicabo. Hoc posito & clarè intellecto, quomodo fiat sensatio nullo negotio comperies, sed rem uno exemplo dabo claram.

IV. Exemplum, quo quid externa corpora valeant in corpus explicatur.

Quum acûs cuspidem manui meæ applico, cuspis illa movet & dividit fibras carnis meæ. Fibræ illæ hinc ad cerebrum usque porriguntur, & dum vigilo, satis intenduntur ut externæ partes immotis internis cerebri partibus moveri non possint. Extrema igitur fibrarum cerebri etiam moventur; jam autem si fibræ manûs mediocriter moveantur, tum & fibræ cerebri mediocriter movebuntur. Quòd si motus ille ita vehemens sit ut aliquid in manu disrumpat, tum etiam in cerebro vehementior & violentior sentietur.

Pariter si manum ad ignem admoveas, particulæ ligni quas innumeras indesinenter & vehementer pellit, ut id ratio deficiente visu demonstrat, fibras concutiunt, & ipsis aliquam agitationis suæ partem impertiuntur. Si illa agitatio temperata sit, temperata pariter erit agitatio fibrarum cerebri quæ manui respondent. Si autem agitatio illa ita violenta sit in manu, ut in eâ particulas aliquas discerpat, ut fit cùm in aliquâ corporis parte combureris, tum etiam agitatio internarum cerebri fibrarum & vehementior & violentior erit: illud est quod in corpore nostro agitur, cùm externis corporibus afficimur, jam videamus quid menti nostræ contingat.

V. Quid externa corpora agant in mentem, & cur mens non percipiat motus fibrarum corporis.

Mens autem in illâ cerebri parte, ex quâ omnes nervorum nostrorum fibræ principium suum ducunt, præcipuè, si fas sit ita loqui, sita est. Ibi verò constituta fuit ut singulas corporis nostri partes foveat atque tutetur; ac proinde omnes quæ in illis fibris fiunt mutationes ipsam accipere par est; ut mutationes corporis constitutioni congruas ab iis quæ ipsi officiunt discernere valeat; ipsi enim eas simpliciter & sine ullâ ad corpus relatione cognoscere foret inutile. Quapropter, quamvis omnes illæ fibrarum mutationes in motibus duntaxat revera consistant, qui in se plerumque non differunt nisi quatenus sunt vel plus vel minus vehementes; mens tamen de iis quasi naturâ suâ differrent judicare tenetur. Licèt enim in se parum differant, si tamen conservationem corporis respicias, eas omnino differre haud dubiè comperies.

Hæc ratiocinatio confusa, aut istud judicium naturale nihil est præter sensationem compositam.

Motus, exempli gratiâ, dolorem pariens non valde ut plurimùm differt ab illo motu qui titillationem excitat; inter hosce duos motus essentialem existere differentiam haud opus est, quamvis titillatio & dolor, quæ ambo illi motus in mente excitant, necessariò inter se differant. Quippe commotio fibrarum unde oritur titillatio menti denunciat validam corporis constitutionem, quâ externæ impressioni ita resistere potest, ut nullus timendi locus detur ne ex ejusmodi impressione quicquam detrimenti patiatur. Verùm motus unde oritur dolor,

dolor, cùm paulò violentior sit, aliquam corporis fibram rumpere potest; cui malo ut consulat mens, molestâ aliquâ sensatione eam moveri par est. Itaque, quamquam motus qui in corpore excitantur in se revera non differant, nisi quatenus alii aliis vehementiores sunt, illos tamen, si vitæ nostræ conservationem respicias, omnino differre agnosces.

Vide quæ supra dixi de judiciis naturalibus & cap. 1. lib. 3. n. 3.

Hanc ob causam mens nostra commotiones quæ ab externis corporibus excitantur in carnis nostræ fibris non percipit; ipsas cognoscere ei foret inutile; quippe quæ ab iis non posset accipere an quæ nos circumcingunt corporis nostri compagem vel conservarent vel destruerent: sed iis afficitur sensationibus quæ essentialiter differunt, quæque externarum rerum qualitates, quatenus saltem corporis interest, ipsi indicantes ipsam etiam distinctè docent, an res illæ corpori possent officere.

His adde quòd, si mens nihil præter id quod in manu agitur momento combustionis, si nihil, præter motum aut divisionem aliquot fibrarum perciperet, id certè susque deque haberet; quin imo ejusmodi motibus nonnunquam fortè repentino quodam acto impetu delectaretur, vesanorum illorum adinstar, quos per furorem aut libidinem omnia subruere juvat.

Vel non secus ac captivus carceris sui claustra dirui non ægro cerneret animo, vel etiam spe libertatis adductus gauderet. Ita, si solam partium corporis nostri divisionem perciperemus dum comburimur, felicitatem nostram facilè arbitrantes non in eo positam esse ut corpore quod nos à beatitudine nostrâ potiùs amovet includamur, ipsius destructionem exoptaremus.

Unde liquet authorem connexionis animæ cum corpore summâ instituisse sapientiâ, ut dolorem tum sentiremus cùm in corpore talis contingit mutatio, ut ex ipsâ detrimentum patiatur; ut, verbi gratiâ, cùm acus carni infigitur, aut cùm ignis ipsius partes dividit; titillationem verò aut sensationem quamlibet jucundam experiremur, quum motus illi temperati sunt; Et hæc omnia quidem sine ullâ perceptione eorum quæ revera in corpore nostro aguntur, aut motuum fibrarum de quibus antea.

Primò, quum dolorem & voluptatem, quæ toto genere differunt, sentimus, corpora quæ istis sensationibus occasionem præbuerunt faciliùs dignoscimus. Secundò, hæc ratio quâ monemur an corporibus nos ambientibus adhærere, an verò ab iis recedere debeamus, brevior est, & mentis quæ Deo soli comparata est, capacitatem minùs occupat. Denique, cùm dolor & voluptas sint modificationes mentis quas cum respectu ad corpus suum percipit, quæque illam magis afficiunt quàm cognitio motuum aliquot fibrarum, hinc fit ut ad istas sensationes sollicita attendat, conjunctióque duarum hominis partium arctior evadat. Ex his igitur liquet sensus nobis concessos fuisse, non ut ab iis

veritatem doceamur, ſed tantùm ut eorum ope vitam noſtram conſervemus.

Quod de titillatione & dolore dictum eſt, de omnibus ſenſationibus in genere intellectum velim, ut infrà clarius patebit. Ab hiſce duabus ſenſationibus potiùſquàm ab aliis initium duximus, tum quia vividiores ſunt, tum quia rem præſtant clariorem.

Nos circa lucem & colores, nec non generatim circa omnes qualitates ſenſibiles, ut circa frigus, calorem, odores, ſapores, ſonum, dolorem, voluntatem innumeros errores admittere jam facile eſt demonſtratu. Quid ſi ſingulos errores noſtros, circa omnia quæ ſenſus noſtros afficiunt expedire eſſet animus? Multi certè anni, re adhuc infectâ, præ ingenti illorum errorum numero, conſumerentur. De iis igitur generaliter dicere ſufficiat.

VI. Quatuor vulgò confunduntur in unâquâque ſenſatione.

In omnibus penè ſenſationibus quatuor licèt diverſa confunduntur, quia, ſcilicet, ſimul & velut uno temporis puncto aguntur. Atque illa eſt cæterorum errorum ſenſuum cauſa.

Primum quod confunditur eſt *actio* corporis externi, hoc eſt, in calore, exempli gratiâ, *impulſio* & motus particularum ligni in fibras manûs.

Secundum eſt *paſſio* organi ſenſûs, hoc eſt, agitatio fibrarum manûs orta ex impulſione particularum ignis, quæ agitatio ad cerebrum uſque pervenit, alioqui enim mens nil ſentiret.

Tertium eſt *paſſio*, ſenſatio, aut perceptio mentis, hoc eſt, id quod quilibet ſentit quum ad ignem accedit.

Quartum eſt *judicium* quo mens judicat id quod ſentit eſſe in manu ſuâ & in igne. Judicium autem illud naturale nihil aliud eſt præter ſenſationem, hanc verò ſenſationem, ſeu hoc judicium naturale aliud ferè ſemper comitatur liberum judicium quod mens ferre ita conſuevit ut ab eo vix temperare queat.

Hæc quatuor, ut videre eſt, longè diverſa ſunt, nec tamen vulgò diſtinguuntur, arcta ſcilicet conjunctio quæ eſt inter mentem & corpus ſæpe impedit quò minùs hæc diſtinguere valeamus, quippe propter hanc tam arctam conjunctionem proprietates materiæ a proprietatibus mentis ſive ſubſtantiæ incorporeæ ſejungere vix poſſumus.

Nemo tamen eſt qui ad rem attendens non videat ex hiſce quatuor quæ in nobis aguntur dum aliquo externo corpore afficimur duo priora ad corpus, duo verò poſteriora ad mentem duntaxat pertinere. Si ſaltem priuſquam ad hancce lectionem ſe accinxerit ſuper mente & corpore aliquamdiu fuerit meditatus, ut præſuppoſitum eſt. Sed hæc ſeorſim ſunt explicanda.

CAPUT

CAPUT XI.

I. De errore quem admittimus circa actionem rerum objectarum in fibras externas sensuum. II. Causa hujus erroris. III. Objectio cum responsione.

IN hoc capite & in tribus sequentibus de hisce quatuor quæ confundi & quasi simplex esset sensatio haberi mox diximus agetur. Errores in quos eo respectu incidimus generali tantùm ratione explicabuntur; nullus enim esset dicendi finis, si eos sigillatim enumerare aggrederemur. Qui tamen jam dicenda seriò expendet, omnes errores sensuum nostrorum nullo negotio deprehendet. Verùm id ab illo vehementer exoptem, ut nempe suprà dictis & infrà dicendis attentus incumbat.

I. De errore qui admittitur circa actionem rerum externarum in fibras sensuum nostrorum.

Quod primum confunditur in unâquâque sensatione est actio externorum corporum in fibras externas corporis nostri. Nullam fere admitti differentiam inter sensationem mentis & ipsam rerum externarum actionem, pro certo constat; nec res comprobatione indiget. Plerique Homines calorem in igne a quo excitatur esse arbitrantur, lucem esse in aëre, & colores in corporibus coloratis. De motibus corpusculorum quæ istas sensationes excitant aut potiùs comitantur, ne per somnium quidem cogitantes.

II. Hujus erroris causa.

Dolorem esse in acu quâ punguntur non existimant quidem, quemadmodum calorem esse in igne credunt. Quia nempe acus & ipsius actio sub visum cadunt, particulæ verò ligni ex igne emissæ, motúsque quo manus nostras movent, visum nequaquam feriunt. Cùm itaque nihil videamus quod manus nostras attingat dum calefimus, caloremque tamen in iis sentiamus, hunc calorem esse in igne; in illo nihil aliud deprehendentes, sponte nostrâ judicamus.

Plerumque igitur sensationes nostras externis corporibus tribuimus, quum causæ istarum sensationum nos latent. Quia verò dolor & titillatio corporum sensibilium actione excitantur, ut verbi gratiâ, acu aut pennâ quas videmus & tangimus, hanc ob causam in hisce corporibus quicquam esse quod sensationibus nostris simile sit non imaginantur.

III. Objectio.

Nihilominus tamen combustionem non esse in igne, sed tantùm in manu judicamus; quamquam hæc combustio, non secus ac calor quem igni tribuere solemus, a ligni particulis producatur. Sed hujúsce judicii hæc est causa; combustio, scilicet, est quoddam doloris genus; jam autem, cùm multoties dolorem non esse in corpore-

re externo à quo excitatur senserimus, idem de combustione judicium nullo negotio facimus.

Ad hoc judicium hâc etiam de causâ impellimur; dolor scilicet, aut combustio mentem nostram corporis nostri partibus attentissimam præbent, quæ attentio ab aliâ quâvis cogitatione mentem deterret; quo pacto sensationem ex combustione ortam ei tribuit quod sibi præsentissimum est. Quia autem pauló post combustionem vestigia quædam in parte combustâ reliquisse comperimus, hoc experimento combustionem esse in manu certiores adhuc evadimus.

Hoc tamen non obstat quò minùs hoc axioma generale admittatur., *Nos, scilicet, vulgò tribuere sensationes nostras corporibus externis, quotiescunque illa corpora motu partium quarundam invisibilium in nos agunt.* Nec aliam ob causam colores, lux, odores, sapores, sonus, cum aliis quibusdam sensationibus, in aëre, aut in corporibus externis * à quibus excitantur, inesse vulgò creduntur; quia, nempe, istæ omnes sensationes motu corporum quorundam imperceptorum in nobis excitantur.

* Infra docebo quo sensu corpora externa sensationum sint causa.

Cæterùm a nobis pendere non arbitrandum est ut candoris sensationem nivi tribuamus, aut eam candidam videamus; neque ut dolorem puncto digito potiùsquàm acui pungenti assignemus.

Id omne in nobis peragitur nobis insciis aut etiam invitis, ut de ratiociniis naturalibus dicebamus in capite nono. Cúmque hæc omnia vitæ nostræ conservandæ causâ tantùm in nobis peragantur, inde manifestò patet vividas & quæ ad nostrî conservationem conducunt sensationes in digito sentiri debere, ut eum retrahamus, aliàs verò quæ non ita ad conservationem nostram prosunt ut colores, v. g. corporibus externis tribui opus esse, ut per eas alia ab aliis discerni queant: Cùm autem nondum probaverim res corporeas in se non cerni, neque quid sit quod videmus cùm eas adspicimus adhuc explicuerim, hîc clarè non possum exponere cur aut quî nivi albedo, aut in genere corporibus colores conjuncti sint; Id enim pendet ex idearum cognitione quæ mentem movent, & mentis oculos, ut ita dicam, illuminant, cùm aperiuntur oculi corporis.

CAPUT

CAPUT XII.

I. De erroribus circa motus fibrarum sensuum nostrorum. II. Hósce motus nobis esse imperceptos vel a nobis confundi cum sensationibus nostris. III. Res experimento probatur. IV. Tria sensationum genera. V. Errores quos secum ducunt.

I. Errores circa motus aut concussiones fibrarum.

QUod secundò in unâquâque sensatione deprehenditur est commotio fibrarum nervorum nostrorum, quæ cerebrum pertingit. In eo autem erramus quòd scilicet hanc commotionem cum sensatione mentis nostræ semper confundamus; quódque, cùm nullam commotionem in sensibus deprehendimus nullam revera esse statim judicemus.

II. Eos motus cum mentis nostræ sensationibus confundi, & aliquando esse imperceptos.

Commotionem, exempli gratiâ, quam ignis excitat in fibris manûs nostræ cum sensatione caloris confundimus, calorémque in manu nostrâ esse dicimus. Quia autem commotionem illam, quâ res visibiles nervum opticum in internâ oculi parte positum movent, non sentimus, nervum illum non moveri, nec coloribus quos videmus obduci existimamus; contrà solum corpus externum hisce misceri coloribus censemus. Colores tamen nervo optico æquè fortiter ac vividè impressos esse ac rebus visibilibus experimento sequenti patebit.

III. Res experimento probatur.

Sumatur oculus bovis recens jugulati, detrahantur pelliculæ illæ quæ pupillæ adversæ sunt juxta nervum opticum, & in earum loco charta quædam ita tenuis ut sit pellucida supponatur. Hoc facto, oculus ille fenestræ cujusdam foramini applicetur, ita ut pupilla aëri objiciatur, posterior verò oculi pars includatur intra cubiculum, quod ita clausum & obturatum esse debet ut perobscurum sit. Tunc omnes corporum quæ extra cubiculum posita sunt colores in internâ oculi parte respersos conspicies; sed ita tamen ut corpora inversa appareant. Quod si colores non sint satis vividi, oculus erit in longitudinem extendendus, compressis ipsius lateribus, si nempe corpora quæ internâ oculi parte pinguntur sint propinquiora, si verò remotiora, oculus erit contrahendus.

Si igitur sensus nostri veritatis inveniendæ causâ nobis essent concessi, aut si rationem in judiciis nostris circa res sensibiles ducem sequeremur, colores in interna oculorum parte judicare aut sentire haud dubiè deberemus, quemadmodum calorem in manibus nostris esse judicamus.

At verò ut hujúsce judiciorum nostrorum anomaliæ circa qualitates sensi-

sensibiles causa aliqua afferatur, animadvertendum est mentem corpori tam arctè conjunctam esse & ex quo peccavit, adeo carni obnoxiam ideòque tantopere inattentam evasisse, ut ipsi corpori multa tribuat quæ sua sunt, utque vix ac ne vix semetipsam à corpore suo discernere queat; adeò ut ipsi non modò sensationes omnes de quibus jam agitur, verùm etiam vim imaginandi, & ipsam quandoque ratiocinandi facultatem tribuat. Non paucis enim Philosophis ingenium fuit adeo stolidum & præposterum, ut mentem nihil aliud esse crederent præter delicatissimam & subtilissimam corporis partem.

Cuivis Tertullianum attentè legenti res manifestò patebit. Ipse enim se cum multis aliis authoribus in hâc esse sententiâ profitetur. Nec quemquam de suâ sententiâ ambigere sivit, cùm in Libro, quem *de animâ* composuit, probare conatus fuerit nos eò ut animam credamus corpoream, fide, scriptura, necnon revelationibus specialibus adduci. Nec id mirum, siquidem eò amentiæ devenit ut Deum ipsum corporeum esse imaginaretur. Ejusmodi opinionibus confutandis non immoror, quippe qui jam supposuerim Lectorem meum legisse quosdam libros Divi Augustini, aut Viri Clarissimi Cartesii, ubi hujusce sententiæ ineptia satis demonstratur, & distinctio extensionis a cogitatione, & mentis a corpore immotis stabilitur fundamentis.

Tanta est igitur mentis cæcitas, ut se ipsa non cognoscat, propriásque sensationes suas esse non animadvertat. Verùm ut id clarius explicetur; tria sensationum genera in mente distinguenda veniunt. Nonnullæ, scilicet, validæ sunt & vividæ; nonnullæ debiles & languidæ; nonnullæ denique inter utrasque mediæ.

IV. Tria explicantur sensationum mentis genera.

Sensationes validæ & vividæ eæ sunt quæ mentem commovent & vehementer excitant, quia ipsi vel jucundissimæ sunt vel molestissimæ: hujus generis sunt, dolor, titillatio, frigus acre, ingens calor, eæ denique omnes in genere quæ non modò vestigia quædam in cerebro imprimunt, verùm etiam quæ spiritus animales versùs internas corporis partes movent mittuntque, hoc est quæ ita movent spiritus, ut ex hoc motu excitari possint affectus, ut infrà patebit.

Sensationes debiles & languidæ eæ sunt quæ mentem leviter attingentes ipsi nec jucundæ nec molestæ sunt, ut lux mediocris, omnes colores, soni ordinarii & debiliores, &c.

Sensationes denique inter utrasque mediæ eæ sunt quæ mentem mediocriter afficiunt, ut lux præfulgida, sonus vehemens, &c. Jam autem sensatio debilis & languida primò media, ac deinde vivida fieri potest. Sensatio, exempli gratiâ, quæ ex luce oritur, debilis est, cùm lux e face emissa languescit, aut cùm fax ipsa procul sita est, sed hæc sensatio media fieri potest, si fax propiùs admoveatur; at verò validissima & vividissima evadit, si facem ita admoveas, ut oculi perstringatur; ut id etiam continget si solem prospicias. Sensatio igitur lucis juxta varios gradus, valida, debilis aut media esse potest.

Hæc

Hæc sunt igitur mentis nostræ judicia circa hæc tria sensationum genera; ex quibus videre est ipsam impressiones sensibiles, aut naturalia sensuum judicia cæco quodam impetu sequi; adeo ut per omnia externa quæ contemplatur amet, ut ita dicam, excurrere, iisque quæ sua sunt tribuere.

V. Errores qui sensationes comitantur.

Priores sensationes mentem adeo vividè afficiunt ut eas non possit non agnoscere suas, ita ut ipsas non modo in corporibus externis inesse judicet, verùm etiam in membris sui corporis, quod ut sui ipsius partem habet: Unde fit ut frigus & calorem non solùm in glacie aut in igne sed & in manibus suis esse censeat.

Sensationes verò languidæ mentem adeo leviter attingunt, ut eas nec suas esse judicet, nec in seipsâ, nec in corpore suo, sed in externis corporibus duntaxat esse censeat. Non aliâ de causâ corpora externa luce & coloribus exornamus, dum iis mentem & oculos nostros spoliamus; quamvis hanc lucem hósque colores in ideâ materiæ nequaquam includi ipsâ ratione comperiamus, & experientiâ doceamur, nos hancce lucem & hósce colores in oculis nostris pari jure collocare debere atque in corporibus; siquidem ea in oculis nostris cernimus æquè ac in corporibus, ut ex oculo bovino in fenestrâ collocato probavi.

Cur autem colores, odores, sapores, cæteráque sensationes ut quasdam mentis nostræ modificationes primo intuitu non habeamus, hæc est causa, quia nempe ideam mentis nostræ claram & distinctam non habemus. Cùm enim rem quampiam ex ideâ quæ rem istam repræsentat cognoscimus, tum omnes istius rei modificationes clarè cognoscimus. Nemo est, exempli gratiâ, qui non fateatur rotunditatem esse quandam extensionis modificationem, quia, scilicet, nemo est qui extensionem ex ideâ clarâ quæ ipsam repræsentat non cognoscat. Cùm itaque mentem nostram non per ideam suam, ut alibi id explicabo, sed tantùm internâ quâdam conscientiâ cognoscamus, certè non possumus comperire ex simplici visu, sed tantùm ratiocinio, an albedo, verbi gratiâ, lux, colores, & cæteræ sensationes debiles sint nécne mentis nostræ modificationes. Ad sensationes verò vividas, ut dolorem & voluptatem, quod attinet, illas quidem in nobis esse facilè judicamus, quia nempe ipsis vividè afficimur, nec ut a nobis tanquam nostræ agnoscantur ipsarum ideis indigemus.

At circa sensationes medias mens non parum ambigit. Hinc enim ad judicia naturalia sensuum propendens a se ipsâ quantùm potest hásce sensationes amovet, ut eas corporibus tribuat; illinc verò non potest quin eas ut suas agnoscat & sentiat; potissimùm quum sensationes illæ ad validas & vividas accedunt. Sic igitur in suis judiciis procedit; si sensatione quâdam satis vividè attingitur, tum sensationem illam in corpore suo, non secus ac in corpore externo esse judicat. Si eâ leviter duntaxat attingitur, tum eam in corpore externo duntaxat esse cen-

ſet; quòd ſi ſenſatio illa inter utráſque accuratè media eſt, tum mens, ſi ſenſus ſolos habeat magiſtros, quò ſe vertat incerta eſt.

Si, exempli gratiâ, candelam eminus proſpicio, mens mea lucem in ſolâ candelâ reſidere judicat. Si verò candelam illam ad oculos meos quàm proximè admoveo, tum mens lucem non in candelâ tantùm, ſed etiam in oculis eſſe judicat. Quòd ſi candelam ab oculis amoveo ad pedis diſtantiam, tum mens an lux illa in ſolâ ſit candelâ aliquandiu incerta hæret. Sed nunquam eò adducitur, quò tamen adduci deberet, ut, nempe, lucem nec eſſe, nec eſſe poſſe materiæ proprietatem aut modificationem, & ad ſe ſolam pertinere judicet, quia, ſcilicet, ratione ſuâ ad hancce veritatem aſſequendam non utitur, ſed ſenſibus duntaxat, qui unius corporis conſervationis causâ comparati veritatem nunquam aperiunt.

Cur autem mens ea quæ ſenſibus percipi queunt contemplans ratione, hoc eſt, purâ intellectione ſuâ non utatur, hæc eſt cauſa. Nimirum, rebus purâ intellectione perceptis non commovetur, cùm contrà rebus ſenſibilibus vehementiſſimè commoveatur. Mens enim neglectis iis rebus quibus non commovetur, iis ſolùm attendit quibus vehementer commovetur; judicia igitur ſua libera ad judiciorum naturalium ſenſuum normam plerumque dirigit.

Ut igitur rectum lucis & colorum cæterarúmque qualitatum ſenſibilium feratur judicium, ſenſus coloris a motu nervi optici ſedulò diſtinguendus eſt, animadvertendúmque motus & impulſiones eſſe proprietates corporum, quæ proinde in corporibus externis & in organis ſenſuum eſſe quidem poſſunt; at verò lucem & colores eſſe modificationes mentis ab aliis longè diverſas, quæque proinde ideas etiam longè diverſas efformant.

Ruſticus enim, exempli gratiâ, colores quidem probè videt, & eos a qualibet aliâ re diſcernere novit. Nullum etiam motum in corporibus coloratis, nec in internâ oculorum ſuorum parte deprehendit. Ergo color non eſt motus, ſeu eſt quid a motu diverſum. Pariter, Ruſticus calorem quidem probè ſentit, illúmque a qualibet aliâ re quæ non ſit calor dignoſcere poteſt, fibras tamen manûs ſuæ fuiſſe motas nequaquam cogitat; calor igitur ille quem ſentit non eſt motus, cùm ideæ caloris & motûs diverſæ ſint, alterámque ſine alterâ poſſit habere. Nullam enim aliam afferre potes cauſam cur quadratum non ſit rotundum, quàm quia idea quadrati diverſa eſt ab ideâ rotundi, & quia de quadrato cogitare potes, de rotundo non cogitares.

Si tantillum attendas facilè comperies non neceſſarium eſſe ut cauſa quæ hujus vel illius rei ſenſationem in nobis excitat rem illam in ſe contineat. Quemadmodum enim, cùm oculis manu meâ percuſſis lucem video, non neceſſe tamen eſt ut lux ſit in manu meâ. Sic cùm manus ad ignem admovens calorem ſentio, non neceſſe eſt ut ſit calor in igne. De cæteris qualitatibus ſenſibilibus res eodem modo ſe

se habet; ut illas sentiam non opus est eas corporibus externis inesse. Corpora illa aliquam in fibris carnis meæ commotionem excitare satis est, ut mens mea ipsis conjuncta aliquâ sensatione modificetur. Nulla est analogia inter motus & sensationes, concedo. Sed nulla pariter est analogia inter corpus & substantiam materiæ expertem; jam autem cùm natura sive Creatoris voluntas has duas substantias, quantumvis naturâ suâ oppositas conjungat; ipsarum modificationes inter se reciprocari non mirum est, id ita se habere necesse est ut duæ illæ substantiæ unicum componant totum.

Verum enimverò cùm sensus ad corporis nostri conservationem aptati fuerint, non frustra est, quòd eorum ope de qualitatibus sensibilibus ita judicemus. Dolorem & calorem in corpore nostro sentire longè utilius nobis est, quàm si istas sensationes in solis corporibus externis esse judicaremus. Cùm enim dolor & calor membra nostra lædere possint, mentem nostram moveri par est cùm iis afficiuntur, ut huic malo occurrat.

Res verò de coloribus aliter se habet: cùm enim internam oculi partem in quam coeunt non possint lædere, haudquaquam opus est ut sciamus ipsos in eâ esse pictos. Colores illi ad id tantùm necessarii sunt, ut distinctiùs corpora externa cognoscamus, nec aliam ob causam sensuum nostrorum testimonio freti illos tribuimus solis rebus objectis. Judicia itaque quæ per impressionem sensuum ferimus sunt rectissima, si solam corporis conservationem respicias. Incertissima tamen sunt, immo falsissima, si ad veritatem spectes, ut jam patuit, clariúsque infrà patebit.

CAPUT XIII.

I. De naturâ sensationum. II. Circa ipsas ignorantiam nostram non eam esse quam credimus. III. Objectio cum responsione. IV. Cur nullam sensationum nostrarum cognitionem nos habere existimamus. V. Omnes homines earundem rerum objectarum occasione, iisdem affici sensationibus falsò credi. VI. Objectio cum responsione.

I. Sensationum definitio.

QUod tertium in unâquâque sensatione reperitur, seu id quod sentimus, cùm exempli gratiâ, prope ignem adstamus, est *Modificatio mentis nostræ orta ex eo quod in corpore cui conjuncta est agitur.* Hæc modificatio jucunda est, cùm id quod in corpore agitur circulationi sanguinis, cæterísque vitæ functionibus conducit, ea voce caloris

æquivocâ nominatur; illa verò modificatio est molesta, & a priori prorsus diversa, cùm id quod in corpore agitur ipsum infestare & comburere potest, hoc est quando motus corporis aliquas ipsius fibras rumpere possunt, idque vulgò dicitur dolor seu ustio, & sic de cæteris sensationibus. Sed hæc sunt quæ vulgus circa istud opinatur.

II. *Circa sensationes ignorantiam nostram non eam esse quam credimus,*

Ac in eo primùm errat quòd se nullam sensationum suarum cognitionem habere immeritò credat: Innumeros quotidie videas homines circa doloris, voluptatis, cæterarúmque sensationum naturam valde sollicitos; quia mentem cum corpore confundentes eas sensationes nihil aliud esse quàm mentis modificationes, ideóque eas in mente tantùm revera occurrere non fatentur. Ejusmodi homines non possum quin mirer. Res quæ ipsos latere non possunt edoceri tamen volunt; quis enim dolorem sentiens, quid sit dolor penitus ignoret?

Qui, verbi gratiâ, in manu uritur, dolorem quo tunc afficitur a luce, colore, sono, saporibus, odoribus, voluptate, & ab alio quovis dolore apprimè distinguit: Illum dolorem ab admiratione, desiderio, amore, nullo negotio discernit. Rursus illum a quadrato, circulo, motu, quàm facillimè dignoscit. Quid plura? Illum denique ab omnibus iis quæ non sunt ille dolor diversum sentit. Si autem nullam doloris cognitionem haberet, quî, quæso, illud quod sentit ab omnibus suprà dictis diversum esse certè & evidenter cognosceret?

Id igitur quod immediatè sentimus quum colores videmus, aut alio quovis sensu afficimur, aliquatenus a nobis cognoscitur; nec certè, si id non cognosceremus, quicquam sensibile cognosceremus. Aquam, verbi gratiâ, a vino non possemus distinguere, nisi sensationes ab aquâ ortas a sensationibus a vino ortis diversas sentiremus; & ita de cæteris quæ sensuum ope cognoscimus.

III. *Objectio cum responsione.*

Quod si me urgeas, & a me exigas ut quid sint dolor, voluptas, color tibi explicem; me id verbis exprimere non posse fateor. Sed quid inde? id non obstat quominùs, dum colorem video, aut dum comburor, id quod sentio aliquatenus saltem cognoscam.

Cur autem sensationes verbis exprimi non possint ut cætera, hæc est causa, ab hominum, scilicet, voluntate pendet ideas rerum quibuslibet nominibus ex arbitrio alligare. Cœlum nuncupare possunt *Ouranon*, *Schamajim*, Græcorum & Hebræorum exemplo. Verùm isti homines sensationes suas verbis, aut ulli alii rei pro lubitu non alligant: frustra de coloribus coram illis loquaris, eos non vident nisi oculos aperiant. Nullos gustant sapores nisi aliqua in ordine fibrarum linguæ & cerebri fiat immutatio. Uno verbo sensationes non pendent ab hominum voluntate. Solúsque ipsarum author eas in mutuâ convenientiâ quæ inter modificationes mentis & modificationes corporis deprehenditur conservare potest. Si igitur quis calorem aut colorem sibi a me repræsentari cupiat, ut id faciam frustra verbis utar; sed eos motus, quibus hásce sensationes alligavit natura, in ipsius sensuum organis excitari opus est,

ad

ad ignem admoveatur, pictásque videat tabellas oportet.

Atque hæc est causa cur nunquam possis notificare cæcis quid per rubrum, viride, flavum intelligas. Cùm enim a nullo possis intelligi, nisi qui te audit easdem tecum ideas habeat: certè, cùm colores non verborum sono, aut motui nervi aurium, sed motui nervi optici alligentur, illi colores non possunt repræsentari cæcis, quia ipsorum nervus opticus rebus coloratis commoveri nequit.

IV. Cur sensationes ignorari putantur.

Aliquam igitur habemus sensationum nostrarum cognitionem. Jam videamus cur tamen illas nos non cognoscere credamus, atque ideò ipsarum cognitionem quæramus. Hæc est hujus erroris causa.

Mens, ex quo peccavit, facta est veluti corporea inclinatione suâ. Amor ille quo sensibilia complectitur conjunctionem sive convenientiam suam cum rebus incorporeis indesinenter minuit. Quæ sensus non feriunt ipsi protinus fastidium tædiúmque pariunt. Imagines quasdam quibus ea sibi repræsentet in cerebro formare nititur, istíque conceptionis generi ab infantiâ ita assuevit, ut ea quæ non imaginatur sese non cognoscere credat.

Non pauca tamen sunt quæ, cùm corporea non sint, imaginibus corporeis menti repræsentari nequeunt, ut v. g. mens nostra cum modificationibus suis. Quum igitur mens nostra naturam suam, propriásque sensationes sibi repræsentare vult, ipsarum corpoream imaginem efformare conatur. In omnibus corporibus seipsam quærit. Et sibi ipsi modò hujus modò illius naturam affingit; modò aërem, modò ignem, modò quandam partium corporis harmoniam sese existimat esse. Cùm igitur seipsam inter corpora invenire, suásque modificationes, quæ sensationes sunt, modificationum corporis adinstar imaginari velit, non mirum est, si erret, ac seipsam penitus ignoret.

Quod mentem etiam eò adducit ut sensationes suas imaginatione percipere velit, illud est; Ipsas, scilicet, in rebus objectis esse, immo earum rerum modificationes esse judicat; unde fit ut eas tanquam aliquid corporeum & quod imaginibus pingi potest habeat. Sensationum igitur suarum naturam in solo motu qui eas excitat, aut in aliâ quadam corporis alicujus modificatione consistere censet. At verò cùm comperit id diversum esse ab eo quod sentit, quod nec corporeum est, nec imaginibus corporeis potest repræsentari, anxia hæret, eóque adducitur ut credat se non cognoscere suas sensationes.

Illos verò, qui quamvis irrito non se macerent molimine ut mentem ipsiúsque modificationes corporeis imaginibus sibi repræsentent, & anxii tamen sunt circa sensationum naturam, scire decet mentem nostram, ipsiúsque modificationes per ideas non cognosci, si saltem ideæ vocabulum suo vero sensu, quem tertio libro determino & explico, sumatur, sed tantùm sensu quodam * interno, seu mâvis conscientiâ; cùm igitur optant sibi explicari sensationes per ideas, id optant quod penès nullum hominem est. Homines enim nos docere non possunt,

* II. Pars cap. 7. vid. etiam illustrationem in idem caput.

 formando

formando in nobis ideas rerum, sed eas tantùm excitando quas jam habemus.

Secundus error quem circa sensationes admittimus in eo consistit quod eas rebus objectis tribuamus. Is autem capite XI. & XII. explicatus fuit.

V. Omnes homines earumdem rerum objectarum occasione iisdem affici sensationibus falsò credi.

Tertius in eo consistit quod judicemus omnes homines easdem de iisdem rebus objectis habere sensationes. Existimamus, exempli gratiâ, omnes videre cœlum cæruleum, prata virentia, & cuncta corpora qualia nos ea videmus; & sic de cæteris qualitatibus sensibilibus. Immo non pauci mirabuntur me res juxta ipsorum opinionem extra dubitationis aleam positas in dubium revocare. Ausim tamen asserere hancce ipsorum opinionem nullo legitimo nisi fundamento: & quamvis eos non possis erroris mathematicè convincere, possem tamen id demonstrare quòd scilicet, si non errent, id sanè fortunæ acceptum referre debeant. Nec etiam desunt rationes quibus ipsos reapse errare possim affirmare.

Ut propositionis meæ veritas pateat, id quod suprà probavi revocandum est in memoriam, sensationes, scilicet, a causis sensationum valde differre. Inde enim inferre licet fieri posse, absolutè loquendo, ut iidem fibrarum internarum nervi optici motus easdem sensationes in diversis hominibus non excitent, sive eosdem non exhibeant colores, & contingere posse, ut motus qui in hoc sensationem cœrulei excitaverit, in illo viridis aut fusci, sive novam prorsus, & quam nemo unquam passus sit, sensationem excitet.

Id fieri posse constat, nec contrarium ullâ solidâ ratione demonstrari potest; rem tamen sic non se habere verosimilius mihi videtur. Satius est existimare Deum in conjunctione quâ mentes & corpora conjunxit semper æqualiter agere, ipsúmque easdem ideas easdémque sensationes similibus fibrarum internarum cerebri multorùm hóminum motibus alligare.

Jam igitur id apud omnes constet eosdem, scilicet, motus fibrarum quæ in medium cerebrum coëunt easdem in omnibus hominibus excitare sensationes; certè si eædem res objectæ eosdem in cerebro motus non excitent, easdem proinde in mente non excitabunt sensationes. Jam autem cùm organa omnium hominum non sint eodem modo disposita, profectò nec easdem omnes ex iisdem rebus objectis excipere debent sensationes.

Ictus pugni, exempli causâ, quibus animi gratiâ & in mutuæ benevolentiæ symbolum sese consricant bajuli, alios homines possent graviter lædere. Idem ictus variè igitur movet hominem robustum, puerum tenerum, & fœminam delicatulam, ac in iis proinde longè diversas excitat sensationes. Cùm itaque non sint fortè duo homines quorum organa eodem prorsùs modo conformata dici possint, vix pariter reperies duos homines easdem res objectas eodem prorsus modo sentientes.

Nec

Nec aliunde est stupenda illa inclinationum varietas quæ inter homines deprehenditur. Alii musicam deperiunt, alii verò illam negligunt. Ac inter musicæ amatores alii hoc alii illo musicæ genere delectantur, pro varietate propemodum infinitâ fibrarum nervi auditûs, sanguinis, & spirituum. Quantùm, exempli gratiâ, differt musica Gallorum, Italorum, Sinarum, & aliarum gentium? ac proinde quantùm differunt sensationes variorum istorum populorum circa varia musicæ genera. Variis etiam temporibus eodem concentu sive eâdem Symphoniâ variè afficimur. Si enim imaginatio spirituum rapidè fluentium copiâ affluet, tum musica licentiosa & dissonans, molliori & ad normam Mathematicam exactâ arridet magis. Id jam experientiâ probatum ratione confirmare non foret difficile.

De odoribus res non secus se habet, qui citrii floris odore gaudet rosæ odorem fortè refugiet, & contrà.

Circa sapores non minor est varietas quàm circa alias sensationes. Condimenta variè parata esse debent, ita ut diversis hominibus placeant, vel ut eidem homini variis temporibus grata sint.

Sunt quos dulce juvat dum alii acido delectantur; quidam vino gaudent, dum alii illud horrescunt. Ac idem homo cui vinum videbatur jucundissimum dum sanus erat, illud febricitans amarum reperiet. Et sic de cæteris sensibus. Omnes tamen homines voluptate gaudent, sensationibus jucundis delectantur. In hoc inter se optimè consentiunt, iisdem igitur sensationibus non afficiuntur ex iisdem rebus objectis, cùm eas non pari prosequantur amore.

Cur igitur homo quispiam se dulci delectari dicit? quia nempe sensatio quam in ipso excitat dulce ipsi jucunda est. Cur verò alter se dulci non gaudere dicit, quia reverâ eâdem quâ prior non afficitur sensatione. Atque cùm dicit se dulci non gaudere, non idem est ac si diceret se non eâdem quâ alterum delectari sensatione, sed se tantùm non eâdem illâ affici. Impropriè igitur loquitur qui dicit se non amare dulce; aptiùs loqueretur si diceret se non amare saccharum, mel, &c. quæ cæteris dulciora videntur. In iis verò se non eundem deprehendere saporem, quia nempe fibræ linguæ diversè dispositæ sunt a fibris cæterorum hominum.

Sed exemplum istud erit clarius. Ex viginti hominibus unum fingamus qui manibus algeat, quisque ignoret voces quibus utuntur Latini ut sensationes frigoris & caloris exprimant, cæteri verò manus habeant calidissimas. Si per hyemem iis admoveretur aqua frigidiuscula lavandi ergo, ii quibus essent manus calidæ sese vicissim lavantes aptè quidem dicerent, hæc aqua nimis frigida est, id mihi molestum est. Qui verò manibus alget ad lavandum sese accingens, diceret certè, nescio cur aquam frigidam fugiatis, ego verò frigore & lavatione istâ delector.

Ex hoc exemplo liquidò patet hunc hominem qui se frigus amare profite-

profiteretur idem significasse ac si dixisset se amare calorem ipsúmque sentire calorem ubi cæteri frigus experiuntur.

Pariter cùm quis dicit, amaris gaudeo, dulcia non possum ferre, idem est ac si diceret se iisdem non affici sensationibus quibus afficiuntur ii, qui dulcibus delectantur, amara verò horrent.

Sensatio igitur cuipiam jucunda iis omnibus quoque jucunda erit qui eâdem afficientur, sed eædem res objectæ illam in omnibus non excitant propter diversam organorum sensuum dispositionem. Quæ observatio in Physicis & Moralibus non levis est momenti.

VI. Objectio cum responsione.

Unum hîc solutu non difficile quis fortè posset objicere, eosdem homines cibos, quos modò cum voluptate comedebant, nunc horrere, sive quia inter manducandum impuri aliquid irrepsit quod fastidium creavit, sive ob morbum ex cibo illo immoderatè sumpto contractum, sive aliâ quâvis de causâ. Illi homines, inquies, iisdem quibus antea non ampliùs gaudent sensationibus; iisdem enim afficiuntur, cùm adhuc iisdem utantur cibis; eas tamen jucundas non ampliùs experiuntur.

Ut huic objectioni respondeam, animadvertendum est, istos homines, dum cibos gustant quos horrent fastidiúntque, duabus sensationibus longè diversis affici; sensatione, scilicet, cibi quem comedunt, ut supponit objectio, & sensatione fastidii quæ inde oritur quòd immunditiem quam cibis intermixtam deprehenderunt apud se imaginentur. Cùm, nempe, duo motus in cerebro eodem tempore excitati sunt, alter sine altero non excitatur ampliùs, nisi tempus memorabile abhinc effluxerit, sic quia sensatio jucunda sine sensatione illâ injucundâ nunquam excitatur, & quia res quæ eodem tempore fiunt confundere solemus, hanc sensationem quæ anteà jucunda erat injucundam existimamus, si tamen eadem semper est, eam semper esse gratam necesse est, igitur, si injucunda existimetur, id ex eo oritur quòd cum aliá confundatur, quæ plus parit fastidii quàm hæc voluptatis.

Colores, & alias quasdam sensationes quas debiles & languidas nuncupavi, easdem non esse in omnibus hominibus probare difficilius est. Istæ enim sensationes mentem adeo leviter attingunt, ut non æquè possis distinguere utra sit jucundior, ac illud in saporibus aut aliis sensationibus vividioribus distinguis, nec proinde diversitatem sensationum ex varietate voluptatis aut fastidii quæ in diversis hominibus deprehenderentur agnoscere queas. Eadem tamen ratio quâ cæteras sensationes in diversis hominibus non esse similes demonstramus ostendit pariter esse diversitatem in sensationibus colorum. Quis enim inficietur multam esse varietatem in organis visûs multorum hominum non secus ac in organis auditûs aut gustûs? perfecta enim similitudo in nervo optico omnium hominum nullâ ratione asseri potest ; cùm in rebus Naturæ , & præcipuè in materialibus infinita sit varietas. Omnes igitur homines eosdem colores in iisdem corporibus non videre verosimile est.

Nunquam

Nunquam tamen, aut vix unquam, ut puto, contingit ut quidam homines corpus album & nigrum videant sub alio colore quàm quo videmus, quamvis illud non æqualiter album aut nigrum conspiciant. Colores verò medios quod spectat, ut rubrum, flavum, & cæruleum, & eos potissimùm qui ex hisce tribus constant, perpauci sunt qui de iis eandem prorsus habeant sensationem. Nonnulli enim reperiuntur qui corpora quædam altero oculo conspicientes illa vident flava. Si verò eadem altero conspiciant oculo, illa videbunt viridia aut cœrulea. Si tamen illi homines coclites nati supponerentur, vel iis oculis instructi quibus id quod viride dicimus cœruleum viderent, corpora sub iisdem coloribus ac nos sese cernere crederent; quippe qui viride aut cœruleum id dictitari audivissent quod flavum aut rubrum viderent.

Ex eo etiam probare possemus eosdem homines eadem corpora sub eodem colore non cernere, quòd, juxta quorundam observationes, iidem colores omnibus non æquè arrideant; si enim hæ sensationes eædem essent, certè omnibus hominibus æquè arriderent. Quia verò in hoc argumentum quædam non levia responso mox dato freta objici possunt, ab illo utpote non satis solido abstinemus.

Nec revera æquè frequens est ut colorem alteri longè postponas, ac frequens est ut hoc sapore multò magis quàm illo delecteris. Cujus differentiæ hæc est causa, sensationes, scilicet, colorum ad id non excitantur ut judicemus an corpora nobis alendis sint apta, necne. Id autem voluptate & dolore duobus genuinis boni & mali caracteribus indicatur. Corpora verò quatenus colorata esu nec bona nec mala sunt si corpora quatenus colorata nobis jucunda aut injucunda viderentur, ipsorum præsentiâ semper moverentur spiritus animales quorum agitatio affectus excitat, mens enim affici non potest quin commoveatur. Bona odio, mala amore sæpe prosequeremur, vitámque hoc pacto non diu conservaremus. Quid plura? sensationes colorum in nobis dumtaxat excitantur ut corpora discernamus & a se invicem distinguamus. Quæ distinctio perinde fit si herbam videas rubram ac si illam viridem videres, dummodo illam semper sub eodem colore videas.

Sed hæc de sensationibus dicta sufficiant; jam de judiciis naturalibus, & de judiciis liberis quæ ipsa comitantur agamus. Illud est quod quartò confundimus cum tribus de quibus suprà.

CAPUT XIV.

I. De falsis judiciis quæ sensationes nostras comitantur, quæque cum iis confunduntur. II. Falsorum illorum judiciorum causa. III. Errorem in sensationibus nostris non esse, sed tantummodo in istis judiciis.

I. De falsis judiciis quæ sensationes nostras comitantur, quæque cum iis a nobis confunduntur.

NOn paucos, opinor, repugnantes habebit hæc nostra generalis propositio, quâ nos nullam habere sensationem rerum externarum asserimus, quæ unum aut plurima non includat judicia. Plerique, ne vel ullum existimant comperiri judicium verum aut falsum in sensationibus nostris. Illi igitur homines hujúsce propositionis novitate attoniti, hæc secum. At verò quî ista? hunc murum esse album non judico, illum tamen album clarissimè video; dolorem esse in manu meâ non judico, illum tamen in manu meâ certissimè sentio. Quis res adeo certas in dubium revocet, nisi res objectas sentiat aliter ac ego eas sentio? Immo ipsorum in præjudiciis infantiæ tenacitas ipsos fortè ulteriùs adducet; nec immeritò sanè eos inter moderatos ac sui compotes accenseas, si hâc in re dissentientes non contemnant, contumeliisque non lacessant.

Sed quid opinionibus nostris tam infaustum auguramur eventum? ipsas potiùs in tantam lucem edamus, támque validis stabiliamus argumentis, ut eas nemo quantumvis pervicax oculis apertis possit adoriri, nec ad eas attendere quin protinus eas admittat. Nobis incumbit probandum, nullam esse sensationem rerum externarum quæ aliquod judicium falsum non includat. Quod sic probatur.

Mentes nostræ non eam habent capacitatem quæ possit implere ingentia illa spatia quæ nos inter exstant & stellas fixas; nemo est ni fallor qui id neget, licèt ipsi concederem mentem esse quid extensum; hoc posito, non est quòd quis credat mentes nostras in cœlis esse dum in illis vident stellas. Nec ipsas etiam mentes credibile est e corporibus suis ad mille passuum spatium transmeare, ut domos ad eam distantiam videant. Mentem igitur stellas & domos ubi non sunt videre necesse est, cùm e corpore suo non egressa videat tamen illas domos & stellas extra suum corpus positas. Cùm autem in cœlis non sint stellæ quæ menti immediate conjunguntur, & quas solas mens videre potest, hinc sequitur omnes homines qui stellas in cœlis vident, quíque deinde eas in cœlis esse sponte judicant, duo falsa judicia ferre, quorum alterum naturale est, alterum verò liberum. Alterum est judicium sensuum,

ſuum, ſive ſenſatio compoſita quæ in nobis eſt inſciis nobis atque etiam invitis, & ex quâ judicandum non eſt. Alterum eſt judicium liberum voluntatis a quo poſſumus abſtinere, quódque ideo ſuſpendere debemus, ut error vitetur.

II. Falſorum iſtorum judiciorum cauſa.

Sed cur eædem ſtellæ quas immediatè videmus extra mentem & in cœlis eſſe credantur, hæc eſt cauſa. Quia nempe penes mentem non eſt eas pro lubitu videre. Eas enim dumtaxat percipit cùm in cerebro excitantur motus quibus ideæ iſtarum ſtellarum naturâ alligantur; Quia autem mens organorum motus non percipit, ſed ſuas tantùm ſenſationes, & quia præterea ſuas ſenſationes in ſe a ſeipsâ non excitari pro certo habet, eò adducitur ut ipſas extrinſecus & in causâ quæ eas ipſi repræſentat eſſe credat, atque iſta judicia, ſtatim ac eas res objectas percipit, ferre ita conſuevit ut ab iis vix poſſit deſueſcere.

Ut ſuprà dicta penitus exigerentur & explicarentur, oſtendenda eſſet inutilitas innumerarum iſtarum minutarum rerum quæ ſpecies & ideæ vulgò dicuntur, qúæque, cùm nihil ſint omnia tamen repræſentant, quas pro lubitu creamus & deſtruimus, quasque imaginatio noſtra commenta eſt ut eorum quæ non intelligimus rationem reddamus. Demonſtrandum eſſet quàm ſolida ſit eorum ſententia qui exiſtimant Deum eſſe verum patrem luminum, qui ſolus omnes illuminat homines, ſine quo veritates etiam ſimpliciſſimæ intelligi non poſſent, & ipſe ſol quantumvis in ſe lucidus nobis non affulgeret; Ea enim eſt ſententia quæ me ad hócce paradoxum deduxit, eas ſcilicet ideas, quæ nobis res creatas repræſentant, nihil aliud eſſe præter perfectiones Dei, quæ rebus illis creatis reſpondent, illáſque repræſentant. Denique ut hæc clariora evaderent, explicanda eſſet mea de idearum naturâ ſententia, ſic enim clariùs multò de jam dictis loqui poſſem; Sed hæc diutiùs nos detinerent. Hæc ad tertium librum remittimus ordinis causâ. Jam ſufficiat, ſi exemplum unum certum & manifeſtum afferam, in quo plurima judicia cum eâdem ſenſatione confuſa ſive mixta deprehendentur.

Nemo eſt, ut puto, qui Lunam proſpiciens illam a ſe mille paſſibus aut circiter diſſitam non videat; quiſque illam orientem vel occidentem majorem non videat quàm cùm ſupra horizontem eminet, imo fortaſſe qui ſe eam duntaxat majorem videre non putet, nullum in ſuâ ſenſatione judicium ineſſe ſimul judicando, niſi tamen eſſet judicium quoddam in ſenſatione ſuâ incluſum, Lunam ad eam diſtantiam ad quam ipſi apparet non videret; & præterea illam videret minorem cùm oritur, quàm cùm ſupra horizontem eminet, illam enim ideo duntaxat majorem videmus dum oritur quia ipſam remotiorem judicamus judicio quodam naturali, de quo capite ſexto actum eſt.

Sed præter judicia noſtra naturalia quæ ſenſationes compoſitæ haberi poſſunt, in omnibus penè ſenſationibus judicium quoddam liberum deprehenditur, judicio enim non tantùm naturali homines judicant dolorem, exempli gratiâ, eſſe in manu, verùm id etiam judicant judicio

 libero;

libero; eum dolorem in manu non ſentiunt modò, ſed & credunt ineſſe; atque ejuſmodi judicia tam altas egerunt radices, ut ab iis vix temperare poſſint. Hæc tamen judicia in ſe falſiſſima ſunt, quamquam ſed conſervationem vitæ utiliſſima. Senſus enim nihil nos niſi ratione corporis docent; & cuncta judicia libera ſenſuum judiciis conformia a vero ſunt alieniſſima.

*Ut hæc ritè intelligantur ante legenda ſunt quæ de naturâ idearum dicam in Libro III. aut duo prima colloquia de metaphyſicâ.

Verùm ut horum omnium rationes detegendi viam * indicemus, duo eſſe entium genera hic tenendum eſt; entia, ſcilicet, quæ mens noſtra immediatè videt, & entia quæ non niſi horúmce priorum ope cognoſcit. Cùm, verbi gratiâ, Solem orientem percipio, primò percipio ſolem illum quem immediatè video; quia verò priorem illum ſolem ideo tantùm percipio, quia aliquid eſt extra me quod motus quoſdam in oculis meis & in cerebro excitat, tum judico priorem illum ſolem qui in mente meâ eſt, extrinſecus eſſe, & nunc exiſtere.

Contingere tamen poteſt ut priorem illum ſolem qui menti noſtræ intimè conjungitur videamus altero ſupra horizontem non eminente, vel etiam non exiſtente. Pariter priorem illum Solem majorem videre poſſumus dum alter oritur, quàm quum ſupra horizontem eminet. Quamvis autem verum ſit priorem illum ſolem quem immediatè videmus majorem eſſe dum alter oritur; hinc tamen non ſequitur alterum illum ſolem revera majorem eſſe. Solem enim revera orientem propriè non videmus, cùm a nobis infinitis prope diſtet ſpatiis, ſed priorem illum videmus, qui reapſe major eſt qualis nobis videtur. Quæcunque enim immediatè videmus, ea ſemper reipſa videmus ut ſunt: & in eo tantùm fallimur quòd exiſtimemus id quod immediatè a nobis conſpicitur, eſſe in externis corporibus quorum interventu illud videmus.

Pariter quum priorem illùm Solem menti noſtræ immediatè conjunctum percipientes lucem videmus, non fallimur ſi credamus id quod a nobis conſpicitur eſſe lucem. Res eſt indubitata. Sed in eo verſatur error quòd ſine ratione, immo etiam contra rationem, lucem illam quam immediatè videmus, in ſole extra nos poſito exiſtere contendamus. Res ſic ſe habet de cæteris rebus ſenſibilibus.

III. Errorem in ſenſationibus noſtris non verſari, ſed tantùm in iſtis judiciis.

Ex ſupra dictis nemo eſt qui non facilè comperiat, inter omnia quæ in unâquâque ſenſatione deprehenduntur errorem duntaxat reperiri in judiciis, quibus ſenſationes noſtras in rebus objectis eſſe judicamus.

Primò enim, non error quidem eſt ignorare actionem rerum objectarum conſiſtere in motu quarundam ipſarum partium, motumque illum ad organa ſenſuum tranſire, quæ duo in ſingulis ſenſationibus ante omnia reperiuntur. Rem enim ignorare & circa illam errare, toto cœlo differunt.

Secundò, in eo quod tertiò in ſingulis ſenſationibus deprehenditur, quod eſt ipſa ſenſatio, non erramus. Dum ſentimus calorem, lucémque, colores & alias res objectas videmus, nos ea videre verum quidem eſt, licèt phreneſi laboraremus. Omnes enim delirantes haud dubiè

biè vident id quod vident, ipſorumque error in ſolis judiciis conſiſtit, quibus id quod vident revera extra ſe exiſtere judicent, eo ipſo quod illud videant extrinſecus poſitum.

Illud judicium libertatis noſtræ conſenſum ſecum fert, ac proinde nos in errorem injicit. Et ab ipſo, quantùm in nobis eſt, abſtinere par eſt, juxta canonem initio hujuſce libri traditum. Nunquam ſcilicet de ullâ re judicare debemus quandiu a judicio poſſumus abſtinere, & ad illud evidentiâ ac certitudine non adigimur, ut hîc contingit. Licèt enim conſuetudine altè inhærente eò propendeamus ut ſenſationes noſtras in rebus objectis eſſe judicemus, calorem, verbi gratiâ, eſſe in igne, & colores in tabulis pictis, nullâ tamen ratione certâ & evidenti ad id credendum impellimur. Adeo ut errori ultro nos mancipemus perverſo libertatis uſu, cùm ejuſmodi judicia liberè formamus.

CAPUT XV.

Speciales viſûs errores explicantur, ut errorum generalium ſenſuum ſint exemplum.

Jam igitur, ni fallor, viam ſatis facilem patefecimus ad cognoſcendos errores ſenſuum noſtrorum circa qualitates ſenſibiles in genere, de quibus actum eſt occaſione luminis & colorum, quæ primò explicari ordo poſtulabat. Nunc ſingulos errores in quos ſenſuum ductu incidimus ſigillatim examinare operæ pretium foret. Iis tamen non immorabimur, quia cuilibet ad ſuprà dicta attento abundè ſatisfactum putamus. Errores tantùm generales in quos viſus noſter nos circa lumen & colores injicit proferemus, quo exemplo omnes cæterorum ſenſuum errores facilè diſcas.

Quum aliquandiu Solem conſpeximus, hæc ſunt quæ in oculis & in mente noſtrâ aguntur, atque hi ſunt errores quos admittimus.

Qui prima Dioptricæ tenent elementa, nec mirabilis oculorum noſtrorum ſtructuræ omnino ſunt imperiti, non ignorant radios Solis in *cryſtallino* aliiſque humoribus aliquantum refrangi, ac deinde in *retinâ* ſeu nervo optico qui totam internam oculi partem tapetis inſtar ſternit, recolligi non ſecus ac radii Solis per vitrum convexum permeantes colliguntur in *foco* ſeu puncto comburenti hujus vitri ad diſtantiam duorum, trium aut quatuor digitorum, pro ipſius convexitate. Jam autem, ut experientiâ docemur, ſi in *foco* iſtius vitri fragmentum aliquod panni aut chartæ nigræ collocetur, radii Solis adeo vehementer agunt in pannum aut chartam, ipſiuſque particulas tanto impetu exagitant,

Charta nigra facilè comburitur, ſed opus eſt vi-

tant, ut eas rumpant & a se invicem dividant, uno verbo exurant, ac in fumum aut cineres redigant.

iro majori vel magis convexo ad urendam chartam albam.

Ex quo experimento illud colligere est, si scilicet nervus opticus esset niger, & si pupilla, aut uveæ foramen quo lux in oculos transit, ita dilataretur ut facilem permitteret radiis Solis transitum; cùm contrà coarctetur ut transitum illum præcludat; retina nostra eodem modo afficeretur quo pannus aut charta nigra; ipsiúsque fibræ tantopere agitarentur ut brevi frangerentur & urerentur. Nec aliam ob causam plerique homines, si solem tantillum respiciant, gravi afficiuntur dolore, quippe pupillæ foramen ita non possunt claudere, ut sat radiorum non ingrediatur ad agitandas vehementer fibras nervi optici, nec sine ruptionis periculo.

Mens nihil eorum quæ diximus cognoscit, dúmque solem adspicit, nec nervum opticum, nec motum in eo excitatum percipit. Sed id non est error, est tantùm simplex ignorantia, primus ipsius error in eo est quòd judicet dolorem quem sentit esse in oculo.

Si postquàm Solem conspicatus fueris, locum perobscurum oculis apertis subeas, tunc ille fibrarum nervi optici motus qui solaribus radiis excitatus fuerat minuetur, ac paulatim immutatur; nec alia potest concipi mutatio in fibris retinæ, nisi quòd leves quædam in iis insuper excitantur convulsiones, quales patitur semper nervus omnis qui læsus fuit. Illud tamen non est quod mens percipit, percipit duntaxat lumen quoddam albicans & flavum; ac secundus ipsius error in eo est quòd lucem illam quam videt in oculis aut in muro proximo esse judicet.

Denique agitatio fibrarum *retinæ* semper decrescens paulatim cessat; illud verò non est quod mens in oculis percipit. Colorem illum qui albus erat, aureum, posteà rubrum, viridem, ac tandem cœruleum fieri observat, colorúmque fulgorem videt paulatim minui, ut minuitur retinæ agitatio, & priores redire colores, sed sine ullo ordine, propter eam quam patitur retina convulsionem; atque tertius quem hâc in re admittimus error, in eo consistit quòd judicemus in oculo nostro, aut in muro nobis proximo mutationes fieri quæ longè aliter quàm gradibus inter se differunt, quia scilicet colores aureus, cœruleus & ruber longe aliter inter se differunt quàm gradibus.

Hi sunt aliquot ex erroribus nostris circa lucem & colores; atque isti in alios nos conjiciunt, ut infrà patebit.

CAPUT

CAPUT XVI.

I. Errores sensuum nostrorum nobis esse loco axiomatum generalium & fœcundissimorum, ex quibus falsas conclusiones elicimus, quæ vicissim pro axiomatibus habentur. II. Differentiarum naturalium origo. III. De formis substantialibus. IV. De quibusdam erroribus Philosophiæ Scholasticæ.

I. Errores sensuum nobis sunt loco axiomatum generalium ex quibus falsas conclusiones elicimus quæ vicissim pro axiomatibus habentur.

Quæ jam explicata sunt dummodo præjudiciis vacuos & attentos incidant, naturam sensationum nostrarum errorésque generales qui in iis repeniuntur satis supérque demonstrabunt. Jam superest ut ostendamus homines hisce erroribus generalibus usos esse quasi axiomatibus quibusdam indubitatis, quibus omnia explanare voluerunt; ex iis erroribus innumeras deduxisse consequentias, ex quibus iterum veluti ex axiomatibus quibusdam novas adhuc collegerunt consequentias; atque hoc pacto scientias illas imaginarias, inanes ac omni destitutas veritate conflatas esse, quas homines cæco quodam impetu consectantur, quæque spectrorum adinstar eos pudore suffundunt qui miserè sese ab iis deludi sinunt; Unde illud ineptiæ genus quæ tot homines eò adduxit ut vanis sese pascant chimæris & phantasmatibus. Sed hæc exemplis sunt illustranda.

Jam probavimus hunc morem apud nos invaluisse ut sensationes nostras rebus objectis tribuamus, útque colores, odores, sapores, cæterásque qualitates sensibiles in corporibus coloratis odoratis, &c. esse judicemus; In hoc nos errare comperimus; Jam superest ut demonstremus nos hoc errore uti, tanquam axiomate ex quo falsas ducimus consequentias; quas deinde consequentias veluti alia quædam axiomata habemus quibus ratiocinia nostra fulcimus: Uno verbo incumbit nobis explicandum quo ordine procedat mens nostra in investigandis specialibus quibusdam veritatibus, ubi semel hoc falso ita imbuta est axiomate, *sensationes*, scilicet, *nostras esse in rebus objectis*, ut illud indubitatum existimet.

Verùm ut id fiat manifestius, aliquod corpus sumamus cujus naturam investigare propositum sit; videamus quo modo se gereret quilibet qui ad mellis & salis naturam cognoscendam se accingeret. Primò certè utriusque colorem, odorem, saporem, cæterásque qualitates sensibiles consideraret; quænam sint mellis, quænam salis qualitates; quâ in re inter se conveniant, quâ in re discrepent, & quam habeant analogiam cum qualitatibus cæterorum corporum. Hoc facto, ad hunc modum,

modum, ni fallor, ratiocinaretur, si saltem sensationes esse in rebus objectis pro certo crederet.

II. Origo differentiarum quæ rebus objectis tribuuntur, istas differentias esse in mente.

Quæcunque sentio inter gustandum, videndum & tractandum mel & sal illud, sunt in melle & in sale illo. Jam autem certum est id quod sentio in melle, essentialiter differre ab eo quod sentio in sale, albedo salis a colore mellis haud dubiè longè aliter differt quàm gradibus; & sic dulcedo mellis a pungente salis sapore; ac proinde differentia essentialis inter mel & sal debet esse, cùm id quod in utroque sentio non gradibus tantùm sed essentialiter differat.

Hoc primum. Namque ille homo non alio modo potest judicare mel & sal essentialiter differre, nisi quia species sive indicia externa unius a specie sive indiciis externis alterius essentialiter differunt; hoc est quia sensationes mellis a sensationibus salis essentialiter differunt; alio, inquam, non potest judicare modo, quia tantùm judicat ex impressione quam utrumque in sensus facit. Suam igitur conclusionem habet, veluti novum quoddam axioma, ex quo alias deducit conclusiones, ad hunc modum.

III. Formarum substantialium origo.

Cùm igitur mel & sal cæteráque corpora naturalia a se invicem essentialiter differant; illi haud dubiè toto cœlo errant qui nos eò adducere vellent, ut totum discrimen quod intercedit inter hæc corpora in variâ duntaxat particularum ex quibus constant configuratione consistere credamus. Cùm enim figura non sit essentialis corporibus, certè licèt figura particularum illarum quas in melle imaginantur immutaretur, mel semper esset mel, licèt ipsius partes salis partium figuram accepissent. Unde prorsus necesse est ut substantia quædam sit, quæ materiæ primæ omnibus corporibus communi adjuncta, differentiam essentialem inter ipsa constituat.

Hoc modo sic secundò procedens homo ille *formas substantiales* educeret, egregium illud & felix ingenii humani commentum, substantias sanè fœcundas, quæ, cùm in solâ Philosophi nostri imaginatione existant, quicquid in naturâ conspicimus producunt tamen! sed jam quibus proprietatibus ens illud rationis suæ liberaliter sit ornaturus videamus, cæteras enim substantias suis proprietatibus essentialibus, ut iis novum illud ens induat, spoliare non dubitavit.

IV. Origo cæterorum errorum generalium Physicæ Scholasticæ.

Cùm igitur, pergit ille, unumquodque corpus naturale ex duabus constet substantiis; alterâ quæ melli, sali, cæterisque corporibus communis est; alterâ verò quæ efficit ut mel sit mel, sal sit sal, & ut cætera corpora sint id quod sunt; hinc sequitur primam substantiam, quæ est materia, cùm non habeat contrarium, & ad omnes formas sit indifferens, sine vi & actione esse debere, quippe quæ nihil habeat a quo sibi præcavere opus sit. Cæteræ verò substantiæ quæ sunt formæ substantiales, qualitatibus atque facultatibus perpetuò stipari & muniri debent, ipsas oportet indesinenter excubias agere ne fortè de improviso occupentur; suæ conservationi perpetuò consulant, imperium

rium in materias vicinas prorogent, victorias denique suas, quantùm in se est, longè latéque proferant necesse est. Si vi & actione carerent, ab aliis formis subitò oppressæ annihilarentur, pugnent igitur indefessæ, & adversus formas illas sibi insidiantes antipathias & odia internecina foveant æquum est.

Quod si forma aliqua materiam alîus formæ, forma cadaveris, exempli gratiâ, corpus canis occupet; forma illa canis formam annihilare non contenta, ut odium expleat suum, omnes qualitates formæ sibi inimicæ asseclas destruat oportet. Protinus cadaveris pili albescere debent, albore qui novam denotet creationem; sanguis rubescere rubore non suspecto, totum illud corpus iis institui par est qualitatibus, quæ formæ suæ fideles ipsam tutentur, quantùm quidem possunt id facere qualitates cadaveris mox interituræ. Quia verò pugnæ aliquis tandem debet esse finis, cunctáque suum quietis habent locum; hanc ob causam ignis, verbi gratiâ, suum habet centrum quò levitate suâ & propensione naturali perpetuò tendat, ut quiescat, urere desinat, suum etiam calorem deponat, quo hîc in terris, sui conservationis duntaxat gratiâ, sese muniebat.

Illæ sunt, magnâ saltem ex parte, consequentiæ quæ ex postremo hoc axiomate, dari, scilicet formas substantiales, deduci solent. Philosophum quidem hásce consequentias æquo liberiùs, & majori ingenuitate colligentem fortè introduximus, hæc enim ab aliis magis seriò dici solent.

Innumeras alias consequentias quotidie deducunt Philosophi, pro ingenio & indole, pro fœcunditate aut sterilitate imaginationis; hísce enim duntaxat à se invicem differunt.

Hásce substantias chimæricas impugnare foret inutile, quippe quæ ab aliis jam fuerint exactæ; formas substantiales in rerum naturâ nunquam extitisse, ipsásque eum modò usum habere quòd ex iis fluant innumeræ consequentiæ falsæ, ridiculæ & contradictoriæ, satis supérque probatum est. Ipsarum originem in mente humanâ invenisse sufficiat, & ostendisse eas omne suum haurire nomen ex præjudicio omnibus hominibus communi quo, *sensationes esse in rebus objectis* falsò judicant. Qui enim suprà dicta attentè expendet, nempe, corporis nostri conservationi conducere ut sensationes habeamus naturâ diversas, quamvis impressiones rerum objectarum in corpus nostrum oppidò parum differant; facilè intelliget tantam in rebus sensibilibus diversitatem falsò existimari.

Cap. 10. artic. v.

Verùm, ut id obiter dicam, non est quòd in hisce vocibus *forma* & *differentia essentialis* quicquam desideremus. Mel haud dubiè formâ suâ mel est, & hoc pacto a sale essentialiter differt. Sed hæc forma, sive hæc differentia essentialis in variâ partium configuratione duntaxat consistit. Hâc variâ configuratione mel est mel, & sal est sal, & quamvis materiæ in genere merè adventitium sit ut habeat configurationem partium mellis aut salis, ac proinde ut habeat formam mellis aut sa-

lis, essentiale tamen est melli & sali, ut sint id quod sunt, habere hanc aut illam partium configurationem. Quemadmodum sensationes frigoris, caloris, voluptatis & doloris menti quatenus mens est non sunt essentiales, sed tantùm menti quatenus istis afficitur sensationibus, quia his sensationibus dicitur sentire calorem, frigus, voluptatem, dolorem, &c.

CAPUT XVII.

I. Aliud exemplum ex Ethicâ desumptum, ex quo patet sensus nostros nihil nobis offerre præter falsa bona. II. Deum solum esse nostrum verum bonum. III. Errorum Epicureorum & Stoïcorum origo.

AXioma illud quo *sensationes in rebus objectis esse* statuitur in Physicâ errores innumeros producere non invalidis demonstravimus argumentis. Jam quædam ex Ethicâ depromamus, in quâ idem illud præjudicium cum hoc conjunctum, *corpora* scilicet *in sensus nostros agentia solas esse & veras sensationum nostrarum causas*, in leviores non injicit errores.

I. Exemplum ex Ethicâ deductum, ex quo patet sensus nostros nil nobis offerre præter falsa bona.

Plerosque hominum videas bonis sensibilibus addictos; alii musicâ, alii cupediis, alii aliâ qualibet re delectantur. Ut autem hæc omnia bona esse persuaderentur, hæc secum ipsas reputasse necesse est. Sapores illi qui in conviviis voluptatem pariunt, soni qui aurem molliter & jucundè demulcent, & cæteræ voluptates quibus aliàs afficimur, procul dubio in rebus sensibilibus continentur, vel saltem ipsas earum ope sentimus, nec denique sine illis eas sentire possumus. Jam autem voluptatem esse bonam, dolorem verò malum nemo est qui inficietur, hujúsce rei intus conscii sumus, ac proinde res objectæ quæ affectus movent verissima sunt bona quæ nobis requirenda sunt si felicitatem consequi velimus.

Explicabo in ultimo libro quo sensu res objectæ agant in corpus.

Sic plerumque ratiocinamur etiam incogitantes. Itaque, quia credimus sensationes nostras esse in rebus objectis, vel saltem res objectas eâ pollere virtute quâ eas in nobis possint excitare, veluti bona nostra habemus ea quæ infra nos subsidentia in corpora nostra duntaxat ad summum possunt agere, & aliquos motus in fibris excitare, sed quæ in mentes nostras nunquam agere, nec in illis ullum voluptatis aut doloris sensum excitare queunt.

II. Deum solum esse no-

Certè, si mens nostra in seipsam non agit occasione eorum quæ in corpore geruntur, Deus solus est qui hac polleat virtute. Si mens sibi ipsi voluptatem aut dolorem, ut verosimile est, pro varietate motuum

tuum fibrarum corporis non creat, cùm sæpius dolorem & voluptatem præter consensum sentiat; ubi tanta vis est quæ hasce sensationes in ipsâ excitare possit, si Authorem naturæ excipias?

strum verum bonum omniaque sensibilia non posse in nobis excitare voluptatem.

Solus Deus sanè verum nostrum bonum est. Ipse solus iis omnibus voluptatibus nos perfundere potest quibus affici possumus, nec nisi per sui cognitionem & amorem illas in nobis excitare decrevit: Voluptates quas cum motibus corporis nostri conjunxit, ut ipsius conservationi consuleremus, exiguæ sunt, debiles, breves; licèt ipsarum, tanta fuit vis peccati! mancipia facti simus. At verò voluptates puibus a se Electos in cœlis afficiet longè vividiores & perfectiores erunt. Deus enim nos eo consilio condidit ut ipsum cognoscamus & amemus. Cùm enim ordo naturæ postulet, ut quò majora sunt bona, eò majori afficiamur voluptate, certè voluptas eorum qui Deo fruentur cæteras voluptates infinitis superabit parasangis, quippe qui suprà omnia longissimè emineat.

III. Errorum Epicureorum & Stoïcorum origo.

Quod de nostrorum circa bonum errorum causâ mox dictum est falsitatem opinionum Stoïcorum & Epicureorum de summo bono satis superque demonstrat. Illud Epicurei in voluptate constituebant. Quia verò voluptas in vitio æquè ac in virtute sentitur, immo sæpius in priori quam in posteriori, ideo in omne voluptatum genus ruere habiti sunt illi Philosophi.

Hæc autem est prima ipsorum erroris causa. Falsò, scilicet, judicantes esse aliquid jucundi in rebus sensibilibus, aut saltem res objectas veras esse voluptatum quibus afficiebantur causas; sensu præterea quodam interno convicti voluptatem esse aliquid sibi bonum, quamdiu saltem illâ potiebantur; in omnes affectus, ex quibus nihil incommodi percipere poterant prorumpere non dubitabant. At verò si ratione ritè usi fuissent, voluptatem quæ ex rebus sensibilibus percipitur in hisce rebus nec ut in suâ causâ, nec alio quovis modo esse posse comperissent; ac proinde bona sensibilia non posse esse bona respectu mentis nostræ, & cætera quæ explicuimus.

Stoïci contrà, pro certo habentes voluptates sensibiles esse in solo corpore & in solius corporis usum, mentémque suo peculiari & proprio potiri debere bono, beatitudinem in virtute ponebant. Jam autem hæc est ipsorum erroris origo.

Existimabant scilicet voluptatem & dolorem sensibiles, vel quæ ex rebus sensibilibus ortum ducebant, non esse in mente sed in corpore duntaxat. Et ex hoc falso judicio tanquam ex indubitato axiomate falsas colligebant conclusiones, ut verbi gratiâ, dolorem non esse aliquid mali, voluptatem non esse aliquid boni, voluptates sensuum in se non esse bonas, ipsas esse communes hominibus & belluis, &c. Quamquam autem Epicurei & Stoïci in multis hallucinati sunt, in nonnullis tamen a ratione non abluserunt. Beatorum enim beatitudo in virtute omnibus numeris perfectâ, hoc est in cognitione & amore

Dei, & in voluptate ipsos nunquam deserente tantùm consistit.

Maneat igitur altâ mente repostum corpora externa nihil in se jucundi aut molesti includere; ipsa non esse causas voluptatum nostrarum, ipsáque a nobis non nisi immeritò timeri aut amari posse; Deum solum esse timendum & amandum; quippe qui solus nos punire aut remunerari, dolore aut voluptate afficere valeat, in Deo solo denique, & ex Deo solo nos sperare posse voluptates in quas motu tam vehementi, tam naturali, tamque legitimo propendemus.

CAPUT XVIII.

I. Sensus nostros nos in errores injicere etiam circa res non sensibiles. II. Exemplum ex hominum commercio & consuetudine mutuâ deductum. III. Ex habitu externo & sensibili judicium non esse statuendum.

Sensuum nostrorum errores circa res sensibiles, ut circa lucem, colores, cæterásque qualitates sensibiles fusè satis explicuimus. Jam videamus in quos errores iidem nos circa res non sensibiles, quæque ideo ipsorum non sunt jurisdictionis, conjiciant, dum scilicet ab attentâ illarum rerum consideratione nos deterrent, eò nos adducendo ut de illis rebus juxta ipsorum testimonium judicemus. Sed istud indiget explicatione.

I. Sensus nos in errorem injicere etiam circa res non sensibiles.

Attentio & applicatio mentis ad ideas claras & distinctas quas de rebus habemus ita necessaria est ad cognoscendam veram ipsarum naturam ut nihil sit magis. Quemadmodum enim alicujus opificii pulchritudinem videre non posses, nisi oculos apertos in ipsum attentè defigeres, ita mens pleraque cum mutuis relationibus videre nequit, nisi ea attentissimè consideret. Jam autem ab attentione ad ideas claras & distinctas nullâ aliâ re magis depellimur quàm sensibus nostris, ac proinde nullâ aliâ re a veritate magis amovemur, & in errorem conjicimur.

Ut hæc a nobis concipiantur sciendum est tres percipiendi rationes, quæ sunt sensus, imaginatio, & intellectus purus, mentem æqualiter non tangere, atque ideo ipsam non æqualem attentionem præbere iis omnibus quæ harum rationum ope percipit, iis enim quibus vehementer afficitur valde, quibus leviter, parum attendit.

Quod verò per sensus percipit ipsam vehementer afficit, attentámque proinde præbet: quod per imaginationem cognoscit ipsam leviùs attingit; quod denique per seipsam sive extra sensus & imaginationem concipit ipsam vix excitat. Quis enim mentem levissimo dolore fortiùs moveri

quàm

quàm attentâ circa rem vel gravissimam meditatione non est expertus?

Hujúsce rei hæc est causa; sensus, scilicet, res veluti præsentes exhibent, imaginatio verò ut absentes duntaxat. Jam autem ordo postulat ut ex multis bonis aut multis malis menti objectis præsentia illam moveant magis & sistant quàm absentia; mentem enim citò determinari hac in re opus est. Sic punctiunculæ attentior est quàm sublimibus speculationibus: voluptates etiam & dolores hujúsce sæculi ipsam vehementiùs percellunt quàm dolores infandi & voluptates infinitæ æternitatis.

Sensus igitur mentem rebus quas ipsi offerunt summopere applicant. Cùm autem finita sit, nec multa simul possit liquidò percipere, id quod intellectus ipsi repræsentat non potest clarè percipere dum sensus ipsi aliquid considerandum objiciunt; Ideas igitur claras & distinctas intellectûs, quæ ad rerum veritatem assequendam idoneæ sunt, prætermittit, ut unicè attendat ideis sensuum confusis, quæ illam vehementer movent, ipsíque res, non ut in se sunt, sed duntaxat ut sunt respectu corporis repræsentant.

II. Exemplum ex mutuis hominum colloquiis deductum.

Si, exempli gratiâ, quis ad veritatem quandam explicandam se accingat; voce utatur, sensáque sua ac internas mentis cogitationes motibus & modis sensibilibus exprimat necesse est. Mens autem multa eodem tempore distinctè concipere nequit. Unde fit ut iis quæ sensuum ope ad ipsam deveniunt attentissima vix rationes sibi propositas expendat. Sed voluptati sensibili quam ex numerosâ periodorum concinnitate, ex mutuâ inter gestus & res voce prolatas convenientiâ, ex oris elegantiâ & liberalitate, ex formâ denique externâ & habitu loquentis percipit, tota penè adhæret. Interea tamen re auditâ judicare satagit: sic fert mos. Unde fit ut judicia pro diversis sensuum impressionibus diversa pariter futura sint.

Si, verbi gratiâ, orator mentem suam expeditè expromat, si periodos numerosè componat, si in ore liberalitatem quandam & ingenii acumen ferat, si claro sanguine oriundus, si magno incedat comitatu, si verbis gravitatem quandam & authoritatem conciliet; si cuncti sileant, attentísque auribus adstent, si existimatione clareat, atque ingeniorum primi ordinis consuetudine utatur, si denique eò felicitatis pervenerit ut sibi favorem existimationémque captet, Tum quæcunque dicet rectissimè dicet. Quid plura? ipsius etiam focale aut ornamenta in genere nonnihil probabunt.

At verò si iis non sit ornatus dotibus, demonstret quantùm voluerit, nil tamen probabit; præstantissima quæque proferat, ne auscultabitur quidem. Attentione solis rebus sensibilibus defixâ, auditor ad hominis tam incompositi conspectum nauseâ penè commotus, & in id unum incumbens, mentem ab ipsius cogitatis avertet. Cæsitium illud sordidum & rugosum oratori ipsiúsque dictis contemptum apud omnes pariet, ipsiúsque habitus Philosophum cogitabundum redolens eò impellet audi-

tores ut sublimes veritates plebeculæ captum superantes deliriorum & ineptiarum loco habeantur.

Hæc sunt hominum judicia, oculi & aures, non ratio, de rerum veritate judicant, ubi tamen sola ratio judicium ferre potest; Quia, nempe, solis sensibilibus & jucundis modis attenti ad veritatem adipiscendam sedulam seriámque vix unquam conferunt operam.

III. *Habitui externo & jucundo non fidendum esse.*

De rebus tamen judicare ex externâ specie, veritatémque adspernari, quia iis non instructa est ornamentis quæ nos juvant, quid ab æquitate magis abludit. Philosoph:s virósque cordatos pudeat hásce jucundas agendi dicendique rationes potiusquàm veritatem ipsam exquirere, & vanum verborum sonum rerum soliditati anteponere; solum vulgus indoctum, aut ii quibus mens est tota carnea & animalis, numerosis periodis, figurísque & motibus quæ affectus excitent, capiantur:

Omnia enim stolidi magis admirantur amántque
Inversis quæ sub verbis latitantia cernunt,
Veráque constituunt, quæ bellè tangere possunt
Aures, & lepido quæ sunt fucata sonore.

At viri sapientes adversus vim malignam, fortésque istorum sensibilium modorum illecebras sese præmuniunt. Sensus quidem ipsis ut cæteris hominibus, quippe qui etiam homines sint, nonnunquam fucum faciunt; sed ipsorum testimonium generosè despiciunt. Illustre illud judicum Areopagi æmulantes exemplum, qui istis pellacibus verbis, figurísque fallacibus causidicos uti vetabant; ipsósque nunquam nisi in loco tenebricoso audiebant; ne verborum & gestuum venustas veritati pallium obduceret, ipsósque a rerum soliditate deterreret.

CAPUT XIX.

Duo alia exempla. I. Prius de erroribus circa naturam corporum. II. Posterius de erroribus circa qualitates eorundem corporum.

INnumeros errores ab intentâ mentis applicatione ad ea quæ sensuum ope percipit, & a negligentia in quâ versatur circa res ipsi ab intellectu propositas, tanquam a primâ causâ manere modo demonstratum est. Hujúsce rei exemplum non adspernandum ex mutuo hominum commercio & consuetudine depromptum & ad Ethicam faciens tradidimus. En tibi alia ex rerum naturâ deducta, quæ in Physica observare necesse est.

Inter

I. Errores circa naturam corporum.

Inter errores illos quos in Physicâ admittimus non postremus est ille quo plus substantiæ corporibus quæ sensus feriunt, quàm iis quæ vix sub sensum cadunt inesse imaginamur. Plerique existimant in auro & in plumbo plus esse materiæ quàm in aëre & in aquâ. Et ipsi pueri qui aëris effectus sensibus non deprehenderunt, illum nihil habere soliditatis autumant.

Aurum & plumbum sunt gravissima & durissima corpora, sensúsque maximè feriunt, aqua verò & aër vix sub sensus cadunt. Hinc concludunt priora longè plus habere substantiæ quàm posteriora. De rerum veritate judicant per impressionem sensuum quæ nos nunquam non decipit; dum ideas claras & distinctas mentis, quibus nunquam fallimur, negligunt; quia scilicet id quod sensibus percipitur nos afficit & applicat, quod intellectu soporem creat.

Hæc falsa judicia pertinent ad substantiam corporum, adsunt & circa qualitates eorundem corporum.

Homines ut plurimùm ita sunt comparati ut res objectas quæ in ipsis sensationes jucundiores excitant perfectiores cæteris judicent & puriores; quâ in re consistat materiæ perfectio & puritas nescii, nedum solliciti.

II. Errores circa ipsorum qualitates & perfectionem.

Aiunt, exempli gratiâ, lutum esse impurum, aquam verò limpidam esse purissimam. Verùm secus sentirent cameli aquâ lutosâ gaudentes, & animalia quæ in luto degunt. Belluæ sunt, fateor; sed homines qui viscera rusticulæ avis, & mustelæ majoris excrementa amant, non censent quicquam in iis esse impuri, quamvis id de cæterorum animalium excrementis dicant. Moschus denique & electrum apud omnes magno habentur pretio, quamvis nihil aliud esse præter excrementa existimentur.

Non aliter certè judicamus de perfectione & puritate materiæ quàm ex ejus ad sensus nostros relatione; cùm autem sensus diversi sint in omnibus hominibus, ut fusè explicatum est, diversa admodum pariter esse debent judicia de perfectione aut puritate materiæ. Libri itaque qui quotidie scribuntur de perfectionibus imaginariis quas nonnullis corporibus tribuunt, non possunt quin stupendâ errorum farragine scateant; cùm ipsorum ratiocinia falsis, confusis, & incertis sensuum ideis nitantur.

Philosophi non debent affirmare materiam esse *puram* aut *impuram*, nisi priùs quid per voces illas, *purum* & *impurum*, intelligant certò & accuratè teneant. Res enim eloqui, nec eas intelligere, hoc est, ideas non habere distinctas quæ vocibus respondeant, turpe est. Quod si utrique hoc vocabulo ideas claras & distinctas alligassent, id quod purum dictitant sæpe impurissimum esse, quod verò ipsis impurum videtur purissimum tamen esse deprehenderent.

Si, exempli gratiâ, decernerent materiam illam esse purissimam & perfectissimam cujus partes sunt tenuiores & ad motum aptiores, aurum, argen-

argentum, margaritæ essent corpora admodum imperfecta, aër verò & igni corpora perfectissima, caro corruptioni propinqua & malè olens ad perfectionem tenderet. Et fœtens cadaver perfectius esset carne integrâ.

Quòd si, vice versâ statuerent corpora illa esse omnium perfectissima, quorum partes sunt crassiores, solidiores, motúque difficiliores, terra esset auro perfectior, atque aër & ignis corpora essent omnium imperfectissima.

Quòd si quis vocibus *puri & perfecti* ideas distinctas de quibus verba feci alligare recuset, alias potest substituere voces, sed si hásce voces solis notionibus sensibilibus definire velit, omnia perpetuò confundet, quia significatio vocum quibus exprimuntur nunquam erit determinata. Omnes homines, ut id jam probavimus, varias de iisdem rebus objectis habent sensationes: Ergo eæ res objectæ ex sensationibus quas in nobis excitant judicari non debent, nisi quis obscuritate & confusione gaudeat.

Sed, ut penitiùs rem introspiciamus, nulla certè datur materia cæteris materiæ portionibus perfectior, ne cœlorum quidem materia. Cujuslibet materiæ tota aptitudo in eo mihi videtur consistere, quòd varios motus variásque figuras possit recipere; Jam autem ipsius motus & figuræ sint regulares, aut anomalæ, id ipsi perinde est. Solem esse perfectiorem aut lucidiorem luto, formásque illas egregias, quas nobis animi gratiâ pingunt fabulæ & carmina, cadaveribus esse præstantiores non comperimus. Id a sensibus nostris fallacibus accepimus: Nec est quòd quis hîc quicquam obganniat; Cuilibet enim ad rationes suprà allatas attento cavillationes & exclamationes omnes ridiculæ & frigidiusculæ proculdubio videbuntur.

Qui sentiunt tantùm, nec aliâ ratione res percipere assueverunt, solem esse luce plenum existimant; Qui verò sentiunt simul & ratiocinantur, aliter censent: dummodo saltem judicium sagacitate suâ sentiendi facultatem æquet. Sententiam haud dubiè mutarent qui sensibus pertinaciùs adhærent, si suprà dicta seriò meditarentur. Verùm erroribus sensuum nimis indulgent, ipsorum servitio jamdudum assuefacti mentis suæ obliti sunt, ita ut omnes perfectiones quas in corporibus videre sibi videntur ab ipsâ pendere non attendant.

Nec verò hujúsce commatis homines adorimur, laudent aut vituperent, id nobis perinde est, auscultare recusant, quî igitur possent judicare? sat erit nobis si veritatis causam agamus, nobísque illorum conciliemus approbationem qui in id seriò incumbunt, ut ab erroribus sensuum sese expediant, & luminibus mentis rectè utantur. Hos enixè rogamus ut hæc nostra cogitata attentè, quantùm in iis erit, meditentur, ac posteà judicent. Damnent, probent, ipsis ut judicibus litem relinquimus; Quippe meditatione suâ eò devenerunt ut summum jus in cogitata nostra ipsis denegari meritò non possit.

CAPUT

CAPUT XX.

Hujúsce primi Libri conclusio. I. Sensus nobis tantùm concessos fuisse in usum corporis nostri. II. Ipsorum testimonio diffidendum esse. Illum non parum promovisse, qui ritè atque opportunè dubitare didicit.

ERrores generales in quos sensus nostri, sive circa res sensibiles, sive circa res quæ solo intellectu percipiuntur, nos conjiciunt satis clarè, ni fallor, aperuimus. Qui suprà dictis tantillùm attendet, nullum, ut puto, admittet errorem cujus causam facilè non deprehendat.

I. Sensus nobis duntaxat concessos fuisse in usum corporis nostri.

Vidimus præterea sensus nostros nos tutissimè & accuratissimè docere analogias sive convenientias omnium corporum cum nostro; quamquam, ut id etiam vidimus, eorum ope non possumus doceri quid hæc corpora sint in semetipsis. Diximus etiam illum suis malè uti sensibus qui eos ad alios convertit usus quàm ad valetudinis & vitæ conservationem; adeo ut ipsos prorsus adspernari debeat, qúum sibi in mentem imperium arrogant. Id primum & præcipuum est quod ex primo hoc libro retineri velim. Ut scilicet altè imbibamus sensus nostros nobis in eum duntaxat usum esse concessos ut vitam nostram conservemus. Istud nobis radicitùs inhæreat, ut deinceps si ignorantiam nostram velimus excutere, ad alia confugiamus auxilia.

II. Sensuum testimonio diffidendum esse.

Quòd si nonnulli sint, ut erunt sanè, & quidem æquo plures quos suprà dicta non potuerint convincere veritatis harumce propositionum, id saltem ab iis impetrare liceat ut duntaxat sensibus suis aliquantum diffidere discant; si ipsorum testimonium falsitatis & fallaciæ omnino arguere non sustineant, de istorum tamen testimoniorum veritate dubitare non recusent.

Quid? Quæ jam dicta sunt nonne satis habent momenti ut suspicionem scrupulumque viris non obesæ naris injiciant, ipsósque proinde eò adducant, ut libertate suâ rectiùs quàm antea usi sunt nunc uti recordentur? certè si semel de sensuum testimonio dubitare non reformident, assensum faciliùs cohibebunt, erroréſque quibus hactenus obnoxii fuerant minori negotio in posterum vitabunt, dummodo imprimis canonis initio traditi memores sint. Hic est. *Ne assensum plenum unquam præbeas nisi propositionibus evidentissimè veris, & quibus assensum tuum non potes denegare, quin certò agnoscas te perperam usurum libertate tuâ si deneges.*

III. Illum non parum pro-

Porrò ne quis mediocriter se promovisse putet si solùm dubitare didicerit. Dubitare cum judicio & ratione, ita me Deus amet, non leve

movisse qui ritè & opportunè dubitare didicit.

leve est. Etenim ut rem ingenuè fatear, variæ sunt dubitandi rationes. Nonnulli feroci & abrupto, alii cæco & maligno impetu ducti; alii denique per inconstantiam quandam, & quia tantùm sic libuit, dubitant. Sed sunt etiam qui ex prudenti diffidentiâ, & sapienti quâdam judicii sagacitate dubitant. Academici & Athei priori dubitant ratione; Veri Philosophi posteriori. Prior dubitatio est dubitatio quædam caliginosa quæ lucem non affert, sed fugat potiùs. Posterior dubitatio ex luce oritur, lucémque affert vicissim.

Qui priori tantùm ratione dubitant ingeniosè dubitare nesciunt. Rident dum Cartesium legunt in primâ Meditatione Metaphysicâ docentem dubitandi methodum. Sat enim se habere credunt si pro lubitu dubitent; si in genere profiteantur naturam nostram esse infirmam, mentem nostram plerumque cæcutire; præjudicia esse abdicanda, & cætera hujúscemodi. Hæc sufficere arbitrantur ut sensibus non ampliùs decipiantur, atque ut omnino non errent. At verò quid promoves si, dum fateris mentem esse debilem ipsam non moneas debilitatis suæ? quid si ipsam errori obnoxiam esse agnoscas, nisi quinam sint ejus errores aperias. Id a nobis prælibatum fuisse in hoc primo Libro arbitramur, dum naturam & errores sensuum explicuimus. Jam ut in hoc Secundo pergamus, naturam & errores imaginationis exponere propositum est.

DE

DE

INQUISITIONE VERITATIS.

LIBER SECUNDUS.

DE IMAGINATIONE.

PARS PRIOR.

CAPUT PRIMUM.

I. Idea generalis imaginationis. II. Ipſam duas in ſe includere facultates, alteram activam, alteram paſſivam. III. Cauſa generalis mutationum quæ fiunt in imaginatione hominum, & fundamentum hujuſce ſecundi Libri.

IN Libro præcedenti de ſenſibus actum eſt, ipſorum naturam necnon legitimum uſum explicare conati ſumus, potiores & generaliores errores in quos ipſorum ductu labimur patefecimus, ipſorum facultates ita circumſcripſimus ut qui illos in ſuis limitibus continuerit omnia ab iis ſperare, nihil formidare debeat. In hoc ſecundo Libro de Imaginatione agemus. Id poſtulat ordo: tanta enim eſt inter ſenſus & imaginationem relatio & convenientia, ut ſeparari non debeant. Deinceps etiam patebit háſce duas facultates non aliter inter ſe differre quàm gradibus.

 Hoc

Hoc ordine procedet Secundus hicce Liber. In tres partes distribuitur. In primâ causæ Physicæ inordinationis & errorum imaginationis explicantur. In secundâ causas illas ad errores generaliores imaginationis applicamus. Ibi etiam de istorum errorum causis loquimur quæ Ethicæ seu Morales dici possunt. In tertiâ agimus de contagiosâ imaginationum fortium sive vividarum communicatione.

Quæ hoc tractatu agitabuntur erunt quidem magis vulgata quàm quæ inter explicandos sensuum errores dicta sunt, non est tamen quòd ea quis minùs utilia ducat. Viri quidem perspicaces & eruditi haud ignorant errores & ipsas errorum causas de quibus hîc agitur; verùm pauci reperiuntur qui ad ea attendant. Omnes erudire non satago, indoctos solos edocere gestio; cæteros commonefacere satis habeo; quin memetipsum hîc potiùs instituere & commonefacere conor.

I. *Idea generalis imaginationis.*

In superiori Libro diximus organa sensuum nostrorum tenuibus fibris constare quæ ab uno extremo ad cutem terminantur, ab altero ad mediam usque cerebri partem perducuntur. Jam autem fibræ illæ bifariam possunt moveri. Motus enim oriri potest vel ab extremis fibrarum quæ sunt in extremis corporis partibus. Cùm agitatio fibrarum illarum non possit ad cerebrum usque pervenire, quin mens protinus aliquid percipiat; si agitatio oriatur ex impressione rerum objectarum in superficiem externam fibrarum nervorum nostrorum, & cerebrum pertingat, tum mens sentit * & judicat id quod sentit extrinsecus positum esse, hoc est, rem objectam ut præsentem percipit. Sed si fibræ internæ tantùm agitentur spirituum animalium cursu, aut alio quopiam modo, tum mens imaginatur, judicátque id quod imaginatur non esse extra sed intra cerebrum, hoc est, rem ut absentem percipit, atque illud est discrimen quod intercedit inter sentire & imaginari.

* Judicio naturali de quo multoties actum est in Libro præcedenti.

Verùm observandum est fibras cerebri multò vehementiùs agitari rerum objectarum impressione quàm spirituum animalium concursu; nec aliam ob causam rebus externis, quas veluti præsentes, ac proinde ad id idoneas ut in se excitent voluptatem aut dolorem, multò magis afficitur quàm spirituum animalium concursu. In iis tamen quorum spiritus animales ob jejunia, vigilias, febrim ardentiorem, sive quamlibet aliam causam sunt concitatissimi quandoque contingit, ut spiritus illi fibras internas cerebri non minori vehementiâ moveant quàm res externæ solent; adeo ut homines sic affecti id sentiant quod tantùm imaginari deberent, ac res ob oculos se habere putent quæ sunt tantùm in imaginatione suâ. Ex quo id quod modo dixi liquidò patet. Sensus scilicet, & imaginationem non aliter quàm gradibus inter se differre circa ea quæ in corpore aguntur.

Sed ut idea imaginationis distinctior & specialior præbeatur tenendum est, quotiescunque aliquid immutatur in illâ cerebri parte in quam nervi coëunt, toties etiam mentem aliquam pati immutationem. Hoc est, ut explicuimus, si in illâ parte motus quidam excitetur qui ordinem

dinem fibrarum interturbet, nova etiam fit in mente perceptio, aliquid novi ſentit aut imaginatur, ita ut mens nihil novi unquam ſentire aut imaginari queat, niſi aliqua in fibris ejuſdem cerebri partis ſiat immutatio.

Facultas itaque imaginandi ſeu imaginatio conſiſtit in ſolâ facultate quam mens habet ſibi efformandi imagines rerum objectarum, afferendo mutationem aliquam in fibris hujúſce partis cerebri, quæ dici poteſt pars *præcipua*, tum quia omnibus corporis noſtri partibus reſpondet, tum etiam quia mens noſtra ibi immediatè, ſi fas ſit ita loqui, ſita eſt.

II. Duæ facultates in imaginatione, altera activa, altera paſſiva.

Hinc non obſcurè liquet facultatem illam, quâ mens imagines rerum ſibi efformare poteſt, duo in ſe includere. Alterum quod ab ipsâ mente pendet, alterum quod pendet a corpore. Prius eſt actio & imperium voluntatis. Poſterius eſt obſequium ſpirituum animalium qui háſce imagines inſculpunt, & fibrarum cerebri quibus iſtæ imagines imprimi debent. Hâc autem in tractatione id utrumque *imaginationis* voce indifferenter deſignatur, nec affertur diſtinctio imaginationis *activæ*, aut *paſſivæ*. Ex materiâ ſubjectâ enim facilè comperias de utrâ fiat ſermo, an de *activâ* mentis *imaginatione*, an de *paſſivâ* corporis *imaginatione*.

Nec decidimus ſpeciatim quænam ſit illa pars præcipua cujus meminimus ſuprà. Primò quia id inutile ſatis ducimus. Secundò quia res eſt per quàm incerta. Tertiò denique hâc in re tacere ſatius exiſtimamus, cujus veritas hîc nequit demonſtrari aliis, licèt apud nos conſtaret quænam ſit illa pars præcipua.

Jam igitur, ut placet Williſio, in duobus corpuſculis, quæ *corpora ſtriata* nuncupat, reſideat ſenſus communis; ſinus cerebri conſervent ſpecies memoriæ; & corpus *calloſum* ſit ſedes imaginationis, ſive, ut vult Fernelius, in piâ matre quæ cerebri ſubſtantiam involvit; ſive in glandulâ *Pineali* viri clar. Carteſii, ſive in aliâ quapiam parte nobis hactenus incognitâ; res non me valde anxium habet, dummodo ſit quædam pars præcipua, id ſufficiet; immo id perneceſſarium eſt. Syſtema etiam Carteſii, quoad ipſius ſubſtantiam, ſubſiſtere debet. Quippe licèt hallucinatus fuiſſet cùm aſſeruit glandulæ Pineali mentem immediatè adhærere, id non obſtat quominùs ipſius ſyſtema, quoad rem ipſam, infractum ſubſiſtat, ex illo enim percipies omnem utilitatem quam percipere potes ex vero, ut in hominis cognitione progreſſum facias.

III. Cauſa generalis mutationum quæ fiunt in imagina-

Cùm igitur imaginatio conſiſtat in ſolâ virtute quâ mens ſibi imagines rerum efformare poteſt, eas imprimendo, ut ita loquar, fibris cerebri, certè quò veſtigia ſpirituum animalium, quæ ſunt veluti imaginum illarum lineamenta, erunt diſtinctiora & grandiora, eò fortiùs & diſtinctiùs mens res illas imaginabitur; quemadmodum autem

tione; & fundamentum hujusce secundi Libri.

latitudo, profunditas, & distinctio alicujus sculptilis operis pendet a vi actionis cœli in cuprum, & a tractabilitate cupri, ita altitudo & distinctio vestigiorum imaginationis a vi spirituum animalium & à constitutione fibrarum cerebri pendet, atque illa varietas quæ in hisce duobus deprehenditur, tantæ differentiæ, quæ exstat inter hominum ingenia, causa est.

Ex his enim ratio facilè reddi potest varietatis quæ in hominum ingeniis reperitur, hinc scilicet ubertate, & inopiâ, agitatione & tarditate, crassitudine & tenuitate spirituum animalium; illinc exilitate & densitate, humiditate & siccitate, flexibilitate aut inflexibilitate fibrarum cerebri; & denique analogiâ seu convenientiâ spirituum animalium cum hisce fibris, nec extra rem foret si unusquisque primò varias illas combinationes imaginari conaretur, illásque deinde differentiis quæ inter ingenia deprehenduntur adaptaret. Re verâ nonne utilius, immo jucundius foret ingenio suo uti, illúdque ad veritatis indagationem informare & assuefacere, quàm illud corruptioni quæ ex otio contrahitur, permittere, ut fit cùm rebus jam concoctis & expeditis duntaxat attendit. Huc accedit quòd in ingeniorum differentiis quædam reperiuntur tam subtilia támque impervestigabilia, ut dum ea quandoque potes per te sentire & assequi, eadem tamen aliis repræsentare & exhibere nequeas.

Verùm, ut hæc discrimina quæ sunt inter hominum ingenia, quantùm quidem fieri poterit, explicentur, utque unusquisque in suomet ingenio faciliùs deprehendere queat causam mutationum quas identidem animadvertit; hîc causas mutationum quæ fiunt in spiritibus animalibus, & in fibris cerebri in genere examinare operæ pretium videtur, hoc pacto omnes imaginationis mutationes etiam comperientur.

Homo sibi similis non diu perstat: propriæ inconstantiæ quisque apud se conscius est, circa eandem rem mox hoc, mox illud fertur judicium. Quid plura? hominis vita in perpetuâ sanguinis circulatione, & in aliâ cogitationum & desideriorum circulatione duntaxat consistit, nec putem tempus utiliùs posse collocari quàm in disquisitione causarum ejusmodi mutationum quæ fiunt in nobis. Hoc pacto enim nostrî cognitionem possumus adipisci.

CAPUT

CAPUT II.

I. De ſpiritibus animalibus, & mutationibus quibus in genere obnoxii ſunt. II. Chylum ad cor tranſire, atque in ſpiritibus mutationem adferre. III. Vinum idem efficere.

I. De ſpiritibus animalibus, & mutationibus eorum.

NEmo eſt qui diffiteatur ſpiritus animales nihil aliud eſſe præter partes ſubtiliſſimas & velociſſimas ſanguinis, qui ſubtilitatem & agitationem præcipuè acquirit fermentatione quam in corde recipit, & motu violento muſculorum quibus hæc pars conſtat: hóſce ſpiritus cum reliquo ſanguine per arterias in cerebrum uſque deduci; ibique a ſanguine ſeparari ope partium quarundam in hunc uſum comparatarum, de quibus nondum ſatis conſtat.

Ex his illa ſunt quæ colligo; ſi ſanguis ſit ſubtiliſſimus, major erit ſpirituum animalium copia, ſi ſit craſſus, minor; ſi ſanguis conſtet partibus quæ facilè inflammari poſſint in corde, & ad motum aptiſſimæ ſint, ſpiritus qui in cerebro erunt vehementer incaleſcent & agitabuntur: quòd ſi contrà ſanguis non ſatis fermentetur in corde, ſpiritus animales languidi erunt & inertes, ac denique juxta ſoliditatem partium ſanguinis, ſpiritus animales erunt ſolidiores aut minùs ſolidi, ac ideo velociùs aut tardiùs movebuntur. Sed hæc, ut pro veris habeantur, fuſiùs explicari ac exemplis & experimentis indubitatis illuſtrari debent.

II. Chylum ad cor tranſire & in ſpiritibus mutationem adferre.

Priſcorum auctoritas quorundam ingenio non modò fucum fecit, ſed eos excæcavit etiam. Non pauci enim adhuc reperiuntur tantâ in veteres opiniones veneratione ducti, aut forſan adeo pervicaces, ut ea videre recuſent quæ haud dubiè non inficiarentur, ſi tantummodò oculos aperire dignarentur. Quotidie videas viros vaſtâ ſuâ lectione & eruditione ſpectatos ſatis, qui libros componere, mutuáſque publicè diſceptationes habere audeant adversùs viſibilia & palpabilia circulationis ſanguinis, ponderis & virtutis elaſticæ aëris, aliorúmque ſimilium experimenta. Experimentum illud cujus noſtro ſæculo Author nobis fuit vir clariſſimus Pecquet, quo etiam hoc loco utemur, ideo tantùm non arridet quòd naſcendo canitiem, cujus magna ſemper fuit reverentia, præ ſe non tulerit: Eo nihilominùs, idque non invidentibus viris cordatis, utemur.

Ex illo experimento conſtat chylum non ſtatim e viſceribus ad jecur per venas *meſaraïcas* tranſire, ut ſomniant veteres; ſed illum chylum ex inteſtinis in venas lacteas, ac deinceps in quædam receptacula tranſire, quò venæ illæ coëunt: hinc per canalem ſive ductum thoracicum per ver-

vertebras dorsi ascendere, & sese commiscere cum sanguine in vena *axillari*, quæ ingreditur truncum superiorem venæ cavæ; ubi commixtus cum sanguine ad cor rectà tendit.

Ex hoc experimento concludere est; cùm sanguis chylo admixtus ab alio sanguine, qui jam multoties per cor circulasset, sit valdè diversus, spiritus animales qui nihil aliud sunt præter subtilissimas ipsius partes fore etiam valde diversos in jejunis & in iis qui modò alimentum sumpsissent. Præterea, cùm innumera sint ciborum & potionum genera, atque ii etiam qui istis utuntur sint temperamento variè constituto, duo homines qui simul eidem mensæ accubuerunt, statim post cœnam in facultate imaginandi tantam sentire debent varietatem, ut eam vix possis describere.

Fateor equidem eos qui prosperâ utuntur valetudine ita concoquere cibos, ut chylus ad cor transiens nec augeat nec minuat calorem; ita ut sanguis eâdem facilitate fermentetur ac si solus nec mixtus ingressus fuisset; unde fit ut spiritus animales, & proinde facultas imaginandi vix ullam patiantur immutationem. Senes verò & infirmi remotis mensis in se percipiunt maximas immutationes, sopiuntur plerunque: aut saltem ipsorum imaginatio vivacitate & promptitudine destituta languescit: nil distinctè percipiunt, nec ad rem ullam animum appellere queunt, alio prorsus denique modo ac antea constituti sunt.

III. Vinum idem efficere.

Sed ut id etiam sani & robusti manifestò experiantur, meminerint quid in ipsis factum fuerit, quum copiosiùs solito vinum potârunt, vel cùm in uno convivio nil nisi vinum, in altero verò aquam tantùm bibent. Certè nisi omnino sint stupidi, aut nisi corpus habeant modo prorsus insolito constitutum, statim aut hilaritate, aut sopore, aut alio quovis novo modo se habebunt.

Vinum est adeò spirituosum, ut spiritibus animalibus ferè jam formatis unicè veluti constet; verùm spiritus illi æquo sunt luxuriosiores, jugum voluntatis ob soliditatem & agitationem vehementem, non facilè subeunt. In iis itaque qui viribus & vigore præ cæteris pollent, imaginationi & cæteris corporis partibus plus affert inordinationis quàm cæteri cibi potúsque: *Vinum luctator dolosus est*, inquit Plautus, atque in ingenio multa efficit ab iis quæ describit Horatius non longè diversa:

> *Quid non ebrietas designat? operta recludit:*
> *Spes jubet esse ratas: in prælia trudit inermem:*
> *Sollicitis animis onus eximit: addocet artes.*
> *Fœcundi calices quem non fecere disertum?*
> *Contractâ quem non in paupertate solutum?*

Præcipuorum effectuum quæ ex mixtione chyli cum sanguine in spiritibus animalibus deinde in cerebro & in ipsâ mente oriuntur rationem reddere non ita difficile est. Cur, exempli gratiâ, vinum exhilaret;

ret; cur moderatè ſumptum ingenium exacuat; cur illud hebetet cùm immoderatè & frequentiùs ſumitur. Cur poſt epulas ſopor corpus invadat, & multa id genus, quibus cauſæ ridiculæ affingi ſolent. Sed præter quàm quòd non datur hic Phyſicæ ſyſtema, tradenda eſſet idea anatomiæ cerebri, vel iiſdem quibus uſus eſt Carteſius in ſuo Tractatu de *Homine* hypotheſibus uti oporteret; alioqui mentem ſuam hâc in re nemo aperire poteſt. At verò ſi quis attentè legat tractatum illum de *Homine* Domini Carteſii, non dubito quin ſuam in hiſce philomathiam abunde expleat, quippe hic Author iſthæc omnia explicat, vel ſaltem ea ſatis patefacit, ut quilibet ipſius dogmatibus jam imbutus per ſe rem poſſit intelligere, ſi modò meditetur.

CAPUT III.

Aërem quem ſpiramus aliquam etiam in ſpiritibus immutationem afferre.

SEcunda cauſa generalis mutationum quæ in ſpiritibus animalibus fiunt, eſt aër quem ſpiramus. Quamvis enim impreſſiones ejus impreſſionibus chyli ſint tardiores & leviores, paulatim tamen id efficit, quod ſucci ciborum brevi efficiunt. Aër ille e ramis tracheæ arteriæ in ramos arteriæ * venoſæ ingreditur. Hinc cum reliquo ſanguine in corde miſcetur & fermentatur, & pro ipſius & ſanguinis diatheſi peculiari, ſpiritus animales atque ideo facultatem imaginandi valdè immutat.

* Vena eſt pulmonis.

Non me latet quoſdam negare aërem cum ſanguine in pulmonibus & in corde miſceri, quia nempe in tracheæ arteriæ & arteriæ venoſæ ramis meatus ſive poros, per quos aër poſſit tranſire, oculis deprehendere nequeunt. Sed verò ſenſus non debent limites figere menti. Mens res ſenſibus imperceptas poteſt percipere, atque acie ſuâ multa attingere, quæ ipſis ſeſe ſurripiunt, aliquas ſanguinis partes e ramis arteriæ * venoſæ in ramos arteriæ tracheæ perpetuò tranſmeare nemo eſt qui inficietur, ut halitus, odor, & humiditas ſatis ſupérque id probant, hujus tamen communicationis meatus oculos fugiunt. Quidni igitur partes ſubtiliores aëris e ramis tracheæ arteriæ in arteriam venoſam tranſire poſſent, licèt meatus illi oculos non feriant? Denique longè plures humores per poros imperceptos arteriarum & cutis tranſpirant, quàm per cæteros corporis meatus exeunt. Et pori metallorum ſolidiorum quantumvis anguſti, quibuſdam tamen corporibus exiguis quidem tranſitum permittunt, alioqui præcluderentur illi pori.

* Arteria eſt pulmonis.

Partes quidem aëris craſſæ & ramoſæ per poros corporis ordinarios tranſire

fire nequeunt, & aqua ipsa, licet crassissima, per certos tamen se se insinuat poros in quibus aër subsistere coactus fuit. Verùm hic de partibus illis aëris crassis & ramosis non agitur, nihil, ut puto, ad fermentationem conferunt. De partibus tenuissimis, rigidis, acribus, in quibus nulli aut pauci saltem sunt rami quibus implicentur, duntaxat agitur, quippe quæ sanguinis fermentationi sint aptiores.

Authore mihi Sylvio possem tamen asserere aërem etiam crassissimum e tracheâ arteriâ in cor transire; Ipse enim dicit se id Domini Swammerdam industriâ expertum fuisse, plus enim oculato testi fido quàm mille auritis. Partes igitur aëris quem respiramus cor subeunt; in illo cum sanguine & chylo ignem illum quo vivimus & movemur fovent, atque pro illarum aëris partium diversitate fermentatio sanguinis diversa est, spiritúsque mutantur.

Id quotidie ex variis hominum ingeniis pro regionum varietate constat. Vascones, exempli gratiâ, ingenio pollent vivaciori quàm Normanni. Rothomagenses, Dieppenses, & Picardi inter se differunt, & longè magis differunt ab incolis inferioris Normanniæ, quamquam sunt satis vicini. Verùm si homines in regionibus remotioribus degentes consideres, differentias longè majores comperies, verbi gratiâ, inter Italum & Belgam seu Batavum. Denique loca quædam semper fuere incolarum sapientiâ clara, ut Theman & Athenæ, alia verò stupiditate, ut Thebæ, Abdera, & alia quædam.

Nunquid non ultra est sapientia in Theman? Jerem. c. 49. v. 7.

Athenis tenue cœlum, ex quo etiam acutiores putantur Attici, crassum Thebis, Cic. de fato.

Abderitanæ pectora plebis habes. Mart.

Bœotûm in crasso jurares aëre natum. Hor.

CAPUT IV.

I. De mutatione quam in spiritibus efficiunt nervi illi qui cor & pulmones attingunt. II. De mutatione quam efficiunt nervi qui jecur, lienem & viscera attingunt. III. Hæc omnia citra voluntatis nostræ consensum nec tamen sine providentiâ fieri.

TErtia causa mutationum quæ in spiritibus animalibus fiunt omnium maximè ordinaria & efficacissima est. Ipsius enim ope omnes affectus excitantur, foventur & invalescunt. Quæ causa ut clarè nobis innotescat, tenendum est quintum, sextum & octavum par nervorum magnam ramorum suorum partem in pectus & in abdomen mittere, ubi corporis

corporis conservationi magnopere inserviunt, menti verò summopere officiunt. Isti enim nervi non agunt ex voluntate hominum, ut nervi qui brachiis, cruribus, cæterisque partibus externis movendis inserviunt. Adde quòd nervi illi agant magis in mentem quàm mens in ipsos.

I. De mutatione spirituum quam efficiunt nervi qui cor & pulmonem attingunt.

Hic igitur sciendum est multos ramos octavi paris nervorum sese immiscere in fibras primi ac præcipui inter omnes musculos, nempe in fibras cordis; ipsius orificia, auriculas, & arterias ab istis nervis circundari. Isti etiam nervi sese in ipsam pulmonis substantiam diffundunt, atque ita variis motibus suis non leves afferunt immutationes in sanguine, cùm enim nervi inter fibras cordis dispersi illud nonnunquam vehementiùs & ociùs æquo dilatent atque contrahant, summâ vi magnam sanguinis copiam versùs caput cæterásque partes corporis externas pellunt. Nonnunquam verò iidem omnino secus agunt. At verò nervi illi qui orificia, auriculas, & arterias cordis circundant, idem propè agunt ac spiracula illa quibus Chymici calorem clibanorum regunt & temperant, aut idem ac fistulæ illæ sive tubuli emissarii quibus utimur in fontibus ad laxandas vel reprimendas aquas. Isti enim nervi ad eum usum comparati sunt ut diversimodè constringant & dilatent cordis orificia, atque ita sanguinis introitum & exitum accelerent aut remorentur, ipsiúsque proinde calorem adaugeant aut diminuant. Nervi denique per pulmonem respersi eundem sortiuntur usum. Cùm enim pulmo constet duntaxat ramis tracheæ arteriæ, venæ arteriosæ, & arteriæ venosæ inter se invicem intricatis, nervi certè per substantiam ejus respersi non possunt quin contractione suâ impediant quò minùs aër e ramis tracheæ arteriæ liberè transmeet, & quominus sanguis e ramis venæ arteriosæ in arteriam venosam possit transire, ut inde cor pertingat. Isti itaque nervi pro variâ agitatione suâ augent etiam aut minuunt calorem & motum sanguinis.

Variorum istorum caloris cordis nostri graduum experimenta nobis suppetunt perquàm manifesta in affectibus nostris, per illorum affectuum impetum calorem illum subitò minui aut intendi sentias; quia autem falsò judicare solemus sensationes nostras iis corporis nostri partibus inesse quarum occasione in mente excitantur, ut in superiori libro rem dedimus claram; ideo omnes penè Philosophi cor esse præcipuam affectuum sedem imaginati sunt. Atque etiamnum hodie apud plerosque eadem viget opinio.

Quia autem facultas imaginandi immutationibus spirituum animalium non leviter quoque immutatur, spiritúsque ipsi animales varii sunt pro variâ sanguinis fermentatione in corde, nemo est qui hinc facilè non comperiat cur viri aliquo animi motu abrepti res secus imaginentur ac ii quibus sanguis est frigidus.

II. De mutatione quam in spiritibus ef-

Altera causa quæ non parum confert ad minuendas & augendas insolitas illas sanguinis in corde fermentationes consistit in actione multorum aliorum ramorum quibus constant nervi illi de quibus suprà.

ficiunt nervi jecur, lienem cæteraque viscera pertingentes.

Rami illi sese diffundunt in *jecur*, quod continet subtiliorem sanguinis partem, aut illud quod vulgò dicitur bilis; in *lienem*, qui crassiorem aut atram bilem; in *pancreas*, quod succum acidum fermentationi aptissimum, in ventriculum, intestina, cæterásque partes quæ chylum capiunt; sese denique diffundunt per omnia loca ad variandam fermentationem sanguinis idonea. Ipsæ etiam arteriæ & venæ his alligantur nervis, ut id Willis de trunco inferiori magnæ arteriæ quæ ipsis vincitur prope cor, de arteriâ *axillari* a dexterâ parte, de venâ *emulgente*, & de quibusdam aliis deprehendit.

Cùm igitur usus nervorum in eo versetur quòd partes quibus alligantur variè exagitent; nemo est qui non videat facili negotio quo modo, exempli gratiâ, nervus jecur circundans ipsum comprimendo ingentem bilis copiam emittere possit in venas & in canalem bilis quæ cum sanguine in venis commixta & cum chylo per canalem bilis in cor ingreditur, ibíque calorem solito vehementiorem efficit. Sic cùm quibusdam animi perturbatis motibus agitamur, sanguis in arteriis & in venis fervet, per totum corpus ardor diffunditur, caput inflammatur, tótque spiritibus animalibus adeo vividis & concitatis impletur ut impetu suo impediant quò minùs imaginatio quicquam ab eo quod cerebro impresserunt diversum possit sibi repræsentare, hoc est, quò minùs de aliis rebus quàm eis circa quas versatur affectus cogitare queat.

Res non secus se habet de nervulis qui lienem pertingunt, aut alias partes materiam crassiorem, & ad calorem motúmque minùs idoneam continentes; imaginationem languidam ac stupidam efficiunt, emittendo in sanguinem materiam aliquam crassam & ad motum ineptam.

Nervi verò qui arterias & venas circundant in eum usum comparati sunt ut sanguini transitum præcludant, illum in ea loca ubi conceditur aditus amandent, constrictis scilicet nervis & arteriis. Parte igitur illâ magnæ arteriæ quæ sanguinem cæteris partibus infra cor subsidentibus suppeditat nervis illis ligatâ & compressâ, sanguis majori copiâ caput necessariò subire debet, atque ita in spiritibus animalibus ac proinde in imaginatione immutationem efficere.

III. Hásce mutationes citra voluntatis nostræ consensum, sic dirigente providentiâ, fieri.

Porro observandum est hæc omnia nonnisi mechanicè fieri; hoc est, varios illos motus nervorum in omnibus affectibus, non ad nutum voluntatis, sed citra immo etiam contra ipsius imperium excitari, adeo ut corpus mente destitutum eodem modo dispositum quo corpus sanum eosdem planè motus qui affectibus excitantur suscipere posset. Itaque, licèt belluæ essent meræ machinæ, iisdem etiam prorsus motibus possent affici.

Quæ nos in sapientiæ immensæ illius admirationem rapere debent qui hanc organorum compagem tam concinnè adaptavit, ut unica res objecta movens hoc vel illo modo nervum opticum possit excitare tot varios motus in corde, cæterisque partibus corporis internis, & etiam in facie.

Paucis

Paucis enim abhinc diebus compertum est nervum eundem qui ramos quosdam in cor cæteráſque corporis partes internas dispergit nonnullos etiam e ramis suis ad oculos, os, cæteráſque vultûs partes perducere: Unde fit ut nullus affectus intus moveatur, qui protinùs non erumpat extrinsecus, quia nullus esse potest motus in ramis qui ad cor transeunt, quin statim aliquis etiam motus excitetur in ramis per faciem respersis.

Mutua analogia & sympathia quæ inter nervos faciei, & quosdam alios aliis corporis partibus, quas nomine proprio appellare non licet, respondentes deprehenditur, multò adhuc memorabilior est, atque magnæ istius harmoniæ causa inde oritur, quòd ut in cæteris affectibus, nervuli ad faciem perducti nil sint præter ramos nervi illius qui inferiùs demittitur.

Quum motu aliquo violento percitus es, si ad id attendas quod in visceribus cæterisque corporis partibus in quas nervi sese insinuant sentitur, ut etiam ad faciei immutationes quæ affectum illum sequuntur, si præterea varias illas nervorum nostrorum agitationes esse omnino involuntarias, ipsáſque vel reluctante voluntate fieri tecum reputes; simplex illa expositio mutuæ convenientiæ inter nervos fidem apud te nullo negotio nanciscetur.

Verùm enim verò si horum omnium causas & finem respicias, tantum ordinem tantámque sapientiam in iis deprehendes, ut adversùs pervicacissimos Epicuri & Lucretii discipulos, providentiam orbis directricem invictis possis asserere argumentis; si saltem hæc omnia non neglectim consideres. Quum horologium video, hinc certè meritò colligo dari aliquam intelligentiam, quippe quòd ista rotarum compactio & accurata combinatio fortuitò contingere nequiverit. Quo pacto igitur fortuna cæca, fortuitúſque atomorum concursus tot in cunctis hominibus varia organa formare potuissent secundùm proportionem & ordinem quem suprà exposui? quî fieri potest sine providentiâ ut sibi similia generent homines & cætera animalia? Insulsum igitur & ridiculum planè est cum Lucretio dicere, partes hominis fortuitò fuisse adornatas, oculos ad id non esse comparatos ut per eos cerneremus, sed homines ad videndum tum demum inductos fuisse, cùm observaverunt se oculis pollere, & sic de cæteris corporis partibus. Audi ipsum loquentem:

Lumina ne facias oculorum clara creata
Prospicere ut possimus, & ut proferre viai
Proceros passus, ideo fastigia posse
Surarum ac feminum pedibus fundata plicari
Brachia tum porro validis exapta lacertis
Esse, manúsque datas utrâque ex parte ministras
Ut facere ad vitam possimus quæ foret usus.
Cætera de genere hoc inter quæcunque pretantur

Omnia perversa, præpostera sunt ratione
Nil ideo natum est in nostro corpore ut uti
Possimus, sed quod natum est id procreat usum.

Profectò qui tam apertis támque invictis reluctantur argumentis, impii sunt Providentiæ osores, qui, veritatem ne videant, sese ultro excæcant. Sed quid mirum? Qui fallam quandam animi constantiam, vel, ut aptiùs loquar, impietatem affectant, ut olim Epicurei, ii protinus densis circunfunduntur tenebris, falsisque perstringuntur splendoribus, id genus hominum evidentiora quæque præfractè negare solet, dum ea quæ nil veritatis, nil perspicuitatis præ se ferunt, magnificè & confidenter audet asseverare.

Hujúsce cæcitatis quam in hominibus qui animi constantiæ famam aucupantur observavimus, exemplum nobis esto Poëta mox laudatus. De rebus enim difficilioribus & obscurioribus audacter contra omnem verosimilitudinem non modò sententiam suam profert, sed etiam de iis absolutè decidit; dum tamen rerum evidentiorum ne vel ideas habere videtur. Si hujúsce rei testimonia authoris proferre vellemus, sermonem ad nauseam usque producere opus esset. Mentem in veritatibus essentialibus contemplandis & revolvendis sistere quidem licet, sed animum ab eo deflectere quod ejus attentionem præcipuè meretur, cúmque ad res levioris momenti per digressionem convertere quid est nisi otio malè abuti?

Causas generales tum externas tum internas mutationum quæ in spiritibus animalibus ac ideo in facultate imaginandi fiunt modò explicuimus. Externas ostendimus esse cibos quibus utimur & aërem quem spiramus, internam verò consistere in involuntariâ quâdam certorum nervorum agitatione. Nullas alias hujúscemodi mutationum causas generales cognoscimus, & etiam alias dari planè negamus. Cùm itaque facultas imaginandi in corpore ab iis duobus duntaxat pendeat, scilicet, a spiritibus animalibus, & a dispositione cerebri in quod agunt; ut perfecta tradatur imaginationis cognitio, jam nil restat nisi ut varias mutationes quæ in substantiâ cerebri fieri possunt, exponamus.

Verùm priusquàm eas examinemus, mutuum idearum nostrarum cum vestigiis cerebri, & eorum inter se vestigiorum vinculum explicare operæ pretium est, tùm quædam tradenda erit idea memoriæ & habituum, hoc est facultatis illius quâ jam cogitata denuo cogitamus, & anteacta iterum possumus agere.

CAPUT

CAPUT V.

I. De mutuo inter ideas mentis & vestigia cerebri vinculo. II. De mutuo horum inter se vestigiorum vinculo. III. De memoriâ. IV. De Habitibus.

INter materialia nullum est quod hominum attentione dignius videatur quàm ipsorum corporis compages, & mutua inter singulas partes ipsius analogia; quemadmodum inter spiritualia nullum est cujus cognitio ipsis sit utilior cognitione ipsorum mentis, omniúmque relationum quas habet necessariò ad Deum, naturaliter verò ad corpus.

Non sufficit confusè sentire & cognoscere vestigia cerebri mutuis vinculis inter se colligari, ipsáque semper cum motu spirituum animalium conjungi, vestigia in cerebro excitata ideas in mente excitare, motúsque in spiritibus animalibus excitatos affectus in voluntate movere. Hæc, inquam, omnia confusè cognoscere non sufficit. Sed præterea, quantumquidem id fieri potest, harum omnium analogiarum, horúmque variorum vinculorum causa cognoscenda est, ut & præsertim effectus quos edere queunt.

Horum, inquam, vinculorum cognoscenda est causa, quia scilicet necesse est cognoscere ducem & rectorem nostrum, qui solus in nobis agere, nósque beare aut infelices reddere potest. Istorum præterea vinculorum cognoscendi sunt effectus, quia, quantùm in nobis est, nosmetipsos cæterósque homines quibuscum degimus cognoscere expedit. Hoc pacto ad feliciorem perfectiorémque statum, quem juxta ordinem naturæ, legésque Evangelii sperare possimus, nosmetipsos perducere, atque in eo nos conservare valebimus. Et cum cæteris hominibus commodè poterimus degere, cùm probè cognoscemus quo pacto possimus sive eorum ope uti, sive iis opem ferre.

Isthæc explicare non in hoc toto libro, nedum in hoc capite, apud me non constituo. Multa sunt quæ non assequutus sum, quæque me unquam assequuturum esse sperare non ausim: sunt etiam quæ satis quidem teneo, nec possum tamen explicare. Nullum enim est ingenium, quantumvis parvum, quod inter meditandum plures non comperiat veritates, quàm homo omnium eloquentissimus posset explanare.

I. De conjunctione mentis cum corpore.

Haud arbitrandum est, ut plerique Philosophi arbitrati sunt, mentem fieri corpoream statim atque corpori conjungitur, corpúsque fieri spirituale statim atque spiritui conjungitur. Mens non diffunditur per singulas corporis partes ut ei vitam motúmque impertiatur; ut id nobis inducit

ducit imaginatio: corpúſque per conjunctionem ſuam cum mente non fit ſenſûs capax, ut id nobis evincere videntur ſenſus noſtri fallaces, utraque ſubſtantiâ remanet id quod erat ante conjunctionem, & quemadmodum mens non eſt capax extenſionis & motûs, corpus quoque non eſt capax ſensûs aut affectûs. Conjunctio mentis cum corpore, quantùm quidem illam cognoſcere poſſumus, conſiſtit in mutuâ & naturali analogiâ inter cogitationes mentis & veſtigia cerebri, inter affectus mentis & motus ſpirituum.

Statim atque mens novas excipit ideas, nova cerebro imprimuntur veſtigia, & ſtatim atque res objectæ efficiunt nova veſtigia, mens novas excipit ideas. Non exiſtimandum tamen eſt mentem illis veſtigiis attendere, cùm ea ne cognoſcat quidem, nec putandum eſt has ideas in iis veſtigiis includi, cùm nulla ſit inter veſtigia & ideas illas analogia; nec denique mentem a veſtigiis háſce ideas excipere, quippe, ut infra ſumus explicaturi, impoſſibile eſt mentem quicquam a corpore excipere, aut ipſam fieri perſpicaciorem quàm erat antea ſe ad corpus convertendo, ut id contendunt Philoſophi, mentem res *per converſionem ad phantaſmata* apprehendere exiſtimantes, ſed hæc omnia fiunt ex generalibus mentis cum corpore conjunctionis legibus, ut ibidem explicabo.

Sic ſtatim atque mens brachium moveri vult, brachium movetur, quamvis mens ne cognoſcat quidem quid agendum ſit ut brachium moveatur, & ſtatim atque ſpiritus animales agitantur, mens ſtatim commovetur, quamvis ne ſciat quidem an ſint ſpiritus animales in corpore.

Quum agam de affectibus, agam etiam de vinculo mutuo quod intercedit inter veſtigia cerebri & motus ſpirituum, ut & de vinculo quod eſt inter ideas & affectus, ſive commotiones mentis, hinc enim pendent omnes affectus. Hîc autem tantum agitur de mutuâ inter ideas & veſtigia analogiâ, & de mutuo vinculo veſtigiorum inter ſe invicem.

Tres cauſæ mutuæ inter ideas & veſtigia analogiæ.

Sunt tres cauſæ conſideratione maximè dignæ analogiæ idearum cum veſtigiis. Prima & quam aliæ ſupponunt eſt natura, ſive conſtans & immutabilis creatoris voluntas; naturale eſt v. g. nec e voluntate pendens vinculum inter veſtigia quæ efficiunt mons aut arbor quam cernimus & ideas arboris aut montis; inter veſtigia pariter quæ in cerebro noſtro efficiunt hominis aut animalis cujuſpiam patientis & lamentantis clamores, hominis comminantis aut nos metuentis facies, inter hæc, inquam, veſtigia atque ideas doloris, roboris, debilitatis, imo inter hæc veſtigia & ſenſus commiſerationis, metûs, aut audaciæ, qui in nobis excitantur.

Ea naturalia vincula omnium ſunt validiſſima, in omnibus hominibus in genere ſimilia ſunt, & ad vitæ conſervationem omnino neceſſaria.

Atque

Atque ideo e voluntate nostra non pendent. Si enim debile est idearum cum sonis aut certis characteribus vinculum, sique in diversis regionibus omnino diversum est, id ex eo fit quòd ex debili & mutabili hominum voluntate pendeat, atque ideo inde pendet id vinculum quòd ad vitam non omnino sit necessarium, sed tantum modo ad vivendum ut homines qui inter se rationalem fovere debent societatem.

Secunda causa analogiæ idearum cum vestigiis est temporis identitas: sæpe enim satis est nos certas quasdam habuisse cogitationes eodem tempore quo in cerebro nostro nova erant vestigia, ut vestigia non ampliùs possint imprimi, quin de integro novas illas habeamus cogitationes. Si idea Dei sese objecit menti meæ eodem tempore quo cerebrum meum hisce tribus characteribus *iah* affectum fuit, sufficiet si vestigia quæ hi characteres aut ipsorum sonus in cerebro insculpserint denuo excitentur, ut de Deo cogitem; nec de Deo cogitare potero quin statim in cerebro vestigia quædam confusa producantur horum characterum aut sonorum, quorum occasione antea de Deo cogitaveram, cùm enim cerebrum nunquam sit sine vestigiis, ea semper habet quæ aliquo modo referuntur ad res quas cogitamus; quamvis hæc vestigia utplurimùm sint admodum imperfecta atque confusa.

Tertia causa mutuæ inter ideas & vestigia analogiæ, quæque primam semper supponit, est voluntas hominum. Et certè hæc voluntas necessaria est ut analogia illa idearum cum vestigiis suum habeat modum & usui accommodetur. Si enim homines naturâ suâ ad id non propenderent ut ex mutuo inter se pacto ideas suas signis sensibilibus alligent, non modò ista analogia idearum societati esset prorsus inutilis, verum etiam perquàm inordinata & imperfecta.

Primò quia ideæ cum vestigiis arctè non ligantur, nisi cùm spiritus agitatissimi hæc vestigia profunda efficiunt & firma. Cum itaque spiritus non agitentur nisi per affectus, si homines nullo affectu sive inclinatione ad suas ipsorum communicandas aliorumque participandas cogitationes moverentur, manifestò patet analogiam accuratam idearum cum quibusdam vestigiis vix admodum debilem, cùm hisce analogiis seu vinculis regularibus & accuratis non obligentur, nisi ut ab aliis intelligi possint.

Secundò, cùm iteratus concursus earundem idearum cum iisdem vestigiis necessarius sit ad formandam analogiam seu vinculum quod diu possit conservari, quia scilicet primus concursus, nisi violento spirituum animalium motu sit comitatus, vincula fortia non potest efficere; hinc manifestò patet, nisi homines inter se mutuò consentirent, vix ac ne vix unquam futurum ut eædem ideæ eademque vestigia inter se concurrerent. Voluntas itaque hominum necessaria est ut mutua inter easdem ideas eademque vestigia analogia certum possit habere modum, licèt ista voluntas inter se consentiendi non tam ex ipsorum optione & ratione & ratione fluat, quàm ex impressione Autoris Naturæ qui nos omnes

omnes condidit ut nobis invicem mutuam conferamus opem, nosque inclinatione vehementissimâ ad id impulit, ut mutuo inter nos conjungamur vinculo per mentem, quemadmodum conjungimur per corpus.

Cæterum seculò hîc animadvertendum est mutuam analogiam idearum quæ spiritualia a nobis distincta menti nostræ repræsentant cum vestigiis cerebri non esse, nec posse esse naturalem; atque illam proinde analogiam in omnibus hominibus diversam esse, aut saltem esse posse, cùm non aliam habeat causam præter ipsorum voluntatem, & identitatem temporis de quâ suprà loquutus sum. At contrà vinculum quod est inter ideas omnium rerum materialium & vestigia quædam specialia est naturale; unde fit ut certa quædam vestigia eandem in omnibus hominibus excitent ideam. Omnes, exempli gratiâ, homines ideam quadrati proculdubio habent, dum quadratum vident, quia hæc analogia est naturalis. Sed meritò dubitari potest utrum omnes homines habeant ideam quadrati, quum hanc vocem, *quadratum*, proferri audiunt, quia nempe hæc analogia omnino pendet a voluntate. De omnibus vestigiis quæ ideis rerum spiritualium alligantur idem esto judicium.

Quia verò vestigia quæ naturâ suâ ideis alligantur mentem afficiunt, applicant & attentam præbent, plerique homines veritates sensibiles, hoc est mutuas relationes quæ sunt inter corpora percipiunt faciliùs & conservant. Sed vice versâ, quia vestigia quæ nullo alio vinculo cum ideis conjunguntur, quàm voluntario, mentem vividè non afficiunt, ideo homines res abstrusas, hoc est relationes mutuas inter ea quæ sub imaginationem non cadunt, difficilè percipiunt, multò difficiliùs retinent. Quòd si relationes illæ sint parumper complexæ tum omnino imperceptæ videntur, iis præsertim qui ejusmodi rebus non assueverunt; quia scilicet, analogiam inter ideas illas abstractas, & vestigia cerebri sui meditatione assiduâ non confirmârunt. Et quamvis alii illas relationes perfectè perceperint, citò tamen ab iis oblivioni traduntur, quia nempe hæc conjunctio nunquam æquè firma est & stricta ac naturales conjunctiones esse solent.

Difficultatem quam spiritualia & abstrusa percipiendo & retinendo experimur ex eo manare constat, quod analogiam seu vinculum mutuum quod est inter istorum ideas & vestigia cerebri vix possimus confirmare ac corroborare; ut vel ex eo patet quòd si per relationes rerum materialium possis explicare relationes rerum spiritualium, eas certè relationes clarissimas dabis, easque ita menti imprimes, ut non modò fidem certissimam obtineant, verùm etiam facillimè retineantur. Idea generalis quam de mente tradidimus in primo hujusce operis capite, hujus rei argumentum forsan est non adspernandum.

Contrà si relationes quæ sunt inter materialia aliquis ita exprimat ut nulla sit inter ideas & vestigia ipsorum vocum necessaria analogia; eas relationes vix poteris concipere, & facillimè e memoria elabentur.

Qui, exempli gratiâ, in algebrâ & analysi tirocinii rudimenta nondum.

dum depoſuerunt vix poſſunt capere demonſtrationes algebraicas, ac eas ſemel perceptas facilè oblivioni tradunt. Quia nempe cùm quadrata, exempli gratiâ, parallelogrammata, cubi, ſolida, &c. per háſce notas *aa*, *ab*, *a3*, *abc*, *&c.* deſignentur, quorum veſtigia nullam habent naturalem analogiam cum ideis quadrati, parallelogrammatis &c. mens quò ſibi fixas fingat ideas, aut iſtarum relationes examinet, non invenit.

Qui verò Geometriam vulgarem addiſcere incipiunt, facillimè & clariſſimè percipiunt demonſtratiunculas quæ ipſis explicantur, dummodò voces quibus utuntur magiſtri diſtinctè intelligant; quia ſcilicet, ideæ quadrati, circuli &c. veſtigiis figurarum quas ob oculos habent naturâ ſuâ alligantur. Nec rarò etiam contingit ut ſola figuræ quæ demonſtrationi inſervit expoſitio faciliorem ipſis det intelligentiam iſtius demonſtrationis quàm omnia ratiocinia quibus illa explicari ſolet. Quia voces, cùm inſtituto dumtaxat voluntario ideis alligentur, ideas illas ſatis promptè & diſtinctè non excitant ut omnes relationes facilè dignoſci poſſint, hinc enim præcipua manet difficultas, quàm in ſcientiis diſcendis experimur.

Ex his obiter colligere eſt, ſcriptores illos qui novas voces, novaſque figuras fingunt, ut animi ſenſa aperiant, operâ ut plurimùm ſuâ abuti. Dum clari eſſe ſtudent, fiunt obſcuri. Omnes inquiunt, voces noſtras, & characteres definimus, de iis apud cæteros convenire par eſt. Verum quidem eſt. Cæteri fatentur, ſed voluntate tantùm; dum iis ipſorum natura repugnat. Ipſorum ideæ novis hiſce vocibus alligatæ non ſunt; id enim ſine longo & frequenti uſu fieri nequit. Authores illum fortè uſum ſibi comparaverunt, Lectores verò non item. Qui mentem inſtituere ſatagit ipſam debet priùs cognoſcere. Naturæ ſeſe conformare oportet, non verò illam irritare & lædere.

Non eſt tamen Mathematicis vitio vertendus labor, quem ſuas voces accuratè definiendo ſuſcipiunt, id enim proculdubio neceſſe eſt ut tollantur æquivocationes. Sed quantùm fieri poteſt, adhibendæ ſunt voces uſu receptæ, aut quarum ſignificatio non valdè differat ab eâ quam admittere volumus. Quod non ſemper obſervatur in mathematicis.

Nec etiam algebram, qualem præcipuè illam inſtauravit Carteſius, damnare his volumus, licèt enim quarumdam hujus ſcientiæ vocum novitas menti negotium primâ fronte faceſſat, in his tamen vocibus vix ulla eſt varietas & confuſio, utilitas præterea quæ ex illâ ſcientiâ percipitur laborem in eâ exantlatum tantis exſuperat momentis, ut methodus ratiocinandi & ratiocinia cum aliis communicandi naturæ concinnior, & veritatibus occultis detegendis aptior nulla inveniri poſſit. Hujus ſcientiæ voces mentis capacitatem diverſam non agunt, memoriam non onerant, ideas noſtras & ratiocinia mirè contrahunt, ipſaque uſû ſenſibilia aliquatenus reddunt. Iſtarum denique vocum utilitas longè ſuperat utilitatem vocabulorum quibus figuræ triangulorum, quadrato-

rum, &c. exprimuntur, licèt naturalia ſint, quæ veritatum ſubobſcurarum inveſtigationi, & expoſitioni inſervire nequeunt. Sed de analogiá idearum cum veſtigiis cerebri hæc dicta ſufficiant. Jam ad mutuum veſtigiorum inter ſe invicem vinculum tranſeundum eſt, ac ideo ad vinculum mutuum quod eſt inter ideas hiſce veſtigiis reſpondentes.

II. De mutuo veſtigiorum inter ſe vinculo.

Iſtud vinculum in eo conſiſtit quòd veſtigia cerebri inter ſe invicem ita colligentur, ut ampliùs excitari non poſſint quin ea omnia quæ eodem tempore impreſſa fuerunt etiam excitentur. Aliquis, exempli gratiâ, feſto cuidam publico interfuerit, ſi omnes circunſtantias, præcipuoſque obſervet adſtantes, tempus, locum, diem, cæteraque peculiaria; ſufficiet ſi loci duntaxat meminerit, aut etiam alîus cujuſpiam circumſtantiæ minùs memorabilis, ut cæteras ſibi repræſentet. Hanc ob cauſam quando rem aliquam nomine ſuo deſignare non poſſumus, ſufficiet ſi utamur nomine quod aliquam hujus rei circumſtantiam denotet. Si, exempli gratiâ, nominis proprii Eccleſiæ cujuſdam obliti fuerimus, illam alio nomine quod ad eam aliquomodo referatur indigitabimus; illa eſt Eccleſia, verbi gratiâ, in quâ tanta erat turba, in quâ D. concionem habuit, in quam noviſſimâ die dominicâ convenimus. Si verò nominis proprii alicujus hominis non poſſimus recordari, aut illum alio nomine deſignare commodiùs ducamus, illum, exempli gratiâ, poterimus indicare per faciem ſuam variolarum cicatricibus diſtinctam, per hominem illum grandi & eleganti corpore, per parvum illum gibboſum, pro variis quibus erga illum movebimur affectibus, licèt de quoquam per contemtum loqui ſit iniquum.

Jam autem mutuum veſtigiorum vinculum, atque adeo idearum inter ſe, non eſt modò fundamentum omnium figurarum Rhetorices, ſed eo etiam vinculo nituntur innumera alia maximi momenti in Ethicâ, Politicâ, atque in genere in omnibus ſcientiis, quæ aliquam cum homine habent analogiam, ac de quibus ideo infrà ſumus dicturi.

Iſtius mutui veſtigiorum vinculi cauſa eſt *identitas* temporis quo cerebro inſculpta fuerunt. Sat enim eſt multa veſtigia ſimul formata fuiſſe, ut non niſi ſimul etiam denuo excitentur; Cùm enim ſpiritus animales viam veſtigiorum eodem tempore editorum inveniant hiulcam, per eam pergunt, quia, nempe, facilior datur tranſitus quàm per alia cerebri loca. Hinc memoria & habitus corporei cum belluis nobis communes oriuntur.

Hæc mutua veſtigiorum vincula cum ſpirituum commotionibus non ſemper conjunguntur, quia ſcilicet, ea omnia quæ videmus non ſemper nobis bona vel mala videntur, hæc etiam vincula poſſunt diſrumpi, quia cùm non ſint ſemper neceſſaria ad vitæ conſervationem eadem quoque ſemper non debent eſſe.

Sed quædam ſunt in cerebro noſtro veſtigia inter ſe invicem naturali vinculo colligata, & præterea cum quibuſdam ſpirituum motibus conjuncta, quia ſcilicet id ad conſervationem vitæ neceſſarium eſt, ipſorum-

que

que vinculum facilè saltem disjungi nequit, quia idem illud semper esse expedit. Vestigium, exempli gratiâ, ingentis altitudinis quam quis infrà se videt, & e quâ delabi periclitatur, aut ingentis alicujus molis in eum imminentis naturâ conjungitur cum vestigio quod mortem ipsi repræsentat, & cum agitatione spirituum quæ ipsum ad fugam aut fugæ desiderium incitat. Vinculum illud nunquam interrumpitur, quia nempe idem semper esse debet; consistitque in certâ fibrarum cerebri dispositione, quæ ex quo nati sumus in nobis est.

Vincula omnia non naturalia rumpi possunt & debent, quia variæ temporum & locorum circunstantiæ ipsa debent mutare ut vitæ conservationi conducant. Utile est perdici, exempli gratiâ, fugere homines sclopetis armatos in iis locis & temporibus queis istis animalibus insidiari solent venatores, aliis verò temporibus ipsas fugere non est necessarium. Itaque, ad omnium animalium conservationem necesse est dari vincula quædam vestigiorum quæ possint facilè formari & destrui; alia verò quæ non nisi difficulter possint disrumpi, alia denique quæ nunquam.

Quid ejusmodi varia vincula valeant efficere perquàm utile est disquirere. Horum enim effectus quamplurimi sunt, & ingentis momenti ad hominis omniúmque quæ ad illum spectant cognitionem.

III. De memoriâ.

Ut memoriæ natura explicetur, id quod jam sæpius dictum est revocatum velim, scilicet, varias nostras perceptiones mutationibus quæ fiunt in fibris præcipuæ cerebri partis in quâ potissimum sedet mens alligatas esse.

Hoc solùm posito memoriæ natura explicatur: Quemadmodum enim rami arboris cujuslibet, si certo quodam modo complicati aliquandiu remanserint, eodem modo facilè possunt postmodum complicari, sic fibræ cerebri, ubi semel quasdam impressiones spirituum animalium concursu & rerum objectarum actione acceperunt, ad easdem dispositiones recipiendas aptitudinem diu satis conservant. Jam autem memoria in hâc solâ facilitate consistit, quandoquidem de rebus iisdem cogitamus, cùm easdem impressiones recipit cerebrum.

Cùm spiritus animales modò vehementiùs modò leviùs agant in substantiam cerebri, cúmque res sensibiles fortiùs multò agant quàm sola imaginatio; hinc facilè comperias cur rerum omnium non sit æqualis recordatio. Cur exempli gratiâ quod multoties percepisti, vividiùs sese menti tuæ objiciat quàm quod semel aut bis tantùm. Cur eorum quæ vidisti recordatio sit distinctior quàm eorum quæ duntaxat imaginatus es; cur ideo distributio venarum in jecore certiùs & clariùs tibi innotescat, postquàm illam semel vidisti in dissectione istius partis, quàm postquàm illam multoties legisti in tractatu quodam anatomico, & sic de cæteris.

Qui ad ea quæ de imaginatione & de memoriâ dicta sunt attendet, falsúmque illud abdicabit præjudicium quo cerebrum nostrum satis ma-

gnum non judicamus ut possit vestigia & impressiones maximâ cum copiâ conservare, is certè stupendorum memoriæ effectuum, de quibus Augustinus decimo Confessionum libro mirabundus loquitur, causam maximâ cum voluptate deprehendet. Ab iis fusiùs explicandis ex professo supersedeo, id enim unumquemque sibimet ipsi aliquo ingenii conamine explicare satius existimo. Quæ enim per nos didicimus longè majorem creant voluptatem quàm quæ ab aliis accepimus.

IV. De habitibus.

Ut ad habituum explicationem deveniamus, quomodo mentem partes corporis cui conjuncta est movere concipiamus, hîc aperire operæ pretium est. Res autem sic a nobis concipitur. Verosimillimum est quibusdam cerebri locis, ubi ubi sint, semper inesse non parvam spirituum animalium copiam, qui spiritus cordis unde exiverunt calore concitatissimi ad id semper sunt parati, ut quâ data porta ruant; omnes nervi in receptaculum illorum spirituum coeunt, mens autem pollet * facultate ipsorum motum determinandi, ipsósque per nervos illos in musculos corporis deducendi. Postquàm spiritus illi musculos subiverunt, tum illos inflant ac proinde contrahunt, atque hoc pacto movent partes quibus musculi adhærent.

* Alibi explano quâ in re consistat hæc facultas.

Mentem eo quem diximus modo corpus movere quilibet facilè sibi persuadebit si ad id attendat; nempe cùm quis aliquandiu jejunus mansit, certè quoquo velit movere corpus modo, in cassum enitetur, immò vix pedibus stare poterit. At verò si liquorem aliquem maximè spirituosum, ut vinum aut aliquid simile, possit cordi instillare, protinus corpus promptius obedire sentiet, ac quolibet modo movebitur. Ex hoc enim experimento quis non videt mentem corpori suo, deficientibus spiritibus, motum indere non potuisse, at verò spiritibus suppetentibus imperium in corpus denuo recuperasse?

Jam autem musculos inflari in agitationibus brachiorum, cæterarúmque corporis partium adeo evidenter patet, támque verisimile est musculos illos non posse inflari nisi quia corpus aliquod in illos se insinuat; quemadmodum follis non potest intumescere nisi aër seu aliud quoddam corpus illum subeat; hæc, inquam, ita clara sunt ut extra omnem dubii aleam positum videatur, quòd scilicet spiritus animales e cerebro per nervos in musculos usque pelluntur, ut nempe musculi iis spiritibus inflentur, & quovis moveri possint modo. Cùm enim musculus plenus est, necessariò brevior est quàm cùm vacuus erat, unde fit ut trahat moveátque partem illam cui adhæret; porrò id videbis fusiùs in libris quos de *Affectibus* & de *homine* Cartesius in lucem edidit. Hanc tamen explicationem omnibus suis numeris demonstratam & perfectam non habemus, nec eam ut talem prodimus. Multa desiderantur quæ vix assequi possumus, sine quibus tamen explicatio illa non potest evadere perfecta. Sed hæc nihil ad rem nostram faciunt; ista enim quam tradidimus explicatio, sit vera nécne, perinde tamen inservit explanandæ habituum naturæ; si enim mens hoc modo non

do non movet corpus, illud ſaltem neceſſariò movet motu quodam huic quem explicuimus ſatis ſimili, ut conſequentias quas elicuimus poſſimus legitimè elicere.

Sed ut explicationi noſtræ inſiſtamus obſervandum eſt ſpiritus animales vias per quas ipſis tranſeundum eſt ſatis liberas apertaſque non ſemper invenire; unde fit ut, exempli gratiâ, ægrè moveamus digitos eâ celeritate quæ ad pulſanda inſtrumenta requiritur, aut muſculos pronunciationi inſervientes cùm voces linguæ peregrinæ pronuntiare volumus; ſed paulatim ſpiritus animales fluxu continuo aperiunt & planas faciunt vias illas, adeo ut temporis ſucceſſu nullam patiantur vim aut difficultatem. In hac autem promptitudine quâ ſpiritus animales per membra corporis tranſeunt conſiſtunt habitus.

Ex hac explicatione innumeræ quæſtiones quæ circa habitus ſolent agitari perquàm facillimè ſolvi poſſunt. Cur, exempli gratiâ, infantes novos habitus acquirant faciliùs quàm homines ætate provectiores. Cur veteres habitus ſpoliare ſit difficillimum. Cur homines loquendo tantam loquendi facilitatem comparaverint ut incredibili celeritate voces enuncient, immo ſæpiſſime lingua præcurrat mentem, ut ſæpius contingit in iis qui recitant orationes quas a puero didicerunt: Ut unum tamen enuncietur verbum certo quodam tempore, certóque ordine ſimul movendi ſunt multi muſculi, ut muſculi linguæ, muſculi labiorum, muſculi gutturis & diaphragmatis. Sed circa háſce quæſtiones multáſque alias curioſitatem moventes, nec inutiles nemo eſt qui ſibi non ſatisfaciat ſi tantillum meditetur; his itaque ſuperſedeo.

Ex ſuprà dictis videre eſt magnam eſſe analogiam inter memoriam & habitus, memoriámque aliquo ſenſu haberi poſſe pro habitu. Quemadmodum enim habitus corporei conſiſtunt in promptitudine quâ ſpiritus animales per quædam corporis loca tranſire aſſueverunt; ſic memoria conſiſtit in veſtigiis quæ iidem ſpiritus inſculpſerunt cerebro, quæ veſtigia efficiunt ut poſſimus rerum anteactarum recordari, adeo ut ſi nullæ perceptiones curſui ſpirituum animalium illiſque veſtigiis alligarentur, nullum foret diſcrimen inter memoriam & habitus. Nec difficiliùs concipi poteſt quo pacto belluæ mente deſtitutæ ac proinde nullius perceptionis capaces, ſuo bellulno modo, rerum quæ cerebro ipſarum impreſſæ fuerunt recordentur, quàm concipitur quo pacto varios habitus comparare poſſint; Et ſi quis ad ea quæ diximus attendat, non eſt quod magis ſtupeat quòd membra corporis belluarum paulatim varios comparent habitus, quàm quòd machina recens fabricata æquè facilè non moveatur, quàm cùm jam eâ ſæpius uſus es.

CAPUT

CAPUT VI.

I. Fibras cerebri non mutari æquè celeriter ac spiritus. II. Tres mutationes in tribus hominis ætatibus.

I. *Fibras cerebri non æquè celeriter mutari ac spiritus.*

Singulæ corporum viventium partes, solidæ æquè ac fluidæ, caro non secus ac sanguis, perpetuo agitantur motu. Cum hoc tamen discrimine, quòd motus partium sanguinis sit visibilis & sensibilis, motus verò fibrarum carnis sit omnino imperceptus. Spiritus igitur a substantiâ cerebri in eo differunt quòd spiritus animales sint agitatissimi & maximè fluidi, substantia verò cerebri aliquam habeat soliditatem stabilitatémque; adeo ut spiritus in particulas tenuissimas divisi paucis horis dissipentur, transpirando per poros vasorum quibus continentur; iisque sæpius succedant spiritus alii a prioribus penitus dissimiles: fibræ verò cerebri æquè facilè non dissipantur, in ipsis raro contingunt mutationes alicujus momenti; ipsarumque substantia nonnisi multis elapsis annis potest immutari.

II. *Tres mutationes in tribus hominis ætatibus.*

Differentiæ memorabiliores quæ in ejusdem hominis cerebro per totam vitam deprehendantur, sunt in infantiâ, in ætate virili, & in senectute.

Fibræ cerebri per infantiam sunt molles, flexiles & delicatæ, ætate provectâ fiunt sicciores, duriores, firmiores: sed per senectutem sunt penitus inflexiles, crassæ & nonnunquam humoribus superfluis intermixtæ, quos debilis hujus ætatis calor non potest dissipare ampliùs. Quemadmodum enim fibræ quibus constat caro paulatim indurescunt, & sicut caro pulli perdicis tenerior est carne ipsius perdicis annosæ, ita fibræ cerebri infantis aut adulti longè molliores & delicatiores esse debent fibris hominum ætate provectiorum.

Harum mutationum causa facilè tibi innotescet, si attendas fibras illas perpetuò agitari a spiritibus animalibus, qui circa illas multifariam circumfluunt. Quemadmodum enim venti terram cui afflant exsiccant, sic spiritus animales agitatione perpetuâ plerasque cerebri fibras paulatim exsiccant, comprimunt & consolidant, adeo ut fibræ hominum ætate provectiorum difficiliùs inflectantur fibris juniorum. Quod verò ad coætaneos spectat, vinolenti qui per multos annos vinum aut aliam potionem immoderatè potarunt, fibras habere debent solidiores & minùs flexiles quàm illi qui ejusmodi potibus per totam vitam abstinuerunt.

Variæ autem cerebri constitutiones in infantibus, in viris, & in senibus causæ sunt valde efficaces hujúsce differentiæ quæ deprehenditur in facul-

facultate imaginandi hominum qui in hisce tribus versantur ætatibus, de quibus jam loquemur; ac 1ò. quidem quid eveniat in cerebro infantis examinemus, cùm adhuc in utero matris inclusus est.

CAPUT VII.

I. De communicatione quæ est inter cerebrum matris & cerebrum infantis ipsius. II. De communicatione quæ est inter cerebrum nostrum & cæteras corporis partes quâ ad imitationem misericordiamque movemur. III. Explicatio generationis monstrorum, & propagationis specierum. IV. Quædam inordinationes mentis & inclinationum voluntatis explicantur. V. De concupiscentiâ & peccato originis. VI. Objectiones cum responsionibus.

NOs cum omnibus rebus creatis aliquo vinculo cohærere, atque cum iis omnibus quibus circumcingimur aliquâ convenire analogiâ clarum satis mihi videtur. Porro ex illâ ipsâ analogiâ, non parum percipimus utilitatis ad vitæ nostræ conservationem commoditatémque. Cum Galliâ longè arctiùs conjungimur quàm cum gente Sinarum, cum sole quàm cum stellâ aliquâ remotiore, cum ædibus nostris quàm cum alienis. Quæ propiora nobis sunt nos propiùs attingunt. Vinculis quibusdam imperceptis strictiùs hominibus quàm belluis, cognatis & amicis quàm peregrinis, iis a quibus vitæ nostræ conservatio pendet, quàm iis a quibus nil metuimus speramúsve, adhærescimus.

Porro quod in illâ quæ nos inter cæterósque homines deprehenditur naturali conjunctione potissimùm observatu dignum est in eo consistit, quòd hæc conjunctio eò arctior sit quò iis hominibus indigemus magis, Cognati & amici mutuo conjunguntur vinculo, Ipsorum dolores, calamitates, voluptates, gaudia inter utrosque communia dicas. Quæcunque enim sentiunt patiuntúrve amici nostri nos pariter sentimus patimúrve, ipsorum habitu externo scilicet commoti. Quia tamen sine iis vivere possumus, conjunctio illa mutua & naturalis quæ nos inter & ipsos intercedit non est omnium conjunctionum arctissima.

I. De communicatione quæ est inter cerebrum matris & cerebrum infantis ipsius.

Infantes in utero materno quorum corpus nondum omnino formatum est per se tantâ sunt debilitate & egestate, ut conjunctione omnium arctissimâ cum matribus conjungi debeant. Et licèt ipsorum mens a mente matris sit separata, cùm tamen ipsorum corpus ab ipsius matris corpore non sejungatur, utrumque iisdem prorsus sensationibus, iisdémque affectibus affici existimandum est; uno verbo eædem cogitationes

quæ in mente matris occaſione motuum corporis excitantur in ipſis excitari debent.

Quicquid mater videt, audit, ſentit, patitur, illud pariter videt, audit, ſentit & patitur infans. Cùm enim oris ſpecies totúſque corporis habitus hominis motu aliquo violento perciti adſtantes pervadat penetrétque, & eos in ſimilem animi motum veluti transformet, quamvis homo ille cum adſtantibus non ſtrictè conjungatur; Cùm hæc, inquam, ita ſint, quis meritò non credat matrem infanti eaſdem quibus ipſa afficitur ſenſationes imprimere poſſe; eoſdémque in eo affectus excitare? Corpus enim infantis unum eſt corpus cum corpore matris: ſanguis ſpiritúſque utrique ſunt communes. Jam autem ſenſationes & affectus a motibus ſanguinis & ſpirituum pendent ordine naturæ, iſtique motus e matre ad infantem neceſſariò tranſeunt. Ergo omnes affectus, omnes ſenſationes & in genere omnes perceptiones quæ corporis occaſione fiunt matri & infanti communes ſunt.

Hæc mihi quidem multis de cauſis videntur omni exceptione majora, ſi enim attendas ſæpe fieri ut mater felis conſpectu maximè perterrita infantem pariat qui pariter, quotieſcunque tale conſpicit animal, totus perhorreſcit, hinc facilè colligas illum infantem maximo jam horrore animi, atque non ſine magnâ ſpirituum commotione id vidiſſe quod mater eum in utero geſtans videbat, quoniam ipſe felis nullo eum malo afficientis conſpectus tam ſingulares adhuc in eo producit effectus. Hæc tamen non propono niſi tanquam hypotheſin quandam, quæ meo quidem judicio infrà demonſtrabitur. Omnis enim hypotheſis quæ difficultates quaſlibet ſolvere poteſt ut axioma quoddam infractum haberi debet.

II. De communicatione quæ eſt inter cerebrum noſtrum & cæteras corporis noſtri partes quæ nos ad imitationem & miſericordiam impellit.

Vincula inviſibilia quibus Author Naturæ ſua inter ſe connectit opera ipſius ſanè ſapientiâ hominúmque admiratione digna ſunt. Hæc nobis ſimul documento & admirationi eſſe debent, ſed de iis ne per ſomnium quidem cogitamus, cæcorum adinſtar ducem ſequimur, nec eum videmus, rationémque quâ nos ducat ignoramus. Natura æquè ac ipſius Author nos latent, motus qui in nobis excitantur ſentimus quidem, ſed ad cauſas motrices non attendimus. Nulla tamen eſt cognitio quæ nobis ſit magis neceſſaria. Ex hac enim eorum omnium quæ ad hominem pertinent pendet explicatio.

In cerebro noſtro haud dubiè quædam eſt diſpoſitio atque compages quæ nos ad imitationem naturali quodam fert motu; id enim ſocietati civili neceſſe eſt. Non modò liberi parentibus, diſcipuli magiſtris, inferiores ſuperioribus credere & morem gerere debent; ſed prætereà omnes homines ad id naturâ ſuâ comparati eſſe debent ut iiſdem ſeſe accommodent agendi rationibus, iiſdémque etiam actionibus quibus uti ſolent homines quibuſcum degunt. Ut enim homines inter ſe conjungi poſſint, ſimiles eſſe debent & quoad corpus & quoad ingenium: Atque iſtud principium eſt innumerarum rerum de quibus infrà: Cæterùm

terùm ad ea quæ hoc capite dicturi sumus, istud adhuc monitum velim, nempe in cerebro esse dispositiones quasdam naturales quæ nos ad misericordiam æquè ac ad imitationem ferunt.

Sciendum est igitur non modò spiritus animales in eas corporis partes sponte ferri, ut eadem agamus, iisdémque moveamur motibus quæ cæteri homines nobis adspicientibus agunt, quibúsque moventur, sed etiam ut eorum vulnera, si fas sit ita loqui, quadantenus accipiamus, miseriarúmque misereamur; Quum enim, ut id experientiâ constat, in hominem quempiam ictu violento percussum aut graviter saucium oculos attentos defigimus, tum spiritus in eas corporis nostri partes magno nisu decurrunt quæ partibus illius hominis læsi respondent, nisi cursus spirituum, aliâ aliquâ parte satis vehementer & de industriâ titillatâ, aliorsum deflectatur, aut nisi fluxus naturalis ad cor & viscera, qui in motibus subitaneis contingere solet, secum trahat aut immutet fluxum illum de quo loquimur, aut nisi denique idem efficiat conjunctio aliqua insolita vestigiorum cerebri cum motibus spirituum.

Illam spirituum in partes corporis nostri quæ respondent partibus quas in aliis vulnerari cernimus translationem in hominibus delicatis, quorum imaginatio vivida est carnésque teneræ & molles, experiri facile est. Fremitum enim quemdam in cruribus sentiunt, si in hac alicujus hominis parte ulcus videant, aut eundem hominem percuti in illâ parte conspiciant. Rem confirmabit quod amicus quidam ad me nuper rescripsit. *Ægrotante*, inquit ille, *sene quodam qui apud sororem meam degebat, factum est ut junior ancilla candelam admoveret, dum ægro venæ pedis inciderentur, simul ac illa scalpellum vidit infixum, tantus pavor ipsius invasit artus ut per triduum aut quatriduum in eodem pedis loco quem viderat incidi dolorem senserit adeo acerbum, ut per illud tempus in lecto decumbere coacta fuerit.* Atque hujúsce rei causa hæc est, spiritus scilicet in illas corporis partes sese violenter diffundunt; quo facto partes illæ intensiores factæ vehementiorem in mente excitant sensationem, ut sibi ab incommodis quæ aliis inferri videt præcaveat.

Ea corporum *compassio* in mente commiserationem efficit, ac ad aliorum dolores leniendos nos adducit, quia hoc etiam pacto nostros lenimus. Quid plura? nostram compescit malignitatem crudelitatémque: horror enim quem sanguis creat, & mortis formido, uno verbo, impressio illa quam efficit *compassio* ab interficiendis belluis illos etiam plerunque deterret apud quos bruta nil aliud esse præter machinas quasdam certissimè constat; plerique homines belluas illas non possunt trucidare, quin repercussu compassionis ipsi lædantur.

Porro hîc sedulò observandum est visum sensibilem vulneris quo quispiam affectus est eò gravius in adspectantibus vulnus efficere quò debiliores sunt & delicatiores; Cùm enim visus ille sensibilis anima-

les ſpiritus in eas corporis partes magnâ velocitate concitet quæ partibus in alio læſis reſpondent, ſpiritus illi in fibras corporis teneri majorem efficiunt impreſſionem quàm in fibras corporis robuſti.

Homines itaque robuſti atque vegeti cædis alicujus conſpectu non læduntur; & ad commiſerationem non ideo moventur quòd viſus ille corpus ipſorum infeſtet, ſed quòd ipſorum rationem offendat. Reorum non miſerentur exorari aut flecti nequeunt. Fœminæ verò & infantes vulnera aliis inflicta ægrè admodum & anxiè ferunt, magnâ miſerorum commiſeratione moventur motu quodam mechanico. Nec ſine ſollicitudine belluam vociferantem audire poſſunt.

Infantes verò quod ſpectat qui adhuc ſunt in utero matris, cùm fibras habeant longè molliores quàm ſunt fibræ fœminarum & infantium recens natorum, curſus ſpirituum in iis mutationes longè majores efficere debet ut infrà patebit.

Quicquid ſuprà dixi habeatur etiam ut ſuppoſitio quædam, per me licet. Sed iſtam hypotheſin optimè intellectam velim, ut ea quæ hoc capite ſum expoſiturus diſtinctè etiam pòſſint intelligi. Hæ duæ hypotheſes a me ſuprà poſitæ clavis ſunt multorum quæ vulgò difficillima & abſtruſiſſima habentur, quæque revera hiſce ſuppoſitionibus non admiſſis explanari nequaquam poſſent; en tibi exempla.

III. Explicatio generationis monſtrorum, & propagationis ſpeciei.

Septem aut octo abhinc annis Pariſiis in inſanabilium Noſocomio juvenis erat ab ortu mente captus, omnibúſque fractus membris quibus frangi ſolent rei. Per viginti penè annos in eo ſtatu vixit. Non pauci illum viderunt, & ipſa defuncta Regina Regis noſtri mater iſtud noſodochium inviſens, illum juvenem videndi, ipſiúſque brachia & crura ubi erant confracta contrectandi curioſitate ducta eſt.

Ex hypotheſibus jam poſitis hujúſce infortunii hæc fuit cauſa, nempe cùm ipſius mater reum mox crurifragio plectendum eſſe accepiſſet, iſtius ſupplicii teſtis oculata eſſe voluit. Singuli ictus quibus exceptus eſt miſer ille imaginationem iſtius matris & repercuſſu quodam cerebrum tenerum delicatúmque ipſius infantis, vehementer * affecerunt. Fibræ cerebri iſtius fœminæ oppidò fuerunt commotæ, quin & forſan fractæ in quibuſdam locis curſu violento ſpirituum ad rei adeo terribilis conſpectum agitatorum; ſatis tamen in iſtis fibris ſoliditatis fuit, ut ipſarum ordo & compages penitus non deſtrueretur; cùm, vice verſâ, fibræ cerebri infantis non poſſent reſiſtere rapido curſui ſpirituum, penitus detritæ fuerunt, tantúmque fuit illud detrimentum, ut eo ejus ingenium per totam vitam fuerit labefactatum, & hanc ob cauſam natus eſt inſipiens. Jam cur iiſdem corporis partibus quibus reus quem mater ultima patientem conſpexerat confractus eſſet, videndum eſt.

* Juxta priorem hypotheſin.

Ad conſpectum ſupplicii fœminæ adeo horrendi, ſpiritus animales e ce-

e cerebro in cæteras corporis partes partibus in quibus reus plectebatur respondentes rapidè confluxerunt, * nec res secus contigit in infante. Quia verò ossa matris horum spirituum impetui resistere valebant, illæsa remanserunt, nullum fortè etiam dolorem, nullúmque horrorem sensit in brachiis & cruribus, dum per illas partes rumpebatur reus. At verò cursus ille rapidus spirituum partes ossium infantis molles & teneras disrumpere valuit. Ossa enim inter corporis partes ultima conformantur, & in infante, dum est in utero matris, soliditatis stabilitatísque oppidò parum habent. Porro illud observandum est quòd nempe, si mater spirituum illorum cursum violentâ titillatione aliorsum deflexisset, ipsius infans cum ossibus fractis non prodiisset, sed graviter læsa fuisset pars illa quæ parti versùs quam mater cursum spirituum deflexisset respondisset, ut jam suprà monui.

* Juxta alteram suppositionem.

Istius sinistri casûs explicatio quam tradidimus inservire etiam potest explicationi plurimorum hujúsce generis; cur exempli gratiâ, cùm mulieres gravidæ homines in quorum facie aliquis apparet nævus adspicientes eosdem nævos infantibus insculpant, & in iisdem corporis partibus. Nec proinde immeritò monentur sese in aliquâ corporis parte occultâ confricare, cùm aliquid insolentis percipiunt, vel motu aliquo violento rapiuntur: hinc enim fieri potest ut nævi seu quodlibet aliud partibus illis occultis imprimantur, facie illibatâ.

Exempla similia exemplo mox allato sæpissime nobis suppeterent, si infantes tantis acceptis vulneribus diu superstites remanere possent, sed plerunque nil sunt præter abortivos partus. Plerique enim infantes in utero matris quamquam bene valentis morientes non aliam ob causam moriuntur quàm ob terrorem aliquem, flagrantem cupiditatem, aut alium quemlibet motum violentum matris. Ecce aliud exemplum satis speciale.

Ante unum annum, dum Divi Pii relatio inter Sanctos festo solenni celebraretur, mulier quædam prægnans, istius Sancti imagine attentè nimis consideratâ, infantem huic imagini prorsus similem enixa est. Os senis, quantùm quidem in infante imberbi fieri potest, gerebat. Ipsius brachia super pectus decussata erant, lumina ad cœlum tollebat, erat fronte angustissimâ, quia nempe vix apparebat frons istius imaginis versùs Ecclesiæ fornicem erectæ, cœlúmque adspicientis; mitram quandam habebat humeris inversam vestigiis sphæricis distinctam, ubi mitræ gemmis solent obduci. Uno verbo infans ille imaginem, juxta quam mater vi imaginationis suæ ipsum formaverat, admodum referebat. Nemo est cui Parisiis id videre non licuerit æquè ac mihi, cum infans ille in spiritu vini diù satis fuerit conservatus.

Cæterum istud speciale est in hoc exemplo, quòd non hominis vivi motuque aliquo commoti, sed imaginis duntaxat conspectus id prodigii

 digii

digii potuerit efficere; at sanè ille conspectus non fuit sine summâ spirituum agitatione ac sensationibus vividissimis, sive ex matris ad id quod videbat applicatione, sive ex commotione quam in illâ festi tumultus excitabat.

Matre igitur in illam imaginem totâ defixâ, spiritibúsque ipsius vehementer agitatis, infans, juxta priorem suppositionem, eandem imaginem cum applicatione & spirituum agitatione æquè ac mater videbat. Mater istâ imagine vividè percussa ad ipsius habitum saltem externum sese componebat, juxta posteriorem suppositionem; cùm enim ipsius corpus omnino formatum esset, fibræque carnis satis duræ essent ut spirituum cursui resistere possent, in omnibus imagini similem se præbere nequibat. Cùm verò fibræ carnis infantis essent admodum molles, ac ideo ad quoslibet suscipiendos situs aptæ, fluxus spirituum rapidus ea omnia in ipsius carne effecit, quæ ad id necessaria erant ut imagini omnino similis evaderet, atque penè, saltem quantùm poterat, perfecta fuit imitatio cui infantes magis sunt idonei. Sed figura quam ex illâ imitatione corpus infantis contraxit ipsius mortis fuit causa.

Quid possit efficere vis imaginationis matrum multis aliis exemplis, quæ apud Authores extant, possemus demonstrare. Quos enim quandoque fœtus edunt abortivos? Non modò infantes informes, sed etiam fructus quos gustare cupiverunt, poma, pyra, uvas, aliáque similia enituntur. Dum matres, exempli gratiâ, pyra imaginantur, ipsorúmque comedendorum desiderio flagrant, infantes ea pariter imaginantur, eorúmque pari flagrant desiderio, sive jam animatus sit fœtus, sive non, jam autem cursus spirituum fructûs exoptati imagine excitatus sese diffundit per corpusculum ad figuram mutandam propter mollitiem aptissimum, & sic miseri illi infantes in ea transformantur quæ cupiverunt avidiùs. Matres verò ex eo nil accipiunt detrimenti, ipsarum, scilicet, corpus non est satis molle ut possit suscipere figuram eorum quæ imaginantur. Ea itaque imitari, ipsísque similes fieri nequeunt.

Nec putandum est mutuam illam convenientiam quam exposui, quæque tot infortuniorum causa est, esse aut inutilem aut contra ordinem naturæ institutam, vice versâ propagationi corporis humani, formationique fœtûs videtur perquàm utilis, quin omnino necessaria est ad transmissionem quarundam cerebri dispositionum quæ pro temporibus & locis variæ esse debent, agnorum enim cerebrum in quibusdam regionibus ita comparatum esse debet ut fugiant lupos, quia, scilicet, in illis locis multi, ipsísque valde formidabiles extant.

Illa quidem communicatio cerebri matris cum cerebro infantis funestis casibus est interdum comitata, cùm matres motu aliquo violento sese abripi sinunt. Attamen sine illâ communicatione mulieres & animalia fœtus ejusdem speciei edere non possent.

Quamquam enim ratio formationis *fœtûs* in genere potest explicari, ut id non frustrà tentavit Cartesius, sine tamen illâ communicatione cerebri

cerebri matris cum cerebro infantis vix poteſt explicari cur, exempli gratiâ, equa non gignat bovem, aut gallina ovum perdicis aut alicujus alîus avis. Qui de eâ fœtûs formatione ſunt meditati a meâ, ni fallor, ſententiâ non abludent.

Fateor equidem eam eſſe omnium veroſimillimam, & experientiæ maximè conformem opinionem quâ ſtatuitur infantes jam formatos eſſe ante actionem illam quâ concipiuntur, matréſque nihil ipſis dare præter incrementum per tempus graviditatis. Illa tamen communicatio ſpirituum animalium & cerebri matris cum ſpiritibus & cerebro infantis valde conferre videtur ad determinandum illud incrementum, atque ad dirigendas partes illas quæ ipſius nutritioni inſerviunt, ita ut inter ſe combinentur in ipſius corpore eodem prope modo ac in corpore matris, uno verbo ad efficiendum ut infans ſit ſimilis matri aut ſaltem ejuſdem ſpeciei; ídque non obſcurè liquet ex iis quæ contingunt cùm matris imaginatio eſt inordinata, & cùm motus aliquis violentus naturalem ipſius cerebri diſpoſitionem mutat; tum enim, ut mox explicuimus, hæc communicatio conformationem corporis infantis mutat, matréſque nonnunquam fœtus abortivos edunt eò ſimiliores fructibus quos cupiverunt, quò ſpiritus faciliùs per fibras corporis infantis tranſeunt.

Non negamus tamen Deum ſine hâc communicatione quæcunque ad propagationem ſpeciei neceſſaria ſunt adeo accuratè & regulariter in ſæcula infinita diſponere potuiſſe, ut matres nunquam abortiviſſent, immo etiam liberos ejuſdem magnitudinis ejuſdémque coloris, ac per omnia ſimiles ſemper peperiſſent. Noſtrum enim non eſt Divinam potentiam imbecilli imaginatione dimetiri, nec novimus quibus motus rationibus opus ſuum ita conſtruxerit.

Plantæ & arbores alias arbores aliaſque plantas ſibi ſimiles accuratè ſatis producunt ſine iſtius communicationis ope, volucres & multa alia animalia illâ communicatione non indigent ut animalia diverſa foveant & excludant, cùm ovis diverſæ ſpeciei incubant, ut cùm, exempli gratiâ, gallina incubat ovis perdicis. Nec tamen fortè immeritò quis poſſet exiſtimare in ſeminibus & ovis jam contineri plantas & aves quæ ex iis educuntur, ipſáque avium corpuſcula jam conformata fuiſſe communicatione ſuprà memoratâ, plantáſque ſuam etiam accepiſſe conformationem aliâ communicatione æquipollenti; ſed id forſan nil aliud eſt præter meram conjecturam; deinde licèt id certo aliquo niteretur fundamento, quænam ſint quæ Deus facere poteſt non tutum eſt ex iis quæ fecit judicare.

Qui tamen animadvertet plantas quæ matris actione incrementum accipiunt ipſius ſimilitudinem longè meliùs referre, quàm quæ ex ſemine naſcuntur; tulipas, exempli gratiâ, quæ ex bulbis producuntur ejuſdem eſſe coloris cum matre, cùm contrà quæ e ſemine oriuntur ab eâ fere ſemper differant; qui, inquam, ad hæc attendet eò certè adducetur

cetur ut credat communicationem matris si omnino necessaria non sit ut fructus sit ejusdem speciei cum eâ, ad id saltem prorsus necessariam esse ut fructus matri sit omnino similis.

Quamvis itaque Deus præsenserit hanc communicationem cerebri matris cum cerebro infantis quandoque causam fore extinctionis multorum fœtuum, & generationis monstrorum, propter inordinationem imaginationis maternæ; illa tamen communicatio adeò admirabilis est, adeoque necessaria, tum ob causas suprà jam memoratas, tum ob plurimas alias quæ his possent accedere, ut incommoda illa Deum à consilio suo deterrere non debuerint. Aliquo sensu Deus monstra formare non habuit in animo, certè si Deus unicum crearet animal, illud informe non crearet. At verò opus admirabile rationibus simplicissimis perficere, omnésque res conditas mutuis connectere vinculis apud se decernens, quosdam effectus ex rerum illarum concatenatione & naturâ necessariò sequuturos prævidit; consilium tamen idcirco non mutavit. Quamvis enim monstrum, si illud solùm consideres, sit opus quoddam imperfectum, si tamen cum cæteris commisceatur rebus creatis, mundum certè imperfectum aut creatoris sapientiâ indignum non reddet, si conferatur opus cum rationum quibus producitur simplicitate.

Quid matris imaginatio valeat in corpus infantis fusè satis explicuimus, jam quid in ipsius mentem agere possit videamus; atque hoc pacto primos errores intellectûs & voluntatis hominum in suâ origine detegamus. Istud enim potissimùm ad institutum nostrum pertinet.

IV. *Quidam errores mentis, inclinationésque voluntatis explicantur.*

Vestigia cerebri sensationes & ideas in mente excitare, commotionésque spirituum animalium nunquam fieri in corpore, quin protinus motus ipsis respondentes in mente excitentur, pro certo constat; uno verbo, omnes passiones sensúsque corporei nunquam sine veris sensationibus verísque mentis affectibus excitantur. Jam autem, juxta primam suppositionem nostram, matres vestigia cerebri sui, ac deinde motus spirituum animalium in infantes transferunt. Ergo & in infantium mente easdem sensationes eosdémque quibus ipsæ afficiuntur affectibus excitant; ac proinde ipsorum cor & rationem multifariam corrumpunt.

Si tot infantes gerunt in facie nævos aut vestigia ideæ quæ matrem feriit, quamvis fibræ cutis spirituum cursui longè fortiùs reluctentur quàm partes molles cerebri, & quamvis spiritus sint multò agitatiores in cerebro quàm in cute; si, inquam, hæc ita sint, quis inficietur spiritus animales matris agitatione suâ immoderatâ in cerebro infantium multa imprimere vestigia? Jam autem cùm vestigia profunda cerebri & commotiones spirituum ipsis respondentes diu & non rarò per totam vitam permaneant, hinc liquidò patet perpaucos infantes nasci qui aliquâ in re non sint ingenio obliquo, quique alicui affectui non sint mancipati; quia scilicet perpaucæ sunt fœminæ

quæ

quæ vitiis quibusdam aut infirmitatibus non laborent, qúæque per graviditatis tempus motu aliquo violento percitæ non fuerint.

Isthæc experientiâ quotidianâ plus satis comprobantur; nec raro videas domos totas in quibus infirmitas quædam imaginationis hæreditaria est. Verùm exempla specialia huc afferre necesse non judicamus. Immo satius erit si ad nonnullorum solamen afferamus istas infirmitates parentum non esse naturales, hoc est humanæ naturæ essentiales, ac proinde vestigia cerebri, quæ istarum infirmitatum sunt causa, posse deleri temporis successu.

Haud abs re tamen erit hîc proferre exemplum Jacobi Regis Britanniæ, de quo Eques Dygbi in Libro suo de Pulvere Sympathico mentionem habet. Hæc sunt quæ in hoc Libro asserit. Nonnulli Scotiæ Magnates Mariæ Stuard, dum Jacobum Regem in utero gestaret, cubiculum ingressi ipsius Secretarium gente Italum, ipsâ rem videlicet conspiciente, confoderunt, quamvis Secretario obviam sese tulisset, ut cædem illam præverteret; in hoc autem conflictu vulnera leviora accepit Regina, terrorque inde secutus in ipsius imaginatione tam alta impressit vestigia, ut cum infante quem in utero gestabat communicarentur, adeo ut Rex Jacobus per totam vitam gladium strictum conspicere non ausus fuerit. Ipse Dygbi asserit se rem fuisse expertum, cùm institutus fuit Eques. Quippe Rex gladium quo ejus humerum attingere debuisset in faciem rectà divertit, & nisi quis Regis manum deduxisset, Equitem sauciavisset. Tot ejúsce rei extant exempla, ut ad authores confugere videatur inutile. Nec quemquam esse credo qui eat inficias. Multi enim sunt qui muris, soricis, felis, ranæ, ac præcipuè reptilium, ut serpentum & colubrium, visum ferre nequeunt; unde autem odii tam insolentis causa petenda est, nisi ex metu ad illorum animalium conspectum matribus per graviditatem injecto?

V. Concupiscentia, & peccatum originis explicantur.

Verùm, quod præcipuè observatum velim, admodum verisimile est homines adhuc hodie in cerebro conservare vestigia & impressiones primorum Parentum. Quemadmodum enim animalia producunt animalia sibi similia cum similibus in cerebro vestigiis, unde fit ut animalia ejusdem speciei, iisdem inter se afficiantur sympathiis & antipathiis, easdemque in iisdem circumstantiis edant actiones; Ita primi nostri Parentes post peccatum tot tamque alta ex rebus sensibilibus acceperunt vestigia, ut ea cum posteris communicare facilè potuerint, adeo ut summa illa versùs res sensibiles propensio, quam ab utero matris contrahimus, ingénsque illa quâ sic affecti a Deo distamus intercapedo ex suprà dictis non incommodè possit explicari.

Cùm enim, juxta ordinem a naturâ præstitutum, cogitationes mentis vestigiis cerebri debeant respondere, jam tum peccati labe inquinati non immerito dicimur quum in utero materno sumus conformati, ex eo enim tempore voluptatibus sensuum summopere adhærescimus. Iisdem affecti vestigiis ac parentes easdem etiam cogitationes easdémque ad

ad res sensibiles inclinationes nos habere par est.

Vide Illustrationem circa peccatum originis.

Itaque cum concupiscentiâ & peccato originis nasci debemus, si concupiscentia nihil aliud sit præter actionem naturalem vestigiorum cerebri in mentem, ut rebus sensibilibus adhæreat, certè cùm concupiscentiâ nos nasci oportet. Si peccatum originis nihil est præter regnum concupiscentiæ, istósque conatus menti & cordi infantis tyrannicè dominantes, certè nascimur in peccato originis. Jam autem verisimillimum est regnum concupiscentiæ aut ipsius victoriam illud esse quod in infantibus peccatum originis, in hominibus verò liberis peccatum actuale dicitur.

Divus Paulus Rom. cap. 6. 5. 12. 14. &c.

VI. Objectiones cum responsis.

Si ad hæc duo quæ certissima sunt seriò attendas, 1°. scilicet transmitti peccatum originis per corpus modò & per generationem, nec mentem generari; 2° corpus in mentem agere eámque corrumpere non aliter posse quàm per istius cerebri partis vestigia ex quâ naturâ pendent ejus cogitationes, tibi, spero, pro comperto erit peccatum originis eo quo explicui modo transmitti.

Unum tamen experientiæ contrarium ex statutis dogmatibus colligi posse videtur, nempe matrem infanti habitus & inclinationes suis similes, eandémque cum ipsâ ad imaginandum & res jam cognitas ediscendum facilitatem communicare debere. Hæc enim omnia, ut jam dictum est, pendent duntaxat a vestigiis cerebri. Jam autem vestigia cerebri materni ad infantes transire pro certo constat. Id enim exemplis e genere humano depromptis probavimus, & insuper exemplo animalium confirmavimus quorum catuli cerebrum habent iisdem quibus parentes vestigiis refertum. Unde fit ut animalia ejusdem speciei vocem eodem modo flectant, membra similiter moveant, iisdem denique ad prædam captandam ac sese ab insidiatoribus tutanda utantur artibus. Cum igitur vestigia matrum cerebro infantum insculpantur & imprimantur, infantes cum iisdem habitibus iisdemque dotibus quibus præditæ sunt matres nasci deberent: quin & eos habitus illasque dotes per totam vitam conservare deberent; cùm habitus a teneris annis contracti diutius permaneant. Quod tamen experientiæ repugnat.

Ut huic objectioni satisfiat, sciendum est in cerebro duo esse vestigiorum genera. Alia sunt naturalia, seu naturæ humanæ propria; alia verò acquisita. Naturalia vestigia sunt profundissima, nec possunt planè deleri, acquisita verò, utpote minùs alta, facilè deperduntur; quamvis autem naturalia & acquisita non aliter inter se differant quàm gradibus, ac priora sæpe posterioribus sint debiliora, cùm quotidie animalia rebus quæ vestigiis illis naturalibus prorsùs contrariæ sunt assuefiant (canis, exempli gratiâ, consuetudine & disciplinâ eò adducitur ut a pane aut perdice quam videt sentítque abstineat.) Inter illa tamen vestigia istud intercipitur discrimen, quòd naturalia vinculis quibusdam imperceptis cum cæteris corporis partibus colligentur. Omnia enim nostræ machinæ organa operam mutuam inter se conferunt, ut in statu

ſtatu naturali permaneant. Singulæ corporis noſtri partes ſibi mutuò ſuppeditant omnia ad conſervationem ſive inſtaurationem veſtigiorum naturalium neceſſaria. Itaque penitus deleri nequeunt, cúmque illa deleta putas, tunc reviviſcere incipiunt.

At verò veſtigia acquiſita, quamvis majora, profundiora & fortiora naturalibus, paulatim tamen deperduntur niſi eorum conſervationi, perpetuâ cauſarum quibus producta ſunt applicatione, conſulas; cæteræ enim partes ad corporis ipſorum conſervationem nil conferunt, quin potiùs ad ea abolenda ac penitus deſtruenda perpetuò connituntur. Hæc veſtigia cum vulneribus quæ accipere ſolet corpus poſſunt comparari. Vulnera ſunt quæ cerebrum accepit, ſed quæ ſponte ſuâ, ut vulnera corporis, mirâ machinæ conſtructione ſanantur. Si in alicujus genâ inciſio fieret etiam major ipſo oris hiatu, foramen illud paulatim ſolidaretur, ſed oris hiatus ſolidari nequit, quippe qui naturalis ſit. Eadem eſt ratio veſtigiorum cerebri; quæ naturalia ſunt ea nunquam delentur, cetera temporis ſucceſſu evaneſcunt; ex eâ autem veritate innumeræ in ethicâ deduci poſſunt conſequentiæ.

Cùm igitur in corpore nihil ſit quod veſtigiis naturalibus non reſpondeat, in infantes integra tranſmittuntur. Pſittaci itaque pſittacos eâdem voce, eâdem garrulitate præditos edunt. Quia verò veſtigia acquiſita in ſolo remanent cerebro, nec toti corpori reſpondent, niſi parumper, cùm videlicet motibus illis qui in affectibus violentis excitari ſolent impreſſa fuerunt, veſtigia illa in infantes tranſmitti non debent. Sic pſittacus qui Domino ſuo ſalutem dicit, pſittacos non edet ita inſtitutos ut poſſint idem facere, nec Viri Docti ſuſcipient liberos ſibi ſimiles.

Quamvis igitur quicquid in cerebro matris agitur in cerebro infantis etiam agatur eodem tempore; matérque nihil videre, ſentire, imaginari poſſit, quin protinus idem videat, ſentiat, imaginetur infans; ac denique quamvis omnia falſa matrum veſtigia corrumpant imaginationem infantium; nihilominùs cùm veſtigia illa non ſint naturalia, eo quem explicuimus ſenſu, mirum videri non debet, ſi ut plurimùm deleantur ſtatim atque infantes prodierunt in lucem. Tum enim cauſa quæ veſtigia illa formabat fovebatque deſinit. Naturalis corporis conſtitutio ad ipſorum deſtructionem tendit, & res ſenſibiles alia imprimunt veſtigia profunda & plurima, quæ illa penitus delent quæ in infantibus dum erant in utero matris formata fuerant. Si enim quotidie contingit ut dolor acerbus dolorum quos antea ſumus perpeſſi ſenſum extinguat, quantò magis ſenſationes vividæ, quales ſunt ſenſationes infantium quum primùm res objectæ agunt in organa ſenſuum delicatula, delebunt veſtigia pleraque quæ ex eiſdem rebus objectis veluti quodam repercuſſu tantùm acceperunt, cùm adversùs illorum impetum uteri materni clypeo defenderentur.

Ubi tamen veſtigia ex vehementi quodam affectu & cum violentiſſimâ ſanguinis & ſpirituum agitatione matris efformata fuêre, in cere-

 brum

brum ac etiam in totum corpus infantis tantâ vi agunt, ut vestigia in eo imprimant æquè profunda & firma ac vestigia naturalia, ut patet ex exemplo Equitis Dygbi, ut & infantis illius qui natus est mente captus & fractus membris, cujus in cerebro omnibúsque membris tantùm attulerat detrimenti imaginatio matris; ac denique exemplo generalis humanæ naturæ corruptionis.

Nec est quòd quis miretur filios Regis Britanniæ eâdem infirmitate quâ pater non laborasse. Primò enim ejusinodi vestigia toti corpori non imprimuntur ut vestigia naturalia. Secundò, mater cui non eadem erat infirmitas, illam firmâ constitutione suâ ab infantibus suis arcuit. Quippe, quod tertium erit, mater multò magis agit in cerebrum infantis quàm pater, ut patet ex suprà dictis.

Verùm observandum est hæc argumenta quibus ostendimus liberos Jacobi Regis Angliæ infirmitatis paternæ participes esse non debuisse, non impedire tamen quominùs peccatum originis, sive summa illa qua in res sensibiles ferimur propensio, ac prope infinita quàm a parentibus hausimus a Deo aversio possit explicari, quippe vestigia cerebro primorum Parentum a rebus sensibilibus insculpta, fuêre profundissima, affectibus violentis comitata, & adaucta perpetuo rerum sensibilium & ad vitæ conservationem necessariarum usu, non modò in Adamo & Evâ, sed etiam, quod notatu dignum est, in Sanctorum sanctissimis, in cunctis hominibus & fœminis ex quibus oriundi sumus, corroborata, adeo ut nihil in naturâ adversùs hanc corruptionem reniti potuerit, tantùm igitur abest ut vestigia illa primorum Parentum paulatim deleantur, ut potiùs de die in diem augescere debeant; certè nisi Jesu-Christi gratia hunc torrentem perpetuò coërceret, quod olim cecinit Poëta Ethnicus suam nancisceretur veritatem:

Ætas Parentum pejor avis tulit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitiosiorem.

Nam, quod sedulò observatum velim, vestigia quæ in piissimis matribus pietatis sensum excitant, nullam infantibus quos utero gestant impertiunt pietatem; vestigia verò quæ ideas rerum sensibilium excitant, & ex quibus violenti nascuntur affectus, in infantibus sensum & amorem rerum sensibilium haud dubiè excitant.

Supponamus, exempli gratiâ, matrem quandam ad Dei amorem ferri motu spirituum qui vestigium imagine senis venerandi impressum comitatur, quia nempe illa ideam Dei imagini senis alligavit; id enim fieri potest, ut in capite de communi idearum vinculo vidimus, quamvis nulla sit inter Deum & imaginem senis analogia: hoc posito, certè mater in cerebro infantis nihil aliud præter imaginem senis & propensionem quandam versùs senes efficere poterit, quod ab amore Dei quo afficitur longè differt. Nulla sunt enim vestigia in cerebro quæ alias ideas ab ideis rerum sensibilium possint excitare; corpus enim instituendæ

dæ menti destinatum non fuit. Quòd si quandoque illam compellet, id in suimet ipsius gratiam tantùm facit.

Mater itaque cujus cerebrum vestigiis plenum est quæ naturâ suâ ad res sensibiles referuntur, quæque, propter concupiscentiam sibi inhærentem corporisque imperium, delere non potest; illa vestigia necessariò communicat cum infante, ipsumque, licèt justa sit, peccatorem parit. Mater illa justa est, quia Deum amore optionis complectens aut saltem complexa nullum ob concupiscentiam subit reatum, quamvis ipsius moribus per somnum obtemperet: At verò infans Deum amore optionis nunquam dilexit, ipsius cor versùs Deum nullâ propensione inflexum est; unde manifestò liquet in isto inordinationis ac perturbationis statu nil esse quod iram Dei movere non debeat.

At verò postquàm baptismate fuerunt regeniti, & cùm sive per cordis dispositionem ei similem dispositioni quæ in justis etiam per noctis phantasmata remanet, sive forsan per actum quendam liberum amoris erga Deum, quo functi sunt dum per aliquot momenta ab imperio corporis virtute sacramenti liberati fuerunt, (cùm enim Deus eos ut ab ipsis amaretur condiderit, in justitiâ ac in ordine a Deo præscripto censendi non sunt nisi Deum ament aut amaverint, aut saltem nisi ipsorum cor eodem modo sit dispositum ac si ipsum reapse amavissent:) cùm, inquam, harum alterutrâ ratione justificati fuerunt, tunc utique, licèt concupiscentiæ per infantiam morem gerant, ipsorum concupiscentia non ampliùs est peccatum, ipsos reos itaque obnoxios haud ampliùs efficit, justi sunt & accepti Deo, quemadmodum gratiam non amittunt qui per somnum motus concupiscentiæ sequuntur. Infantes enim sunt cerebro adeo molli & a rebus objectis vel debilioribus tam vividè tàmque vehementer afficiuntur, ut penès eos non sit ipsarum impressionibus resistere: Verùm rebus quæ non sunt instituti mei explicandis æquo diutiùs insisto. Sufficiat si ex suprà dictis possim colligere, hæc omnia falsa vestigia quæ matres cerebro infantium imprimunt ipsorum mentem adulterare, & imaginationem labefactare; unde fit ut plerique homines res secùs quàm sunt imaginari soleant, rerum quas percipiunt falsas ideas sibi efformando. Si quis meam ulteriùs edoceri velit sententiam de peccato originis, & de ratione quâ in infantes transmittitur, legat ille illustrationem hujúsce capitis.

CAPUT VIII.

I. Mutationes quæ in infantis ex utero matris exeuntis imaginatione, mutuo cum nutrice, genitrice, aliisque commercio, contingunt. II. Præcepta ad eos bene educandos utilia traduntur.

CApite præcedenti cerebrum infantis quatenus est in utero materno consideravimus, jam quid ipsi, ut primùm in lucem prodiit, contingat examinandum venit. Quum primùm e tenebris emergens lumine potitur, aëris circumjacentis frigus ipsius artus exemplo invadit, mollibus mulieris ipsum suscipientis amplexibus delicatula ipsius membra læduntur. Cunctæ res objectæ ipsi imbelli ac inermi, utpote insuitatæ & incognitæ terrorem incutiunt. Lacrymæ & vagitus quos edit ipsius dolorum formidinúmque argumenta sunt certissima. Quid enim aliud sunt quàm preces in ipsius gratiam a naturâ fusæ, ut circunstantes adversùs dolores quos patitur quósque extimescit ipsum tutentur.

Sed ut anxietas in quâ ipsius animus tunc temporis versatur clarè possit intelligi, recordandum est fibras ipsius cerebri esse mollissimas & delicatissimas, ac proinde res objectas in eas altissimè imprimi. Si enim etiam minima imaginationem debilem possunt lædere, quantò magis imaginationem infantis lædent & turbabunt tot res objectæ quæ ipsi prorsus insuitatæ sunt?

Verùm ut agitationes & dolores infantium nascentium, & vulnera quæ ipsorum imaginatio accipere debet vividiùs imaginemur: In quem, quæso, non adduceremur terrorem, si gigantes nobis quinquies aut sexies proceriores ad nos incautos, ipsorúmque consilii nescios accederent? aut si novam quamdam animalium ab iis quæ videre solemus prorsus dissimilium speciem, vel duntaxat si equum alatum, seu aliam quampiam Poëtarum chimæram e nubibus in terram delabentem cerneremus? Quàm alta cerebro imprimerent vestigia portenta ejuscemodi, quótque cerebra hísce semel tantum visis perturbarentur?

Quotidie videas viros quibus est cerebrum firmum nec novis suscipiendis impressionibus aptum, multo rerum usu exercitos, non imbelles, nec sui ita impotes ut nullius sint consilii, eventu tamen insperato & terribili rationis usu privari Infantes a singulis rebus sensus ferientibus, sibique non familiaribus aliquid patiuntur. Singula animalia ipsis animalia novæ speciei sunt, quippe nihil eorum quæ jam vident, antea viderant: omni virtute & experientiâ sunt destituti; Ipsorum cerebri fibræ sunt maximè delicatæ atque flexiles. Quî igitur ipsorum imaginatio tot variis objectis rebus illæsa maneret.

Matres

Matres quidem rerum objectarum impressionibus infantes jam parumper assuefecerunt, eas scilicet fibris cerebri infantium, dum in ipsarum utero essent, imprimendo: unde fit ut iis quæ oculis maternis, ut ita dicam, viderunt multò minùs offendantur cùm eadem suis usurpant oculis: Nec etiam diffiteor falsa vestigia & vulnera quæ ad tot terribilium rerum conspectum accepit imaginatio infantis paulatim comprimi ac sanari, ipsis enim ut pote non naturalibus, tota corporis constitutio contraria est, illáque delet, ut capite superiori monuimus. Quod si non contingeret, omnes infantes nascerentur insipientes. Nihilominus tamen nonnulla semper imprimuntur vestigia adeo fortia & alta, ut deleri per totam vitam nequeant.

Si ad ea quæ in semetipsis aguntur, & ad suas cogitationes seriò attenderent homines, quæ jam dicta sunt apud se haud dubiè experirentur. Inclinationes quasdam & aversationes seu odia quædam occulta in se sentirent, quotúmque nulla alia potest afferri causa præter vestigia illa ab infantiâ insculpta. Cùm enim illarum inclinationum & aversationum causæ nobis singulis sint propriæ, certè naturâ humanâ non nituntur. Deinde, cùm illæ causæ nos fugiant, ipsas eo tempore in nos egisse oportet, quo circunstantiarum quæ nobis monumenti loco esse potuissent memores esse nondum valebamus. Quodnam autem illud tempus est nisi tempus infantiæ?

Cartesius in unâ ex suis epistolis scripsit se luscos singulari quodam amore complecti. Cujus rei causam anxiè disquirens comperit tandem puellam quam infans diligebat hoc laborasse vitio, amor nempe quo illam prosequebatur ad omnes ipsius similitudinem aliqua in re referentes pervaserat.

Verùm levibus illis inclinationum nostrarum inordinationibus in errorem raro conjicimur: Quod sæpius erremus id inde est nempe quòd mens aliquâ in re semper læva sit; & stultitiæ cuidam penè omnes incautè dediti simus. Qui familiarium ingenium attentè examinabit id nullâ difficultate comperiet. Et quamvis nosmetipsi stultitiæ alicujus specialis exemplar simus, & ab aliis habeamur, alios tamen stultitiæ etiam alicujus iis propriæ arguimus, eósque non aliter inter se differre censemus quàm gradibus.

Hæc igitur est origo satis fœcunda errorum humanorum, nempe perturbatio cerebri orta ex impressione rerum externarum ipso nativitatis momento. Verùm hæc causa non tam citò quàm crederes desinit.

Mutuum & necessarium cum nutricibus aut etiam cum matribus, quæ ut plurimùm liberali carent educatione, colloquium infantium ingenium jam alteratum penitus turbat & corrumpit. Mulierculæ illæ ipsis nihil præter nugas fabulásque ridiculas aut terrificas obtrudunt. Ipsorum menti nihil præter sensibilia objiciunt, & verba sua ita disponunt, eóque oris habitu eloquuntur, ut falsis sensuum judiciis confirmandis sint valde idonea. Quid plura? Infirmitates suas, absurdas formi-

formidines, ridiculas superstitiones & cætera id genus matres infantium menti veluti semen quoddam inserunt. Quo pacto in veritate inquirendâ aut delibandâ nusquam exerciti, tandem non possunt veritatem discernere, aut suâ uti ratione. Hinc tandiu inhærens timiditas & pusillanimitas quædam. Non pauci enim sunt qui quindecim aut viginti annos nati nutricis ingenium nondum exuerunt.

Infantes quidem ad veritatem meditandam scientiásque abstrusas & sublimes comparandas non videntur maximè idonei. Cùm enim fibræ ipsorum cerebri sint tenerrimæ, rebus objectis vel debilioribus & tenuioribus quàm facillimè commoventur; ipsorum verò mens sensationes accipiens fibrarum agitationi necessariò congruas, a Metaphysicis & puræ intellectionis meditationibus ad sensationes suas tota deflectitur. Infantes itaque toties támque facilè per ideas sensuum confusas distracti puras veritatis ideas attentè satis perpendere nequeunt.

Verùm primò infans septennis errores a sensibus ortos longè faciliùs exuit quàm sexagenarius cujus mentem præjudicia infantiæ per totam vitam præpedivêre. Secundò ideis veritatis claris & distinctis suscipiendis infantem idoneum non esse concedatur, saltem moneri potest ipsius sensus semper & ubique fallaces esse; si illum veritatem non doceas, certè ipsum in erroribus fovere nec non confirmare iniquum est; Infantes etiam teneriores, quamvis sensationibus jucundis & injucundis oppressi sint, id tamen brevi & facilè edifcere solent quod provectiores non nisi post longum tempus possent edifcere; ut, exempli gratiâ, ordinem & analogiam quæ est inter singulas voces & res quas audiunt, videntque. Quamvis isthæc a solâ penè pendeant memoria, ipsos tamen ratione suâ uti, vel ex methodo quam ineunt dum linguam sibi vernaculam edifcunt, satis supérque patet.

II. Præceptum ad bene educandos liberos utile.

Verum si facilitas illa quâ fibræ cerebri infantium vividas rerum objectarum impressiones recipiunt, sit causa cur scientiis abstrusis inepti judicentur, in promptu remedium est. Hæc enim mihi concedantur oportet, si nempe, metus, desideria, spes, dolor, voluptas ab infantibus omnino, quantùm fieri potest, amoverentur; certè statim atque voces audire & reddere possent, difficillima quæque & abstrusissima, Mathematicas saltem sensibiles, Mechanicen & alia ejusmodi ad vitam necessaria perinde doceri possent. Sed quî, quæso, mens ipsorum scientias abstrusas posset incumbere, dum desideriis & pavoribus perpetuò agitatur: Quod notatu adeo dignum est ut nihil magis.

Quemadmodum enim vir ambitiosus, factâ mox facultatum aut honoris jacturâ, vel ad insperatam evectus dignitatem quæstiones Metaphysicas, seu *æquationes* Algebraïcas solvere non posset, sed ea solum facitare quæ instans suaderet animi motus. Ita infantes in quorum cerebrum, pomum, vel tragemata non leviùs agunt quàm dignitates in quadragenarium, ad veritates abstrusas auscultandas minimè sunt habiles.

Ita

Ita ut infantium progressibus in scientiis nihil magis officiat, quàm præmia & pœnæ quibus perpetuò alliciuntur aut terrentur.

Nec id modò, mens infantium pœnarum formidine præmiorúmque spe indesinenter districta a pietate deterretur. Pietas sensuum captum longè magis exsuperat quàm scientia; illam multò sapit minùs natura hominis corrupta quàm hanc. A studio scientiarum non omnino abhorret ingenium humanum, a pietate prorsus. Si igitur variis & vehementibus agitationibus a studio licèt jucundo dimoveamur; quantò minùs infantes voluptatibus sensibilibus quibus remunerantur, pœnisque quibus terrentur omnino addicti satis sibi conservabunt libertatis, ut res ad pietatem pertinentes possint sapere.

Angustæ mentis capacitati pauca sufficiunt ut impleatur; Jam autem mentem plenam novæ cogitationes subire nequeunt, nisi eas priùs excutiat quæ totam ipsius capacitatem occupabant. At verò mentem rebus sensibilibus evacuare hoc opus, hic labor est. Quod ut intelligatur, attendendum est nos naturæ propensione versùs bonum perpetuò ferri. Cùm autem voluptas sit character quo bonum a malo distinguimus, hinc necessariò fit ut voluptas nos ante omnia afficiat & occupet. Cùm igitur usus rerum sensibilium, utpotè corpori humano conducibilium, in se voluptatem includat, hæc bona, sensibilia scilicet, mentis nostræ capacitatem occupare aliquatenùs necesse est. Donec Deus iis nescio quem affundat amarorem, qui nobis illorum tædium & fastidium ingeneret; gratiâ suâ nimirum suavitatis cœlestis omnibus terrenis suavitatibus longè superioris sensum in nobis excitando: *Dando menti cœlestem delectationem quâ omnis terrena delectatio superetur.* D.August.

Quoniam verò a malo non minùs abhorremus quàm bonum prosequimur, dolor autem est character malo impressus a naturâ; quicquid de voluptate dictum est, de dolore, vice versâ, intellectum velim.

Cùm igitur ea quæ in nobis voluptatem & dolorem excitant totam impleant mentis capacitatem, nec ea abjicere, aut eorum sensum ex arbitrio fugere penes nos sit. Hinc manifestò liquet infantes non secus ac cæteros homines ad pietatis amorem induci non posse, nisi secundùm Evangelii præcepta a rerum omnium sensibilium quæ aut vehementia desideria excitant, aut ingentes incutiunt terrores privatione initium fiat. Omnes affectus inordinati, gratiam delectationemque illam internam, quam Divini auxilii ope in officio nostro præstando percipimus, suffocant & extinguunt.

Infantes tenelli non secus ac adulti pollent ratione, quamvis careant experientiâ; easdem etiam habent propensiones innatas, quamvis ad alia ferantur. Assuescant rationem sequi ducem, si ratione præditi sunt. Ad officii sui præstationem, ipsorum inclinationes ritè temperando & moderando, sunt excitandi. Qui ipsos rerum sensibilium impressione ad officium adigunt ipsorum sanè rationem extinguunt; rectioresque corrumpunt inclinationes. In officio quidem tum stare videntur, sed

videntur modò, reapse non stant. Virtus nec in intimâ ipsorum mente, nec in imo sedet pectore, illam vix nôrunt, multò minùs diligunt. Mens ipsorum desideriis, pavoribus, odio, & amore rerum sensibilium intricata, in libertatem sese asserere, & ratione uti nequit. Infantes itaque sic ab incunabulis abjectè & serviliter educati nescio quam erga res quæ virum probum Christianúmque decent indifferentiam paulatim contrahunt, quam per totum vitæ curriculum tenaciter retinent; unde fit ut dummodo authoritate, aut arte suâ supplicia declinare possint, in omnes concupiscentias laxatis prorumpant habenis; quippe qui revera alia non cognoscant bona quàm bona sensibilia.

Interdum equidem infantes sensuum ope sunt instituendi, sed ubi tantùm ratio non sufficit. Primò ipsis ratione demonstrandum est quid sit ipsorum officii; si rationes illas quibus officio fungi tenentur non possunt capere, ad tempus relinquendi sunt; nam certè si ipsos vi externâ cogas ad ea facienda quæ non credunt sibi esse facienda, eos minimè instituis, menti competit institutio, non corpori. Quod si id recusent facere quod ipsis ratio evincit esse faciendum, illud est quod tolerari non debet, quin severitas tunc ritè potest adhiberi. Tunc qui filio suo parcit illum magis odit quàm diligit, inquit sapiens.

Qui parcit virgæ, odit filium suum. Prov.13.24.

Si castigationes mentem non erudiunt, nec virtutis amorem imprimunt, corpus saltem aliquâ ratione instituunt ac informant, impediuntque quominùs vitium degustetur, mentique proinde tyrannicè dominetur. Cæterum observandum est pœnas mentis capacitatem non implere, ut eam voluptates implere solent, statim atque dolor timórque ex iis ortus desiit, mens etiam ab ipsis cogitationem aliorsum deflectit. Tunc enim imaginationem non sollicitant; affectus non [illegible]vent, concupiscentiam non irritant; integram denique menti faciunt copiam quodlibet cogitandi. Iis itaque erga infantes uti possumus ad eos in officio externè saltem continendos.

Verùm si quandoque pœnis sensibilibus infantes terrere aut etiam multare conducat, hinc non est concludendum ipsos præmiis sensibilibus esse adducendos. Quæ sensus vehementer feriunt, tunc demum duntaxat sunt adhibenda, cùm id ineluctabilis postulat necessitas. At verò nulla incumbit necessitas eos afficiendi prœmiis sensibilibus, ipsisque ea præmia inducendi, quasi ipsorum operum essent finis. Hoc pacto enim meliores ipsorum actiones sinistrè detorquerentur, & ad sensibilium amorem potiùs quàm ad virtutem ferrentur. Voluptatum semel delibatarum vestigia imaginationi altè inhærent; bonorum sensibilium ideas perpetuò excitant, importuna movent desideria quæ mentis tranquillitatem turbant; concupiscentiam denique ubique irritant, veluti fermentum quod cuncta corrumpit: Verùm hæc accuratè explicandi non est hîc locus.

PARS SECUNDA.

DE IMAGINATIONE.

CAPUT PRIMUM.

I. De imaginatione mulierum. II. De imaginatione virorum. III. De imaginatione senum.

IN Parte superiori causas Physicas inordinationum imaginationis generali quadam ideâ explicuimus. In hac parte has causas erroribus generalioribus imaginationis adaptare conabimur, & de illis etiam errorum causis quæ Morales dici possunt loquemur.

Ex iis quæ capite præcedenti dicta sunt clarè satis patuit tenuitatem fibrarum cerebri annumerari inter præcipuas causas quæ nos ab attentione in veritatibus subobscuris requisitâ avertunt.

I. De imaginatione mulierum.

Hæc autem fibrarum mollities in mulieribus ut plurimùm occurrit; unde fit ut rerum sensibilium sint adeo peritæ. De ritu circa vestitum aut linguam recepto decidere, elegantes agendi rationes, elegantem corporis habitum discernere mulierum est. Circa hæc viros scientiâ, solertiâ & sagacitate superant. Quicquid gustu discernitur ad ipsas etiam pertinet, sed ut plurimùm veritatibus paulò difficilioribus detegendis ineptæ sunt. Quicquid abstrusum est ipsas fugit. Ad solvendas quæstiones complexas & intricatas imaginationem frustra adhiberent, solam rerum superficiem intuentur, ipsarum verò penetralia debili & limitatâ imaginatione suâ non possunt introspicere, aut singulas partes inter se invicem non interruptè conferre. Res nihili ipsas agit diversas, leviori strepitu terrentur, minimo motu detinentur, uno verbo rerum modus non ipsa substantia totam ipsarum mentis capacitatem implere potest. Cùm enim res objectæ vel tenuiores ingentes in delicatis cerebri fibris excitent motus, in mente protinus etiam ita vividas excitant sensationes ut iis tota occupetur.

At verò si certò constet mollitiem fibrarum cerebri esse præcipuam causam horúmcè effectuum, illam in omnibus mulieribus reperiri non æquè certum est. Aut si reperiatur mollities illa spiritus animales tantam interdum habent cum fibris cerebri ipsarum proportionem, ut mulieres quædam ingenii solidioris quam viri reperiantur. Ingenii vis ac soliditas consistit in certo quodam temperamento crassitudinis & agitationis spirituum animalium cum fibris cerebri: sunt autem fœminæ quæ justo illo potiantur temperamento. Sunt mulieres fortes & constantes, viri debiles & inconstantes. Sunt mulieres doctæ, strenuæ, audaces. Sunt vice versâ viri molles & effœminati, nullius consilii, inertes. Uno verbo cùm vitia quædam cuidam sexui, ætati aut conditioni tribuimus, rem ut plurimùm duntaxat sic se habere intelligimus; haud ignari nullam esse regulam generalem quæ careat exceptione.

Singulos enim viros singulasque fœminas ejusdem ætatis, ejusdem regionis, aut ejusdem familiæ, cerebrum eodem modo constitutum habere existimandum non est, certè credibilius est rem itidem se habere de imaginatione ac de facie, quemadmodum enim duæ facies non reperientur per omnia similes, ita non possunt inveniri imaginationes prorsus inter se similes; omnésque viri, mulieres, & infantes non aliter inter se differre censendi sunt quàm quia vel delicatiores vel minùs delicatæ sunt ipsorum cerebri fibræ. Nam sicut temere supponenda non est *identitas* essentialis in rebus inter quas nullum deprehenditur discrimen; ubi pariter perfecta non percipitur *identitas*, non sunt constituendæ differentiæ essentiales. Atque hæc duo vitia hominibus sunt perquam familiaria.

Fibræ igitur cerebri, ut quicquid de iis dici potest dicamus, in infantibus ut plurimùm sunt mollissimæ & delicatissimæ; ineunte ætale durescunt & corroborantur; Pleræque tamen mulieres, & nonnulli viri fibras habent per totam vitam tenerrimas. Quicquam præterea determinare tutum non est. Sed quid mulieribus & infantibus diutius immoramur? Veritatem investigare aut docere non satagunt. Ipsorum errores magni non sunt momenti, ipsorum enim dictis fides ægrè adhibetur. De viris loquamur quorum mens firma est atque vigens, quippe qui veritati inveniendæ ac docendæ videantur idonei.

II. De imaginatione hominum ad virilem ætatem perductorum.

Mens ut plurimùm ab anno trigesimo ad quinquagesimum usque perfectionem suam attingit. Tunc temporis fibræ non parvam contraxêre soliditatem, voluptates & dolores sensibiles non tantam in nobis impressionem faciunt, adeo ut nihil hac ætate timendum & præcavendum videatur præter affectus violentos qui rarò moventuntur, si occasio sedulò vitetur. Mens itaque rebus sensibilibus non ampliùs interrupta, veritatem facili negotio potest contemplari.

Vir sic constitutus, præjudiciorum infantiæ immunis, meditationi a puero assuetus, claris & distinctis intellectûs notionibus duntaxat incumbens, confusis sensuum ideis sedulò rejectis, ac perpetuæ, quantùm

tùm ipsi per tempus liceret, meditationi intentus vix certè ac ne vix erraret. Verùm de ejusmodi homine in cassum loquor: sermo est de hominibus ordinariis, ille verò est extraordinarius.

Illud est igitur quod dico: a soliditate & firmitate quæ ætate adultâ in fibris cerebri hominum reperitur pendet errorum, ut ita dicam, soliditas ac firmitas. Hoc sigillo ipsorum præjudicia & errores obsignantur, ac vis rationis eluditur. Atque, ut rem paucis conficiam, quantùm hæc constitutio fibrarum cerebri utilis est hominibus probè educatis, tantùm noxia est plerisque, hac enim constitutione unusquisque in suis confirmatur cogitatis.

Verùm non modò homines in erroribus suis præfractè adhærent, ubi quadragesimum aut quinquagesimum ætatis annum attigerunt. In novos insuper errores multò sunt procliviores. Cùm enim tunc jus de rebus omnibus judicandi sibi arrogent, ut ipsis quidem competere deberet, ex suis præjudiciis de omnibus temerariè decidunt; homines enim non aliter de rebus omnibus judicant, quàm ex ideis sibi familiaribus. Chymicus de corpore quopiam naturali disserturus, de tribus suis protinus cogitat principiis. Peripateticus ad quatuor elementa, qualitatesque sensibiles illico confugit; alius verò Philosophus aliis utitur principiis. Nihil itaque mentem humanam subire potest, quod exemplo erroribus jam contractis non inficiatur, vel quod etiam errorum non augeat numerum.

Hæc soliditas fibrarum cerebri alium præstereà pessimum nanciscitur effectum, potissimùm in hominibus provectioribus, ipsos enim reddit meditationi ineptos. Vix ullam plerisque rebus possunt præbere attentionem, unde fit ut veritates subobscuras attingere nequeant. Hypotheses vero propiores, si dogmatibus sibi inusitatis nitantur, ipsis non arrident, licèt circa res quas sæpius experti sunt sint perspicacissimi. Verùm hæc ad eos qui per juventam ingenium inertiæ permiserunt duntaxat pertinent.

Ut hæc illustrentur, sciendum est nos non posse quicquam ediscere nisi in id attentionem nostram defigamus; jam autem ad res attendere non possumus nisi eas imaginemur, & cerebro vividè pingamus. Ut autem quædam possimus imaginari, necesse est ut quædam cerebri partes inflectautur, seu aliquo alio afficiantur motu, quò vestigia quibus ideæ illarum rerum alligantur possimus in eo formare. Si igitur fibræ cerebri tantillum obduruerint, nullam inclinationem nullosque motus potus poterunt admittere præter eos quibus jam assueverunt. Mens itaque neque imaginari quod volebat, neque ad id attendere poterit, sed ea solùm quæ sibi sunt usitata imaginabitur.

Hinc colligere est, frequenti circa res quaslibet meditatione sese exercitare rem esse perquàm utilem; hoc pacto enim quodvis facilè cogitandi contrahitur consuetudo. Quemadmodum enim instrumenta frequenter pulsando miram & omnimodam digitorum mobilitatem comparamus;

ita partes cerebri quæ necessariò moveri debent ut quodlibet possimus imaginari usu frequenti facilem acquirunt flexibilitatem, qua facilè etiam, promptè, nec non distinctè res possumus imaginari.

Potior autem ratio hujúsce habitûs comparandi, quo virum ingeniosum ab alio distinguimus, hæc est; si nempe veritati etiam circa res difficillimas indagandæ a teneris assuescamus unguiculis, tunc enim fibræ cerebri quaslibet patiuntur inflexiones.

Non est tamen quòd genus illud hominum qui studiosi audiunt, quique perpetuis lectionibus incumbentes inter legendum non meditantur, nec solutionem difficultatum priùs quàm ad Authores confugiant apud se quærunt, hanc facilitatem se adquisituros sperent. Hinc enim quid ad eos redundat præter facilem eorum quæ priùs legerunt recordationem? Certè quotidie videas homines vastâ Authorum lectione onustos rebus novis ac sibi inusitatis non posse attendere: falsa tamen prætumidi eruditione de iis nondum intellectis judicium ferre audent; hinc est quòd errores admittant quos præter ipsos nemo hominum admisisset.

Sed præter eam quam attulimus ipsorum errorum causam, alia est ipsis quidem singularis. Cùm nempe innumeras reperiant in memoria suâ species confusas, certam quandam statim eligunt quam pro re de quâ agitur usurpant. Quia autem ea quæ dicuntur isti speciei quam elegerunt non competunt, tum alios erroris immeritò accusant. Quod si insistas ipsos erroris & quidem ignorationis elenchi convincendo, protinus irascuntur, nec sibi dicta capientes speciei priùs a memoriâ oblatæ constanter adhærent. Quòd si demum ipsorum opinionis falsitas evidentiùs pateat, alteram speciem substituunt, deinde tertiam quam reluctante veritate nec non conscientia defendunt; quia scilicet veritatem non diligunt, ipsósque suam ignorantiam profiteri pudet.

III. De senum imaginatione.

Quod de quadragenariis & quinquagenariis dictum est, de senibus potiori jure intelligi debet; quippe fibræ ipsorum cerebri sunt multò minùs flexiles, deficientibúsque spiritibus animalibus quibus nova formentur vestigia, imaginatio languescit. Quia verò fibræ ipsorum cerebri multis ut plurimùm intermiscentur humoribus superfluis, rerum anteactarum memoriam paulatim deperdunt, & hoc pacto repuerascunt. Unde fit ut in ætate decrepitâ iis omnibus laborent vitiis quibus infantes & adulti obnoxii esse solent, quatenus, scilicet, hæc vitia ex constitutione cerebri pendent, licèt utrísque sapientiores dici possint, quia nempe iisdem motibus qui spirituum animalium agitatione excitari solent non ampliùs moventur.

Hæc ampliorem non exigunt explicationem, nemo enim est qui de hac senili ætate ex aliis ætatibus de quibus mentio habita est, non possit facilè judicare. Hinc enim patet senes multos difficiliùs res capere quàm cæteros homines, ipsósque suis præjudiciis inveteratísque opinionibus, ac ideo erroribus & pravis habitibus pertinaciùs adhærescere. Illud solum monemus, ætatem decrepitam non semper incidere in annum sexage-

xagesimum aut septuagesimum, omnes senes non delirare, sexagenarios non semper juveniles abdicare affectus, nec denique ex dogmatibus suprà positis eliciendas esse consequentias generales.

CAPUT II.

Spiritus plerunque tendere in vestigia idearum nobis maximè familiarium, unde fit ut rectum de rebus judicium ferre non possimus.

VArias mutationes quæ in spiritibus animalibus & in fibrarum cerebri constitutione fiunt juxta diversas ætates suprà explicui. Si quis itaque super hisce suprà dictis tantillum meditetur, imaginationis naturam & causas Physicas magis ordinarias differentiarum quibus ingenia alia ab aliis differre observantur distinctè satis cognoscet. Omnes enim mutationes quæ in imaginatione & in mente deprehenduntur ab iis necessariò pendent quæ in spiritibus animalibus & in fibris cerebri fiunt.

Porro multæ sunt causæ speciales, quæ etiam Morales dici possent, mutationum quæ contingunt in imaginatione hominum. Variæ ipsorum conditiones, varia munera & negotia, uno verbo, diversa vivendi instituta. Atque his expendendis immorari operæ pretium est. Quippe ejusmodi mutationes causæ sunt innumerabilis propè errorum numeri, cùm scilicet unusquisque de rebus, juxta sortem suam, judicet. Nec opus est, credo, ut quarundam causarum minùs frequentium, quales sunt morbi violenti, casus insperati, quæ in cerebrum ita violenter agunt ut illud interdum perturbent, effectibus explicandis insistamus, tum quia hæc rarò contingunt, tum etiam quia errores hominum sic affectorum sunt ita crassi & manifesti, ut contagio suo neminem possint inficere.

Ut omnes mutationes quas edunt variæ hominum conditiones in eorum imaginatione accuratè percipiamus, recordari omnino necesse est, nos res objectas aliter imaginari non posse quàm earum imagines efformando in cerebro, istas verò imagines nihil aliud esse præter vestigia a spiritibus animalibus cerebro impressa; unde fit ut quò altiùs insculpta sunt vestigia illa, & quò sæpius vehementiusque spiritus animales eandem inierunt viam, eò vividiùs res imaginemur; spiritus nempe eum locum longè faciliùs subeunt per quem jam multoties transierunt, quàm loca isti propinqua per quæ vel nunquam vel rarò admodum transierunt. Atque hæc est causa frequentior falsitatis & confusionis idearum nostrarum. Nam spiritus animales rerum externarum actione, vel etiam mentis imperio ad id directi ut in cerebro certa imprimant

primant vestigia alia sæpe edunt istis quidem aliquatenus similia, sed quæ tamen istarum rerum non sunt vestigia quæ mens sibi pingere volebat, quia nempe spiritus animales aliquam in locis cerebri quâ transeundum erant passi, ut ita dicam, resistentiam, a via facilè deflectunt, ut simul irrumpant in vestigia alta idearum nobis familiarium. Adsunt exempla istorum manifestissima & maximè sensibilia.

Qui visu non omnino debili pollent, dum lunam adspiciunt, binos oculos, nasum, os, uno verbo faciem integram sese videre arbitrantur. Nil tamen eorum est in Lunâ. Multi aliud prorsus in eâ conspiciunt. Et qui lunam revera talem esse qualem illam vident existimant, errorem suum facilè agnoscent, cùm illam perspicillis quantumvis parvis adspicient; vel si descriptiones quas de illa ediderunt Hevelius, Riccioli & alii consulant. Causa autem cur faciem in luna non verò maculas irregulares quæ in ipsâ re verâ insunt, plerumque videamus hæc est; vestigia nempe faciei, quæ in cerebro nostro frequenti & attentissimo vultuum conspectu formata fuêre, altissimè inhærent, adeo ut spiritus animales in aliis cerebri locis vim patientes a viâ quàm luna, dum eam adspicimus, lumine suo dirigit, facilè deflectuntur, ut vestigia illa quibus ideæ faciei alligatæ sunt subeant. His adde quòd cùm lunæ magnitudo, ea saltem quæ nobis apparet, non valde differat a magnitudine capitis humani in certâ distantiâ positi, hinc fit ut impressione suâ vestigia formet, quæ magnam habent conformitatem cum vestigiis quæ nobis nasum, os, & oculos repræsentant; atque eo pacto spiritus ad id determinantur ut cursum suum in vestigia faciei inflectant. Sunt qui in lunâ videant hominem equo insidentem, alii verò alia; quia nempe imaginatione ipsorum vividè affectâ quarumdam rerum objectarum actione vestigia istarum rerum, cujuslibet rei ope quæ cum illis conformitatem habet, denuo excitantur.

Nec aliam ob causam, currus, homines, leones, & alia quælibet animalia in nubibus cernere nobis videmur, cùm figuræ nubium istorum animalium similitudinem aliquatenus referunt; & omnes penè homines, ii præsertim qui picturæ periti sunt interdum capita humana in muris videre imaginantur, cùm tamen in iis nil sit præter maculas quasdam irregulares.

Eadem etiam de causâ spiritus vini, non imperante voluntate, in vestigia maximè familiaria intromissi arcana maximi momenti aperiunt. Hinc fit quoque ut per somnum ea plerumque imaginemur quæ interdiu vidimus, quæque altiora fecerunt in cerebro vestigia; mens enim ea sibi semper repræsentat, quæ amplissima & altissima formarunt vestigia. Sed ecce exempla magis composita.

Morbus quidam noviter oritur: tantas efficit calamitates ut omnes obstupescant. Res adeo insolens tam alta cerebro imprimit vestigia, ut morbus ille menti perpetuò objiciatur. Si morbus ille dicatur, exempli

exempli gratiâ, Scorbutus, tum omnes morbi erunt ſcorbutus, ſcorbutus eſt novum quoddam morbi genus, ergo omnes morbi novi erunt ſcorbutus. Scorbutus duodecim comitatur ſymptomatibus, quorum multa aliis morbis ſunt communia; ſed quid tum? ſi æger quidam aliquo ex his ſymptomatibus laboret, protinus ſcorbuto laborare cenſebitur. Ne aliorum quidem morborum in quos eadem cadunt ſymptomata mentio habebitur. In illo ægro eadem prorſus expectabuntur, quæ in iis qui ſcorbuto laborant contingere ſolent. Eadem ei porrigentur medicamina, nec ſine ſtupore ſucceſſus in aliis ægris obſervatus deſiderabitur.

Author quiſpiam ad certum ſtudii genus incumbat, materia quam tractat tam alta ipſius cerebro inſculpet veſtigia, atque ita vividè ipſi affulgebit, ut veſtigia rerum toto genere diverſarum confundantur, nec non quandoque penitus deleantur. Author quidam, exempli gratiâ, multa conflavit volumina de Cruce; hinc fit ut cruces ubique videat. Nec immeritò R. Pater Morinus ipſum irridet quòd exiſtimaret numiſma quoddam crucem exhibere, quod tamen rem planè diverſam repræſentaret. Non abſimili imaginationis errore, Gilbertus cum multis aliis, poſtquàm circa magnetem ipſiúſque proprietates diu verſatus eſt, innumeros effectus naturales ad qualitates magneticas, a quibus tamen toto cœlo diſcrepabant, referre voluit.

Ex his exemplis patet magnam illam facilitatem, quâ imaginatio res uſitatas ſibi pingere ſolet, difficultatémque quâ inuſitatas ſibi repræſentat, efficere ut homines ideas penè ſemper efforment quæ dici poſſunt mixtæ & impuræ, & ut mens de rebus non judicet niſi habito reſpectu ad ſeipſam, & ad primas ſuas cogitationes. Cùm igitur varii hominum affectus, inclinationes, conditiones, officia, dotes, ſtudia, omnes denique vivendi rationes tantas in ipſorum ideis conſtituant differentias, hinc fit ut innumeris quos infrà ſumus expoſituri obnoxii ſint erroribus. Quæ omnia apud ſe reputans Cacellarius Baco hanc ſapientiſſimè protulit ſententiam : *Omnes perceptiones tam ſenſus quàm mentis ſunt ex analogiâ hominis, non ex analogiâ univerſi; eſtque intellectus humanus inſtar ſpeculi inæqualis ad radios rerum, qui ſuam naturam naturæ rerum immiſcet, eámque diſtorquet & inficit.*

CAPUT III.

I. Eos qui litteris & ſcientiis operam dant errori magis obnoxios eſſe. II. Cur malimus authoritate niti quàm ratione uti.

VAriæ hominum vivendi rationes ſunt prope innumeræ. Variæ ſunt conditiones, varia officia, varia munia, variæ ſocietates.

Ex illâ varietate fit ut omnes penè homines propter diversos fines agant diversísque nitantur axiomatibus. In eâdem etiam societate in quâ eodem agi spiritu, eadémque inire consilia deberent rarò tamen multos reperies qui ad idem tendant. Varia negotia, variáque commercia varietatem etiam inducunt in formâ & modo quo propofita executioni mandant, licèt de re inter ipsos conveniat. Ex his patet morales errorum causas sigillatim explicari non posse; nec id hoc loco perquàm utile foret. Sufficiat si de iis vivendi rationibus agamus quæ in plures & graviores errores injiciunt. Iis ritè expositis, nemo est qui non possit ultra pergere; & uno intuitu facilíque negotio causas multorum errorum specialium occultissimas quisque poterit deprehendere, quæ non sine longo & tempore & labore explicari possent. Ubi veritas semel illuxit menti, illam strenuè amplectitur, mirâque prosequitur alacritate.

I. *Illos qui studio scientiarum operam dant, errori esse magis obnoxios.*

Verùm inter varia hominum negotia nullum est de quo verba facere magis expediat quàm de illorum negotio qui studio litterarum operam dantes memoriâ magis utuntur quàm ratione. Nullum certè est quod memorabiliores efficiat in imaginatione mutationes, quódque in errorem frequentiùs impellat. Experientiâ enim constat eos qui librorum lectioni & veritatis inquisitioni avidiùs & pertinaciùs operam dederunt, in graviores etiam errores cæteros homines injecisse.

Res non secus se habet de iis qui student ac de iis qui peregrinantur. Si fortè fortunâ viator a recto deflexit itinere, quò ulteriùs progreditur, eò etiam longiùs aberrat a scopo, & eò magis aberrat quò minùs segniter procedit. Sic ingens illa veritatis inveniendæ cupido quâ nonnulli tenentur efficit ut libros in quibus eam sese nacturos sperant perlegant, aut ineptum eorum quæ scire cupiunt systema sibi forment, cui præfractè adhærent cæterísque amplectendum irrito conamine propinant, ut iis deinceps idem habeatur honos qui systematum inventoribus haberi solet. Hæc duo vitia explicemus.

Mirum est quòd homines ingenio præditi alieno tamen in veritate indagandâ malint uti quàm suo. Res suis usurpare oculis longè magis juvat quàm eas videre alienis. Nec putem virum bene oculatum oculos unquam sibi clausurum aut effossurum, eâ adductus spe, se, scilicet, ducem habiturum quem sequatur. * *Sapientis oculi in capite ejus, stultus in tenebris ambulat.* Cur autem stultus in tenebris ambulat? quia nihil videt quàm per alienos oculos, atque aliquid eo modo cernere nihil est, propriè loquendo, cernere. Res non secus se habet de mentis ac de oculorum usu; quemadmodum oculis multò præstat ingenium, ita usus rationis voluptates & utilitates longè solidiores parit menti quàm lux & colores parere solent oculis. Homines tamen oculis suis semper utuntur ad videndum, at ingenio suo ad veritatem assequendam ferè nunquam.

* Eccl. 2. 14.

Sed

Sed huic mentis perturbationi multa conferunt. 1. Ingenita hominibus socordia, qui operam suam in meditando conferre non dignantur.

II. Cur homines malint authoritatem sequi quàm proprio uti ingenio.

2. Meditandi imperitia, quam contraxerunt homines quia se ad meditandum non exercuerunt a primis annis, cùm scilicet omnigenas inflexiones suscipere poterant fibræ cerebri.

3. Veritatum abstractarum quibus nituntur omnes quas hîc in terris adipisci possumus cognitiones aspernatio.

4. Ea quam percipimus ex verosimilium cognitione voluptas, quia nempe illa sunt jucunda, atque, ut pote notionibus sensibilibus freta maximè afficiunt.

5. Stulta ambitio quâ Doctorum famam affectamus. Docti enim audiunt qui lectioni magis incubuerunt : variarum opinionum cognitio in mutuis colloquiis longè utilior est, aptiórque ad fucum faciendum mediocribus ingeniis quàm vera Philosophia quæ meditatione comparatur.

6. Quia Priscos nobis fuisse perspicaciores, nósque frustrà id quærere quod ipsos latuit, falsò existimamus.

7. Quia illegitima veneratio cum inepta curiositate conjuncta rebus a nobis distitis, antiquissimis, ab oris remotissimis advectis, atque etiam libris obscurissimis majorem conciliat admirationem. Idcirco olim Heraclitum ob * obscuritatem magnifaciebant. Anxiè disquiruntur numismata antiqua licèt rubigine corrosa. Alicujus veteris laterna, aut crepida sedulò conservantur quamvis vermibus exesa. Pretium ab antiquitate petunt. Non pauci Rabbinorum lectioni operam dant, quia nempe linguâ exoticâ, maximè corruptâ, & obscurâ scripserunt illi Doctores. Pluris æstimantur vetustissimæ opiniones, quia a nobis sunt remotiores. Ac sanè, si Nembrot historiam regni sui scriptis exarasset, in eâ, si Deo placet, accuratiores politicæ leges, & cæteræ etiam continerentur scientiæ quemadmodum nonnulli censent Homerum & Virgilium naturæ arcana omnino calluisse. Veneratione digna est antiquitas, inquiunt; Quid ? Aristoteles, Plato, Epicurus insignes illi viri errassent ? Nec attendunt qui ita loquuntur Aristotelem, Platonem, Epicurum homines fuisse non secus ac nos, ejusdémque omnino speciei. Nos præterea nunc istos Philosophos bis mille annorum ætate superare, atque ideo plura debere cognoscere, ut pote plura expertos. Certè mundi vetustas & experientia veritatem retegit.

* Clarus ob obscuram linguam. Lucretius.

Veritas filia temporis, non authoritatis.

8. Quia, quum opinio & author recens in pretio est, ipsius fama nostram delere videtur, quoniam, videlicet, ad nos proximè accedit. At verò de antiquis res perinde non est.

9. Quia veritas & novitas in rebus fidei non possunt simul concurrere. Quippe homines veritates à ratione pendentes ab iis quæ pendent a traditione non satis distinguentes non attendunt istas veritates ratione prorsus diversâ esse addiscendas. Novitatem cum errore,

& antiquitatem cum veritate confundunt. Lutherus, Calvinus & alii innovarunt & errârunt; Ergo & Galilæus, Hervæus, Cartesius. Impanatio Lutheri nova est & falsa, ergo & circulatio sanguinis Hervæi falsa est, quia est nova. Hinc fit ut passim indigno novatorum nomine recentes Philosophos indigitent non secus ac hæreticos. Ideæ & voces *veritatis* & *antiquitatis*, *falsitatis*, & *novitatis*, unà colligatæ fuerunt; id semel actum sufficit. Vulgus illas ampliùs separare nequit, & cordati etiam viri eas ægrè sejungunt.

10. Quia in iis versamur temporibus queis veterum opinionum scientia adhuc viget; & ii solùm qui ratione suâ uti norunt pravæ consuetudinis contagio possunt istius rationis vi sese surripere. Difficile est iis non cedere, quos

Defendit numerus, junctæque umbone phalanges.

Denique utilitatis suæ gratiâ duntaxat agunt homines; unde fit ut qui agnitâ ejusmodi studiorum vanitate erroris convicti fuerunt, ad ea tamen incumbere non desinant; quia nempe honores, & dignitates tum sæculi tum etiam Ecclesiæ ab iis dependent, & quia illorum citiùs compotes fiunt qui in ejusmodi studiis excellunt quàm qui eorum sunt ignari.

Ex his, ni fallor, liquidò satis patet cur veteres opiniones ut veras amplectantur homines, novas verò ut falsas incauti respuant, cur denique proprio ingenio nunquam aut perquam raró utantur. Multæ aliæ sunt causæ speciales istius mali; at verò si quis jam allatas æquâ judicii lance perpendat, haud ampliùs mirabitur pertinacem quorumdam hominum erga veteres venerationem.

CAPUT IV.

Duo pravi effectus lectionis in imaginationem.

FAlsa illa & indigna veneratio quâ nonnulli erga veteres ducuntur innumeros edit effectus pessimos quos hîc recensere non abs re videtur.

Vide articulum primum capitis præcedentis.

Ac primus quidem in eo consistit quòd hac veneratione ab usu ingenii sui desuescentes veram paulatim contrahunt illo utendi impotentiam. Arbitrandum enim non est eos qui in libris Aristotelis & Platonis legendis consenescunt magnum ingenii sui usum facere. Horum Authorum lectioni tandiu plerumque incumbunt eo duntaxat consilio ut in ipsorum sententias descendant. Nec aliud sibi proponunt quàm ipsorum placita memoriæ mandare accuratè, an sint rationi consentanea parum solliciti, ut capite sequenti videbitur. Scientia itaque & Philosophia

phia quam ediſcunt eſt potiùs ſcientia memoriæ quàm ſcientia mentis. Nihil tenent præter hiſtorias & facta, non verò veritates evidentes. Et hiſtorici potiùs cenſendi ſunt quàm veri Philoſophi.

Secundus effectus lectionis veterum in imaginationem hic eſt. Nimirum incredibilem invehit confuſionem ideis eorum qui iſtis incumbunt lectionibus. Duæ ſunt diverſæ rationes authores legendi, quarum altera optima eſt & utiliſſima, altera vero inutilis atque etiam noxia. Legere perutile eſt ſi mediteris ſuper eis quæ legis. Si coneris propriâ ingenii vi ſolvere quæſtiones quas in titulis capitum vides propoſitas priuſquam caput ipſum legas, ſi rerum ideas inter ſe digeras & conferas; quid plura? ſi ratione utaris. At contrà inutile eſt legere, niſi ea quæ legis intelligas. Immò damnoſum eſt legere, lectáque intellexiſſe, niſi intellecta ſatis expendas ut de iis judicium ferre poſſis; præſertim ſi tibi ſit memoria tenax, vel ſi iis quæ legiſti & intellexiſti incautus aſſenſum præbueris. Prior legendi ratio mentem illuminat, confirmat, adauget: poſterior, minuit, debilitat, obſcurat ac perturbat.

Jam autem qui aliorum opiniones ſcire gloriantur, poſteriori tantùm modo ſtudent. Quò plus legerunt eò majore infirmitate & confuſione laborat ipſorum ingenium. Quia, ſcilicet, veſtigia ipſorum cerebri, utpote innumera, eáque indigeſta, inter ſe confunduntur. Quæ confuſio obſtat quominùs mens res diſtinctè imaginari ac ſibi repræſentare poſſit. Mens quædam veſtigia apertura in alia magis uſitata incidens novam non quærit viam. Cùm enim cerebri capacitas non ſit infinita, vix fieri poteſt quin ingens ille veſtigiorum incompoſitorum numerus interturbetur, confuſionémque ſuam in ideas transferat. Nec aliam ob cauſam homines felici præditi memoriâ ad res accuratè judicandas inepti ſunt, ſi caſus magnam poſtulet attentionem.

Sed præcipuè animadvertendum eſt cognitiones quas ii ſibi comparant qui ſine meditatione & in eum duntaxat finem legunt ut aliorum addiſcant opiniones, uno verbo ſcientias illas quæ pendent à memoria eas eſſe quæ animos * inflant, quia videlicet magnum fulgorem præ ſe ferunt, ingentem cultoribus ſuis ingignunt ſuperbiam. Unde fit ut qui iſto ſcientiæ genere cæteris antecellunt ſuperbiâ prætumidi judicium de cunctis ferendi jus immeritò ſibi arrogent. Quæ temeritas ipſos in errorum numerum propè innumerabilem injicit.

* *Scientia inflat.* 1. Cor. VIII. 1.

Verùm falſa hæc cruditio pejori adhuc incommodo obnoxia eſt. Quippe homines hujúſce commatis non ſibi ſolis errant; ſed omnia prætcrea vulgi ingenia, & innumeros juvenes qui in ipſorum verba tanquam in articulos fidei jurant in eoſdem ſecum errores convehunt. Cùm enim iſtorum juvenum ingenia immani eruditionis pondere oppreſſerint, atque opinionibus inſolentibus & authorum antiquorum nominibus ſtupefecerint, ita invaluere falſi iſti Doctores, ut ipſorum

rum effata oraculorum adinſtar mirabundi exoſculentur, & in omnes eorum opiniones cæco impetu pedibus eant. Nec id modò. Viri etiam cordati qui de illis hominibus nil unquam accepiſſent, vix poſſent a veneratione & aſſenſu quodam temperare, ſi ipſos tam audacter, tam magnificè, tam graviter decidentes audirent. Cui enim ſpecies externa fucum non facit? Quemadmodum enim ſæpe contingit ut thraſones malè habeant viros ſe fortiores, ſed quibus eſt major prudentia atque moderatio; Ita qui res defendunt quæ nec veritatem nec veriſimilitudinem habent os ſæpe obturant renitentibus, quia nempe ipſos imperioſo, audaci, ſuperbo aut gravi ſuo loquendi modo prævertunt.

Iſti autem homines ſe ipſos adeo magnifaciunt, & cæteros adeo contemnunt, ut dudum contraxerint habitum neſcio quem externum faſtuoſum, gravitate quâdam, & fictâ modeſtiâ mixtum quo auditores præoccupant, & in ſuam trahunt ſententiam.

Habitus enim ille externus quem ſinguli homines pro variis conditionibus præ ſe ferunt non aliunde oritur quàm ex opinione quam ſui habet unuſquiſque reſpectu aliorum, ut cuilibet attento patebit. Habitus ergo ſuperbus & ferox eſt habitus hominis ſemetipſum magnifacientis, cæterorum exiſtimationem ſúſque déque habentis. Habitus modeſtus eſt habitus ſemet ipſum parvi ducentis, cæteros magni. Habitus gravis eſt habitus hominis ſeſe maximi putantis, aliorúmque exiſtimationem ambientis. Habitus verò ſimplex eſt habitus hominis ſuimet ipſius & aliorum parùm ſolliciti. Varii itaque corporis habitus prope infiniti pendent a variis gradibus exiſtimationis quâ noſmet proſequimur & cæteros homines quibuſcum verſamur; quippe ſecundùm hos gradus diverſum induimus oris & corporis habitum. Capite III. analogiam illam mutuam quæ eſt inter nervos quibus affectus intus excitantur & nervos qui eoſdem affectus externo habitu quem imprimunt extrinſecus conteſtantur, oſtendimus.

CAPUT V.

Homines ſtudio deditos alicui ut plurimùm authori ſeſe mancipare, adeo ut in id unum colliment ut nempe quid ille author tenuerit, non verò quid tenendum ſit accuratè diſcant.

ALiud præterea eſt vitium quo plerique homines ad ſtudium incumbentes laborant, quòd, videlicet, aliquo authore ſeſe præverti ſinant. Si quid veri & boni in libro quodam compererint, protinus extra legitimæ approbationis modum tranſeunt, in illo libro, ſi

si ipsis credas, nihil non est veri, nil non boni, nil non admirabilis. Ea etiam mirantur quæ non intelligunt, cæterósque in eandem secum admirationem adducere conantur. Ex laudibus quibus authores illos ornant gloriam & famam aucupantur, quia nempe cæteris persuadent se illos authores omnino assequi; nec id exilem existimant jactantiæ materiam. Sese cæteris hominibus anteponunt, quia cujusdam antiqui Authoris aut hominis, qui sua forte ipse scripta non intelligebat, ineptias sese intelligere autumant. Quot eruditi viri in elucidandis Veterum Philosophorum, Poëtarúmque locis obscuris desudarunt? Quot etiam non parvi ingenii homines circa unius dictionis criticam aut authoris cujusdam sententiam summâ cum voluptate versantur. Sed hæc exemplis comprobare par est.

Quæstio de immortalitate animæ est sanè maximi momenti; nec id Philosophis vitio vertendum est, quòd omnem illius quæstionis solvendæ causâ moveant lapidem. Et quamvis ampla volumina isti veritati invalidis rationibus probandæ destinent, quæ paucis posset demonstrari, excusatione tamen digni sunt. Sed quis risum teneat dum anxiè disputant quid circa id senserit Aristoteles. Quid, quæso, nobis hac ætate viventibus prodest, si sciamus an quondam extiterit homo quidam Aristoteles dictus, an ille libros scripserit suo nomine inscriptos; quid hoc vel illo loco scriptorum suorum intellexerit? Certè ejuscemodi rerum cognitio quemquam nec beatum nec infelicem reddere potest; at scire num illius authoris sententia vera sit necne, illud verò est maximi momenti.

Scire igitur quid Aristoteles de immortalitate animæ senserit inutile est, ut quod maximè, licèt utilissimum sit scire animam esse immortalem. Interea tamen asseverare non dubitem plurimos Doctos de Aristotelis sententiâ super hac re magis sollicitos fuisse quàm de rei ipsius veritate. Ut vel ex eo patet quòd libros conscripserint ex professo ad explicandum quid circa istud existimârit Aristoteles; non verò quid de hoc credendum esset.

Sed quamvis non pauci in disquirendo quænam fuerit Aristotelis sententia desudarint, oleum tamen & operam perdiderunt, cùm de hac nugatoriâ quæstione nondum apud authores conveniat. Infelices certè Aristotelis sectatores qui magistrum habeant adeo obscurum, quique ipse etiam obscuritatem quandoque affectat, uti id testatur in epistolâ ad Alexandrum scriptâ.

Opinio Aristotelis circa animæ immortalitatem fuit igitur aliquandiu gravis & memorabilis quæstio inter Doctos. Sed ne id gratis me in medium proferre quis credat, non possum quin hîc transcribam locum Lacerdæ, longum quidem & tædiosum, in quo hic Author varias congessit authoritates super hac re tanquam super quæstione momentosâ. Hæc sunt ipsius verba in secundum caput *de resurrectione carnis Tertulliani.*

Quæstio

Quæstio hæc in scholis utrinque validis suspicionibus agitatur, nam animam immortalem mortalemve fecerit Aristoteles. Et quidem Philosophi haud ignobiles asseverarunt Aristotelem posuisse nostros animos ab interitu alienos. Hi sunt e Græcis & Latinis interpretibus Ammonius uterque, Olympiodorus, Philoponus, Simplicius, Avicenna, uti memorat Mirandula l. 4. De examine vanitatis, Capit. 9. Theodorus, Metochytes, Themist.us, S. Thomas 2. Contra gentes Cap. 79. & Phyl. lect. 12. & præterea 12. Metap. lect. 3. & quod lib. 10. qu. 5. Art. 1. Albertus tract. 2. De animâ Cap. 20. & tract. 3. Cap. 13. Ægidius lib. 3. De animâ ad Cap. 4. Durandus in 2. dist. 18. qu. 3. Ferrarius loco citato contra gentes & latè Eugubinus l. 9. De perenni Philosophiâ Cap. 18. & quod pluris est, discipulus Aristotelis Theophrastus, magis in mentem & ore & calamo novisse penitus qui poterat.

In contrariam factionem abiere nonnulli Patres, nec infirmi Philosophi; Justinus in suâ parænesi, Origenes in φιλοσοφουμένοις & ut fertur Nazianzenus in disp. contra Eunom. & Nyssenus l. 2. de animâ cap. 4. Theodoretus de curandis Græcorum affectibus l. 3. Galenus in historiâ Philosophicâ, Pomponatius l. de immortalitate animæ, Simon Portius l. de mente humanâ, Cajetanus 3. de animâ cap. 2. In eum sensum ut caducum animum nostrum putaret Aristoteles sunt partim adducti ab Alexandro Aptio de auditore, qui sic solutus erat interpretari Aristotelicam mentem, quamvis Eugubinus cap. 21. & 22. eum excuset. Et quidem unde collegisse videtur Alexander mortalitatem nempe ex 12. Metaph. inde S. Thomas, Theodorus Melochytes immortalitatem collegerunt.

Porrò Tertullianum neutram hanc opinionem amplexum credo; sed putasse in hac parte ambiguum Aristotelem. Itaque ita citat illum pro utrâque: Nam cùm hic scribat Aristoteli mortalitatem animæ tamen l. de animâ c. 6. pro contrariâ opinione immortalitatis citat. Eâdem mente fuit Plutarchus, pro utrâque opinione advocans eundem Philosophum in l. 5. de placitis Philosophi. Nam cap. 1. mortalitatem tribuit & cap. 25. immortalitatem. Ex scholasticis etiam, qui in neutram partem Aristotelem constantem judicant, sed dubium & ancipitem, sunt Scotus in 4. dist. 43. qu. 2. art. 2. Harveus quod lib. 1. qu. 11. & 1. senten. dist. 1. qu. 1. Niphus in opusculo de immortalitate animæ cap. 1. & recentes alii interpretes, quam mediam existimationem credo veriorem, sed scholii lex vetat, ut authoritatem pondere librato istud suadeam.

Porro omnium illarum citationum fides est penes Commentatorem; præterquàm quòd enim ipsarum veritatis adstruendæ non est animus; non nobis suppetunt egregii illi libri ex quibus depromptæ fuerunt, aliæ etiam a nobis non afferentur, ipsi enim non invidemus gloriam eas sincerè & accuratè collegisse; his adde quòd qui eum in finem evolvere susciperet vel solos indices commentatorum Aristotelis, otio suo miserè abuteretur.

Ex hoc igitur Lacerdæ loco patet viros inter Doctos non infimæ notæ in

in id multum laborasse ut scirent quid Aristoteles de immortalitate animæ senserit; nonnullósque hac de re libros scribere non dubitasse, inter quos fuit Pomponacius. Id enim potissimùm sibi proponit author ille, ut nempe demonstret Aristotelem in eâ fuisse sententiâ ut existimaret animam esse mortalem. Nec id modò. Nonnulli fortè reperientur qui non tantùm de Aristotelis sententia circa hanc quæstionem sint anxii; Verùm etiam utilissimum putent scire an, exempli gratiâ, Tertullianus, Plutarchus aut alii existimarint, Aristotelem mortalitatem animæ credidisse an verò secus. Nec ab ejusmodi sententia valde abhorrere videtur ipse Lacerda ut cuilibet ad ultimam partem loci mox laudati attendenti patebit. Sic orditur ille locus *Porro Tertullianus* &c.

Quòd si inutile sit scire quid de immortalitate animæ crediderit Aristoteles, aut quid Tertullianus & Plutarchus de ipso Aristotele circa id censuerint; Res tamen ipsa, scilicet immortalitas animæ, est veritas scitû planè necessaria. Sed innumera sunt quorum cognitio est planè inutilis; quantò magis inutile erit varias circa illa Philosophorum tenere sententias? Illud tamen est quod sagaciter quærunt non pauci. Libros videas circa res ejusmodi examinandas a principio ad finem occupatos; super his nugis quot inter doctos conflagraverunt bella? Vanæ illæ & ineptæ quæstiones, ridiculæ inutilium opinionum genealogiæ amplam Doctis præbent critices materiam. Ejusmodi ineptiarum contemptores ipsi merito se contemnere debere credunt, atque eos ut indoctos habent quos hæc ignorare juvat. Genealogicam formarum substantialium historiam sese ad unguem tenere arbitrantur, & nisi pro tantis meritis grates ipsis persolvantur tum hujus sæculi homines ingrati arguunt animi. Heu quam istæc ingenii humani debilitatem & vanitatem clarè demonstrant! Certè nisi ratio studia dirigat, non modò studia rationem non perficiunt, sed illam potiùs obscurant, corrumpunt, ac planè pervertunt.

Verùm observandum hîc est in quæstionibus quæ circa fidem moventur eos non ineptire qui disquirunt, quid de iis, exempli gratiâ, senserit D. Augustinus, aut alius Ecclesiæ Pater. Nec etiam immeritò quæritur an Augustinus in eâdem fuerit sententiâ ac Patres priorum sæculorum; quia scilicet, res fidei non possumus assequi nisi per traditionem, ratione in iis cæcutiente. Cùm antiquissima sententia sit etiam verissima, quid senserint antiqui operæ pretium est scire; id autem fieri nequit, nisi sententia multorum qui sese invicem exceperunt examini subjiciatur. At verò de rebus a ratione pendentibus res planè secus se habet, ut quid de iis credere consentaneum sit sciamus, veterum opinio nil nostrâ interest. Nescio tamen quâ mentis perturbatione nonnulli efferantur, si aliter quàm Aristoteles philosophari audeas, dum parum curant an in rebus Theologicis ab Evangelio, Patribus & Conciliis non discedas. Ii ut plurimùm qui adversùs quasdam Philosophiæ

veritates recèns compertas pertinaciùs obstrepunt, quibusdam innovationibus in Theologiâ detestandis pertinaciùs adhærere & indulgere videntur. Ipsorum loquendi formulas non culpamus, quippe quæ usu comprobentur, licèt veteribus inusitatæ fuerint. Sed errores quos vocibus suis æquivocis & confusis obtegunt & offundunt damnamus.

In rebus Theologicis antiquitas sectanda est, quia in eâ veritas est recondita, jam autem veritate semel compertâ abdicanda est omnis curiositas. At contrà in rebus Philosophicis non est fugienda novitas, etiam propter veritatis amorem. Hîc enim curiositas non patitur metam, ut in rebus Theologicis. Si quis Aristotelem & Platonem supra errorem fuisse crederet, tum iis solis duntaxat intelligendis meritò fortè studeret, sed quis id credat cui saltem mens sana fuerit? quin rationes monet ipsos novis Philosophis inferiores esse, quippe bis mille annorum, quo temporis spatio illos Philosophos superamus, experientia nos efficere debuit peritiores, ut jam dictum est. Certè recentes Philosophi omnes veritates a veteribus inventas possidere, iisque novas adstruere possunt. Ratio tamen vetat nos recentibus potiùs quàm antiquis fidem adhibere, Recentiorum cogitata ad examen revocare jubet, assensúmque cohibere donec veritas ita evidenter nobis affulserit ut de eâ ampliùs dubitare non possimus sine manifestâ & ridiculâ præoccupatione.

CAPUT VI.

De præconceptis Commentatorum opinionibus.

PORRO nulli sunt hominum in quibus præjudicia conspicua magis se præbeant quàm in Commentariorum scriptoribus. Quia scilicet hæc opera Viro cordato parum digna videtur, ideo authorum quos commentariis suis illustrare cæperunt admirationem apud omnes conciliare conantur. Semetipsos cum authoribus suis ita confundunt, ut unum eumdémque dicas hominem; tum verò philautia mirè suas agit partes. Authores igitur suos præconiis suis efferunt, ipsis lumen affundunt, ipsos gloriâ cumulant, hanc scilicet gloriam ad se redundaturam non ignari. Magnificæ illæ ideæ non modò Aristoteli, Platoni nomen apud nonnullos conciliant, sed iis etiam qui illos authores commentati sunt parant venerationem. Ac inter Commentatores aliquis fortè reperietur qui commentariis scribendis animum non appulisset, nisi ad eandem cum Authore suo apotheosin adspirasset.

Non

Non eſt tamen quòd quis putet me omnes Commentatores iſtius inſimulare vitii; multi ſanè ſuos laudant authores ſine ulla ἀντιλήψεως ſpe, quin potiùs iſtam ſuperbiam cum horrore refugerent, ſi ad rem tantillum attenderent; illos igitur ſincerè laudant, ſine ullâ affectatione. Id faciunt incogitantes; at verò ſi ſint incogitantes, eſt philautia quædam imperceptà omnibus hominibus innata, quæ ipſis incautis laudes illas ſuggerit. Calorem cordi inſitum non ſentiunt homines, licèt cum cæteris corporis partibus vitam & motum communicet; ſeſe tractent palpéntque neceſſe eſt, ut illum queant ſentire, quippe qui ſit ipſis congenitus. Res eodem planè modo ſe habet de vanitate; Homini adeo innata eſt ut eam ipſe non ſentiat, & quamquam pleriſque ipſius cogitationibus vitam, ut ita loquar, motúmque ſuppeditet, id tamen plerumque agit imperceptò prorſus modo. Ut vanitatis tuæ convincaris, tracta, palpa, ſcrutare teipſum. Nemo eſt qui ſatis exploratum habeat vanitatem eſſe quæ pleraſque movet actiones; ipſa quidem philautia id non ignorat, ſed eo fine ut illud hominis cognitioni ſubripiat.

Cùm igitur Commentator quandam relationem & affinitatem habeat cum authore quem ſuis exornat commentariis, certè non mirum eſt ſi philautia amplam ipſi ſubminiſtret laudum ſegetem, ut eam poſtea in ſuos uſus convertat. Idque tam dextere, tam ſubtiliter, tam callide peragitur ut imperceptum prorſus ſit. Sed hîc omnes philautiæ aſtutias detegendi non eſt animus.

Commentatores non ideo duntaxat authores ſuos laudant quia in ipſorum gratiam anteoccupati ſunt, & quia hoc pacto ſibimetipſis conſulunt, ſed etiam quia id ita ſolenne eſt ut neceſſitas quædam ſic agendi incumbat. Quidam reperiuntur qui licèt non ingenti erga ſcientias quaſdam & quoſdam Authores ducantur amore, illos tamen Authores commentari non dubitant, quia ſcilicet officio quo inter homines funguntur, fortunâ, inconſtanti quodam voluntatis impetu, aut aliâ quâvis causâ ad id laboris adducti ſunt. Jam autem ſe ad id teneri arbitrantur ut Authores ſuos ad aſtra hyperbolicè evehant; licèt Authores ſint inepti, ſcientiæ abjectæ & futiles.

Ac revera is ludibrium deberet qui Authorem commentari aggrederetur quem ineptum judicaret, aut qui de materiâ ſuo judicio inutili ſcriberet. Hos igitur Authores háſque ſcientias quantumvis aſpernabiles, ut ſuæ ſaltem famæ velificetur, laudare debet. Et ſic erratum altero errato rependitur. Hinc fit ut Viri non indocti diverſis Authoribus commentandis operam dantes contradictoria ſæpe proferant.

Hinc fit etiam ut penè omnes Præfationes veritati ac ſanæ rationi non conſonent. Si Ariſtoteles commentariis explicetur, protinus *genii naturæ* nomine condecorabitur. Si quis ſuper Platone lucubret, tum erit *Divinus Plato*. In commentandis hominum operibus pauci ſunt qui

ſimplici illorum hominum nomine contenti ſint. Homines illi, ſi Commentatoribus credas, ſunt homines planè Divini, ſui ſæculi prodigia, ac denique dona ipſis peculiaria cœlitùs acceperunt. De materiâ quæ tractatur res non ſecus ſe habet; illa nempe eſt omnium pulcherrima, nobiliſſima, & maximè neceſſaria.

Sed ne quis hîc ſibi verba dari credat. Ad hunc modum Commentator maximi inter Doctos nominis de Authore ſuo loquitur. Averroes de Ariſtotèle, in Præfatione quam iſtius Philoſophi Phyſicæ præmittit, dicit Logicam, Ethicam & Metaphyſicam ab Ariſtotele fuiſſe inventas & perfectas. *Complevit*, inquit, *quia nullus eorum qui ſecuti ſunt eum uſque ad hoc tempus, quod eſt mille & quingentorum annorum, quidquam addidit, nec invenies in ejus verbis errorem alicujus quantitatis, & talem eſſe virtutem in individuo uno miraculoſum & extraneum exiſtit, & hæc diſpoſitio, cùm in uno homine reperitur, dignus eſt eſſe divinus magis quàm humanus*. In aliis locis ipſum laudibus ornat longè magnificentioribus, ut 1. *de generatione animalium. Laudemus Deum qui ſeparavit hunc virum ab aliis in perfectione, appropriavitque ei ultimam dignitatem humanam, quam non omnis homo poteſt in quacunque ætate attingere.* Idem Commentator dicit l. 1. *deſtruc.* diſp. 3. *Ariſtotelis doctrina eſt* Summa Veritas, *quoniam ejus intellectus fuit finis humani intellectûs; quare bene dicitur de illo, quod ipſe fuit creatus & datus nobis Divinâ providentiâ, ut non ignoremus poſſibilia ſciri.*

Quid illud eſt, quæſo, niſi inſanire? quis mentis compos hæc loquatur? ſane Commentatoris præoccupationem ad veſaniam & amentiam uſque deveniſſe neceſſe eſt. Repetat, quæſo, lector verba mox allata; & quæ addit in alio loco. *Ariſtoteles fuit Princeps per quem perficiuntur omnes ſapientes, qui fuerunt poſt eum: licèt differant inter ſe in intelligendo verba ejus, & in eo quod ſequitur ex eis.* Interea tamen iſtius Commentatoris opera per totam Europam & ulteriùs etiam diſperſa fuère. Ex Arabico in Hebraïcum idioma, ex Hebraïco in Latinum, & fortè in alia idiomata verſa fuerunt; quod ſatis evincit quanto apud Doctos fuerit pretio Commentator ille; adeo ut non putem afferri potuiſſe argumentum manifeſtius præoccupationis Doctorum. Hinc enim patet ipſos Authoris alicujus opinione non modò præverti, ſed etiam ſua præconcepta judicia aliis impertiri pro exiſtimatione quam ſibi peperit Author ille: adeo ut falſis iſtis laudibus vulgus doctorum ſeductum, cùm ſe ad illorum Authorum lectionem accingit, temerarias hauriat opiniones, atque hoc pacto in errores non paucos incidat. En aliud exemplum.

Vir inter Doctos inſignis, qui Geometriæ & Aſtronomiæ Scholas inſtituit in Academiâ Oxonienſi, libro quem ſuper octo prioribus Euclidis propoſitionibus compoſuit, in hæc verba orditur. *Conſilium meum, Auditores, ſi vires & valetudo ſuffecerint, explicare definitiones, petitiones, communes ſententias, & octo priores propoſitiones primi libri elementorum; cætera poſt me venientibus relinquere;* & eundem librum his

verbis

verbis absolvit. *Exsolvi per Dei gratiam, Domini Auditores, promissum, liberavi fidem meam, explicavi pro modulo meo definitiones, petitiones, communes sententias & octo priores propositiones elementorum Euclidis. Hic annis fessus cyclos artémque repono. Succedent in hoc munus alii fortasse magis vegeto corpore, vivido ingenio, &c.* Certè ingenio mediocri una hora sufficiet, ut per se, vel opitulante inter Geometras minimo, definitiones, petitiones, axiomata & primas Euclidis propositiones addiscat. Vix ullâ egent explicatione. Hic tamen Author de isto opere tanquam de durâ & arduâ provinciâ loquitur. Veretur ne vires sibi deficiant, *Si vires*, inquit, *& valetudo suffecerint.* Opus imperfectum posteris perficiendum relinquit. *Cætera post me venientibus relinquere.* Deo gratias agit quòd indulgentiâ speciali ipsi concesserit promissum exsolvere. *Exsolvi per Dei gratiam promissum, liberavi fidem meam, explicavi pro modulo meo, quid?* quadraturam circuli? duplicationem cubi? neutiquam. Præclarus ille vir explicavit *pro modulo suo* definitiones, petitiones, axiomata, & octo priores propositiones primi libri Euclidis. Fortè inter successores aliquis reperietur cui firmior suppetat valetudo, majorésque vires quò tantum opus possit perducere. *Succedent in hoc munus, alii* fortasse *magis vegeto corpore & vivido ingenio.* Ipsum jam quiescere par est. *Hic annis fessus cyclos artémque reponit.*

Profectò cùm Euclides sua composuit elementa, non tantâ existimavit se obscuritate laborasse, aut res adeo extraordinarias in medium protulisse, ut commentario trecentis aut circiter paginis constanti indigeret, ad suas explicandas definitiones, petitiones, & octo primas propositiones primi sui Libri. At Doctus ille Anglus Euclidis scientiam ita potuit exaggerare, ut si per tempus & vires licuisset, duodecim aut quindecim ampla volumina circa Geometriæ elementa haberemus quæ hujus scientiæ tironibus plurimùm, si Deo placet, utilia essent, & ad Euclidis gloriam summopere cederent. **In quarto.**

Hæc sunt absurda falsæ eruditionis consilia. Author ille Græcam callebat linguam, ipsius enim lucubrationibus opera Chrysostomi Græcè edita debemus. Veteres fortè Geometras perlegerat, ipsorum propositiones ut & genealogiam historicè tenebat. Antiquitatem eâdem colebat veneratione quâ veritatem par est colere. Sed quid ex isto ingenii habitu resultat? Commentarius scilicet definitionum nominis, petitionum, axiomatum & octo primarum propositionum Euclidis, quem commentarium intelligere ac memoriæ mandare longè difficilius est quàm ipsas propositiones quas explanare aggreditur; quid dico propositiones? totus ipse Euclides faciliùs intelligetur quàm hi Commentarii.

Multi quidem præ jactantiâ linguam Græcam aut etiam aliam quam non intelligunt usurpant. Quippe Dictionaria, indices, & loci communes, ingentem plurimis Authoribus conferunt opem. Sed quis ad id adducatur ut linguam Græcam adhibeat, ubi Græcè loqui adeo ab-

ſurdum eſt? Hinc infero Authorem illum non alio ad Euclidem commentandum incitamento impulſum fuiſſe quàm ingenti quâ in illius gratiam tenebatur præoccupatione & opinione.

Certè ſi rationem adhibuiſſet, non verò memoriam in illâ re quæ ſolâ indiget ratione, aut ſi eodem erga veritatem motus fuiſſet amore & veneratione ac erga Authorem cui commentarios adſcripſit; non potuiſſet quin, longo tempore in id tam exile opus conſumpto, tandem faſſus fuiſſet definitiones quas Euclides tradit de angulo plano, & de lineis parallelis eſſe vitioſas, nec eorum naturam ſatis explicare; ſecundam propoſitionem eſſe ineptam, quippe quæ non poſſit probari niſi per tertiam petitionem, quæ non poteſt concedi niſi conceſſâ ſecundâ propoſitione. Nam concedendo tertiam petitionem, poſſe, nempe, deſcribi ab unoquoque puncto circulum cujuſlibet intervalli; id inquam, concedendo, non modò conceditur ex puncto lineam duci alteri lineæ æqualem, quod in hac ſecundâ propoſitione Euclides magnis demonſtrat circuitibus & ambagibus; ſed etiam conceditur duci ex unoquoque puncto numerum linearum infinitum cujuſlibet longitudinis.

Sed plerique Commentatores non ſibi proponunt elucidare ſuos Authores, aut veritatem inquirere, ſuam tantùm eruditionem ambitiosè oſtentare, & Authorum ſuorum vitia propugnare habent in conſiliis. Non tam loquuntur ut ſui & Authorum ſuorum intelligentiam lectoribus dent; ſed ut admirationem & ſibi & illis concilient. Niſi Commentator ille, de quo ſermo eſt, citationibus Græcis multiſque Authorum ignobilium nominibus, & aliis Scholiis ad intelligendas notiones communes, definitiones nominis, & petitiones Geometriæ prorſus inutilibus ſuum impleſſet librum, quis quæſo illum legiſſet? quis admiratus eſſet? quis titulo Docti & ingenioſi viri nomine ipſum condecoraſſet?

Nemo eſt, opinor, qui his auditis non fateatur lectionem Authorum incautum ingenium ſæpiſſime antevertere. At vero ſtatim atque homo præjudiciis ſeſe implicari ſivit, mentem ſanam, ſeu ſenſum quem vocant communem ampliùs non habet. De omnibus quæ ad ſua præjudicia aliquâ conformitate referuntur, ſiniſtrè judicat; iis omnes ſuas inficit cogitationes. Si res a præjudiciis ſuis ſint prorſus alienæ, iis animum appellere nequit. Ita Sectatori Ariſtotelis Ariſtoteles ſolus ſapit. De cunctis judicat relatè ad Ariſtotelem, quicquid iſti Philoſopho adverſatur, id falſum exiſtimat. Ei aliquis Ariſtotelis locus ſemper præſtò erit, illum ſemper & ubique laudabit, obſcura & omnibus ignota, non ſecus ac evidentia & vel pueris nota ex Ariſtotele probabit; quia, nempe, Ariſtoteles eſt ipſi, quod aliis ratio & evidentia eſſe ſolent.

Pariter ſi quis Euclidi & Geometriæ ſtudio ſeſe mancipârit, omnia ad lineas referet & ad propoſitiones Authoris ſui. Nec unum profe-

ret

ret verbum nisi relatè ad scientiam cui studet. Totum erit majus suâ parte, quia, nempe, id dixit Euclides, nec ipsum pudebit Euclidem laudare ut id probet, ut aliquando observavi, sed id apud alios Authores a Geometriâ alienos multò magis solenne est, videas enim libros prolixis sententiis Græcis, Hebraïcis, Arabicis refertos, ad probanda quæ evidentissima sunt.

Jam autem hujusce vitii hæc est causa; Ea scilicet quibus præventi fuerunt vestigia adeo alta fibris ipsorum cerebri impresserunt, ut semper hiulca maneant; spiritibus animalibus ob perpetuum fluxum ea claudi non sinentibus. Quum itaque mens cogitationes istis vestigiis alligatas necessariò habeat; ipsarum veluti mancipium evadit: Illæ cogitationes eam perpetuò sollicitant & interrumpunt; etiam cùm erroribus agnitis occurrere cupit. In perpetuum igitur erroribus discrimen adducitur, nisi semper sibi præcaveat, & canonem initio libri traditum constanter observet, hoc est, nunquam assentiatur nisi rebus evidentissimis.

Hîc non loquor de plerorumque hominum communi errore, qui in eligendo studii sui genere sunt incauti & infelices. Hæc pertinent ad Ethicam, licèt ad ea quæ de præoccupatione præmisimus etiam referri possent. Is enim certè falso motus præjudicio agit, qui se totum Rabbinorum, & linguarum quarumlibet incognitarum, ac proinde inutilium studio ita addicit, ut in iis totam vitam miserè consumat; Falsâ illâ adductus spe fore ut vir doctus aliquandò evadat, licèt hoc studii genere non possit unquam ullam sibi parare veram scientiam; sed quia hæc occupatio non tam erroris quàm jacturæ temporis & stultæ vanitatis causa est, eos prætermittemus qui in ejusmodi scientiis abjectis aut inutilibus magnos progressus facere nituntur.

CAPUT VII.

I. De novorum systematum inventoribus. II. Ultimus error eorum qui studio scientiarum operam dant.

I. De novorum systematum inventoribus.

QUomodo se habeat eorum imaginatio qui studio scientiarum operam navantes nihil admittunt quod Authorum quorundam non innitatur authoritate suprà patefecimus. Alii sunt istis valde oppositi. Nullius apud eos sunt pretii Authores etiam spectatissimi. Eos quidem olim magni æstimabant, sed mutato consilio semetipsos inter Authores accensuerunt; auram popularem capturi novæ alicujus hypotheseos inventores audire gestiunt, eâ scilicet adducti spe sibi indicta ore alio dicentibus non defuturos admiratores.

Istud

Istud genus hominum imaginatione forti ut plurimùm pollent; fibræ eorum cerebri ita sunt dispositæ ut vestigia sibi impressa diu conservent. Ubi igitur novum systema aliquam verisimilitudinem præ se ferens apud se imaginati sunt, ipsos ab errore depellere frustra labores. Quicquid ipsorum sententiam tantillum stabilit, id exosculantur & tenaciter conservant, dum contrà objectiones sibi factas ne animadvertunt quidem, aut futili aliquâ distinctione eludunt. Ob istud ingenii figmentum intus sibi congratulantur, magnam ex eo sperantes existimationem. In solâ veritatis specie, quam referunt verisimiles ipsorum opiniones contemplandâ attenti sunt, ab imagine illâ oculos non deflectunt; at verò cæteras opinionum suarum facies, quæ ipsas falsitatis possent arguere veluti per transennam tantùm adspiciunt.

Ut verum aliquod formetur systema magnæ requiruntur ingenii dotes; Multùm enim acuminis & sagacitatis habere non sufficit; sed præterea quædam mentis sublimitas & magnitudo necessariæ sunt, quibus multa uno intuitu possint conspici. Mediocribus ingeniis, licèt vivacissimis & subtilissimis, non ea tamen est capacitas, quâ omnia ad legitimum instituendum systema necessaria possint intueri & complecti. Levioribus terrentur difficultatibus aut debilioribus perstringuntur splendoribus, nec visum suum ita possunt producere, ut integrum amplæ alicujus materiæ corpus eodem tempore contueri possint.

Sed frustrà mens ingenti pollet capacitate & perspicacitate, nisi præterea affectibus & præjudiciis vacet; nil ab eâ sperandum est: præjudicia alteram mentis partem occupant, alteram inficiunt, affectus inordinati ideas mille modis confundunt; & illud plerunque in rebus nobis repræsentant quod in iis reperire exoptamus. Cùm etiam vehementiori veritatis amore flagramus, is ipse amor nos sæpe fallit. Verùm cupido illa quâ Doctorum nomen & famam ambimus, nos præcipuè arcet a verâ comparandâ scientiâ.

Perpauci igitur extant qui nova systemata condere possint; permulti tamen reperiuntur systematum inventores. Inter eos qui studio multam conferunt operam pauci sunt qui ex notionibus communibus ratiocinentur. Aliquid semper singulare est & anomalum in ipsorum ideis; nec hinc obscurè liquet ipsos aliquo systemate sibi peculiari niti, omnes ipsorum libri id quidem haud manifestant; nam cùm scriptum aliquod publici juris facimus, ad ea quæ scribuntur propiùs attendimus: & sæpe sola attentio sufficit ut erroris convincamur. Libri tamen quidam subinde prodeunt in lucem, ex quibus id facilè concludas: sunt enim Authores quos ab initio patefacere juvat se aliquod novum invenisse systema.

Præjudicia quæ in Authorum quorundam gratiam concipiuntur valdè augent numerum eorum qui nova formant systemata; hi, nempe, cùm apud Authores quos amplexati fuerant nil veri & solidi reperiant,

periant quoslibet libros primò fastidiunt, novam deinde opinionem aliquâ verisimilitudine vestitam ambabus amplectuntur ulnis, & in eâ eo quo diximus modo sese magis ac magis confirmant.

Ut verò ingens ille erga novam opinionem suam amoris æstus deferbuit, aut ad ipsius examen accuratiùs adacti sunt, ipsam publicam facturi; tum ipsius falsitatem agnoscunt, eâ tamen lege atque conditione ut alias opiniones nunquam sint amplexuri, cósque omnes damnent qui se veritatem aliquam comperisse profitebuntur.

II. Error insignis eorum qui studio operam dant.

Ultimus itaque & maximè periculosus error multorum qui studio se tradunt in eo consistit quòd nihil posse certò sciri arbitrentur, plurimos libros antiquos & recentes perlegerunt, nullâ in iis veritate compertâ, multa egregiè cogitaverunt quæ ad serium examen revocata falsa ipsis visa sunt. Hinc inferunt omnes sibi similes esse; nec dubitant quin ii qui se aliquam reperisse veritatem existimant sententiam illico mutarent, si, ut ipsi fecerunt, cogitationes suas ad judicii trutinam perpenderent. Illos itaque damnant nullo ampliori admisso examine. Quid enim? si non damnarent, ipsis ingenii palmam cedere viderentur; quod quidem verisimile non putant.

Eos igitur pertinaces ducunt qui se aliquid certò tenere asseverant; nec ferunt scientias haberi ut veritates evidentissimas, extra omnem legitimæ dubitationis aleam positas, sed tantùm ut opiniones quas ignorare non expedit. Illos tamen homines attendere velim se omnes libros nondum legisse, quamquam innumeros propè legerint; aut si omnes legerunt, cum eâ quæ sanè necessaria est attentione non legisse; seque omnes cogitationes possibiles non habuisse, licèt multas habuerint egregias quas falsas deprehenderunt; aliósque ideo reperiri posse qui scopum propiùs attigerint. Nec omnino necesse est alios illos homines esse ingenio ipsis perspicaciori, si demum id eos malè habet, sufficit si feliciores fuerint. Certè qui asserit se res evidenter apprehendisse quæ ipsi ignorant, nullam iis infert injuriam; quippe multa sæcula non secus ac ipsi eas ignorarunt veritates; non quòd præclara defuerint ingenia, sed quòd ipsis res primâ fronte non bene cesserit.

Ne igitur ægrè ferant si quis oculatus de iis quæ clarè videt loquatur, ad ea quæ ipsis proponuntur animum advertant si id demum post tot errores a se possint impetrare deinde judicent, nil obstat. At si quicquam examinare recusent, sileant saltem: attendant, quæso, an id responsi quod iis dare solent a quibus interrogantur sit legitimum, *illud est quod ignoratur*; *nemo id hactenus assequutus est*; certè ut hæc responsio ab iis fiat legitimè, necesse est ut existiment se omnia scire quæ omnes alii sciunt, aut ab omnibus aliis possunt sciri; si id enim de se non crederent, ipsorum responsum esset etiam absurdius. Cur ignorantiam suam fateri ipsis durum videtur in hypothesi, cùm in thesi se nihil scire profiteantur? Et cur ex suâ ignorantiâ omnium hominum ignorantiam inferre volunt?

Tria sunt igitur hominum studio deditorum genera. Alii Authori cuidam, aut scientiæ inutili seu falsæ, serviliter & immeritò se dedunt: Alii propriis se lactant chimæris. Postremi denique, ex duobus primis plerumque coalescentes, omnia scibilia se scire credunt; quia autem se nihil certò & evidenter tenere exploratum habent, hinc concludunt generaliter nil posse evidenter cognosci, & quicquid ipsis proponitur ut meras opiniones habent.

Triplicis istius hominum generis vitia ex proprietatibus imaginationis capite X. & XI. expositis, & præcipuè ex primâ manare clarum est. Id oritur ex præjudiciis quæ ipsorum mentem occæcant, eámque ab aliis rebus avertunt; Præjudicia sunt eorum menti id quod Principum Ministri sunt ipsis Principibus, quemadmodum enim Ministri eos omnes a Dominorum suorum conspectu arcent, qui pro ipsis non stant, vel qui eos deturbare possent; sic præjudicia illorum hominum non permittunt menti introspicere ideas rerum puras & intemeratas, sed eas fuco obducunt; suo veluti symbolo & tesserâ eas induunt; eas deinde sic larvatas menti objiciunt; adeo ut vix possit errores agnoscere & exuere.

CAPUT VIII.

I. De ingeniis effœminatis. II. De ingeniis superficiariis. III. De viris authoritate præditis. IV. De iis qui experimenta faciunt.

QUæ jam diximus sufficere mihi videntur ut generalia imaginationis eorum qui student vitia, & errores ipsis frequentissimos agnoscamus. Quia autem pauci, si illos excipias, ad veritatis investigationem sese accingunt, cæteri verò ipsorum authoritate & testimonio nituntur, huic secundæ parti possemus hîc finem imponere. Haud abs re tamen existimamus aliquid de erroribus cæterorum hominum perstringere; eos enim cognoscere non est planè inutile.

I. *De ingeniis effœminatis.*

Quicquid sensus delectat nos vehementer afficit, jam autem quò vehementiùs rebus afficimur, eò magis etiam iis attendimus. Quò circa qui voluptatibus quibuslibet maximè sensibilibus & jucundissimis indulgent, veritates paulò difficiles non possunt penetrare; quia ipsorum mens, utpote non infinita, ipsis voluptatibus tota occupatur, aut saltem distringitur.

Plerique Magnates, aulici, divites, juvenes, ac ii qui * *elegantium ingeniorum* nomen sibi arrogant, in perpetuis voluptatibus versantes, idque sibi solum negotii suscipientes, ut placeant concupiscentiámque & sen-

* Beaux esprits.

& sensus excitent; tantam in hisce rebus peritiam, seu potiùs tantam mollitiem acquirunt, ut eos potiori jure dicas esse ingenia effeminata, quàm ingenia subtilia & expolita, ut id falsò existimant. Multùm enim differt vera ingenii subtilitas & elegantia a mollitie, licèt hæc duo vulgò confundantur.

Ingenia subtilia & perspicacia illa sunt quæ ratione duce vel minimas rerum differentias dignoscunt, effectus a causis occultis, inusitatis, & imperceptis pendentes prospiciunt; ea sunt denique quæ res sibi propositas penitius introspiciunt. Ingenia verò mollia nihil habent præter falsam subtilitatem. Nec vivida sunt, nec perspicacia; ne effectus quidem a causis sensibilibus & manifestissimis procedentes vident, nil denique capiunt & penetrant; at verò circa sensibiles agendi & loquendi modos sunt delicatissimi. Vox barbara aut obsoleta, accentus Provinciæ alicui familiaris, invenusta oris compositio, ipsos longè vehementiùs offendunt quàm invalidæ rationes. Argumenti vitium non percipiunt, dum vel minima in periodo seu gestu anomalia ipsos fugere nequit. Quid plura? Rerum sensibilium sunt peritissimi, utpote qui perpetuo sensuum usu sint exercitati. At verò quia ratione suâ nunquam ritè usi sunt, res a ratione pendentes non intelligunt.

Illi tamen sunt homines quorum fama viget, præclara facilè habentur ingenia. Si quis enim liberè & expeditè loquatur, si vocibus tersis & exquisitis, si figuris utatur quæ sensus demulceant, affectúsque impercepto quodam modo excitent; is certè ex vulgi sententiâ erit ingenium elegans, subtile, delicatum; licèt nil veri nil boni, nil non inepti blateret. Nemo est qui videat istum hominem adeo decantatum molli, atque effeminato pollere genio, & falsis tantùm circumfulgere splendoribus, qui mentem nunquam illuminant; ac eum oculos nostros duntaxat, non verò rationem alloqui & persuadere.

Porro omnes homines hoc vitio supra notato aliquatenus teneri non inficiamur. Nemo est inter illos qui sensuum impressionibus ita se subducat ut externis agendi & loquendi modis paulum non adhærescat. In eo omnes homines non aliter inter se quàm gradibus differunt. Sed ideo quibusdam id vitium speciatim tribuimus, quia nonnulli sunt qui agnitum illud sedulò corrigere satagunt; at ii de quibus sumus loquuti id tanquam præstantem ingenii dotem existimant & fovent. Non modò non agnoscunt falsam istam ingenii subtilitatem non aliunde oriri quam a muliebri mollitie, & complurium errorum originem esse; sed illam arbitrantur esse invictum ingenii sui sublimitatis argumentum.

II. De ingeniis superficiariis.

Hisce possunt accedere innumera ingenia levia, ac, ut ita dicam, superficiaria. Ii sunt qui res nunquam penitus inspicientes nil præter ipsarum veluti corticem ac superficiem attingunt; & differentias non nisi confusè discernunt. Non ipsorum culpâ quidem, ut in aliis; ipsorum ingenium voluptatibus sensibilibus non fuit coarctatum, sed quia ingenio sunt naturâ exili. Nec putandum est istam ingenii exilitatem

 ex men-

ex mentis naturâ pendere: Illa ingenii tenuitas nonnunquam ex inopiâ aut tarditate spirituum animalium oritur, interdum ex inflexibilitate fibrarum cerebri, aliquando etiam ex immoderatâ spirituum & sanguinis copiâ, aut ex aliâ quavis causâ quam tenere necesse non est.

Duplex igitur est ingeniorum genus. Alia differentias rerum facilè perspiciunt, atque illa sunt recta ingenia. Alia mutuam inter eas imaginantur & supponunt similitudinem, & ista sunt ingenia quæ superficiaria diximus. Priora habent cerebrum vestigiis rerum objectarum claris & distinctis excipiendis idoneum, & quia ad ideas istorum vestigiorum sedulò attendunt, in istis rebus objectis nihil est quod ipsos fugiat. At verò ingenia superficiaria excipiunt duntaxat debilia & confusa rerum objectarum vestigia. Ipsa tantùm veluti per nebulam vident, & ideo similia eis videntur, quemadmodum similes nobis apparent illorum facies quos eminus adspicimus: quia mens supponit semper similitudinem & paritatem, ubi nullam necessariam agnoscit differentiam & imparitatem, ut id libro tertio sum probaturus.

Qui orationes habent ad populum, qui loquaces dicuntur, & multi etiam inter eos qui facilè mentem suam aperiunt, quamvis rarò loquantur, istius sunt ordinis. Qui enim seriò & accuratè meditantur, meditata clarè eloqui rarissimè queunt. Hæsitant sæpe, quia vocibus quæ falsas in Auditoribus excitent ideas uti verentur. Cùm ipsos loqui pudeat eo tantùm fine ut loquantur, multorum adinstar, qui de omnibus audaciter garriunt, ideo cogitationes non vulgares verbis ut par est exprimere multùm laborant.

III. *De viris authoritate pollentibus.*

Quamvis ingenti colamus veneratione viros pios, Theologos, senes, & eos omnes in genere qui magnâ apud homines valent authoritate, de iis tamen id dicere nobis liceat; sæpissime, videlicet, contingere ut se credant erroris immunes, quia a cæteris hominibus magnâ cum reverentiâ auscultantur; quia ratione suâ rarò utuntur ad assequendas veritates theoreticas, & quia quodlibet, nullo examine admisso, liberiùs damnant. Haud id quidem iis vitio damus, quòd plurimis scientiis minimè necessariis animum non appellant; quin ipsas prætermittant aut etiam adspernentur per nos licet, sed de iis saltem ne temere & ex arbitrio judicent. Attendant potiùs gravitatem istam quam præ se ferunt inter loquendum, authoritatem quam sibi in alios acquisiverunt, consuetudinem illam quâ dicta sua aliquo scripturæ sacræ loco confirmare assueverunt, hæc omnia, inquam, in errores ineluctabiles injectura esse auditores suos, qui cùm non possint res penitus examinare, modis externis & specie sensibili sese præverti sinunt.

Error veritatis specie indutus majorem sæpe sortitur venerationem quàm ipsa veritas. Jam illegitima illa veneratio multa secum trahit incommoda. * *Pessima res est errorum apotheosis, & pro peste intellectûs habenda est, si vanis accedat veneratio.* Cùm itaque nonnulli Cacozelo aut suarum cogitationum amore ducti Scripturâ innixi fuerunt ut falsa

* Cancellarius BACO.

falsa stabilirent Physicæ aut aliûs scientiæ dogmata, Sectatores habuerunt qui ipsorum effata oraculorum instar hauserunt, propter scripturæ authoritatem quâ freti authores illi sensa sua propinaverant; Sed hinc etiam factum ut homines quidam, quibus mens erat læva, inde arripuerint occasionem spernendi Religionem, adeo ut, stupendâ inversione, scriptura sacra nonnullis fuerit errandi causa, alios verò veritas ad impietatem impulerit. Cavendum igitur est ne mortua quæramus inter viva, uti observat Author mox laudatus; nec est quod quis proprio spiritu suo ea se inventurum speret in scripturâ, quæ Spiritus Sanctus in eâ non declaravit. *Ex Divinorum & humanorum malesanâ admixtione*, pergit ille, *non solùm educitur Philosophia phantastica, sed etiam Religio hæretica. Itaque salutare admodum est si mente sobriâ fidei tantùm dentur quæ fidei sunt.* Qui itaque aliquâ in alios authoritate pollent, eò cautiores esse debent in decisionibus suis, quò plures habent sectatores. Et Theologi præcipuè videant ne falso zelo moti, aut etiam famæ & opinionibus suis consulentes, Religionem in contemtum adducant. Quia verò ipsos sui officii monere meum non est, audiant Divum Thomam * ipsorum Doctorem, qui interrogatus a Generali suo quid de articulis quibusdam sentiret, ex B. Augustino ad hunc modum respondit.

* Opusc. 9.

Multùm autem nocet alia quæ ad pietatis doctrinam non spectant vel asserere vel negare, quasi pertinentia ad Sacram doctrinam. Dicit enim Augustinus in 5. Confess. cùm audio Christianum aliquem fratrem ista, quæ Philosophi de cœlo aut stellis & de Solis motibus & Lunæ dixerunt, nescientem, & aliud pro alio sentientem, patienter intueor opinantem hominem; nec illi obesse video cum de te, Domine Creator omnium nostrorum, non credat indigna, si fortè situs & habitus creaturæ corporalis ignoret. Obest autem si hæc ad ipsam doctrinam pietatis pertinere arbitretur, & pertinaciùs affirmare audeat quod ignorat. Quod autem obsit manifestat Augustinus in 1. super Genes. ad litteram turpe est, inquit, nimis, & perniciosum ac maximè cavendum, ut Christianum de his rebus quasi secundùm Christianas literas loquentem, ita delirare quilibet infidelis audiat, ut quemadmodum dicitur toto cœlo errare conspiciens, risum tenere vix possit. Et non tamen molestum est, quòd errans homo videatur: sed quod Authores nostri ab eis qui foris sunt talia sensisse creduntur, & cum magno eorum exitio, de quorum salute satagimus, tanquam indoctè reprehenduntur atque respuuntur. Unde mihi videtur tutius esse, ut hæc quæ Philosophi communes senserunt, & nostræ fidei non repugnant, neque esse sic asserenda, ut dogmata fidei, licèt aliquando sub nomine Philosophorum introducantur, neque sic esse neganda tanquam fidei contraria, ne sapientibus hujus mundi contemnendi doctrinam fidei occasio præbeatur.

Tanta est plerisque hominibus negligentia & imprudentia, ut verbum Dei ab hominum verbo non distinguant ubi simul juncta sunt; adeo ut utrique assentiendo in errorem, utrumque contemnendo in-

impietatem incidant; nullo etiam negotio horúmce errorum causa potest afferri, manant scilicet ex illâ quam Capite XI. exposuimus idearum analogiâ. Nec iis explicandis diutius insistere opus est.

IV. De iis qui experimenta faciunt.

De Chymicis, & in genere de iis omnibus qui faciendis experimentis animum adjungunt, operæ pretium est aliquid hîc subnectere. Ii veritatem scrutantur: Ipsorum placita sine ullo examine a plerisque accipiuntur. Itaque errores ipsorum eò magis sunt noxii, quò faciliùs cum aliis hominibus communicantur.

Naturam quidem investigare quàm libros evolvere præstat; experimenta sensibilia res certiùs sanè demonstrant quàm ratiocinia hominum. Nec eos qui ad Physicæ studium adiguntur possumus culpare, quòd in eâ perpetuis experimentis progressus edere conentur; dummodo scientiis utilioribus majorem etiam conferant operam. Philosophiam igitur experimentalem aut ipsius studiosos non damnamus, sed tantùm illorum vitia.

Primum illorum in eo situm est, quòd ut plurimùm non ratione, sed fortunâ duce sua faciant experimenta; adeo ut ingenti in iis consumpto tempore & pecuniâ, nec doctiores nec peritiores evadant.

Secundum in eo est quòd extraordinariis & curiositatem moventibus potiùs studeant quàm usitatissimis. Cùm tamen experimenta magis familiaria sint etiam simpliciora, manifestò patet his animum esse priùs applicandum quàm illis quæ sunt complexiora, & a majori causarum numero dependent.

Tertium est, quòd experimenta lucrifica avidè & accuratè quærant, dum ea negligunt quæ menti illuminandæ duntaxat inserviunt.

Quartum in eo consistit quòd omnes circunstantias peculiares temporis, loci, qualitatis simplicium quibus utuntur accuratè satis non observent; quamvis nulla sit ex illis circunstantiis quæ non possit effectum experimenti morari. Observandum enim est omnes voces quibus utuntur Physici esse æquivocas; vox illa, vinum, exempli gratiâ, tot varia significat, quot varia sunt soli ingenia, variæ tempestates, variæ vini conficiendi & conservandi rationes; adeo ut in genere possimus negare duo dari dolia vini planè similia. Quum itaque Physicus ait, ad hoc faciendum experimentum sume vinum, quid sibi velit non intelligis nisi confusè admodum. Magnâ igitur cautione utendum est in experimentis; nec ad composita veniendum quin priùs simpliciora & magis ordinaria accuratè fuerint intellecta.

Quintum ex eo fluit quòd ex uno experimento plures æquo eliciant consequentias. Cùm contrà multis opus sit experimentis, ut rem unam possis legitimè inferre, quamvis unicum experimentum multis deducendis conclusionibus conferre possit.

Denique Physici, & Chymici nil ut plurimum animadvertunt præter effectus naturæ speciales, ad primas rerum notiones ex quibus constant corpora nunquam ascendunt. Certò tamen constat neminem posse specia-

ſpecialia Phyſicæ phænomena clarè & diſtinctè cognoſcere, niſi generaliora teneat, & etiam ad Metaphyſica tranſcendat. Vires tandem & animus ipſis ut plurimùm deficiunt, labor & impenſa ipſos terrent & laſſant. Multa ſunt alia vitia in iis de quibus ſermo fuit. Sed cuncta dicendi non eſt animus.

Hujuſcemodi vitiorum cauſæ ſunt minor applicatio, imaginationis proprietates cap. X. & XI. explicatæ, & quia etiam de differentijs & mutationibus corporum non aliter judicamus quàm ex ſenſationibus noſtris, ut primo libro dictum eſt.

PARS TERTIA.

DE COMMUNICATIONE
CONTAGIOSA IMAGINATIONUM FORTIUM.

CAPUT PRIMUM.

I. De illâ proclivitate quâ ad alios in omnibus imitandos propendemus, unde manat communicatio errorum qui ab imaginationis facultate dependent. II. Duæ cauſæ præcipuæ quæ illam augent proclivitatem. III. Quid ſit imaginatio fortis. IV. Eam eſſe multiplicem. De inſanis, ac de iis qui imaginationem fortem ſecundùm ſenſum hic explicatum habent. V. Duo vitia memorabilia eorum qui habent imaginationem fortem. VI. Quàm ſint idonei ad perſuadendum & fucum faciendum.

POSTQUAM explanavimus naturam imaginationis, variáque ipſius vitia, & quomodo ab ipsâ in errorem conjicimur, reſtat ut in hoc ſecundo Libro de Communicatione contagioſâ imaginationum fortium loquamur, hoc eſt, de vi illa quâ nonnulli alios in ſuos errores facilè pellicere poſſunt.

Imagina-

Imaginationes fortes ſunt admodum contagioſæ : in debiles dominantur ; eas paulatim ad ſui normam inflectunt, eoſdem ipſis inſculpunt characteres. Cùm igitur ii quibus eſt imaginatio fortis ac vivida rationis modum plerumque excedant ; paucæ ſunt errorum humanorum cauſæ generaliores hac pernicioſâ imaginationis communicatione.

I.

De illa proclivitate qua ad alios in omnibus imitandos propendemus, unde manat communicatio errorum qui ab imaginationis facultate dependent.

Ut iſtius contagionis natura, & quomodo tranſmittatur poſſit percipi, ſciendum eſt omnes homines ſui mutuò indigere auxilio ; & ad id fuiſſe creatos ut multa inter ſe componant corpora, quorum partes mutuam habeant analogiam. Hujúſce conjunctiones fovendæ gratiâ Deus mutuo charitatis vinculo eos obſtrinxit. Sed quia philautia charitatem paulatim extinguere, atque hoc pacto vinculum ſocietatis disjungere poterat ; illius conſervandæ gratiâ homines vinculis naturalibus conjungi curavit Deus, quæ deficiente charitate ſubſiſterent, aut etiam ipſam adverſus Philautiæ conatus tuerentur.

Vincula illa naturalia quæ nobis cum belluis ſunt communia conſiſtunt in quâdam cerebri habilitate quam habent omnes homines ad eos imitandos quibuſcum verſantur, ad eadem cum iis formanda judicia, eoſdémque experiendos animi motus quibus ii agitantur : Atque illa diſpoſitio homines inter ſe multò arctiùs conjungit quàm charitas ratione innixa, quæ charitas rariſſima eſt.

Niſi homo eâ præditus ſit habilitate quâ noſtra ſenſa affectúſque poſſit ſuſcipere, nobiſcum conjungi, unicúmque corpus conſtituere nequit. Similis illis lapidibus formæ irregularis qui ſuum in ædificio locum non poſſunt ſortiri, quia cum aliis non poſſunt conjungi.

Oderunt hilarem triſtes, triſtémque jocoſi,
Sedatum celeres, agilem gnavúmque remiſſi.

Cum iis qui affectibus noſtris nullo indulgent modo, ſed nobis potiùs in omnibus adverſantur, divortium non facere, illud eſt arduum virtutis opus, nec immeritò, quippe cum mœſto non mœrere, cum læto non lætari, eſt utrique inſultare, homo triſtis compellandus non eſt ore hilari & jocoſo, ac ſpecie ita renidenti ut lætitiam imaginationi ipſius imprimat, ne e ſtatu ſibi maximè congruo & jucundo dejiciatur. Nullus enim eſt animi affectus qui miſerum magis juvet quàm triſtitia.

II.

Duæ cauſæ præcipuæ quæ augent habilitatem quæ nobis eſt ad alios imitandos.

Omnes igitur homines cerebrum ad id habile gerunt ut, naturâ duce, ſeſe eodem modo quo nonnulli cum quibus verſantur affecti ſunt poſſint componere. Illa autem habilitas duabus potiſſimùm cauſis poteſt foveri & augeri. Altera eſt in mente, altera in corpore. Prior præcipuè conſiſtit in naturali hominum propenſione verſus dignitatem & exaltationem. Illa enim propenſio ad id nos imperceptо excitat modo, ut viros nobiles in loquendi ratione, in inceſſu, in veſtitu, & in habitu externo imitemur. Hinc * novi ritus ſeu *modi*, linguarum vivarum inſtabilitas, & quædam generalis corruptio quæ in moribus irrepit. Hinc denique omnes ineptæ & ridiculæ nullâ ratione ſed arbitrio humano tantùm innixæ novitates oriuntur.

* nouvelles modes.

Altera

Altera causa quæ habilitatem illam auget, quâ alios possumus imitari, & de quâ hìc præcipuè agitur, consistit in impressione quâdam quam imaginationes fortes faciunt in ingenia debilia & cerebra teneriuscula ac delicatula.

III. Quid sit imaginatio fortis.

Per imaginationem fortem ac vegetam intelligo constitutionem cerebri quæ illud vestigiorum altissimorum capax efficit, quæ vestigia mentis capacitatem ita implent, ut aliis rebus quàm iis quas imagines illæ ipsi repræsentant non possit ampliùs attendere.

IV. Imaginatio fortis duplex est.

Duplex est hominum genus qui imaginationem fortem habent hoc sensu. Priores alta hæc vestigia suscipiunt ex involuntariâ ac inordinatâ spirituum animalium impressione. Posteriores verò de quibus hìc præcipuè sermo est, ea suscipiunt ex quâdam dispositione quæ in substantiâ cerebri deprehenditur.

Priores omninò insanire manifestum est, cùm connexione naturali quæ est inter ipsorum ideas & hæc vestigia cogantur de rebus cogitare prórsus diversis ab iis de quibus cæteri homines loquuntur; unde fit ut nihil ad rem possint dicere aut respondere.

Innumeri sunt istiúsce generis homines, qui inter se non differunt aliter quàm gradibus; ac inter eos possumus accensere illos omnes qui motu aliquo animi violento cientur, nam tempore commotionis illius spiritus animales tantâ vi imprimunt vestigia & imagines rerum quæ affectus moverunt, ut quamlibet aliam cogitationem non possint suscipere.

Sed observandum est illos homines nullius imaginationem, quantumvis tenui sit ingenio, cerebróque molli & delicato, posse corrumpere, duabus potissimùm de causis. Quia primò cùm non possint appositè respondere ad ideas aliorum, illos utique non possunt persuadere. Secundò cùm ipsorum mentis perturbatio sit manifestissima, quicquid dicunt aspernabile videtur.

Nos revera afficiunt homines motu aliquo violento jam affecti, & in imaginationem nostram impressiones faciunt suis similes. Quia verò ipsorum impetus & perturbatio manifestæ sunt, illis impressionibus resistimus, ac illas non multò post excutimus, dummodo ab eâdem causâ quæ ipsas edidit non foveantur, per se delentur, hoc est cùm efferati illi e conspectu nostro discesserunt, ita ut characteribus ipsorum faciei per violentum illum motum impressis, fibræ cerebri nostri non amplius immutentur, spiritúsque animales non agitentur.

Istam imaginationis fortis & vegetæ speciem, quæ consistit in habilitate cerebri ad altas accipiendas ideas etiam a rebus objectis debilissimis & minimè efficacibus idonea, istam, inquam, imaginationis fortis speciem hìc duntaxat examino.

Vitium non est cerebrum habere aptum ad res fortiter imaginandas, & recipiendas imagines maximè distinctas & vividas minimarum rerum objectarum; dummodo mens in imaginationem imperium semper obti-

neat, ita ut istæ imagines ad ejus nutum imprimantur & deleantur; quin hinc oritur sagacitas & vis ingenii. At ubi imaginatio menti dominatur, & inconsultâ voluntate vestigia formantur dispositione cerebri & actione rerum objectarum & spirituum; illud verò est vitium pessimum, & quædam insaniæ species. Eos qui imaginationem eo modo fortem habent adumbrare conabimur.

Quocirca recordandum est 1°. Ingenii capacitatem angustissimis limitibus esse circumscriptam, 2°. Nihil ejus capacitatem faciliùs implere quàm mentis sensationes, atque omnes in genere earum rerum objectarum perceptiones quibus vehementer afficimur; 3°. Denique alta cerebri vestigia nunquam imprimi sine sensationibus, aut aliis illis perceptionibus quæ nos vividè afficiunt. Hinc enim elucescunt genuini characteres ingenii eorum quibus est imaginatio fortis.

V. Duo vitia memorabilia eorum qui habent imaginationem fortem.

Primus in eo consistit quòd isti homines de rebus paulùm difficilibus & complexis non possint rectè judicare. Cùm enim ipsorum mentis capacitas iis tantùm impleatur ideis quæ naturâ suâ altis hisce vestigiis alligantur, de multis eodem tempore cogitare ipsis non datur. Jam autem in quæstionibus complexis, mens motu celeri multas simul ideas debet perlustrare, omnesque uno intuitu relationes & analogias hisce solvendis quæstionibus idoneas agnoscere.

Nemo est qui non sit expertus mentem veritati cuipiam non posse attendere dum dolore aliquo violento afficitur, quia tunc sunt in cerebro vestigia ita alta ut totam ipsius impleant capacitatem. Cùm itaque illi homines de quibus agitur, ex iisdem rebus objectis vestigia excipiant altiora quàm cæteri, ut id supponimus, non possunt etiam mentis visum æquè longè porrigere, nec totidem res simul complecti. Prius igitur illorum vitium in eo est quòd sint angusto ingenio, eóque angustiori, quò ipsorum cerebrum altiora ex minimis rebus objectis patitur vestigia.

Alterum eorum vitium in eo positum est, quòd sint* phantastici, non ita, tamen, ut id vitii ab omnibus dignosci possit. Vulgus enim ipsos non existimat tales. Ii soli quorum ingenium rectum est & perspicax, ipsorum phantasmata, & imaginationis perturbationem agnoscunt.

* Visionnaires.

Ut hujus vitii origo deprehendatur, ea quæ in principio secundi libri diximus revocanda sunt in memoriam; sensus nimirum & imaginationem non differre nisi gradibus, saltem quoad ea quæ in cerebro aguntur; magnitudinem & altitudinem vestigiorum esse causam cur mens sentiat res objectas, cur eas judicet præsentes & satis propinquas, ut ex iis dolorem aut voluptatem percipere possit. Cùm enim vestigia rei cujuspiam objectæ sunt parva, mens eam imaginatur duntaxat; præsentem adesse non judicat, nec etiam tanquam valde magnam aut consideratione dignam eam sibi pingit. Sed quò magis vestigia crescunt,

&

& quò altiùs imprimuntur, eò grandiorem, propinquiorem, ac denique ad nos commovendos & lædendos aptiorem eam sibi repræsentat imaginatio.

Phantastici illi de quibus hìc sermo est ad id vesaniæ nondum devenerunt, ut absentia tanquam præsentia se videre putent: vestigia ipsorum cerebri nondum satis alta sunt; non penitus insaniunt, sed tantùm aliquatenus, si enim penitus insanirent frustra de iis hìc loqueremur. Quem enim ipsorum insania fugeret? Quis se ab ea deludi pateretur? Non sunt phantastici quoad sensus, sed tantùm quoad imaginationem: at insani phantastici sunt quoad sensus, cùm non videant res ut sunt, & quædam sæpe videant quæ minimè existunt. At verò illi de quibus mentio est phantastici sunt quoad imaginationem, cùm res secus imaginentur ac se habent, & multa etiam imaginentur quæ non extant. Manifestum tamen est hos ab illis non aliter differre quàm gradibus, nec ab uno statu ad alterum transitus est difficilis. Unde fit ut ille morbus posteriorum debeat repræsentari collatione factâ cum morbo priorum, qui manifestior est, mentémque fortiùs afficit: quippe in iis quæ non aliter differunt quàm gradibus, ea quæ leviùs afficiunt & sentiuntur semper explicanda sunt per ea quæ vehementiùs.

Alterum igitur vitium eorum qui sunt imaginatione forti & vividâ, in eo positum quòd sint phantastici quoad imaginationem, aut simpliciter phantastici; ii enim insanorum aut stultorum nomine vocantur qui sunt phantastici quoad sensus. Hæc sunt igitur vitia ingeniorum phantasticorum.

Ii homines in omnibus modum excedunt; abjecta extollunt, parva augent, remota appropinquant, nil ipsis se præbet ut in se est. Omnia demirantur, ad omnia immeritò exclamant. Si constitutione naturali ad metum sint proni; hoc est, si ipsorum spiritus animales sint pauci, debiles, & tardi, minimâ de causâ terrentur, trepidant arundine motâ. At verò si ingens ipsis sit spirituum & sanguinis copia, quod frequentiùs accidit, vanas concipiunt spes quibus semetipsos lactant, ac sese imaginationis suæ ubertati totos permittentes * inanibus quotidie agitandis apud se consiliis mirificè delectantur. In affectibus vehementes, in opinionibus tenaces, in suimet ipsorum contemplatione semper læti & alacres sunt. Quum inter egregia ingenia accenseri ambiunt, ac Authores se gerunt (sunt enim Authores omnis generis, phantastici & alii,) quot deliramenta, quot impetus, quot & quantas trepidationes! Naturam nunquam imitantur, omnia contorquent & exaggerant, in auras sese extollunt, nil ab ipsis profertur quod cothurnum non sapiat; subsultim incedunt; ipsorum oratio numerosa est & phalerata, nil denique ab ipsis audias præter figuras & hyperbolas. Si pietatem amplectuntur, illamque ex arbitrio metiri satagunt, spiritum Judaïcum & Pharisaïcum penitus induunt; rerum corticulæ, cæremoniis externis, ac praxibus nullius momenti toti adhærescunt; fiunt scru-

* ils bâtissent des châteaux en Espagne.

pulosi, meticulosi, superstitiosi. Cuncta, si ipsis credas, ad fidem pertinent; Cuncta sunt essentialia, si ea excipias quæ revera ad fidem pertinent, & verè sunt essentialia; sæpe enim levioribus addicti officiis utilissima negligunt Evangelii præcepta, justitiam, misericordiam, & fidem. Quid mora? Qui istorum vitiorum ut complurium aliorum certior fieri cupit, attendat modò ad ea quæ quotidie in colloquiis agitari solent.

Qui imaginationem habent fortem & vividam, aliis præditi sunt qualitatibus quas hîc explicare operæ pretium est. De ipsorum vitiis hactenus actum est; nunc de ipsorum virtutibus ac prærogativis agendum. Unam habent inter cæteras quæ ad institutum nostrum præcipuè pertinet; Illâ enim prærogativâ in vulgi ingenia imperium obtinent; suas ipsis ideas obtrudunt, falsásque impertiuntur impressiones.

VI. Eos qui sunt imaginatione forti facilè persuadere.

Ista prærogativa in eo consistit quòd facilè, vehementer & vividè, quamvis non genuinè seu naturaliter mentem suam aperiant. Qui res vividè imaginantur, eas etiam vividè exprimunt, eósque omnes persuadent qui specie externâ & impressione sensibili potiusquàm rationum vi devincuntur. Cùm enim cerebrum illorum, ut antea dictum est, altissima eorum quæ sunt imaginati vestigia excipiat, ea ut plurimùm vestigia non sine magna spirituum commotione imprimuntur, ista autem spirituum commotio totum corpus tali modo disponit ut mentis cogitationes possit vividè ac vehementer exprimere, cùm itaque oris habitus, vocis inflexio, orationísque concinnitas vim verbis addat, auditorum & spectatorum animos sibi conciliant, & ad id præparant ut ejusdem quâ afficiuntur imaginis impressionem mechanicè, ut ita dicam, excipiant. Quæ enim altè menti nostræ infusa sunt altè etiam à nobis aliorum mentibus infunduntur; Qui vehementi movetur affectu, eodem alios ut plurimùm movet, & ipsius Rhetorica licèt non regularis est tamen flexanima. Habitus enim & modus externus, ut pote sensibilis, in imaginationem hominum vividiùs agit quàm solidissima argumenta si mente sedatâ proferantur; hæc enim ratiocinia nec sensus nec imaginationem afficiunt.

Qui igitur imaginatione pollent, hoc cæteris præstant, quòd arrideant, moveant, persuadeant, quia nempe cogitationum suarum imagines sibi formant perquàm vividas & sensibiles. Sed aliæ præter eas sunt rationes quibus animos sibi devinciant. De rebus ut plurimùm facilibus & obviis duntaxat loquuntur. Iis utuntur vocibus quæ nihil excitant præter notiones sensuum confusas quæ nos semper vehementissimè movent. De rebus sublimibus & arduis nullam agunt mentionem nisi vagam, ac veluti per locos communes; Res enim sigillatim, penitus & a principiis suis introspicere non audent, sive quia hæc illos fugiunt, sive quia timent ne verborum penuriâ sese intricent, ac ingeniis attentioni non assuetis negotium facessant.

Ex suprà dictis non obscurè liquet imaginationis inordinatæ vitia esse

ſe admodum contagioſa, ac in plerorumque ingenia facillimè irrepere. Cùm autem iſti homines forti imaginatione præditi rectæ rationis plerumque ſint Antagoniſtæ, propter ingenii exilitatem ac cerebri phantaſmata, hinc colligere pronum eſt iſtam vitiorum & perturbationum imaginationis contagionem inter errorum noſtrorum cauſas eſſe maximè generalem. Sed hæc exemplis & experimentis familiaribus ſunt confirmanda.

CAPUT II.

Exempla generalia quibus imaginationis vis demonſtratur.

FRequentiſſima ſuppetunt iſtius communicationis imaginationis exempla in liberis reſpectu parentum, ac potiſſimùm in puellabus reſpectu matrum; in famulis reſpectu herorum, ac in ancillis reſpectu dominarum, in diſcipulis reſpectu præceptorum, in aulicis reſpectu Regum, & in genere in omnibus inferioribus reſpectu ſuperiorum: dummodo parentes, magiſtri, aliique Superiores aliquâ polleant imaginationis vi; ſin minùs imaginatio debilis parentum, aut magiſtrorum, nullam fortè impreſſionem in liberis & ſervis efficeret.

Iſta communicatio inter pares etiam deprehenditur, ſed rariùs, quia inter eos non eſt veneratio illa qua ingenia ad id flectuntur, ut nullo examine admiſſo impreſſiones imaginationum fortium imbibant, hæc etiam communicatio in ſuperioribus reſpectu inferiorum obſervatur; Hi, ſcilicet, imaginatione adeo vivida & imperioſa ſunt prædití, ut ſuperiorum ſuorum animos pro lubitu inflectant.

Parentes in liberorum imaginationem vehementiſſimè agere nemo eſt qui non percipiat ſi attendere velit iſtam habilitarem naturalem quâ ad id comparamur ut eos quibuſcum degimus imitemur, iiſdémque quibus ipſi moveamur affectibus, longè firmiorem eſſe in infantibus reſpectu parentum, quam in cæteris hominibus Cujus multæ poſſunt afferri cauſæ. Ac prima quidem ex eo deducitur quòd eodem ſanguine ſint formati. Quemadmodum enim parentes ſæpiſſime tranſmittunt in liberos habilitatem ad quoſdam morbos veluti hæreditarios, quales ſunt morbus articularis, calculus, inſania, ac in genere omnes illi morbi qui accidentaliter non irrepſerunt, aut qui non ex ſolâ extraordinariâ humorum fermentatione orti ſunt, quales ſunt febris, &c. illos enim morbos non poſſe communicari liquet; ita diſpoſitionem cerebri ſui infantium cerebro imprimunt, imaginationem ipſorum ita inflectunt, ut eaſdem ac ipſi concipiant opiniones.

Secunda ratio hæc est. Infantes scilicet rarò utuntur familiari cæterorum hominum commercio ex quo alia vestigia ipsorum cerebro possent insculpi, ac perpetuus, ut ita dicam, impressionis paternæ influs infringi. Nam sicut qui patriæ cancellos nunquam est prætergressus mores ritúsque peregrinorum a ratione prorsus alienos ducit, quia eos a more patrio quem sequitur recedere videt; ita juvenis e domo paternâ nunquam egressus, parentum sententias vivendíque modos instar rationis universalis habet; seu potiùs haud credit alias esse rationis & virtutis regulas præter eas quas a parentibus edoctus est. Parentibus igitur in omnibus credit, atque ad eorum agendi rationem se conformat.

Porrò adeo vehemens est ista paterna impressio ut non in imaginationem liberorum modò, verùm etiam in cæteras ipsorum corporis partes agat. Filius genitoris incessum, vocem & gestum imitatur. Filia eandem ac genitrix observat in ornatu compositionem, ejus incessum, vocémque etiam æmulatur. Si balbutit mater, balbutiet etiam filia, si cervicem inconcinnè contorquet, filia itidem contorquebit. Denique liberi in omnibus imitantur parentes, in defectibus & motibus incompositis, ut & in erroribus & vitiis.

Multa præterea istius impressionis effectum confirmant & augent, sed præcipuè authoritas parentum, summissio liberorum, & amor mutuus inter utrosque. Sed hæ causæ Aulicis, Ministris, ac omnibus in genere inferioribus non secus ac liberis communes sunt. Aulicorum exemplo rem sumus explanaturi.

Sunt qui de iis quæ non vident per ea quæ sibi sunt conspicua judicent. De sublimitate, exempli gratiâ, de vi ac de capacitate ingenii sibi ignotis per nobilitatem, dignitates, divitias sibi notas. Aliud ex alio metiuntur; infimus ille status quo infra Magnates dejicimur, ipsísque subjicimur, cupido quâ ipsorum gloriæ participandæ tenemur, ingénsque splendor qui ipsis affulget, nos eò plerunque adducit, ut mortales divinis, ut ita loquar, afficiamus honoribus. Quippe si Deus authoritate Principes donet, homines ipsis erroris immunitatem arrogant; erroris immunitatem, inquam, ita universalem ut nullis in ullâ re aut occasione, aut ceremoniâ circunscribatur cancellis. Magnates cuncta per se nôrunt. Quamquam de quæstionibus sibi prorsus inusitatis decidunt, recta tamen ratio ab ipsis semper stat; qui ipsorum dicta expendere audet is est rudis rerúmque imperitus. Is a veneratione ipsis debitâ desistit qui audet dubitare. Ac denique qui ipsos damnat rebellionis reus est, ineptit, delirat, cunctisque debet ludibrium.

At verò si Magnates nos favore suo dignentur, tùm si ipsorum dictis calculum non adjicimus, non pervicaces & rebelles modò, sed & ingrati, & perfidi habemur. Piaculum est quo ab ipsorum gratiâ æternùm arcemur. Unde fit ut aulici, atque adeo omnes subditi in verba, & opiniones Regis nullo adhibito examine jurent; ac in rebus etiam Religionis sese ipsorum arbitrio sæpissime permittant.

Britan-

Britannia & Germania iſtius obedientiæ impiis Principum imperiis præſtitæ luculenta nobis ſuppeditant exempla. Nil aliud ſonant Hiſtoriæ poſteriorum ſæculorum. Nec defuère homines ætate provecti, qui quater aut quinquies Religionem mutaverint, mutantibus Principibus.

Reges & ipſæ etiam Reginæ in Britanniâ in omnia ſive civilia ſive Eccleſiaſtica regimen ſibi arrogant. Ipſi Liturgias, Feſtorum officia, Sacramentorum adminiſtrationem & participationem dirigunt & approbant. Probibent, exempli gratiâ, adorationem Jeſu-Chriſti in Euchariſtiâ, quamvis ipſum genibus flexis pro more antiquo recipi jubeant. Uno verbo omnia immutant in liturgiis, ut eas novis fidei ſuæ articulis accommodent, atque de iſtis articulis judicandi cum Parlamento ſeu ſummâ Curiâ jus ſibi tribuunt, non ſecus ac Papa cum Concilio, uti videre eſt in ſtatutis Angliæ & Hiberniæ initio Regni Reginæ Eliſabethæ factis. Denique Reges Angliæ majorem in ſubditos exercent poteſtatem circa ſpirituale quàm circa temporale; miſeri nempe homines rebúſque terrenis dediti, bonorum ſuorum quàm fidei conſervationem pluris facientes, Principum voluntati facilè obtemperant, dummodo rei ſuæ temporali non obſtet.

Art. 37. Relig. Eccl. Anglic.

Variæ viciſſitudines Religionis in Suecia, & Daniâ imperium illud quo nonnulli in alios pollent ſatis ſupérque nobis probare poſſent; ſed harum viciſſitudinum aliæ ſunt etiam cauſæ non leves. Poſſunt quidem mutationes illæ ſtupendæ contagioſam imaginationis communicationem probare; ſed iſta argumenta generalia nimis & vaſta mentem potiùs perſtringunt & ſtupefaciunt quàm illuminant. Quia nempe ejuſmodi eventus inſperati pendent a nimio cauſarum concurſu.

Si aulici cæteríque homines veritates certas, eſſentiales, ac ſine ſalutis diſpendio non deferendas deſerant tamen; quantò minùs veritates abſtractas parùm certas & utiles audebunt defendere. Si Religio Principis ſit Religio ſubditorum, quantò magis ratio religione inferior erit etiam ſubditorum ratio. Principis itaque opiniones, voluptates, affectus, luſus, verba, veſtitus, omnes denique actiones uſu apud omnes invaleſcent: quid moror? Princeps ipſe eſt norma uſús eſſentialis. Nec fieri poteſt niſi raiò admodum ut contra uſum ritúmque receptum peccet. Cùm autem omnes uſus mutationes nil aliud ſint quàm varia ornamenta, variæque venuſtates, nemo eſt qui mirari debeat quod Principes ita fortiter agant in imaginationem cæterorum hominum.

Si Alexander inclinet caput, omnes ipſius aulici caput inclinant. Si Dionyſius Tyrannus Platone Syracuſam adveniente, Geometriæ operam navet, illico Geometria floret, iſtiúſque Regis palatium, inquit Plutarchus, videas conſperſum pulvere quem excitant figurarum delineatores. At verò ſimul ac Plato iſti Principi indignatur, & Princeps voluptatibus denuo indulgens ſtudium Geometriæ faſtidit, aulici extemplo,

plo eandem insistunt viam. Ipsos dicas, pergit idem, fascinatos & veneficæ cujusdam Circes incantamentis in alios homines transmutatos. E Philosophiâ ad intemperantiam transgrediuntur. Philosophiam respuunt ut voluptates illicitas quas mox horrebant sectentur. Sic Principes vitia in virtutes, virtutésque in vitia transformare, omnésque illorum ideas mutare uno verbo possunt. Ad minimum ipsorum nutum, gestum, laborum aut oculorum motum res eò deveniet ut vera scientia & eruditio * futilis quædam ludimagistri occupatio videatur; temeritas, ferocitas, sævitia pro magnanimitate habeatur, ac denique impietas & licentia pro virtute & libertate animi.

In operibus moralibus. Quomodo distingui possit adulator ab amico.

*Pedanterie.

Sed in hoc, ut in cæteris, præsuppositum velim Principes pollere imaginatione forti & vividâ; alioqui orationes eâ non possent instruere energiâ & formâ, quæ ingenia debilia sibi devincit atque subjugat.

Quòd si imaginatio sola, rationísque auxilio destituta tantos edere valeat effectus; certè nihil adeo inauditum, adeóque insolens est quod non possit persuadere, si rationibus saltem verisimilibus innitatur. Rem probo exemplis.

Diodor. Sicul. Bibl. hist. L 3.

Priscus quidam Author refert Aulicos apud Æthiopas istius olim fuisse dementiæ ut se claudos & deformes redderent, aut sibi membra quædam truncarent, quin & mortem consciscerent Principis imitandi causâ: Rege claudicante, vel coclite indecorum erat stipatoribus, binos habere oculos, aut rectos incedere: quemadmodum nemo est qui in aulâ nunc audeat sese ostentare cum Cæsitio rugato, & striato galericulo, aut cum ocreis albis, calcaribúsque auratis, vel aliis ejusmodi ornamentis quæ nunc obsoleverunt. Æthiopum ille mos absurdus quidem & molestus, sed usu receptus erat. Ad illum omnes sese alacriter accommodabant, spreto dolore in ejusmodi ritu perferendo, in id tantùm collimabant ut generositatem, studium, constantiámque Regi suo testatam facerent. Denique istius ritûs absurditas illegitimâ amoris causâ innixa pro lege habita est, ac diutissime obtinuit.

Qui in Orientem iter fecerunt hunc morem in multis regionibus nondum obsolevisse, alióque non minùs ridiculos invaluisse tradunt. Sed quid tam remotas gentes quærimus? certè in nostrâ etiam Galliâ religiosè observantur leges & ritus absurdi & molesti ubicunque sunt homines affectibus suis indulgentes, & ubicunque imaginatio rationi dominatur, ibi stupenda in moribus absurditas & inconstantia. Quid dicas de mulieribus nostratibus quæ dum dirissima sævit hyems nudato pectore incedunt, & vigente æstatis calore, vestibus ita arctis amiciuntur, ut eas vix respirare posse dicas. Certè si ex illo ritu non tanto dolore ac Æthiopes afficiuntur, majori saltem pudore suffundi deberent. Non tantus est dolor, concedo, sed neque ita simul speciosa est causa illius perferendi; par ergo saltem utrinque est insulsitas. Si Æthiops oculos sibi effodiat, generositatem potest saltem causari, quid verò

verò causabitur matrona Christiana ea ostentans quæ natura & Religio ipsam occultare jubent? Se morem receptum sequi dicet, & nihil ampliùs? Verùm iste mos est absonus, infestus, indecorus ac omnimodè Christianis indignus. Originem suam non aliunde ducit quàm ex manifestâ rationis depravatione, & occultâ cordis corruptione; sine scandalo non potest observari: qui illi adhæret a rationis partibus ad imaginationis partes, a puritate ad impuritatem, a spiritu Dei ad spiritum mundi manifestò deficit, uno verbo, omnes rationis & Evangelii leges violat, quid facias? usus sic voluit, jam autem usus, si hominibus sæculi credas, sanctiùs observari debet, quàm lex ipsa quam Deus digito suo inscripserat tabulis Mosis, quamque a spiritu suo pectoribus Christianorum insculpit. Certè haud scio an Galli Æthiopes meritò possint deridere. Qui Regem coclitem & claudum coclitibus etiam & claudis stipatum videret risum quidem primâ fronte vix posset tenere; sed tempore succedente ridendi tandem fieret finis, istáque magnanimitas & veluti devotio admirationem fortè potiùs pareret quàm risum. At verò de moribus aut modis qui apud Gallos obtinent res secùs se habet. Ipsorum absurditas nullâ nititur ratione verisimili; si minorem afferunt molestiam, tantò magis ridiculi sunt. Quid plura? ritus a ratione adeo abhorrentes tantam esse sæculi corruptionem ostendunt, ut nulla ampliùs sit resipiscentiæ spes.

Quæ de Aulicis dicta sunt, de plerisque famulis erga heros, de ancillis erga heras, atque, ut fiat temporis compendium, de omnibus inferioribus erga superiores intellecta velim, sed præcipuè de liberis erga parentes: liberi a parentibus ita pendent ut nemo magis; parentes illos complectuntur amore omnium maximè intimo, ac denique ad submissiones & obsequia ratione ducuntur, quæ ipsius rationis modum quandóque excedunt.

Cæterum imaginatio aliquando sufficit nonnullis ut agant in imaginationem; nec semper necessaria sunt authoritas, & imperium. Nonnulli interdum reperiuntur nobis incogniti, nulliúsque apud nos præconceptæ existimationis, quibus tanta imaginationis vis est, tantáque in verbis energia & vivacitas, ut nos etiam incautos & incogitantes persuadeant; dum ne vel quid persuadeant possumus assequi. Id quidem videtur incredibile, crebrò tamen accidit.

Ista autem imaginaria persuasio aliunde oriri nequit quàm ex vi ingenii hominis cujuspiam phantastici, qui multa quæ ipse non intelligit vividè deblaterat, quíque auditorum ingenia ita contorquet ut cæcam adhibeant fidem. Plerique enim impressione sensibili ita permoventur, stupefiunt, perstringuntur, ut ex affectu suo de iis judicium ferant quæ ipsi non intelligunt nisi confusè admodum. Ad id, quæso, sedulò attendant lectores, quid in semetipsis inter mutua hominum colloquia agatur seriò reputent, hanc veritatem crebrò experientur. Nec dubito quin hinc utilitatem non parvam percipiant.

Sed animadvertendum eſt duo valde ad id conferre ut aliorum imaginatio in nos invaleat. Primò pietatis & gravitatis ſpecies quam præ ſe ferunt nonnulli. Secundò liberrimus, & audaciſſimus quorundam aliorum loquendi modus. Quippe juxta propenſionem noſtram ad pietatem aut licentiam, viri pietatem & gravitatem, aut præfractam audaciam impiámque libertatem affectantes in nos variè prorſus agunt.

Ex illis quidem alii ſunt perniciosiores aliis: Cave tamen ne cujuſquam ſpecie externâ deludaris; nec cedas niſi rationibus ſolidis. Ineptiæ poſſunt gravi & modeſto proferri modo, impia quædam & blaſphemiæ pietatis pallio obtegi. Examinandum igitur eſt, juxta Johannis præceptum num ſpiritus ſint Dei, nec cuilibet ſpiritui fidendum. Dæmones in Angelos lucis ſeſe nonnunquam transformant. Nec deſunt qui ſpeciem externam ad pietatem naturâ conformatam habentes verâ pietate præditi apud homines habeantur; atque hoc freti nomine homines ab officiis quibus neceſſariò & eſſentialiter tenentur, atque etiam ab amore Dei & proximi audent liberos & immunes pronuntiare, ut eos praxi cuidam aut cæremoniæ Phariſaicæ ſubjiciant.

I. Ep. IV.

Sed imaginationes quarum vim & contagium fugere noſtrâ potiſſimùm intereſt, ſunt imaginationes nonnullorum hominum per orbem diſperſorum qui pro * ingeniis fortibus ſeu non vulgaribus haberi volunt, quam certè famam nullo comparant negotio. Qui enim peccatum originale, immortalitatem animæ negare; aut quoddam Eccleſiæ placitum impudenter exſibilare ſuſtinet, is eximiam ingenii fortis famam apud vulgus ſibi conciliabit.

* eſprits forts.

Tenuia illa ingenia igniculis quibuſdam micant, ac neſcio quâ ſpecie libertatis & audaciæ aliorum ingeniis imperiosè dominantur, imaginationéſque debiles ita diſponunt ut verbis vividis & ſpecioſis cedant, quæ quilibet attentus non poſſet audire niſi aſpernabundus: in vocibus felices, in rationibus infeliciſſimi ſunt. At verò quia homines, licèt ratione præditi, ſenſibilem tamen habitûs externi voluptatem ipſi rationi cujus examen arduum eſt præferunt, hinc fit ut ejuſmodi ingenia aliis non poſſint non palmam præripere, non poſſint non ſuos errores & malignitatem tranſmittere, imperio quod in aliorum imaginationem uſurpârunt.

CAPUT

CAPUT III.

I. De vi imaginationis quorundam Authorum. II. De Tertulliano.

NUllo argumento evidentiori vis quarundam imaginationum in alios potest demonstrari, quàm potestate illâ quâ nonnulli Authores persuadere valent nullis adhibitis rationibus. Exempli gratiâ, Tertullianus, Seneca, & inter recentiores, e Gallis, Montagne, & quidam alii, sermones suos nescio quo componunt modo quo plerosque demulcent, atque perstringunt, quamvis in istis scriptis illorum Authorum imaginatio imperfectè tantùm pingatur & adumbretur. Ipsorum voces licèt mortuæ rationem multorum efficacitate suâ superant. Ita mentem pervadunt, penetrant, subjugant, ut eam ad cæcam ac veluti insciam obedientiam tyrannicè adigant. Mens quidem assensum præbere non recusat, sed cui assentiretur, cùm rem propiùs explorare cupit, nil deprehendit præter spectra quæ cum suâ pompâ & fulgore in auras abeunt.

Etsi Authorum suprà laudatorum scripta ad vim imaginationis demonstrandam sint aptissima, nolim tamen illa in omnibus damnare. Quædam sunt in iis adeo scita ut ea non possim non laudare; nec in universalem multorum sæculorum approbationem invehi animus est. Tertullianum in multis, ut in apologiâ suâ adversus gentes, & in libro de Præscriptionibus adversus hæreticos, Senecámque in nonnullis demiror & exosculor; licèt totum Montagne parvi faciam.

*Vide Illustrationes

Tertullianus erat quidem eruditissimus, sed memoriâ potiùs pollebat quàm judicio; magnâ vastitate & sagacitate imaginationis pollebat, non tantâ ingenii; nec dubium est denique quin eo quem explicui sensu phantasticus fuerit, ac iis fere omnibus laboraverit vitiis quæ ingeniis inordinatis imputavi. Assensus & obsequium quod Montani ipsiúsque Prophetissarum visionibus præstitit, illius judicii debilitatem satis superque demonstrant. Æstus ille, motus immoderati, enthusiasmi circa res minimas ipsius imaginationis perturbationem manifestò ostendunt. Quot commotiones immodicæ in ipsius hyperbolis & figuris? quot splendidæ & magnificæ rationes quæ perstringendo & stupefaciendo tantùm persuadent & probant?

Quorsum, exempli gratiâ, causam dicturus cur pallium Philosophicum indueret, non togam quam tum induere solebant, dicit illud pallium Carthagini olim in usu fuisse? an quia olim Majores nostri cæsitio, & galericulo utebantur, eodem uti ornamento nobis licebit? an mulieres ut olim capitio ornabuntur nisi in * Bacchanalibus?

* au Carnaval.

Quid de magnificis & ambitiosis istis descriptionibus vicissitudinum mundi poterit inferre? an hæc ipsum absolvunt? Luna in phasibus suis varia est, annus in tempestatibus; ager per hyemem aliam induit faciem quàm per æstatem. Regiones integræ aquarum eruptionibus fuerunt inundatæ, aut terræ moribus absorptæ. Novæ urbes, novæque coloniæ fuerunt conditæ, tota denique natura variis obnoxia est vicibus. Ergo Tertullianus meritò togam exuit; ut pallium indueret. Quid, quæso, variæ istæ mutationes & innumeræ aliæ, quas anxiè disquirit, & obscurè, contortè, ac ingenti describit molimine, cum suo instituto? Pavo pedem non movet quin colorem mutet, serpens foramen aliquod subeundo exutâ senectâ novam induit pellem: ergo legitimè vestem mutavit? Quis sanguine frigente, & sedato animo tam ridiculas eliciat conclusiones, quis Authorem illum eas elicientem sibilo non exciperet, nisi strepitu suo lectorem præverteret & obtunderet?

Cap. 2 & 3. de pallio.

Totus penè ille libellus de pallio rationibus ab instituto æquè alienis scatet; quæ certè nil probarent, si mens sese obstupefieri non pateretur, sed his immorari inutile foret, id unum monuisse sufficiat, videlicet si animi rectitudo æquè ac perspicuitas & evidentia in verbis debeant elucere in scriptis, quia non alium ob finem scribimus quàm ut intelligamur; si id, inquam, ita sit, Author ille excusatione curet; quippe qui, referente Salmasio * inter Criticos hujus sæculi facilè Principe, omnem contulerit operam ut obscurus esset, usque adeo ut Commentator ille dejerare non dubitet ipsum a nemine unquam omnino intellectum fuisse. Quicquid sit, licèt mos illius Gentis, usus isti sæculo solennis, aut denique satyræ & ironiæ natura possint illud obscuritatis & ἀκαταληψίας studium excusare, non possunt tamen ferri ineptæ rationes & Authoris insipientia, qui deblaterare non veretur quicquid in buccam venit; dummodo insolenti aliquâ cogitatione, aut vocibus inusitatis & magnificis imaginationis vim aut potiùs perturbationem se ostentaturum speret.

CAPUT

* Multos etiam vidi postquàm bene æstuassent ut eum assequerentur, nihil præter sudorem & inanem animi fatigationem lucratos, ab ejus lectione discessisse, sic qui Scotinus haberi viderique dignus, qui hoc cognomentum habere voluit, adeo quod voluit a semetipso impetravit, & efficere id quod optabat valuit, ut liquidò jurare ausim neminem ad hoc tempus extitisse, qui possit jurare hunc libellum a capite ad calcem usque totum a se non minùs bene intellectum quàm lectum. *Salm. in ep. ded. comm. in Tert.*

CAPUT IV.

De imaginatione Senecæ.

SEnecæ imaginatio ad rationem interdum non magis accedit quàm imaginatio Tertulliani. Motus ipsius impetuosi in loca ei ignota ipsum nonnunquam abripiunt, quæ tamen eâdem perlustrat confidentiâ, ac si ipsa sæpissime trivisset, dummodo magnis itineribus incedat, concinnas & numerosas adornet periodos, multùm se promovisse autumat: sed certè iis similis est qui choreas agentes semper redeunt unde primò venerunt.

Vis & elegantia verborum, a vi & evidentiâ rationum apprime semper sunt distinguendæ. Multùm sanè in verbis Senecæ apparet energiæ & elegantiæ, at in rationibus valoris & evidentiæ parum, verba sua imaginationis vi istâ instruit formâ, quâ possint movere, agitare, ac persuadere impressione suâ, iis verò perspicuitatem, & lumen illud purum non affundit, quo mens per evidentiam illuminatur & persuadetur. Convincit quia commovet, & allubescit, at vix credam illius lectione eos persuaderi quibus sanguis in venis est sedatus, quíque adversus præjudicia cauti non cedunt nisi perspicuitate & evidentiâ rationum devicti. Uno verbo dummodo placeat & venustè loquatur, quid dicat parum sollicitus est, quasi quis id ritè persuadere possit cujus conscius apud se non est. Persuadet itaque persuasione cæca, quam qui admiserunt non satis attingunt quo pacto illam admiserint: quasi mens pati deberet sese persuaderi, nisi rem priùs examinatam distinctè cognoscat.

Quid pompam magis sonat, quàm idea sapientis ab ipso tradita? sed quid etiam vanitatem, errorémque magis redolet? Quam nobis tradit Catonis idea illustrior est quàm ut genuina haberi possit; præstigiæ sunt quæ iis duntaxat fucum faciunt qui naturam hominis non nôrunt. Cato iisdem calamitatibus ac cæteri homines erat obnoxius: ipsum invulneratum dicere mera est hallucinatio. Qui illum ictibus petebant, haud dubiè etiam sauciabant; ipsi non erat adamantis durities ferro inexpugnabilis, nec rupis robur quod infringere nequeunt undæ, ut id contendit Seneca. Uno verbo, haud erat sensûs expers; nec id diffitetur ipse Seneca, cùm imaginatione defervescente, ad ea quæ profert attendit. Lege verba ipsius Senecæ. *Itaque non refert quam multa in illum tela conjiciantur, cùm sit nulli penetrabilis, quomodo quorundam lapidum inexpugnabilis ferro duritia est; nec secari adamas aut cædi vel teri potest, sed incurrentia ultro retundit: quemadmodum projecti in altum scopuli*

puli mare frangunt, nec ipsi ulla sævitiæ vestigia tot verberati sæculis ostentant. Ita sapientis animus solidus est, & id roboris collegit, ut tam tutus sit ab injuriâ, quàm illa quæ extuli; Sen. cap. 5. Tract. Quod in sapientem non cadit injuria.

Quid igitur? nunquid fatebitur sapientem suum ad miseriam posse redigi, cùm doloris sensum possit percipere? minimè verò, dolor sapientem suum non afficit; doloris formidine non tenetur; supra fortunæ vices, hominúmque malignitatem sese extulit. Hæc illum anxium habere nequeunt.

Adsum hoc vobis probaturus, inquit; *sub isto tot civitatum eversore munimenta incursu arietis labefieri, & turrium altitudinem cuniculis ac latentibus fossis repente residere, & æquaturum editissimas arces aggerem crescere. At nulla machinamenta posse reperiri, quæ bene fundatum animum agitent.* Et infrà, *non Babylonis muros illis contuleris, quos Alexander intravit, non Carthaginis aut Numantiæ mœnia una manu capta, non capitolium arcémve, habent ista hostile vestigium*, cap. 6.

Quid tu putas cùm stolidus ille Rex multitudine telorum diem obscurasset ullam sagittam in solem incidisse? Ut cœlestia humanas manus effugiunt, & ab his qui templa diruunt, aut simulachra conflant, nihil divinitati nocetur, ita quicquid fit in sapientem, protervè, petulanter, superbè frustrà tentatur. cap. 4. *Inter fragorem templorum super Deos suos cadentium uni homini pax fuit.* cap. 5.

Non est quòd dicas ut soles, inquit ille, *hunc sapientem nostrum nusquam inveniri. Non fingimus istud humani ingenii vanum decus, nec ingentem imaginem rei falsæ concipimus, sed qualem confirmamus, exhibemus & exhibebimus. Cæterùm hic ipse M. Cato vereor ne supra nostrum exemplar sit.* cap. 7.

Videor mihi, pergit, *intueri animum tuum incensum & effervescentem: paras acclamare. Hæc sunt, quæ auctoritatem præceptis vestris detrahant. Magna promittis, & quæ ne optari quidem nedum credi possunt.* Et infrà. *Ita sublato altè supercilio in eadem, quæ cæteri descenditis mutatis rerum nominibus; tale itaque aliquid, & in hoc esse suspicor, quod prima specie pulchrum atque magnificum est, nec injuriam, nec contumeliam accepturum esse sapientem*; & infrà. *Ego verò sapientem non imaginario honore verborum exornare constitui, sed eo loco ponere, quò nulla perveniat injuria.*

Hinc patet quò fortis Senecæ imaginatio debilem ipsiùs abripiat rationem. Quî fieri potest ut homines ærumnarum & infirmitatum suarum quotidie sibi ipsis conscii tam altos & superbos induant animos? Quis mente sanus sibi persuadeat se dolore quo afficitur non lædi? Sed quid nobis Catonem obtrudit Seneca? Certè quantumvis ipsi tribuatur fortitudinis & sapientiæ, eò tamen nunquam devenit ut, non dicam atroces populi ipsum invadentis, verberantis, & spoliantis injurias, sed vel muscæ aculeum immotus posset perferre. Si cum invictis quæ ex experientiâ nostrâ petimus argumentis conferas istam Senecæ ratiunculam, quam tamen palmariam esse ducit, quid eâ debilius? Audi egregiam istam rationem.

Validius

Validius esse debet quod lædit eo quod læditur, non est autem fortior nequitia virtute, non potest ergo lædi sapiens. Injuria in bonos non tentatur nisi a malis, bonis inter se pax est. Quod si lædi nisi infirmior non potest, malus autem bono infirmior est, nec injuria bonis nisi a dispari verenda est, injuria in sapientem virum non cadit. cap. 7. Quid si hisce respondeas omnes homines esse peccatores ac proinde calamitate dignos; ut id nos docet Religio aut licèt nequitia non sit fortior virtute, probos tamen a nequioribus posse viribus superari, ut id testatur experientia?

Epicurus meritò quidem dicebat *injurias tolerabiles esse sapienti*, at Seneca immeritò asseruit *sapientes injuriis non posse lædi.* Virtus Stoïcorum ipsis malorum sensum non poterat adimere; cùm vera virtus non impediat quominùs miseriæ obnoxii commiserationem etiam mereamur. Divus Paulus & primi Christiani Catoni & omnibus Stoïcis antecellebant virtute; non negaverunt tamen dolores quibus vexabantur ipsos ad miseriam adduxisse, quamvis ad mercedis æternæ spem erigerentur. *Si tantùm in hâc vitâ sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus*, inquit Paulus.

Epicurus ait injurias tolerabiles esse sapienti, nos injurias non esse. *cap.* 15.

Deus solus gratiâ suâ veram solidámque virtutem nobis impertiri, ac solus proinde ad veram solidámque beatitudinem nos perducere potest; verùm illam in hâc vita nec nobis pollicetur, nec largitur, illam in futuro sæculo ex ipsius justitiâ sperare par est, ut mercedem ærumnarum quas propter ipsius nomen sumus perpessi, pace illâ & requie nunquam interruptâ nondum potimur. Ipsa Jesu-Christi gratia vires nobis non suppeditat invictas; nos adhuc miseriæ nostræ sensui permittit, ut nostræ fragilitatis convicti cognoscamus nihil in terrâ esse quo non possimus lædi; útque injurias nobis illatas eâ perferamus patientiâ quæ ex animi demissione & modestiâ Christianâ oriatur, non verò ex superbiâ & ferocitate, quæ in Catonis constantiâ sese præbebat conspiciendam.

Cato colaphum sibi impactum non ægrè tulit, non ultus est quidem, sed nullam etiam concessit veniam; nempe sibi ullam fieri injuriam arroganter negavit. Ipsius patientia nihil aliud sapiebat quàm superbiam & ferocitatem; erat inimicis injuriosa; ipsos enim hâc Stoïcâ patientiâ in belluarum, adversùs quas irasci indignum est viro sapienti, numerum accensebat. Hunc erga inimicos despectum non aliunde quàm ex maximâ sui existimatione oriundum, magnanimitatem vocat Seneca. *Majori animo*, inquit, de injuriâ Catoni illatâ loquens, *non agnovit quàm ignovisset.* Quâ dementiâ confundit ille magnanimitatem cum superbiâ, patientiámque ab animi demissione sejungit ut eam cum intolerandâ prorsus conjungat ferocitate, sed quàm blandè palpat ejusmodi dementia hominis vanitati qui cedere ac sese dejicere semper recusat! & quàm perniciosum est Christianis magistri adeo præcipitis, qualis est Seneca, doctrinam imbibere! ipsius enim imaginatio adeo fortis, adeo vivida est ut ingenio debiles, & ad sensibiles voluptates propensos frangat, perstringat, ac torrentis instar secum abripiat.

Seneca cap. 14. ejusdem libri.

Discant

Discant potiùs Christiani a suo Magistro, se ab impiis posse injuriis affici, probósque nonnunquam, sic dirigente Providentiâ, malorum impietati permitti. Jesus-Christus sapientissimus inter sapientes, immo infinitâ præditus sapientiâ, a Summi Pontificis Ministro colapho exceptus non diffitetur se ab isto Ministro fuisse læsum, non irascitur; non ut Cato ulciscitur; sed utpote veram passus injuriam ignoscit, suos quidem inimicos ulcisci, immo perimere poterat; sed cum patientiâ modestâ nemini ne vel aggressori injuriosâ, mala sibi inflicta tolerat. Cato contrà cùm injuriæ sibi factæ ultionem reipsa nec posset nec auderet exigere, imaginariam saltem apud se fingit, quæ suæ palpet vanitati & superbiæ; sese supra nubes mente fert sublimem; hinc homines, ut pusillas muscas quæ ipsum nec lædere, nec ad iram provocare valeant, despicit. Figmentum sanè sapienti Catone dignissimum. Ex hoc enim figmento nascitur illa magnanimitas & constantia quâ evehitur ad Deos. Hoc pacto humanæ malignitati & violentiæ subductus, illæsus factus est.

Sapientia hujus mundi stultitia est apud Deum.

Heu demens Cato, qui te virtute tuâ cæteris mortalibus superiorem evasisse putas! quicquid de te sentiant homines, coram Deo sapientia tua est mera insipientia, tuámque magnitudinem ipse abominatur.

Quod hominibus altum abominatio est ante Deum. Luc. 16.

Porro sunt phantastici multorum generum. Alii se in gallos gallinaceos, & in gallinas transformatos fuisse; alii se ad Regni aut Imperii clavum sedere imaginantur. Alii denique Deorum exemplo se a nemine pendere arbitrantur. Ii quidem insani apud homines audiunt qui sese in gallos aut Reges transmutatos fuisse autumant; at verò in eundem phantasticorum numerum ii non semper referuntur, qui se virtute suâ Diis similes factos, & ab omni authoritate & imperio solutos esse credunt. Cur autem de his apud homines idem non sit judicium ac de illis hæc est causa, ut nempe quis insanus habeatur, non sufficit ipsum habere cogitationes per se insanas; necesse est præterea ut ab hominibus insanæ & ridiculæ censeantur. Insani enim alienam non agnoscunt insaniam, sed viri tantùm sapientes; non secus ac sapientes ab insanis tales non existimantur. Ii igitur qui se gallos aut Reges factos fuisse putant insanire existimantur apud homines, quia nemo credere potest galli formam, aut Regiam dignitatem comparatu esse ita facilem. At verò ab omni ævo Mortales ad Deorum conditionem se extolli posse arbitrati sunt. Hanc cogitationem tanquam verisimilem iis semper induxit ipsorum vanitas. Illam a primo parente hauserunt. Quippe ex historiâ tentationis patet primos nostros parentes id sperasse, cùm Dæmoni ipsis pollicenti fore ut Deo similes evaderent, (*Eritis sicut Dii*) obsecundarunt. Ipsæ intelligentiæ purissimæ maximis ornatæ dotibus superbiâ & philautiâ ita occæcatæ fuerunt, ut, Divinæ authoritatis jugo excusso, Dei thronum occupare conatæ fuerint. Quis miretur si homines Angelis quoad puritatem & lumina inferiores,

nferiores, iisdem vanitatis motibus ducti cæcutiant & decipiantur.

Si magnitudinis & summæ authoritatis tentatione vehementiùs moveamur quàm omnibus aliis tentationibus, id aliunde non est quàm quia illa tentatio rationi & inclinationi nostræ magis indulget, quemadmodum olim magis indulsit rationi & propensioni primorum parentum, quoniam nostræ imbecillitatis & inopiæ, quâ rebus omnibus submittimur, non semper conscii sumus. Si serpens Parentes nostros compellasset hac præmissâ interminatione, nisi de fructu a Deo vobis interdicto comedatis, tu in gallum, tu verò in gallinam transformaberis; ausim certè asserere ipsos adeo crassam tentationem exsibilitaturos fuisse, ut nos illam exsibilaremus, si nobis obtruderetur. At verò Cacodæmon de aliis per semet judicans, ambitionem & summæ authoritatis amorem ansam esse cognovit, quâ prehendi & retineri poterant.

Secunda causa quæ afferri potest cur ii insanire credantur qui se gallos aut Reges factos fuisse putant, ii verò qui se a quoquam lædi posse negant, utpote dolore superiores, in eundem non referantur numerum, in eo consistit quòd Melancholiâ Hypochondriacâ affecti errores suos omnibus dent manifestos; nemo est qui ipsorum perturbationis testis oculatus esse non possit. Sed, dum Cato asseverat se ictus inimicorum immotâ mente accepisse, ac omnes injurias quæ sibi possent inferri sùsque déque habere; id tantâ gravitate, tantâ audaciâ asserit, vel saltem potest asserere, ut vix queas dignoscere an idem pectore gerat quod habitu externo testatur. Et immotus ille quem præ se fert corporis status nos ejus animi constantiæ certiores facere videtur. Habitus enim externus corporis interni mentis habitûs ut plurimùm index est. Ita qui mendacia sua audacter & intrepidè oggerit, is incredibilia quæque nonnunquam persuadet. Illa enim audacia est argumentum sensibile, ac ideo plerisque validissimum & efficacissimum. Pauci sunt igitur qui Stoïcos habeant phantasticos aut saltem impudentes mendaces, quia id quod tenent mente repostum externis non apparet signis quibus perquàm facilè decipiuntur non pauci; præter quàm quòd ingenita nobis vanitas eò nos facilè adducat ut hominem eò usque magnanimum esse, & a nemine quadantenus pendere posse putem is.

Hinc liquidò patet errores quibus scatent Senecæ libri esse omnium maximè exitiales & contagiosos, quippe qui sese molliter insinuent, vanitati humanæ palpum faciant, & ad illum errorem cui primos Parentes nostros mancipavit Diabolus quàm proximè accedant. Illi errores apud illum Authorem magnificis & præfulgidis circumcinguntur ornamentis, quibus pleraque ingenia facilè pelliciuntur; mentem subeunt, totam occupant, obtundunt & occæcant, non cæcitate quidem quæ miseros illos mortales ad animi demissionem, & ignorantiæ agnitionem, ac illius coram aliis professionem ferat; sed cæcitate ex quâ oritur superbia; cæcitate quæ falsam quandam præ se fert lucem quâ

perstringuntur. Qui hisce superbiæ tenebris semel fuerunt perfusi, sese protinus inter egregia & intrepida annumerant ingenia; quin a cæteris etiam hominibus in eum ordinem collocantur, admirationémque consequuntur. Quid igitur hac cæcitate quam ex istis erroribus contrahimus exitialius potest excogitari? Homines enim non modò ita sunt vani, sensibus & affectibus mancipati, ut cæcitatem istam quærant & affectent, sed eam etiam cum aliis communicare conentur. Ex nullo igitur Authore aptiùs quàm ex Senecâ posset demonstrari quantùm sit contagiosa nonnullorum imaginatio, qui ingeniosi, & fortes habentur, quantúmque imaginationes illæ fortes & vividæ agant in mentes debiles & parum eruditas, non quidem rationum evidentiâ & validitate, sed vivâ quâdam & eleganti orationis formâ, quæ ex imaginationis vi pendet.

Non me quidem latet Authorem illum magnam sibi existimationem inter homines conciliasse; temeritatis proculdubio apud multos insimulabor, quòd de illo tanquam de homine cui nimia sit imaginatio, ingenii verò non satis, loqui ausus fuerim. Verùm illa ipsa in quâ est existimatio me in hæc impulit verba; non quidem quòd ipsi morosè invideam; sed quia ingens illa fama multos excitabit ut errores ejus confutatos expendant. Cùm aliquid grave & momentosum profertur in medium, id, quantùm fieri potest, illustrioribus confirmari debet exemplis; Qui Authorem carpit, ipsius gloriæ non rarò consulit. Sed, ut ut sit, si quid est in Senecæ scriptis quod reprehendam, solus in eâ non sum sententiâ; námque, ut non paucos hujus sæculi viros eruditione claros prætermittam, ante mille & sexcentos annos, aut circiter, Author quidam sagacis judicii observavit Senecam 1. in Philosophia parùm diligentem fuisse. 2. parum judicii & ἀκριβίας esse in ipsius elocutione. 3. ipsius famam potiùs puerorum amore & imprudenti æstu, quàm eruditorum & sapientum consensu invaluisse.

1. In Philosophia parum diligens. 2. Velles eum suo ingenio dixisse, judicio alieno. 3. Si aliqua contemsisset, &c. consensu potiùs eruditorum quàm puerorum amore compreharetur. *Quintil. l. 10. cap. 1.*

Errores crassos scriptis publicis profligare inutile est, quippe qui contagiosi non sint. Frustra homines moneas hypochondriacos insanire, nemo est qui id ignoret. At verò si errent ii quos magni faciunt, tum ipsos monere necesse est, ut ab errore sibi præcaveant. Jam autem spiritum Senecæ esse spiritum vanitatis & superbiæ manifestum est: Cùm itaque juxta S. Scripturam superbia sit peccati origo, *initium peccati superbia*, spiritus Senecæ non potest esse spiritus Evangelii, nec ipsius Ethica cum Ethicâ Christianâ, quæ sola solida est & vera, conciliari.

Omnes quidem Senecæ cogitationes non sunt falsæ & periculosæ. Qui recto præditi ingenio Ethicæ Christianæ doctrinam sunt assequuti, ipsum cum fructu legere possunt, eo utiliter usi sunt Viri clari, nec mihi propositum est eos vituperare,. qui sese ad eorum captum qui Senecam æquo pluris pendebant accommodaturi, ex istius Authoris operibus argumenta deprompserunt ad confirmandam Ethicam Christianam, & inimicos Evangelii propriis ipsorum armis expugnandos.

In

In Alcorano quædam ſunt non mala, & in Centuriis Noſtradami quædam veræ Prophetiæ deprehenduntur. Alcorano utimur ad convellendam Turcarum Religionem, & aliquis pariter Noſtradami prophetiis uti poſſet ad quoſdam convincendos phantaſticos; verùm quod in Alcorano eſt boni non poteſt efficere ut totus ille liber bonus dicatur; quemadmodum veræ quædam Centuriarum Noſtradami explicationes nunquam efficient ut Noſtradamus Propheta habeatur, & qui iſtis eo fine utuntur libris ipſos revera probare & exiſtimare meritò dici non poſſunt.

Fruſtra etiam quis laboraret, ſi ea quæ dixi de Seneca impugnaturus multas hujuſce Authoris ſententias afferret, quæ cum ſolidis Evangelii veritatibus conſonarent. In illo quaſdam eſſe ejuſcemodi ſententias non diffiteor, ut & in Alcorano, & aliis impiis libris. Nec eſt etiam quod quis mihi innumeros obtrudat Authores qui Senecâ uſi ſunt; ſunt enim qui libro nonnunquam utantur, licèt ipſius futilitatem agnoſcant, quia nempe non idem de illo Authore judicium ferunt ii quibuſcum res ipſis eſt.

Ut tota Stoïcorum ruat ſapientia unicum duntaxat experientiâ, nec non ſuprà dictis ſatis confirmatum teneri velim. Nos ſcilicet corpori noſtro, Parentibus, amicis, Principi ac Patriæ nexu ita indiſſoluto adhæreſcere, ut etiam illum diſſolvere nos puderet. Mens noſtra corpori, & per corpus omnibus ſenſibilibus manu adeo potenti connectitur, ut ille nexus a nobiſmetipſis interrumpi nequeat. Corpus noſtrum pungi nequit, quin totum individuum pungatur etiam & lædatur; quoniam in eo verſamur ſtatu ut hæc mutua harmonia inter nos totos & corpus noſtrum ſit omnino neceſſaria, ſic injuriis & contumeliis excepti non poſſumus quin id ægrè feramus: Deus enim qui nos ad id comparavit ut ſocietatem cum cæteris hominibus ineamus, in id omne etiam nos propendere voluit, quod cum iis nos adjungere poteſt; atque illa propenſio eſt prorſus invicta. Qui ſe dolore, & contumelioſis verbis ſuperiores eſſe gloriatur, ita ut iis nec lædatur nec irritetur, is certè vana & chimærica jactat. Nemo Mortalium naturâ ſuperior eſt, niſi accedente gratiâ. Nec ullus unquam extitit Stoïcus qui proprio animi robore & conſtantiâ gloriam & exiſtimationem hominum adſpernaretur.

Affectus ſuos affectibus contrariis vincere quidem poſſunt homines, timorem aut dolorem vanitate poſſunt ſuperare, hoc eſt, a fugâ & querela poſſunt temperare, cùm ob multorum oculos ſeſe poſitos conſpiciunt, tum gloriæ cupiditate ipſos ſuffulciente, motus corporeos, quibus in fugam verterentur, ſiſtunt. Hæc eſt ipſorum victoria, ſi id demum victoria dici poſſit. Hæc eſt ipſorum libertas, ſi quis ſeſe hoc pacto in libertatem vindicaſſe putet. Certè potiori jure dicas ipſos ad alius tyranni partes defeciſſe, vel ſervitutem ampliaſſe. Ii ſcilicet homines ſapientiæ, felicitatis, & libertatis ſpeciem præ ſe ferunt qui-

 dem,

dem, sed duram reapse patiuntur servitutem. Conjunctioni naturali quæ nobis est cum corpore nostro possumus resistere ope conjunctionis quâ cum cæteris hominibus conjungimur, quia nempe naturæ possumus resistere ipsius naturæ viribus. Deo possumus resistere viribus a Deo nobis concessis. Sed proprio ingenio nemo potest resistere Deo; natura sine gratiâ non potest penitus vinci, quia nempe Deus, absit blasphemia dicto, vinci nequit sine speciali Dei auxilio.

Magnifica itaque illa divisio rerum omnium in eas quæ a nobis non pendent, & eas a quibus pendere non debemus, videtur quidem rationi consentanea, sed corruptioni ex peccato contractæ nequaquam congruit. Cum rebus creatis ex Dei instituto conjuncti sumus, sed ab iis omnino pendemus per peccati labem. Cùm itaque felicitas cum dolore & anxietate subsistere nequeat, non est quòd in hac vita illam speremus beatitudinem eo decepti errore nos ab iis non pendere quibus tamen naturâ nostrâ sumus mancipati. Omnis nostra felicitas in hisce terris ex fide vivâ & firmâ spe oriri debet, quæ nobis futuram beatitudinem per anticipationem repræsentent; nec possumus ex præceptis virtutis vitam nostram instituere, naturámque domare, nisi gratiâ, quam nobis acquisivit JESUS CHRISTUS, sustentemur.

CAPUT V.

De Libro Domini Montagne, Nobilis Galli.

* Essais de Montagne.

LIber ille Gallicè scriptus cui titulus est * Specimina Domini Montagne nobis argumento esse potest virtutis quarundam imaginationum in alias. Tantâ enim libertate, tantâ ingenuitate & vivacitate scribit author ille, ut ab ipsius laqueis vix possis te expedire. Negligentia quam de industriâ consectatur, ita venusta est ut ab omnibus ametur & a nemine ideo contemnatur. Imperiosum ipsius ingenium cordatum sapit virum, unde fit ut venerationem potiùs quàm odium moveat. Qui liberalem illum, audacem, & viris nobilibus proprium agendi seu loquendi modum cum aliquâ eruditione conjungere didicit in ingenia tantâ agit efficacitate, ut de quacunque re judicet, in admirationem pariter & assensum adeo præcipitem rapiat, ut examini sæpissime non detur locus, immo ne intellectui quidem dicta assequendi tempus. Dominus Montagne rationibus non persuadet, quippe qui nullas unquam rationes nisi invalidas, & debiles afferat. Et revera nullis inter ratiocinandum nititur certis axiomatibus, ex iis quæ ponit ut axiomata, conclusiones nullo deducit ordine; quippe sententia ex historiâ aliquâ dedu-

deducta nil demonstrat: Fabella nil probat: duo Horatii versus aut apophtegma Cleomenis & Cæsaris viros sanos non debent persuadere; ipsius tamen specimina nil aliud sunt præter rapsodiam Historiarum, fabularum, sententiarum, distichorum, & apophtegmatum.

Eo quidem consilio legendus non est D. Montagne, ut in eo ratiocinia invenias; non ratiocinatur, indulget tantùm genio suo; id sibi solum dat negotii ut placeat, non ut doceat; si animi gratiâ ab omnibus legeretur, non esset ita damnosus. Sed ubi semel aliquid placet, ab ipsius amore temperare, & alimentis palato suavibus non uti difficile est. Qui Authoris cujusdam lectione delectatur, in ipsius ut plurimum sententias descendit, aut ex iis aliquid saltem sugit quod ideis suis confusionem & obscuritatem obducit.

Sed præter periculum erroris ex libro D. Montagne contrahendi, voluptas quæ ipsius lectione percipitur, plus quàm vulgò putatur flagitiosa est. Ista enim ex concupiscentia orta illicitos affectus gignit & fovet. Nam stylus istius Authoris nos ideo tantùm juvat quòd sensus afficiat, & modo quodam impercepto affectus excitet.

Hæc circa D. Montagne, sicut & circa aliorum Authorum stylum qui nobis tantùm arrident propter occultam cordis corruptionem, sigillatim demonstrare non foret inutile, sed præterquàm quòd id non est instituti nostri, sermo longiùs producendus esset. Interea tamen si quis ad mutuam idearum & affectuum de quibus mentio habita est analogiam attendere velit, ut & ad id cujus intra se ipsum conscius est, dum librum aliquem ornatè & eleganter scriptum legit, is nullo agnoscet negotio se eo Authore magis delectari qui affectibus suis & ingenio magis accommodatus est. Si genere sublimi, Nobili, & libero stylo delectetur, id ex eo est quòd vanitate laborans ad exaltationem & imperium aspiret. Si ex libris molli, & effœminatâ pennâ conscriptis voluptatem percipiat; id etiam non aliunde est quàm ex eo quòd ad mollitiem & voluptatem sit pronus. Verbo; Ex rerum sensibilium amore & sensu duntaxat, non verò ex veritatis perceptione nascitur admiratio & impotens amor quo erga nonnullos Authores etiam inviti ducimur. Sed ad D. Montagne redeamus.

Cap. ult. primæ partis hujus libri.

Ipsius admiratores causam admirandi ni fallor afferunt, quòd judicio polleat, & maximè abhorreat ab isto * ingenio quod puerilem & scholasticam sapit servitutem, quódque naturam & infirmitates humani ingenii scrutatus mirum in modum detexerit. Si igitur ostendero Dominum Montagne cum suâ parrhesiâ ab illo ingenio servili & magisterium affectanti immunem non fuisse, ingeniúmque humanum parùm cognovisse, certè ostendero ipsius admiratores non rationibus evidentibus, sed imaginationis istius Authoris vi, in admirationem fuisse raptos.

*Pedantisme.

Ingenium illud puerile & scholasticum de quo suprà, si missis omnibus æquivocationibus rationem & usum consulas, in iis reperi-

tur * qui falsam & insulsam eruditionem ostentaturi innumeros Authores undique corradunt quos indiscriminatim citant ; qui auram popularem captaturi loquuntur eo tantum fine ut loquantur ; quique apophtegmata & historiarum scopas dissolutas confusè congerunt, ut probent, aut fingant sese probaturos ea quæ solis rationibus probari possunt.

* Pédant.

Istius characteris homines iis opponuntur qui ratione suâ utuntur, ac cordatis viris ideo potissimùm sunt odiosi, quòd rationi adversentur. Quippe viri ingeniosi ratiociniis gaudent, nec eorum qui rationis usum non admittunt colloquium possunt ferre. Jam verò homines illi quos descripsimus nec possunt ratiocinari, quia sunt ingenio exili & falsâ eruditione repleto, nec volunt, quia senserunt se a nonnullis pluris æstimari, dum Authorem incognitum, aut veteris alicujus sententiam afferunt, quàm cùm ad ratiocinia sese accingunt. Ipsorum igitur vanitas sibi gratulans ob venerationem illam quæ ipsis defertur, efficit ut ad omnium scientarum inusitatarum quæ admirationem vulgi pariunt studium animum appellant.

Istius igitur farinæ homines, vani sunt & arrogantes, felici memoriâ, mediocri aut nullo judicio præditi; in laudandis Authoribus, proferendisque sententiis prompti & fœcundi; rationibus validis destituti, imaginatione vividâ & exspatiante, sed inconstanti, inordinatâ & modum observare nesciâ pollentes.

His positis D. Montagne istius fuisse commatis non obscurè patebit. Hîc enim de * Doctoribus togatis seu ludimagistris non agitur; istud insulsum ingenium quod falsam & puerilem ostentat eruditionem togæ non alligatur. Dominus Montagne poterat quidem togâ quam adeo aversabatur non indui, sed suis sese expedire vitiis tam facili negotio non poterat : in id quidem incubuit ut quandam in verbis & actionibus libertatem & ingenuitatem acquireret; sed judicio suo rectè dirigendo non studuit, aut nequicquam studuit; ingenium igitur suum eâ adornavit eruditione, quæ scholam quidem non saperet, sed inani, vanâ & futili, dum rationem excolere, judicium firmare, ac viri cordati virtutes sibi comparare neglexit.

* Pédans à longue robe.

Dni. Montagne liber tot continet vanitatis & fastus Authoris sui argumenta ut iis notandis immorari forsan videatur inutile. Quis nisi insana prætumidus sui æstimatione sperare audeat quosdam fore qui librum non parvum legere dignentur, ut aliquam habeant ingenii & indolis authoris cognitionem? Certè verisimile est D. Montagne, dum id sibi proposuit, se virum non vulgarem, sed penitus extraordinarium credidisse.

Omnes res creatæ ad id necessariò tenentur ut eorum mentes, quos ad sui adorationem pronos deprehendunt, ad summum numen quod solum adorandum est erigant; Immo ex Religionis præscripto permittere non debemus, ut mens & cor humanum soli Deo comparatum,

tum, circa nos occupetur, & in nostri admiratione aut amore defigatur. B. Johannem ad pedes Angeli Domini provolutum Angelus ipse assurgere jussit. *Conservus tuus sum ut tu, & fratres tui. Deum adora.* Soli Dæmones aut ipsorum nequitiæ participes ambiunt adorationem. Jam autem exigere ut homines circa varias ingenii affectiones, cogitationésque nostras meditandas occupentur; quid aliud est nisi adorationem non externam modò, sed internam & veram aucupari? eámque adorationem flagitare, quam Deus meritò sibi tribuendam Adoratoribus præscribit in spiritu scilicet & veritate.

Apoc. 19. 10.

Dominus Montagne librum eo duntaxat conflavit fine ut sese variásque ingenii affectiones & inconstantias depingeret, id in Præfatione ad lectorem in omnibus editionibus præmissâ ipse non diffitetur. *Menetipsum pingo, ipse sum libri mei materies* Nec certè id obscurè patebit lectori hujusce libri. Nullum enim in toto libro extat caput in quo ab argumento suo non digrediatur de se loquuturus; immo ipse Capitum integrorum argumentum unicum est. Jam autem si librum suum fecit ut in eo se pingeret, certè ipsum publicavit ut ab aliis legeretur; aliorum igitur oculos & attentiones in se voluit convertere; licèt ipse dicat, *non æquum esse otio in re tam frivolâ & vanâ abuti.* His verbis seseipsum jugulat, si enim *æquum* non judicasset tempus malè consumere in legendo libro suo, certè ipse ab absurdo se purgare non potuisset, dum illum excudi curavit. Unde infertur illum aut aliud dixisse, aliud verò cogitasse, aut malè se gessisse, dum librum suum typis commisit.

Facetâ sanè suam vanitatem prætexit ratione, dicendo se in *cognatorum & amicorum* gratiam tantummodo scripsisse. Si res enim eo se habuisset modo, cur librum illum ter edi curasset? certè una editio suis cognatis & amicis sufficiebat. Cur præterea librum suum in ultimis editionibus multis auxit, nihilque unquam ab illo detraxit, nisi quia fortuna suis adspirabat votis? *Addo*, inquit, *non emendo, qui enim librum suum publici fecit juris, nullo amplius in ipsum jure, meâ quidem sententiâ, potiri debet; in alio libro meliora dicat, si potis est, sed opus a se venditum ne contaminet. Ex istis hominibus comparandum nihil esset ante obitum, rem seriò apud se repuiens, priusquàm prodeant in medium, quid est cur ita festinent? Liber meus semper est unus & idem, &c.* Suum igitur cæteris hominibus oppignoravit & destinavit librum æquè ac cognatis & amicis. Verùm licèt cognatos duntaxat & amicos scriptis suis sibi devincire & in sui imaginem a se factam ipsorum mentem & animum per totum temporis spatium, quod in illo libro perlegendo insumi debet, convertere suisset conatus, certè vanitas ipsius excusationem faciliùs non admitteret.

De seipso sæpius loqui non est viri sapientis, at verò sese ut solet D. Montagne perpetuis decantare laudibus, impudentiæ seu potiùs insaniæ species est. Ita enim non modò adversùs Christianam animi demissionem, sed etiam adversùs rectam rationem peccatur.

Homines

Homines ad id constituti sunt ut unà vivant, societatésque civiles ineant; sed notandum est privatos ex quibus constat societas, sese ut ultima corporis quod constituunt membra haberi ægrè ferre. Non mirum itaque si illi homines qui sese laudant, supra alios se efferunt, cæterósque ut ultimas societatis partes habent, dum se potissimas & honorificentissimas esse existimant; non mirum, inquam, si odium omnium pro amore & existimatione in se moveant.

Vanitate igitur imprudenti & ridiculâ perpetuis sese laudibus effert D. Montagne, sed vanitate adhuc intolerabiliori sua describit vitia. Si enim ad rem attendas facilè comperies ipsum ea tantùm pandere vitia ex quibus propter sæculi corruptelam gloriam & decus aucupantur homines; ea sibi imputare non dubitat vitia quæ ipsi generosi & liberalis ingenii famam possunt conciliare; idque eo consilio ut per illam vitiorum confessionem, quæ speciem ingenuitatis præ se fert, fidem facilius consequatur, dum laudes suas prædicabit. Non immeritò certè dixit propriam laudem & proprium contemptum ab eâdem arrogantiâ sæpe nasci. Id hominem sui plenum designat, & D. Montagne, dum sua patefacit vitia, longè majoris, meâ quidem sententiâ, arguitur superbiæ, quàm cùm virtutes suas prædicat; quis enim illam ferat superbiam quâ quis ex vitiis suis gloriæ non verò demissionis animi argumentum sibi facit. Minùs impatienter feram hominem quem sua profiteri crimina pudeat, quàm illum qui ea palam prædicare audet. Ac sanè nemo est, opinor, qui petulanti illâ, & Christiano parum dignâ quâ vitia sua describit D. Montagne audaciâ non indignetur. Verùm alias ipsius ingenii qualitates expendamus.

(l.3. cap.13.)

Si ei fides sit adhibenda, nullo negotio persuadebimur, *ipsius memoriam nullius rei fuisse capacem, labilem, ac infidelem, ipsius verò judicium fuisse eximium & firmum.* Si tamen ipsius ingenii sciagraphiam quam nobis delineavit, hoc est, totum librum consulas, aliud planè senties. *Nullum*, inquit, *mandatum susciperem nisi essent mibi pugillares, si oratio paulùm longa sit mihi habenda, eò necessitatis adducor ut dicenda verbo ad verbum memoriæ mandem, & ad unguem ediscam; sin minùs omni destitutus decore & confidentiâ perpetuò titubarem, aliquid vitii ex memoriâ meâ semper reformidans.* Qui potest longam orationem verbo ad verbum & ad unguem ediscere, ut habitum externum eleganter queat componere, an memoriâ potiùs quàm judicio carere videtur? Quis etiam ei credat hæc de se dicenti? *Famulos meos suis ministeriis aut patriâ designare cogor, quia nomina propria vix possum retinere, & si diu adhuc in vivis maneam, nominis etiam mei forsan non meminero.* Viculi dominus qui orationes integras ad unguem potest addiscere, tantámne habet domi ministrorum turbam ut ipsorum nomina retinere nequeat? *Qui rure inter agrestes natus & educatus fuit, qui curis implicatur domesticis*; quíque ipse profitetur, *se in eâ non esse sententiâ ut illa adspernetur & negligat quæ sub pedibus jacent, quæ præ manibus habemus, quæ ad usum vitæ potissimùm pertinent.* An is potest oblivisci nomina Gallica

(l.2. cap.10. — l.1. cap.24. — l.2. cap.17. — l.2. cap.17.)

lica famulorum suorum; num, ut id de se ait, *plerasque quibus utimur monetas, differentias seminum in terra aut in granario, nisi sint manifestissimæ, ac leges etiam facillimas agriculturæ quas vel pueri nôrunt, quid, exempli gratiâ, fermentum pani conficiendo inserviat, quid sit vinum in cupâ sinere ut confervescat, potest ignorare?* cùm tamen memoriam habeat Antiquorum Philosophorum nominibus & dogmatibus refertam, *ideis*, exempli gratiâ, *Platonicis*, *atomis Epicureis*, *pleno & vacuo Leucippi & Democriti*, *aquâ Thaletis*, *infinitate naturæ Anaximandri*, *aëre Diogenis*, *numeris & symmetriâ Pythagoræ*, *infinito Parmenidis*, *uno (seu unico) Musæi*, *aquâ & igne Apollodori*, *partibus similaribus Anaxagoræ*, *discordiâ & amicitiâ Empedoclis*, *igne Heracliti*, *&c.* An is judicium suum supra memoriam meritò potest jactare, qui in tribus aut quatuor libri sui paginis plusquam quinquaginta diversorum Authorum nomina & opiniones recenset, qui librum suum variis respersit historiarum fragmentis, atque indigestis Apophtegmatibus, qui de se ait, *Historiam & Poësin argumenta esse genio suo peridonea*, qui perpetuis implicatur contradictionibus, & in eodem capite, dum de rebus quarum certissimam sibi arrogat notitiam, hoc est de ingenii sui dotibus & affectionibus loquitur?

l. 2. cap. 12.

l. 1. cap. 25.

Fateamur ergo D. Montagne oblivione præstitisse, quandoquidem id ipse nobis asserit, nósque id de ipso sentire exoptat, ac præcipuè quandoquidem id veritati omnino non repugnet. Nolimus laudibus quas ipse sibi tribuit decepti credere, ipsum magno judicio & eximiâ polluisse ingenii sagacitate. Isto enim præjudicio in errorem lapsi opinionibus falsis & damnosis quas imperiosa obtrudit procacitate, quibúsque debiles obtundit, assensum æquo faciliùs præberemus.

Laus quæ secundò tribuitur D. Montagne, ex eo desumitur quod ingenium humanum optimè cognosceret, intimos ipsius recessus, naturam, proprietates penitus scrutaretur, ipsius denique vim & imbecillitatem, vitia & virtutes, ac quicquid de eo cognosci potest perspiceret. Videamus an ista elogia tam largâ manu ipsi jure tribuantur.

Qui scripta D. Montagne perlegerunt non ignorant ipsum Pyrrhonismum affectasse, atque ex generali circa omnia dubitatione gloriam quæsiisse. *Persuasio certa rei cujuspiam notitiæ*, inquit, *certum est testimonium maximæ stultitiæ & maximæ incertitudinis, nec ullos ad stultitiam magis accedere & a Philosophiâ magis recedere existimo quàm Platonis Philodoxos.* Tot contrà laudibus effert Pyrrhonios in eodem capite, ut ipsum illius fuisse sectæ extra omnem dubitationis aleam positum sit. In iis versabatur temporibus quibus qui cordati & elegantis hominis laudem ambiebat de cunctis dubitare necesse habebat. Ingenii præterea fortitudo quam affectabat ipsum ad illas adducebat opiniones: Itaque illum Academicum fuisse supponendo, nullo negotio summæ convincetur inscitiæ, non modò circa ingenii naturam, sed etiam circa quodlibet aliud. Cùm enim scire & dubitare inter se toto cœlo differant, certè si Academici veraces sint, cùm asseverant se nihil scire omnium maximè ignari

l. 1. cap. 12.

meritò haberi possunt. At verò illi non modò omnium sunt maximè ignari, opinionum etiam ineptissimarum vindices sunt acerrimi. Si quid enim certissimum & apud omnes universè acceptum sit, id non modò respuunt, sed eodem imaginationis impetu de rebus incertissimis, & a probabilitate maximè alienis decidere audent. Hoc vitio manifestò laborat *D. Montagne*; itaque necessariò dicendum est ipsum non modò naturam ingenii humani ignorasse, sed etiam circa illud erroribus crassissimis impeditum fuisse, si saltem ut debuit, id scriptis exaraverit quod in mente habebat reconditum.

Quid enim de illo sentias qui spiritum cum materiâ confundit; sententias Philosophorum circa mentis naturam ineptissimas ita refert, ut eas non modò non contemnat, immo dicas potiùs ipsum absurdissimis calculum adjicere; immortalitatis animæ non sentit necessitatem; ipsamque non credit a ratione humanâ posse capi, & argumenta quæ pro illâ mentis immortalitate asseruntur habet pro somniis quæ desiderium illius immortalitatis excitat in nobis: *Somnia non docentis, sed optantis*; qui hominibus succenset quod *sese a cæteris rebus conditis segregent, & a brutis distinguant* quæ *sociorum seu fratrum adinstar nobis adjungit*: quæque autumat sese mutuò intelligere, inter se colloqui, ac nos irridere, ut ipsa ridemus; qui plus discriminis interesse credit, inter hominem & hominem, quàm inter hominem & brutum; qui etiam araneis tribuit *deliberationem*, *cogitationem & conclusionem*: ac denique qui postquam defendit dispositionem corporis humani nullâ in re præcellere dispositioni belluarum, hanc tamen lubens amplectitur sententiam, *nec r tione, nec ratiocinio, nec mente nos cæteris animalibus præstare, sed oris formâ, colore renidenti, egregiâque membrorum dispositione; quibus prærogativis longè postponendæ sunt intelligentia, prudentia, & aliæ virtutes, &c.* An is qui opinionibus omnium maximè insulsis fretus concludit, *non recto ratiocinio, sed superbiâ & pervicacitate hominem sese supra cætera animalia extollere.* An is, inquam, accuratam ingenii humani notitiam habuisse censendus est.

l. 2. c. 12.

Verùm unumquemque pro meritis habeamus, ac genuinum ingenii D. Montagne tradamus characterem, debili quidem erat memoriâ, judicio adhuc debiliori: sed ambæ illæ dotes non constituunt apud homines elegantiam ingenii; imaginatio egregia, vivax, vasta elegantis bellique ingenii famam conciliat. Vulgus id æstimat quod nitet, non verò quod solidum est, quia nempe id exoptat magis quod afficit sensus quàm quod rationem edocet. Si igitur imaginationis præstantia pro ipsius ingenii præstantiâ sumatur, D. Montagne præstanti, immo præstantissimo præditus ingenio dici potest. Ipsius ideæ falsæ sunt, sed egregiæ; ipsius formulæ loquendi normam excedunt, sed audaces sunt & amœnæ; ipsius sermones ad rationis amussim non expenduntur, sed ex felici oriuntur imaginatione. In toto ipsius Libro aliquid singulare micat quod maximè allubescit, dum aliena pro suis usurpat,

ipsus.

ipsius apographa dicas esse autographa & archetypa, tanta ipsi est imaginationis vis & industria! Ea denique omnia habet in promptu quæ ad placendum & pelliciendum idonea sunt; nec obscurè, opinor, demonstravi ipsum apud tot homines admirationem sibi conciliare, non ipsorum rationem argumentis evidentibus convincendo, sed ipsorum ingenium vi imaginationis imperiosâ & victrici ad sui commodum inflectendo.

CAPUT ULTIMUM.

*I. De Sortiariis * ex imaginatione, & de Lycanthropis. II. Concluduntur duo primi Libri.*

* Sorciers par imagination.

Nihil est in quo vis imaginationis magis stupendam se præbeat quàm in ingenti illo quo nonnulli tenentur lemurum, dæmonophaniarum, fascinorum, characterum Magicorum, incantamentorum, lycanthroporum, ac omnium in genere quæ a Cacodæmonis potestate pendere creduntur, timore.

I. De Sortiariis ex imaginatione, & de lycanthropis.

Nihil est formidabilius ac terribilius menti, quòdque in cerebro altiora imprimat vestigia, quàm idea potestatis alicujus invisibilis, in id perpetuò intentæ ut nos ipsius viribus impares lædat. Quicquid hanc ideam excitat nunquam sine terrore & anxiâ curiositate exauditur. Homines rerum novarum & insolentium avidi terrificas illas potentiæ & malignitatis sortiariorum historias narrant cum voluptate; ipsos aliis hominibus ac etiam sibimetipsis hujuscemodi fabulis terrorem incutere juvat. Non mirum itaque est si ejusmodi fascinatores sint adeo frequentes in regionibus nonnullis, in quibus hæc opinio conventuum Magorum, qui Sabbatha dicuntur, nimis invaluit, apud hósce populos fabulæ omnium ineptissimæ circa fascina & incantamenta habentur historiæ authenticæ; immo in illis regionibus insanos & Phantasticos quorum imaginatio tam hisce fabulis quàm propriâ cordis corruptione perturbata fuit, pro veris sortiariis comburere non dubitant.

Non me latet complures fore qui ægrè ferant quòd pleraque veneficia imaginationis vi audeam tribuere; homines gaudent rebus terrificis; iis succensent qui ipsos ab errore depellere conantur; ægris imaginariis similes, qui præscripta a Medicis ipsis aliquid funesti ostendentibus remedia sedulò & religiosè observant. Superstitiones haud facilè profligantur, nec impune impugnantur. Illa denique propensio quâ ad fidem Dæmonographorum deliriis adhibendam impellimur, ab eâdem causâ oritur & fovetur quæ efficit ut superstitiosi sint pertinaces, uti facile est probatu. Nihilominus tamen haud abs re forsan

erit hîc brevi describere, quo modo ejusmodi opiniones, meo quidem judicio, invalescant.

Pastor seu opilio in ovili narrat post cœnam coram uxore & liberis quæ gesta fuerunt in conventu sortiariorum, seu *in Sabbatho*. Cùm autem ipsius imaginatio vaporibus vini satis jam æstuet & se multoties huic imaginario conventui interfuisse autumat, de eo energicè & vividè loquitur. Ingenita Pastori eloquentia, cum aptâ totius familiæ habilitate ad rem adeo novam & terribilem accipiendam conjuncta, ingentia sine dubio edere debet vestigia in imaginationibus debilibus, nec fieri potest quin mulier, & tenelli liberi his auditis obstupescant, toti occupentur, ac convincantur. Maritus est & parens qui ea narrat quæ ipse vidit & fecit; a suis amatur & colitur; cur ipsi fidem non adhiberent? Idem per multos dies reperit Pastor. Vestigia imaginationis matris & liberorum magis & magis crescunt. Iis assuefacti, metúque excusso, convictio remanet; ac ipsos denique Sabbathum adeundi rémque suis oculis usurpandi incessit cupido: sese ungunt: dein compositis in lecto membris, isto cordis habitu ipsorum imaginatio effervescit; vestigia ipsorum cerebro a Pastore impressa satis adaperiuntur ut per somnum omnes ceremoniæ Magicæ sibi descriptæ motus tanquam præsentes & extrinsecus excitatos judicent. Postquam expergefacti surrexerunt sese mutuò interrogant, ac sibi mutuò quid viderint narrant. Hoc modo vestigia visionis confirmant, ac qui inter eos imaginatione pollet fortiori, intra paucas noctes imaginariam Sabbathi historiam conflat. Hoc pacto Pastor peritos fecit sortiarios, qui longè plures aliquando instituent, si imaginatione forti & vividâ præditi ab ejusmodi fabulis narrandis præ timore non terreantur.

Multi sæpe extiterunt sortiarii sinceri, hoc est, qui se revera tales existimabant, qui omnibus ingenuè nuntiabant se Sabbathum frequentare; idque tam altè imbiberant, ut, quamvis multi, postquàm prope illos pernoctassent, affirmarent ipsos e lecto non egressos fuisse, ab illâ tamen opinione dimoveri non possent.

Nemo est qui nesciat fabulas lemurum & spectrorum ita terrere infantes ut soli & in tenebris manere non possint. Tunc enim cùm cerebrum nullis afficiatur vestigiis a rebus præsentibus, vestigium ipsorum cerebro per fabulas impressum, de integro aperitur, ac sæpe ita vehementer ut spectrum descriptum sibi adesse judicent. Ejusmodi tamen historiæ ipsis non obducuntur nisi tanquam fabulæ; Qui illas narrant, eum non præ se ferunt externum habitum qui in veris historiis narrandis geri solet, immò narratio sæpe languida & frigida est. Non mirùm igitur est quòd qui se Sabbatho interfuisse credit, quíque ideo rem confidenter ac vividè narrat, nonnullos sibi maximè addictos adeo facilè persuadeat circa omnes quas describit circumstantias, & vestigia suis similia in ipsos transmittat.

Dum

Dum homines nos alloquuntur, cerebro nostro vestigia iis quæ habent similia insculpunt. Si alta habent eo loquuntur modo quo alta etiam nobis indere possint vestigia; nos enim alloqui nequeunt quin etiam nos sibi similes aliquatenus efficiant. Infantes in utero materno nil aliud vident quàm quod videt mater; atque etiam ex utero egressi pauca imaginantur quæ a parentibus non producantur; homines enim vel sapientissimi imaginationem alienam, hoc est, opinionem, & consuetudinem, ducem potiùs sequuntur quàm rationem. Itaque in locis ubi comburuntur sortiarii, ibi multos tales reperiri necesse est, quia, nempe, in iis locis veri creduntur esse sortiarii, & ista opinio variis qui circa illos habentur sermonibus magis magisque confirmatur: ipsos plectere desinant; instar insanorum habeant; tandem fiet ut nulli ampliùs reperiantur sortiarii. Qui enim tales sunt per imaginationem suam inordinatam tantùm, quorum procul dubio maximus est numerus, errores suos abdicabunt.

Veros sortiarios morte plectendos esse extra dubium est; nec ii etiam qui imaginationis vi tales sunt penitus insontes haberi debent, quoniam, ut plurimum se sortiarios esse sibi persuadent, quia eo sunt cordis habitu ut Sabbathum frequentare cupiant, ac sese eâ de causâ aliquo illiverint unguento. Sed dum in omnes illos nefarios indiscriminatim animadvertitur, vulgaris persuasio invalescit, sortiariorum imaginariorum numerus adaugetur, atque hoc pacto innumeri miserè pereunt, & damnationi æternæ addicuntur. Sapientissime igitur multa Parlamenta pœnas non sumunt de sortiariis; in terris ipsorum jurisdictionis ejusmodi homines longè pauciores reperiuntur; & sceleratorum invidia, odium, ac malignitas id criminis prætendere non possunt, ut innocentes opprimant.

* Lycanthroporum, seu hominum in lupos transformatorum metus non est chimæra minùs ridicula. Aliquis imaginationis perturbatæ impetu eò vesaniæ adducitur, ut singulis noctibus se in lupum transmutari credat. Hoc imaginationis errore ad ea facienda comparatur quæ lupi facere solent, aut quæ ab ipsis fieri audivit: domo igitur mediâ nocte exit, per vicos grassatur, in obvium infantem irrumpit, ipsum mordet & malè mulctat. Plebs verò stupida & superstitiosa arbitratur fanaticum illum revera in lupum evasisse. Quia nempe infelix ille id ipsemet credit, idque nonnullis clam in aurem insusurravit qui rem silentio premere non potuerunt.

* Loups garoux.

Si ea cerebro vestigia quæ homines persuadent se lupos factos fuisse facilè possent imprimi; si per vicos noctu errare, atque in eundem modum quo malè feriati illi lycanthropi debacchari, cerebro penitus non perturbato, æquè facile esset ac facile est sabbatho interesse per noctem somno non interrupto, egregiæ illæ metamorphoseôn hominum in lupos historiæ eosdem prorsus nanciscerentur effectus ac historiæ de Sabbatho, nec pauciores haberemus lycanthropos quàm sortiarios. Verùm

 persuasio

persuasio illa quâ quis se in lupum fuisse transmutatum credit perturbationem cerebri supponit quæ longè difficiliùs producitur quàm perturbatio hominis qui se in Sabbathum venire duntaxat imaginatur; hoc est, qui per noctem ea se videre arbitratur quæ actu non existunt, quísque expergefactus somnia sua a cogitationibus quas interdiu habuit distinguere non potest.

Non rarò contingit ut per quietem nonnulli somnia habeant adeo vivida, ut expergefacti illorum plenè recordentur, quamquam somnium illud non versetur circa terribilia; non difficili igitur negotio nonnulli possunt sibi persuadere se Sabbatho interfuisse; ad id enim satis est, si cerebrum vestigia per somnum facta conservet.

Præcipua causa cur somnia nostra pro rebus nunc existentibus non habeamus, inde est quòd non possimus somnia illa colligare cum rebus inter vigilandum agitatis; hinc enim mera esse somnia comperimus. Jam autem sortiarii imaginarii non possunt eo judicare criterio an ipsorum Sabbathum nil sit præter merum somnium. Sabbathum enim seu sortiariorum conventus nunquam habetur nisi noctu, & quæ in Sabbatho agitantur nullo possunt colligari vinculo cum cæteris diei actionibus. Inter isthæc nihil est commune. Moraliter igitur fieri nequit ut hoc pacto ab errore expediantur. Nec etiam necesse est ut quæ sortiarii imaginarii per Sabbathum vidisse putant inter se connectantur ordine quodam naturali; tantò enim veriora creduntur quò magis habent absurditatis & confusionis. Sufficit igitur ad eos decipiendos, ut ideæ rerum in Sabbatho gestarum sint vividæ & terrificæ; quod necessariò continget, quia ibi nova, insolentia, & inusitata prorsus agitari creduntur.

At verò ut quis se in gallum, capram, lupum, bovem transmutatum fuisse credat, tantâ opus est imaginationis perturbatione, ut id non nisi rarò admodum contingere queat. Ejusmodi perturbationes aliquando tamen accidunt, sive sit pœna divinitus inflicta, ut id refert Scriptura de Nabuchodonozor, sive exundante in cerebro melancholiâ ut id observant Medicorum filii.

Quamvis persuasum habeam veros sortiarios esse perquàm rarissimos, Sabbathum merum esse somnium, & Parlamenta seu Curias quæ delationes sortilegii respuunt ad æquitatem magis accedere, nolim tamen negare posse dari sortiarios, incantamenta, fascina, &c. Diabolúmque interdum suam exerere potentiam in homines speciali Dei permissione. Sed Scriptura sacra nos docet regnum Satanæ fuisse eversum; Angelum cœli Dæmonem catenis vinctum in abyssum detrusisse, unde non emerget nisi in fine mundi; Jesum-Christum hunc fortem armatum armis spoliasse, tempúsque advenisse quo Princeps mundi e mundo eliminatur.

Usque ad Servatoris adventum regnaverat quidem, atque etiam num hodie forsan regnat in iis locis ubi Servatoris cognitio nulla habetur;

betur; at nullo jure nullâque potestate in regenitos in Christo amplius potitur. Ipsos ne tentare quidem potest, nisi Deus permittat, nec permittit, nisi fideles tentationem possint vincere. Ii igitur Diabolum nimio dignantur honore, qui historias narrant tanquam ipsius potestatis argumenta, ut faciunt novi quidam Dæmonographi, quippe ejusmodi historiæ Dæmonis timorem incutiunt infirmis. Adspernandi sunt Dæmones ut spernuntur carnifices. Coram Deo duntaxat tremendum est. Ipsius sola potentia timenda. Ipsius judicia debent formidari, nec ad iram legum & Evangelii ipsius contemptu provocandus est. Is sanè attentione nostrâ dum loquitur, aut cum quis de ipso verba facit, dignus est. At verò cùm homines de Dæmonum potestate mentionem apud nos habent, trepidare & obstupefieri ridiculum est. Metus noster Adversario gloriosus est. Venerari & metui gaudet, sibi congratulatur, cùm mentem nostram coram ipso deprimimus.

II. Duo primi Libri concluduntur.

Porro huic secundo libro finem imponendi jam tempus est. Ex iis igitur quæ hoc & præcedenti dicta sunt observatum velim. Primò omnes cogitationes quas mens habet per corpus & quatenus pendet a corpore, esse tantùm in usum ipsius corporis. Secundò, eas omnes esse falsas & obscuras. Tertiò, eas in eum usum duntaxat esse institutas ut nos bonis sensibilibus ac iis omnibus quæ ea nobis conferre possunt, conjungant, istamque conjunctionem nos in errores innumeros ærumnásque lugendas injicere, licèt non semper hasce miserias sentiamus, quemadmodum non cognoscimus errores e quibus oriundæ sunt. Ecce hujúsce rei exemplum omnium maximè insigne.

Conjunctio quâ cum matribus conjuncti fuimus in ipsarum utero, quæ strictissima est omnium quas cum hominibus habere possumus, maxima etiam nobis attulit mala; nempe peccatum, & concupiscentiam omnium ærumnarum nostrarum originem. Conjunctionem tamen illam non minùs arctam fuisse oportuit ut corpus nostrum rectè conformaretur.

Huic conjunctioni quæ nativitate nostrâ interrupta fuit alia successit, quâ liberi cum parentibus & nutricibus conjunguntur; hæc secunda conjunctio minùs stricta fuit quàm prima, ideo minùs nobis attulit mali, ad id solùm nos induxit ut parentes & nutrices in omnibus imitaremur, iisque crederemus. Hanc secundam conjunctionem non quidem ut primam ad corporis conformationem, sed tantùm ad ipsius conservationem, nobis necessariam fuisse manifestè patet, ut omnia cognosceremus quæ isti conservationi conducere possunt, & corpus ad motus hisce rebus adquirendis necessarios compararemus.

Conjunctio denique, quâ cum cæteris hominibus nunc conjungimur, nobis etiam valde noxia est, quamvis æquè stricta non sit, quippe quæ ad corporis conservationem sit minùs necessaria. Ex hac enim conjunctione fit ut opinione vivamus, quæ apud cæteros homines æstimantur & amantur æstimemus etiam & amemus; etiam conscientiâ nostrâ & ideis quas de rebus percepimus repugnantibus. Hîc non loquor de conjunctione quâ cum

mente

mente aliorum hominum conjungimur, iſta enim conjunctio eruditioni noſtræ poteſt inſervire. Sermo tantùm eſt de conjunctione ſenſibili quæ exſtat inter imaginationem noſtram & habitum externum eorum quibuſcum res nobis eſt. Hinc igitur liquet omnes cogitationes quas per corpus & a corpore habemus eſſe falſas, & eò perniciofiores menti quo corpori utiliores ſunt.

Quæ cùm ita ſint, in id nos incumbere par eſt ut ab erroribus ſenſuum, imaginationis phantaſmatibus, & imaginationis alienæ in noſtram impreſſione noſmet liberemus. Omnes confuſas ideas quas hauſimus ex ſervitute in quâ corpus noſtrum nos detinet reſpuamus, ſoláſque ideas claras & evidentes quas mens excipit ex conjunctione quâ cum verbo, aut ſapientiâ & veritate æternâ conjungitur; ut id Libro ſequenti de intellectu ſeu mente purâ ſumus expoſituri, admittamus.

DE

DE

INQUISITIONE VERITATIS.

LIBER TERTIUS.

DE INTELLECTU

SEU MENTE PURA.

CAPUT PRIMUM.

I. Sola cogitatio essentialis est menti. Sentire & imaginari nihil aliud sunt præter ipsius modificationes. II. Omnes non cognoscimus modificationes quas mens potest suscipere. III. Istæ modificationes diversæ sunt a cognitione nostrâ & amore nostro, immo ipsas non semper sequuntur.

HUJUSCE tertii Libri materia paulò siccior & sterilis videbitur. In eo examinatur mens in se ipsâ considerata, ac sine ullo respectu ad corpus, ut vitia ipsi propria, & errores quos a se ipsâ tantùm habet agnoscantur. Sensus & imaginatio errorum & hallucinationum sunt fontes fœcundi & inexhausti, at verò mens per seipsam agens errori minùs obnoxia est. Duobus primis Libris vix potuit imponi finis: tertius hic ægrè inchoatus est. Multa qui-

dem dici possent de naturâ aut proprietatibus mentis; verùm hîc non tam proprietates mentis quàm ipsius infirmitates & vitia disquiruntur. Ne quis igitur miretur si liber hic non sit ejusdem amplitudinis ac superiores, sique pauciorem detegat errorum numerum. Non est etiam quòd quis ægrè ferat nos in illo de rebus siccis, abstrusis & arduis agere; sensus & imaginatio inter loquendum semper moveri non possunt, nec etiam debent. Quum quid abstrusum est, si illud sensibile velis efficere, obscuritatem ipsi ut plurimùm effundis, sufficiat si illud intelligibile reddas. Quid eorum querelis injustius qui cuncta quidem scire vellent, sed animum rei cuiquam applicare recusant? si ab ipsis attentionem exigas, indignantur. Nisi ipsos tangas, sensibus & affectibus blandiaris, ipsis nunquam feceris satis. Quid facias? Ipsis satisfacere penès nos non est, id quidem fatemur. Qui * fabulas amatorias & Comœdias componunt ad id quidem tenentur ut placeant & attentionem captent, nobis verò satis erit si eos possimus erudire qui totam attentionis vim intendunt.

* des Romans.

Errores sensuum & imaginationis ex naturâ & constitutione corporis oriuntur, & ex imperio ipsius in mentem deteguntur; sed errores intellectûs non possunt patefieri, nisi consideratione ipsius mentis & idearum quæ ipsi ad cognoscendas res objectas necessariæ sunt. Ut itaque possimus penetrare errores intellectûs puri, in hoc libro naturam mentis & ideas intellectuales examinandi necessitas incumbit.

Primò de mente, ut est in seipsâ, & sine ullo respectu ad corpus cui conjuncta est loquemur: unde fit ut quæ de illâ dicturi sumus dici possent de puris intelligentiis, & potiori jure de eo quod hîc appellabimus intellectum purum; Per *intellectum* enim *purum* nihil aliud designamus quàm facultatem quâ pollet mens cognoscendi res externas nullis earum formatis imaginibus in cerebro, quibus eas sibi repræsentet. Deinde de ideis intellectualibus agemus, quarum ope intellectus purus res externas percipit.

I.
Sola cogitatio menti essentialis est, sentire & imaginari sunt tantùm ipsius modificationes.

Nemo est, opinor, qui super eâ re seriò meditatus non agnoscat * essentiam mentis consistere in solâ cogitatione, quemadmodum essentia materiæ consistit in solâ extensione; & pro variis modificationibus cogitationis, mentem mox velle, & mox imaginari, aut denique multas alias formas speciales suscipere; quemadmodum juxta varias modificationes extensionis, materia modò est aqua, modò lignum, modò ignis, aut alias innumeras habet formas speciales.

* Per rei essentiam intelligo quod primum in eâ re concipitur a quo pendent

Hîc duntaxat lectorem velim monitum, per hanc vocem (*cogitatio*) me non intelligere modificationes peculiares mentis, hoc est hanc vel illam cogitationem; sed cogitationem omnibus omnis generis modificationibus aut cogitationibus suscipiendis idoneam, quemadmodum per extensionem non intelligimus talem aut talem extensionem ut quadratam aut rotundam, sed extensionem omnibus modificationibus aut figuris recipiendis aptam. Atque ista comparatio non potest negotium facessere, nisi

nisi quia ideam cogitationis claram non habemus ut extensionis; cogitatio non cognoscitur nisi sensu quodam interno seu *conscientiâ*, ut id inferiùs explicabo. *

omnes modificationes quæ in eâ deprehenduntur.

Haud etiam putem quemquam posse concipere mentem quæ non cogitet, licèt facili negotio possit concipi mens quæ nec sentiat, nec imaginetur, nec etiam velit; quemadmodum non potest concipi materia quæ non sit extensa, quamvis facilè concipi possit materia quæ nec sit terra, nec metallum, nec quadrata, nec rotunda, quæ etiam non sit in motu. Hinc concludere est, quemadmodum fieri potest ut extet materia, quæ nec terra sit, nec metallum, nec quadrata, nec rotunda, nec etiam in motu, fieri pariter posse ut mens nec calorem nec frigus, nec tristitiam, nec gaudium sentiat, nihil imaginetur, nihil etiam velit; adeo ut omnes illæ modificationes ipsi non sint essentiales. In solâ igitur cogitatione sita est essentia mentis, non secus ac in extensione solâ sita est essentia materiæ.

* Secunda parte, de mente purâ, cap. 7.

Sed quemadmodum si materia aut extensio esset sine motu, planè foret inutilis ad varias illas formas quibus destinata est, nec potest concipi ens intelligens illam talem, hoc est sine motu & ad formam ineptam condere voluisse; ita si mens aut cogitatio esset sine voluntate; manifestò patet ipsam fore prorsus inutilem, quandoquidem hæc mens versùs ea quæ perciperet nunquam ferretur; adeo ut concipi nequeat ens intelligens illam in hoc statu voluisse condere. Nihilominus tamen sicut motus non est essentialis materiæ, cùm supponat extensionem, ita τὸ velle non est essentiale menti, quandoquidem τὸ velle supponit perceptionem.

Cogitatio igitur sola propriè constituit essentiam mentis, & varii cogitandi modi, ut sentire, & imaginari nihil aliud sunt quàm modificationes quibus est idonea, quibúsque non semper modificatur. Sed τὸ velle est proprietas quæ illam semper comitatur, sive corpori conjungatur, sive ab eo sejungatur; quæ tamen ipsi non est essentialis, quandoquidem supponit cogitationem, & mens concipi potest sine voluntate, quemadmodum corpus sine motu.

Facultas tamen volendi a mente separari nequit, quamvis ipsi non sit essentialis. Sicut mobilitas inseparabilis est a materiâ, quamvis ipsi non sit essentialis. Quemadmodum enim concipi nequit materia quæ non possit moveri; fieri etiam nequit ut concipiatur mens quæ non possit velle, aut ad omnem inclinationem naturalem sit inepta. Pariter quemadmodum facilè concipio materiam existere posse sine ullo motu, sic concipio mentem posse existere sine ullâ impressione Authoris Naturæ versùs bonum, ac ideo sine voluntate: Voluntas enim nihil aliud est quàm impressio Authoris Naturæ, quæ nos fert versùs bonum in genere, uti fusiùs id exposuimus primo Capite Tractatûs de Sensibus.

Quæ in illo Tractatu de Sensibus, & modò de naturâ mentis diximus, non supponunt nos omnes cognoscere modificationes quas mens potest

II. *Non cognos-*

cimus omnes modificationes quas mens nostra potest suscipere.

potest suscipere, talia non supponimus, quin potiùs censemus in mente esse capacitatem recipiendi vicissim innumerabilem modificationum varietatem, quas ipsa non cognoscit.

Minima portio materiæ potest recipere figuram trium, sex, decem, aut decem mille laterum, & figuram circularem, & ellipticam quæ haberi possunt figuræ numeri angulorum & laterum innumerabilis. Infinitus est numerus variarum specierum uniuscujusque ex his figuris; numerus infinitus triangulorum diversæ speciei, & plures sunt adhuc figuræ quatuor, sex, decem, decies mille laterum, & polygoni infiniti. Circulus enim, ellipsis, & in genere omnis figura regularis, aut non regularis curvilinea potest considerari ut polygonus infinitus. Ellipsis, exempli gratiâ, ut polygonus infinitus, sed cujus anguli sunt inæquales, aut latera inæqualia, cùm majora sint versùs minorem diametrum quàm versus majorem & ita de polygonis infinitis magis compositis & non regularibus.

Minima igitur ceræ portio potest suscipere numerum infinitum variarum modificationum, quas mens nulla potest capere. Cur igitur mentem corpore longè nobiliorem negaremus alias posse modificationes suscipere præter eas quas jam suscepit ?

Si nullum unquam voluptatis aut doloris sensum habuissemus, nullum unquam colorem, nullámque lucem unquam vidissemus, si denique respectu omnium rerum id essemus quod sunt cæci & surdi respectu colorum & sonorum, an ideo rectè possemus concludere nos omnium sensationum quas nunc habemus nequaquam esse capaces ? Sensationes enim illæ nihil aliud sunt quàm modificationes mentis nostræ, ut id probavimus in Tractatu de Sensibus.

Constet igitur in mente capacitatem recipiendi varias modificationes esse majorem capacitate concipiendi ; hoc est, quemadmodum mens non potest exhaurire aut capere omnes figuras quas materia potest suscipere, non potest etiam capere varias omnes modificationes quas potens Dei manus potest in mente producere, tametsi æquè distinctè conciperet capacitatem mentis ac capacitatem materiæ, quod verum non est, ob rationes Capite VII. secundæ Partis hujúsce Libri afferendas.

Paucas hîc in terris modificationes recipit mens nostra, quia corpori conjuncta est a quo pendet. Omnes ipsius sensationes ad corpus referuntur, & cùm Deo non potiatur, nullas habet modificationes ab istâ fruitione productas. Materia ex quâ corpus nostrum compactum est paucas admodum per hujus vitæ tempus potest recipere modificationes. Hæc materia non nisi post mortem in terram & vaporem resolvi potest. Nunc non potest fieri aër, ignis, adamas, metallum ; non potest fieri quadrata, rotunda, triangularis : Ipsam esse carnem oportet, humanámque habere figuram, ut mens ipsi conjungi queat. Res eodem modo se habet de mente. Ipsam sensationes caloris, frigoris, coloris, lucis, sonorum, odorum, saporum, multasque alias modificatio-

ficationes recipere necesse est, ut cum corpore conjuncta maneat. Omnes istæ sensationes ipsam ad machinæ suæ conservationem applicant. Istæ sensationes ipsam agitant & terrent statim atque solvitur aut frangitur minimum organum, iis itaque sensationibus mens subjecta sit oportet, quandiu ipsius corpus corruptioni obnoxium erit. At verò cùm immortalitate induetur, ipsiúsque partium solutionem non ampliùs timebimus, verisimile est mentem hisce sensationibus infestis quas vel inviti habemus non ampliùs obnoxiam fore, sed innumeris aliis toto genere diversis, Divinâ Majestate & bonitate dignis, quarum nullam habemus ideam, quæque omnem sensum longiùs exsuperant.

Frustra igitur aliquis mentis naturam ita se penetrasse crederet, ut ipsam cognitionis & amoris capacem duntaxat esse jure posset asseverare. Hoc quidem ab iis defendi posset qui sensationes suas rebus externis, aut etiam proprio corpori tribuunt, quique affectus in corde esse existimant. Ac revera si menti detrahas omnes affectus & sensationes, quicquid residui in eâ agnosci potest nihil ampliùs est quàm sequela quædam cognitionis & amoris. At verò non possum capere, quo pacto qui hisce sensuum erroribus valedixerunt, possint tamen sibi persuadere omnes nostras sensationes & affectus nihil aliud esse præter cognitionem & amorem, hoc est species quasdam judiciorum confusorum, quæ mens fert de rebus objectis respectu corporis quod animat. Non possum capere quomodo lux, colores, odores, &c. possit dici judicia mentis; quin distinctè percipio lucem, colores, odores, aliásque sensationes esse modificationes prorsus diversas a judiciis.

III. Istæ modificationes diversæ sunt a cognitione nostrâ, & amore nostro, immo ipsas non semper sequuntur.

Sed eligamus sensationes vividiores, quæ mentis attentionem magis defigant. Videamus quid isti homines dicant de dolore aut voluptate. Post * Authores celeberrimos censent hásce sensationes nihil aliud esse quàm sequelas quasdam facultatis cognoscendi & volendi quâ pollemus: dolorem, exempli gratiâ, nihil aliud esse præter sollicitudinem quandam, repugnantiam, & aversionem voluntatis erga res quas corpori sibi charo noxias esse cognoscit. At sic dolor cum tristitiâ evidenter confunditur: tantùm abest ut dolor sit sequela cognitionis mentis & actionis voluntatis, ut utramque potiùs præcedat.

* D. August. lib. 6. de musica. Cartesius in lib. de homine.

Si, exempli gratiâ, ardens pruna hominis dormientis, aut manus in tergum actas calefacientis manui admoveretur, nemo est, opinor, qui aliquâ cum verisimilitudine posset asserere hunc hominem statim cognoscere in manu motus quosdam fieri sanæ ipsius corporis constitutioni contrarios, voluntatem deinde his motibus obviam ituram; doloremque fore sequelam istius cognitionis mentis, istiúsque oppositionis voluntatis. Contrà verò constare mihi videtur hominem illum dolorem primò & ante omnia esse percepturum, cùm pruna manum ipsius attingeret, hancque mentis cognitionem & voluntatis oppositionem

 nihil

nihil aliud esse quàm sequelas doloris, quamvis revera sint causæ tristitiæ dolorem sequentis.

Verùm dolor ille a tristitiâ quam parit longè differt. Primum quod mens sentit, dolor est : hanc sensationem nulla antecedit cognitio : ac per se nunquam jucunda esse potest : contrà verò tristitia, postremum est quod mens sentit, ipsam semper præcedit cognitio; ac ferè semper jucundissima est per se. Id non obscurè patet ex voluptate quam percipimus in tristitiâ quæ nascitur ex funestis theatri repræsentationibus; hæc enim voluptas cum tristitiâ crescit; voluptas verò cum dolore nunquam augetur. Comœdi qui in id solum incumbunt ut placeant, norunt theatrum cædibus non esse cruentandum; quia cædis imago quamvis ficta, terribilior est quàm ut possit esse jucunda. At verò nimiâ tristitiâ spectatores afficere non verentur, quoniam reipsa tristitia semper jucunda est, cùm datur legitima tristitiæ materia. Tristitia igitur & dolor omnimodè inter se differunt, nec dolor dici potest duntaxat cognitio mentis cum oppositione voluntatis conjuncta.

Cæteras verò sensationes, ut odores, sapores, sonos, colores quod spectat, eas plerique homines non existimant esse modificationes mentis. Ipsas contrà in rebus objectis resperfas esse judicant, nec aliter in mente esse quàm ideâ quadrati & rotundi in eâ esse solet; hoc est ipsas menti quidem conjungi, non verò ipsius esse modificationes, illúdque de istis sensationibus ferunt judicium, quia iis non valde afficiuntur, ut id inter explicandos sensuum errores clarum dedi.

Certum igitur, ni fallor, manere debet nos omnes quas mens excipere potest modificationes non cognoscere, ipsámque præter eas quas habet per organa sensuum, innumeras habere posse quas non experta est, nec experietur, nisi postquàm a corporis captivitate libera evadet.

Interim fatendum est mentem hisce variis modificationibus idoneam esse per solam cogitationem, quemadmodum materia innumeris variis configurationibus tantùm idonea est propter extensionem; mentem enim ad modificationes voluptatis, doloris, aut etiam ad omnes indifferentes modificationes fore ineptam, nisi perceptionis aut cogitationis capax esset, ita clarum est ut clarius nihil videatur.

Sufficiat igitur nobis tenere principium harumce omnium modificationum esse cogitationem. Si quis etiam aliquid in mente velit admittere quod cogitationem antecedat, me non habebit repugnantem. Sed quia exploratum habeo neminem esse qui mentem suam aliter cognoscat quàm cogitatione, aut sensu interno seu conscientiâ eorum omnium quæ in mente suâ aguntur; certò pariter apud me constat quòd, si quis de naturâ mentis velit ratiocinari, hunc solum consulere debet sensum internum, qui ipsum sibimet qualis in se est semper repræsenta-

ſentabit, non verò reluctante propriâ conſcientiâ imaginari mentem eſſe ignem inviſibilem, aërem ſubtilem, harmoniam quandam, aut aliud quid ſimile.

CAPUT II.

I. Cùm mens ſit finita non poteſt capere quod pertinet ad infinitum. II. Actû quibus circumſcribitur limites multorum errorum origo, III. & præcipuè hæreſium. IV. Mens eſt ſubmittenda fidei.

I. Mens finita non poteſt capere infinitum.

QUod primò in mente hominis deprehenditur illud eſt, illam ſcilicet anguſtiſſimis limitibus eſſe circumſcriptam : unde duas maximi momenti conſequentias poſſumus elicere. Prima eſt, mentem non poſſe cognoſcere ea quæ ſunt infinita. Secunda, ipſam non poſſe multa diſtinctè cognoſcere ſimul & eodem tempore. Quemadmodum enim quædam ceræ portio innumeras eodem tempore figuras excipere nequit, ita neque mens res innumeras ſimul cognoſcere valet. Et quemadmodùm illa ceræ portio non poteſt eſſe quadrata & rotunda eodem tempore, ſed tantùm alterâ parte quadrata, alterâ verò rotunda; & quò plures habebit figuras varias, eò minùs erunt perfectæ & diſtinctæ; ita mens non poteſt multas res ſimul percipere, & quò plures numero erunt ejus cogitationes eò magis erunt confuſæ.

Denique, quemadmodum ceræ portio cui eſſent mille latera, & in unoquoque latere figura diverſa, nec eſſet quadrata, nec rotunda, nec ovata, adeo ut ipſius figura non poſſet determinari : ita quandoque contingit ut mens noſtra tot variis ſimul agitetur cogitationibus, ut nos de nullâ re cogitare arbitremur. Id in iis qui animo linquuntur accidit. Spiritus animales inordinatè circumacti tantum veſtigiorum numerum in cerebro excitant, ut nullum ſatis aperiant, ad excitandam ſenſationem aliquam peculiarem, aut ideam diſtinctam : adeo ut illi tot res ſimul ſentiant, ut nihil diſtinctè ſentiant, unde fit ut ſe nihil omnino ſenſiſſe arbitrentur.

Sunt quidem qui nonnunquam animo linquantur deficientibus ſpiritibus animalibus : ſed cùm mens tunc nihil habeat præter cogitationes puræ intellectionis, quæ nulla in cerebro relinquunt veſtigia, eorum non recordantur poſtquàm in priſtinum ſtatum reduces facti ſunt; unde fit ut credant ſe nihil cogitaſſe. Id obiter eo dixi conſilio ut oſtenderem multos immeritò exiſtimare mentem non ſemper cogitare, quia nos quandoque eam nihil cogitare arbitramur.

Qui

II.
Arcti quibus mens circumscribitur limites origo sunt multorum errorum.

Qui super cogitationibus suis tantillum meditantur pro comperto habent mentem rebus multis simul & eodem tempore intentam esse non posse, ac ipsam potiori ratione non posse infinitum penetrare. Attamen nescio quo animi impetu ducti nonnulli hujúsce veritatis non inscii res tamen infinitas libentiùs meditantur, & quæstiones quæ infinitam mentis capacitatem exigunt, quàm ea quæ ad ipsorum ingenii captum propiùs accedunt: nescio etiam cur tot reperiantur qui, dum cuncta tenere satagunt, tot scientiis eodem tempore student, ut mentem confundant, & ad veras scientias prorsus ineptam reddant.

Quot homines materiæ divisibilitatem in infinitum concipere conantur, & quo modo fieri possit ut unum arenæ granum tot partes contineat quot tota terra, etsi mole minores æquâ proportione? Quot tum super hâc re, tum super multis aliis, quæ aliquam cum infinito relationem habent, quæstiones nunquam solvendæ moventur, quarum tamen solutionem in mente suâ multi conantur nancisci? Mens circa hoc omnes intendit cogitationes, æstuat, sed quid inde tandem emergit? absurditas, scilicet, & error.

Certè non possum quin mirer nonnullos esse, qui materiæ divisibilitatem ad infinitum negent, quia duntaxat eam non possunt capere, quamvis demonstrationes quibus probatur illa divisibilitas optimè intelligant, idque eo ipso tempore quo mentem humanam infinitum non posse capere ore saltem fatentur. Argumenta enim quibus evincitur divisibilitas materiæ in infinitum ita sunt demonstrativa ut quæ maximè; nec id diffitentur, cùm illa argumenta seriò ponderant. Attamen, si ad ea quæ objiciuntur non possint respondere, in dubium mens labitur, desertâ quam mox viderat evidentiâ; toti iis occupantur quæ objecta sunt, & ad quæ respondere non possunt, distinctionem aliquam futilem adversùs materiæ divisibilitatem excogitant; ac denique concludunt se antea fuisse hallucinatos, omnésque hoccirca pariter hallucinari. Deinde opinionem contrariam amplectuntur. Illam chimæricis atomis, aliisque defendunt absurditatibus quas suppeditat imaginatio. In istos autem errores non incidunt nisi quia mentem humanam esse finitam non satis persuasum habent, nec cogitant necessarium non esse eam materiæ divisibilitatem a mente capi ut ab ipsâ credatur, quia insolubiles censendæ sunt omnes difficultates quæ non possunt solvi nisi illam concipiendo.

Porro si hominum curiositas quæstionibus hujus generis terminaretur, res non tanti esset momenti. Si enim contingat ut nonnulli erroribus quibusdam sese præpediri sinant, errores saltem sunt leves. Alii verò temporis jacturam non omnino fecerunt, dum meditati sunt circa res quas capere nequiverunt, hoc enim pacto debilitatis mentis suæ convicti fuerunt. Utile est, inquit Author maximi judicii, mentem in ejusmodi subtilitatibus desudare, ut ipsius arrogantia hoc pacto dometur, & ab illâ desistat temeritate quâ debilia lumina sua veritatibus

L'Art de penser, Ars cogitandi.

tatibus ab Ecclesiâ propositis audet opponere, hanc præ se ferens causam, se illas intelligere non posse. Cùm enim tota mentis acies minimâ atomo obtundatur, & fateri cogatur se clarè quidem videre istam materiæ portiunculam in infinitum esse divisibilem, quamvis non possit capere quomodo id fieri possit; nonne is manifestò peccat adversùs rationem qui mirabiles Omnipotentiæ Divinæ, quæ ipsa incomprehensibilis est, effectus credere recusat, eâ tantùm adductus causâ, mentem scilicet nostram non posse illos capere?

III. Et præcipuè hæresum.

Ex istâ igitur ignorantiâ arctorum mentis limitum, ipsiúsque adeo infirmitatis quâ quæ ad infinitum aliquatenus accedunt prorsus non potest capere, nihil perniciosius oritur quàm hæresis. Hisce præsertim temporibus non pauci reperiuntur, qui Theologiam specialem sibi instituunt, proprio tantum ingenio fultam ac naturali rationis debilitate, quia in iis etiam rebus quæ a ratione non pendent, illud solum credere volunt quod possunt concipere.

Mysteria Trinitatis & Incarnationis capere non possunt Sociniani. Id ipsis sufficit ut ea non credant; nec id modò, eos etiam qui ista credunt mysteria ad servitutem natos audacter & superbè pronuntiant. Calvinista non potest capere quî fieri possit ut corpus Jesu-Christi sit verè præsens in Sacramento Eucharistiæ quo tempore est in cœlo, atque hinc meritò se inferre credit id fieri non posse, quasi omnino cognosceret quò usque extendatur potentia Divina.

Homo quispiam libertatis suæ etiam apud se conscius, si magno contendat nisu ut scientiam Dei ipsiúsque decreta cum libertate conciliet, post irritos conatus in eorum fortè labetur errorem qui non credunt homines esse liberos. Cùm enim ex alterâ parte non capiat Providentiam Divinam posse subsistere cum libertate hominis, ex alterâ verò eâ sit erga Religionem veneratione ut non possit negare Providentiam, eò se adactum credet ut libertatem hominibus detrahat, vel ad mentis humanæ infirmitatem non satis attendens imaginabitur se rationes quibus Deus decreta sua cum libertate nostrâ conciliat penetrare posse.

Porro non soli hæretici ad tenuitatem mentis suæ minùs attendunt, ipsíque nimiam permittunt libertatem de iis judicandi quæ non sunt ipsius juris. Omnes penè homines hoc laborant vitio, ac præsertim nonnulli Theologi posteriorum sæculorum. Quidam enim inter illos ratiociniis humanis adeo frequenter utuntur ad probanda aut explicanda mysteria quæ rationis captum superant, ut, quamvis id bono consilio, & ad propugnandam veritatem adversùs hæreticos faciant, iisdem tamen hæreticis pervicaciter persistendi in suis erroribus, & mysteria fidei inter opiniones humanas collocandi, non raró præbeant occasionem.

Mentis agitatio & scholæ subtilitates ad id non sunt idoneæ ut hominibus infirmitatem suam patefaciant, nec eum semper submissionis inspirant animum, quo sine Ecclesiæ decisionibus modestè cedere non possu-

possumus. Quin hæc omnia ratiocinia humana & subtilia excitandæ in ipsis occultæ superbiæ potiùs inserviunt, eósque ad id potiùs fortè impellunt ut ratione suâ intempestivè utantur, ac Religionem ipsius capacitati accommodatam instituant. Ac revera non videas Hæreticos argumentis Philosophicis cedere, nec ad id lectione Authorum merè Scholasticorum adducuntur ut errores suos agnoscant & respuant. Immo videas quotidie ipsos ex debilitate rationum quorundam Scholasticorum ansam arripere, sanctissima Religionis mysteria subsannandi, quæ reapse hisce ratiociniis & explicationibus humanis non stabiliuntur, sed solâ verbi Dei, sive scripti, sive non scripti, hoc est ad nos usque per traditionem transmissi, authoritate nituntur.

IV. Mens est submittenda fidei.

Ac sanè ratio humana nos nequaquam edocet unum esse Deum in tribus personis, Corpus Jesu-Christi verè præsens esse in Eucharistiâ; & quomodo fieri possit ut homo sit liber, quamvis Deus ab omni æternitate præsciverit quid homo sit facturus. Rationes quæ ad hæc probanda & explicanda afferuntur eos ut plurimùm duntaxat persuadent, qui illas nullo examine facto admittunt, sed iis sæpe absurdæ videntur qui eas impugnare volunt, mysteria iis freta negantes. Contrà verò argumenta quæ adversùs præcipuos fidei nostræ articulos, ac præsertim adversùs mysterium Trinitatis proponuntur, ita sunt valida, ut clarè, evidenter, & accommodatè ad debilem rationem nostram solvi nequeant, quia reipsa mysteria illa captum humanum exsuperant.

Non hæc est igitur potior Hæreticos convertendi ratio, si eos nempe consulendæ rationi suæ assuefacias, iis incerta Philosophiæ argumenta proponendo; quia veritates quas ipsos doceri par est a ratione non pendent. Nec etiam semper conducit ejusmodi rationibus uti in veritatibus quæ rationis æquè ac traditionis ope possunt probari, quales sunt immortalitas animæ, peccatum originis, necessitas gratiæ, depravatio naturæ, & quædam aliæ; ne mens ipsorum, agnitâ semel rationum evidentiâ in his quæstionibus, iis postea nolit acquiescere quæ solâ traditione possunt probari. Quin potiùs ad id impellendi sunt ut, convicti quàm infirma sit sua ratio, quàm arctis circumscripta limitibus, quantúmque mysteriis nostris sit impar, rationi illi, cùm de rebus fidei agitur, diffidant. Deinde subjugatâ animi superbiâ, facilè erit ipsos ad Ecclesiæ dogmatum Fidem inducere, ipsius authoritatem ostendendo, aut eis explicando traditionem omnium sæculorum, si eam explicationem capere possunt.

Verùm, si homines oculos suos a mentis suæ debilitate & angustiâ perpetuò avertant; temeraria vanitas ipsorum inflabit animos; ipsos perstringet lux fallax, occœcabit gloriæ cupido. Atque hoc pacto Hæretici perpetuò Hæretici manebunt, Philosophi pervicaces, nullúsque erit disputandi finis, quandiù erit disputandi animus.

CAPUT

CAPUT III.

I. Philosophos ingenium suum opprimere ac veluti dissipare, dum nullo in studiis suis ordine servato, ad ea incumbunt quæ nimias in se includunt relationes, & a pluribus pendent. II. Exemplum ex Aristotele desumptum. III. Geometras contrà se benè gerere in veritatis investigatione, ac eos potissimum qui Algebrâ & Analysi utuntur. IV. Ipsorum Methodum vim ingenii augere, Logicam verò Aristotelis ipsam minuere. V. Aliud vitium eorum qui studio operam dant.

I. Philosophis ordinem desse in studiis.

HOmines in varios incurrunt errores, non modò quia animum appellunt ad quæstiones quæ infinitum spectant, cùm tamen ipsorum mens finita sit, sed etiam quia iis se dedunt quæ latissimè patent, cùm mens ipsorum sit angustissima.

Quemadmodum, uti jam monuimus, cera eodem tempore multas figuras perfectas & distinctas excipere non potest, ita neque mens multas res distinctè & eodem tempore concipere valet. Hinc colligere est, in studiis non ordiendum esse ab indagatione veritatum occultarum, quarum cognitio a majori rerum numero pendet, quarúmque nonnullæ nobis sunt ignotæ, aut saltem minùs familiares; studendum enim est cum ordine, & iis utendum quæ distinctè tenemus ad ea addiscenda quæ ignoramus, aut quæ saltem confusè cognoscimus. Maxima tamen pars eorum qui student ad id non attendunt; suas ipsi non explorant vires; quousque ingenii captus extendatur non satis perspectum habent; non ratione, sed vanitate quadam imperceptâ, & immoderatâ scientiæ cupidine ipsorum studia diriguntur. Illâ inconsultâ, veritates abstrusissimas & maximè imperscrutabiles penetrare aggrediuntur, quæstionésque solvere a tanto relationum numero pendentes, ut mens vicacissima & perspicacissima ipsarum veritatem certò cognoscere non posset, nisi post multa sæcula innumeráque experimenta.

In Medicinâ & in Ethicâ innumeræ sunt quæstiones ejuscemodi. Omnes scientiæ quæ versantur circa corpora & ipsorum qualitates, ut circa animalia, plantas, metalla, qualitatésque ipsis proprias, nunquam possunt esse satis evidentes & certæ; nisi præcipuè aliâ ratione excolantur quàm huc usque excultæ sunt, & nisi a scientiis simplicioribus & minùs compositis unde pendent initium fiat. At verò qui studio operam dant hunc nolunt suscipere laborem ut ordine philosophen-

tur, de certitudine principiorum Physices inter ipsos non convenit, corporum naturam in genere ipsorúmque qualitates fatentur se non cognoscere. Attamen se rationem reddere posse credunt, cur, exempli gratiâ, capilli senum canescant, ipsorum dentes nigrescant, quæ quæstiones tot habent causas a quibus pendent, ut certa ipsarum ratio nunquam reddi possit. Ut id enim innotescat certò sciendum est in quo consistat canities capillorum speciatim; quibus humoribus nutriantur, quibus cribris humores hi trajiciantur, quænam conformatio radicis capillorum aut cutis per quam humores illi transeunt, quomodo hæc omnia in juvene & in sene differant, quod non nisi difficillimè cognosci potest.

II. *Exemplum quo ostenditur Aristotelis ordinem defuisse.*

Aristoteles, exempli gratiâ, istius senum canitiei causam se penetrasse putavit; multas istius canitiei rationes attulit in variis locis; sed an Genius Naturæ ibi substitisset? minimè verò, longiùs progreditur. Deprehendit præterea eandem causam quæ capillos senum canos efficit, efficere etiam ut nonnulli homines & quidam equi habeant alterum oculum cœruleum, alterum verò alîus coloris. Hæc sunt ipsius verba:

Lib. 5. de generere animi cap. 1.

Ἑτερόγλαυκοι δὲ μάλιστα γίνονται καὶ οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ ἵπποι διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν δι' ἥνπερ ὁ μὲν ἄνθρωπος πολιοῦται μόνον. Næ id mirum est, sed quid tantum virum lateret? Certè tantum in suis Physicis operibus rerum numerum explicat, quæ hujus sæculi oculatissimis inexplicabiles videntur, ut non immeritò dicatur nobis a Deo concessus, ut nihil eorum quæ possunt cognosci nos fugeret. *Aristotelis doctrina est* SUMMA VERITAS, *quoniam ejus intellectus fuit finis humani intellectûs. Quare bene dicitur de illo, quòd ipse fuit creatus & datus nobis Divinâ Providentiâ, ut non ignoremus possibilia sciri.* Averroës debebat etiam adjicere Aristotelem nobis datum fuisse Divinâ Providentiâ ut ea etiam discamus quæ sunt *impossibilia sciri.* Quippe Philosophus ea non tantùm nos docet quæ possent sciri, sed cùm in ipsius verba sit jurandum, quippe cujus doctrina sit SUMMA VERITAS, ea etiam nos docet quæ sunt *impossibilia sciri.*

Certè multâ fide opus est ut Aristoteli, nihil aliud nobis oggerenti quàm rationes Logicas, effectúsque naturæ non aliter quàm per notiones sensuum confusas explicanti credamus: cùm potissimùm de quæstionibus homini insolubilibus audacter decidit. Hanc dubio procul ob causam Aristoteles enixè monet sibi sine examine credendum esse. Certum est isti Authori axioma, Discipulum credere debere, *δεῖ πιστεύειν τὸν μανθάνοντα.*

Discipuli quidem Magistris suis nonnunquam credere tenentur, sed ipsorum fides non extendi debet ultra experimenta & facta. Si enim veri Philosophi evadere cupiant, magistrorum rationes ad examen debent revocare, illásque non debent admittere nisi cognitâ proprio lumine ipsarum evidentiâ. Verùm ut quis sit Philosophus Peripateticus, ipsum credere & memoriæ mandare tantùm necesse est: Eâdem mente Phi-

te Philoſophia iſta diſcenda eſt quâ leguntur hiſtoriæ; ſi enim eò licentiæ devenias ut ratione & mente tuâ utaris, non eſt quòd ſperes te evaſurum eſſe in magnum Philoſophum; *δεῖ γὰρ πιστεύειν τὸν μανθάνοντα.*

Verùm cauſa cur Ariſtoteles & innumeri alii Philoſophi crediderint ſe ſcire quod ſciri nequit ex eo eſt quòd ſatis non intellexerint quomodo inter ſe differant ſcire & ſcire; certam & evidentem alicujus rei cognitionem ab eâ quæ eſt tantùm veriſimilis diſtinguere. Cur autem id non ſatis diſtinxerint inde eſt quòd cùm res quibus animum adjunxerunt ipſorum mente latiùs patuerint, illarum rerum partem aliquam duntaxat perceperint, ipſas non totas amplecti valentes: Illa autem cognitio ſufficit quidem ad multas percipiendas veriſimilitudines, non verò ad veritatem evidenter detegendam. Cùm præterea ſcientias præ vanitate tantùm inveſtigaverint, veriſimilitudines autem ſint aptiores ad captandam hominum exiſtimationem quàm veritas ipſa, quia vulgi ingenio ſunt magis accommodatæ, rationes ad augendam ingenii capacitatem neceſſarias neglexerunt, adeo ut veritates ſubobſcuras introſpicere non potuerint.

III. Geometras ſeſe bene gerere in inveſtigandâ veritate.

Geometræ ſolis mentis ſuæ anguſtiam ſatis agnoverunt, aut ſaltem eo ſeſe geſſerunt modo in ſtudiis qui oſtendit ipſos iſtius anguſtiæ fuiſſe omnino conſcios; Ii præſertim qui uſi ſunt Algebrâ & Analyſi, quam Vietus & Carteſius inſtaurarunt & perfecerunt hoc ſæculo. Id inde patet quòd iſti viri non aggreſſi ſint ſolvere difficultates maximè compoſitas, niſi clariſſimè cognitis antea ſimpliciſſimis a quibus illæ pendent: Ad lineas curvas, quales ſunt ſectiones conicæ, conſiderandas animum non priùs appulerunt quàm perfectam Geometriæ vulgaris peritiam adepti fuiſſent. Verùm quod Analyſis ſpeciale eſt in eo conſiſtit; cùm nempe cognoverint ipſorum ingenium non poſſe eodem tempore pluribus figuris intentum eſſe, ne vel poſſe imaginari ſolida quibus dimenſiones ſint plures tribus, quamvis ſæpe ſolida cum majori dimenſionum numero concipiendi neceſſitas ipſis incumbat, literis ordinariis nobis maximè familiaribus, ad exprimendas & abbreviandas ſuas ideas, uſi ſunt. Mens itaque multarum figurarum repræſentatione, quæ aliàs ipſi neceſſaria fuiſſet, ingentíque linearum numero nequaquam impedita aut occupata, uno intuitu poteſt percipere quod aliter percipere nunquam potuiſſet: Mens enim, ſi ipſius capacitati ritè conſulas, res multò penitius introſpicere & ad plura ſeſe extendere poteſt.

IV. Ipſorum methodus auget capacitatem ingenii, methodus verò Ariſtotelis ipſam minuit.

Tota igitur induſtria quæ ad mentis perſpicacitatem & capacitatem augendam conferre poteſt in eo conſiſtit ut vires ipſius exploratas ita temperemus, ut ipsâ ad res quæ nihil ad veritatem ſibi detegendam faciunt non abutamur, idque notatu digniſſimum eſt. Quippe ex eo ſolo ſatis patet Logicas vulgares ingenii capacitatem potiùs minuere quàm augere; ſi enim, in alicujus veritatis inveſtigatione, regulis quas

Lib. 6. primâ part. meth.

 tradunt

tradunt uti volueris; tum ingenii capacitas maximam partem iis occupabitur, adeo ut ad attentionem quæ ut totam argumenti sui extensionem complectatur necessaria est, impar futura sit.

Ex suprà dictis satis igitur liquet plerosque ad mentis naturam parum attendisse, dum se veritatis inquisitioni accinxerunt; Illi sanè quàm angusta sit mentis humanæ capacitas, quantúmque necesse sit ipsam prudenter temperare atque etiam augere, exploratum satis nunquam habuerunt; atque ex hac potissimùm causâ factum ut in errorem lapsi sint, studiáque ipsis tam infeliciter cesserint.

Non tamen putamus ullos unquam fuisse homines qui ingenium suum arctis circumscriptum esse limitibus, nec magnam habere capacitatem aut extensionem ignoraverint; quin omnes id compertum habent quidem, id omnes fatentur; sed plerique confusè tantùm id cognoscunt, & ore duntaxat confitentur; isti confessioni contradicit ipsorum in studiis processus; agunt enim quasi persuasum haberent mentem suam nullis esse circumscriptam limitibus, résque volunt penetrare quæ ab innumeris pendent causis quarum ne unam quidem nôrunt.

V. Aliud vitium eorum qui studiis scientiarum operam dant.

In aliud etiam vitium incurrere solent qui studio scientiarum operam dant. Majori scilicet scientiarum numero uno eodémque tempore ingenium applicant, si per sex horas student, sex fortè rebus diversis student. Id vitii ab eâdem quam suprà memoravimus causâ manare manifestum est. Qui enim studia sua sic instituunt, si istam studendi rationem mentis suæ capacitati non esse congruam, ipsámque confusionem potiùs & errorem quàm veram scientiam parituram certò cognoscerent, verisimile est ipsos motibus inordinatis quos ciet vanitas fræna esse adhibituros; eo enim pacto vanitati nunquam satisfacient, quin potius in perpetuæ inscitiæ periculo versabuntur.

CAPUT IV.

I. Mens non potest ad ea diu incumbere quæ nullam secum habent relationem, aut quæ cum infinito nihil habent commune. II. Voluntatis inconstantia causa est istius mentis inapplicationis, & ideo erroris. III. Sensationes nostræ nos magis occupant quàm ideæ puræ intellectûs. IV. Ex quo manat morum corruptio. V. Ut & ignorantia vulgi.

MEns humana errori est obnoxia, non solùm quia infinita non est, aut quia rebus quas contemplatur impar est, ut id duobus capitibus præcedentibus exposuimus; sed etiam quia inconstans est, sibi in

in actionibus suis non constat, visúmque in eadem defixum diu satis sistere nequit, ut illa possit examinare.

I. Mens non potest ad ea diu incumbere quæ nullam secum habent relationem aut quæ cum infinito nihil habent commune.

Ut istius inconstantiæ & levitatis ingenii humani causam percipiamus, sciendum est mentis actionem voluntate dirigi, ita ut mentem ad ea convertat quibus ipsa delectatur, jam autem ea voluntas in perpetuâ inconstantiâ & anxietate versatur, cujus inconstantiæ & anxietatis hæc est causa.

Quin Deus omnium sit Author, omnia propter se fecerit, & cor hominis ad se flectat impressione naturali & invictâ quâ ipsum indesinenter afficit nemo est qui meritò possit dubitare. Fieri nequit ut Deus velit voluntatem aliquam existere quæ ipsum non amet, aut quæ ipsum alii cuipiam bono postponat, si demum aliud bonum ab ipso diversum existere possit. Ferre enim nequit Deus ut voluntas quæpiam non amet id quod summo amore dignum est, útque ista voluntas id exoptet magis quod amore dignum minùs est. Amor itaque naturalis ad Deum nos ferat oportet, quippe qui ab ipso Deo procedat, & quia nihil est quod istos motus possit sistere præter ipsum Deum qui illorum Author est. Nulla igitur est voluntas quæ motus hujus amoris non sequatur necessariò. Justi, impii, beati, & ii etiam qui inferorum cruciatibus sunt addicti Deum amant isto amore; atque is ipse amor est qui aliquo sensu postremorum miseriam constituit. Cùm enim amor iste naturalis quo erga Deum movemur, idem sit cum inclinatione naturali quâ versùs bonum in genere, versùs bonum infinitum, summum bonum ferimur, manifestum est omnes spiritus Deum amare hoc amoris genere, cùm ipse solus sit bonum universale, bonum infinitum, summum bonum. Nam certè omnes spiritus, ipsi etiam Dæmones beatitudinem summíque boni possessionem totis exoptant votis; idque exoptant indiscriminatim, sine ullâ deliberatione, sine libertate, & ex naturæ necessitate. Cùm igitur propter Deum, propter bonum infinitum, propter bonum omnia in se complectens bona facti simus, motus naturalis cordis nostri nunquam desinet nisi possessione istius boni.

II. Inconstantia voluntatis est causa inapplicationis, atque ideo erroris.

Voluntas igitur nostra perpetuâ & ardenti laborans siti, desideriis & ardenti anxióque agitata studio boni quod non possidet, veritatibus abstrusis, quæ ipsam non afficiunt, quásque ad ipsius beatitudinem nihil conferre judicat, mentem aliquandiu inhærere non nisi invita pati potest: intellectum itaque ad alia quærenda indesinenter incitat: jam autem cùm intellectus eâ motus agitatione in aliquid incidit quod boni speciem præ se ferat, hoc est, quod præsentiâ suâ mentem aliquâ suavitate & voluptate quadam internâ polliciat; tum sitis illa cordis denuo ardescit; desideria, anxia vota, æstus de integro accenduntur; ménsque ad ipsorum obsequium adacta, ei rei unicè adhæret quæ eos æstus vel ciet vel ciere videtur, eámque ad mentem propiùs admovet quæ eam degustat, & eâ blandè aliquandiu pascitur. At verò cùm inanitas rerum creatarum non possit implere infinitam cordis humani capa-

capacitatem, exiles illæ voluptates sitim ejus potiùs irritant quàm extinguunt, mentémque stultâ & vanâ spe lactant, quâ in voluptatum terrenarum multiplicitate sibi satisfactum iri putat: Quod etiam in intellectu cujus ope mens ista detegit bona ingentem generat levitatem & inconstantiam.

Verum quidem est intellectum, si fortè in aliquid incidat quod aliquam cum infinito habeat convenientiam, ab inconstantiâ & agitatione suâ per aliquod tempus desistere. Cùm enim in eo characterem agnoscat ejus quòd mens desiderat, tum in eo diu satis defigitur, eíque adhærescit. Verùm illa applicatio, seu potiùs illa tenacitas intellectûs in examinandis rebus infinitis aut nimiùm vastis ipsi æquè inutilis est ac levitas illa quâ ea quæ sunt ipsius capacitati adtemperata considerare solet. Debilior est quàm ut possit tantas res assequi, irriti semper manebunt ejus conatus. Non in infinitæ cujuspiam rei, ut ita loquar, comprehensione sita est mentis felicitas, rem enim infinitam comprehendere non valet, sed in amore sita est & fruitione boni infiniti, cujus voluntas capax est per motum amoris quem ipsi Deus indesinenter imprimit.

Quis postea mirabitur ignorantiam & cœcitatem hominum? quandoquidem ipsorum mens inconstantiæ & levitati cordis subjecta, atque ideo ad quicquam seriò & attentè expendendum inepta, nil possit penetrare quod memorabilem aliquam includat difficultatem. Attentio enim intellectûs ad ea quæ mente tantùm concipiuntur idem est quod oculorum acies ad ea quæ visu cernuntur. Et quemadmodum qui in res circumjacentes oculos circumferre & defigere nequit minimas ipsarum partes, minimásque relationes quibus istæ particulæ inter se mutuò conveniunt satis discernere non potest, ita qui non potest aciem mentis in ea quæ scire cupit defigere, ea etiam satis cognoscere nequit ut singulas partes, omnésque relationes quæ inter se invicem aut cum aliis rebus habent discernere valeat.

Omnes tamen cognitiones non in alio quoquam procul dubio sitæ sunt quàm in claro conspectu relationum quas res inter se habent. Cùm igitur, ut id sæpe in quæstionibus difficilibus accidit, mens uno intuitu ingentem relationum numerum quas duæ aut plures res habent inter se invicem contueri debet, certè nisi istas attentissimè consideraverit, vel si confusè tantùm eas cognoscat, mutuas relationes percipere, atque ideo solidum de iis ferre judicium nunquam poterit.

III. Sensationes nostræ nos occupant magis quàm ideæ puræ intellectûs.

Inter varias causas ob quas rebus abstrusis non satis attendimus, præcipua in eo consistit quòd eas res abstrusas veluti eminus videamus, occurrántque indesinenter intellectui nostro res ipsi multò propinquiores. Intenta mentis applicatio admovet, ut ita loquar, ideas eorum quibus sese applicat. Sed sæpe contingit ut, dum mens meditationibus Metaphysicis attenta est, inde dimoveatur interventu sensationis cujusdam quæ ipsi Metaphysicis istis ideis est, ut ita dicam, propinquior; ad hoc

ad hoc enim efficiendum minimus dolor vel levior voluptas sufficit: Atque hujusce rei causa hæc est, dolor scilicet & voluptas & in genere omnes sensationes intus sunt in ipsâ mente ipsámque longè propiùs attingunt & modificant quàm ideæ simplices eorum quæ puro percipiuntur intellectu, quæ licèt menti præsentes illam tamen nec vividè afficiunt nec modificant. Cùm itaque mens sit limitatissima, nec a sensu doloris aliarúmque sensationum possit abstinere, ipsius capacitas ejusmodi sensationibus impletur, nec eodem tempore aliquid sentire, & de aliis quæ sentiri nequeunt liberè cogitare potest. Bombus muscæ, aut alius quilibet lenis susurrus, dummodo usque ad præcipuam cerebri partem perveniat, ita ut mens illum percipere queat, nos etiam enixè reluctantes, a consideratione veritatum abstrusarum & sublimium arcere potest; omnes enim ideæ abstrusæ mentem non modificant, quod de sensationibus dici nequit.

Vide cap. 7. secund. part. hujus Libri.

IV. *Inde mandi morum corruptio.*

Hinc nascuntur stupiditas & sopor ingenii respectu sublimium veritatum Ethicæ Christianæ; hinc est quòd homines illas non cognoscant nisi cognitione theoreticâ & sterili, ni ipsis adsit gratia Jesu-Christi. Omnes Deum esse, ipsum adorandum & colendum esse norunt quidem; at verò quis eum colit & adorat sine gratiâ, quæ sola dulcedinem & voluptatem ex his officiis degustandas nobis præbet? Pauci sunt qui non agnoscant vanitatem & instabilitatem bonorum terrenorum; immo pauci exstant qui non convincantur, convictione quidem abstrusâ, sed certissimâ tamen & evidentissimâ, istæc bona indigna esse quæ a nobis amentur & inquirantur. At verò ubinam eos reperies qui hæc bona in praxi aspernentur, quíque ad ea comparanda operam suam conferre recusent? Ii certè soli impressiones sensuum impetúsque concupiscentiæ possunt vincere, quibus fastidium creavit ea quam ex istorum bonorum possessione agnoverunt amaritudo, aut quos gratia, delectatione quadam internâ, rerum spiritualium amore & sensu affecit. Sola igitur mentis contemplatio eò nos nunquam adducit ut, quâ par est vi, concupiscentiæ conatibus obluctemur. Huic contemplationi accedere debet motus quidam cordis internus. Solum illud mentis lumen est, ut loqui amant, gratia sufficiens, quæ ad nostram condemnationem duntaxat conferre valet quæ nobis infirmitatem nostram manifestat, docetque quantum ad illum a quo omnis pendet vis nostra precibus confugere opus habeamus. Sed motus ille cordis aut sensus internus est gratia vivida quæ operatur. Illa nos movet, nos sustentat, & cor nostrum ita persuadet, ut sine eâ nemo sit qui ex corde cogitet: *Nemo est qui recogitet corde.* Omnes veritates in Ethicâ constantissimæ in secretis ingenii recessibus & adytis delitescunt, & quandiu ibi remanent, steriles & inefficaces sunt, quoniam eas anima non gustat. Sed voluptates sensuum sunt propinquiores menti, jam autem cùm fieri nequeat ut quis non sentiat, úsque etiam non amet * voluptatem suam, fieri etiam nequit ut quis terræ † valedicat, & præstigias & hallucinationes sensuum propriis duntaxat viribus abdicet.

* Scilicet amore naturali; voluptatem enim odisse potest quis odio electivo, seu ex electione nuto.

† Quia amor electivus diù non potest subsistere, quin amori naturali conformetur.

 Haud

Haud tamen inficiari velim justos, quorum cor delectatione antevertente seu præveniente versus Deum vividè inflexum fuit, posse sine hac speciali gratiâ quasdam patrare actiones meritorias, & concupiscentiæ motibus obsistere. Nonnulli generosi & constantes legis Divinæ observatores sunt fidei suæ virtute, assiduâ rerum sensibilium privatione, ac omnium quæ in tentationem possent inducere contemptu & fastidio. Sunt qui fere semper agant, licèt nullum prælibaverint voluptatem indeliberatam aut prævenientem. Gaudium quo, dum ex Dei voluntate agunt, perfunduntur, sola est voluptas quam percipiunt. Atque ea voluptas sufficit ad eos in bonâ illâ cordis dispositione sistendos & confirmandos; Cùm Deum ament, sanctâque ejus lege delectentur, de utroque læti cogitant, non potes enim quin lætus cogites de iis quæ amas, vel, quod ad idem redit, ab iis non sine horrore quidam distrahi potes; Idque sufficit ut leves saltem tentationes vincere queant justi. Sed qui resipiscere incipiunt, voluptate indeliberatâ & præveniente ut plurimùm opus habent, quâ a bonis sensibilibus dimoveantur, quibus, per alias voluptates indeliberatas & prævenientes jam adhærescunt. Tristitia & conscientiæ morsus ad id non sufficiunt, & nullo adhuc gaudio fruuntur. At verò justi vivere possunt ex fide, in ipsâ etiam indigentiâ, immo in hoc statu plus merentur; cùm enim homines sint ratione præditi, Deus ab ipsis amari vult amore electionis potiùs quàm amore instinctûs & indeliberato, qualis est amor quo erga sensibilia movemur; ipsorum bonitatis non aliter certiores facti quàm voluptate ab ipsis ortâ. Cùm tamen plerique sint ὀλιγόπιστοι, ac eò indesinenter adducti ut voluptates degustent, amorem erga Deum electivum diu non possunt tueri adversùs amorem naturalem erga sensibilia, nisi gratia Dei eos adversùs voluptatis impetus statuminet & tutetur. Delectatio enim gratiæ charitatem creat, conservat & auget, non secus ac voluptates sensibiles cupiditatem pariunt.

V. Ut & hominum ignorantia.

Ex suprà dictis hoc non obscurè liquet, scilicet, cùm homines affectu quodam, aut sensationibus jucundis vel molestis nunquam vacent, ipsorum mentis capacitatem iis multùm occupari debere, adeo ut, dum quod istius capacitatis superest ad alicujus veritatis examen adhibere volunt, ab eo consilio sæpe deterreantur novis quibusdam sensationibus, fastidio quod ex isto examine nascitur ac inconstantiâ voluntatis quæ mentem per singulas res objectas motu nunquam intermisso circumagit. Adeo ut nisi a juventâ omnia hæc obstacula superare assueverint, ut id in secundâ parte expositum fuit, eò tandem deveniant inertiæ ut veritatem paulò difficiliorem, cuisque attendere oporteat, assequi nequeant.

Hinc concludere est omnes scientias, ac eas præcipuè quæ quæstiones solutu difficillimas includunt innumeris erroribus scatere, ac ingentia illa volumina quæ de Medicinâ, Physicâ, Ethicâ, & potissimùm de specialibus circa has scientias quæstionibus, quæ generalibus multò magis sunt complexæ, quotidiè scribuntur, meritò pro suspectis haberi.

haberi. Immo quò magis ejusmodi libri apud vulgus obtinent, hoc est apud eos qui attentionem præbere, ingenióque suo ritè uti non nôrunt, eò majore contemptu dignos esse. Nam vulgi assensus & approbatio circa materiam difficilem, certum est falsitatis istius opinionis cui assentitur argumentum. Hinc enim istam opinionem notionibus sensuum fallacibus aut falsis imaginationis splendoribus inniti patet.

Neque tamen fieri nequit ut homo aliquis possit solus multas retegere veritates quæ præteritis sæculis occultæ fuerant; modò homo ille polleat ingenio, ac in solitario degens loco, ab omnibus semotus quæ ipsum possent agere diversum, ad veritatem inquirendam seriò incumbat. Quocirca ii a ratione mihi videntur abludere qui Philosophiam D. Cartesii quam non intelligunt adspernantur eâ tantùm adducti causâ quòd fieri non posse arbitrentur ut homo aliquis solus possit veritatem prodere circa res adeo occultas, quales sunt res Naturæ. At verò si exploratum haberent quomodo vitam suam instituerit Philosophus ille, quas in studiis vias institerit ut impediret quò minùs mentis ipsius capacitas aliis detineretur quàm quorum veritatem detegere volebat, quàm claris & distinctis ideis suam stabiliverit Philosophiam, ac in genere quot prærogativis prævaluerit antiquis Philosophis ope veritatum recens compertarum, si, inquam, hæc omnia probè scirent, ex iis certè præjudicium haurirent in gratiam Cartesii longè magis legitimum, quàm præjudicium antiquitatis, quod tantam Aristoteli, Platoni, multisque aliis authoritatem conciliat.

Ipsis tamen author esse nolim ut hoc freti præjudicio Cartesium credant esse virum insignem, ipsiúsque Philosophiam esse bonam, ad id tantùm adducti elogiis quæ ipsi possunt tribui. D. Cartesius erat homo, errori & hallucinationi obnoxius sicut cæteri: Inter ipsius lucubrationes nulla est, ne vel ipsius Geometria, quæ non sapiat humanam infirmitatem. Ne igitur fidem incautam ipsius verbis adhibeamus; ipsius opera, ut ipse monet, cautè sunt legenda. Examinandum est an in errorem non fuerit lapsus; nec usquam illi credendum nisi cùm ad assensum evidentiâ & internis rationis admonitionibus adigemur. Nam, ut res verbo conficiatur, mens quicquam verè non scit nisi quod evidenter videt.

Capitibus præcedentibus demonstravimus intellectum nostrum non esse infinitum, ipsius contrà capacitatem esse perquàm mediocrem, illámque ipsam capacitatem sensationibus mentis ut plurimùm impleri, ac denique intellectum a voluntate directum diu non posse alicui rei adhærere, quin protinus ab illâ abducatur voluntatis inconstantiâ & levitate. Atque istæc sunt errorum nostrorum causæ haud dubiè generaliores; possemus quidem hisce demonstrandis diutius immorari. Sed viris attentioni assuetis & idoneis hactenus dicta sufficient ut ingenii humani imbecillitatis convincantur. In quarto & quinto Libro fusiùs agetur de erroribus qui ab inclinationibus nostris & affectibus naturalibus originem ducunt, de quibus in hoc Capite aliquid jam prælibavimus.

PARS SECUNDA.

DE INTELLECTU PURO.

DE NATURA IDEARUM.

CAPUT PRIMUM.

I. Quid per ideas intelligatur : ipsas reapse existere , ipsasque esse necessarias ad percipiendas res omnes corporeas. II. Divisio omnium modorum quibus res externæ percipi possunt.

I. *Quid per ideas intelligatur ; ipsas reapse existere , ipsasque esse necessarias ad percipiendas res omnes corporeas.*

NEMO est , opinor , qui non fateatur nos res objectas quæ sunt extra nos positæ, non percipere per illas ipsas. Solem, Stellas, innumeráque alia externa videmus , nec verisimile est mentem nostram e corpore exire, Cœlósque ascendere ac per eos veluti obambulare , ut ibi omnia illa contempletur. Illas igitur res objectas immediatè non videt , cúmque mens nostra videt Solem , exempli gratiâ , certè id quod immediatè menti obversatur non est sol , sed aliquid quod menti nostræ intimè conjunctum est ; atque illud est quod ideam appello. Itaque per istud vocabulum, (*idea*) nihil aliud hîc intelligo quàm id quod immediatè menti obversatur , aut quod ipsi proximum est dum aliquid percipit.

Accuratè animadvertendum est omnino rei necessarium esse ideam objectæ intellectui esse præsentem ut illam rem objectam percipere possit, id in dubium vocari nequit. At verò non necesse est ut extrinsecus existat aliquid simile huic ideæ; sæpissime enim contingit ut res percipiamus quæ non existunt, nec unquam extiterunt. Cùm quis, exempli gratiâ , aureum montem imaginatur , prorsus necesse est ut idea istius montis ipsius intellectui sit præsens ; cùm vesanus , aut aliquis

aliquis febri ardente laborans, vel etiam dormiens, animal quoddam terribile videt ob oculos, pro certo constat ideam illius animalis revera existere, sed mons ille aureus aut istud animal nunquam extiterunt.

Cùm tamen homines ad id naturâ suâ propensi videantur, ut credant solas res corporeas existere, hinc fit ut de rerum veritate & existentiâ secus omnino judicent quàm par est: nam statim atque aliquam rem objectam sentiunt, protinus existimant illam certissimè existere, quamvis nihil prorsus extrinsecus existat; existimant præterea illam rem objectam talem omnino esse qualem illam vident, quod tamen nunquam contingit. Idem verò quæ necessariò existit, quæque aliter se habere nequit quàm videtur, incogitanter ut plurimùm judicant nihil esse; quasi ideæ innumeras non haberent proprietates; quasi idea quadrati, exempli gratiâ, longè non differret ab ideâ alicujus numeri, résque planè diversas non repræsentaret; quod de nihilo dici nunquam potest cùm nihilum nullam habeat proprietatem. Ideæ igitur dubio procul verè existunt. Sed ipsarum naturam & essentiam examinemus: videamusque quid in mente sit quod ipsi omnia repræsentare valeat.

Quæcunque mens percipit duplicis sunt generis; aut enim sunt in mente aut extra mentem. Quæ in mente existunt sunt ipsius propriæ cogitationes, hoc est, omnes ipsius variæ modificationes; nam per istas voces, (*cogitatio*, *modus cogitandi*, aut *modificatio mentis*) ea in genere omnia intelligo quæ in mente esse nequeunt quin mens illa percipiat, ut sunt ipsius sensationes, imaginationes, puræ intellectiones, aut simpliciter ipsius conceptiones, ipsius etiam affectus & inclinationes naturales. Menti autem nostræ nullis opus est ideis ut hæc omnia possit percipere, quia sunt intus in ipsâ mente, aut potiùs, quia nihil aliud sunt præter mentem ipsam hoc vel illo modo modificatam; quemadmodum rotunditas vera alicujus corporis & ipsius motus nihil aliud sunt præter illud corpus hoc vel illo modo figuratum & translatum.

Ea verò quæ sunt extra animam non aliter possumus percipere quàm per ideas, si saltem istæc ipsi intimè conjungi nequeant. Quæ autem extra mentem existunt duplicis sunt generis, spiritualia scilicet & materialia. Ad spiritualia quod attinet, illa mentem sine ideis & per illamet ipsa posse percipere verisimile videtur. Quamvis enim experientiâ constet nos non posse immediatè & per nos ipsos cogitationes nostras nobiscum invicem communicare, sed tantùm verborum aut aliorum signorum visibilium ope quibus ideas nostras alligavimus, dicere tamen possumus Deum id ad hujusce vitæ tempus duntaxat instituisse, ut obvium iret malis quæ nunc obtinerent si homines pro lubitu sese mutuò intelligere possent: At verò ubi justitia ac ordo vigebunt, & a corporis nostri captivitate liberi erimus, tum, conjunctione

intimâ quæ erit inter nos invicem, mentem nostram mutuò poterimus aperire, quo modo Angelos in Cœlis agere verisimile est; Adeo ut ideas ad spiritualia menti repræsentanda admittere non videatur omnino necessarium; quoniam fieri potest ut ea videamus per illamet ipsa, quanquam modo valde imperfecto.

Totus iste locus characteribus Italicis fuit impressus, quia potest prætermitti, cùm difficile sit quemquam illum intelligere, nisi sciat quid de mente & de naturâ idearum sentiam.

Hîc non examino quo pacto duo spiritus possint inter se conjungi, & an hoc pacto suas sibi invicem queant aperire cogitationes. Existimo tamen nullam esse substantiam purè intelligentem præter substantiam Dei; nihil posse evidenter cognosci nisi in ipsius lumine, conjunctionémque spirituum efficere non posse ut visibiles sint sive ut videri queant. Quamvis cum nobismet ipsis arctissimè conjuncti simus, nobismet tamen ipsis intelligibiles, ut ita dicam, erimus, donec nosmet ipsos videamus in Deo, & nobis ipsis Deus offerat ideam omnino claram naturæ nostræ quam ipse habet in suâ naturâ inclusam. Itaque quamvis hîc concedere videar Angelos posse sibi invicem manifestare & id quod sunt & quod cogitant, id tamen me concessisse moneo duntaxat, quia de hoc disputare nolo, dummodo id mihi concedatur quod negari nequit, nempe materialia non posse percipi per se ipsa & sine ideis.

Capite septimo explanabo sententiam meam de ratione quâ cognoscimus spiritus, ostendámque nos non posse nunc ipsos omnino cognoscere per illosmet ipsos, licèt forsan possint nobis conjungi. Sed hîc præsertim sermo est de rebus materialibus quæ certè menti nostræ non possunt eâ ratione conjungi quæ ad eas percipiendas necessaria est, quum enim extensæ sint, mens verò non sit extensa, nulla datur inter eas proportio. His adde quòd mentes nostræ non exeunt e corpore ut dimetiantur cœlorum magnitudinem, ac ideo non possunt videre corpora externa, nisi per ideas quæ illa repræsentant. Hæc apud omnes in confesso esse debent.

II.
Divisio omnium rationum quibus videre possumus res externas.

Asserimus igitur prorsus necessarium esse ut ideæ quas habemus de corporibus ac de cæteris rebus quæ per se ipsas non percipiuntur ab illis corporibus aut ab illis rebus oriantur; vel ut mens nostra polleat virtute istas producendi ideas; vel ut Deus eas cum mente, ipsam creando, producat; vel eas producat quotiescunque de re aliqua cogitamus; vel ut mens in se ipsâ possideat omnes perfectiones quas in istis corporibus videt; vel denique ut conjuncta sit cum Ente summè perfecto, quódque in se omnes in genere includat rerum creatarum perfectiones.

Res objectas non possumus percipere nisi per unam ex istis rationibus. Nunc sepositis omnibus præjudiciis, istiúsque quæstionis difficultate haudquaquam territi, excutiamus quænam inter illas sit verisimilior. Illam quæstionem forsan clarè satis solvemus, licèt hîc demonstrationes quæ certæ & invictæ quibuslibet videantur hominibus tradere non satagamus; sed argumenta tantùm validissima apud eos saltem qui illa attentè & seriò meditari non dedignabuntur. Si aliter enim loqueremur, temeritatis forsan accusaremur.

CAPUT

CAPUT II.

Res corporeas nullas mittere ſpecies ſibi ſimiles.

PEripateticorum ſententia qui res externas arbitrantur ſpecies ſibi ſimiles mittere, iſtáſque ſpecies per ſenſus externos ad ſenſum communem uſque ferri, omnium eſt vulgatiſſima. Species illas appellant *impreſſas*, quia res objectæ illas imprimunt ſenſibus externis. Species iſtæ impreſſæ cùm ſint materiales & ſenſibiles fiunt intelligibiles ope *intellectûs agentis* ſeu *activi*, & ad id aptæ ſunt ut recipiantur in *intellectu paſſivo*. Species illæ ad ſpiritûs naturam ſic converſæ appellantur ſpecies *expreſſæ*, quia ab impreſſis exprimuntur, atque per eas *intellectus patiens* ſeu *paſſivus* omnia materialia cognoſcit.

In egregiis iſtis cogitatis fuſiùs explicandis, variíſque rationibus quibus varii Philoſophi illa concipiunt afferendis diutius non immoramur. Quamvis enim inter ipſos non conveniat de numero facultatum quas ſenſui interno & intellectui tribuunt, & non pauci ſint etiam qui dubitent an indigeant *intellectu agente* ad cognoſcendas res ſenſibiles, omnes tamen penè in eo conſentiunt res externas emittere ſpecies aut imagines ſibi ſimiles; atque hoc ſolo freti fundamento multiplicant facultates ſuas, ſuúmque *intellectum agentem* propugnant. Adeo ut, cùm iſtud fundamentum omni careat ſoliditate, ut mox patebit, iis omnibus quæ huic fundamento adſtruuntur evertendis diutius inſiſtere neceſſarium non ſit.

Aſſerimus igitur a veriſimili prorſus alienum eſſe, res objectas emittere imagines aut ſpecies ſibi ſimiles, cujus aſſertionis adſunt aliquot rationes. Prima a corporum impenetrabilitate ducitur. Omnes res objectæ, ut Sol, Stellæ, ac quæcunque oculis noſtris obverſantur non poſſunt mittere ſpecies naturæ a ſuâ ipſorum diverſæ, unde fit ut Philoſophi vulgò dicant iſtas ſpecies eſſe craſſas & materiales, in quo differunt a ſpeciebus expreſſis quæ ſpirituales factæ ſunt. Species illæ rerum objectarum impreſſæ ſunt igitur corpuſcula; Non poſſunt ergo ſeſe penetrare, neque omnia ſpatia quæ a terrâ uſque ad cœlum exſtant pervadere, quæ iis ſpeciebus plena eſſe debent. Unde legitimè concludere eſt iſtas ſpecies debere ſeſe mutuò conterere & confringere, dum aliæ dextrorſum, aliæ ſiniſtrorſum moventur, ac ideo eas non poſſe res objectas viſibiles reddere.

Inſuper ex eodem loco ſeu ex eodem puncto ingens poteſt rerum objectarum quæ in cœlo & in terrâ exſtant conſpici numerus; ergo oporteret ut ſpecies omnium iſtorum corporum poſſent in unum punctum coïre; Atqui impenetrabiles ſunt cùm ſint extenſæ; ergo, &c.

Sed

Sed non solùm ex eodem puncto maximus numerus maximorum & vastissimorum corporum videri potest; quin nullum est punctum in omnibus his magnis mundi spatiis, ex quo numerus penè infinitus corporum, corporum, inquam, Solem, Lunam, & Cœlos ipsos magnitudine æquantium, percipi non possit. Nullum est igitur in toto mundo punctum, in quo omnium harum rerum species sibi mutuò occurrere non debeant; quod a veritate alienum prorsus videtur.

Si scire cupias quo pacto omnes rerum visibilium impressiones, quantumvis invicem opposita, de viribus suis, dum communicantur, nihil amittant, duas ultimas illustrationes legere potes, quæ ad calcem hujus operis exstant.

Secunda ratio petitur ex mutatione quæ in speciebus contingit. Certò enim constat, rem objectam, quò propinquior est, eò majorem habere speciem, cùm ipsam majorem videamus. Jam autem non video quid efficere possit ut species illa diminuatur, & quò possint evadere partes ex quibus conflabat dum major apparebat. Sed quod conceptu adhuc difficilius est, juxta ipsorum opinionem, in eo consistit quòd si objectam rem illam per telescopium aut microscopium intuearis, species repente fiat sexcenties major quàm antea; multò enim difficiliùs concipitur quibus partibus unico temporis momento ita augeri potuerit.

Tertia ratio hæc est. Si consideretur cubus perfectus, omnes species ipsius laterum sunt inæquales, cùm nihilo secius tamen omnia ipsius latera æqualiter quadrata conspiciantur. Sic cùm in tabulâ pictâ considerantur figuræ ovatæ & parrallelogrammata, quæ non possunt mittere nisi species similis figuræ, in iis tamen nil deprehenditur præter circulos & quadrata. Hinc enim manifestò liquet necesse non esse rem quæ adspicitur, species sibi similes mittere, ut possit videri.

Denique concipi nequit quomodo fieri possit ut corpus, quod sensibili modo non minuitur, perpetuò species undique emittat; iis indesinenter impleat ingentia spatia; idque celeritate incredibili, ubi enim res aliqua delituit, quo momento conspiciendam se præbet, undique videri potest e multis leucarum millibus. Quódque in eâ sententiâ mirabilius est; corpora valde agitata, ut aër & quædam alia, non eâ pollent vi quâ possint extra se pellere istas imagines sibi similes, quod tamen faciunt corpora crassissima, minimè agitata, ut terra, lapides, & cætera penè corpora dura.

Verùm omnibus afferendis rationibus huic opinioni adversantibus hîc immorari nolumus, nullus enim esset dicendi finis, quippe minimum ingenii conamen inexhaustam hoc super argumento rationum suppeditat scaturiginem. Quæ suprà attulimus sufficient; imo necessaria non erant post ea quæ, dum errores sensuum explicuimus, hac de re in primo Libro a nobis dicta sunt. At verò tantus est Philosophorum huic opinioni addictorum numerus, ut non abs re nos facturos judicaverimus, si aliquid de eâ perstringeremus, eos saltem ad id adducturi ut super cogitationibus suis seriò meditentur.

CAPUT

CAPUT III.

Mentem præditam non esse virtute producendi ideas. Causa erroris in quem hac de re labuntur homines.

SEcunda opinio eorum est qui arbitrantur mentes nostras pollere virtute seu facultate producendi ideas rerum de quibus cogitare volunt, illásque mentes excitari ad producendas illas ideas ab impressionibus quas res objectæ faciunt in corpus, quamvis istæ impressiones non sint imagines similes rebus objectis quæ ipsas faciunt. Existimant in eo consistere imaginem Dei in homine, ipsúmque hominem hoc pacto divinæ potentiæ participem fieri. Quemadmodum, inquiunt, Deus omnia ex nihilo creavit, potéstque omnia in nihilum redigere, & alia nova denuo creare, ita homo potest creare & annihilare ideas omnium pro lubitu. Verùm non unâ de causâ ejusmodi opiniones quæ hominem extollunt suspectas habere debemus. Ejusmodi cogitationes ex vano & superbo hominis fundo oriundas Pater luminum nequaquam inspiravit.

Ista participatio potentiæ Divinæ quam sibi arrogant homines ut res objectas sibi repræsentare, multásque alias actiones speciales patrare possint, participatio est quæ nos a Deo non omnimodè pendere videtur innuere; ut saltem illa participatio explicari solet. Verùm sincerè loquendo illa participatio chimærica est, merum ignorantiæ & vanitatis humanæ figmentum. Homines a bonitate & misericordiâ Divinâ longè supra ipsorum opinionem dependent. Sed hæc explicandi non est hìc locus. Sufficiat nobis si ostendere conemur homines non pollere virtute aut facultate formandi ideas rerum quas percipiunt.

Nemo est qui ideas esse res verè existentes, siquidem proprietates habent veras, alias ab aliis differre, résque planè diversas repræsentare, in dubium vocare possit. Meritò etiam dubitari nequit quin illæ sint spirituales & a corporibus quæ repræsentant longè diversæ. Et vel ex hoc solo non injuriâ quis forsan ambigeret an illæ ideæ, quarum ope percipiuntur corpora, non sint nobiliores ipsis corporibus. Revera mundus intelligibilis perfectior esse debet mundo materiali & terrestri, ut infrà patebit. Cùm itaque quis asserit homines præditos esse virtute formandi ideas pro lubitu, in id etiam discriminis vocari videtur ut asserat ipsos posse formare res nobiliores & perfectiores mundo quem Deus condidit. Plerique tamen ne ad id attendunt quidem, quippe qui arbitrentur ideam nihil esse, quia sese sentiendam non præbet; aut si illam tanquam rem verè existentem habeant, ea res ipsis videtur per-

quàm exilis & adſpernanda ; quoniam ipſam ſtatim atque menti ampliùs non objicitur annihilari arbitrantur.

Sed demus ideas nihil eſſe præter res tenuiſſimas & adſpernandas, ſunt tamen res veræ, imo res ſpirituales ; jam autem cùm homines non præditi ſint potentiâ quicquam creandi, hinc ſequitur ipſos non poſſe producere ideas. Nam productio idearum eo quo explicatur modo eſt vera creatio, & quanquam opinionem adeo duram mitigare & lenire conantur, dum dicunt productionem idearum ſupponere aliquid anterius, creationem verò nihil ſupponere ; hoc tamen effugio nodus difficultatis non ſolvitur.

Etenim animadvertendum eſt difficilius non eſſe rem e nihilo educere, quàm illam producere ſupponendo aliquid aliud ex quo confici tamen nequit, quódque ad ipſius productionem nihil conferre poſſit; exempli gratiâ, difficilius non eſt Angelum creare, quàm illum ex lapide educere ; cùm enim lapis ſit ex genere prorſus diverſo a genere Angeli, nihil planè prodeſſe poteſt ad productionem Angeli. Verùm conducere poteſt productioni panis, auri, &c. quia lapis, aurum, panis nihil aliud ſunt præter eandem extenſionem variè configuratam, & quia hæc omnia ſunt materialia.

Immo difficilius eſt Angelum educere ex lapide quàm ex nihilo, quia ut Angelus ex lapide conficiatur, quantùm quidem id fieri poteſt, annihilandus eſt lapis, ac deinde creandus Angelus ; cùm contrà ad creandum duntaxat Angelum nihil ſit annihilandum. Si igitur mens ideas ſuas producat ex impreſſionibus materialibus quas cerebrum accipit a rebus objectis, idem ſemper efficit ac ſi eas crearet ; aut aliquid æquè difficile, immo difficilius efficit, cum ideæ utpote ſpirituales non poſſint produci ex imaginibus materialibus quæ ſunt in cerebro, quæque nullam cum iis proportionem habent.

Quòd ſi quis dicat ideam non eſſe ſubſtantiam ; eſto ; ſed tamen eſt aliquid ſpirituale : jam autem cùm fieri nequeat ut quadratum conficiatur ex ſpiritu, quamvis quadratum non ſit ſubſtantia ; ita ex ſubſtantiâ materiali idea ſpiritualis non poteſt formari, licèt idea non eſſet ſubſtantia.

Sed quamvis menti humanæ ſupremam tribueremus potentiam quâ poſſet annihilare & creare ideas rerum, eâ tamen nunquam uteretur ad illas producendas. Quemadmodum enim Pictor, quantumvis peritus, animal quod nunquam viderit, cujúſque nullam habet ideam, repræſentare nequit, ita ut imago quæ ab ipſo poſtularetur non poſſet eſſe ſimilis huic animali incognito, ſic homo non poteſt formare ideam rei cujuſpiam, niſi priùs illam cognoſcat, hoc eſt niſi habeat illius ideam, quæ a voluntate ſua nequaquam pendet. Quòd ſi jam habeat iſtius rei ideam, certè illam cognoſcit, ac proinde inutile eſt ut ſibi novam illius efformet ideam. Fruſtra igitur homini tribuitur potentia producendi ideas ſuas.

Quis

Quis fortè posset reponere mentem quidem habere ideas quasdam generales & confusas quas non producit, ideas verò quas producit esse speciales, clariores, & distinctiores. Sed res eodem semper recidit. Quemadmodum enim pictor non potest pingere hominem quendam singularem, ita ut possit confidere se rem feliciter gessisse, nisi habeat ideam distinctam istius hominis, immo nisi homo ille præsens adsit, sic mens quæ nullam ideam habebit præter ideam, exempli gratiâ, substantiæ aut animalis in genere, non poterit sibi repræsentare equum, nec ipsius formare ideam distinctam, ac pro certo habere istam ideam esse prorsus similem equo, nisi priorem habeat ideam quacum secundam possit conferre. Jam autem si antecedentem habeat ideam, alteram formare inutile est; & quæstio vertitur circa priorem illam ideam. Ergo, &c.

Verum quidem est nos, dum quadratum concipimus per puram intellectionem, illud insuper imaginari posse, hoc est, illud percipere nobis insculpendo illius imaginem in cerebro. Sed primò observandum est nos nec esse veram nec præcipuam istius imaginis causam, at verò brevitatis causa ab eo explicando supersedemus. Secundò tantum abest ut secunda idea quæ comitatur imaginem illam priori sit distinctior & accuratior, ut potiùs accurata non sit nisi quatenus priori, quæ alterius norma esse debet, similis est. Arbitrandum enim non est imaginationem & sensus res objectas distinctiùs nobis repræsentare quàm intellectum purum, sed mentem magis tantùm afficiunt & applicant. Nam ideæ sensuum & imaginationis non sunt distinctæ nisi quatenus conformes sunt ideis puræ intellectionis. Imago quadrati, exempli gratiâ, quam imaginatio cerebro imprimit justa & accurata non est nisi per conformitatem quam habet cum ideâ quadrati quod concipimus per puram intellectionem. Hæc idea est norma imaginis. Mens dirigit imaginationem, ac illam, ut ita dicam, adigit ad dispiciendum identidem an imago quam pingit sit figura quatuor linearum rectarum & æqualium, cujus anguli sint accuratè recti, uno verbo an res quam imaginamur sit similis rei quam concipimus.

> Tantò meliora esse judico quæ oculis cerno quantò pro sui naturâ viciniora sunt iis quæ animo intelligo. *Aug. 61. de vera relig.*

His præmissis nemo est, opinor, qui dubitet quin ii fallantur qui mentem asserunt rerum objectarum ideas formare posse, cùm menti tribuant potentiam creandi, immò etiam creandi cum ordine & sapientiâ, quanquam ne cognoscit quidem quid agat; id enim concipi nequit. Sed causa errandi ipsis est; quòd homines rem quampiam alicujus effectûs causam esse semper existiment, cùm utramque simul conjunctam vident, si modò vera istius effectûs causa ipsos lateat. Hanc ob causam omnes concludunt globum agitatum, cùm in alium incidit, veram esse & præcipuam causam agitationis quam cum ipso communicat; voluntatem mentis veram esse & præcipuam motûs brachii causam, & alia similia præjudicia: quia semper contingit ut globus agitetur, cùm in ipsum alius globus incidit & impingit, útque brachia nostra moveantur

 quotiescun-

quotiescunque penè id volumus ; & quia nullam aliam sensibilem istorum motuum causam deprehendimus.

Sed etiam quum aliquis effectus rariùs ex aliquâ re consequitur quæ ipsius non est causa, non pauci tamen sunt qui arbitrentur rem istam illius effectûs esse causam, sed omnes in hunc errorem non labuntur. Cometa, exempli gratiâ, apparet, & post illum cometam Princeps quidam fato fungitur. Lapides Lunæ oppositi sunt, & vermibus exeduntur ; Sol conjunctus est cum Marte tempore nativitatis alicujus infantis, & aliquid extraordinarium huic infanti accidit ; id non paucis sufficit ut protinus sibi persuadeant, Cometam, Lunam, conjunctionem Solis cum Marte istorum effectuum, necnon aliorum ipsis similium esse causam ; quod tamen omnes non credunt, quia hæc Phænomena non semper similes secum trahunt effectus.

Cùm verò omnes homines ideas rerum objectarum menti præsentes ut plurimùm habeant statim atque id exoptant, cùm id ipsis multoties de die contingat, omnes ideo penè concludunt voluntatem quæ comitatur productionem aut potiùs præsentiam idearum esse veram ipsarum causam. Quia nihil eodem temporis momento deprehendunt cui hanc productionem seu præsentiam possint tribuere, & quia imaginantur ideas non ampliùs esse statim atque mens ipsas non ampliùs videt ; ipsásque de integro existere, cùm se iterum menti objiciunt.

His etiam de causis nonnulli arbitrantur res externas emittere imagines sibi similes, ut cap. præcedenti dictum est. Cùm enim res objectæ per seipsas videri nequeant, sed duntaxat per ideas, judicant rem objectam suam ipsius ideam producere, quia statim atque præsens est, illam vident ; statim atque abest, illam ampliùs non vident ; & quia præsentia rei objectæ penè semper comitatur ideam quæ illam nobis repræsentat.

Attamen, si homines in judiciis non essent præcipites ; ex eo quòd ideæ rerum ipsorum menti, statim atque id volunt, præsentes se sistunt, id tantùm colligere deberent voluntatem ipsorum, juxta ordinem a naturâ institutum, vulgò esse necessariam ut illas habere possint ideas, non verò voluntatem esse veram & præcipuam causam quæ ipsas menti objiciat, multò minùs voluntatem illas producere e nihilo, aut eo quem explicant modo. Non debent etiam concludere, res objectas emittere species sibi similes, ex eo quòd mens eas ut plurimùm non percipit, nisi cùm præsentes adsunt ; sed tantùm rem objectam vulgò necessariam esse ut idea sit præsens menti. Denique non debent judicare globum agitatum esse præcipuam & veram causam motûs globi cui occurrit, cùm prior ipse globus non habeat potestatem sese movendi. Possunt duntaxat judicare hunc duorum globorum concursum Authori motûs materiæ occasionem præbere voluntatis suæ decretum exequendi, quæ omnium universalis est causa ; communicando scilicet.

fcilicet cum altero globulo partem motûs prioris, hoc eſt, ut clariùs loquar, volendo ut poſterior tantùm acquirat agitationis quantùm prior de ſuâ perdidit. Vis enim motrix corporum alia eſſe nequit quàm illius voluntas qui illa conſervat, ut infrà videbitur.

Vide cap. 3. part. 2. methodi, & illuſtrationem in hoc idem caput.

CAPUT IV.

Nos non percipere res objectas per ideas nobiſcum creatas. Deum eas in nobis non producere, quotieſcunque ipſis indigemus.

Tertio opinio eorum eſt qui arbitrantur omnes ideas nobiſcum creatas fuiſſe.

Ut oſtendatur quantùm hæc opinio a veroſimili abhorreat, animadvertendum eſt in hoc mundo multa eſſe toto genere diverſa, quorum ideas habemus. Nam ut de figuris duntaxat loquamur, numerum ipſarum infinitum eſſe conſtat; immo ſi vel unam ſolam conſideremus, ut, exempli gratiâ, ellipſin, innumeras ellipſium diverſas ſpecies, mentem concipere poſſe haud dubiè comperiemus; dum concipit alteram ex diametris in infinitum extendi poſſe, alterâ ſemper eâdem manente.

Ita cùm altitudo trianguli poſſit augeri aut diminui in infinitum, latere quod baſim conſtituit ſemper eodem manente, facilè concipimus poſſe dari numerum triangulorum diverſæ ſpeciei innumerabilem. Immo quod accuratè hîc obſervari velim, mens aliquo modo percipit numerum illum infinitum, quamvis pauca admodum ſub imaginationem cadant; nec poſſint haberi eodem tempore ideæ ſpeciales & diſtinctæ multorum triangulorum diverſæ ſpeciei. Sed præcipuè animadvertendum eſt ideam illam generalem quam mens habet numeri illius infiniti diverſæ ſpeciei ſatis probare, quòd, ſi non concipiantur per ideas ſpeciales omnia illa diverſa triangula, uno verbo, ſi non concipiatur infinitum, id non provenit ex defectu idearum, aut ex eo quod infinitum nobis præſens non ſit; ſed tantùm ex eo quòd mens noſtra ſatis non habeat capacitatis & extenſionis. Si aliquis ad conſiderandas omnes omnium ſpecierum triangulorum proprietates animum ſuum appelleret, licèt in id ſtudii genus æternùm incumberet, ipſi quidem novæ & ſpeciales ideæ non deficerent; ſed ejus mens incaſſum defatigaretur.

Quæ de triangulis dicta ſunt poſſunt adaptari figuris quinque, ſex, centum, mille, decies mille laterum, & ita ad infinitum. Jam autem ſi latera trianguli quæ habent relationes infinitas inter ſe invicem faciant

ciant triangula innumerarum ſpecierum, hinc manifeſtò patet figuras quibus ſunt quatuor, quinque, aut decies centena millia laterum, poſſe ſuſcipere differentias longè majores; tùm capaces ſint longè majoris numeri relationum inter latera, quàm ſimplicia triangula.

Mens igitur videt hæc omnia: Illorum habet ideas: nec ipſam unquam deficient ideæ illæ, licèt infinita ſæcula vel unicæ figuræ conſiderandæ inſumeret; quòd ſi figuras illas infinitas primo intuitu non percipit, aut infinitum non capit; id ipſius extenſioni ſpatiis admodum anguſtis incluſæ adſcribendum. Numerum igitur idearum habet infinitum; quid dico infinitum? tot habet numeros idearum infinitos quot ſunt diverſæ figuræ; cùm igitur ſit numerus infinitus diverſarum figurarum, mens ut ſolas cognoſcat figuras, numeros idearum infinitè infinitos habere debet.

Jam autem quæro an ſit veriſimile Deum tot res creaviſſe cum mente humanâ. Id mihi quidem veriſimile non videtur; præcipuè cùm id fieri poſſit aliâ ratione ſimpliciſſimâ & facillimâ, ut mox patebit. Cùm Deus enim agat juxta rationes ſimpliciſſimas, rationi congruum non videtur explicare quî cognoſcamus res objectas admittendo creationem innumerarum idearum, quandoquidem hæc difficultas modo ſimpliciori ad naturam magis accommodato ſolvi poteſt.

Sed licèt mens veluti armamentarium ſeu apothecam omnium idearum quæ ad res percipiendas ipſi neceſſariæ ſunt haberet, difficillimum tamen foret explicare quomodo mens poſſet illas ſeligere ad eas ſibi repræſentandas, quomodo, exempli gratiâ, fieri poſſet ut ſolem ſibi repræſentaret, dum præſens adeſſet oculis corporeis; Cùm enim imago quam ſol imprimit cerebro non ſimilis ſit ideæ quam de illo habemus, ut id alibi probatum fuit, nec mens percipiat motum quem ſol in internâ oculorum parte & in cerebro ciet; concipi nequit ipſam poſſe ſine erroris periculo judicare, inter numerum illum infinitum idearum quas haberet, quænam ſibi eſſet repræſentanda ad imaginandum aut videndum ſolem. Dici igitur non poteſt ideas rerum nobiſcum creatas eſſe, idque ſufficere ut res circumjacentes videamus.

Non eſt etiam quòd quis dicat Deum ſingulis momentis tot novas producere ideas quot varias res percipimus. Iſtæc opinio ex iis quæ hoc capite dicta ſunt ſatis convellitur. Inſuper neceſſe eſt ut omni tempore ideas omnium rerum in nobis habeamus, cùm omni tempore poſſimus velle cogitare de rebus omnibus: quod non poſſemus, niſi illas jam confusè perciperemus; hoc eſt, niſi numerus idearum infinitus menti noſtræ obverſaretur: Non poſſumus enim duci voluntate cogitandi de rebus quarum nullam habemus ideam.

CAPUT

CAPUT V.

Mentem nec essentiam nec existentiam rerum objectarum videre suas perfectiones considerando. Deum solum res objectas hoc modo percipere.

QUarta opinio est, mentem nullâ aliâ re quàm seipsâ indigere ut res objectas percipiat; ipsámque, sese & perfectiones suas considerando, omnia externa posse percipere.

Mentem omnes sensationes & affectus quos potest suscipere, voluptatem, dolorem, frigus, calorem, colores, sonos, odores, sapores, amorem, odium, gaudium, tristitiam quibus movetur, & cæteros affectus in seipsâ & sine ideis videre constat; quia omnes mentis sensationes & affectus nihil repræsentant quod sit extra ipsam, sensationibus illis simile, & quia sensationes illæ modificationes duntaxat sunt quarum mens capax esse potest.

Sed quod hîc majorem includit difficultatem est scire, an ideæ quæ repræsentant aliquid extra mentem positum, quódque ipsis ideis simile est aliquátenus, quales sunt ideæ solis, domûs, equi, fluminis, &c. nihil aliud sint præter modificationes mentis; adeo ut mens nullâ aliâ re a se diversâ indigeat ad omnia sibi repræsentanda quæ extra ipsam sita sunt.

Vid. de veris & falsis ideis D. Arnaldi.

Sunt qui asserere non dubitent animam utpote ad cogitandum factam, in se, hoc est, proprias considerando perfectiones, omnia habere quæ necessaria sunt ad percipiendas res objectas. Cùm enim ipsa revera nobilior sit rebus omnibus quas distinctè concipit, eas *eminenter*, ut loqui amant Scholastici, aliquo modo continere dici potest, hoc est, modo sublimiori, & nobiliori quàm sunt in seipsis. Superiora hoc modo inferiorum perfectiones continere arbitrantur. Cùm itaque sint nobilissimi inter omnes res conditas quas nôrunt, sibi tantùm arrogant ut in se, modo spirituali, quidquid in mundo visibili extat habere, ac, sese variè modificando, quicquid mens humana cognoscere potest percipere posse autument. Uno verbo volunt mentem instar mundi intelligibilis esse, qui mundum materialem & sensibilem, immo multò plura in se complectitur.

Verùm qui istud cogitatum defendunt audacissimi mihi videntur; mentem ita confundit, ni fallor, ingenita vanitas, desideriúmque a nemine pendendi, & ad illius similitudinem accedendi qui in se omnia complectitur, ut nos ea quæ non habemus possidere imaginemur; *Dic quia tu tibi lumen non es*, inquit August. † Deus solus sibi ipsi lumen est, ac,

Vid. responsa ad veras & falsas ideas, & ad 3. Epistolam.

† Serm. 8. de verbis Domini.

ejusdem Arnaldi.

ac, sese considerando, quæcunque produxit ac producere potest, solus videt.

Deum solum antequàm mundus conderetur extitisse, ac mundum sine cognitione & ideâ producere non potuisse constat; unde sequitur ideas illas quas de mundo habuit ab ipso Deo non esse diversas; ac proinde omnes res conditas, eas etiam quæ maximè materiales & terrestres sunt, in Deo esse modo prorsus spirituali quem non possumus capere. * Deus igitur in se omnia videt, suas perfectiones, quæ ea ipsi repræsentant, considerando. Eorum præterea existentiam perfectè cognoscit, cùm enim omnia ab ipsius voluntate pendeant ut existant; ipse verò proprias voluntates ignorare non possit, hinc sequitur ipsum non posse ignorare illorum existentiam; atque ideo Deus non modò rerum essentiam sed earum etiam existentiam in se videt.

* Cùm essentia Dei in se habeat quicquid perfectionis habet essentia cujusque rei alterius, & adhuc ampliùs, Deus in se ipso potest omnia propriâ cognitione cognoscere. Propria enim natura cujusque consistit secundùm quod per aliquem modum naturam Dei participat. *D. Thomas* 1. *P. q.* 14. *art.* 6.

At verò res secus se habet de spiritibus creatis: Hi in se nec rerum essentiam nec earum existentiam videre queunt. Earum, inquam, essentiam in se videre nequeunt, cùm enim sint maximè finiti omnia in se non complectuntur, ut Deus, qui dici potest Ens universale, aut simpliciter ille qui est, (Jehovah †) ut seipsum appellat. Cùm igitur mens humana possit cognoscere omnia & etiam infinita, nec tamen illa contineat, hinc manifestò patet, ipsam illorum essentiam in se non videre. Mens enim non modò videt nunc hoc, nunc illud vicissim aut successivè, immo etiam percipit infinitum, licèt illud non complectatur, ut capite præcedenti diximus. Adeo ut cùm mens non sit infinita, nec infinitarum modificationum capax eodem tempore, fieri prorsus nequit ut in se videat quod in se non habet. Rerum igitur essentiam non videt proprias considerando perfectiones, aut sese variè modificando. Earum etiam existentiam in se non videt, quia ab ipsius voluntate non dependent ut existant, & quia ideæ rerum possunt adesse menti, quamvis res non existant. Omnes enim possunt habere ideam montis aurei, quàmvis in mundo nullus sit mons aureus. Et quamvis sensuum nostrorum testimonio ad judicandum de existentiâ rerum objectarum nitamur, a ratione nostrâ non docemur in omnibus nos debere sensibus nostris fidere, cùm clarè comperiamus nos ab ipsis decipi. Quum, exempli gratiâ, aliquis sanguinem habet agitatissimum, aut etiam quum dormit, campos aliquando, prælia, & alia similia ob oculos habet, quæ tamen non sunt, nec forsan unquam fuere. Constet igitur mentem nec in se nec per se videre existentiam rerum, sed ipsam hac in re ab aliquo alio pendere.

† Exod. 3. 14.

CAPUT

CAPUT VI.

Nos omnia in Deo videre.

CApitibus ſuperioribus quatuor varias rationes excuſſimus quibus mens videre poteſt res externas, quæ nobis veriſimiles non videntur, ſupereſt quinta, quæ ſola ad rationem accedere videtur, & ad id aptior ut cognoſcamus quantùm omnes ſpiritus pendeant a Deo in omnibus ſuis cogitationibus.

Ut id poſſit intelligi, revocanda ſunt in memoriam ea quæ capite præcedenti dicta ſunt, ſcilicet, neceſſe eſſe Deum in ſe habere ideas omnium quæ creavit, cùm alioqui ea non potuiſſet producere, ac illum proinde videre ea omnia conſiderando perfectiones quas includit in ſe, & ad quas referuntur. Sciendum eſt præterea Deum cum mentibus noſtris præſentiâ ſuâ arctiſſimè conjunctum eſſe; adeo ut Deus dici poſſit locus ſpirituum, quemadmodum ſpatium eſt locus corporum. His duobus poſitis certum eſt mentem id poſſe videre quod in Deo eſt quod repræſentat res creatas; cùm id ſit maximè ſpirituale, intelligibile, & menti præſentiſſimum. Mens itaque in Deo poteſt videre opera Dei, dummodo Deus velit ipſi retegere id quod in ſe habet quod illa repræſentat opera. Jam autem hæc ſunt argumenta quæ probare videntur Deum id potiùs velle quàm creare numerum infinitum idearum in unaquaque mente.

Non modò ex ratione, verùm etiam ex œconomiâ totius naturæ liquet, Deum nunquam id facere per rationes difficiles quod fieri poteſt per rationes ſimpliciſſimas & facillimas. Deus nihil facit fruſtrà & ſine causâ. Suam non exerit ſapientiam & potentiam parva viis difficilioribus modiſque magnificis exequendo, id rationi repugnat & finitam arguit intelligentiam. In eo contrà elucet ſapientia & potentia Dei, dum magna modis ſimpliciſſimis & facillimis efficit. Hoc pacto ex ſolâ extenſione quicquid admirabilis in rerum naturâ videmus producit; immo id etiam quod animalibus dat vitam & motum. Qui enim in brutis præfractè eſſe volunt formas ſubſtantiales, facultates & animas ab ipſorum ſanguine & organis corporeis diverſas, quibus omnes præſtent functiones, volunt eâdem ratione Deo ſummam non eſſe intelligentiam, aut ipſum non poſſe facere res tam mirabiles ex extenſione ſolâ. Dei potentiam, ſummámque ipſius ſapientiam ex mentis ſuæ tenuitate dimetiuntur. Cùm igitur Deus poſſit per ſe omnia mentibus patefacere, volendo ſimpliciter ut videant id quod eſt intrà ipſos ſeu in medio ipſorum, hoc eſt, id quod in ipſo eſt quod relationem habet ad illas res, quódque illas repræſentat, veriſimile non eſt

ipsum rem aliter facere, & ad illum finem obtinendum producere totidem infinitates numerorum infinitorum idearum quot sunt mentes creatæ.

Sed animadvertendum est non inde inferendum esse mentes videre essentiam Dei, ex eo quod omnia in Deo videant eo quo diximus modo. Quia id quod vident est valde imperfectum, Deus verò perfectissimus. Materiam vident divisibilem, figuratam, &c. in Deo verò nihil est divisibilis aut figurati. Deus enim ipse est, ut ita loquar, omnia, quia est infinitus, ac in se omnia complectitur, nulla tamen est res specialis. Tamen id quod videmus nihil est præter unum aut plurima entia specialia, nec concipimus perfectam illam Dei simplicitatem quæ omnia complectitur. Præterquam quod dicere possumus, nos non tam videre ideas rerum quàm res ipsas quæ ideis repræsentantur. Cùm enim, exempli gratiâ, videmus quadratum, non dicimus nos videre ideam istius quadrati, quæ menti nostræ conjungitur, sed tantùm quadratum extra nos situm.

Secunda ratio quæ nos eò adducere potest ut credamus, nos videre omnia, quia Deus vult ut id quod in ipso est quod eas res repræsentat nobis patefiat; non verò quia totidem habemus ideas creatas nobiscum quot res possumus videre, in eo consistit quòd hæc ratio res videndi mentes creatas faciat a Deo omnimodè pendentes. Hoc enim sic posito, non modò nihil possumus videre quin Deus velit nos id videre, verùm etiam nihil possumus videre quin ipse id nobis videndum præbeat. *Non sumus sufficientes cogitare aliquid a nobis, tanquam ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est.* Deus ipse erudit & illuminat Philosophos in cognitionibus quas homines ex ingrati animi motu naturales appellant, quamvis e cœlo sint oriundæ. *Deus enim illis manifestavit.* Ipse propriè loquendo est lumen mentis & *Pater luminum.* Ipse est *qui docet hominem scientiam.* Uno verbo ipse *Lux vera est quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Etenim satis difficile est distinctè assequi quî a Deo in omnibus suis actionibus pendeant mentes nostræ, si supponantur habere quicquid distinctè cognoscimus ipsis esse necessarium ad agendum, aut si supponantur habere omnes ideas rerum præsentes. Ac sanè vox illa generalis & confusa *concursus* quâ explicari solet quo pacto a Deo pendeant omnes res creatæ, in mente attentâ nullam excitat ideam distinctam; perquàm utile tamen est homines distinctissimè cognoscere, se sine Deo nihil posse.

2. Cor. 3. 5.
Rom. 1. 19.
Jac. 1. 17.
Psal. 3. 10.
Joan. 1. 9.

Verùm argumentum validius quod nos in eam injicit sententiam positum est in ratione seu modo quo mens omnia percipit. Ex omnium hominum experientiâ constat, nos cùm de aliquâ re speciatim cogitare volumus, primò oculos in omnia Entia injicere, ac deinde rei de quâ cogitare volumus considerationi adhærere. Jam autem extra dubium est nos non posse teneri desiderio videndi aliquid quin id

jam videamus, quamvis confusè & modo quodam generali, adeo ut cùm possimus duci cupiditate videndi omnia, nunc hanc nunc illam rem, inde certò sequatur omnia entia menti nostræ esse præsentia. Jam verò omnia entia menti adesse præsentia non posse videntur nisi quia ipsi præsens est Deus, hoc est ille qui in simplicitate sui omnia complectitur.

Mens etiam sibi ideas universales generis, speciei, &c. repræsentare posse non videretur, nisi omnia entia in uno inclusa videret. Cùm enim omnis res creata sit aliquod ens individuum, nemo potest dicere se aliquid creatum videre, cùm videt, exempli gratiâ, triangulum in genere. Denique non putem quemquam posse rite rationem reddere modi quo mens multas cognoscit veritates abstrusas & generales, nisi per præsentiam illius qui potest illuminare mentem innumeris modis.

Denique argumentum * existentiæ Dei illustrissimum, nobilissimum, solidissimum, ac primum, aut quod a minori rerum numero pendet, ducitur ex ideâ quam habemus de infinito. Constat enim mentem percipere infinitum, quamvis illud non capiat; ipsámque habere ideam maximè distinctam Dei, quæ ipsi aliunde quàm ex conjunctione suâ cum Deo non potest suppetere, cùm concipi nequeat ideam entis infinitè perfecti, quæ est idea quam de Deo habemus, esse aliquid creati.

* Videbis hoc argumentum fusè expositum in Libro sequenti, cap. XI.

Verùm mens non modò habet ideam infiniti, immo etiam illam habet ante ideam finiti. Nam infinitum concipimus ex eo duntaxat quod concipimus aliquid nullâ habitâ ratione an sit finitum an verò infinitum. Sed ut concipiamus aliquid finitum, aliquid necessariò detrahendum est de notione illâ generali quæ ideo præcedere debet. Mens itaque nihil percipit nisi in ideâ quam habet de infinito: Et tantùm abest ut idea illa formetur ex coacervatione confusâ omnium idearum rerum specialium, ut id contendunt Philosophi; ut omnes illæ ideæ speciales nil aliud sint quàm participationes ad ideam generalem infiniti; quemadmodum Deus existentiam a rebus creatis non accepit, cùm potiùs omnes res creatæ non subsistant nisi per ipsum.

Ultimum argumentum, quod forsan demonstrationis vicem geret apud eos qui ratiociniis abstrusis assueti sunt, hoc est. Ideas efficaces esse certò constat cùm in mentem agant, eámque illuminent, cúmque eam felicem aut infelicem efficiant ex gratis aut ingratis perceptionibus quibus eam afficiunt; Jam verò nihil nisi mente superius in mentem immediatè potest agere, nemo ergo præter Deum solum in eam agere valet; Nemo enim præter ipsum nostrî authorem mentis nostræ modificationes mutare valet. Ergo necesse est ideas omnes nostras in efficaci Numinis substantiâ occurrere, quod ideo tantùm intelligibile est & nos illuminare potest, quia solum est quod valeat res intelligentes afficere. *Insinuavit nobis Christus*, inquit Divus Augustinus, † *animam huma-*

† In Johan. Tract. 23.

humanam & mentem rationalem non vegetari, non beatificari, non illuminari niſi ab ipsâ ſubſtantiâ Dei.

Denique fieri nequit ut Deus in actionibus alium habeat finem præcipuum a ſe ipſo diverſum; Hæc eſt notio communis cuilibet attento: Ipſáque Scriptura non ſinit nos dubitare, quin Deus omnia fecerit propter ſeipſum. Neceſſe igitur eſt ut non modò amor noſter naturalis, hoc eſt, motus quem in mente noſtrâ producit, versùs ipſum tendat, ſed præterea ut cognitio & lux quam ipſi impertitur aliquid nobis patefaciat quod in ipſo ſit: Quicquid enim a Deo oritur propter alium fieri non poteſt quàm propter Deum. Si Deus mentem faceret ſeu crearet ac ipſi daret pro ideâ ſolem, Deus, opinor, illam mentem & illius mentis ideam propter ſolem faceret, non verò propter ſe.

Deus igitur non poteſt facere mentem ad cognoſcenda opera ſua, niſi mens illa videat aliquo modo Deum, videndo ipſius opera, adeo ut dicere poſſim, quòd ſi Deum aliquo modo non videremus, nihil prorſus videremus, quemadmodum ſi Deum non amaremus, hoc eſt, niſi Deus indeſinenter in nobis imprimeret amorem boni in genere, nihil prorſus amaremus. Cùm enim amor ille ſit noſtra voluntas, nihil quicquam amare aut velle ſine ipſo poſſumus; cùm non poſſimus amare bona ſpecialia, niſi determinando versùs illa bona motum amoris quem Deus dat nobis versùs ſe. Nihil quicquam itaque amamus, niſi per amorem neceſſarium quo erga Deum movemur, nihil videmus niſi per cognitionem naturalem quam de Deo habemus; atque omnes ideæ ſpeciales quas de rebus creatis habemus, nihil aliud ſunt quàm limitationes ideæ Creatoris, ut omnes motus voluntatis erga res creatas nihil ſunt præter determinationes motûs versùs Creatorem.

Lib. 1. c. 1.

Haud opinor quemquam eſſe inter Theologos qui non fateatur impios amare Deum illo amore naturali de quo ſermo eſt: Immo Divus Auguſtinus & nonnulli alii Patres pro certo aſſerunt impios videre in Deo regulas morum, & veritates æternas. Adeò ut illa quam expono ſententia * nemini moleſtiam creare debeat. Sic loquitur Divus Auguſtinus. † *Ab illâ incommutabili luce veritatis, etiam impius, dum ab eâ avertitur; quodammodo tangitur. Hinc eſt quòd etiam impii cogitant æternitatem, & multa rectè reprehendunt rectèque laudant in hominum moribus. Quibus ea tandem regulis judicant, niſi in quibus vident, quemadmodum quiſque vivere debeat, etiamſi nec ipſi eodem modo vivant? Ubi autem eas vident? Neque enim in ſuâ naturâ. Nam cùm procul dubio mente iſta videantur, eorúmque mentes conſtet eſſe mutabiles, quis verò regulas immutabiles videat, has quis in eis & hoc videre potuerit...... ubinam ergo ſunt iſtæ regulæ ſcriptæ, niſi in libro lucis illius, quæ veritas dicitur unde lex omnis juſta deſcribitur......in quâ videt quid operandum ſit etiam qui operatur injuſtitiam, & ipſe eſt qui ab illâ luce avertitur a quâ tamen tangitur.* Apud Auguſtinum innumeri ſunt loci huic con-

* Vide præfationem colloquiorum de Metaphyſicâ & reſponſa ad veras & falſas ideas c. 7. & 21.

† L. 14. de Trinit. cap. 3.

ſimi-

similes, quibus ille probat nos Deum videre etiam in hac vitâ, cognitione quam habemus veritatum æternarum. Veritas est increata, immutabilis, immensa, æterna, ac supra omnia transcendens. Vera est per se perfectionem suam a nullâ re habet. Illa res creatas reddit perfectiores, ac omnes spiritus ipsius cognitionem naturâ suâ investigant. Jam autem nihil præter Deum has omnes habere potest perfectiones. Ergo veritas est Deus; Jam verò veritates illas immutabiles videmus. Ergo Deum videmus. Hæc sunt Divi Augustini rationes, nostræ ab illis paulum differunt. Nec tanti viri authoritatè immeritò niti ad nostram stabiliendam sententiam volumus.

Existimamus igitur veritates, eas etiam quæ æternæ sunt, ut bis duo sunt quatuor, ne res quidem absolutas esse, tantùm abest ut credamus illas veritates esse Deum ipsum. Manifestum enim est hanc veritatem aliâ in re non consistere quàm in relatione seu analogiâ æqualitatis, quæ est inter bis duo & quatuor. Non dicimus itaque nos Deum videre, dum videmus veritates, ut id dicit D. Augustinus, sed dum videmus ideas illarum veritatum: ideæ enim sunt res veræ, sed æqualitas inter ideas, quæ est ipsa veritas, meræ relationes. Quum, exempli gratiâ, dico pannum quem metior constare tribus ulnis, pannus & ulnæ sunt quid re existens; sed æqualitas inter tres ulnas & pannum non est quid re existens, nihil est præter analogiam quæ reperitur inter tres ulnas & pannum. Quum dicimus bis duo esse quatuor, ideæ numerorum sunt res existentes quidem, sed æqualitas quæ est inter ipsos nihil est præter relationem. Itaque juxta hypothesin nostram videmus quidem Deum, quum videmus veritates æternas, non quòd illæ veritates sint ipse Deus, sed quia ideæ a quibus veritates illæ pendent sunt in Deo. Forsan & Divus Augustinus rem hoc intellexit modo. Credimus etiam cognosci in Deo mutabilia & corruptibilia, quamvis Divus Augustinus loquatur tantùm de immutabilibus & incorruptibilibus; Ideo enim necesse non est ut aliqua ponatur in Deo imperfectio, cùm sufficiat, ut jam diximus, Deum nobis patefacere id quod in se est quod ad hæc referatur.

Verùm etiam si dicam nos in Deo materialia & sensibilia videre, attendendum tamen est me non dicere nos illa in Deo sentire, sed dico duntaxat sensum illum a Deo oriri qui agit in nobis; Deus enim sensibilia quidem novit, sed ea non sentit. Quum aliquid sensibile percipimus, in perceptione nostrâ deprehenditur sensatio, & idea pura. Sensatio est modificatio mentis nostræ, Deus verò illam in nobis parit, atque illam potest parere, quamvis non habeat ipsam, quia videt in ideâ quam habet mentis nostræ, ipsam istius sensationis esse capacem. Idea verò quæ cum sensatione conjuncta reperitur in Deo est, illámque videmus quia ipsi lubet illam nobis retegere. Deus verò jungit sensationem ideæ, quum res externæ sunt præsentes ut eas esse præsentes credamus, eósque sensus & affectus induamus quos habere debemus respectu earum rerum.

Credimus denique omnes mentes videre leges æternas æquè ac cætera in Deo, sed cum aliquâ differentiâ. Cognoscunt ordinem & veritates æternas, atque etiam ea quæ Deus fecit secundùm veritates illas aut secundùm ordinem. Illa, inquam, cognoscunt mentes per conjunctionem quam necessariò habent cum verbo, aut cum sapientiâ Dei quæ ipsas illuminat, ut id modò expositum fuit. Verùm per impressionem quam recipiunt indesinenter a voluntate Dei, qui ipsas versùs se fert, & conatur, ut ita loquar, ipsarum voluntatem suæ prorsus similem reddere, per illam, inquam, impressionem cognoscunt ordinem esse legem, hoc est cognoscunt leges æternas, ut, amandum esse bonum, malum verò fugiendum; justitiam omnibus divitiis esse anteponendam; Deo quàm hominibus satius esse obedire, & innumeras alias leges naturales. Nam cognitio harumce omnium legum non differt a cognitione hujus impressionis quam in seipsis semper sentiunt, quamvis ipsam non semper sequantur, optione liberâ voluntatis suæ; quámque nôrunt esse communem omnibus mentibus, quamvis non sit æquè fortis in omnibus.

Per hanc submissionem, convenientiam & conjunctionem mentis nostræ cum Verbo Dei, & voluntatis nostræ cum amore ipsius formati fuimus ad imaginem & similitudinem Dei. Et quamvis illa imago peccato non parum deleta fuerit, necesse tamen est ut tamdiu subsistat quamdiu nos superstites sumus, sed si feramus imaginem verbi humiliati in terrâ, ac si sequamur afflatus Spiritûs sancti, imago illa pristina prioris creationis nostræ, conjunctio illa mentis nostræ cum Verbo Patris, & cum amore Patris & Filii restituetur, & indelebilis fiet. Similes Deo erimus, si similes fiamus Θεανθρώπῳ. Denique Deus erit totus in nobis nos verò toti in illo, modo longè perfectiori quàm quo necesse est nos in ipso esse, & ipsum in nobis, ut subsistamus.

Vide illustrationes, responsa ad falsas & veras ideas, duo prima de Metaphysicâ colloquia, responsum ad D. Regissium & præcipuè ad Arnaldum. Hic clariùs forsan expositam reperies sententiam meam.

Hæc sunt aliquot argumenta quæ possunt persuadere mentes percipere omnia per præsentiam intimam illius qui omnia complectitur in simplicitate sui. Unusquisque de re illâ seriò examinatâ judicabit prout intus convincetur, sed credimus nullam esse verisimilitudinem in cæteris rationibus istæc explicandi, hanc verò postremam explicationem plusquàm verosimilem cuilibet apparituram. Hoc pacto mentes nostræ à Deo omnimodè dependent. Nam quemadmodum ipse in iis excitat dolorem, voluptatem, & cæteras sensationes per conjunctionem naturalem quam instituit inter illas & corpora nostra, quæ conjunctio nihil aliud est quàm ipsius decretum, & voluntas generalis: ita ipse est qui conjunctione naturali quam etiam instituit inter voluntatem hominis, & repræsentationem idearum quas includit immensitas naturæ Divinæ, ipsis notificat omnia quæ cognoscunt, atque ista quoque conjunctio naturalis nihil est quàm ipsius voluntas generalis, adeo ut ipse solus possit nos illuminare, nobis omnia repræsentando; quemadmodum ipse solus potest nos reddere beatos; in nobis pariendo sensum seu gustum omnigenarum voluptatum.

Stet

Stet igitur illa ſententia, Deum eſſe mundum intelligibilem, aut locum ſpirituum, ut mundus materialis eſt locus corporum. Ab ipſius potentiâ ſpiritus ſuas accipere modificationes; in ipſius ſapientiâ ſuas omnes reperire ideas, atque per ipſius amorem illos agitari omnibus motibus ordinatis; quia autem ipſius potentia & amor ab ipſo non differunt, credamus cum Divo Paulo, ipſum ab unoquoque noſtrûm non eſſe longinquum, nóſque in ipſo habere vitam, motum, & eſſe. *Non longè eſt ab unoquoque noſtrûm, in ipſo enim vivimus, movemur & ſumus.*

Act. Apoſt. c. 17. v. 28.

CAPUT VII.

I. Quatuor diverſæ rationes res videndi. II. Quomodo Deus cognoſcitur. III. Quomodo corpora cognoſcuntur. IV. Quomodo unuſquiſque ſuam mentem cognoſcit. V. Quomodo mentes cæterorum hominum & puri ſpiritus cognoſcuntur.

I. *Quatuor rationes rei videndi.*

UT contrahatur & illuſtretur quam mox ſtatuimus ſententia de ratione quâ percipit mens ea quorum acquirit cognitionem, neceſſe eſt me diſtinguere in ipsâ quatuor cognoſcendi modos.

Primus eſt quo res per ſeipſas cognoſcit.

Secundus quo illas cognoſcit per ideas ipſarum, hoc eſt, ut rem hîc intelligo, per aliquid diverſum a rebus ipſis.

Tertius quo res cognoſcit per *conſcientiam*, ſeu per ſenſum internum.

Quartus quo illas cognoſcit per conjecturam.

Res per ſe & ſine ideis cognoſcuntur, cùm ita ſunt intelligibiles & claræ, ut mentem penetrare, ac ipſi ſeſe prodere poſſint. Intellectus enim mentis eſt facultas merè paſſiva, cùm ſola voluntas ſit activa; ipſa ejus deſideria idearum non ſunt veræ cauſæ, ſed earum præſentiæ occaſionales modò ſeu naturales cauſæ, propter naturales illius conjunctionis leges quâ mens noſtra cum ratione univerſâ conjuncta eſt, ut alibi explicabo. Res per ideas ſuas cognoſcuntur, cùm per ſe non ſunt intelligibiles, ſive quia non ſunt corporeæ, ſive quia non poſſunt mentem afficere, aut ſeſe ipſi prodere. Res omnes quæ a nobis ipſis non diſtinguuntur per conſcientiam cognoſcuntur. Denique cognoſcimus per conjecturam res quæ & a nobis & ab iis etiam differunt rebus quæ per ſe & per ideas cognoſcuntur, ut cùm cogitamus quædam eſſe ſimilia nonnullis aliis quæ jam cognoſcimus.

II. *Quomodo Deus cognoſcitur.*

Deus ſolus per ſeipſum cognoſcitur, quamvis enim ſint alii præter ipſum ſpiritus, qui naturâ ſuâ intelligibiles eſſe videntur, ipſe tamen ſolus in mentem agere, ac ſeſe ipſi aperire poteſt. Deum ſolum videmus

mus visu immediato & directo. Ipse solus potest illuminare mentem per propriam substantiam. Denique in hac vitâ quicquid cognoscimus illud duntaxat per conjunctionem quam cum ipso habemus cognoscere possumus, ut capite præcedenti exposuimus: Ipse enim solus est magister noster qui menti nostræ præest, sine ullius rei creatæ interventu, juxta D. Augustinum.

Humanis mentibus nullâ interpositâ naturâ præsidet. *Aug. de vera religione, c. 55.*

Concipi nequit rem ullam creatam repræsentare posse infinitum; concipi, inquam, nequit naturam nullis circumscriptam limitibus, immensam, universalem posse percipi per ideam, hoc est, per rem specialem, per rem diversam ab illâ naturâ universali & infinitâ. Res verò speciales quod spectat, nullo negotio concipimus illas posse repræsentari per Deum infinitum qui eas includit in efficacissimâ adeóque maximè intelligibili suâ substantiâ. Necesse itaque est dicere cognosci Deum per seipsum, quamvis cognitio quam in hac vitâ adipiscimur sit admodum imperfecta; corporea verò cognosci per suas ideas, hoc est, in Deo, quandoquidem in Deo, qui mundum complectitur intelligibilem reperiuntur ideæ rerum omnium.

Sed licèt hæc omnia in Deo videri possint, non sequitur illa omnia in ipso videri: Ea tantùm in Deo videmus quorum habemus ideas, jam autem quædam sunt quæ a nobis sine ideis videntur.

III. Quomodo cognoscuntur corpora.

Quæcunque in hoc mundo existunt, quorum habeamus aliquam cognitionem, sunt corpora, vel spiritus, corporum proprietates, vel spirituum proprietates. Non dubium est quin videantur corpora cum suis proprietatibus per suas ideas; cùm enim non sint intelligibilia per se, ea non possumus videre nisi in eo qui ea includit modo intelligibili. In Deo itaque, & per ideas suas a nobis conspiciuntur corpora cum suis proprietatibus; atque hinc est quòd cognitio quam de illis habemus sit perfectissima: hoc est, quòd idea quam de extensione habemus sufficiat ut cognoscamus omnes proprietates quas suscipere potest extensio, quódque non possimus desiderare ideam distinctiorem & fœcundiorem extensionis, figurarum, & motuum, eâ quam nobis dat Deus de illis.

Cùm ideæ rerum quæ in Deo sunt omnes rerum illarum proprietates includant, qui ipsarum videt ideas, succeffivè etiam videre potest illarum rerum proprietates: cùm enim videmus res ut sunt in Deo, eas semper modo perfectissimo videmus: atque ille modus esset infinitè perfectus, si mens quæ res eo videt modo esset infinita. Quod deest cognitioni quam habemus de extensione, figuris, & montibus, non est defectus ideæ quæ nobis illam extensionem repræsentat, sed mentis nostræ quæ illam considerat.

IV. Quomodo nostram cognoscimus mentem.

Res secus se habet de mente, illam non cognoscimus per ideam suam; illam in Deo non videmus; illam tantùm per *conscientiam* cognoscimus; & hanc ob causam cognitio quam de illa habemus est imperfecta. Nihil de mente nostrâ scimus quàm quod sentimus agi in nobis.

nobis. Si nullum unquam dolorem, calorem fenfiffemus, non poffemus fcire an mens noftra effet apta ad has fenfationes, quia illa a nobis non cognofcitur per ideam fuam. Sed fi in Deo videremus ideam quæ menti noftræ refponderet, eodem tempore cognofceremus, aut poffemus cognofcere omnes proprietates quas habere poffet: ut cognofcimus omnes proprietates quas habere poteft extenfio, quia cognofcitur extenfio per ideam fuam.

Verum quidem eft nos fatis cognofcere per confcientiam, feu per fenfum internum quem de nobifmetipfis habemus, mentem noftram effe quid præftantiffimi: fed fieri poteft ut id quod de illâ cognofcimus nihil fit præ eo quod eft in fe ipfâ. Si de materiâ nihil cognofceretur præter viginti aut triginta figuras quibus modificata fuiffet, certè de eâ nihil penè cognofceretur præ eo quod de eâ cognofcimus per ideam quâ repræfentatur. Ut igitur mens perfectè a nobis cognofcatur illud tantùm tenere non fufficit quod de illâ tenemus per folum fenfum internum, cùm confcientia quam de nobis ipfis habemus forfan nobis tantùm oftendat minimam noftri partem.

Ex fuprà dictis concludere eft, quamvis diftinctiùs mentis noftræ existentiam cognofcamus quàm corporis noftri & eorum quæ nobis adjacent, naturam tamen mentis non tam perfectè a nobis cognofci quàm naturam corporum; atque ex iis conciliarii poffunt diverfæ eorum fententiæ qui nihil meliùs cognofci afferunt quàm mens nofcitur, aut qui contrà nihil eâ magis ignotum effe defendunt.

Vide illuftrationes.

Id etiam prodeffe poteft ad probandum ideas, quæ nobis aliquid extra nos repræfentant, non effe modificationes mentis noftræ. Si enim mens omnia videret fuas confiderando modificationes, naturam fuam clariùs cognofcere deberet quàm naturam corporum, omnéfque fenfationes & modificationes quas poteft fufcipere, quàm figuras, aut modificationes quas corpora poffunt recipere. Non cognofcit tamen fe capacem effe talis fenfationis fefe videndo aut fui ideam confulendo, fed experientiâ tantùm, cùm contrà cognofcat extenfionem effe capacem numeri infiniti figurarum per ideam quam habet de extenfione. Immo funt quædam fenfationes, ut colores, & foni, de quibus plerique homines non poffunt cognofcere, an fint modificationes mentis: fed nullæ funt figuræ quas omnes homines per ideam quam habent de extenfione non cognofcant effe corporum modificationes.

Ex eo etiam patet ratio cur non poffit dari definitio, quæ modificationes mentis patefaciat, cùm enim nec mens, nec ipfius modificationes per ideas cognofcantur, fed tantùm per confcientiam, feu fenfus internos, cúmque ejufmodi fenfus, voluptatis, exempli gratiâ, doloris, caloris, &c. vocibus quibufdam non alligentur; hinc manifeftò patet quòd fi quis nullum unquam vidiffet colorem, nullum fenfiffet calorem, non poffent illi patefieri iftæ fenfationes per omnes

 defini-

definitiones quæ ipsi de illis traderentur. Cùm autem homines sensationes non habeant nisi propter corpus, ipsorum verò corpus in omnibus eodem modo non sit dispositum, sæpe contingit ut voces sint æquivocæ; ut voces quibus utimur ad exprimendas modificationes mentis nostræ aliud prorsus significent quàm quod indicare volumus; utque amaritudinis cogitationem sæpe excitemus dum dulcedinis ideam injicere quærebamus.

Quamvis mentis nostræ perfectam non habeamus cognitionem, cognitio tamen quam habemus sufficit ad demonstrandam ipsius immortalitatem, spiritualitatem, libertatem, & nonnulla alia attributa quæ nos scire necesse est: & hac de causâ Deus ipsius cognitionem in nobis non parit per ideam, ut parit cognitionem corporum. Cognitio quam de mente nostrâ habemus per conscientiam imperfecta quidem est, id lubens fateor, sed non est falsa: vice versâ cognitio quam de corporibus habemus per sensum, seu per conscientiam, si conscientia demum dici possit sensus eorum quæ aguntur in corpore nostro, non modò imperfecta est verùm etiam falsa. Idea igitur corporum nobis erat necessaria ad corrigendos sensus quos de illis habemus: sed non indigemus ideâ mentis nostræ, cùm conscientia quam de illâ habemus nos in errorem non injiciat, cùmque, ut errorem in ipsius cognitione vitemus, sufficiat nobis illam cum corpore non confundere quod ratione assequi possùmus. Denique si ideam mentis nostræ æquè claram habuissemus ac est illa quam habemus de corpore, hæc idea nos æquo faciliùs ad id adduxisset ut illam a corpore separatam considerаremus. Atque hoc modo minuisset conjunctionem mentis nostræ cum corpore, impediendo quominus illam judicaremus veluti diffusam per omnia membra, quod ulteriùs non explico.

V. Quomodo aliorum hominum mens cognoscatur.

Ex iis omnibus quæ cognoscere possumus nihil ampliùs superest præter mentes cæterorum hominum, & puras intelligentias; jam verò manifestum est nos illas non cognoscere nisi per conjecturam. Illas nunc non cognoscimus in seipsis, neque per ideas ipsarum, & cùm a nobis differant, fieri nequit ut illas cognoscamus per conscientiam. Conjicimus mentes cæterorum hominum ejusdem esse speciei ac nostram. Quod in nobis sentimus id etiam eos in se sentire existimamus; immo cùm sensationes illæ nullam cum corpore habent analogiam, pro certo habemus nos non decipi: quia in Deo quasdam videmus ideas & leges immutabiles, juxta quas certò scimus Deum agere æqualiter in omnibus mentibus.

Ego scio bis duo esse quatuor, præstare esse justum quàm esse divitem, nec fallor cum alios credo hasce cognoscere veritates sicut ego eas cognosco. Ego amo bonum & voluptatem, odi malum & dolorem, beatus esse cupio, nec hallucinor, cùm credo homines, Angelos, & ipsos cacodæmonas iisdem motibus affici. Certò etiam apud me constat Deum nullas unquam creaturum mentes quæ beatitudinem non appetant,

aut

aut quæ infelicitatem possint appetere : sed id scio cum evidentiâ & certitudine quia Deus id me docuit : Quis enim præter Deum consilia & voluntates Dei posset mihi retegere? At verò cùm corpus aliquid commune habet cum iis quæ in me aguntur, tum penè semper fallor, si de aliis per me ipsum judicem, sentio calorem, video talem magnitudinem, talem colorem; gusto talem aut talem saporem admotis ad me quibusdam corporibus : decipior si hac in re de aliis per meipsum judicem. Quibusdam affectibus obnoxius sum, talia aut talia mihi grata, aut ingrata sunt, alios autem mihi in hoc similes judico ; conjectura mea sæpe falsa est. Itaque cognitio quam de cæteris hominibus habemus errori est valde obnoxia, si de illis tantùm judicemus per sensum quem de nobis ipsis habemus.

An aliquæ sint res creatæ diversæ a Deo, a nobis ipsis, a corporibus, & a puris intelligentiis, id quidem nobis non innotescit; alias dari vix possumus credere, & expensas quorundam Philosophorum, qui secus sentiunt, rationes falsas comperimus; atque illud nos in eâ in quâ jam eramus sententiâ confirmavit, scilicet, cùm omnes simus homines ejusdem naturæ, nos habere easdem ideas, quia nobis omnibus opus est eadem cognoscere.

CAPUT VIII.

I. Præsentia intima ideæ vagæ entis in genere est causa omnium abstractionum inordinatarum mentis, & plerarumque chimærarum Philosophiæ vulgaris, quæ impediunt quominus multi Philosophi agnoscant soliditatem verorum principiorum Physices. II. Exemplum de essentiâ materiæ.

PRæsentia illa clara, intima, & necessaria Dei, hoc est, entis indeterminatè intellecti, entis in genere, quæ menti humanæ obversatur, in ipsam fortiùs agit quàm præsentia omnium rerum finitarum quæ se ipsi objiciunt. Fieri nequit ut penitus excutiat ideam illam generalem entis, quia non potest subsistere extra Deum. Forsan quis posset dicere mentem humanam ab illâ ideâ recedere posse, quia potest cogitare de entibus specialibus; sed is hallucinaretur. Quum enim considerat aliquod ens speciatim, non tam a Deo recedit, quàm accedit, si fas sit ita loqui, ad certas quasdam ipsius perfectiones, recedendo a cæteris omnibus. Tamen ita ab illis recedit ut eas a se prorsus non eliminet, ac in eo semper versetur statu ut possit illas inquirere, & ad eas accedere. Illæ semper præsentes sunt menti, sed mens

I. Præsentia intima ideæ vagæ entis in genere est causa omnium abstractionum inordinatarum mentis, & plerarumque chimærarum Philosophiæ vulgaris,

quæ impediunt quominus multi Philosophi agnoscant soliditatem verorum principiorum Physices,

mens eas non percipit nisi cum confusione inexplicabili, propter sui tenuitatem & magnitudinem ideæ entis. De se quidem aliquis per aliquod tempus potest non cogitare, sed non puto quemquam posse subsistere unicum temporis momentum quin cogitet de ente; immo eo ipso tempore quo nos nihil cogitare credimus, necessariò pleni sumus ideâ vagâ & generali entis. Sed quia res quæ nobis valde familiares sunt, quæque nos non tangunt, mentem vividè non excitant, ipsámque ad id non adigunt ut ad eas attendat; idea illa entis quantumvis magna, vasta, & vera sit, nobis adeo familiaris est, nósque ita parum afficit, ut eam nos non percipere penè arbitremur; ad illam animum non advertamus; ipsam vix existere credamus, nec aliunde formari quàm ex congerie confusâ omnium idearum specialium; quamvis contrà in ipsâ solâ & per ipsam solam omnia entia speciatim percipiamus.

Quamvis idea illa, quam recipimus per conjunctionem immediatam cum Verbo Dei, nos nunquam fallat per se, ut fallere solent ideæ quas recipimus propter conjunctionem quam cum corpore nostro habemus, quæ res alias nobis repræsentant quàm sunt; Ausim tamen dicere nos rebus optimis adeo perperam & sinistrè uti, ut præsentia indelebilis hujus ideæ sit una inter præcipuas causas omnium abstractionum inordinatarum mentis, ac proinde totius illius Philosophiæ abstractæ & chimæricæ quæ omnes naturæ effectus explicat per generales voces actûs, potentiæ, effectûs, formarum substantialium, facultatum, qualitatum occultarum, sympathiæ, antipathiæ, &c. Constat enim omnes illas voces multasque alias nullas in mente excitare ideas præter ideas vagas & generales; hoc est ideas quæ menti per se objiciuntur, sine ullo negotio & absque mentis applicatione.

Legantur attentè, quantùm id fieri potest, omnes definitiones & explicationes quæ adscribi solent formis substantialibus: fiat accuratissima disquisitio essentiæ omnium illarum entitatum quas Philosophi pro lubitu ac tanto imaginantur numero, ut illarum multas divisiones & subdivisiones facere cogantur: certè ausim dejerare nullam aliam ideam de istis omnibus in mente excitatum iri quàm ideam entis & causæ in genere.

Sic enim vulgò procedunt Philosophi, aliquem novum vident effectum, continuò imaginantur novam aliquam entitatem quæ illum produxerit effectum. Ignis calefacit: Ergo in igne est nova quædam entitas quæ istum edidit effectum, quæ differt a materiâ quâ constat ignis. Quia autem ignis varios effectus perinde producere valet, ut exempli gratiâ, corpora segregat, illa in cinerem & vitrum redigit, exsiccat, indurat, emollit, dilatat, purificat, illuminat, &c. tot liberaliter adscribunt igni facultates, aut qualitates reales, quot potest varios producere effectus.

Sed

Sed verò si quis ad omnes attendat definitiones quas de illis facultatibus tradunt, is facilè agnoscet illas nihil esse præter definitiones Logicas, nullásque ideas in mente excitare quàm ideam entis & causæ in genere quam mens refert ad effectum qui producitur; adeo ut qui illis definitionibus diu studuerit doctior evasurus non sit. Quid enim emolumenti ex illo studii genere provenit? illud scilicet, quòd ea se meliùs tenere credant quæ tamen longè minùs tenent: non modò quia multas admittunt entitates quæ nunquam extitere; sed etiam quia ejusmodi homines jam præoccupati non possunt postea concipere, quomodo fieri queat ut materia sola, qualis est materia ignis, cùm movetur versùs corpora variè disposita, in iis varios producat effectus quos ab igne produci videmus.

Apud omnes in lectione paulum exercitatos constat, omnes ferme libros qui de scientiis agunt, ac illos præcipuè qui de Physicâ, Medicinâ & Chymiâ, & de omnibus rebus specialibus naturæ, ratiociniis esse refertos quæ tota nituntur qualitatibus elementaribus, & qualitatibus secundis, ut *attractricibus*, *retentricibus*, *concoctricibus*, *expultricibus*, & aliis similibus, item aliis quas vocant occultas; virtutibus specificis, multísque aliis entitatibus quas homines componunt ex ideâ generali entis, & ex ideâ causæ effectûs quem vident. Quod non aliunde contingere mihi videtur quàm ex facilitate quâ possunt considerare ideam entis in genere quæ semper ipsorum menti præsens est, per præsentiam intimam illius qui omnia in se includit.

Si Philosophi vulgares contenti essent tradere Physicam suam duntaxat tanquam Logicam, quæ suppeditaret voces idoneas ad loquendum de rebus naturæ, ac eos non lacesserent qui hisce vocibus alligant ideas distinctas & speciales quibus intelligi possint, nihil esset in ipsorum agendi ratione quod vitio vertere possemus. Sed ipsi aggrediuntur explicare naturam per ideas istas generales & abstractas; quasi natura esset abstracta: Et præfractè volunt Physicam Aristotelis sui Magistri esse veram Physicam, quæ res penitus explicet, non verò simplicem Logicam, quamvis nihil non inepti contineat præter definitiones quasdam ita vagas, & voces ita generales, ut cuilibet Philosophiæ possint competere. Denique in gratiam illarum entitatum imaginariarum, idearúmque vagarum, & indeterminatarum quæ ipsis sponte in mentem veniunt, adeo occæcati sunt, ut inepti prorsus sint ad veras rerum ideas satis diu & accuratè considerandas, ut illarum soliditatem & evidentiam possint agnoscere: atque hinc manat supina illa ignorantia in quâ versantur circa vera principia Physices. Sed rem exemplo aliquo probemus.

II.
De essentia materiæ.
Si hæc definitio vor-

Apud Philosophos id, ni fallor, in confesso est, nempe, id habendum esse pro essentiâ alicujus rei, quod in illâ re primum cognoscitur, quod ab eâ inseparabile est, & a quo omnes illius rei proprietates dependent. Ut itaque deprehendatur quâ in re consistat essentia mate-

cis (*essentia*) admittatur, quod superest planè demonstratum est; quòd si non admittatur, nihil amplius est præter quæstionem nominis, scilicet, quâ in re consistat essentia materiæ, seu potiùs id sub quæstionem cadere nequit.

materiæ, omnes proprietates quæ ipsi conveniunt, aut quæ includuntur in ideâ materiæ perlustrandæ sunt: ut durities, mollities, fluiditas, motus, quies, figura, divisibilitas, impenetrabilitas, & extensio, ac primò inspiciendum quodnam sit inter illa attributa quod a materiâ sit inseparabile. Sic, cùm fluiditas, durities, mollities, motus & quies possint separari a materiâ, quia multa sunt corpora sine duritie, aut sine fluiditate, aut sine mollitie, sine motu, sine quiete; hinc sequitur manifestò illa omnia non esse essentialia materiæ.

Sed quatuor adhuc supersunt quæ a materiâ inseparabilia concipiuntur, nempe, figura, divisibilitas, impenetrabilitas, & extensio. Ut itaque cognoscatur quodnam attributum debeat accipi pro essentiâ, hæc attributa non ampliùs a materiâ separanda sunt; sed duntaxat examinandum quodnam eorum sit primum, nec ullum aliud supponat. Tum facile est cognoscere, figuram, divisibilitatem, & impenetrabilitatem supponere extensionem, extensionem verò nihil supponere; illâ enim semel datâ, dantur eodem tempore divisibilitas, impenetrabilitas & figura. Itaque concludendum est extensionem esse essentiam materiæ; si modò materia nulla habeat attributa, præter ea quæ designavimus, aut alia similia; nec putem quemquam esse qui rem seriò meditatus eam in dubium revocet.

Sed in eo sita est difficultas, ut, nempe, sciamus an materia adhuc non habeat alia attributa ab extensione, & iis quæ ab illâ dependent diversa; adeo ut ipsa extensio ipsi non sit essentialis, supponátque aliquid quod ipsius sit principium & subjectum.

Non pauci autem consideratâ attentissimè ideâ quam de materiâ habebant, per omnia attributa quæ de illâ cognoscuntur atque expensis etiam naturæ effectibus, quantùm per vires & capacitatem mentis licet, id altè sibi persuaserunt, nempe, extensionem nihil quicquam supponere in materiâ, sive quia ideam distinctam & specialem non habuerunt rei illius quæ extensionem præcedere credi posset, sive etiam quia nullum viderunt effectum qui rem illam præcedentem probaret.

Quemadmodum enim ut quis sibi persuadeat horologium nullam habere entitatem diversam a materiâ ex quâ compactum est, sufficit ipsum scire quomodo varia rotarum dispositio omnes horologii motus potest producere, ipsúmque prætereа nullam habere ideam distinctam illius rei quæ posset esse causa horum motuum, quamvis plures e Logica petantur; Sic, quia Philosophi ideam distinctam non habent illius rei quæ posset esse in materiâ, si ab eâ extensio detraheretur, quia nullum vident attributum quod eam rem possit notam facere, quia præterea vident extensione datâ omnia etiam dari attributa quæ ad materiam pertinere concipiuntur; & materiam nullius effectûs causam esse, quem non concipiamus posse produci ab extensione variè configuratâ & variè agitatâ, hinc pro certo habuerunt extensionem esse essentiam materiæ.

Sed

Sed quemadmodum homines nullâ certâ demonstratione convincuntur, non dari aliquam intelligentiam, aut aliquam entitatem recens creatam in rotis horologii; ita nemo potest sine speciali revelatione asserere tanquam demonstrationem Geometricam, nihil esse in lapide præter extensionem diversè configuratam: fieri omnino potest ut extensio conjuncta sit cum aliquâ aliâ re quam non concipimus, quia nullam illius habemus ideam, quamvis simul id credere & asseverare videatur valde absurdum; absurdum enim est ea asserere quæ nec scimus, nec concipimus.

Supponamus tamen aliud quid esse ab extensione diversum in materiâ, id certè non impedit, si res seriò animadvertatur, quò minus extensio sit essentia materiæ, juxta definitionem modò traditam. Prorsus enim necesse est, ut quicquid est in mundo sit vel ens, vel modus entis; id ab ingenio attento negari nequit. Jam autem extensio non est modus entis, ergo est ens. Sed cùm materia non sit ens constans ex pluribus entibus, ut homo, qui constat ex corpore & mente; hinc sequitur materiam esse unicum ens, ac proinde ipsam nihil aliud esse quam extensionem.

Jam ut probem extensionem non esse modum entis, sed verum ens, animadvertendum est non posse concipi modum entis, quin eodem tempore concipiatur ens cujus est modus; non potest, exempli gratiâ, concipi rotunditas, quin concipiatur extensio, cùm enim modus entis nihil aliud sit quàm ipsum ens sic modificatum, rotunditas exempli gratiâ ceræ nihil aliud sit quàm cera hoc modo disposita, constat concipi non posse modum entis sine ipso ente. Si igitur extensio esset modus entis, non posset concipi extensio sine illo ente cujus extensio esset modus. Extensio tamen sola facillimè concipitur. Ergo non est modus ullius entis, ac ideo in seipsâ es ens. Itaque constituit essentiam materiæ, cùm materia sit unicum ens, non verò ens compositum ex multis entibus, ut jam dictum est.

Sed complures Philosophi ideis generalibus & entitatibus Logicæ ita sunt assueti, ut ipsorum mens iis magis occupetur, quàm ideis sibi peculiaribus, distinctis, & Physicis. Id vel ex eò patet quòd omnia ipsorum ratiocinia circa res naturales nitantur duntaxat notionibus Logicis, actûs & potentiæ, & numeri infiniti entitatum imaginariarum, quas non discernunt a veris. Cùm igitur istius commatis homines per eam methodum mirâ facilitate quidlibet videant, arbitrantur, se cæteris visu perspicaciori præpollere, seque clarissimè videre extensionem supponere aliquid, ipsámque nihil aliud esse quàm proprietatem quâ etiam spoliari potest.

Si tamen ab ipsis postulatur ut eam rem explicent quam percipere sibi videntur in materiâ præter extensionem; id multis exequuntur rationibus, quæ omnes ostendunt ipsos nullam aliam habere ideam quàm ideam entis, aut substantiæ in genere. Id manifestò patet ex

eo quòd illa idea entis in genere nulla includat attributa ſpecialia quæ materiæ competant. Si enim ex materiâ detrahas extenſionem; omnia attributa omnéſque proprietates quæ ad ipſam pertinere concipiuntur ab ipsâ detrahuntur, licèt in ipsâ relinqueres rem illam quam ipſius eſſe eſſentiam imaginantur: Certè ex eâ non poſſent fieri cœlum, terra, nec quicquam eorum quæ videmus. Contrà verò, ſi detrahatur id quod volunt eſſe eſſentiam materiæ, dummodo extenſio reſidua ſuperſit, ſupererunt etiam omnia attributa omnéſque proprietates quæ diſtinctè in ideâ materiæ includi concipiuntur: Nam ex extenſione poſſunt haud dubiè formari cœlum, terra, totus mundus adſpectabilis, & infiniti alii. Itaque cùm res illa, quam ſupponunt præter extenſionem, nulla habeat attributa quæ ad ipſam pertinere diſtinctè concipiantur, quæque clarè includantur in ipſius ideâ, ea res nihil eſt reale, ſi rationem conſulas; nec poteſt quicquam conferre ad explicandos effectus naturales. Quod verò dicunt rem illam eſſe *ſubjectum* & *principium* extenſionis id dicunt gratis, nec clarè concipiunt id quod dicunt, hoc eſt, nullam illius habent ideam præter ideam generalem & Logicam, ideam, ſcilicet, ſubjecti & principii; adeo ut novum adhuc poſſet fingi *ſubjectum*, novúmque *principium* iſtius ſubjecti extenſionis, & ſic in infinitum; quia mens ſibi pro lubitu repræſentat ideas generales *ſubjecti* & *principii*.

Veriſimile quidem eſt homines ideam materiæ ſine gravibus cauſis tantopere non obſcuraturos fuiſſe, multóſque eſſe qui ſententias noſtris adverſas defendant propter quædam Theologiæ dogmata. Sanè extenſio non eſt eſſentia materiæ, ſi id fidei repugnat; Huic autoritati planè credimus. Debilitatis & limitationis ingenii humani ſatis, Dei gratiâ, conſcii ſumus. Novimus illud ſatis non habere capacitatis ut potentiam infinitam metiri queat, Deum infinitè plura poſſe quàm concipere valemus, ipſum dare nobis ideas ad ea duntaxat cognoſcenda quæ fiunt ſecundùm ordinem naturæ, cætera verò nos celare. Semper igitur parati ſumus ad ingenium fidei ſubmittendum; ſed aliis opus eſt argumentis quàm iis quæ vulgò afferuntur ad deſtruendas rationes ſuprà dictas; quia modi explicandorum fidei myſteriorum ad fidem non pertinent; illa enim myſteria creduntur, quamvis modum ipſorum poſſe unquam liquidò explicari non concipiamus.

Credimus, exempli gratiâ, myſterium Trinitatis, quamvis mens humana illud capere non poſſit; & id non obſtat quò minùs credamus ea quæ a tertio non differunt, inter ſe non differre, quamvis hæc propoſitio iſtud myſterium videatur deſtruere. Perſuaſum enim habemus utendum non eſſe ratione ſeu mente, niſi circa res ipſius capacitati accommodatas, myſteriaque noſtra non eſſe irretorto oculo ſpectanda, ne iis perſtringamur, juxta illud Spiritûs ſancti monitum: *Qui ſcrutator eſt Majeſtatis opprimetur a gloriâ.*

Si

Si tamen ad satisfaciendum nonnullis ingeniis utile duceremus explicare quo pacto sententia quam de materiâ habemus possit conciliari cum doctrinâ fidei circa Transsubstantiationem, id forsan modo ita claro & distincto effectum daremus ut eo pacto nullum decisionibus Ecclesiæ fieret præjudicium; sed ab hac explicatione, præcipuè in hoc opere, supersedere posse nobis videmur.

Observandum enim est Patres de illo mysterio semper loquutos ut de mysterio incomprehensibili; ipsos ad illud explicandum Philosophiam non adhibuisse; ac ut plurimùm comparationibus parum accuratis usos fuisse, quæ dogma potiùs proponebant quàm clarè exponebant. Traditio itaque in eorum usum est qui non philosophantur super hoc mysterio, quique mentem suam fidei, anxiis illis & arduis missis quæstionibus, submittunt.

Immeritò igitur quis exigeret a Philosophis ut clarè & facilè explicarent quo pacto corpus JESU-CHRISTI sit in Eucharistiâ, is enim ab ipsis peteret ut nova in Theologiam inveherent. Ac si Philosophi huic postulato imprudentes responderent, certè non possent vitare vel Philosophiæ, vel Theologiæ suæ condemnationem; si enim ipsorum responsa essent obscura, ipsorum Philosophiæ placita spernerentur, si verò essent clara, non sine ratione metum incuteret ipsorum Theologiæ novitas utut transsubstantiationis dogmati conformis.

Cùm igitur novitas in rebus Theologicis erroris indicium secum ferat, & opiniones vel ex eo duntaxat, quòd novæ sint, nec traditionis fundamento nixæ, jure contemnantur; nemo potest sine temeritate faciles & intelligibiles explicationes tradere rerum quas Patres & Concilia penitus non explanaverunt; sufficit si dogma Transsubstantiationis teneamus, ipsius explicationem quærere non satagentes. Alioqui nova litium & altercationum semina spargerentur, quæ jam plus satis grassantur; immo ipsi veritatis inimici iis litibus malignè uterentur ad suos opprimendos adversarios.

Lites circa explicationes Theologicas omnium maximè inutiles & noxiæ videntur; eò etiam sunt formidabiliores quòd ipsi Viri pii se legitimè vinculum charitatis rumpere credant erga dissentientes. Id æquo pluribus experimentis comprobatur, nec causa istius eventûs est admodum occulta. Satius itaque & tutius est, de rebus quæ evidenter non liquent, quásque alii non possunt assequi, præcipitantiùs non loqui.

Sed simul immeritò nobis instar normæ aut axiomatum in philosophando obtruderentur obscuræ & incertæ fidei mysteriorum explicationes quas credere non tenemur; in philosophicis enim sola evidentia nos persuadere debet. Commutandæ non sunt ideæ claræ & distinctæ extensionis, figuræ, & motûs localis cum ideis illis generalibus & confusis principii, aut subjecti extensionis, formæ, quidditatum, qualitatum realium, & omnium illorum motuum generationis, corruptionis,

alterationis, & aliorum similium a motu locali diversorum; ideæ reales scientiam parient realem. Sed ideæ generales & Logicæ nihil unquam gignent præter scientiam, vagam, superficiariam, & sterilem. Attentè igitur, quantùm fieri potest, considerandæ sunt ideæ illæ distinctæ & speciales rerum, ad cognoscendas proprietates quas includunt; ac sic rimanda est natura, missis omnibus illis chimæris quæ in solo quorundam Philosophorum cerebro existunt.

Cæterum ad Religionem & Ethicam necessariò pertinet hæcce veritas, mentem, scilicet, spiritualem & immortalem esse, statuitque novissimum * Lateranense Concilium, ut eam veritatem docere, atque ratiocinia eam impugnantia refutare teneantur Philosophi; Jam autem si supponatur materiæ essentiam non sitam esse in extensione in longitudinem, latitudinem & profunditatem, sed in aliâ re quapiam quæ non noscitur, quî tunc refutabitur incredulorum error qui contendunt, imo speciosis probant argumentis ipsam esse materiam quâ constat cerebrum quæ cogitat, ratiocinatur, vult, & cætera? An rem quam tu non noscis hâc illâve proprietate non gaudere poteris unquam probare, errorísque eum convincere qui probè novit eos aut non ampliùs cogitare, aut malè ratiocinari quorum vulneratum est cerebrum?

* Sess. 8.

Sed præterea, cùm Patres, speciatímque Divus Augustinus semper agnoverint materiæ essentiam in extensione esse positam, cúmque nemo unquam distinctè concepturus sit corpus aliquod organisatum, quale est Jesu-Christi corpus, in punctum mathematicum redigi posse, (mathematicum dico, non physicum, clarè enim concipitur Deum intra extensionem arenulæ cogere posse decies centena myriadum millia organisatorum corporum,) savebisne Transsubstantiationis dogmati, aut ad fidem revocabis Hæreticos, acerrimè contendendo corpus Jesu-Christi sine ullâ extensione in Eucharistiâ versari? Nonne potiùs periculum est ne illud subvertas dogma, si non certò constet errasse Divum Augustinum cùm dixit, de corpore tolle extensionem, corpus non ampliùs erit? Credamus ergo dogmata quæ vera esse dixit Ecclesia, ipsa enim errare est nescia, sed circa explicationes quæ eorum asseruntur dogmatum suspendamus judicium? †

† Vide meam defensionem contra accusationes D. Ludovici de la Ville: Eam reperies ad calcem tractatûs de Naturâ & Gratiâ: vide etiam Colloquia de Metaphysicâ & Religione; Colloq. 13. a num. 10. ad finem.

CAPUT

CAPUT IX.

I. Ultima causa generalis errorum nostrorum. II. Ideas rerum non semper præsentes adesse menti statim atque id optamus. III. Omnem mentem finitam obnoxiam esse errori, & cur res sic se habeat. IV. Judicandum non esse nihil existere præter corpora, aut spiritus, neque Deum esse spiritum, ut alios concipimus spiritus.

HActenus de iis erroribus loquuti sumus, quorum aliqua assignari potest causa occasionalis in naturâ intellectûs puri, aut mentis dum illam consideramus per se agentem, & in naturâ idearum, hoc est, in modo quo mens percipit res externas.

I. Ultima causa generalis errorum nostrorum.

Jam nihil restat ampliùs nisi ut explicemus unam causam, quæ dici potest universalis & generalis omnium errorum nostrorum; nullum enim errorem concipimus qui ab illâ aliquatenus non dependeat. Hæc causa in eo sita est quòd cum τὸ nihil nullam habeat ideam quâ repræsentetur, mens ad id facilè adducatur ut ea non existere credat quorum nullam habet ideam.

Errorum nostrorum fontem generalem ex eo manare constat, ut jam multoties diximus, quòd judicia nostra latiùs pateant perceptionibus nostris. Quum enim rem aliquam consideramus, illius ut plurimum unam tantùm faciem inspicimus; jam autem de facie a nobis consideratâ duntaxat judicare non contenti judicium de re integra statuimus. Unde fit ut sæpe hallucinemur, quamvis enim res vera sit respectu faciei a nobis expensæ, respectu alterius sæpe falsa deprehenditur, & quod credimus verum esse, est tantùm verisimile. Jam verò manifestum est nos de rebus non omnino judicaturos esse ut solemus, nisi arbitraremur nos omnes illarum inspexisse facies, aut nisi supponeremus omnes alias facies similes esse faciei a nobis inspectæ. Causa itaque generalis errorum nostrorum in eo versatur quòd cùm nullam habeamus ideam aliarum facierum istius rei aut ipsarum discriminis cum facie quæ menti nostræ obversatur, credamus illas alias facies non existere, aut saltem supponamus inter illas nullam esse specialem differentiam.

Iste processus nobis videtur rationi satis consentaneus. Cùm enim τὸ nihil nullam in mente excitet ideam, non immeritò credere nobis videmur ea quæ nullam in mente efformant ideam, dum examinantur, similia esse nihilo. Quódque nos in eâ confirmat sententiâ illud

est; scilicet, instinctu quodam persuademur ideas rerum debitas esse naturæ nostræ, ipsásque menti ita submitti ut sese ipsi objicere debeant statim atque id exoptat.

II. Ideæ rerum non objiciuntur menti nostræ statim atque id optamus.

Si tamen animum ad statum præsentem naturæ nostræ attentum adverteremus, certè tam proni non essemus ad credendum ideas rerum nobis adesse statim atque eas volumus. Homo nihil est, ut ita dicam, præter carnem & sanguinem, ex quo peccavit. Levior impressio sensuum & affectuum frangit vim intentiorem applicationis mentis ipsius: Cursúsque rapidus spirituum & sanguinis ipsum secum abripit, ac versùs sensibilia perpetuò impellit. Huic torrenti ipsum abripienti incassum sæpe reluctatur, immo ipsi reluctari raro aggreditur, ipsum enim sequi dulcissimum est, adversùs ipsum reniti arduum nimis. Mens igitur defatigatur & satisfacit postquàm aliquantum in veritate aliquâ amplectendâ ac veluti arripiendâ desudavit: Ac eo in quo versamur statu planè falsum est ideas rerum menti objici statim atque eas considerare volumus. Judicare igitur non debemus res non existere, ex eo duntaxat quòd illarum nullas habemus ideas.

III. Omnis mens finita obnoxia est errori.

Sed etiamsi hominem supponeremus summum arbitrium mentis suæ & idearum, necessariò tamen obnoxius esset errori per naturam suam. Quippe mens humana est finita, omnis autem mens finita naturâ suâ errori obnoxia est. Cujus rei hæc est ratio. Res minimæ infinitas relationes inter se habent, jam verò mente infinitâ opus est ad eas omnes capiendas; cùm itaque mens, quicquid conetur, omnes illas relationes neque amplecti neque capere possit, ad id facilè propendet ut credat relationes quas non percipit non existere, præcipuè cum ad tenuitatem, & limitationem suam, ut sæpe fit, non satis attendit. Itaque limitatio mentis sola infert secum erroris, ut ita dicam, capacitatem.

Attamen si homines, etiam in eo statu infirmitatis & corruptionis in quo nunc sunt, libertate suâ bene semper uterentur, nunquam fallerentur. Atque hanc ob causam omnis homo qui in errorem labitur culpandus est, ac meritò pœnas luit; ut enim errorem vitemus sufficit nos de iis tantùm judicare quæ videmus, atque integra nunquam ferre judicia nisi de iis rebus quas integras nos examinasse certò scimus, quód quidem homines possunt assequi. Sed malunt errori sese mancipare, quàm sese ad normam veritatis conformare; decidere volunt sine labore & examine. Quid mirum igitur est si in errores incidant innumeros, ac si incertissima sæpe ferant judicia?

IV. Non judicandum est nihil esse creatum præter corpora aut spiritus: Eumque

Homines, exempli gratiâ, nullas alias habent substantiæ ideas, quàm ideas mentis seu spiritûs, & corporis; hoc est, substantiæ cogitantis & substantiæ extensæ. Atque hinc se legitimè concludere arbitrantur quicquid existit esse corpus, vel spiritum. Nolim tamen asserere dari aliquam substantiam quæ nec sit corpus nec spiritus: Non debemus enim asserere res existere, cùm nullam illarum habemus cognitionem; Deus enim qui sua opera nos non celat, aliquam, ut videtur,

tur, earum rerum nobis dedisset ideam. Existimo tamen nihil de numero generum entium quæ Deus creavit, per ideas quas de illis habemus determinandum esse, cùm absolutè loquendo fieri possit ut Deo sint rationes nobis occultæ quibus ea nos celare velit: ut vel hæc posset sufficere quòd, nempe, cùm entia illa nullam ad nos habeant relationem, nobis satis inutile foret illa cognoscere: quemadmodum nobis non dedit oculos satis acutos ut possimus numerare dentes acari, quia inutile est ad conservationem, vitæ nostræ nos visu adeo perspicaci pollere.

esse spiritum eodem modo quo concipere solemus spiritus.

Sed quamvis præcipiti judicio non debeamus pronuntiare omnia entia esse vel spiritus, vel corpora, omnino absurdum censemus, Philosophos ad explicandos effectus naturales aliis uti ideis, quàm iis quæ pendent a cogitatione, & extensione; cùm revera illæ solæ sint ideæ distinctæ & speciales quas habeamus.

Nihil a ratione magis abhorret quàm imaginari innumera entia ex simplicibus ideis Logicis, illis innumeras tribuere proprietates, atque ita res quæ non intelliguntur velle explicare per alias res quæ non modò non concipiuntur, sed etiam quæ concipi nequeunt. Res perinde se habet ac de cæcis qui inter se de coloribus colloqui volentes ac de iis Theses propugnare, ad id uterentur definitionibus quas Philosophi solent tradere, ac de iis multas elicerent conclusiones: sicut enim cæci illi non possent habere sermones nisi ludicros & ridiculos de coloribus, quia eorum ideas distinctas non habentes de illis vellent ratiocinari ex ideis generalibus & e Logica petitis. Ita Philosophi non possunt solidè ratiocinari de effectibus naturæ, dum ad id utuntur duntaxat ideis generalibus & Logicis, actûs, potentiæ, entis, causæ, principii, formæ, qualitatis & aliorum similium. Omnino necesse est ut tantummodo nitantur ideis distinctis aut specialibus cogitationis, & extensionis, & ideis quas illæ includunt, quales sunt ideæ figuræ, motûs, &c. Sperandum enim non est naturam posse cognosci aliâ viâ quàm per considerationem idearum quas de illâ habemus; ac longè præstat nunquam meditari, quàm circa chimæras meditari.

Non est tamen asseverandum nihil existere præter spiritus, & corpora, h. e. entia quæ cogitent, & entia quæ sint extensa, quia in illâ asseveratione esset periculum erroris: Quamvis enim illa entia ad explicandam naturam sufficiant, ac possimus idcirco sine ullo erroris discrimine concludere res naturales, quarum aliquam habemus cognitionem, ab extensione & cogitatione pendere, fieri tamen potest, absolutè loquendo, ut alia quædam extent entia quorum nullam habeamus ideam, quorúmque nullos videamus effectus.

Homines igitur præcipiti feruntur judicio, dum statuunt ut axioma indubitatum, omnem substantiam esse corpus vel spiritum. Sed inde etiam præcipitem eliciunt conclusionem cùm solo rationis lumine colligunt Deum esse spiritum. Verum quidem est, cùm ad ipsius imagi-

nem & similitudinem simus conditi, & Scriptura sacra nos multis in locis doceat Deum esse spiritum, nos id credere debere, illúmque sic appellare, sed id ratio sola nos edocere nequit: Nobis tantùm dictat Deum esse infinitè perfectum, ipsúmque potiùs debere esse spiritum quàm corpus, cùm mens nostra sit perfectior corpore, sed nos non facit certiores illa ratio non dari entia perfectiora mentibus nostris; ac mentibus nostris longè magis superiora, quàm mentes sunt corporibus superiores.

Posito autem quod exstent ejusmodi entia, ut id extra omne dubium videtur constitutum, vel ex eo quòd Deus potuerit ea creare, manifestum est illa entia Deo longè similiora quàm nos. Ita eadem ratio evincit Deum potiùs habiturum esse illorum entium perfectiones quàm nostras, quæ ipsorum respectu nihil essent præter imperfectiones. Arbitrandum igitur non est præcipitanter, vocem spiritûs quâ utimur ad exprimendum id quod Deus est, & id quod sumus, esse vocem univocam quæ eadem aut planè similia significet. Deus est spiritus, cogitat, vult; verùm caveamus ne ipsum humanâ demum naturâ induamus; non cogitat, non vult, ut cogitamus, & volumus; Deus longè magis præstat mentibus creatis, quàm illæ corporibus præstant: ac Deus non tam vocari debet spiritus, ut positivè designetur id quod est, quàm ut significetur ipsum non esse corporeum. Ens est infinitè perfectum, id controverti nequit; Sed quemadmodum censendum non est cum Anthropomorphitis, ipsius figuram debere esse humanæ similem, utpote quæ omnium videatur perfectissima, etsi illum supponeremus corporeum, pariter neque censendum est spiritum Dei habere cogitationes humanas, ipsiúsque mentem nostræ similem esse, quia nihil mente nostrâ perfectius cognoscimus. Credendum potiùs est ipsum, quemadmodum in se includit perfectiones materiæ, cùm tamen non sit ens materiale, certum enim est materiam habere relationem ad aliquam perfectionem quæ in Deo est, spirituum etiam creatorum perfectiones complecti, cùm tamen non sit spiritus eodem modo quo spiritus solemus concipere; verum ipsius nomen est, ILLE QUI EST, JEHOVAH, hoc est, Ens illimitatum, omne ens, ens infinitum & universale.

CAPUT

CAPUT X.

Exempla quorundam errorum Physices in quos labuntur homines, quia ſupponunt res quæ naturâ ſuâ, qualitatibus, extenſione, duratione, & proportione differunt, eſſe ſimiles in hiſce omnibus.

CApite præcedenti vidimus homines præmaturum ferre judicium, dum ſtatuunt omnia entia duplicis duntaxat eſſe generis, nempe, ſpiritus & corpora. In ſequentibus demonſtrabimus ipſos ferre judicia non modò præcocia, verùm etiam falſiſſima, quæque numeri errorum innumerabilis ſunt principia, dum judicant entia non differre in ſuis relationibus nec in ſuis modis, quia nullam illarum differentiarum habent ideam.

Mentem humanam nihil aliud quàm rerum relationes inveſtigare conſtat; primò relationes quas cum ipſâ habere poſſunt res quas conſiderat, deinde relationes quas eæ res habent inter ſe invicem: Nam mens humana nihil aliud quærit quàm bonum ſuum, & veritatem; ut ſuum conſequatur bonum, ratione, guſtu, aut ſenſu accuratè inveſtigat, num res analogiam convenientiæ habeant cum ipſâ; ut veritatem adipiſcatur, inſpicit an res analogiam æqualitatis aut ſimilitudinis inter ſe invicem habeant, aut quænam præcisè ſit magnitudo æqualis ipſarum inæqualitati. Quemadmodum enim bonum non eſt bonum mentis, niſi quia ipſi competit; ita veritas non eſt veritas, niſi per analogiam æqualitatis, aut ſimilitudinis quæ deprehenditur inter duas vel plures res, ut inter unam ulnam & telam; verum enim eſt illam telam unâ ulnâ longam eſſe, quia datur mutua analogia inter ulnam & telam illam, ſive inter duas vel plures ideas ut inter binas ideas bis trium & ideam ſex, verum enim eſt bis tria eſſe ſex, quia datur æqualitas inter duas ideas bis trium & ideam numeri ſenarii: ſive denique inter ideas & res, cùm ideæ repræſentant id quod res ſunt; cùm enim dico Solem exiſtere, propoſitio mea vera eſt, quia ideæ quas habeo exiſtentiæ & ſolis repræſentant ſolem exiſtere, ac verè exiſtere. Omnis igitur actio & attentio mentis ad res objectas ad aliud non intenditur quàm ut deprehendat earum mutuas analogias, cùm rebus non præbeatur attentio niſi ut earum agnoſcatur veritas aut bonitas.

Sed, ut jam Capite præcedenti dictum eſt, attentio mentem magnopere fatigat, citò fatiſcit mens reſiſtendo impreſſioni ſenſuum quæ ipſam dimovet ab eo quod intuetur, ac versùs alia deflectit quæ ipſi, præ ingenti erga corpus amore, allubeſcunt. Valde finita eſt, ac ſic diffe-

differentias quæ intercedunt inter res quas examinat, utpote infinitas aut prope infinitas, non potest dignoscere. Mens igitur supponit similitudines fictitias, ubi non animadvertit differentias positivas & reales; quippe ideæ similitudinis ipsi sunt magis præsentes, magis familiares, magisque simplices quàm cæteræ. Manifestum enim est similitudinem, unicam duntaxat includere analogiam, ac unicam ideam sufficere ad judicandum mille res esse inter se similes; cùm contrà, ut quis judicet sine erroris periculo mille res inter se differre, necessariò habere debeat mille ideas differentes menti præsentes.

Homines igitur imaginantur res diversæ naturæ esse ejusdem naturæ; ac res omnes ejusdem speciei inter se invicem ferme non differre. Judicant inæqualia esse æqualia, instabilia esse stabilia, ac ea quæ sine ordine & proportione sunt esse optimè ordinata, ac accuratissimam servare proportionem. Uno verbo res naturâ, qualitate, duratione & proportione diversas similes esse in his omnibus rebus sæpissime ducunt. Sed hæc fusiùs & per aliquot exempla explicari merentur, quia hæc est innumerorum errorum causa.

Mens & corpus, substantia cogitans & substantia extensa, sunt duo genera entium toto cœlo diversa, ac penitus opposita: quod alteri competit alteri nequit competere; attamen plerique homines ad ideam quam habent cogitationis parum attendentes, ac corporibus perpetuò affecti, mentem & corpus tanquam unum idémque habuerunt: imaginati sunt similitudinem inter res adeo diversas. Voluerunt animam esse materialem, hoc est per totum corpus diffusam, ac instar corporis figuratam: menti tribuerunt quod soli corpori congruere potest.

Insuper homines voluptatem, dolorem, odores, sapores, &c. sentientes, ac corpus magis præsens habentes quàm mentem ipsam, hoc est, corpus facilè imaginantes, mentem verò imaginari non valentes; ipsi corpori facultates sentiendi, imaginandi, & aliquando etiam facultatem concipiendi, quæ menti soli possunt competere, tribuerunt. Sed exempla infrà subnexa erunt clariora.

Omnia corpora naturalia, ea etiam quæ ejusdem speciei esse dicuntur, a se invicem differre constat; aurum auro non esse prorsus simile, & guttam aquæ ab aliâ guttâ differre. De omnibus corporibus ejusdem speciei res non secus se habet quàm de faciebus: omnes facies habent binos oculos, nasum, os, &c. omnes sunt facies, & quidem facies humanæ; dici tamen potest hominum duas facies nunquam extitisse prorsus similes. Pariter unum auri fragmentum partes habet similes alii fragmento auri, & aquæ gutta alii guttæ sine dubio est valde similis: asseri tamen potest duas non posse dari omnino similes guttas, licèt ex eodem haurirentur flumine. Tamen Philosophi incogitanter supponunt similitudines essentiales inter corpora ejusdem speciei, aut similitudines quæ consistunt in indivisibili, nam essentiæ rerum consistunt in indivisibili, juxta falsam illorum opinionem.

Jam

Jam autem causa cur errorem adeo crassum admittant ex eo oritur, quòd res circa quas ampla conflare volumina non dubitant, accuratè examinare ne dignentur quidem. Quemadmodum enim perfectam non statuimus similitudinem inter facies, quia continuus eas conspicimus, ac quia habitus quem illas discernendi contraximus efficit ut minimas earum deprehendamus differentias; ita, si Philosophi naturam aliquâ cum attentione considerarent, non paucas haud dubiè comperirent causas diversitatum in ipsis etiam rebus quæ easdem in nobis excitant sensationes, quásque ideo ejusdem speciei appellamus, in iisque similitudines essentiales tam facilè non supponerent. Cæci ridiculi essent, si supponerent similitudinem essentialem inter facies quæ consisteret in indivisibili, quia illarum differentias clarè non percipiunt: Philosophi igitur tales similitudines in corporibus ejusdem speciei non debent supponere, quia per sensationes quas de illis habent nullas inter ea deprehendunt differentias.

Facilis illa propensio quâ ad supponendam similitudinem in rebus ferimur, nos eò etiam adducit ut credamus esse numerum determinatum differentiarum & formarum; illásque formas gradus admittere non posse. Existimamus omnia corpora inter se differre veluti per gradus; ac istos etiam gradus quasdam inter se servare proportiones: uno verbo de rebus materialibus judicamus ut de numeris.

Id ex eo oriri constat quòd absorbeatur mens in relationibus rerum quas commetiri non possumus, quales sunt infinitæ differentiæ quæ extant inter corpora naturalia, ac sese veluti sublevet cùm aliquam inter illas imaginatur similitudinem aut proportionem; quia tum plurima sibi repræsentat quàm facillimè. Námque, uti jam dictum est, unica sufficit idea ut multa inter se similia esse judicentur, multis vero opus est ideis, ut illa inter se differre judicentur. Exempli gratiâ, si quis teneat numerum Angelorum, atque unumquemque Angelum decem habere Archangelos se superiores, tum unicuique Archangelo decem esse thronos, ac sic deinceps servatâ eâdem proportione unius ad decem usque ad postremum Intelligentiarum ordinem; mens poterit scire, cùm lubuerit, numerum omnium illorum spirituum beatorum; ac de iis etiam uno intuitu, rem attentissimè expendendo, judicare, quod ipsi valde arridet. Nec alio fortè nixi fundamento nonnulli numerum spirituum cælestium assignarunt; ut etiam extitere Philosophi qui proportionem decuplam gravitatis & levitatis inter elementa statuerunt, ignem supponentes aëre decies esse leviorem, & sic de cæteris.

Quum mens differentias inter corpora propter diversas sensationes quas de ipsis habet, & alias speciales rationes, admittere cogitur, illas semper numero quàm potest paucissimas admittit. Hanc ob causam facilè sibi persuadet essentias rerum consistere in indivisibili, ipsásque, ut jam dictum est, numeris esse similes; quia tum ipsi unica sufficit idea ut sibi repræsentet omnia corpora quæ ejusdem speciei appellant.

Si, exempli gratiâ, cyathus aquæ in dolium vino plenum infundatur, Philosophi volunt essentiam vini semper eandem manere, aquâmque converti in vinum. Quemadmodum inter tria & quatuor non potest dari numerus, cùm vera unitas sit indivisibilis; sic necesse esse aquam converti in naturam & essentiam vini, aut vinum deperdere naturam suam; Quemadmodum omnes quaternarii numeri sunt prorsus similes, ita essentiam aquæ esse prorsus similem in omnibus aquis. Quemadmodum numerus ternarius differt essentialiter a numero binario, & easdem cum illo proprietates habere nequit; sic corpora diversæ speciei differre essentialiter, & tali modo ut nunquam habeant easdem proprietates quæ fluunt ab essentiâ; & alia similia. Si tamen homines veras rerum ideas aliquâ cum attentione considerarent, citò deprehenderent omnium corporum, cùm sint extensa, naturam & essentiam nihil habere similitudinis cum numeris, ipsámque non consistere in indivisibili.

Homines non modò supponunt identitatem, similitudinem aut proportionem in natura, numero, & differentiis essentialibus substantiarum, illam etiam identitatem, similitudinem, & proportionem supponunt in omnibus quæ percipiunt. Omnes penè homines judicant omnes stellas fixas cœlo adhærere tanquam fornici in æquali distantiâ a terrâ.

Astronomi diu defenderunt Planetas agi secundùm circulos perfectos; & permultos tales circulos finxerunt, ut concentricos, excentricos, epicyclos, deferentes, & æquantes ad explicanda phænomena suis præjudiciis adversa.

Hisce quidem novissimis sæculis peritiores, errore Priscorum castigato, credunt planetas describere ellipses motu suo. At verò si contendant ellipses illas esse regulares, ut ad id credendum naturâ ferimur, quia mens supponit regularitatem ubi nullam deprehendit anomaliam, in errorem labuntur eò ineluctabiliorem, quòd observationes quæ circa cursum planetarum possunt fieri accuratæ satis esse nequeant ad ostendendam motuum illorum planetarum anomaliam. Sola Physica illum errorem emendare potest; illa enim anomalia multò minùs conspicua est eâ quæ deprehenditur in systemate circulorum perfectorum.

Porro aliquid satis speciale circa distantiam & motum Planetarum contigit. Cùm enim Astronomi nullam in iis deprehendere possent proportionem Arithmeticam aut Geometricam, manifestò repugnantibus observationibus, nonnulli imaginati sunt illos planetas saltem servare in suis distantiis & motibus quandam proportionem, quam Harmonicam vocaverunt. Hinc factum est ut Astronomus quidam hujus sæculi, in suo *Almagesto novo* sectionem quæ habet pro titulo *de systemate mundi harmonico*, per hæc verba inceperit, *Nemo est paulo eruditior in Astronomicis, qui cœlorum ordinem contemplatus non agnoscat harmoniam quandam in planetarum intervallis & motibus.* Non ideo tamen Author ille

Riccioli 2. Volum.

in

in eâ est sententiâ : Nam observationes jam factæ ipsi satis ostenderunt ineptiam istius harmoniæ imaginariæ, quæ tamen ampla fuit admirationis materia multis Authoribus antiquis & recentibus, quorum R. P. Riccioli refert & confutat opiniones; vulgò etiam Pythagoræ ipsiúsque Sectatoribus tribuitur credidisse cœlos motibus suis ordinatis miram quandam producere symphoniam, quam homines præ consuetudine non exaudiunt : quemadmodum qui prope Nili Cataractas habitant, aquarum decidentium sonitum non audiunt. Verùm specialem illam opinionem proportionis harmonicæ intervallorum & motuum Planetarum eo tantùm fine affero, ut ostendam mentem gaudere proportionibus, ac eas sæpe imaginari ubi actu non sunt.

Mens uniformitatem etiam in rerum duratione supponit, ipsásque mutationi, & instabilitati obnoxias non esse arbitratur, cùm ad aliud ferendum judicium sensuum testimonio non adigitur.

Omnia materialia, utpote extensa, sunt divisibilia, ac proinde corruptibilia: Qui ad corporum naturam tantillum attendunt illa esse corruptibilia facilè agnoscunt : Non pauci tamen fuêre Philosophi qui cœlos licèt materiales esse tamen incorruptibiles arbitrarentur.

Cœli a nobis sunt remotiores quàm ut omnes quæ in illis fiunt deprehendere possimus mutationes; ac rarum est in iis tantas unquam fieri ut possint e terrâ videri. Id innumeris satis fuit ut crederent cœlos esse revera incorruptibiles. Quódque ipsos in illâ confirmavi opinione, est illud præjudicium quo corruptionem quæ contingit corporibus sublunaribus qualitatum contrarietati tribuunt. Cùm enim in cœlum nunquam ascenderint exploraturi quid ibi agatur, pro comperto etiam non habuerunt illam qualitatum contrarietatem in eo occurrere ; quod illos eò adduxit ut crederent illam contrarietatem in cœlo revera non occurrere : collegerunt itaque cœlos corruptionis immunes esse, quia id quod, juxta ipsorum opinionem, omnia corpora terrestria corrumpit, in corporibus cœlestibus non occurrit.

Illud ratiocinium omni soliditate carere manifestum est : Non video enim, cur alia non possit dari causa corruptionis præter illam qualitatum contrarietatem quam fingunt: aut quo freti fundamento nullum in cœlis calorem, nullum frigus, nullam siccitatem, nullam humiditatem dari, solémque calidum, saturnum verò frigidum non esse asserant.

Non est omnino absurdum dicere lapides durissimos, vitrum & alia corpora non corrumpi, cùm diu in eodem statu perstare observentur, cumque sat nobis sint propinqua ut eorum deprehenderemus mutationes, si quæ in iis fierent: sed in ea a cœlis distantiâ in quâ versamur, prorsus absurdum est concludere illos non corrumpi, quia in ipsis qualitates contrariæ non deprehenduntur, & quia ipsos corrumpi non percipimus. Attamen non modò asserunt ipsos non corrumpi, sed præterea ipsos inalterabiles, & incorruptibiles esse defendunt ; & parum abest quin Peripatetici dicant corpora cœlestia totidem esse numina, ut id olim

 credi-

credidit Aristoteles ipsorum Magister.

Pulchritudo universi in partium incorruptibilitate sita non est, sed potiùs in ipsarum varietate: Ac ingens illud opus tam admirabile non esset sine illâ rerum vicissitudine quæ in ipso deprehenditur. Materia infinitè extensa, sine motu, ac proinde sine formâ & corruptione posset quidem infinitam Authoris potentiam patefacere, ipsius verò sapientiæ nullam daret ideam. Hanc ob causam omnia corporea sunt corruptibilia, nullúmque exstat corpus cui aliqua non obveniat mutatio, quæ ipsum, tempore cedente, alterat & corrumpit. Immo Deus in ipsis lapidum, & vitri visceribus animalia omnibus hominum operibus perfectiora & admirabiliora format. Corpora illa, licèt durissima, & siccissima corrumpuntur tamen per temporis successionem: Aër & Sol quibus exponuntur aliquas ex illorum partibus mutant, & reperiuntur vermes, qui illis partibus vescantur, experientiâ teste.

Ephemerid. Doctorum 9. Augusti 1666.

Nullum aliud est discrimen inter illa corpora durissima siccissimáque & alia corpora, nisi quòd illa constent partibus crassissimis & solidissimis, atque ideo minùs idoneis ut agitentur & a se invicem separentur motu partium quæ in illas illidunt, unde fit ut incorruptibilia habeantur illa corpora: Quamvis talia non sint naturâ suâ, ut id tempus, experientia, & ratio satis evincunt.

Cœli verò, ac præcipuè Sol, constant ex materiâ fluidissimâ & subtilissimâ; ac tantùm abest ut sit sine calore & incorruptibilis, secundum Aristotelicorum sententiam, ut sit contrà omnium corporum calidissimum, ac mutationi maximè obnoxium. Immo ipse omnia calefacit, agitat, & mutat. Ipse actione suâ, quæ ab ipsius calore seu motu partium non differt, quicquid in tempestatum mutationibus novi conspicimus producit. Hæc ratio demonstrat: si quis tamen rationi reluctari sustineat, experientiæ saltem cedat. Cùm enim in Sole, telescopiorum ope, derectæ fuerint maculæ terram magnitudine suâ æquantes, quæ in eo sese formarunt ac brevi evanuerunt; non est quòd quisquam inposterum neget solem mutationi multò magis obnoxium esse quàm terram hàncce quam incolimus.

Omnia igitur corpora perpetuo agitantur motu; inprimis fluidissima, qualia sunt ignis, aër, & aqua, deinde corporum viventium partes ut caro & ipsa ossa, ac denique durissima etiam corpora; Nec mens quandam in rebus immutabilitatis speciem ex eo supponere debet, quòd in iis nullam deprehendat corruptionem mutationémve; Ex eo enim quòd nulla in aliquá re percipitur differentia non sequitur rem illam semper sibi similem esse; nec ex eo quod rerum non habemus ideam aut cognitionem, sequitur res illas non existere.

CAPUT

CAPUT XI.

Exempla nonnullorum errorum circa Ethicam ab eodem principio pendentium.

FAcilis illa propensio quâ fertur mens ad imaginandas & supponendas similitudines ubicunque manifestas non agnoscit differentias; plerosque in errores circa Ethicam longè perniciosiores injicit. Adsunt istorum quædam exempla.

Gallus in Anglum aut in Italum fortè fortunâ incidit. Jam verò extraneus ille suam habet peculiarem indolem. Ingenio forsan est delicato, aut, si mavis, feroci & incommodo. Continuò Gallus eò adducetur ut omnes Anglos seu omnes Italos ejusdem ac illum ingenii esse judicet. Illos omnes in genere laudabit aut vituperabit: Ac si in alium fortè adhuc incidat, præjudicabit statim hunc illi esse similem quem antea viderat, ac sic præoccupatus, erga eum aliquo sive amoris sive odii motu impercepto afficietur. Uno verbo de singulis ejusdem gentis hominibus idem feret judicium, egregio illo adductus argumento, quòd unum aut plures viderit qui hujus aut illius essent indolis sive ingenii: Quia nescius an cæteri ab illis quos vidit differant, omnes prorsus similes judicat.

Religiosus quispiam alicujus Ordinis deliquit; id sufficit ut plerique omnes istius Ordinis Religiosos indiscriminatim damnent. Eadem omnibus vestis est, eodémque appellantur nomine, hac in re inter se similes sunt, id sufficit ut vulgus hominum eos in omnibus prorsus similes judicet. Similes existimantur, quia cùm intima cordis ipsorum non possint penetrari, non potest positivè judicari an inter se differant.

Sycophantæ qui nihil non movent ut possint eorum quos oderunt famæ malam inurere notam, hoc plerumque utuntur præjudicio, quod ipsis ex voto semper cedere experientiâ comprobatur. Ac revera vulgi captui est maximè accommodatum: Difficile enim non est in Societatibus numerosis, quantumvis sanctæ sint, quosdam reperire delinquentes seu in moribus, seu in doctrinâ: si quidem in ipsâ Apostolorum Societate, cujus ipse Christus erat caput, fur, proditor, hypocrita, uno verbo Judas repertus fuit.

Judæi sanè iniqui prorsus fuissent, si de sanctissimâ omnium quæ unquam fuerunt Societate sinistrè judicassent, propter avaritiam & nequitiam Judæ, ac si illos omnes intra se damnassent, quòd scelestum illum tolerarent, quódque ipse Jesus-Christus in illum non animadverteret, quamvis illius crimina ipsum non laterent.

Rationi igitur & charitati manifestò repugnat existimare totam societatem erroris alicujus esse participem, quia quædam fuêre membra istius societatis quæ in illum inciderunt errorem; immo licèt ipsa societatis capita illum errorem dissimularent aut etiam foverent, iniquè tamen idem de totâ societate ferretur judicium. Cùm singula membra errorem, aut culpam alicujus e fratribus tutari satagunt tum quidem istius erroris conscia meritò habetur tota societas: sed id fere nunquam accidit. Fieri enim nequit, humano more loquendo, ut singuli ejusdem societatis homines idem planè sentiant.

Desuescant igitur homines ab ejusmodi conclusionibus a singularibus ad generalia; verùm non possunt de iis duntaxat judicare quæ vident; extra modum omnia ferunt. Religiosus quidam alicujus Ordinis est vir clarus, vir frugi; ergo omnes istius Ordinis Religiosi sunt viri magni, & viri probi. Pariter, quidam Religiosus istius Ordinis habet doctrinam heterodoxam, ergo totus Ordo est corruptus, ac ejus heterodoxias conscius. Sed hæc ultima judicia prioribus sunt longè pejora, quia de proximo bene semper judicandum est, & quia ea est humana malignitas, ut sinistra judicia, ac sermones adversùs alicujus famam habiti, longè magis arrideant, & altiùs menti imprimantur quàm judicia, & sermones quæ in ipsius laudem habentur.

Cùm mundanus aliquis affectibus suis addictus opinioni suæ mordicus adhærescit, ac sese per incompositos turbati animi motus illam opinionem meritò defendere arbitratur, tum jure pervicax habetur, ac ipse sedato animi impetu suam non diffitetur pervicaciam. Pariter quum vir aliquis pietate gravis, eorum quæ dicit intus convictus, quique Religionis veritatem, ac rerum humanarum vanitatem penitus agnovit, præviis hisce ductus luminibus adversùs vitam aliorum immoderatam insurgere, ac in illos acriter & cum zelo animadvertere vult, tum homines profani judicant illum esse pertinacem, & sic omnes pietatis studiosos pertinaces esse ducunt.

Immo viros probos profanis & improbis longè pertinaciores esse autumant: quia cùm hi suas opiniones duntaxat tutentur juxta varias sanguinis, & affectuum agitationes, diu in illis nequeunt perstare; quin sententiam mutant seu resipiscunt, ubi sanguis deferbuit: viros pios contrà tenaces propositi nihil potest quatere; quia nituntur fundamentis immotis, quæ ab inconstantiâ sanguinis in venis circulantis non dependent.

Hæc est igitur causa cur vulgus viros pios pertinaces judicet, æquè ac homines nequam: Quia, scilicet, viri probi veritatis & virtutis sunt vindices acerrimi, ut improbi vitii & mendacii sunt impigri assertores: utrique eodem penè modo loquuntur ut suis patrocinentur sententiis; in hoc similes sunt, quamvis reapse differant. Sed hæc similitudo sufficit ut vulgus quod rationum pondus & differentiam

non

non examinat, ipsos in omnibus esse similes judicet, quia inter se similes sunt quoad modum illum externum, de quo cuncti possunt judicare.

Viri pii igitur non sunt pertinaces, sunt solùm firmi, ut ipsos esse par est; vitiosi verò, & profani semper habebuntur pervicaces, licèt per unicam tantùm horam in suâ perstarent sententiâ: Ii enim duntaxat sunt pervicaces qui malam defendunt sententiam, licèt illam per brevissimum tempus defendant.

Res eodem modo se habet de Philosophis nonnullis, qui chimæricas defendunt opiniones, a quibus postea, agnitâ ipsarum falsitate, desistunt. Volunt illi alios qui veritates indubitatas tutantur, quarúmque certitudinem evidenter vident, eas tamen ut meras opiniones deserere; ut ipsi eas deseruere quibus incautam dederant fidem. Quia verò ipsis cum veritatis detrimento obsecundare difficile est, ac amor quem veritas naturâ suâ sibi conciliat apud ipsius studiosos, eos fert ad ipsam strenuè propugnandam, tum Philosophi illi continuò judicant veritatis vindices esse pertinaces.

Isti homines suas chimæras immeritò tuebantur; at alii veritatem acriter & fortiter jure propugnant: ratio suam tuendi sententiam in utrisque eadem est; at res ipsæ longè differunt. Illa verò sententiarum differentia quæ inter utrosque intercedit efficit ut alii sint firmi & tenaces, alii verò pertinaces.

CONCLUDUNTUR TRES PRIMI LIBRI.

AB istius operis initio, in mente, utut simplici & indivisibili, duas veluti distinxi partes. Alteram merè passivam, alteram verò passivam & activam simul; Prior est mens, seu intellectus, posterior est voluntas. Menti tribui tres facultates, quia modificationes & ideas suas ab Authore Naturæ trifariam accipit. Illam nuncupavi sensum, cùm recipit a Deo ideas confusas cum sensationibus, hoc est, cum ideis sensibilibus natis occasione quorundam motuum qui excitantur in organis sensuum ex præsentiâ rerum objectarum. Illam vocavi imaginationem & memoriam, quum a Deo recipit ideas confusas seu commixtas cum imaginibus, quæ efficiunt speciem quandam sensationum debilium & languidarum, quas mens non excipit nisi per quædam vestigia quæ imprimuntur, aut quæ antea impressâ excitantur denuo in cerebro cursu spirituum animalium. Illam denique appellavi mentem puram, seu intellectum purum, quum recipit a Deo ideas puras veritatis, sine ullâ sensationum & imaginum admixtione; non per conjunctionem quam habet cum corpore, sed per eam quam habet cum Verbo ac Sapientiâ Dei; non quia est in mundo materiali & sensibili, sed quia subsistit in mundo immateriali & intelligibili; non ad cognoscenda mutabilia & quæ idonea sunt ad conservationem vitæ corpo-

corporeæ, ſed ad penetrandas veritates immutabiles quæ in nobis vitam ſpiritualem conſervant.

Primo & Secundo Libro oſtendi ſenſus noſtros & imaginationem nobis eſſe admodum utiles ad cognoſcendas relationes quæ corpora externa habent cum noſtro; omnes ideas quas mens recipit operâ corporis eſſe propter corpus & in ipſius uſum; nullam veritatem, quæcunque tandem illa ſit, poſſe unquam evidenter retegi per ideas ſenſuum & imaginationis; illas ideas confuſas ad id tantùm conferre ut nos corpori noſtro, & per corpus omnibus ſenſibilibus alligent; ac illis ideis ſenſibilibus eſſe diffidendum, ſi errorem vitare velimus. Pari ratione concludo non poſſe moraliter fieri ut per puras mentis ideas cognoſcantur relationes quas corpora habent cum noſtro; ex his ideis puris non eſſe ratiocinandum ut ſciamus an pomum, lapis aut quodlibet aliud ſint edulia, ſed ea potius eſſe deguſtanda: & quamvis mente noſtrâ poſſimus uti ad cognoſcendas confusè relationes corporum externorum cum noſtro, tutius tamen ſemper eſſe uti ſenſibus: adhuc unum exemplum hîc ſubnecto. Res enim adeo eſſentiales & neceſſariæ non poſſunt nimis inculcari.

Volo, exempli gratiâ, examinare an mihi ſit melius juſtum eſſe, an divitem. Si oculos corporeos aperio, juſtitia mihi videtur chimæra; nullas in eâ deprehendo illecebras. Video juſtos miſeros, derelictos, afflictos, omni orbatos patrocinio & ſolamine; qui enim ipſos ſolatur & protegit oculis meis conſpicuus non eſt. Uno verbo, non video quorſum tandem evadant juſtitia & virtus. Verùm ſi oculis apertis divitias contemplor, illarum fulgor oculos meos ſtatim ferit, & perſtringit. Potentia, Magnitudo, voluptates, & omnia bona ſenſibilia comitantur divitias; nec poſſum dubitare quin divitiæ ad conſequendam felicitatem ſint prorſus neceſſariæ. Pariter ſi auribus utar, audio omnes homines magni facere divitias: omnia ipſorum ſtudia ad illas comparandas converti; ac divites ab omnibus laudari & coli: hic ſenſus igitur ut & cæteri mihi dicunt eum qui beatus eſſe vult divitem eſſe oportere. Quod ſi clauſis oculis & auribus imaginationem conſulam, illa perpetuò eadem quæ oculi viderint & legerint, quæque aures audiverint in divitiarum gratiam mihi repræſentabit. Immo imaginatio eadem illa mihi repræſentabit longè aliter ac ſenſus; quippe imaginatio ſemper auget ideas rerum quæ ad corpus, & ad ea omnia quæ nobis arrident, relationem habent. Si igitur ipſi memet permittam; illa me illico in ſuperbum palatium iis ſimile, quæ Poëtæ & fabularum ſcriptores tam magnificè ſolent deſcribere, intromittet; ibi tot admiranda, a quibus deſcribendis hîc ſuperſedeo, mihi ſeſe conſpicienda præbebunt, ut facilè convincar Mammonam divitiarum Deum qui in hoc palatio regnat ſolum eſſe qui poſſit me beatum efficere; hæc ſunt quæ corpus meum poteſt mihi perſuadere; nam propter ſe & in ſui gratiam duntaxat loquitur; ac

ac ut ipſius bono conſulatur, neceſſe eſt imaginationem magnificæ & fulgenti divitiarum ſpeciei cedere.

Verùm enim verò ſi attendam poſtea corpus infra mentem longè jacere; illúdque huic non poſſe dominari; mentem a corpore non poſſe erudiri, nec ullum ab illo accipere lumen; ſi, inquam, his ſeriò ponderatis, memet intra me ipſum colligam, atque interrogem; ſeu potiùs, cùm ego non ſim mihi ipſi magiſter, nec lumen ſi ad Deum accedam, atque ſenſibus & affectibus ad ſilentium adactis, ab ipſo quæram an divitias virtuti, an virtutem divitiis debeam anteponere: tum reſponſum accipiam clarum & diſtinctum de iis quæ mihi ſunt facienda; reſponſum æternum, ſemper datum, & ad finem uſque dandum; reſponſum quod hîc exponere foret inutile, quippe quod omnibus ſit notum æquè iis qui hæc legunt, ac iis qui non legunt; illud enim reſponſum nec eſt Græcum nec Latinum, nec Gallicum nec Germanicum, ab omnibus gentibus poteſt concipi: reſponſum denique quod pauperes in ipsâ paupertate ſolatur, quódque divites angit in ipsâ divitiarum copiâ. Illud, inquam, reſponſum audiam, illiúſque veritatem intus agnoſcam. Imaginationis phantaſmata & ſenſuum hallucinationes ridebo. Homo internus & ſpiritualis in me latens hominem animalem & terreſtrem quem gero irridebit. Novus denique homo creſcet, vetus delebitur, dummodo ſemper auſcultem illius voci qui me tam clarè in uno pectore alloquitur, quique, ut ſeſe infirmitati ac ægritudini meæ accommodaret, ſenſibilem ſe effecit; útque vitam mihi largiretur per id ipſum quod morti me tradiderat, me adhuc alloquitur modo efficaciſſimo vividiſſimo, & perquàm familiari, hoc eſt, prædicatione Evangelii. Si ipſum de omnibus quæſtionibus Metaphyſicis, naturalibus, & puræ Philoſophiæ non ſecus ac de iis quæ mores ſpectant, interrogem, Magiſtrum ſemper habebo fidelem, a quo nunquam decipiar. Non modò Chriſtianus erô, verùm etiam Philoſophus, ritè cogitabo, & res bonas amabo. Uno verbo illam inſiſtam viam quâ poſſim omnem aſſequi perfectionem quam poſſum conſequi & per gratiam, & per naturam.

Ex iis ergo hæc ſequuntur; nempe, ut quàm optimè fieri poteſt utamur facultatibus mentis noſtræ, ſenſibus, imaginatione, & intellectus; illas non niſi iis rebus ad quas fuerunt deſtinatæ & nobis conceſſæ applicare debemus. Senſationes & imaginationes noſtræ ab ideis puris ſedulò ſunt diſtinguendæ; ac judicandum ex ſenſationibus & imaginationibus noſtris de relationibus quæ corpora externa habent cum noſtro; nec iis utendum ad ediſcendas veritates quas ſemper confundunt: ideis verò puris intellectûs utendum ad detegendas veritates, iis miſſis, cùm agitur de relationibus quæ corpora externa habent cum noſtro; quia illæ ideæ nunquam habent ſatis extenſionis ut eas relationes nobis adæquatè repræſentent.

Fieri nequit ut homines omnes figuras, omnéſque motus particula-

rum ipſorum corporis & ſanguinis, & particularum alicujus fructû in certo alicujus morbi tempore ita cognoſcant, ut percipiant quandam eſſe relationem convenientiæ inter illum fructum & ipſorum corpus, útque tutò poſſint ſperare ſanationem, ſi illo fructu utantur. Soli itaque ſenſus noſtri utiliores ſunt ad conſervationem valetudinis noſtræ quàm omnes leges medicinæ experimentalis, ac medicina experimentalis tutior eſt medicinâ theoreticâ. Sed Medicina theoretica quæ multùm experientiæ & plus adhuc ſenſibus defert, eſt omnium optima; quia hæc omnia ſunt ſimul conjungenda.

Vide illuſtrationes.

In omnibus igitur ratione ſuâ uti poſſunt homines; atque hoc ratio ſenſibus & imaginationi antecellit, quòd illa ad ſenſibilia limitentur, hæc verò ad omnia extendatur. Illâ tamen utendum eſt cum temperamento. Quamvis enim ratio ſit præcipua pars noſtri, ſæpe tamen contingit ut ipſam liberiùs adhibendo fallamur; quia non poteſt diu agere indefeſſa; hoc eſt, res non poteſt ſatis cognoſcere ut de iis judicet; & nihilo ſeciùs judicare vult.

DE

D E

INQUISITIONE VERITATIS.

LIBER QUARTUS.

DE INCLINATIONIBUS

SEU MOTIBUS NATURALIBUS MENTIS.

CAPUT PRIMUM.

I. Spiritus debent habere inclinationes quemadmodum corpora habent motus. II. Deus nullum dat motum spiritibus nisi propter se. III. Spiritus non feruntur versùs bona specialia nisi per motum quo versùs bonum in genere feruntur. IV. Origo præcipuarum inclinationum naturalium in quas dividetur quartus hic Liber.

HAUD opus foret agere de inclinationibus naturalibus, ut hoc quarto Libro sumus acturi, neque de affectibus, ut id sequenti Libro faciendum nobis proponimus, ad retegendas causas errorum humanorum, nisi intellectus penderet a voluntate in rerum objectarum perceptione; sed quia ab illâ dirigitur, determinatur, & applicatur ad certas res objectas potiùs quàm ad alias; illius voluntatis inclinationes

cognoſcere neceſſe eſt, ut errorum noſtrorum cauſas penitus deprehendere poſſimus.

I.

Mentes debent habere inclinationes quemadmodum corpora habent motus.

Si Deus condendo hunc mundum materiam infinitè extenſam, nullo ipſi impreſſo motu, produxiſſet, omnia corpora inter ſe non differrent. Totus iſte mundus adſpectabilis nihil etiamnum eſſet præter molem materiæ aut extenſionis, quæ Authoris ipſius magnitudinem & potentiam poſſet quidem patefacere; ſed non eſſet illa formarum ſucceſſio & corporum varietas quæ totam efficit iſtius univerſi pulchritudinem, quæque omnes mentes creatas in ſapientiæ infinitæ illius qui hæc omnia regit admirationem rapit.

Jam autem inclinationes ſpirituum idem mihi videntur eſſe mundo ſpirituali, quod motus eſt mundo materiali; nec certè, ſi omnes ſpiritus ſeu mentes eſſent ſine inclinationibus, aut ſi nihil unquam vellent, ea obſervaretur in ordine rerum ſpiritualium varietas, quæ non modò ſapientiæ Dei altitudinem, ut varietas quæ deprehenditur in ordine rerum materialium; verùm etiam ipſius miſericordiam, juſtitiam, bonitatem, & omnia in genere attributa præbet admiranda. Varietas inclinationum efficit in ſpiritibus idem ferme quod varietas motuum in corporibus, & inclinationes ſpirituum, ac motus corporum unà totam conſtituunt pulchritudinem rerum creatarum. Omnes itaque ſpiritus debent habere aliquas inclinationes ut omnia opera habent varios motus. Sed quas debeant habere inclinationes ſcrutemur.

Si natura noſtra non eſſet corrupta, non opus haberemus quærere, ut ſumus quæſituri, quænam debeant eſſe inclinationes naturales ſpirituum creatorum; ad id cognoſcendum noſmet ipſos conſulere ſufficeret, ac ſenſu interno, quem de iis quæ in nobis aguntur habemus, edoceremur quænam inclinationes nos deceant. Sed, quia per fidem ſcimus naturæ ordinem peccato everſum fuiſſe, ac ratio ipſa nos docet inclinationes noſtras eſſe inordinatas, ut clariùs infrà videbitur, aliâ ratione procedere tenemur. Cùm tutò non poſſimus fidere iis quæ ſentimus res ratione ſubilimiori nos explicare oportet; Verùm illa ratio parum ſolida haud dubiè videbitur iis qui nihil, quàm quod ſenſibile eſt, magni faciunt.

II.

Deus alium non habet finem præcipuum actionum ſuarum quàm ſeipſum, nec dat ſpiritibus motum niſi propter ſe.

Extra omne dubium poſitum eſt Deum non poſſe alium habere finem præcipuum operationum ſuarum quàm ſeipſum, illúmque poſſe habere multos fines minùs præcipuos, qui omnes tendunt ad conſervationem eorum quæ creavit. Non poteſt alium habere finem præcipuum a ſe ipſo diverſum, quia non poteſt errare, aut ultimum finem ſuum conſtituere in entibus quæ omnia in ſe non includunt bona. Sed finem habere poteſt minùs præcipuum, putà conſervationem rerum creatarum, cùm enim omnia entia bonitatem ipſius participent, neceſſariò bona ſunt, imo optima, juxta ſcripturam *valde bona*, Deus itaque illa amat, immo ipſius amore conſervantur, nam omnia duntaxat ſubſiſtunt, quia Deus illa amat. *Diligis omnia quæ ſunt*, inquit ſapiens,

piens, *& nihil odisti eorum quæ fecisti; nec enim odiens aliquid fecisti & constituisti. Quomodo autem posset aliquid permanere nisi tu voluisses, aut quod a te vocatum non esset conservaretur.* Revera quomodo concipi potest ut res quæ enti infinitè perfecto & omnipotenti non placent possint subsistere, cùm omnia subsistant duntaxat per ipsius voluntatem? Deus igitur vult gloriam suam ut finem præcipuum, vult etiam rerum a se creatarum conservationem, sed ad sui gloriam.

Cùm inclinationes naturales spirituum sint haud dubiè perpetuæ impressiones voluntatis illius qui illos creavit spiritus, quíque illos conservat; necessarium mihi videtur ut inclinationes illæ sint omnino similes inclinationibus ipsorum creatoris & conservatoris. Nullum igitur naturaliter possunt alium habere finem præcipuum & primarium quàm ipsius gloriam, nec alium finem subalternum præter propriam & aliorum conservationem, sed semper relatè ad eum qui ipsis dat existentiam. Etenim extra omnem dubitationis aleam positum mihi videtur Deum, cùm non possit velle ut voluntates quas creat minus bonum majori præferant, hoc est, ut majori complectantur amore quod minori, quàm quod majori amore dignum est, non posse ullam rem creare quin eam statim ad se convertat, quin illam jubeat ipsum ante omnia amare, quamvis illam possit creare liberam, & cum potestate sese ab ipso sejungendi & deflectendi.

III. Spiritus non feruntur versùs bona specialia nisi per motum quo versus bonum in genere feruntur.

Sicut in Deo propriè unicus duntaxat amor est, nempe amor sui ipsius; ac Deus nihil potest amare nisi per illum amorem, cùm nihil possit amare, nisi cum relatione ad se ipsum; ita Deus in nobis unicum duntaxat imprimit amorem, nempe amorem boni in genere; nec quicquam possumus amare nisi per amorem illum, cum nihil possimus amare quod non sit, aut saltem, quod non appareat bonum. Amor boni in genere est principium omnium amorum nostrorum specialium, quia revera amor ille nihil aliud est quàm ipsa voluntas nostra: námque, ut suprà dictum est, voluntas hominis nihil aliud est quàm impressio perpetua Authoris Naturæ, quæ mentem humanam fert versùs bonum in genere. Nec certè existimandum est facultatem seu potestatem illam amandi quâ præditi sumus a nobis oriri aut dependere. Sola potestas perperam amandi, seu potiùs bene adamandi res malas pendet a nobis; quippe, cùm simus liberi, possumus determinare, ac revera determinamus versùs bona specialia, ac ideo versùs falsa bona, legitimum amorem quem Deus nobis indesinenter imprimit, quamdiu nos conservare pergit.

Verùm non modò voluntas nostra, seu amor noster versùs bonum in genere a Deo oritur, ipsæ etiam inclinationes nostræ versùs bona quædam specialia, quæ omnibus hominibus communes sunt, quamvis in omnibus non æqualiter fortes, ut inclinatio nostra ad conserva-

tionem nostrî, & eorum quibus naturâ conjuncti sumus; illæ, inquam, inclinationes sunt etiam impressiones voluntatis Dei in nos. Hîc enim nomine inclinationis naturalis indiscriminatim appello omnes impressiones Authoris Naturæ, quæ communes sunt omnibus spiritibus. Modò dixi Deum res a se creatas amare, illásque per ipsius amorem existere & conservari; Deus itaque indesinenter imprimendo in nobis amorem ipsius amori similem, cùm ipsius voluntas efficiat & dirigat nostram, nobis dat etiam omnes illas inclinationes naturales quæ non pendent ab optione nostrâ, quibúsque necessariò ferimur ad conservationem nostrî, & eorum quibuscum vivimus.

IV. Origo præcipuarum inclinationum naturalium in quas dividetur quartus hic liber.

Quamvis enim peccatum omnia corruperit, omnia tamen non destruxit. Licèt inclinationes nostræ naturales Deum non semper pro fine suo habeant per liberam voluntatis nostræ electionem, habent tamen semper Deum pro fine per institutionem naturæ; Deus enim qui eas in nobis producit & conservat, eas tantum producit & conservat propter se. Omnes peccatores tendunt versùs Deum impressione quam a Deo accipiunt, quamvis ab ipso recedant errore & aberratione mentis suæ. Amant quidem bene, nemo enim unquam potest malè amare, cùm ipse Deus sit qui efficiat ut ament, sed amant res malas, & ideo tantum malas, quia Deus, qui ipsis peccatoribus dat potestatem amandi, eos vetat illas res amare, quia ex quo peccatum irrepsit, res illæ divertunt homines ab ipsius amore. Quippe homines, res ipsas creatas in ipsis excitare voluptatem quam illarum occasione sentiunt arbitrantes, in corpora cum furore ruunt; & hoc pacto in totalem Dei, oblivionem delabuntur, quia sub ipsorum oculos non cadit.

Easdem igitur hodie adhuc habemus inclinationes naturales, seu easdem impressiones authoris naturæ quas habebat Adam antequam peccaret. Immo habemus easdem inclinationes quas beati in cœlo; Deus enim nullas creat & conservat res creatas rationales quin ipsis impertiatur amorem suo similem. Seipsum amat, nos amat; Omnes amat res creatas; Nullas igitur creat mentes quas non ferat ad ipsum amandum, ad seipsas amandas & ad amandas omnes res creatas.

Sed quia omnes inclinationes nostræ nihil aliud sunt quàm impressiones authoris naturæ quibus ad ipsum & omnia propter ipsum amandum ferimur, illæ inclinationes non possunt esse legitimæ nisi quatenus Deum amamus totis viribus nostris, & omnia propter Deum, liberâ voluntatis nostræ electione. Non possumus enim sine injuriâ abuti amore quem Deus erga se nobis impertitur, amando scilicet per illum amorem, seu per illum motum generalem amoris, aliud quàm ipsum, & sine relatione ad ipsum.

Jam itaque cognoscimus non modò quænam sint nostræ inclinationes naturales; sed etiam quænam illæ debeant esse ut sint bene ordi-

ordinatæ, & secundum institutionem ipsarum authoris. Omnis inordinatio inclinationum nostrarum in eo duntaxat consistit quòd statuamus ultimum nostrum finem in nobis ipsis, quódque, cùm deberemus omnia referre ad Deum, omnia ad nos referamus. Primò igitur habemus inclinationem versùs bonum in genere, quæ est principium omnium inclinationum nostrarum, omnium affectuum nostrorum, ac omnium amorum liberorum voluntatis nostræ.

2°. Habemus inclinationem ad conservationem nostrî, seu felicitatis nostræ.

3°. Cuncti habemus inclinationem versùs cæteras res creatas, quum utiles sunt vel nobis ipsis, vel iis quos amamus. Multas adhuc alias habemus inclinationes peculiares quæ ab his pendent; sed de illis alibi forsan agetur. Hoc quarto libro errores inclinationum nostrarum ad hæc tria capita, ad inclinationem nostram versùs bonum in genere, ad amorem nostrî seu ad philautiam, & ad amorem proximi referre duntaxat propositum est.

CAPUT II.

I. Inclinatio versùs bonum in genere est principium inquietudinis Voluntatis nostræ. II. Et ideo negligentiæ nostræ & ignorantiæ. III. Primum exemplum; Ethica plerisque hominibus parum nota. IV. Secundum exemplum; Immortalitas animæ à nonnullis impugnatur. V. Ignorantiam nostram esse maximam circa res abstractas, aut quæ parum habent relationis ad nos.

I. Inclinatio versùs bonum in genere est principium inquietudinis voluntatis nostræ.

VAsta illa voluntatis capacitas erga omnia bona in genere, quia duntaxat creata fuit propter bonum quod in se includit omnia bona, non potest impleri rebus omnibus quas mens ipsi repræsentat, sisti tamen non potest perpetuus ille motus quem Deus ipsi versùs bonum imprimit. Motus ille nunquam desinens perpetuam in mente necessariò excitat agitationem. Voluntas quærens quod optat ad id adigit intellectum ut sibi res omnigenas repræsentet. Intellectus eas sibi quidem repræsentat, sed illæ menti non arrident, aut si arrideant iis contenta non est. Illæ non arrident menti, quia sæpe perceptio intellectûs nullâ voluptate comitata est; nam per voluptatem mens bonum suum degustat; iis verò contenta non est, quia nihil potest sistere motum mentis præter illum a quo motus ille excitatur. Quicquid mens sibi repræsentat ut bonum suum finitum est, jam

autem

autem quicquid finitum eſt poteſt quidem ad tempus amoris motum divertere, non verò figere. Quum intellectus quædam valde nova & inuſitata aut quæ aliquam cum infinito habent analogiam contemplatur, tum voluntas per aliquod tempus ſinit ipſum ea cum aliquâ attentione expendere; quia ſperat ſe in iis inventuram eſſe quod quærit, & quia quod infinitum videtur veri ipſius boni characterem præ ſe fert: ſed paulatim illa faſtidit æquè ac cætera. Semper anxia eſt & inquieta, quia ad id fertur ut quærat quod nunquam poteſt nanciſci, quódque ſe nacturam eſſe ſemper ſperat. Jam autem id amat quod magnum & extraordinarium eſt, quódque ad infinitum aliquatenus accedit; quum non invenerit bonum ſuum in rebus vulgaribus & familiaribus, illud ſperat ſe inventuram in rebus incognitis. Inquietudinem voluntatis noſtræ eſſe unam inter præcipuas cauſas ignorantiæ in quâ verſamur, & errorum in quos circa res innumeras labimur, hoc capite oſtendemus. Et in duobus ſequentibus explicabimus quid producat in nobis inclinatio illa quæ nos fert versùs ea omnia quæ aliquid habent magni & extraordinarii.

II.

An per conſequens negligentiæ noſtræ inattendendo, & ignorantiæ.

Ex ſuprà dictis evidenter ſatis patet primò, voluntatem non niſi ferè ad ea quæ ad nos referuntur intellectum applicare, & ea prorſus negligere quæ ad nos nullatenus attinent; cùm enim felicitatem enixè ſemper & impreſſione naturali exoptet, intellectum non vertit niſi ad ea quæ nobis utilia videntur, quæque in nobis aliquam poſſunt excitare voluptatem.

Secundò voluntatem non ſinere intellectum diu occupari circa res quæ ipſi etiam aliquam ingenerant voluptatem; quia, ut mox dictum eſt, res conditæ poſſunt quidem nobis ad tempus arridere, ſed faſtidium tandem nobis creant; & tum mens ab iis avertitur & alibi diſquirit unde ſibi ſatisfiat.

Tertiò, Voluntatem ad id excitari ut intellectum ſic undique ab uno in aliud jubeat diſcurſitare, quia ipſi ſemper repræſentat confusè & veluti eminus illum qui omnia in ſe complectitur, ut id in tertio libro diximus. Cùm enim Voluntas verum bonum ſuum ad ſe, ut ita dicam, propiùs admovere velit ut eo afficiatur, utque ab eo motum quo animetur accipiat, intellectum excitat ut illud bonum ipſi per aliquam faciem repræſentet. Sed tunc ens illud quod mens percipit non eſt ampliùs ens generale & univerſale; ens infinitè perfectum; eſt aliquid finitum & imperfectum, quod cùm non poſſit voluntatis motum ſiſtere, ipſique diu placere, ad aliud ſeſe convertit.

Cùm tamen attentio & applicatio mentis ſit omnino neceſſaria ad retegendas veritates ſubobſcuras; vulgi homines in craſſiſſimâ ignorantiâ etiam circa ea quæ ad ipſos aliquo modo referuntur verſari debere manifeſtum eſt; illóſque planè cæcutire circa omnes veritates abſtra-

abstractas, quæque cum ipsis nullam habent relationem sensibilem. Sed hæc exemplis demonstrare conemur.

III. Primum exemplum: Ethica plerisque hominibus parum nota.

Nulla est scientia quæ ad nos tam proximè spectet quàm Ethica; Illâ omnes officii nostri partes, erga Deum, erga Principem, erga parentes, erga amicos & in genere erga omnia nobis circunstantia nos docet. Immo nobis indicat viam quam ad vitam æternam consequendam insistere debemus. Ac proinde omnibus hominibus necessaria & ineluctabilis incumbit necessitas animum unicè ad illam scientiam appellendi. Attamen quanquam a sex mille annis homines existant, hæc scientia adhuc est admodum imperfecta.

Pars illa Ethicæ quæ versatur circa officia nostra erga Deum, quæque proculdubio est præcipua, quippe quæ ad æternitatem referatur doctissimis incognita fuit; atque etiamnum hodie exstant viri ingeniosi illius planè imperiti: Illa tamen est pars Ethices facillima. Nam primò an difficile est agnoscere Deum existere? Quicquid Deus fecit id probat; Quicquid homines & bruta faciunt idem etiam probat; Quicquid cogitamus, videmus, sentimus id probat. Quid plura? Nihil est quod existentiam Dei non probet, aut saltem quod ingeniis attentis, ac rerum omnium Authorem inquirentibus illam non possit probare.

Secundò mandatis Dei esse obediendum ad beatitudinem consequendam manifestum est; cum enim ille sit potens & justus, ipsius mandata non possunt impune violari, nec observari sine mercede. Quid verò a nobis exigit? Ut ipsum amemus; Ut mens nostra ipso occupetur, ut cor nostrum versùs ipsum inflectatur. Cur enim creavit spiritus? Certè nihil potest facere nisi propter se, nos igitur propter se solum creavit; & ad id necessariò tenemur ut perpetuò caveamus, ne impressionem amoris quam in nobis perpetuò conservat aliorsum deflectamus, & ipsum perpetuò quoque amemus.

Veritates illæ cognitu non sunt admodum difficiles iis qui ad illas tantillum attendunt. Attamen unicum illud Ethicæ axioma, scilicet, ut virtutis observantes & beatitudinis participes simus omninò necesse esse nos Deum ante omnia & in omnibus amare, totius Ethicæ Christianæ fundamentum est. Non difficili etiam negotio possunt inde elici consequentiæ nobis necessariæ, ad instituendas generales vitæ nostræ & actionum nostrarum regulas & leges; quamvis oppidò pauci sint qui illas eliciant consequentias; ac quotidie magnâ animorum contentione agitentur quæstiones in Ethicâ quæ ab illo axiomate tam evidenti immediatè & necessariò sequuntur.

Geometræ aliquid novi quotidie retegunt; aut si scientiam suam valde non adaugeant, id fit quia ex axiomatibus suis utilissimas & maximè necessarias jam deduxerunt consequentias: Sed plerique homines nihil quicquam ex primo Ethicæ axiomate concludere possunt. Omnes ipsorum ideæ evanescunt & in auras abeunt, statim ac de illo axio-

mate tantùm cogitare volunt; quia id ut par est minimè volunt; idque non volunt quia illud non gustant, aut semel gustatum citiùs æquo fastidiunt. Axioma illud abstractum est, metaphysicum & merè intelligibile; nec sensus nec imaginationem ferit: Oculis igitur carnalibus aut mentibus quæ nihil nisi oculorum interventu cernunt, solidum videri nequit. Nihil deprehenditur in illo axiomate quod possit sistere inquietudinem ipsorum voluntatis, quódque possit visum mentis ad attentam sui considerationem figere. Quî igitur illud clarè perspicere, distinctè intelligere, & ab illo rectas consequentias deducere possent?

Si homines illam Geometriæ propositionem imperfectè duntaxat conciperent; scilicet latera triangulorum similium esse proportionalia inter se; certè periti Geometræ habendi non essent, sed si præter perceptionem illam confusam & imperfectam istius propositionis fundamentalis Geometriæ, ipsorum utilitas postularet latera triangulorum similium non esse proportionalia; ac si falsa Geometria æquè indulgeret perversis ipsorum affectibus ac falsa Ethica, in rebus Geometricis paralogismos non minùs absurdos facerent ac in rebus moralibus; quia ipsorum errores ipsis placerent; veritas verò ipsis impedimento esset, ac ipsos obtunderet, infestarétque.

Non est igitur quòd miremur cæcitatem hominum qui per anteacta sæcula vivebant in quibus ignorantia grassabatur, aut eorum qui nunc vivunt, quibúsque lumen Evangelii nondum affulsit. Sapientiam æternam sese tandem sensibilem præbere oportebat, ut homines qui solos sensus consulunt erudiret; a quater mille annis veritas ipsorum mentem alloquebatur; Sed cùm sese intra se ipsos nunquam colligerent, veritatis vocem non exaudiebant; Illam igitur ipsorum aures ferire oportuit; Lux omnes homines illuminans in ipsorum tenebris lucebat quidem, sed eas non discutiebat; immo eam ne poterant quidem contemplari. Oportebat igitur lumen intelligibile obnuptum velo visibile fieri; verbum carnem assumere, sapientiámque hominibus carnalibus abditam & inaccessam ipsos modo carnali instituere; *carnaliter*, inquit Divus Bernardus. Plerique Homines ac præcipuè pauperes quorum misereri & curam suscipere præcipuè creatorem decet, qui vitam labore suo tolerare coguntur, sunt maximè rudes & stupidi. Intelligunt duntaxat, quia habent aures quibus audiant, nec quicquam vident, nisi quia habent oculos; nullo mentis conamine possunt in seipsos reflecti, ut sic veritatem, silentibus sensibus & affectibus, possint interrogare. Ad veritatem incumbere nequeunt, quia illam ne possunt quidem delibare. Immo de illâ meditari sæpe non cogitant, quia ipsorum animum non subit ad ea incumbere quibus nequaquam afficiuntur aut tanguntur. Ipsorum Voluntas inquieta & inconstans mentis aciem indesinenter flectit versus sensibilia, quæ ob suam varietatem ipsis arrident, voluptatémque creant: Nam multiplicitas, ut ita

Serm. 39. de natali Domini.

ita dicam, & varietas bonorum ſenſibilium impediunt quò minùs ipſorum vanitas agnoſcatur, ac perpetuam hominibus ſpem faciunt in ipſis inveniendi verum bonum quod appetunt.

Itaque, quamvis præcepta a Jeſu Chriſto ut homine, ut viâ, ut Authore fidei noſtræ nobis in Evangelio tradita multò magis accommodata ſint ingenii noſtri infirmitati, quàm præcepta ab eodem Jeſu Chriſto ut ſapientiâ æternâ, ut veritate ſnternâ, ut lumine intelligibili in intimo rationis ſeceſſu nobis inſpirata; Quamvis Jeſus Chriſtus præcepta ſua jucunda efficiat gratiâ ſuâ, ea exemplo ſuo, ſenſibus veluti objiciat, miraculiſque certa reddat, homines ita ſunt ſtupidi & ad meditationem attentionémque adeo inepti, etiam circa ea quæ ipſos ſcire omnino expedit, ut illa nunquam, ut par eſt, apud ſe reputent. Pauci perſpiciunt Evangelii pulchritudinem, Pauci ſoliditatem & neceſſitatem præceptorum Chriſti ſatis aſſequuntur; Pauci illa meditantur, illiſque ſeſe ſuſtentant & muniunt; quia perpetua Voluntatis bonum deguſtare quærentis agitatio mentem non ſinit intentam eſſe ad veritates quæ eam hoc bono quod quærit privare videntur. En aliud iſtius rei exemplum.

IV. Secundum exemplum; Immortalitas animæ a nonnullis impugnatur.

Impii non debent, ni fallor, oſcitanter quærere an ipſorum anima ſit mortalis, ut id arbitrantur, an immortalis ut fides & ratio docent. Res ipſis eſt ſummi momenti. Ibi de æternâ ipſorum ſorte agitur; immo ipſorum animi tranquillitas hinc omnino pendet. Unde igitur illorum hac ſuper re ignorantia? Aut quomodo circa rem tanti momenti dubium poſſunt ſuſtinere? certè id non aliunde oritur quàm ex eo quòd ad nihil quicquam feriò attendere valent; Voluntas ipſorum inquieta & corrupta non ſinit mentem intentam expendere rationes ſententiæ quam veram eſſe optarent adverſas. Etenim an ita difficile eſt diſcrimen inter mentem & corpus, inter id quod cogitat, & id quod extenſum eſt agnoſcere? Tantâne opus eſt mentis attentione ut capiat cogitationem nihil eſſe rotundi, nihil quadrati? Extenſionem diverſarum figurarum, variorúmque motuum duntaxat eſſe capacem, non verò cogitationis & ratiocinationis; ac proinde id quod cogitat & id quod eſt extenſum duo eſſe planè oppoſita? Id tamen ſufficit ad demonſtrandum animam eſſe immortalem, illámque non poſſe perire, tametſi corpus annihilaretur.

Quum ſubſtantia aliqua perit, verum eſt ejus *modos* cum ipſâ interire. Si aliqua ceræ portio annihilaretur, certè & figuræ iſtius ceræ cum ipſâ annihilarentur; quia rotunditas ceræ, exempli gratiâ, nihil aliud revera eſt præter ipſam ceram hoc modo diſpoſitam, itaque ſine cerâ non poteſt ſubſiſtere, ſed licèt Deus omnem quæ in mundo exiſtit ceram in nihilum redigeret, non inde tamen ſequeretur ullam aliam ſubſtantiam, aut modos ullius aliûs ſubſtantiæ annihilari. Omnes, exempli gratiâ, lapides cum ſuis *modis* ſubſiſterent, quia lapides ſunt ſubſtantiæ ſeu entia, non verò modificationes ceræ.

Pariter licèt Deus annihilaret dimidiam alicujus corporis partem, inde non sequeretur alteram partem ab ipso quoque annihilari. Ultima illa pars alteri quidem cohæret, sed cum ipsâ tamen una non est. Námque alterâ parte annihilatâ sequitur quidem, juxta rationis lumen, alteram partem nullam ampliùs relationem habere ad partem annihilatam, sed non sequitur illam non ampliùs esse; cùm enim existentia illius partis ab alterius existentiâ differat, illa non potest annihilari per annihilationem alterius. Clarum igitur est, cùm cogitatio nequaquam sit modificatio extensionis, mentem nostram non annihilari, licèt supponeremus morte corpus nostrum in nihilum redigi.

Sed immeritò corpus annihilari creditur quum destruitur. Partes quibus constabat in auras abeunt, & in pulverem resolvuntur. Non possunt ampliùs videri nec agnosci, fateor, sed inde concludendum non est ipsas ampliùs non esse, mens enim eas semper percipit. Si unum sinapi granum in duas, quatuor, aut viginti partes dividitur, respectu oculorum nostrorum annihilatur; illud enim ampliùs non videmus, sed in se tamen non annihilatur; mens enim illud videt, licèt in partes mille immo centies mille diviserit.

Quicunqee ratione potius quàm sensibus utitur, is pro certo habet nihil per se reverti in nihilum viribus naturæ ordinariis; nam quemadmodum naturaliter nihil potest fieri ex nihilo, non potest etiam fieri ut substantia seu ens fiat nihil. Corpora possunt quidem corrumpi, si mutationes quæ ipsis accidunt corruptionem nuncupare placeat, sed non possunt annihilari. Quod rotundum est potest fieri quadratum, quod caro est potest fieri terra, vapor, & quicquid libuerit. Omnis enim extensio quamlibet configurationem potest suscipere, sed substantia illius quod est rotundi & illius quod est caro non potest perire. Sunt quædam leges in naturâ institutæ secundùm quas corpora vicissim mutant formas suas, quia successiva istarum formarum varietas pulchritudinem universi constituit, & in admirationem ipsius authoris rapit; Sed nulla lex in naturâ instituta est ad annihilationem ullius entis, quia nihilum nihil in se habet boni nec pulchri, & quia author naturæ amat opus suum. Corpora igitur possunt mutari, non verò annihilari.

At si qui sensuum testimonio mordicùs adhærentes, resolutionem corporum esse veram annihilationem velint præfractè defendere; quia partes in quas resolvuntur corpora oculos fugiunt; meminerint saltem corpora non posse dividi in partes illas imperceptas nisi quia sunt extensa. Námque si mens non sit extensa, certè non erit divisibilis; si non sit divisibilis, fatendum erit illam hoc sensu non fore corruptibilem. At verò quomodo quis posset imaginari mentem esse aliquid extensum & divisibile? Quadratum per lineam rectam in duos triangulos, in duo parallelogrammata, in duo trapezia potest quidem dividi. At per quam lineam concipiemus voluptatem, dolorem desiderium posse resecari?

cari? Aut quænam figura ex hac divisione resultaret? Certè haud credo imaginationem falsarum idearum ita feracem esse ut sibi super hac re satisfacere valeat.

Mens igitur non est extensa, non est divisibilis, easdem quas corpus non potest suscipere mutationes; confitendum tamen est ipsam naturâ suâ non esse immutabilem. Si corpus innumeras varias figuras & configurationes suscipere potest, mens varias etiam ideas & modificationes potest excipere, sicut post obitum substantia carnis nostræ in terram, vapores, & innumera corpora resolvetur sine ullâ annihilatione, ita mens nostra, omnis annihilationis expers, cogitationes & sensationes habebit longè diversas ab iis quas nunc habet. Nunc dum in vivis sumus, necesse est corpus nostrum constare ex carne & ossibus; necesse pariter est, ut vivamus, mentem nostram habere ideas quas habet relatè ad corpus cui conjuncta est. Sed postquàm e corpore sejuncta fuerit, tunc plenâ fruetur libertate recipiendi quaslibet ideas & modificationes ab iis quas nunc habet longè diversas, sicut pariter corpus nostrum quaslibet figuras & configurationes ab iis quas nunc necessariò habere debet ut sit corpus hominis vivi, longè diversas poterit accipere.

Quæ a me supràdicta sunt satis, ni fallor, demonstrant immortalitatem animæ intellectu non esse adeo difficilem. Unde igitur fit ut tot homines illam vocent in dubium, nisi quia ad argumenta quibus illa probatur eam non dignentur attentionem afferre quæ necessaria est ut de illius veritate convincantur? Cur autem id nolunt, nisi quia ipsorum voluntas inquieta & inconstans intellectum perpetuò agitat, adeo ut ne ipsi quidem per tempus liceat distinctè percipere ideas sibi maximè præsentes, quales sunt ideæ cogitationis & extensionis? non secus ac homo affectu aliquo motus & occupatus ea quæ oculis proximè obversantur plerunque non discernit. Etenim quæstio de mentis immortalitate omnium est facillima solutu iis qui imaginationis testimonium respuentes ideam claram & distinctam extensionis, & relationem quam cum cogitatione habere potest, attento expendunt examine.

Si inconstantia & levitas voluntatis nostræ intellectui res ipsi præsentissimas & quas scire nostrâ maximè interest penitus introspicere non permittat, certè multò minùs ea quæ sunt dissita, quæque ad nos nequaquam referuntur, meditari nobis permittet. Adeo ut si in crassissimâ versemur ignorantiâ circa pleraque nobis necessaria, verisimile non sit nos magnam esse consequuturos cognitionem eorum quæ nobis vana & inutilia prorsus videntur.

Ab exemplis tædiosis, quæque nullam alicujus momenti veritatem complectantur, ad hæc probanda proferendis hîc supersedeo. Si quæ enim ignorare licet, certè ea sunt ex quibus nulla redundat utilitas:

fidem mihi denegari malo, quàm lectorem in legendis inutilibus detinere.

Quamvis pauci sint qui ad res planè vanas & inutiles seriò incumbant, illorum tamen numerus æquo adhuc major est, utinam plures adhuc essent qui ad illas animum non appellerent, illásque adspernarentur, dummodo de illis judicare non satagerent. Menti finitæ vitio vertendum non est quòd quædam ignoret, sed tantùm quòd de iis quæ ignorat judicare velit. Ignorantia malum est necessarium, sed error evitari potest & actu evitari debet. In hominibus itaque non ignorantiam circa plurima, sed judicia temeraria carpo.

V. Ignorantiam nostram summam esse circa res abstractas, aut quæ parum habent relationis ad nos.

Quum res magnam ad nos habent relationem, quum sensibiles sunt, & sub imaginationem facilè cadunt, mens ad eas applicari easque posse cognoscere dici potest. Ubi enim novimus res quaspiam ad nos aliquatenus referri, ad id naturâ propendemus ut ad illas attendamus, cùm verò sentimus res illas nos afficere tum ad illas cum voluptate attendimus; adeo ut in multis multò peritiores esse deberemus nisi voluntatis nostræ inquietudo & agitatio attentionem nostram interrumperet & fatigaret.

Sed cùm res abstractæ sunt, & parum sensibiles, vix earum certam possumus habere cognitionem; Id quidem ex eo non fit quòd res abstractæ sint per se valde complexæ & intricatæ; sed ex eo quòd attentio & visus mentis eodem plerunque tempore inchoat & desinat quò visus sensibilis rerum objectarum; vix enim de quoquam cogitamus, nisi illud videamus ac sentiamus, & quandiu tantùm illud videmus & sentimus.

Si mens ad ideas claras & distinctas, nullâ veluti adjuta sensatione, posset facilè attendere, ac nisi voluntatis inquietudo ipsius applicationem perpetuò disturbaret, certè innumeras quæstiones Physicas, quas inexplicabiles censemus, nullo negotio solveret; atque hoc pacto nos ab ignorantiâ & errore in quibus circa illas quæstiones versamur brevi expedire possemus.

Exempli gratiâ; apud omnem hominem ratione suâ ritè utentem pro certo constat creationem & annihilationem superare vires naturæ ordinarias. Si igitur Philosophi attenti persisterent ad illam puram mentis notionem, creationem & annihilationem numeri novorum entium innumerabilis, ut formarum substantialium, qualitatum, facultatum realium, &c. tam facilè non admitterent. In ideis distinctis, extensionis, figuræ, & motûs rationem quærerent tot effectuum naturalium; quod non tantam quanta vulgò putatur involvit difficultatem; quippe omnes res naturales mutuo cohærent inter se vinculo, ac sese mutuò comprobant.

Effectus ignis, ii verbi gratiâ quos edunt tormenta bellica & cuniculi subterranei sunt prorsus admirabiles, & ipsorum causa est satis occulta.

culta. Attamen si homines, sensuum impressioni & aliquot experimentis falsis aut fallacibus diffidentes huic uni mentis puræ notioni mordicus adhærescerent; nempe, fieri non posse ut corpus oppidò parum agitatum violentum producat motum, cùm non possit majorem impertiri vim moventem quàm habet in se; ex eo solo facilè concluderent esse materiam quandam subtilem & invisibilem; ipsam esse agitatissimam, per omnia corpora diffusam, & multa similia quæ ipsos ad cognitionem naturæ ignis, & ad alias veritates magis abditas deducerent.

Cùm enim tanti excitentur motus in tormento bellico & in cuniculo subterraneo, cúmque omnia corpora visibilia ipsis circumjacentia satis non agitentur ut illos motus excitare queant; hinc certò & manifestò patet alia dari corpora invisibilia & insensibilia, quæ tantùm ad minimum habeant agitationis quantùm tormentarius globus. Sed cùm corpora illa sint subtilissima & tenuissima, liberè & nullâ ruptione factâ per poros tormenti sola transire queunt, antequàm ignis ipsi fuerit admotus, hoc est, ut id fusiùs videre licet apud D. Cartesium, antequàm circumdederint partes duras & crassas salis nitri ex quibus constat pulvis tormentarius. At verò cùm ignis tormento fuit admotus, hoc est, postquàm partes illæ subtilissimæ & agitatissimæ circumcinxerunt partes crassas & solidas salis nitri, ac eo pacto cum ipsis suum vehementissimum & velocissimum communicavere motum; tunc omnia erumpere & crepare necesse est, quia pori tormenti qui partibus subtilibus de quibus agitur transeundi copiam undique faciebant, dum erant solæ, satis patentes non sunt ut per eos transire possint partes crassæ salis nitri, & quædam aliæ ex quibus constat pulvis tormentarius, postquàm agitationem partium subtilium quibus circundantur in se susceperunt.

Quemadmodum enim aqua fluminum sub pontibus præterfluens ipsos non quatit ob tenuitatem particularum ex quibus constat illa aqua, ita materia subtilissima & tenuissima de quâ mox, omnium corporum poros, nulla in iis memorabili mutatione factâ, indesinenter prætergreditur. Sed non secus ac etiam flumen illud potest evertere pontem, ubi ingentes glaciei moles, aut alia quælibet solidiora corpora secum convecta cum toto suo motu in illum pontem impellit; ita materia subtilis omnes illos effectus stupendos qui in tormentis & cuniculis conspiciuntur potest edere, postquàm, communicato motu cum partibus pulveris tormentarii quibus intermiscebatur, qui motus violentiâ suâ longe exsuperat fluminum ac torrentium motum, eædem illæ partes pulveris pyrii per poros corporis quo continentur liberè transmeare nequeunt, quia sunt crassiores; adeo ut poros illos cum impetu rumpant, ut liberè possint transire.

At verò partes subtiles & tenues tam facilè sibi repræsentare nequeunt

queunt homines; illas existimant meras chimæras, quia illas non vident. *Contemplatio ferè desinit cum aspectu*, inquit Baco. Immo plerique Philosophi novam aliquam entitatem fingere, quàm super iis quæ ignorant silere malunt. Quòd si ipsorum falsis & incomprehensibilibus hypothesibus objicias, necesse esse ignem constare partibus maximè agitatis, cùm motus adeo violentos edat, nihilque possit dare quod non habet; quæ sane objectio clarissima est, certa atque solidissima; tum homines illi omnia confundere distinctione aliquâ frivolâ & fictitiâ, qualis est distinctio causarum æquivocarum & univocarum, ut aliquid dicere videantur, dum reapse nihil dicunt. Etenim apud quemlibet attentum notio communis est non posse dari veram causam æquivocam in rerum naturâ, solámque hominum ignorantiam illas excogitasse.

Ad notionum itaque clararum & distinctarum considerationem attentiùs animum appellant homines, si naturam cognoscere velint; inconstantiam & levitatem voluntatis suæ cohibeant ac sistant, si res penitus & accuratè cupiant cognoscere. Ipsorum enim mentes erunt semper debiles, superficiariæ, & erroneæ, quandiu ipsorum voluntates leves, inconstantes, & mutabiles manebunt.

Attentio quidem & accuratum rerum examen molestiam parit; verùm quid sine labore potest comparari? Viris cordatis & Philosophis, quorum omnino interest veritatem inquirere & tueri, turpe est loqui, nec ea quæ loquuntur intelligere, ac in eo quod nequaquam assequuntur segniter acquiescere.

CAPUT III.

I. Curiositas est naturalis & necessaria. II. Tres leges quibus illa possit intra justos limites contineri. III. Prima illarum legum explicatur.

I. Curiositas est naturalis, & essentialis.

QUandiu homines versùs bonum supra vires ipsorum positum inclinabunt, illúdque non possidebunt tamdiu occultâ quadam propensione versùs id omne quod novi & insolentis aliquid geret semper ferentur. Res quas nondum expenderunt semper consectabuntur; in iis se quod quærunt nacturos sperantes; cúmque mentibus ipsorum non possit penitus satisfieri nisi per visum illius propter quem conditæ sunt, in perpetua versabuntur anxietate & agitatione, donec tandem ille gloriâ suâ circumfulgens ipsis appareat.

Ista

Ista quidem mentis dispositio ipsorum statui valde conformis est; quippe veritatem & felicitatem quæ penes nos non sunt anxiè disquirere longè satius est, quàm si mendacio falsisque bonis quibus plerumque pascimur contenti in falsâ requie securi manerent. Circa veritatem & suam felicitatem indifferentes esse non debent homines. Itaque quod novum est & insolitum id illos debet excitare. Immo quædam est curiositas quæ ipsis non modò permittenda, verùm etiam commendanda est. Cùm itaque vulgaria & ordinaria verum bonum in se non includant, veteréisque Philosophorum opiniones sint perquàm incertæ, æquum est nos curiositate moveri erga recens retecta, ac in perpetuâ anxietate versari, dum solis ordinariis bonis fruimur.

Si Geometra quipiam novas propositiones Euclidis propositionibus contrarias nobis obtruderet; si hanc scientiam erroribus scatere probare satageret, ut id aggressus est Hobbes libro adversus fastum Geometrarum, fateor ejusmodi innovationem nonnisi immeritò posse cuiquam arridere; quoniam veritati semel repertæ tenaciter adhærendum est, cùm curiositas eo duntaxat fine nobis sit data ut illam veritatem inveniamus. Nec id vitium deprehendi solet apud Geometras, ut sint opinionum novarum in Geometriâ sectatores. Ipsos brevi tæderet libri qui nihil præter propositiones Euclidis propositionibus contrarias complecteretur. Cùm enim certissimi facti simus veritatis istarum propositionum per demonstrationes infractas, omnis nostra curiositas ipsarum respectu desinit; Quod nobis manifestè arguit homines ideo tantùm versùs novitatem propendere, qui veritatem rerum quas scire naturaliter exoptant evidenter non vident, & quia bona infinita quæ possidere naturâ suâ appetunt non possident.

II. Tres leges quarum ope curiositas intra justos contineatur limites.

Justum igitur est homines novitate excitari & ipsam amare; sunt tamen quædam admittendæ exceptiones, & nonnullas leges observare debent quas ex iis quæ diximus, nempe, propensionem erga novitatem nobis dumtaxat ad veritatis & nostri veri boni inquisitionem datam fuisse, colligere facile est.

Jam autem tres sunt ejusmodi leges, prima; homines non debere consectari novitatem in rebus fidei quæ rationi non subjiciuntur.

Secunda novitatem non esse rationem ob quam credere debeamus res esse bonas aut veras, hoc est, nos non debere judicare opiniones veras esse, quia sunt novæ, bonáque esse nobis idonea & sufficientia, quia nova sunt & extraordinaria, illisque nondum fuimus potiti.

Tertia. Quum aliunde certi facti fuimus veritates quasdam ita abditas esse ut eas retegere moraliter sit impossibile, bonáque ita parva & exilia esse ut nobis satis esse nequeant, eorum novitate pertrahi non debemus, nec falsis allici speciebus. Sed istæ leges fusiùs sunt expli-

candæ, ostendendumque ex ipsarum negligentiâ ingentem oriri errorum numerum.

III. *Primæ illarum legum specialis explicatio.*

Indoles maximè diversæ sæpissime reperiuntur inter homines; alii cæcam fidem semper volunt adhibere; alii evidenter omnia volunt videre. Priores utpote qui nunquam mente suâ usi fuerint, inconsultò credunt quæcunque ipsis dicuntur, posteriores mente suâ semper uti volentes, etiam in rebus quæ ipsos longè superant, quaslibet authoritates perinde adspernantur. Priores ut plurimùm sunt stupidi & homines debilis cerebri, ut infantes & fœminæ; alii sunt ingenio superbo, & profano, quales sunt hæretici, & Philosophi.

Pauci admodum reperiuntur qui inter illa duo extrema medium insistant iter, quique in rebus fidei nunquam ex vanâ mentis agitatione evidentiam quærant, aut qui falsas opiniones circa res naturales, per obedientiam inconsultam abjectamque animi demissionem sine evidentiâ non credant. Si homines illi sint pietate insignes, ac Ecclesiæ authoritati maximè submissi, ipsorum fides ad opiniones usque merè Philosophicas nonnunquam extenditur; opiniones illas sæpe eâdem cum veneratione spectant ac veritates Religionis: dissentientes facilè nimis damnant, falso scilicet moti zelo. Eos non sine injuriâ suspectos habent qui novas quasdam retegunt veritates. Illum protinus impietatis arguent qui negare audebit dari formas substantiales, animalia dolorem & voluptatem sentire, aliásque Philosophicas opiniones quas sine ratione evidenti veras existimant, quia duntaxat nescio quem nexum fingunt inter illas opiniones & veritates fidei.

Viceversâ, si in homines incidas æquo audaciores, superbia ipsos eò adducit ut Ecclesiæ authoritatem súsque déque habeant: vix ac ne vix quidem ei se subjiciunt; opinionibus duris & indigestis gaudent; animi fortitudinis famam ambiunt; atque eo animo de rebus divinis inverecundè & audaciter loquuntur; illos despiciunt ut nimis credulos qui de sententiis quibusdam receptis modestè loquuntur. Denique ad id valde propensi sunt ut de cunctis dubitent, atque ab aliis, qui faciliùs æquo humanæ authoritati sese submittunt, toto genere diversi.

Hæc duo extrema pessima esse, illosque qui in quæstionibus naturalibus nullam quærunt evidentiam non minùs vituperandos esse quàm eos qui in mysteriis fidei evidentiam illam anxiè sollicitant, manifestum est. At verò qui in erroris periculum adducuntur in quæstionibus Philosophicis, dum æquo faciliùs fidem adhibent, multò sanè excusabiliores sunt iis qui temerariè dubitando in hæresin aliquam incidere periclitantur. Etenim innumeros admittere errores in Philosophiâ ob examinis defectum multò minus periculosum est, quàm in unicam labi hæresin propter non præstitam authoritati Ecclesiæ debitam obedientiam.

Mens

Mens placidè quiescit ubi evidentiam nanciscitur, at verò quum illam non reperit sollicita est, quia evidentia est veritatis character. Itaque * Profanorum & Hæreticorum error in eo consistit quòd veritatem in Ecclesiæ decisionibus occurrere dubitent, quia in iis nullam vident evidentiam, ac veritates fidei cum evidentiâ posse cognoscere sibi pollicentur. Jam autem hac in re normam excedit ipsorum novitatis amor, quippe veritatem in Fide Ecclesiæ possidentes, perperam aliquid ulteriùs quærunt. His adde quòd veritates * Fidei, ut pote ipsorum captum longè exsuperantes, nunquam possint retegere, licèt juxta falsam ipsorum hypothesim Ecclesia in suis decisionibus errasset.

* Libertins.

* vid. 13. & 14. de Metaphysicâ colloquia.

Verùm si complures sint qui obedientiam & summissionem authoritati Ecclesiæ denegando errent, pauciores non sunt qui authoritati humanæ serviliter cedentes in errorem labuntur. Authoritati Ecclesiæ cedendum est, quia errare nequit; At verò humanæ authoritati cæcum obsequium nunquam præstandum est, quia ubique & semper possunt errare. Quod Ecclesia nos docet rationis vires infinitè superat; Quod homines nos docent rationi nostræ subjicitur. Adeo ut si piaculum sit & vanitas intoleranda per rationem quærere veritatem in rebus Fidei, nullo habito respectu ad Ecclesiæ authoritatem, summa etiam sit levitas & abjecta pusillanimitas authoritati humanæ in rebus a ratione pendentibus cæcum præbere assensum.

Plerique tamen eorum qui apud homines docti audiunt, hanc famam sibi comparasse dici possunt quia duntaxat opiniones Aristotelis, Platonis, Epicuri, & quorundam aliorum Philosophorum memoriâ tenent, quia in ipsorum sententias pedibus eunt, illásque acerrimè tutantur. Ut ad gradus, quos vocant, externósque doctrinæ characteres aliquis in Academiis seu Universitatibus promoveatur, sufficit ipsum quorundam Philosophorum opiniones assequi. Dummodo velit jurare *in verba Magistri*, brevi Doctor proclamabitur. Omnes penè Societates doctrinam tenent sibi propriam & peculiarem, quam singulis Societatis membris deserere interdicitur. Quod apud illos verum habetur, apud hos falsum sæpe existimatur: sui ordinis doctrinam contra rationem & experientiam defendere gloriantur, ac veritatem, vel authores suos contorquere tenentur, ut hos cum illâ possint conciliare. Quod innumeras parit distinctiones frivolas, quæ veluti per totidem Mæandros in errorem certò deducunt.

Si veritas quæpiam retegatur, oportet etiamnum Aristotelem illam vidisse veritatem; sin verò Aristoteles illi repugnet, tum veritas illa recens retecta falsa existimabitur. Philosophum illum alii hoc, alii illo modo loquentem inducunt. Quicunque enim docti eluere gestiunt, ipsi suam affingunt sententiam, nullam ineptiam ipsi

 non

non tribuant, ac nihil recens excogitatur quod in aliquo librorum ipsius recessu ænigmaticè non reperiatur. Uno verbo sibi penè semper adversatur Philosophus, si non in suis ipsius, saltem in sectatorum operibus. Quamvis enim Philosophi ipsius doctrinam se docere asseverent & autument, vix tamen duo reperientur qui circa ejus sententiam inter se consentiant: Quoniam revera Aristotelis libri adeo obscuri sunt, tótque scatent vocibus vagis & generalibus, ut eorum opiniones quæ ipsi maximè adversantur non sine verisimilitudine possint ipsi tribui. In nonnullis illius operibus quidlibet ipsi adscribere licet, quia in iis nihil penè dicit, quamvis multa magno strepitu deblateret: quemadmodum pueri campanas sonitu suo quidlibet dicere fingunt, quia campanæ ingentem edunt sonum, nec quicquam dicunt.

Mentem humanam figere ac sistere in opinionibus quibusdam specialibus æquum quidem videtur, ne extra oleas divagetur. Verùm quid ergo? an sistenda est errore & mendacio? seu potiùs quis credat errorem posse mentem sollicitudine liberare? Quàm quæso, rarum est cordatos reperire viros quibus lectione Aristotelis satisfiat, quíque, postquàm in ipsius libris evolvendis consenuerunt, veràm se comparasse scientiam persuadeantur? Certè id manifestò arguit veritatem & evidentiam duntaxat posse sistere mentis agitationem, ac altercationes, odia, errores, & hæreses ipsas pessimâ studiorum instituendorum ratione foveri. Veritas consistit in individuo, omnis varietatis expers est, soláque potest hominum ingenia ad concordiam revocare; mendacium verò & error illa duntaxat dividere & agitare queunt.

Haud quidem me latet non deesse qui bonâ fide credant illum: quem Philosophorum Principem appellant errare non posse, ac in ipsius operibus veram solidámque reperiri Philosophiam. Sunt qui a bis mille annis ex quibus scripsit Aristoteles nullum adhuc in ipsius Libris errorem unquam deprehensum fuisse arbitrentur; ac proinde, cùm sit quadantenus errare nescius, se posse illum sine examine amplecti & tanquam errore superiorem citare. Verùm homines hujúsce commatis non moramur, in eâ enim versantur ignorantiâ quæ contemtum potiùs quàm refutationem meretur. Id unum ab illis efflagitamus; ut nempe, si videamus Aristotelem aut quendam inter ipsius sectatores ullam unquam deduxisse veritatem ex placitis isti Philosopho peculiaribus, aut si ipsi rem confecerint; veritatem illam profiteantur, proferant, explicent & probent; tum Aristotelem nunquam in posterum a nobis sine Elogio nominatum iri quolibet pignore illis spondebimus. Ipsius effata haud ampliùs inutilia dicemus, quippe quæ uni tandem veritati stabiliendæ conduxerint, sed id sperandi non datur locus. Jamdudum similis provocatio facta fuit a multis ac inter cæteros a celeberrimo D. Descartes in Meditationibus suis Metaphysicis ante quadraginta annos aut circiter; additâ sponsione demonstrandi falsitatem istius

iſtius falſæ veritatis. Nec veriſimile eſt quemquam auſurum eſſe id quod antagoniſtæ Carteſii inſenſiſſimi, & Ariſtotelis vindices accerrimi nondum auſi ſunt aggredi.

Quum hæc igitur ita ſe habeant, liceat nobis dicere eos qui Ariſtotelis, Platonis, aut alîus cujuſlibet Philoſophi authoritati ſic cedunt, id per cæcitatem, pudendam puſillanimitatem, ac ſummam ſtupiditatem facere; eóſque tempus miſerè perdere, qui, dum illos legunt authores, eo tantùm conſilio id agunt, ut illos retineant; Quin iſtos non modò tempus terere, verùm etiam aliis ejuſdem jacturæ cauſam eſſe. Liceat dicere cum D. Auguſtino, ſtultam eſſe curioſitatem *filium ſuum in ſcholam mittere, ut quid Magiſter cogitet diſcat*, Philoſophos non poſſe nos erudire authoritate ſuâ, quòd ſi id vellent, iniquè volunt. Illos aliquatenus inſanos & impios eſſe qui ſe ipſorum ſententias defenſuros ſolemniter jurârunt. Veritatem denique captivam iniquè detineri ab iis qui propter ſui commodum novis Philoſophiæ opinionibus, quæ veræ eſſe poſſunt, renituntur, ut eas, quæ ab ipſis falſæ aut inutiles ſatis agnoſcuntur, conſervent.

Auguſt. de Magiſtro.

CAPUT IV.

Idem ulteriùs tractatur argumentum. I. Secunda curioſitatis lex explicatur. II. Tertia explicatur.

I. *Secunda lex explicatur.*

SEcunda lex quæ obſervanda venit eſt, novitatem a nobis nunquam haberi debere ut argumentum quo credamus res eſſe veras. Homines in errore & in falſis bonis quibus potiuntur acquieſcere non debere, & ipſos evidentiam veritatis verúmque quod non poſſident bonum quærere, ac proinde ad res ſibi novas & inſolitas ferri oportere multoties jam diximus. Sed his ſemper adhæreſcere non debent, nec ideo credere novas opiniones veras eſſe quia ſunt novæ, aut bona eſſe vera quia nondum illis potiti fuerant. Novitas eò tantùm illos adducere debet ut res novas accuratè circunſpiciant. Illas ut pote ſibi ignotas non debent aſpernari, ſed nec illas id quod optant & ſperant in ſe includere temere credere debent.

Verùm enim verò res hæc ut plurimùm ita ſe habet. Homines examinatis opinionibus veteribus & vulgaribus in iis veritatis lumen non perceperunt. Deguſtatis bonis vulgaribus in iis voluptatem ſolidam, quæ poſſeſſionis boni comes eſſe debet, non compererunt. Ipſorum igitur ſollicitudines & deſideria opinionibus & bonis vulgaribus non expleta ſunt, ſi aliquid novi & inſoliti ſando accipiunt, idea novitatis illos in ſpem adducit ibi inveniendi id quod quærunt. Et quia ſibi

ipsis naturâ suâ indulgent, ac res vulgò tales credunt quales illas esse optarent, spes invalescit quò magis desideria crescunt, eáque demum spes in persuasionem imaginariam convertitur. Dein ideam novitatis ideæ veritatis tam strictè alligant, ut prior nunquam se ipsis objiciat sine alterâ. Quodque novissimum ipsis semper verius & præstantius apparet quàm quod vulgare est. Ab illis valde dissimiles qui præ odio quo prosequuntur hæresin, alligatâ ideâ novitatis cum ideâ falsitatis, omnes novas opiniones falsas esse, & aliquid periculosi includere arbitrantur.

Hæc igitur solita dispositio mentis & cordis hominum respectu eorum omnium quæ novitatis characterem præ se ferunt, inter generaliores errorum causas recenseri potest. Ista enim dispositio illos nunquam ferè ad veritatem ducit; si quandoque ducat, id fortuitò contingit; ac illos denique semper abducit a vero suo bono, ipsos sistendo in multiplici varietate delectationum & falsorum bonorum quibus mundus refertus est, qui error omnium est periculosissimus.

II.
Tertia lex curiositatis.

Tertia regula quâ temperari possunt immoderata novitatis desideria, hæc est. Quum aliunde certiores facti fuimus veritates adeo esse abditas ut nullo humano conamine retegi possint, bonáque ita parva & utilia esse ut nos beatos efficere nequeant, novitate quæ in illis occurrit excitari nequaquam debemus.

Omnes fide, ratione, & experientiâ nôrunt omnia bona creata infinitam voluntatis nostræ capacitatem implere non posse. Omnia hujusce mundi nihil esse præter vanitatem, felicitatémque nostram in honoribus & divitiis positam non esse fide docemur. Cùm penès nos non sit limites præscribere desideriis nostris, cúmque propensione naturali ad omnia bona amanda feramur, nos non posse beatos evadere nisi possessione illius quod omnia in se bona complectitur ratio evincit. Propria experientia nos interno sensu convincit nos non esse beatos in possessione bonorum quibus fruimur, cùm alia adhuc optemus. Denique ingentes opes quibus Principes & Reges etiam potentissimi potiuntur ipsorum desideria non posse explere, immo ipsos majoribus quàm homines vulgi laborare curis & sollicitudinibus videmus, ac ipsos, ut pote in editissimo rotæ Fortunæ loco constitutos, ipsius motu longè magis agitari & concuti debere quàm qui infrà subsidentes centro sunt proximi. Etenim nunquam ruunt nisi ex loco præcipiti; nullis unquam nisi gravibus afficiuntur vulneribus; *tolluntur in altum, ut lapsu graviore ruant.* Totáque illa Majestas quæ ipsos comitatur, quámque entitati suæ, ut ita dicam, adstrinxerunt, ipsos inflat & extendit ut plura & graviora vulnera accipere, fortunæque vices faciliùs subire possint.

Cùm igitur fides, ratio & experientia nos convincant bona & voluptates terræ quæ non gustavimus nos beatos non effectura esse, licèt ea possi-

possideremus, ex hac lege sedulò cavendum nobis est ne falsâ felicitatis spe lactemur, quæ cum desideriis nostris paulatim invalescens in falsam persuasionem tandem converteretur. Cùm vehementi alicujus boni desiderio flagramus, illud semper maximum nobis exhibemus, illiúsque possessionem nos beatos effecturam esse sensim persuademur.

Vanis igitur desideriis obsistendum est cum illa implere frustrà tentaremus. Sed potissimùm, cùm nosmetipsos istis affectibus permittimus, ac in iis explendis tempus consumimus, Deum & omnia cum Deo amittimus. E falso bono ad aliud falsum bonum transcursitamus. Falsâ spe perpetuò pascimur. Nosmetipsos disjicimus & agitamus mille modis. Obices ubique occurrunt, quia eadem bona quæ disquirimus a multis desiderantur, cùm tamen a multis possideri nequeant; ac denique morte occupamur & tum nihil ampliùs possidemus. Nam, ut nos docet Paulus, *qui divites fieri cupiunt, in tentationem & laqueos Diaboli ac in varia desideria inutilia incidunt, quæ homines in perditionis & damnationis abyssum dant præcipites. Nam cupiditas est radix omnium malorum.* *Tim. 6.*

Quod si ad bonorum terræ quæ nobis nova & inaudita sunt indagationem ferri non debeamus, quia nos in iis felicitatem quam quærimus nacturos non esse certò scimus, nullo etiam curiositatis motu affici debemus erga opiniones novas circa ingentem quæstionum difficilium numerum, quia aliunde novimus mentem humanam earum solutionem non posse assequi. Pleraque quæstiones quæ in Ethicâ ac præcipuè in Physicâ tractantur sunt istius generis. Atque hanc ob causam libri qui quotidie componuntur super his quæstionibus obscurissimis & intricatissimis nobis valde suspecti esse debent. Quamvis enim, absolutè loquendo, quæstiones quas continent solvi possint, tamen tam paucæ adhuc veritates fuerunt compertæ, tótque sunt comperiendæ antequàm veniatur ad eas quæ eorum libris tractantur, ut sine magno dispendio possint non legi.

Eo tamen modo se non gerunt homines, quin ad contrarium omnino abeunt. An id quod ipsis dicitur sit possibile non examinant. Sufficit si quis ipsis extraordinaria, ut *caloris naturalis*, *humidi radicalis*, spirituum *vitalium* reparationem, aut alia quæ non intelligunt polliceatur, ad excitandam vanam ipsorum curiositatem, & ad ipsos præoccupandos. Ad ipsos perstringendos & pelliciendos satis est ipsis paradoxa proponere, vocibus obscuris *influxûs qualitatum* &c. uti, authoritate quorundam authorum incognitorum dicta sua fulcire, aut aliquod sumere experimentum maximè sensibile & extraordinarium, quamvis ad ea quæ proferuntur nullam habeant relationem. Ut enim convincantur sufficit si ipsos ingenti obtundas strepitu.

Si Medicus, Chirurgus, Empiricus sententias Græcas & Latinas proferant, vocibusque novis & inusitatis utantur, tum viri doctrinâ insignes

gnes habebuntur, jus vitæ & mortis in ægros sibi protinus acquirunt. Oraculorum instar auscultantur, ac ipsi se supra cæteros longè eminere, rerúmque penetralia cognoscere arbitrantur. Quod si quis eâ sit audaciâ ut testetur sibi nequaquam arridere istam verborum sensu vacuorum farraginem, talem hominem sensu communi carere, & prima rerum axiomata negare autumant. Revera prima ejusmodi hominum axiomata in quinque vel sex vocabulis Latinis alicujus authoris, aut in apophtegmate aliquo Græco, si sint eruditiores, posita sunt.

Immo quandoque necesse est ut periti medici linguam ægrotis ignotam loquantur, ut sibi famam atque fiduciam concilient. Medicus qui nullam præter Latinam calleret linguam ruri posset quidem magni fieri; quia lingua latina rusticis illis hominibus Græcæ aut Arabicæ loco est. At nisi Medicus Græcè saltem legere possit, ut aliquem Hippocratis Aphorismum ediscat, non est quòd apud oppidanos, quibus lingua Latina familiaris est, eruditionis famam sibi conciliare posse speret. Itaque Medici etiam peritiores istam hominum vesaniam non ignorantes, ut indocti & fumivenduli loqui sæpe tenentur, nec semper de ipsorum peritiâ & judicio, ex iis quæ dum ægros invisunt dicere possunt, judicandum est. Si græcè quandoque loquuntur, ægrum non morbum sic demulcere volunt, neque enim eos latet neminem unquam Græco quodam aphorismo sanatum fuisse.

CAPUT V.

I. De secundâ inclinatione naturali, aut de amore sui. II. Dividitur amor sui, in amorem τῦ esse & τῦ bene esse, seu in amorem magnitudinis & voluptatis.

I. De secunda inclinatione naturali, aut de philautiâ.

SEcunda inclinatio quam Author naturæ indesinenter imprimit in voluntate nostrâ, est amor nostrî, & propriæ nostrî conservationis quem amorem philautiam dicemus.

Deum omnia opera sua amare, illáque hoc solo Dei amore conservari, ipsúmque velle ut omnes mentes eandem quam ipse inclinationem habeant, jam diximus. Vult igitur ut ea omnia operam ad sui conservationem non secus ac ad propriam felicitatem naturali inclinatione propendeant; felices enim esse nequeunt quin existant. Nostrum tamen ultimum finem in nobis ipsis collocare, ac nosmetipsos non amare relatè ad Deum injustum est; cùm revera nullam bonitatem nullámque subsistentiam per nosmetipsos habentes, * neque nos beatos atque perfectos efficere ullatenus valentes, non nisi per relationem ad Deum nos

* Mentem clariùs fa-

nos amare debeamus, quippe qui ſolus ſit ſummum bonum noſtrum, atque nos beatos reddere queat.

Si Fide & Ratione doceamur Deum ſolum eſſe ſummum bonum, ipſúmque ſolum poſſe nos delectationibus cumulare, ipſum ideo amandum eſſe facilè concipimus, & ad illum amorem facilè impellimur; ſed ſine gratiâ Deum ſemper amamus per philautiam duntaxat; Pura puta charitas vires noſtras ita excedit, ut nedum poſſimus Deum amare propter Deum ipſum, contra facile non concipiat ratio humana quomodo aliter amare poſſimus quam relatè ad noſmetipſos, finémque ultimum a propriâ voluptate diverſum habere; philautia igitur ſola menti noſtræ dominatur ex quo peccatum incepit; atque amor erga Deum & proximum nihil aliud ſunt quàm iſtius philautiæ ſequela. Quandoquidem nihil ampliùs amamus niſi quia illud amando aliquod ſperamus commodum, aut aliquam actu percipimus voluptatem.

ſiúſque aperiam in tractatu *de amore Dei & in tertia ad patrem Lamy epiſtolâ;* de Inclinationibus enim hîc obiter tantùm loquor, & ut cum ordine aliquo errorum noſtrorum cauſas referam.

II. Philautia dividitur in amorem τῦ eſſe & τῦ bene eſſe, ſeu in amorem magnitudinis & voluptatis.

Iſta autem philautia in duas ſpecies dividi poteſt, nempe, in magnitudinis & voluptatis amorem, ſeu in amorem noſtri eſſe & perfectionis iſtius noſtræ exiſtentiæ, & in amorem noſtri bene eſſe aut felicitatis.

Per magnitudinis amorem potentiam, dignitatum poſſeſſionem, affectamus a nemine pendere, & per nos ſubſiſtere cupimus. Ens neceſſarium in nobis includere aliquatenus optamus, ac aliquo ſenſu inſtar Deorum eſſe ambimus. Deus enim ſolus propriè includit in ſe ens, ſolúſque neceſſariò exiſtit. Quicquid enim dependet ab alió non ſubſiſtit niſi voluntate illius a quo dependet, cùm igitur homines entis ſui neceſſitatem ſeu neceſſariam exiſtentiam exoptent, eo ipſo potentes eſſe, a nemine pendere, ſeu ab aliorum dominio liberos eſſe deſiderant. Sed per amorem voluptatis non modò cupiunt eſſe, verùm etiam bene eſſe, cùm voluptas ſit optimus & menti utiliſſimus eſſendi modus. Dico voluptatem quatenus voluptatem; ita ut ſi voluptas in genere intelligatur, hoc eſt, quatenus omnes rationales æquè ac ſenſibiles voluptates complectitur, pro certo habeo, illam voluptatem ipſum eſſe principium unicúmque incitamentum amoris naturalis, ſive omnium mentis motuum versùs quodcunque bonum, nihil enim amare potes quàm quod placet. Si Beati divinas ament perfectiones, Deúmque qualis eſt, id ex eo fit quod ipſis placeat harum perfectionum contemplatio; Cùm enim homo natus ſit ad Deum & cognoſcendum & amandum, oportebat utique ut nobis arrideret eorum omnium quæ perfecta ſunt contemplatio.

Animadvertendum eſt autem magnitudinem, excellentiam, & ſummum ſui dominium non eſſe rei creatæ modos eſſendi qui ipſam per ſe reddant feliciorem; ſæpe enim contingit ut quò magis ad dignitates quis evehitur eò infelicior evadat; voluptas verò eſt modus eſſendi quo non poſſumus modificari quin actu feliciores evadamus. Majeſtas & ſummum ſui dominium ſæpius non ſunt in nobis, ac plerunque dun-

 taxat

taxat sita sunt in relatione quam habemus ad res quibus circumdamur. Sed voluptates sunt in ipsâ mente, ipsius sunt modi reales quibus modificatur, quique per naturam suam possunt ipsi satisfacere. Præcellentiam, Magnitudinem, & summum nostrî Dominium consideramus ut res ad nostrum esse conservandum idoneas, immo quandoque ad conservandum τὸ bene esse juxta ordinem naturæ utilissimas. Sed voluptas est semper modificatio mentis quæ per seipsam mentem efficit beatam; adeo ut voluptas sit τὸ bene esse, & amor voluptatis amor τοῦ bene esse.

Jam autem amor ille τοῦ bene esse tam efficax est ut amori τοῦ esse sæpe prævaleat, sicque philautia eò interdum nos adducit ut optemus τὸ non esse, quia non habemus τὸ bene esse. Id omnibus damnatis contingit, quibus melius foret, juxta Jesu-Christi verbum, non esse quàm esse tam miseros. Quippe cùm infortunati illi sint inimici implacabiles illius qui in se omnem complectitur bonitatem, quique sola est causa voluptatum & dolorum quæ sentire possumus, fieri nequit ut aliquâ requie aut voluptate frui possint. Sunt & erunt in æternum miseri, quia ipsorum voluntas in eâdem dispositione & perversitate semper permanebit. Igitur amor suipsius seu philautia duplicem complectitur amorem, amorem magnitudinis, potestatis, summi dominii & omnium in genere quæ nobis ad entis nostri conservationem apta videntur; & amorem voluptatis & omnium quæ necessaria sunt ut bene nobis sit, hoc est, ut simus felices & beati.

Duo illi amores multipliciter possunt dividi; sive quia ex duabus partibus diversis, mente & corpore, secundùm quas dividi potest ille amor, componimur. Sive quia per varia quæ ad conservationem nostram utilia sunt possunt distingui aut specificari. His tamen non immorabimur, quia cùm Ethicam instituere non sedeat animo, haud opus est nos hîc accuratè investigare & dividere omnia quæ ut bona nostra existimamus. Necesse duntaxat fuit hanc statuere divisionem ut causas errorum nostrorum ordine possemus enumerare.

Primò igitur de erroribus qui ortum ducunt ab inclinatione nostrâ erga magnitudinem & erga id omne quod ens nostrum ab aliorum dominio liberat. Secundò de erroribus quæ ab inclinatione nostrâ erga voluptatem, & id omne quod enti nostro maximam conciliat perfectionem, seu quod nobis maximam creat voluptatem, agemus.

CAPUT

CAPUT VI.

I. De inclinatione quâ versùs id omne ferimur quod nos supra cæteros extollit. II. De falsis nonnullorum piorum judiciis. III. De falsis superstitiosorum & hypocritarum judiciis. IV. De Voëtio Cartesii adversario.

I. De inclinatione quâ versùs id omne ferimur quod nos supra cæteros extollit.

QUæcunqoe nos aliquatenus supra cæteros extollunt efficiendo ut simus perfectiores, ut scientia & virtus; aut quæ nobis in alios aliquam concilïant authoritatem efficiendo ut simus potentiores, aliquam ἀνυπευθυνίαν nobis comparare videntur. Ab omnibus iis qui nobis sunt inferiores colimur & formidamur, ad quidlibet faciendum nostræ conservationis ergo semper sunt accincti, nec nobis in desideriis nostris officere aut resistere audent. Homines itaque prærogativas illas quibus supra cæteros eminent adipisci conantur. Etenim non attendunt τὸ esse & τὸ bene esse revera a Deo solo pendere, non ab hominibus; verámque magnitudinem, quæ ipsos in æternum beatos efficiet, non consistere in illo dignitatis ordine in quo in cæterorum hominum debilium & miserorum imaginatione constituti sunt, sed in humili submissione voluntati Dei qui, cùm justus sit, eos proculdubio remunerabitur, qui ordinem a se præscriptum constanter observant.

Verùm enim verò homines scientiam & virtutem, dignitates & divitias actu possidere non modò cupiunt; totis etiam viribus in id incumbunt ut cæteri homines credant saltem ipsos hæc omnia verè & realiter possidere. Ac si meritò dici possint realem opulentiam magis quærere quàm opulentiæ famam, certè meritò dici possunt minùs curare virtutem ipsam quàm virtutis speciem: quippe ut scitè dixit author sententiarum moralium, *virtutis lentissimus esset progressus nisi ipsi superbia foret comes.*

Opulentiæ, eruditionis, & virtutis fama in eorum quibus circundamur, aut qui nobis propinqui sunt imaginatione, animi propensiones producit nobis utilissimas. Illa enim ipsos ad pedes nostros prosternit, & in nostrî gratiam agitat; ipsísque omnes motus ad conservationem nostram & dignitatis incrementum idoneos inspirat: homines igitur sui existimationem tanquam bonum quo indigent, ut inter homines vivant commodè, conservant.

Omnes itaque homines erga virtutem, scientiam, dignitates, divitias, inclinatione feruntur, atque etiam istorum omnium famâ gaudent. Nunc quomodo istæ inclinationes possint ipsos in errorem inijcere ali-

quot exemplis ostensuri sumus. Ab inclinatione erga virtutem, aut erga virtutis speciem ordiamur.

Qui ad virtutem acquirendam animum seriò appellunt, in aliis rebus quàm in Religione cognoscendâ, bonisque exercendis operibus meditationes suas & otium rarò collocant. Juxta D. Pauli exemplum, nihil præter Jesum Christum crucifixum, unicum adversùs corruptionem & morbos naturæ ipsorum remedium scire volunt. Nullum aliud lumen exoptant quàm quod ipsis necessarium est ut Christianam agant vitam, suáque cognoscant officia; ac posteà nulli alii rei student quàm præstandis servidè & accuratè illis officiis.

II. De falsis virorum quorundam piorum judiciis.

In vitâ sic institutâ nihil est quod carpamus, immo illam maximi facimus; illius accuratam observationem magnam ducimus felicitatem; atque etiam nos pœnitet illam satis non observasse. Verùm hoc probare non possumus, quòd nempe, cùm certissimè constet dari scientias merè humanas, certissimas tamen, & satis utiles quæ mentem a rebus sensibilibus abstrahunt, illámque veritatibus Evangelicis gustandis paulatim assuefaciunt seu præparant, reperiantur tamen viri quidem pii, qui scientias illas, quas non examinarunt, æquo liberiùs damnant ut inutiles, vel ut incertas.

Verum quidem est plerasque scientias esse admodum incertas & inutiles: ac ii vehementer non falluntur qui in istis scientiis veritates parvi momenti contineri dicunt. Illis nunquam studere licet, & satius est illas omnino adspernari quàm sinere sibi ab illis fucum fieri. Nihilominus tamen dicere possumus perquàm necessarium esse quasdam metaphysicas veritates cognoscere. Causæ universalis aut existentiæ Dei cognitio est prorsus necessaria, cùm ipsa, ut ita dicam, certitudo fidei pendeat a cognitione quam ex ratione haurimus circa existentiam Dei. Scire igitur necesse est ipsius voluntate naturam formari & dirigi; vim aut potentiam causarum naturalium nihil aliud esse quàm ipsius voluntatem, uno verbo, omnia omnimodè a Deo pendere.

Necesse est pariter cognoscere quid sit veritas, quo pacto possit ab errore dignosci, quomodo corpora & mentes distinguantur, quæ ex iis possint deduci consequentiæ, ut immortalitas animæ & multa alia, quæ possunt certò cognosci.

Scientia hominis aut scientia sui ipsius scientia est quæ legitimè sperni non potest; innumeris referta est quæ scire omnino necesse est ut aliquam judicii rectitudinem sagacitatemque acquiramus. Ac si dicere possumus hominem rudem & stupidum materiâ longè præstare, quia ille novit se existere, materia vero nullam existentiæ suæ notitiam habet, affirmare etiam licet eos qui hominem cognoscunt, rudibus & stupidis longè antecellere, quia noverunt quid sint, alii verò non.

Verùm hominis scientia non modò magni fieri debet, quia nos supra cæteros homines extollit, ipsius pretium in eo longè magis elucescit quòd nos coram Deo deprimat & demittat. Hac scientiâ cognoscimus

mus quantopere ab ipso in omnibus dependeamus, etiam in actionibus nobis maximè familiaribus; eâ scientiâ manifestò nobis innotescit naturæ nostræ corruptio; per eam ad id proni simus ut ad eum qui solus nos sanare potest confugiamus, ipsi soli adhæreamus, nobis diffidamus & nuncium mittamus; atque eo pacto multas acquirimus animi dispositiones, ut ita dicam, quæ ad nos gratiæ Evangelii submittendos idoneæ sunt.

Mathematicæ & naturæ cognitione saltem generali vix omnino carere quis potest. Scientiis illis a juventute studendum fuit; illæ enim mentem a sensibilibus solvunt, impediúntque quominùs emollescat & effæminetur. Non parvum in vitâ sortiuntur usum; immo etiam ad Deum nos deducunt, naturæ cognitio per seipsam, mathematicæ verò per fastidium quod nobis ingignit erga falsas sensuum impressiones.

Viri virtute prædit scientias illas adspernari aut tanquam incertas & inutiles habere non debent, nisi eas priùs satis expenderint ad solidum de iis ferendum judicium. Sat multæ aliæ erunt scientiæ quas tutò possunt spernere. Poëtas, & Philosophos Ethnicos, Rabbinos, Historicos quosdam, & innumeros Authores in quibus nonnulli eruditi suam constituunt gloriam & eruditionem, igni addicant, per nos licet. At verò ne naturæ cognitionem ut Religioni repugnantem damnent. Quippe cum natura voluntate Dei regatur, vera naturæ cognitio nos in potentiæ, magnitudinis, & sapientiæ divinæ admirationem rapit. Etenim verisimile est universum a Deo conditum fuisse ut homines in ipsius studio & meditatione defigantur, illóque studio ad cognoscendum & religiosè colendum ipsius Authorem incitentur, adeo ut qui naturæ studium damnant Dei voluntati resistere videantur, nisi mentem humanam ad id studium ineptam ex peccato factam fuisse arbitrentur. Non est etiam quòd dicant cognitionem hominis ipsum duntaxat inflare, vanitatémque ipsi inspirare; quia ii qui hominem perfectè cognoscere vulgò putantur, quamvis illum pessime sæpe cognoscant, superbiâ intolerabili ut plurimùm efferuntur: namque neminem seipsum ritè cognoscere posse evidenter patet quin eodem tempore suas sentiat infirmitates & miserias.

III. De falsis superstitiosorum & hypocritarum judiciis.

Nec certè viri verâ solidáque prædit pietate quæ non intelligunt vituperare solent, sed potiùs superstitiosi & hypocritæ. Superstitiosi timore servili, atque ex animi demissione & tenuitate, statim atque ingenium vivax & penetrans vident, expavescunt. Si exempli gratiâ, ipsis rationibus naturalibus tonitru ipsiúsque effectus explices, protinus Atheus ipsis videberis. At verò hypocritæ diabolicâ malignitate sese in angelos lucis transformant. Veritatum sanctarum & ab omnibus sanctè habitarum specie utuntur, ut veritatibus parum notis & a plerisque neglectis utilitate aliquâ peculiari moti resistant. Veritatem veritatis imagine impugnant, ac dum ea quæ omnes venerantur sæpe apud

 seipsos

ſcipſos rident, exiſtimationem apud homines eò ſolidiorem & magis timendam ſibi conciliant, quo res quâ abuſi ſunt ſanctior eſt.

Illi igitur homines omnium ſunt vehementiſſimi, potentiſſimi, & maximè formidabiles veritatis adverſarii. Rari quidem ſunt, ſed pauci ſufficiunt ad multa invehenda mala; veritatis & virtutis ſpecies plus ſæpe incommodi afferunt, quàm commodi veritas & ipſa virtus. Unus enim hypocrita vafer quæcunque multi verè pii & ſapientes magno negotio ædificaverunt deſtruere poteſt.

IV. *De Voëtio.*

Carteſius, exempli gratiâ, exiſtentiam Dei, immortalitatem animæ, multáſque alias quæſtiones metaphyſicas, & complures quæſtiones Phyſicas demonſtrativè probavit, ac de ſæculo noſtro ob veritates quas retexit, ſi quis unquam optimè meritus eſt, ſurgit tamen homuncio quidam, fervens, veheménſque declamator, ob Religionis ſuæ zelum apud vulgus magno habitus pretio, Libros contumeliis adversùs Philoſophum illum plenos conſcribit, ipſúmque atrociſſimorum accuſat criminum. Carteſius eſt Catholicus, ſub Jeſuitis ſtudia ſua inſtituit, de iis magnâ cum reverentiâ ſæpe loquutus eſt: id ingenio iſti maligno ſufficit ut populis Religionis noſtræ inimicis ac circa res Religionis provocatu facilibus perſuadeat, Carteſium eſſe Jeſuitarum emiſſarium & aliquid monſtri molientem; minimæ enim veritatis ſpecies in rebus fidei plus habent efficaciæ in ingenia, quàm veritates reales in rebus Phyſicis aut Metaphyſicis, de quibus parum ſollicitum eſt vulgus hominum. De exiſtentiâ Dei ſcripſit Carteſius; ſatis eſt iſti Sycophantæ ut cacozelum ſuum exerceat, veritatéſque quas defendit ipſius adverſarius opprimat. Ipſum arguit eſſe Atheum, immo callidè & ſubdolè Atheiſmum docere; ut famoſus ille Atheus nomine *Vanino* Toloſæ olim ignis ſupplicio affectus, qui pro exiſtentiâ Dei ſcribens ſuam tegebat impietatem & malitiam. Nam inter argumenta quæ profert ut probet Carteſium eſſe Atheum illud exſtat, quòd nempe, adverſus Atheos ſcribebat ut olim *Vanino* qui impietati velum obducturus adverſus atheos ſcribebat.

Sic veritas ab iis qui falsâ nituntur veritatis ſpecie, quíque ingentem ſibi in debiles conciliaverunt authoritatem opprimi ſolet. Veritas lenitatis & pacis eſt amica, & quantumlibet valida ſit, ſuperbiæ tamen & mendacii veritatis ſpecie armati ferocitati nonnunquam cedit. Illa quidem novit errorem adversùs ipſam nihil quicquam valere, ac ſi per aliquod tempus proſcripta & obſcura deliteſcat, occaſiones expectat opportunas quibus tutò prodire poſſit; Etenim in ipſo oppreſſionis loco validior ſæpe & ſplendidior quàm uſquam eluceſcit.

Quòd Carteſii antagoniſta, homo diverſam ab ipſo religionem profitens, ambitioſus, qui famam ſuam famæ eorum quibus inferior eſt veluti ruinis ſuperſtruere duntaxat conatur, temerarius declamator, *Voëtius*, uno verbo, de iis quæ non intelligit quæque intelligere recuſat

recusat cum contemptu loquatur mirum non est. Sed quòd viri nec Cartesio, nec ipsius Religioni infenso, ipsum odio & contemptu prosequuti fuerint, ad id scilicet impulsi contumeliis quas in libro ab ipsius adversario composito repererunt, illud est quod non possumus quin miremur.

Liber istius hæretici inscriptus *Desperata causa Papatûs*, ipsius impudentiam, ignorantiam, violentiam, ac existimationis sibi falsò zelo suo conciliandæ cupiditatem satis arguit. Non est igitur quòd hujúsce hominis testimonio fidem adhibeamus. Quemadmodum enim omnes Fabulæ quas adversùs Religionem nostram in libro suo congessit credendæ non sunt, sic maximæ esset imprudentiæ atroces & contumeliosas criminationes quibus adversarium suum proscindit credere.

Ne igitur viri rationis compotes sibi persuaderi sinant Dominum Cartesium esse hominem perniciosum; quia id in aliquo legerunt libro, vel quia id ab hominibus quibusdam, quorum pietatem venerantur, acceperunt. Haud licet hominibus ex solo ipsorum testimonio credere dum alios criminum atrocissimorum accusant. Habitus externus hominis alicujus graviter & piè loquentis argumentum non est sufficiens ad aliquid persuadendum. Etenim nonne falsa & inepta eodem modo externo quo vera & bona dicuntur proferri possunt? præcipuè si falsa ista & inepta quis incautus alte imbiberit.

Accusationum adversùs Cartesium motarum veritatem aut falsitatem cognoscere difficile non est. Ipsius scripta facilè inveniri possunt, nec ingenti negotio ab iis qui attenti sunt intelliguntur. Ipsius igitur opera sunt legenda ut alia quàm quæ ex incertâ famâ deducuntur adversûs ipsum possint proferri judicia. Ac postquàm attentè lecta fuerint & seriâ meditatione excussa, spero fore ut non ampliùs accusetur Atheismi, quin contrà ab iis qui ipsum anteà criminabantur eâ excipietur veneratione, quâ dignus est vir cujus ope non modò existentia Dei & immortalitas animæ, verùm etiam innumeræ aliæ veritates hucusque incognitæ modo simplicissimo & evidentissimo demonstratæ sunt.

CAPUT VII.

De scientiæ desiderio ac Doctorum falsò sic dictorum judiciis.

MEns humana parum admodum habet capacitatis, nec tamen quicquam est quod scire non cupiat. Omnes scientiæ humanæ ipsius desideria non possunt implere, cùm tamen ipsius capacitas adeo angusta sit ut vel unam scientiam specialem capere nequeat. In perpetuâ agitatione, perpetuóque plura sciendi desiderio versatur homo; sive quia

quia id quod quærit se nacturum esse sperat, ut capitibus præcedentibus dictum est, sive quia mentem & ingenium augescere arbitratur vanâ alicujus cognitionis non vulgaris professione. Immoderata felicitatis & magnitudinis cupiditas efficit ut omnibus scientiis studeat, felicitatem se consecuturum in Ethicâ sperans, falsámque illam magnitudinem in scientiis speculativis quærens.

Cur homines reperiuntur qui vitam transigunt in legendo Rabbinorum opera, aliosque libros idiomatibus peregrinis, obscuris, corruptis, & ab authoribus sine sale & intelligentiâ conscriptos, nisi quia sibi persuadent se postquàm didicerint linguas Orientales, iis qui illas ignorant longè superiores evasuros? Quid ipsos in labore improbo, molesto, duro, inutili potest sustentare & corroborare nisi spes alicujus præcellentiæ, & vanæ nescio cujus magnitudinis contemplatio? Revera homines raræ eruditionis & non vulgares habentur; splendidis ob eruditionem ornantur elogiis; Lubentiùs audiuntur quàm cæteri homines; Et quamvis plerunque meritò dici possint omnium imprudentissimi ac judicio maximè destituti, saltem quia totam vitam in labore valde inutili, quo nec sapientiores nec feliciores possunt evadere, collocarunt, cæteris tamen ingenio & judicio antecellere creduntur; Quia in dictionum origine aliis sunt doctiores in rerum etiam naturâ peritissimi existimantur.

Eandem ob causam Astronomi non modò tempus sed & bona in id insumunt ut ea accuratè cognoscant quæ cognoscere inutile & impossibile est. Constantem in Planetarum cursu regularitatem, quæ non occurrit, reperire, & tabulas Astronomicas ad explicandos effectus quorum causas non cognoscunt, instituere volunt. Selenographiam, seu Lunæ Geographiam componunt, quasi quis in Lunâ iter facere vellet. Ipsam jam iis qui in Astronomiâ insignes sunt diviserunt; pauci sunt qui in illâ Regione aliquam non possideant Provinciam ut mer edem ingentium laborum suorum; nec satis scio an non gloriæ sibi ducant illius meruisse favorem qui hæc regna ipsis tam liberaliter partitus est.

Cur homines ratione præditi huic scientiæ tam anxiè student, dum in erroribus crassissimis circa veritates sibi utilissimas versantur, nisi quia magnum quid existimant ea cognoscere quæ vertuntur in cœlis? Rei minimæ inter eas quæ in cœlesti regione aguntur cognitio præstantiâ dignior videtur cognitione rerum vilium, abjectarum & corruptibilium, qualia sunt juxta ipsos corpora sublunaria. Scientiæ nobilitas ex ipsâ eorum quæ docet nobilitate oritur. Magnum istud est effatum! Ergo cognitio motûs corporum inalterabilium & incorruptibilium omnes scientias sublimitate superat. Illa itaque sublimitate & præstantiâ ipsorum ingenii digna videtur.

Sic homines sese perstringi sinunt falsâ magnitudinis ideâ quæ jucundè eos percellit. Statim atque illo phantasmate permota fuit imaginatio, coram

coram illo deprimitur, ipsum veneratur, ac rationem cujus esset judicium ferre evertit & occæcat. Homines, dum de iis quæ affectu prosequuntur judicant, somniare, oculis clausis incedere, ac sensu communi carere videntur. Etenim quid, quæso, magni est in cognitione motuum Planetarum, nonne ipsos sat cognoscimus ut mensium & annorum curriculum possimus metiri atque determinare? Quid tandem nostrâ interest scire an Saturnus annulo aut ingenti parvarum Lunarum numero circundetur, ac quare circa eam rem in partes imus? Cur gloriam inde aucuparis quòd magnitudinem eclipseos majori successu prædixeris quam quidam alii, in eo fortè felicior, potiùs quàm sapientior? Sunt homines a Principe constituti ut astra observent, ipsorum observationibus contenti simus. Legitima est ipsorum applicatio circa ista, quia id ipsis negotii datum est. In id operam feliciter conferunt, quia omnem artem, attentionem, & diligentiam possibilem adhibent, nihil ipsis deest ut prosperè ipsis cedat iste labor. Itaque circa rem quæ ad nos tam leviter attinet satis nobis esse debet si observationum ad ipsis jam factarum possimus fieri participes.

Multos Anatomiæ operam navare utile est, cum istam cognoscere sit utilissimum, cúmque ad cognitiones nobis utilissimas consequendas nos adspirare consentaneum sit. Iis quæ aliquid felicitati nostræ conferre, aut infirmitates & ærumnas nostras levare valent, animum adjungere debemus. At verò totas noctes de perspicillis pendêre ad deprehendendum in cœlis aliquam maculam aut novum aliquem planetam, valetudine suâ & tempore miserè abuti, ac res suas negligere ad sedulò invisenda astra, & ad mensurandum ipsorum situs & magnitudines; quid est nisi penitus oblivisci sortis suæ præsentis & futuræ.

Nec est quòd quis opponat id fieri ut illius qui ingentia hæc formavit opera magnitudo cognoscatur; minimus culex Dei potentiam & sapientiam iis qui animalculum illud attentè & seposito præjudicio ex illius parvitate nato considerant, luculentiùs manifestat omnibus Astronomorum circa cœlos cognitionibus. Homines tamen ad id conditi non sunt ut culices considerent. Nec probamus illorum laborem qui desudarunt ut nos docerent formam pediculorum, uniuscujusque speciei animalium, variásque vermium in muscas & papiliones transformationes. His per otium animum oblectare licet, at homines, nisi calamitatum suarum sensu destituti, in his tempus terere non debent. Dei & sui ipsorum cognitioni perpetuò incumbere debent, & seriam dare operam ut sese ab erroribus, præjudiciis, affectibus, ad peccatum propensionibus expediant, veritatésque sibi maximè necessarias anxiè disquirere: etenim illi maximo præditi sunt judicio qui scientias omnium solidissimas accuratiùs quærunt.

Præcipua causa quæ homines in falsa studia conjicit, in eo sita est quòd ideam Eruditi cognitionibus vanis & inanibus alligaverint, cùm contrà illam ideam cognitionibus solidis & necessariis alligare

debuissent. Ubi enim quis eruditionem ambit, & polymathiæ spiritu agitatur, quænam scientiæ ipsi necessariæ sint, sive ut honestè vivat, sive ut ingenium excolat, parum sollicitus est. Ad eos tantùm animum advertit qui apud homines eruditi audiunt, & quo pacto istam consequuti fuerint famam. Cùm omnes scientiæ solidissimæ & maximè necessariæ sint satis vulgares, in eos qui illas possident nec admirationem nec venerationem movent; vulgaria enim, quantumvis egregia & mirabilia in se sint, sine admiratione tamen & sine attentione videntur. Qui igitur docti evadere cupiunt scientiis necessariis recto vitæ regimini & judicio perficiendo parum animum adjiciunt. Scientiæ illæ istam scientiarum ideam quam sibi finxerunt in ipsis non excitant. Illæ enim scientiæ non sunt eædem quas in aliis mirati sunt, quásque alios in se mirari cupererit.

Evangelium & Ethica Christiana res sunt nimis familiares & vulgares. Nonnullas voces quæ apud Philosophos antiquos vel Poëtas Græcos occurrunt criticè expendere malunt. Idiomata ac ea præcipuè quæ apud populares suos inusitata sunt, ut Arabicum & Rabbinicum, ipsis valde arrident & studio suo digna videntur. Si Scripturam Sacram legant, id eâ mente non faciunt ut in illâ S. S. Religionem & pietatem discant, Chronologiæ, Geographiæ, & Grammaticæ difficultates ipsos totos occupant. Illarum cognitionem vehementiùs cupiunt quàm veritatum salutarium Evangelii. Scientiæ quam in aliis stultè mirati sunt, quam stulti in iis sine dubio mirabuntur, possessores esse volunt.

Pariter cognitiones naturæ utilissimas parum quærunt, sed minùs vulgares. Anatomia ipsis exilior videtur, sublimior est Astronomia. Experimenta ordinaria ipsorum applicatione parum digna videntur, sed experimenta illa rara & admirabilia quibus erudiri non possumus accuratissimè observant.

Historias ignotissimas & antiquissimas tenere gloriantur. Principum suorum nunc regnantium genealogiam ignorant, dum hominum a quater mille annis defunctorum genealogias curiosè rimantur: historias sui temporis vulgatissimas discere negligunt, dum fabulas & figmenta Poëtarum accuratè scire conantur. Suos ipsorum cognatos non cognoscunt; at, si velis, multas congerent authoritates quibus probent talem civem Romanum cum Imperatore affinitate junctum fuisse; & alia similia.

Nomina vestimentorum quæ usu obtinent in suo sæculo vix callent, dum in vestimentis quibus olim utebantur Græci & Romani cognoscendis desudant. Animalia in patriâ suâ frequentiora vix norunt, nec tamen multos annos insumere dubitabunt in componendis ingentibus voluminibus de animalibus in Bibliis Sacris designatis, ut vocum incognitarum significationem se sagaciùs aliis esse assequutos ostendant. Ejusmodi liber authori & doctis a quibus legitur in deliciis est, quippe qui

cùm

cùm Græcis, Hebraicis, Arabicis, &c. Rabbinorum, aliorumque Authorum obſcurorum & inuſitatorum citationibus abundet, vanitati Authoris ipſius & ſtultæ Lectorum curioſitati indulgeat, qui ſe quoque aliis doctiores exiſtimabunt, quando ſex eſſe vocabula in ſcripturâ quibus leo aut aliquid ſimile deſignetur, audacter aſſerere poterunt.

Ipſorum patriæ aut etiam urbis topographia ipſos fugit, dum perpetuò in tabulis Geographicis veteris Græciæ, Italiæ, Galliarum Julii Cæſaris tempore conſulendis occupantur, aut anxiè quærunt vicos & plateas veteris Romæ. *Labor ſtultorum*, inquit Sapiens, *affliget eos, qui neſciunt in urbem pergere.* Urbis ſuæ vias ignorant ac circa inutilia ſe ſe incaſſum agitant. Leges & ritus locorum in quibus degunt ignorant; at verò juri Antiquo, legibus duodecim tabularum, ritibus Lacedæmoniorum aut Sinenſium, vel ſtatutis Indorum accuratè cognoſcendis anxiè ſtudent. Denique omnia rara, extraordinaria, remota, & aliis incognita ſcire volunt, quia præ ingenii perturbatione ideam eruditionis hiſce omnibus perperam alligarunt. Ut doctus quis habeatur, ſufficit ipſum noſſe quæ alii ignorant; licèt veritates pulcherrimæ & maximè neceſſariæ ipſum fugerent. Verum quidem eſt cognitionem illorum omnium & aliorum ſimilium, dici ſcientiam, eruditionem, doctrinam; ſic voluit uſus; ſed ſcientia quædam eſt quæ juxta Scripturam nihil eſt præter ſtultitiam & vanitatem. *Doctrina ſtultorum fatuitas.* Spiritum Sanctum qui in ſacris codicibus tot elogiis ornat ſcientiam, nondum animadverti quicquam dixiſſe in hujúſce falſæ ſcientiæ gratiam de quâ ſuprà loquutus ſum.

CAPUT VIII.

I. De deſiderio quo homines docti videri cupiunt. II. De falſorum Doctorum colloquiis. III. De ipſorum operibus.

I. De deſiderio quo homines docti videri cupiunt.

SI immoderata cupido eruditionem adipiſcendi ignaros ſæpe efficiat homines, deſiderium illud quo docti videri cupiunt ipſos non modò ignaros facit, ſed mentem ipſis evertere videtur. Innumeri enim ſunt qui ſenſum communem amittunt, dum ſupra illum ſeſe extollere ſatagunt, quique nihil præter ineptias effutiunt, dum paradoxa duntaxat proferre volunt. Ut ingenii rari & extraordinarii famam conſequantur, ab omnibus ita recedunt vulgaribus cogitationibus, ut revera ipſorum conſilium proſperè cedat, quippe nunquam ſine ſtupore; aut potiùs ſine maximo contemptu audiuntur.

Cum admiratione nonnunquam cernuntur, cùm ad aliquam digni-

tatem quâ veluti involvuntur evecti tantùm genio & eruditione supra cæteros eminere creduntur, quantùm natalibus & dignitate præcellunt; Sed cum contemptu sæpius conspiciuntur, immo insani non raro habentur, cùm propiùs examinantur, cúmque suâ dignitate hominum oculis non eripiuntur.

Docti falsò sic dicti quid sint manifesto arguunt in Libris suis & in colloquiis familiaribus. Aliquid eâ de re dicere forsan abs re non erit.

II. De colloquiis falsorum Doctorum.

Sicut præ superbiâ & cupidine famæ studia sunt amplexi, statim atque alicui colloquio intersunt eos illa præcellentiæ cupido & ambitio agitat & effert. Sese interdum ita sublimes ferunt ut aliorum oculis eripiantur, ac ipsi ubi sint sæpius nesciant. Supra auditores non eminere, eorúmque captum non excedere tantâ verentur sollicitudine, ut succenseant si se ab aliis jam attingi sentiant. Si ab ipsis ut aliquid dilucident flagites, stomachantur, & superbæ authoritatis gravitatísque speciem induunt, si vel minimum ipsis objicias. Denique tam nova & inusitata sed simul tam absurda proferunt, ut sapientissimi adstantium risum vix tenere possint, dum alii perculsi obstupescunt.

Ubi primus deferbuit æstus, si quis eâ præditus fuerit animi constantiâ & fortitudine ut ipsorum dictis non emotus fuerit, eósque errorum suorum moneat, erroribus tamen illis præfractè adhærent. Illorum quos primò obstupefecerunt habitu externo ipsi obstupefiunt, tot approbatorum quos per impressionem persuaserunt conspectus ipsos veluti per repercussum etiam convincit; aut si non convincat, animos saltem satis inflat ut errores suos mordicus defendere decernant. Superbia ipsos palinodiam cantare vetat. Aliquam rationem quâ se tutentur semper quærunt. Immo nunquam majori impetu atque animi contentione loquuntur quàm quum nihil habent quid dicant. Injuriam sibi fieri, ac se súsque déque haberi credunt, simul atque aliquid ad ipsorum dicta reponis; immo quò quæ objicis validiora sunt & rectiora eò vehementiùs ipsorum iram & superbiam provocas.

Optima ratio quibus veritas possit adversùs eos defendi non est disputatio, etenim satius est ipsis & nobis illos in erroribus relinquere quàm ipsorum odium movere. Ipsorum cor non est sauciandum, dum mentem volumus sanare, cùm vulnera cordis vulneribus mentis sint periculosiora; præterquàm quòd quandóque res est cum viro revera Docto qui forsan a nobis ideo duntaxat sperni posset, quia ipsius cogitata non perciperemus. Quapropter ab iis qui sic decisivè loquuntur impetrandum est, ut distinctè, quantùm in ipsis est, mentem suam aperiant; utque in eâdem thesi persistentes a vocibus obscuris & æquivocis abstineant. Tum si verâ sint eruditione ornati ex ipsorum dictis aliquid percipitur emolumenti. At verò si nihil præter falsam sapiant eruditionem, ipsi propriis verbis sese jugulabunt, nec aliis nisi sibimet culpam istius confusionis imputare meritò poterunt. Immo aliquid fortè utilitatis atque etiam oblectationis ex ipsorum colloquiis percipietur; si demum

mum aliorum ineptiis delectari liceat, dum ipsis remedium afferre contendimus. Verùm quod cæteris longè antiquius est, hoc pacto cavebitur ne debiles, qui doctos illos falsò sic dictos priùs admirabundi audiebant, ipsorum errori nimiâ summissione sese mancipent.

Istud enim sedulò animadvertendum est. Cùm stultorum aut eorum qui mechanicè & per sensibilem impressionem aguntur numerus longè major sit numero eorum quibus ingenium est acre, quique ratione solâ persuaderi sese sinunt; quando aliquis inter istiusmodi doctos de aliquâ re loquitur, & sententiam profert definitivam, semper longè plures sunt qui in ipsius verba nullo admisso examine jurent, quàm qui ipsi diffidant, sed quia ejusmodi docti falsò sic dicti a cogitationibus vulgaribus quantùm pote est recedunt, ad id moti tam desiderio reperiendi aliquem antagonistam quem malè excipiant ut gloriæ suæ hoc pacto velificentur, quàm spiritu vertiginis, aut etiam animo contradicendi; ipsorum decisiones ut plurimùm sunt falsæ aut obscuræ; & raró a quoquam audiuntur quin eum statim in aliquem injiciant errorem.

Jam autem ratio ista aliorum errores aut opinionum soliditatem agnoscendi difficultate non caret, quia non soli sunt falsi docti qui universalem rerum omnium affectent cognitionem; sed omnes penè homines isto laborant vitio, ac ii præcipuè qui studio & Authorum lectioni operam dederunt. Qui inter ipsos obsequentissimi sunt atque etiam sapientissimi aliorum sententiam apud seipsos revera spernentes specie tenus attentos se tantummodo præbent, dum ex eorum oculis facilè colligi potest ipsos quodlibet aliud cogitare, ipsorúmque animum, iis quæ dicuntur prorsus neglectis, tantùm versari circa ea quæ nobis probanda sibi sumpserunt. Quod mutuas confabulationes sæpe reddit molestas. Quemadmodum enim nihil suavius nobis videtur, nullóque pacto majori possumus affici honore quàm si quis nostras assequatur rationes, opinionésque probet, ita nihil est quod displiceat magis quàm ubi aliquem eas non capere, immo ut eas capiat ne curare quidem videmus. Etenim quis ullam ex colloquio cum statuis voluptatem posset percipere, præcipuè cùm statuæ illæ ideo tantùm sint statuæ respectu nostri quia nos non magni faciunt, & nobis arridere non curant; sibi solis satisfacere satagunt propriæ famæ inservientes. Certè si homines ritè audire & ritè respondere nossent, colloquia mutua non modò forent jucundissima, verùm etiam utilissima. At viceversâ, quia quisque semper doctus audire gestit, nihil ex colloquiis præter præjudicatas opiniones & logomachias resultat; Charitas interdum læditur, veritas verò nunquam ferè in lucem prodit.

Verùm errores in quos falsi docti inter mutua colloquia incidunt omni non carent excusatione; in ipsorum gratiam dicere possumus parum attentionis ut plurimùm afferri iis quæ in istis colloquiis familiaribus ultro citróque dicuntur. Immo viri quibus judicium est accuratissimum tum ineptias sæpe proferunt; nec omnia sua verba colligi patiuntur, ut Scaligeri & Perronii dicta fuere collecta.

Istæ excusationes sunt quidem legitimæ, nec repugnamus erroribus tum temporis admissis ignosci posse; in istis consabulationibus loquendi necessitas incumbit; atque dies sunt quandoque nefasti quibus bene cogitare penès nos non est; ad id non semper sumus dispositi ut bene cogitemus & bene loquamur; ac sæpe tantæ sunt temporis angustiæ, ut minima nubecula aut brevissima mentis distractio vires ingenii rectissimi in absurditates ridiculas injiciat.

Sed si errores quos falsi docti in consabulationibus admittunt excusatione digni videantur, saltem errores quos in libris suis, postquàm seriò sunt meditati, perpetrant omni carent excusatione; præcipuè si sint frequentes, nullóque salis grano condiantur. Etenim quum quis malum composuit librum, hinc fit ut complures homines in illo legendo tempus malè terant, in eosdem errores in quos author incidit ipsi incidant, ac multos alios ex iis etiam deducant. Quod sine maximo dispendio fieri nequit.

Sed quamvis qui malum, aut solùm inutilem componunt librum graviùs peccent quàm vulgò putatur, tamen ob illud peccatum ipsos mercede potiùs quàm pœnâ affici videas. Sunt enim crimina in quæ homines non animadvertunt, sive quia consuetudine invaluerunt illa crimina, sive quia plerique prædit non sunt animo satis firmo ut reos quos se peritiores existimant damnare sustineant.

Authores plerunque habentur homines rari & extraordinarii ac supra cœteros maximè eminentes; reverentiâ igitur non verò contemtu & pœnâ excipiuntur. Itaque verisimile non est homines esse unquam erecturos tribunal ad excutiendos & damnandos libros qui rationi corrumpendæ tantùm inserviunt.

Idcirco nunquam sperandum est Rempublicam litterarum prudentiùs regi posse cæteris Rebuspublicis, quia hominibus constat non secus ac cæteræ. Immò satius est, ut ab errore quisque possit faciliùs expediri, majorem concedi libertatem in Republicâ litterarum quàm in ceteris, ubi novitas est semper periculosissima. Si enim iis qui studiis se dedunt libertas tolleretur, sique omnes novitates indiscriminatim exploderentur, hoc pacto homines in suis erroribus confirmarentur.

Ne quis igitur succenseat quòd multa in Reipublicæ litterarum regimine reprehendam, quódque ostendere nitar celebres illos viros quos cæteri ob profundam eruditionem toti demirantur, revera nihil aliud esse ut plurimùm quàm homines vanos, & superbos judicio & omni verâ scientiâ destitutos. De iis sic loqui teneor ne in posterum quisquam ipsorum judiciis temerariò assentiatur, & errores sequatur.

III. De libris falsorum doctorum.

Vanitatis, levitatis, & ignorantiæ argumenta ex ipsorum operibus manifesta depromuntur. Si enim eo animo illa quis expendat, ut de iis juxta sensûs communis lumina judicet, nullâ erga Authores præoccupatus existimatione, certè nullo negotio comperiet pleraque ipsorum cœpta in studiis esse fructus vanitatis omni judicio destitutæ; ipsósque ad id non collimare ut judicium suum excolant, multò minùs ut cordis sui motus

motus regant & temperent, ſed duntaxat ut alios perſtringant, ipsíſque doctiores habeantur.

Atque hanc ob cauſam, ut jam dictum eſt, de rebus inſolitis & extraordinariis tantùm agunt, vocibus inuſitatis & obſoletis duntaxat utuntur. Linguâ ſibi vernaculâ raró loquuntur, utpotè nimis vulgari, nec in Latinitate ſimplicitatem, claritatem, & facilitatem quærunt; non loquuntur enim ut intelligantur, ſed ut loquantur, & loquendo admirationem ſibi concilient. Rebus quæ vitæ rectè inſtituendæ poſſunt inſervire raró mentem applicant; id ipſis vulgare nimis videtur, aliis enim aut etiam ſibimetipſis utiles eſſe non curant, ſolam eruditionis famam affectantes. Quæ proferunt nullo argumento probant, aut ſi aliqua proferant argumenta, illa ſunt ita ænigmatica & incomprehenſibilia, ut nec ab aliis nec ab ipſis concipi poſſint. Nullas habent rationes claras; ac ſi haberent, illas non proferrent. Iſtæ rationes ſcilicet mentem non obſtupeſaciunt, ſimpliciores & uſitatiores videntur, eas quiſque aſſequi poteſt. Authoritates potiùs afferunt quibus opiniones ſuas probent aut probare fingant, ſæpe enim authoritates quibus utuntur nihil probant quoad ſenſum, probant tantùm quia Græco aut Arabico idiomate leguntur. Sed de ipſorum citationibus loqui forſan abs re non erit, ut faciliùs intelligatur quonam ſint judicio.

Falſa tantùm eruditio ac polymathiæ duntaxat ſpiritus frequentem citationis uſum qui hactenus viguit, atque etiamnum viget apud nonnullos doctos, introducere potuit. Etenim Authores qui paſſim longos aliorum authorum locos citent reperire difficile non eſt, quamvis nullam ipſos citandi legitimam habeant cauſam; ſive quia quæ dicunt ita clara ſunt ut nullâ probatione indigeant; ſive quia ita abſtruſa ſunt ut authorum quos citant authoritate probari non poſſint, quippe quæ ab iſtis etiam authoribus ignorarentur; ſive denique quia loci quos citant nihil ad ipſorum orationis ornamentum conferre poſſunt.

Ingentem ex Authore Græco authoritatem quâ aërem eſſe pellucidum probetur afferre ridiculum eſt, quia id neminem fugit. Ineptum pariter eſt authoritate Ariſtotelis uti ad probandum eſſe intelligentias quæ cœlos movent, quia ſcilicet id Ariſtoteles noſſe non poterat. Aut denique linguas exoticas, adagia Arabica & Perſica libris Gallicis aut Latinis ad omnium uſum comparatis interſerere abſurdum eſt; quia ejuſmodi citationes iſtis libris ornamento eſſe neutiquam poſſunt; aut ſaltem ornamenta illa ſunt inepta & intempeſtiva quæ apud multos ludibrio ſunt, & perpaucis utilia eſſe queunt.

Attamen plerique eorum qui docti haberi geſtiunt hujuſcemodi citationibus ita delectantur, ut nonnullas etiam idiomate quod ipſi non intelligunt proferre non erubeſcant, útque omnem moveant lapidem, quò locum Arabicum, quem vix poſſunt legere, libris aſſuere poſſint. Itaque multùm deſudant ut propoſiti a ratione alieni compotes fiant,

quia

quia ſcilicet hoc pacto vanitati ſuæ faciunt ſatis, ac ſtultorum exiſtimationem ſibi demerentur.

Alio inſuper vitio haud exiguo laborant; parum ſcilicet ſolliciti ſunt ſi ipſos cum electione quadam & judicio legere credas; ipſis ſufficit ſi multos legiſſe libros credantur, ac præcipuè obſcuros, ut doctiores exiſtimentur, raros & ingentis pretii, ut ipſis nihil deeſſe pateat; pravos & impios ac probis exoſos; eodem ferè ducti animo quo homines illi qui ſe crimina perpetraſſe gloriantur quæ alii perpetrare non audent. Unde fit ut libros cariſſimos, rariſſimos, vetuſtiſſimos & obſcuriſſimos citare malint, quàm magis vulgares & intellectu faciliores; libróſque de Aſtrologiâ, de Cabbalâ, & arte Magicâ agentes quàm bonos libros; quia, ſcilicet, non attendunt lectionem eodem modo ſe habere quo mutua inter homines colloquia; ipſóſque proinde in id ſtudere debere, ut bonos libros & intellectu faciles non malos & obſcuros legiſſe videantur.

Quemadmodum enim is mentis emotæ videretur qui hominum quos ſine interprete intelligere non datur conſortium quæreret, dum alio modo ea quæ docent accipere poſſet: Ita eos duntaxat libros legere qui ſine dictionario intelligi nequeunt, dum eadem in libris intellectu facilioribus ediſci poſſunt, ridiculum eſt. Ac quemadmodum qui impiorum ſocietatem quæreret manifeſtam animi perturbationem oſtenderet; ita qui malorum librorum lectione gaudet, manifeſtam arguit cordis corruptionem. At non ſine ſuperbiâ prorſus intolerabili quis ſe libros legiſſe jactaret quos tamen nunquam legit; quod quidem non raró contingit. Sunt enim qui annos triginta nati plus malorum librorum in ſuis operibus citant quàm per multa ſæcula legere potuiſſent, alios tamen ad id inducere vellent ut credant illos libros ab ipſis accuratiſſimè lectos fuiſſe. Sed plerorunque Doctorum libri dictionariorum ope duntaxat compoſiti fuerunt; ac ſæpiſſime nihil aliud legerunt quàm indices librorum quos laudant, aut quoſdam locos communes ex variis authoribus excerptos.

Hæc ſigillatim tractare & exemplis probare non audemus, ne homines ſuperciliofos & iracundos, quales eſſe ſolent falſi docti, ad iram provocemus; conviciis enim Græcè & Arabicè evomitis non delectamur. Præterquàmquòd ſpecialibus argumentis ſupràdicta probare & illuſtrare inutile eſt; quia ea eſt hominis indoles ut multa in aliis carpenda facili negotio reperiat, & multis quæ jam dicta ſunt adaptet. Interim ſe ſe vano illo paſcant magnitudinis phantaſmate quantùm libuerit, ac ſeſe mutuò laudibus quas nos ipſis denegavimus cumulent. Jam fortè eis in iſtâ tam dulci & gratâ conditione plus ſatis moleſti fuimus.

CAPUT

CAPUT IX.

Quomodo propensio hominum versùs dignitates & divitias eos in errorem injiciat.

Dignitatibus ac divitiis, non secus ac virtute & scientiâ de quibus modo supra cæteros præcipuè evehimur. Harum enim possessione ens nostrum majus fieri, & eò se extollere videtur ut jam a nemine pendeat. Adeo ut amore quo erga nosmet ferimur ad divitias & dignitates diffuso, pauci sint qui versùs illas aliquatenus non propendeant. Jam paucis explicemus quomodo propensiones istæ impediant quominùs veritatem inveniamus, nósque in mendacium & errorem injiciant.

Multùm temporis, laboris, assiduitatis & attentionis opus esse ad assequendum veritates complexas, multis difficultatibus intricatas, & a multis dependentes, jam sæpe demonstravi. Hinc judicare pronum est viros in muniis publicis versantes, qui multis præsunt, magnis impediuntur negotiis, & dignitatum ac divitiarum desiderio flagrant, parum idoneos esse ad istarum veritatum indagationem, ac circa res omnes difficiles in errorem sæpe cadere, dum de illis judicare satagunt.

1. Quia parum temporis ad veritatis investigationem impendere queunt.

2. Istâ investigatione ut plurimùm parum delectantur.

3. Quia ad attentionem oppidò parum apti sunt; quoniam mentis eorum capacitas innumeris rerum quas optant & quibus etiam inviti detinentur ideis penitus distringitur.

4. Quia omnia se scire arbitrantur, ac vix credere queunt eos qui ipsis inferiores sunt ipsis rectiùs sentire. Quædam facta ab iis discere quidem sustinent, at verò veritates solidas & necessarias ab illis edoceri recusant, & si eorum sententiam impugnes vel erroris arguas, stomachantur.

5. Quia in omnibus ipsorum phantasmatibus quantumlibet absurdis ipsis palpari plerique vulgò solent, & quia qui contrarium sentiunt, licèt veritates indubitatas defendant, ludibrio esse consueverunt. Nempe ob indigna aulicorum & stipatorum blandimenta in erroribus suis & in falsâ quâ erga seipsos ducuntur existimatione sese confirmant; ac de omnibus temere & confidenter judicandi jus sibi vendicant.

6. Quia solis ferè insistunt notionibus sensibilibus quæ ad colloquia ordinaria & ad hominum existimationem fovendam aptiores sunt quàm ideæ puræ & abstractæ mentis veritati retegendæ inservientes.

7. Quia qui aliquam dignitatem ambiunt aliorum captui, quantùm in ipsis est, sese accommodare conantur, quoniam nihil est quod invidiam & odium hominum magis moveat quàm ubi quis opiniones insolitas habere existimatur. Eos qui fortunæ velificantur veritates abditas posse retegere rarum est; Sed si quas retegant, illas sæpe deserunt, quia ipsorum commodis officiunt, & quia veritatum illarum propugnatio parum convenit cum gloriæ cupiditate. Injustitiæ favendum sæpe est ad Magistratum consequendum, pietas solida & extraordinaria a Beneficiis seu muneribus Ecclesiasticis sæpe arcet; generosúsque veritatis amor a Cathedris in quibus sola veritas prædicari debet non raro amovet.

Omnes illæ rationes simul conjunctæ efficiunt ut homines supra cæteros dignitatibus, nobilitate, & divitiis longè eminentes, aut qui nihil aliud quærunt quàm captare fortunæ bona, errori maximè obnoxii sint, & ad veritates paulum occultas parum idonei. Quippe inter ea quæ ad vitandum errorem in quæstionibus paulò difficilioribus necessaria sunt, duo requiruntur præcipuè quæ in hominibus, de quibus hîc agitur, raro admodum occurrunt; nimirum, mentis attentio quâ res penitus introspiciantur, & suspensio, ne judicium temerè feratur. Immo illi etiam qui aliis instituendis præficiuntur, quíque ad alium collimare non deberent scopum quàm ad sibi acquirendam solertiam in ejusmodi munere requisitam, errori ut plurimùm obnoxii fiunt, statim atque Publici esse cœperunt; sive quia attentionem rebus quæ sine attentione intelligi nequeunt præbere iis per otium non licet; seu quia Doctorum famam avidè aucupantes de omnibus imprudenter & audaciter judicant, nec nisi iniquo animo quemquam ipsos impugnare & docere patiuntur.

CAPUT X.

De voluptatis amore relatè ad Ethicam. I. Voluptas fugienda est licèt nos efficiat felices. II. Voluptas ad bonorum sensibilium amorem nos ferre non debet.

TRibus capitibus præcedentibus de inclinatione quâ ad entis nostri conservationem ferimur loquuti fuimus, & quomodo illa nos in plurimos injiciat errores ostendimus: jam de inclinatione quâ ad τὸ bene esse propendemus, hoc est, ad voluptates & ad ea omnia quæ nos feliciores efficere possunt, aut quæ saltem ad id conferre posse existimamus, verba faciemus; atque errores ex istâ inclinatione oriundos patefacere conabimur.

Sunt

Sunt Philosophi qui voluptatem non esse bonum, dolorem non esse malum hominibus persuadere nitantur, homines posse felices esse inter acerrimos dolores, infelices inter summas voluptates. Cûm isti Philosophi sint valde pathetici & vivâ polleant imaginatione, mentes debiles & impressionibus facilè cedentes in suas abripiunt sententias, námque Stoici Phantastici quadantenus sunt, Phantastici autem, vehementes cùm sint, aliorum menti falsas quibus præpediti sunt sententias facili negotio imprimunt. Sed quia nihil est quod experientiæ & conscientiæ nostræ seu sensui interno non cedat, omnes istæ rationes, quarum pompâ & magnificentiâ hominum imaginatio percellebatur & perstringebatur, cum omni splendore suo evanescunt statim atque mens voluptate aut dolore sensibili afficitur. Unde fit ut qui antea falsæ isti persuasioni ex impressione sensibili ortæ incautæ fiderunt, minimo vitii insultui cedant, omni sapientiâ & robore destituti, túmque se deceptos fuisse & victos esse cognoscant.

Si Philosophi discipulis suis eas non possint impertiri vires quibus affectus suos superent, saltem ne iis illudant falsò ipsos persuadentes nullos esse inimicos adversùs quos pugnare debeant. Res ut in se sunt dicere oportet, voluptas semper bonum est, dolor semper malum; sed voluptate frui non semper expedit, quamvis dolorem pati quandoque expediat.

I. Fugienda est voluptas quamvis nos reddat felices.

Sed ut hæc faciliùs intelligantur, sciendum est:

1. Deum solum satis potentem esse ut agat in nobis, atque in nobis sensum voluptatis aut doloris creare queat. Cuilibet enim rationem suam consulenti ac sensuum testimonia spernenti, evidenter patet res externas quas sentimus nequaquam agere in nobis, nec mentem nostram in seipsâ voluptatem & dolorem quibus afficitur earum occasione creare.

2. Bonum aliquod dari non debere, nisi ut ille cui datur illud bonum ad aliquam bonam actionem feratur, vel ut bona quæpiam actio remuneretur; & viceversâ neminem malo affici oportere nisi ut ab aliquâ actione malâ deterreatur, vel ut actio mala jam patrata puniatur; unde illud infertur. Nempe, cùm Deus secundùm ordinem & justitiæ leges semper agat; omnis voluptas nos fert necessariò ad aliquam bonam actionem, aut nos remuneratur; omnis verò dolor nos ab aliquâ actione malâ deterret, aut nos punit.

3. Esse actiones bonas certo sensu, malas alio. Exempli gratiâ, se, Deo id vetante, morti exponere, est mala actio; at verò morti sese exponere, Deo id jubente, est bona actio. Nam omnes actiones nostræ sunt bonæ vel malæ, quia Deus eas aut præscripsit aut prohibuit, primâ voluntate suâ generali quæ & ordo est & institutio naturæ, & aliis voluntatibus seu mandatis specialibus quæ ad naturæ reparationem sunt necessaria.

Dico igitur voluptatem semper esse bonam, sed illam degustare non semper utile esse.

1. Quia cùm illi qui solus eam creare potest ea nos conjungere deberet, ab eo contrà nos disjungit, ut nos iis quæ voluptatem creare falsò videntur conjungat. A Deo nos abducit ut vili rei creatæ nos conjungat. Quamvis enim ii qui veram possident Philosophiam voluptatem à rebus objectis non oriri quandoque cogitent, & illâ cogitatione ad Deum in omnibus agnoscendum & amandum ferri queant, nihilominus ex quo peccatum irrepsit, ratio humana tam debilis est, sensuum & imaginationis in mentem tanta vis est ut cor hominis facili negotio corrumpant, nisi juxta Evangelii monitum, rebus omnibus quæ ad Deum per se non ferunt abstineat. Nam ne præstantissima quidem Philosophiâ mentem sanare, aut malis ex voluptate natis mederi potest.

2. Quia cùm voluptas sit præmium, iniquum est in corpore suo motus producere qui Deum propter primam ipsius voluntatem cogant, ut ita dicam, ad excitandam in nobis voluptatem quum illam non meremur, sive quia actio quam facimus est inutilis aut mala, sive quia, peccatores cùm simus, nullam ab ipso mercedem petere debemus. Homo ante peccatum in actionibus suis bene temperatis voluptates sensibiles meritò gustare poterat, sed ex quo peccavit nullæ ampliùs sunt voluptates sensibiles omnino innocentes, aut quæ ipsum lædere non possint ubi eas gustat, sæpe enim eas degustare sufficit ut iis sese mancipet.

3. Quia, cùm Deus sit justus, fieri non potest quin vim aliquando puniat quæ ipsi infertur, quum ad actiones pravas, quæ adversùs ipsum perpetrantur, voluptate remunerandas adigitur. Quando mens corpori non ampliùs adhærebit, Deus sensationes quæ pro lege sibi a se ipso impositâ spirituum animalium motibus respondeant in nobis excitare non ampliùs tenebitur; ac justitiæ suæ satisfacere semper tenebitur, atque tunc ipsius vindictæ & iræ tempus erit. Tum ordine naturæ nihil immutato, ac in primâ voluntate immotus semper permanens, doloribus æternis injustas voluptates puniet.

4. Quia certa persuasio quâ hanc justitiam aliquando exercendam esse cognoscimus etiam in hac vitâ animum acerrimis exagitat anxietatibus, ipsúmque ad desperationem quandam adducit, quæ libidinosos in maximis voluptatibus miseros reddit.

5. Quia voluptates innocentissimas importuni conscientiæ morsus & pœnitudines semper comitantur, quoniam nos nullam mereri voluptatem satis supérque convincimur, atque gaudio quodam interno quod etiam in pœnitentiæ dolore occurrit, nos privant.

Itaque licèt voluptas sit bonum, fatendum tamen est non utile semper esse ipsam degustare ob omnes rationes suprà memoratas, atque etiam ob multas alias quas scire est utilissimum, quásque ab his suprà dictis deducere pronum est, dolorem pati ferè semper optimum est, quamvis dolor reapse sit malum.

Nihilominus omnis voluptas est bonum, illúmque a quo gustatur reddit

reddit actu felicem, eo saltem momento quo illam gustat, & omnis dolor est malum, eúmque qui eo afficitur reddit actu infelicem eo momento quo illum patitur, & quandiu illum patitur. Justi & sancti omnium infelicissimi & maximè miserabiles dici possunt, *si in vitâ tantùm in Christo speramus, miserabiliores sumus omnibus hominibus*, inquit Paulus, nam qui flent & ob justitiam persecutionem patiuntur non ideo felices sunt quia persecutionem patiuntur ob justitiam, sed quia regnum cœlorum ad ipsos pertinet, & ingens remuneratio ipsos in cœlis manet, hoc est, *quia beati erunt.* Qui persecutionem patiuntur ob justitiam in eo sunt justi, virtute præditi, & perfecti, quia ordini a Deo instituto parent, nam perfectio in eo posita est ut illum ordinem sequamur; sed felices non sunt quia patiuntur; aliquando ampliùs non patientur, ac tum felices non secus ac justi & perfecti erunt. Omnes boni & sancti, inquit Divus Augustinus, *etiam in tormentis quibuslibet divino fulti adjutorio*, SPE ILLIUS FINIS *beati vocantur*, QUO FINE BEATI ERUNT. *Nam si in iisdem tormentis & atrocissimis doloribus semper essent cum* QUIBUSLIBET VIRTUTIBUS, *eos esse miseros nulla* SANA RATIO *dubitaret.*

1. Cor. 1:

Epist. ad Macedonium 155. alias 52.

Attamen justos spei & fidei virtute, quæ bona futura veluti præsentia menti objiciunt, aliquatenus etiam in hac vitâ felices esse non nego, nam ubi spes alicujus boni firma & vivida est, certè bonum illud menti appropinquat, ipsíque veluti delibandum præbet. Ipsam itaque spes aliquo modo felicem efficit, cùm beati fiamus boni possessione, voluptate ac delibatione.

Hominibus igitur dicendum non est voluptates sensibiles non esse bonas, nec eos reddere felices qui ipsis fruuntur; quia id verum non est, ut id tentationis tempore damno suo agnoscunt. Iis dicendum est voluptates in se bonas esse, eósque aliquatenus inde evadere felices; sed illas tamen ab ipsis vitari debere ob rationes suprà allatas aut similes, at verò addendum est propriis naturæ viribus ipsos non posse vitare voluptates, quia inclinatione insuperabili felicitatem exoptant, & inclinationi illi hísce voluptatibus transitoriis, quas vitare deberent, aliquo modo satisfit; unde fit ut deflenda pereundi necessitas ipsis incumbat, nisi succurratur. Hæc monendi sunt, ut suâ miseriâ distinctè agnitâ quantopere indigeant liberatore agnoscant.

Cum hominibus loquendum est ut cum ipsis JESUS-CHRISTUS loquutus est, non verò ut Stoici, qui nec naturam nec morbum mentis humanæ cognoscunt. Perpetuò monendi sunt quemque semetipsum odisse & spernere debere, atque hîc in terris nullam sperandam tutam sedem aut felicitatem; quotidie Crucem suam, seu pœnæ suæ instrumentum ferendum esse, núncque vitæ jacturam faciendam esse ut in æternum recuperetur. Denique docendi sunt ipsos res desideriis suis planè contrarias facere teneri, ut suam impotentiam ad bonum agnoscant. Nam homines invicto felicitatis desiderio ardent, & nemo potest esse felix nisi

faciat id quod vult. Forsan quum mala præsentia sentient & mala futura prævidebunt, in terram mente demissâ se prosternent, forsan versùs cœlum clamabunt, mediatorem quærent, res sensibiles extimescent, & omnia quæ sensibus & concupiscentiæ blandiuntur cautè horrescent. Spiritum illum supplicationis & pœnitentiæ ad gratiam, sine quâ nullum robur, nulla sanitas, nulla salus speranda est, obtinendam ita necessarium hoc pacto forsan induent.

II. *Voluptas nos non debet ferre ad amorem bonorum sensibilium.*

Voluptatem bonam esse intus convincimur; atque illa convictio interna falsa non est, quia voluptas revera bona est. Voluptatem esse caracterem boni naturâ convincimur, atque illa convictio naturalis verissima est, nam quod voluptatem creat certè optimum est & maximè amabile. At verò res sensibiles aut etiam mentem nostram posse in nobis voluptatem gignere non persuasi sumus, nulla enim ratio est cur id credamus, cùm contrà innumeræ sint cur secus credamus. Res itaque sensibiles non sunt bonæ, non sunt amabiles. Si ad vitæ conservationem utiles sint, ipsis utendum est. Sed cùm in nobis agere nequeant, ipsas amare non debemus. Mens id solum amare debet quod ipsi bonum est, quódque ipsam feliciorem & perfectiorem efficere potest. Id igitur solum quod supra se est amare debet, perfectionem enim non aliunde accipere potest quàm ab eo quod ipsâ sit superius; id evidenter patet.

Sed quia rem aliquam alicujus effectus causam esse judicamus quum res illa semper illum comitatur effectum; res objectas sensibiles in nobis agere arbitramur, quia ipsis ad nos admotis novas excipimus sensationes, & quia illum qui istas sensationes revera excitat non videmus. Fructum degustamus, & illum degustando dulcedinem sentimus; dulcedinem illam isti fructui tribuimus; illum hanc dulcedinem parere, atque etiam in se complecti judicamus. Deum non videmus, ut fructum illum videmus & contrectamus. Immo ad Deum, nec forsan ad nosmetipsos animum advertimus. Itaque Deum veram istius dulcedinis causam esse, istámque dulcedinem esse mentis nostræ modificationem non judicamus. Tribuimus causam & effectum fructui quem edimus.

Quæ de motibus ad corpus pertinentibus dicta sunt, de iis etiam quæ ad corpus non pertinent intelligi debent, quales sunt cogitationes seu affectiones quæ occurrunt in puris intelligentiis.

Mens seipsam considerat; vel videt nihil felicitati & perfectioni suæ deesse; vel videt se quicquid optat non possidere: Dum felicitatem suam contemplatur gaudio afficitur; dum infelicitatem suam sentit tristitiâ laborat. Felicitatis contemplationem in ipsâ sensum illum gaudii excitare protinus arbitratur, quia sensus ille gaudii istam felicitatis contemplationem semper comitatur. Pariter infelicitatis suæ cognitionem in ipsâ etiam tristitiæ sensum excitare imaginatur, quia sensus ille cognitionem istam semper sequitur. Vera sensuum seu motuum istorum causa, Deus scilicet, ipsi manifestò non apparet. Immo de Deo ne cogitat quidem. Deus enim in nobis agit nobis ipsis insciis.

Quum

Quum in eo ſtatu nos ſentimus in quo nos eſſe decet, tum Deus gaudii ſenſu nos remuneratur, ut in eo perſtemus, ut noſtra deſinat inquietudo, felicitatémque noſtram, capacitate mentis noſtræ nullâ aliâ re occupatâ, planè & plenè guſtemus. Sed quum nos in eo ſtatu non ſentimus in quo eſſe deberemus, tum triſtitiæ ſenſum in nobis excitat Deus, ut ab eo in quo ſumus deſiſtamus, & perfectionem quæ nobis deeſt anxiè quæramus. Deus enim nos verſùs bonum indeſinenter pellit ubi cognoſcimus nos illud non penitus poſſidere, & in eo nos firmiter ſiſtit quum nos illud planè poſſidere cognoſcimus. Itaque affectiones gaudii aut triſtitiæ intellectualis, non ſecus ac affectiones gaudii aut triſtitiæ ſenſibilis nullo modo eſſe voluntarias mentis productiones, ni fallor, patet evidenter.

Quocirca manum illam inviſibilem, quæ nos bonis cumulat, quæque ſub ſpeciebus ſenſibilibus ſeſe menti noſtræ obnubit, ratione perpetuò agnoſcere debemus. Illam adorare, illam amare nos decet: verùm illam etiam timere debemus, quippe quæ ſi nos bonis cumulet, nos etiam doloribus cruciare poſſit. Illam amore libero, amore cui ratio affulgeat, amore qui Deo & nobis dignus ſit amare debemus. Amor noſter dignus eſt Deo, ubi illum amamus quia ipſum amabilem eſſe certò cognoſcimus, & amor ille nobis dignus eſt, quia ut pote ratione præditi id amare debemus quod ratio nobis oſtendit amore noſtro dignum eſſe. Sed ſenſibilia amamus amore nobis indigno, & quo etiam ipſa ſunt indigna. Nam cùm ratione præditi ſimus, illa amamus ſine ullâ ratione quæ nos ad illorum amorem ferat, quia illa eſſe amabilia clarè non cognoſcimus, quin imo contrarium optimè novimus, ſed voluptas nos decipit, & ad illorum amorem fert: quippe cæcus & immoderatus voluptatis amor falſorum judiciorum quæ homines in rebus ad mores pertinentibus ferunt vera eſt cauſa.

CAPUT XI.

De amore voluptatis relatè ad ſcientias ſpeculativas. I. Quomodo amor ille nos a veritate retegendâ arceat. II. Exempla afferuntur. III. Illuſtratur argumentum Carteſii ad demonſtrandam Dei exiſtentiam.

IMmoderata cupiditas voluptatum ſenſibilium non modò eſt origo lethalium errorum in quos circa Ethicam incidimus, & morum noſtrorum corruptionis cauſa generalis; eadem etiam propenſio inter cauſas aberrationum mentis noſtræ præcipua eſt, nóſque in errores craſſiſſimos, quamquam minùs periculoſos, circa res merè ſpeculativas ſenſim

ſenſim inducit : quia propenſio illa nos ab attentione ad res illas ſpeculativas intelligendas, & accurato judicio expendendas neceſſariâ amovet.

De difficultate quam experiuntur homines dum ad res paulò abſtractiores incumbere volunt, jam multoties diximus, quia res de quâ tum agebatur id poſtulabat. De illâ circa res abſtractas difficultate ſub finem primi libri dictum eſt, dum oſtendebamus mentem modis externis magis quàm rebus ipſis ſæpe attendere, quia ideæ ſenſibiles ipſam magis afficiunt quàm ideæ puræ mentis. Eâdem de re etiam ſecundo libro dictum eſt, quia agendo de tenuitate fibrarum cerebri, demonſtrare oportuit unde quorundam ingeniorum effeminatorum mollities oriretur. Denique de hoc dictum eſt tertio libro inter loquendum de attentione mentis, ubi oſtendendum fuit mentem noſtram rebus merè ſpeculativis parum, illis verò quibus vividè afficitur, quæque in ipſâ voluptatem aut dolorem excitant multam attentionem præbere.

Errores noſtri multas penè ſemper habent cauſas quibus originem debent : adeo ut adversùs ordinem peccari credendum non ſit quoties res eædem recurrunt, eorundémque errorum multæ in multis locis afferuntur cauſæ. Id enim fit quia eorum revera multæ ſunt, ſemper de cauſis occaſionalibus loquor : ſæpe enim diximus ſolam veram & realem cauſam errorum noſtrorum eſſe malum libertatis noſtræ uſum, quâ bene non utimur vel in eo uno quod eâ quantùm poſſumus non utamur, ut id ab iſtius operis initio explanavimus.

Ne quis ergo miretur, ſi, ut clarè & plenè explicaremus quomodo, exempli gratiâ, modi externi & ſenſibiles, ſub quibus res ſæpe deliteſcunt, nos deludant & in errorem injiciant, ſi, inquam, ut hæc explicarentur, velut in anteceſſum præmonere neceſſe fuit in aliis libris, nos versùs voluptates inclinare ; quod ad iſtum librum, qui de inclinationibus naturalibus agit, reſervandum eſſe videbatur, & ſic de aliis quibuſdam locis. Ex eo ſaltem id fructûs colligetur, quòd ſcilicet hîc ſuperſedere poterimus a multis dicendis quæ hîc neceſſariò dicenda eſſent, niſi alibi jam dicta fuiſſent.

Quæcunque ſunt in homine a ſe invicem ita pendent, ut numero rerum quæ eodem tempore dicenda ſunt is ſæpe obruatur, qui res omnes accuratè & penitus explicare aggreditur. Sæpe neceſſitas poſtulat ut ea quæ a naturâ inter ſe invicem juncta fuere non ſeparentur, utque eo pacto adversùs ordinem antea propoſitum procedatur, quum ordo ille nihil præter confuſionem poteſt afferre ; ut interdum neceſſariò contingit. Sed quicquid fiat nemo unquam poteſt ea omnia exprimere & clarè explicare quæ cogitat. Hoc duntaxat ut plurimùm licet ſperare : Nempe, alios eò adducere ut ſoli poſſint cum voluptate & facilitate retegere & excogitare, quæ a nobis difficili negotio retecta fuerunt & excogitata. Et quia ſine attentione nihil intelligi poteſt, in

in id præcipuè incumbendum est ut attentionem aliorum possimus nobis conciliare. Id quidem hîc sumus conati, quamquam nos rem infeliciter gessisse fateamur. Et eò libentiùs id quod a parte nostrâ defuit profitemur, quòd ista confessio lectorem ad id debeat incitare, ut se attentum reddat, quò defectui nostro possit mederi, & res quæ procul dubio penitus introspici merentur, penitus introspicere queat.

Innumeri sunt errores in quos incidimus, inclinatione nostrâ versùs voluptates, & in genere versùs ea omnia quæ nos afficiunt, quia inclinatio illa mentis visum disjicit & dissipat, ipsum ideis sensuum & imaginationis confusis perpetuò applicat, nósque eò impellit ut de omnibus præcipitanter & duntaxat relatè ad nos judicemus.

I. Quomodo amor voluptatis nos à veritate tegendâ amoveat.

Veritas non cernitur nisi ubi res ut in se sunt conspiciuntur, nec unquam ut in se sunt conspiciuntur nisi videantur in eo qui res omnes in se modo intelligibili complectitur. Quum res in nobismet ipsis videmus, illas imperfectè admodum videmus, seu potiùs nihil videmus præter sensationes nostras, non verò res quas videre optamus, quásque nos revera videre falsò credimus.

Ut res quales in se sunt videantur attentione opus est; quia nunc Deo non sine labore & conamine conjungimur. Sed ut res in nobis videamus nullâ attentione opus est; quia etiam inviti sentimus ea quæ nos afficiunt. Nullâ voluptate naturaliter prævertimur in conjunctione nostrâ cum Deo, ideæ puræ rerum nos nequaquam percellunt. Itaque propensio nostra versùs voluptatem nos Deo nec applicat nec conjungit, quin potiùs ab eo nos indesinenter sejungit atque amovet. Illa enim propensio nos perpetuò fert ad res considerandas secundùm ideas ipsarum sensibiles, quia ideæ illæ falsæ & impuræ nos afficiunt. Voluptatis igitur amor, & usus actualis voluptatis quæ ipsius amorem excitat & corroborat, nos perpetuò a veritate in errorem abducit.

Qui itaque ad veritatem ut ipsius lumine potiantur accedere volunt, a voluptatis privatione ordiri debent. Ea omnia quæ mentem vivide afficiunt & jucundè occupant & distrahunt sedulò vitare debent. Sensus & affectus silere oportet, ut veritatis vox exaudiri possit: quippe secessus ab hominum consortio, & eorum omnium sensibilium contemtus necessarius est & ad mentis perfectionem & ad cordis conversionem.

Ubi voluptates nostræ sunt maximæ, & sensationes vividæ, ad veritates etiam simplicissimas inepti sumus, nec notiones communes attingimus, nisi aliquid sensibilis includant. Ubi voluptates aut aliæ sensationes sunt temperatæ, aliquas veritates simplices & faciles possumus quidem intelligere; Sed si fieri posset ut voluptatibus & sensationibus planè liberaremur, tum veritates omnium maximè abstractas & difficillimas possemus assequi. Quippe quò magis ab iis quæ Deus non sunt recedimus, eò magis ad Deum accedimus, quò magis errorem vitamus, eò citiùs veritatem comperimus. Sed ex quo

peccatum obtinuit, ex quo amor voluptatis prævenientis immoderatus imperium in mentem nostram usurpavit, mens illa ita debilis facta est, ut nihil penetrare valeat; ita materialis & a sensibus dependens, ut quicquid non est corporeum ipsam fugiat, atque res abstractas quæ ipsam non tangunt attingere nequeat. Immò notiones communes nonnisi ægrè percipit; ac ipsas attentione deficiente falsas & obscuras esse sæpe judicat. Rerum veritatem ab ipsarum utilitate, relationem quam inter se habent a relatione quam habent cum ipsâ discernere nequit; ac eas sæpe verissimas judicat, quæ utilissimæ, jucundissimæ & maximè sensibiles sunt. Denique inclinatio illa omnes perceptiones quas de rebus sensibilibus habemus, ac proinde omnia judicia quæ de ipsis ferimus, inficit & turbat. En tibi aliquot exempla.

II. Exempla aliquot.

Notione communi constat virtutem vitio antecellere; præstare esse sobrium & castum quàm intemperantem, & voluptati addictum. Sed inclinatio versùs voluptatem ideam illam ita nonnunquam perturbat ut illam quandoque non nisi obscurè ac veluti per caliginem videamus, nec ab eâ consequentias ad vitam ritè instituendam necessarias elicere possimus. Mens voluptatibus quas sperat ita occupatur, ut eas innocentes esse supponat, & ipsis potiendi rationes quærat.

Omnes norunt, præstare justum esse quàm divitem, justitiâ hominem magis extolli quàm superborum ædificiorum possessione, quæ sæpe illius qui ea ædificari curavit magnitudinem non tam arguunt, quàm ingentem injustitiarum & facinorum numerum. Sed voluptas quam homines nihili ex vanâ falsæ magnitudinis ostentatione percipiunt arctam ipsorum mentis capacitatem satis implent, ut veritatem adeo evidentem obscuret & ipsorum oculis surripiat. Se viros magnos esse stultè imaginantur, quia ampla possident ædificia.

Analysis aut Algebra speciosa haud dubiè omnium scientiarum pulcherrima, hoc est, fecundissima & certissima est. Sine illâ mens nec sagacitatem nec vastam habet capacitatem, & ejus ope quæcunque certò & evidenter sciri queunt assequi potest. Licèt hæc scientia hactenus satis imperfecta fuerit, eos tamen qui in eâ eruditi fuerunt, eâque ritè usi sunt celeberrimos reddidit, ipsius ope veritates ceteris hominibus imperceptas retexerunt. Menti humanæ ita accommodata est, ut ipsius capacitate nullo modo distractâ ad res ad institutum inutiles, ipsam ad scopum rectà & certò ducat. Uno verbo scientia est universalis, & veluti cæterarum scientiarum clavis. Attamen quantavis in se existimatione digna sit, nihil tamen habet quod homines pelliciat, quia duntaxat nihil habet quod sub sensus cadat. Per multa sæcula penitus neglecta fuit. Non pauci adhuc sunt qui vel ipsius nomen non cognoscunt; & inter mille homines vix unum reperias qui aliquatenus illam scientiam calleat. Doctissimi viri qui illam nostro sæculo renovarunt parum in eâ progressi sunt, nec illam ordine & claritate qua

qua par erat tractaverunt; ut pote homines quemadmodum ceteri, & qui veritates illas quas voluptas sensibilis non comitatur tandem fastidiverunt. Voluntatis ipsorum peccato corruptæ inquietudo, mentis ab agitatione & sanguinis circulatione pendentis levitas, diutius non sivit ut magnis, vastis, & fecundis veritatibus nutrirentur, quæ omnium veritatum mutabilium, quæ accuratè cognosci possunt, normæ sunt immutabiles & universales.

Metaphysica pariter est scientia abstracta, quæ sensibus non blanditur, & in cujus studio mens nullam percipit voluptatem; atque hanc etiam ob causam ista scientia summopere negligitur; ac sæpe occurrunt homines satis stupidi ut notiones communes audacter negent. Sunt qui negent id de aliquâ re asseri posse & debere quod includitur clarè & distinctè in ideâ istius rei. Nihilum nullas habere proprietates; rem quampiam non posse in nihilum redigi sine miraculo; nullum corpus posse moveri propriis viribus; Corpus motum non posse communicare cum corporibus sibi obviis plus motûs quàm ipse habet; & alia similia. Hæc axiomata visu satis fixo & distincto nunquam contemplati sunt, ut eorum veritatem clarè percipere possent, & quandoque quædam fecerunt experimenta quibus falsò convicti fuerunt quædam inter illa axiomata non esse vera, viderunt certis in casibus corpora quæ sibi mutuò occurrebant plus habere motûs postquàm ante collisionem, cùm contrarium eveniret in aliis casibus; viderunt sæpe vel minimum corporis alicujus visibilis tactum magnos motus subitò sequutos fuisse, jam autem visus * ille quorundam experimentorum quorum rationes non assequuntur, ipsos ad id adduxit ut colligerent naturales vires augeri & destrui posse. Nonne considerare deberent motus posse transferri a corporibus visibilibus ad invisibilia, quum corpora mollia sese mutuò pulsant, aut a corporibus invisibilibus ad visibilia in aliis casibus. Quum corpus aliquod de fune pendet, forsices quibus funis abscinditur corpori illi non indunt motum, sed materia quædam invisibilis. Quum carbo in pulveris pyrii cumulum injicitur, non motus carbonis, sed materia quædam invisibilis omnes partes pulveris segregat, ipsisque tantum indit motum ut domum possit subruere. Mille modis incognitis materia invisibilis potest communicare motum suum cum corporibus crassis & visibilibus. Saltem id fieri non posse evidens non est, quemadmodum evidens est vim moventem corporum non posse augeri nec minui viribus ordinariis naturæ.

* Vide leges motus in illustrationibus.

Sic homines vident lignum quod in ignem injicitur desinere esse id quod est, omnesque qualitates sensibiles quæ in illo deprehendebantur interire; & ideo se meritò credere arbitrantur posse fieri ut res in nihilum unde educta est redeat. Lignum videre desinunt, & nihil ampliùs cernunt præter cineres, atque hinc judicant maximam ligni partem perire, quasi lignum non posset redigi in partes quas

oculis percipere nequeunt. Saltem id fieri non posse tam evidens non est, quàm evidens est mutationi obnoxiam non esse vim quæ omnibus dat existentiam, neque ordinariis naturæ viribus id in nihilum redigi posse quod actu est, quemadmodum iisdem ordinariis naturæ viribus non existere incipit quod actu non est. Sed plerique homines eò non possunt adduci ut in se descendant ad audiendam veritatis vocem, juxta quam de omnibus judicare debent. Solis oculis de omnibus judicium ferunt. Judicant prout sentiunt, non verò prout intelligunt, quia scilicet cum voluptate sentiunt, sed cum labore intelligunt.

Si omnes omnino homines roges an extra erroris aleam possit asseri, totum esse majus suâ parte; neminem fore opinor qui non protinus respondeat quod respondendum est. Si postea ipsos roges num sine erroris periculo possit pariter asseri de aliquâ re id quod clarè concipitur includi in ideâ illius rei; paucos certè videbis qui id strenuè ac sine hæsitatione fateantur; plures qui id negent, plerosque qui nesciant quid respondeant : attamen axioma illud Metaphysicum, posse asseri de aliquâ re id quod clarè concipitur includi in ideâ quæ rem illam repræsentat, evidentius est axiomate quo asseritur totum esse majus suâ parte; quia postremum istud axioma non est axioma, sed tantùm conclusio respectu prioris. Potest probari totum esse majus suâ parte per prius illud axioma, sed prius per nullum aliud probari potest. Omnium cognitionum clararum & evidentium fundamentum est absolutè primum. Unde igitur fit ut nemo circa conclusionem hæreat, & multi de primario axiomate unde deducitur dubitent? nisi quia ideæ *totius* & *partium* sunt sensibiles, & quia oculis, ut ita dicam, unusquisque videt totum majus esse suâ parte; sed primi omnium scientiarum axiomatis veritas oculis non cernitur.

Cùm in hoc axiomate nihil sit quod naturâ suâ mentem sistat, ejusque attentionem alliciat, certè non aliter ipsius veritatem agnosces quàm si constanti firmâque voluntate illud considerare velis. Tenax voluntatis propositum illecebræ externæ quæ isti axiomati deest vicem supplere debet. Sed eorum quæ sensibus non blandiuntur meditatio hominum mentem non subit, aut si subeat, in id nullo nisu contendunt.

Nam, ut idem persequar exemplum, totum esse majus suâ parte, montem marmoreum esse possibilem, & montem sine valle esse impossibilem evidenter vident, sed eâdem cum evidentiâ Deum existere non judicant. Tamen evidentia in his omnibus par dici potest; cùm a primo axiomate hæc omnia æqualiter distent.

En primum principium. * Rei tribuendum est id quod clarè concipitur includi in ideâ quæ rem illam repræsentat: clarè concipimus plus esse magnitudinis in ideâ totius quàm in ideâ partis : existentiam possibilem contineri in ideâ montis marmorei; existentiam verò impossibilem in ideâ montis sine valle, & existentiam necessariam in ideâ Dei,

* Desumptum est hoc ratiocinium ex meditationibus Cartesii.

Dei, hoc est, entis infinitè perfecti. Ergo totum est majus suâ parte; Ergo mons marmoreus existere potest : Ergo mons sine valle existere nequit : Ergo Deus, seus ens infinitè perfectum necessariò existit. Hásce omnes conclusiones a primo omnium scientiarum axiomate æqualiter distare manifestum est. Ergo in se æqualiter evidentes sunt. Ergo æquè evidens est Deum existere, ac evidens est totum esse majus suâ parte. Sed quia ideæ infiniti, perfectionum, existentiæ necessariæ sensibiles non sunt ut ideæ totius & partis, ea nos non percipere imaginamur quæ non sentimus, & quamvis omnes istæ conclusiones in se æquè evidentes sint, ab omnibus tamen æqualiter non admittuntur.

Sunt qui persuadere conentur se non habere ideam entis infinitè perfecti. Sed nescio quomodo positivè respondere possint, dum quis ab illis quærit an ens infinitè perfectum sit rotundum an verò quadratum, aut aliquid simile. Nam respondere deberent se id nescire, si verè nullam entis infinitè perfecti habeant ideam.

Sunt alii qui fateantur eos bene ratiocinari, qui concludunt Deum non esse ens impossibile, ex eo quòd vident ideam Dei nullam involvere contradictionem, aut non includere existentiam impossibilem; & tamen nolunt pari ratione concludi Deum necessariò existere, ex eo quòd existentia necessaria in ideâ Dei clarè concipitur.

Denique alii sunt qui hoc argumentum pro existentiâ Dei merum esse sophisma autument. Argumentúmque illud nihil concludere nisi posito quòd verum sit Deum existere; quasi id non probaretur, hæc est probatio nostra. Rei tribuendum est id quod clarè concipitur includi in ideâ quæ rem illam repræsentat. Illud est axioma generale omnium scientiarum. Existentia necessaria includitur in ideâ quæ repræsentat ens infinitè perfectum. Id ab ipsis conceditur, atque ideò dicendum est ens infinitè perfectum existere; maximè, inquiunt, posito quòd existat.

Sed argumentum ejuscemodi responso ejusdemmodi excipiamus, ut de istius responsi soliditate judicium fieri possit. En argumentum simile. Rei tribuendum est id quod clarè concipitur includi in ideâ quæ rem illam repræsentat; hoc est axioma : Clarè concipiuntur quatuor anguli inclusi in ideâ quæ repræsentat quadratum; aut clarè concipitur existentia possibilis includi in ideâ turris marmoreæ : Ergo quadratum habet quatuor angulos : Ergo turris marmorea possibilis est. Dico conclusiones istas veras esse, posito quòd quadratum habeat quatuor angulos, & turris marmorea possibilis sit; quemadmodum respondent Deum existere, posito quòd existat : hoc est, uno verbo conclusiones istarum demonstrationum esse veras, posito quòd sint veræ.

Si istud formarem argumentum; tribuendum est rei id quod clarè concipitur includi in ideâ quæ rem illam repræsentat; jam autem clarè concipitur existentiam necessariam includi in ideâ corporis infinitè

perfecti, ergo corpus infinitè perfectum existit. Si, inquam, sic argumentarer, fateor mihi responderi posse istud argumentum non concludere existentiam actualem corporis infinitè perfecti; sed tantùm posito quòd detur tale corpus, suam existentiam per se habiturum esse. Atque hujus rei ratio est, quòd idea corporis infinitè perfecti est mentis figmentum, aut idea composita, & quæ ideo potest esse falsa aut contradictoria, ut reipsa est: nam corpus infinitè perfectum clarè concipi nequit; cùm ens singulare & finitum quale est corpus concipi nequeat universale & infinitum.

Sed idea Dei aut entis in genere, entis illimitati, entis infiniti, non est mentis figmentum. Non est idea composita quæ aliquam involvat contradictionem. Eâ nihil est simplicius quamvis quicquid existit aut existere potest complectatur. Jam autem idea illa simplex & naturalis entis, aut infiniti existentiam necessariam includit: Nam evidens est ens (non dico *ens peculiare*) habere existentiam suam per se; & ens non posse non esse actu; cùm impossibile & contradictorium sit ut verum ens sit sine existentiâ. Fieri potest corpora non esse, quia corpora sunt *talia entia*, quæ de ente participant & ab eo dependent. Sed ens illimitatum necessarium est, a nemine pendet, id quod est a se ipso duntaxat habet. Quicquid est, ab ipso oritur, si aliquid existat, illud ens necessariò existit: cùm quicquid est ab illo oriatur. Sed licèt nihil singulare esset, esset tamen ens: quia est per se, nec clarè concipi potest ut non existens, nisi quis illud sibi repræsentet ut *ens singulare*, & sic ideam ab ipsius ideâ prorsus diversam consideret. Qui enim non vident Deum esse, ens ut plurimùm non considerant, sed *ens singulare*, atque ideo quod esse aut non esse potest.

III. *Illustratur argumentum Cartesii pro existentiâ Dei.*

Interim ut illud existentiæ Dei argumentum distinctiùs concipiatur, ac nonnullis quæ objici possent clariùs respondeatur, recordandum est, quum videmus aliquam rem creatam, illam nec in se, nec per se a nobis videri. Illam enim, ut *tertio libro* probatum est, non videmus nisi ex quarundam perfectionum quæ in Deo sunt, & quibus illa repræsentatur, contemplatione. Ita istius rei creatæ essentiam, ipsius existentiâ non positâ, notare possumus. In Deo id quod ipsam repræsentat cerni potest, licèt illa non existat. Hanc ob causam existentia necessaria non includitur in ideâ quæ illam repræsentat, cùm necessarium non sit ipsam esse ut videatur; sed res eodem modo non se habet de ente infinitè perfecto; non potest videri nisi in se ipso; nam nihil est finiti, quod posset repræsentare infinitum. Deus igitur videri nequit nisi existat. Non potest videri essentia entis infinitè perfecti, nisi ipsius existentia videatur. Non potest videri simpliciter ut ens possibile: nullâ re capitur: sique de eo cogitare possumus, oportet necessariò ut existat.

Illud quidem ratiocinium mihi evidentissimum videtur; sunt tamen qui contendant per finitum posse infinitum repræsentari, mentisque nostræ

nostræ modalitates, utut finitas, essentialiter esse repræsentativas Entis infinitè perfecti, & eorum in genere quæcunque percipimus. Qui quidem crassissimus est error, qui per consequentias suas omnium scientiarum certitudinem evertit, ut id probari facilè potest. Sed ita abhorret a vero quòd omnium Entium repræsentativæ sint mentis modalitates, ut nullius entis, ne sui quidem sint repræsentativæ. Quamvis enim existentiæ nostræ atque actualium nostrarum modalitatum simus conscii, eas neutiquam cognoscimus.

Certè nullam propriæ substantiæ mens habet ideam claram; quid per * *ideam claram* intelligam jam compertum esse debet; non potest se intuendo comperire an hujus illiúsve modificationis sit capax, si eàm nondum experta fuerit. Dolorem suum revera sentit, non cognoscit; ignorat quippe quæ in suâ substantiâ requiratur modificatio ut dolorem sentiat, aut ut hunc potiùs quàm illum experiatur dolorem. Non unum idémque sunt sui sensus & sui cognitio. Mentem perfectè cognoscit Deus qui in ea indesinenter agit, doloris expers novit tamen quæ requiratur in mente modificatio ut dolorem patiatur, mens verò dolorem patitur, nec eum cognoscit. Eum cognoscit Deus, nec sentit; sentit mens, nec cognoscit.

* Vid. cap. 7. 2. part. 3. lib. atque huc pertinentem illustrationem.

Mentis naturam clarè cognoscit Deus, quia in se ipsius reperit claram & repræsentativam ideam. *Deus*, † ut ait Divus Thomas, *essentiam suam perfectè cognoscit, unde cognoscit secundùm quòd est participabilis a creaturis.* Ipsius itaque substantia est mentis verè repræsentativa, quia ipsius archetypum sive æternum exemplar in se includit. Non aliunde enim quàm a se ipso proprias cognitiones petere potest Deus. In essentiâ suâ omnium entium possibilium ideas sive essentias videt, in suis verò voluntatibus eorum existentiam & existentiæ omnes modos contemplatur. Sed mens sibi ipsa est tenebræ, alienum quippè lumen mutuatur. Omnia quæ novit aut potest noscere entia non sunt ipsius substantiæ similitudines, nec eam participant; eorum perfectiones non complectitur eminenter. Mentis itaque modalitates non possunt esse ut in Deo, scilicet, Entium possibilium essentiam aut ideam non possunt repræsentare. Atque ideo distinguendæ sunt ideæ quæ nos illuminant, quæ nos afficiunt, quæ ea entia nobis repræsentant, distinguendæ sunt, inquam, a modalitatibus mentis nostræ, hoc est, a per-

† Deus essentiam suam perfectè cognoscit, unde cognoscit eam secundùm omnem modum quo cognoscibilis est. Potest autem cognosci non solùm secundùm quod in se est, sed secundùm quod est participabilis, secundùm aliquem modum similitudinis a creaturis. Unaquæque autem creatura habet propriam speciem, secundùm quod aliquo modo participat Divinæ essentiæ similitudinem. Sic igitur in quantùm Deus cognoscit suam essentiam ut sic imitabilem a tali creaturâ, cognoscit eam ut propriam rationem & ideam hujus creaturæ, & similiter de aliis. 1. p. q. 15. art. 2. v. quæst. 14. t. 6.

perceptionibus quas de iis Entibus habemus. Cúmque a voluntatibus nostris non pendeat rerum creatarum existentia, sed a creatoris voluntate, clarè itidem patet nos ipsarum existentiæ non aliter certiores fieri posse quàm per aliquam revelationis speciem sive naturalis, sive supernaturalis.

Sed prætereà quamvis omnia entia nostræ mentis similitudines essent, quî, quæso, ea cernere posset in suis modalitatibus, quas volunt esse repræsentativas, cùm ne propriam quidem substantiam perfectè noverit, cùm eam non noverit *secundùm omnem modum quo cognoscibilis est*, cùm non noverit quomodo rerum objectarum perceptione ipsa modificetur? Imo etiam se ipsam cum corpore confundit, nec sæpe novit quænam ad se pertineant modalitates; Cùm tangitur, aut cùm efficaciâ suâ eam afficiunt ideæ, mens in se ipsâ quidem suas sentit modalitates aut perceptiones, ubi enim, si non hic, eas sentiret? sed quid sit nunquam clarè comperiet, suam ipsius naturam, proprietates, omnes quarum capax est modalitates nunquam cognocet donec luminosa & semper efficax Dei substantia ipsi aperiat, ideam quâ repræsentatur, spiritum, nempe, intelligibilem, æternúmque exemplar cujus instar formata est. Verùm idem argumentum clariùs adhuc evolvere nitamur, ut quemque attentum huícce propositioni, quæ mihi per se clara visa fuerat, assentiri cogamus; infinitum, scilicet, nullâ re finitâ repræsentari posse, Deúmque ideo existere, quandoquidem de eo cogitatur.

Pro certo constat neque visibile neque intelligibile esse nihilum aut falsum; nihil videre idem est ac non videre; nihil cogitare idem est ac non cogitare; falsitas quædam, æqualitatis, verbi gratiâ, relatio inter bis duo & quinque percipi nullatenus potest; Ea enim relatio, aut alia quæcunque quæ non existit, credi quidem, certè non percipi potest, quia nihilum non est visibile. Hoc est propriè primum omnium nostrarum cognitionum axioma; ideòque ab eo exorsus sum mea *Metaphysica colloquia*, quorum duo prima legere expedit. Ab eo enim axiomate hócce pendet quod a Cartesianis vulgò admittitur, de re aliquâ, scilicet, asseri posse quod clarè concipitur includi in ideâ quæ eam rem repræsentat; neque aliter verum est quàm si supponas rerum ideas immutabiles esse, necessarias, & divinas. Si enim ideæ nostræ nihil aliud essent quàm perceptiones nostræ, si repræsentativæ essent nostræ modalitates, quî sciremus res ideis nostris respondere? quandoquidem non cogitat Deus, neque ideo agit secundùm nostras, sed secundùm suas perceptiones, ac proinde mundum non juxta nostras creavit perceptiones, sed juxta suas ipsius ideas, juxta æternum Archetypum quem in suâ habet essentiâ. Cùm igitur nihilum non sit visibile, exinde sequitur necessariò existere quicquid clarè, distinctè, immediatè cernitur. Dico quod immediatè cernitur, attende quæso, aut quod concipitur. Stricto enim sensu, quæ immediatè cernuntur

ab

ab iis longè differunt quæ extrinſecus videntur, vel potius quæ videri creduntur, aut quæ adſpiciuntur; certo enim ſenſu verum eſt non videri hæcce, nam extrinſecus videre poſſumus aut potiùs nobis videre videri quæ nequaquam exiſtunt, licèt nihilum non ſit viſibile; ſed quòd immediatè cerni queat quod non eſt, id certè contradictionem involvit; ſic enim ſimul videres, & non videres; ſiquidem nihil videre idem eſt ac non videre.

Sed quamvis nihil percipiatur quod non ſit, non ideo per ſe viſibile eſt quicquid actu exiſtit; ut enim per ſe viſibile eſſet, oporteret ut immediatè in animâ agere poſſet, ut mentes per ſe poſſet illuminare, afficere aut modificare. Alioqui mens noſtra quæ, quatenus perceptionum capax, merè paſſiva eſt, illud nunquam perciperet. Quamvis enim mens eſſe fingeretur in re objectâ, eámque penetrare, ut vulgò ſupponitur eſſe in cerebro, illúdque penetrare, rem objectam ne in eo quidem caſu perciperet, quoniam partes quibus conſtat cerebrum, eáſque etiam ubi præcipuè ſedere dicitur, ipſa non poteſt detegere. Revera nihil eſt per ſe viſibile atque intelligibile quàm quod in ſpiritibus agere poteſt.

Ponamus tamen hæc duo utut falſa, 1. mentis actione quam fingunt omnem percipi poſſe realitatem. 2. Mentem ſui *eſſe* ſuarúmque modalitatum non modò conſciam eſſe, ſed & perfectam habere notitiam. Dummodo mihi concedatur quod modò demonſtrari, nihilum, ſcilicet, non eſſe viſibile, facilè inde deducam modalitatibus mentis in finitum non poſſe repræſentari. Etenim, tres realitates cerni nequeunt ubi duæ ſunt tantummodò, ſiquidem cerneretur unum nihilum, una realitas quæ non eſſet. Ibi centum realitates videri nequeunt ubi ſunt tantùm quadraginta; ſic enim ſexaginta viderentur realitates quæ non eſſent. Ergo neque Infinitum videri poteſt in mente finitâ, aut finitis ejus modalitatibus, ſic enim videretur Infinitum quod non eſſet. Ergo neque in ſuâ ſubſtantiâ neque in ſuis modalitatibus mens videre poteſt infinitam realitatem, illam, verbi gratiâ, intelligibilem extenſionem quæ infinita eſſe tam clarè deprehenditur ut pro certo conſtet eam a mente nunquam exhauſtum iri. Verùm ut mens infinitum poſſit repræſentare non ſufficit ut illud poſſit percipere, non ſufficit ut ipſius perceptionem poſſit habere leviſſimam aut infinitè parvam, qualem ipſius habemus, oportet ut illud poſſit in ſe percipiendum præbere, illúdque ideo complecti, ut ita dicam, quoniam percipi nequit nihilum, imo illud ita complecti ut per ſe ſit intelligibile aut efficax, ut poſſit intelligentem mentis ſubſtantiam afficere.

Clarè itaque patet mentem, aut ejus modalitates, aut quicquam finitum neutiquam poſſe infinitum repræſentare; infinitum non niſi in ſe ipſo, & per ſubſtantiæ ſuæ efficaciam poſſe videri; infinitum nullum habere aut habere poſſe ſui archetypum, ſive ideam ab ipſo diſtinctam quæ ipſum repræſentet, ac proinde, ſi de infinito cogitatur, oportere

ut actu existat: Atqui certè de eo cogitatur; ipsius habetur, non *comprehensio* quidem, aut perceptio quæ ipsum metiatur atque amplectatur, sed aliquanta perceptio, hoc est, perceptio infinitè parva respectu comprehensionis perfectæ.

Animadvertendum est non plus cogitationis aut majorem cogitandi capacitatem requiri ad finitè parvam infiniti perceptionem quàm ad perfectam alicujus rei finitæ perceptionem; quoniam omnis finita magnitudo cum infinito comparata aut per infinitum divisa est ad hanc finitam magnitudinem, ut hæc ipsa magnitudo est ad infinitum. Id eâdem ratione probatur ac istud nempe $\frac{1}{1000}$ esse ad 1. ut ut 1. est ad 1000; duas, tres, quatuor millionesimas esse ad duo, tria, quatuor, ut duo, tria, quatuor sunt ad duos, tres, quatuor milliones; evidenter enim patet eandem semper manere proportionem, licèt ad infinitum semper decuplo majorem faceres numerum. Ratio est quòd quæcunque magnitudo, aut finita realitas æqualis sit realitati infinitè parvæ relatè ad infinitum; dico relatè ad infinitum, nihil enim parvum est aut magnum absolutè, sed tantùm relativè. Itaque certum est unam modalitatem, aut finitam in se perceptionem posse infiniti perceptionem esse, dummòdo ea infiniti perceptio relatè ad infinitam perceptionem, aut ad perfectam infiniti comprehensionem sit infinite parva.

Ut clariùs adhuc, si fieri possit, concipiatur quî infinitum percipere possit mens finita, fingamus, verbi gratiâ, percipiendi capacitatem in mente quatuor esse graduum, ideámque ipsius manûs aut unius pedis extensionis ipsam ita vividè per dolorem afficere, ut eâ ideâ repleatur tota ipsius cogitandi capacitas, manifestò patet eandem cogitandi capacitatem bipedali extensioni percipiendæ parem futuram si modò ejus extensionis idea eam feriat duplo minùs vividè. Pariter, si res objecta quæ eam immediatè afficit major sit vicium centum myriadibus, sed simul eam feriat parte tantùm millionesimâ vis prioris, ipsius cogitandi capacitas adhuc sufficiet ut hanc rem objectam percipiat; rei enim objectæ infinitas multiplicata per infinitè parvam ejus perceptionem semper æqualis erit ipsius cogitandi capacitati. Infinitum enim per infinitè parvam quantitatem multiplicatum finita est & constans magnitudo qualis est cogitandi capacitas quâ mens prædita est. Id evidens est, & eo nititur hyperbolarum inter asymptotos proprietas, ex quibus abscissæ ad infinitum usque crescentes per ordinatas ad infinitum usque decrescentes multiplicatæ eidem magnitudini semper æquales sunt. Infinitum autem per zero multiplicatum est certissimè zero; jam verò nostra cogitandi capacitas non est zero, non est nulla: clarè itaque patet mentem nostram, etsi finitam, infinitum posse percipere perceptione quæ, etsi infinitè parva, non tamen est nulla, sed maximè realis.

Imprimis attentè observandum est, de rerum objectarum magnitudine, aut de idearum realitate non judicandum esse ex vi & vehementiâ, vel, ut cum scholasticis loquar, ex gradu *intentionis* modalitatum

aut

aut perceptionum quarum ideæ mentem noſtram afficiunt. Spinæ me pungentis acumen, pruna me comburens non tantùm habet realitatis quantùm ager quem video. Multò magis tamen impletur mea cogitandi capacitas dolore punctionis aut uſtionis quàm agri conſpectu: Pariter ſi apertis adſtem oculis in patenti campo, extenſionis finitæ ſenſibilem habeo perceptionem multò vividiorem, & quæ mentis meæ capacitatem multò magis occupat, quàm cùm clauſis oculis de extenſione cogito. Atqui tamen minùs habet realitatis idea extenſionis quæ me variorum colorum ſenſu afficit quàm ea quæ, clauſis oculis, per puram intellectionem tantùm me afficit: per puram enim intellectionem extenſionem video longè latiùs patentem eâ quam apertis conſpicio oculis. Non ergo judicandum eſt, non hîc dico de efficaciâ, ſed de realitate idearum ex vividâ aut levi ratione quâ nos afficiunt; ſed de earum realitatis magnitudine judicandum ex realitate quæ in illis detegitur, utut leviſſima ſit modalitas quâ nos afficiunt, utut debiliſſimam ipſarum habeamus perceptionem. De earum realitate judicandum eſt ex eo quòd eam percipiamus, cùm nihilum percipi nequeat. Hæc dico ut demonſtrem nullam in eo eſſe contradictionem quòd finitâ perceptionis capacitate percipi poſſit infinitum; útque eos ex errore ſuo revocem qui hâc fictâ decepti contradictione nos nullam habere contendunt infiniti ideam, etſi interno ſenſu ſive conſcientiâ doceamur nos actu de infinito cogitare, vel, ut cum cæteris loquar, nos Dei, aut entis infinitè perfecti naturaliter ideam habere.

Probare potuiſſem mentis modalitates neque infiniti neque ullius cujuſpiam rei repræſentativas eſſe, ſive ideas aliud omnino eſſe ab ipſis quas earum habemus perceptionibus, id inquam probare potuiſſem aliis etiam argumentis præter illud quod modò deduxi ex hac communi ratione, nihilum, ſcilicet, non eſſe viſibile. Clarè enim patet mentis modalitates mutabiles eſſe, ideas contrà immutabiles; mentis modalitates particulares eſſe, ideas contrà univerſales, ſeu omnibus communes intelligentiis, ſecus enim nullam inter ſe ſocietatem inire poſſent; illas eſſe contingentes, has æternas & neceſſarias; illas obſcuras eſſe & tenebroſas, has clariſſimas & maximè luminoſas, hoc eſt, illas obſcurè tantùm, etſi vividè ſentiri, has contrà clarè cognoſci, ut pote quæ omnium ſcientiarum ſint fundamentum; mentis denique ideas efficaces eſſe, cùm in ſpiritibus agant, eos illuminent, felices & infelices reddant, quod evidenter patet ex dolore quo idea manûs eos etiam afficit quibus amputatum fuit brachium. Verùm tot jam ſcripſi de idearum naturâ ſive in hoc ſive in aliis operibus, ut ad ea lectorem meritò amandare poſſe mihi videar.

Deum igitur exiſtere æquè evidenter patet ac mihi manifeſtò conſtat me exiſtere. Inde me exiſtere colligo quòd me ſentiam, nec ſentiri poſſit nihilum. Pariter concludo Deum, Ens infinitè perfectum exiſtere, quia eum percipio, nihilum verò percipi nequit, neque etiam infinitum in finito.

Sed hásce demonstrationes hominibus vulgi proponere inutile est; istæ demonstrationes *ad hominem* dici possunt, quia omnes in genere homines non convincunt,; quia nimirum plerique, imo quandoque doctissimi, aut qui quàm plurima legerunt, argumentis metaphysicis attendere aut nolunt, aut non possunt, eáque vulgò summopere aspernantur. Si igitur ipsos convincere velis, proponendæ sunt demonstrationes sensibus magis accommodatæ, quæ sanè non desunt, nulla enim veritas pluribus probatur argumentis quàm existentia Dei. Istud duntaxat attulimus, ostensuri veritates abstractas, utpote in sensus nostros nequaquam ferè agentes, hallucinationes & chimæras sæpe haberi, cùm contrà veritates sensibiles, palpabiles, quæque mentem ad sui considerationem impressione sensibili cogunt, multùm realitatis habere credantur, quia a peccato in mentem nostram vehementissimè agunt.

Eandem etiam ob causam sperandi non datur locus vulgus huic demonstrationi unquam assensurum esse ad probandum animalia bruta non sentire; nempe, cùm sint innocentia, ut id apud omnes in confesso est, utque suppono, si sensûs capacia essent, contingeret ut Deo infinitè justo & omnipotenti res dirigente, innocens dolore cruciaretur, quamvis dolor sit pœna & peccati punitio, homines istius axiomatis evidentiam ut plurimùm assequi nequeunt. *Sub justo Deo, quisquam, nisi mereatur, miser esse non potest*, quo Augustinus sapientissimè utitur adversùs Julianum ut peccatum originale & corruptione naturæ nostræ probet. In isto axiomate & in quibusdam aliis quibus bestias non sentire evincitur, nullam vim nullámque soliditatem esse arbitrantur; quia, ut jam diximus, hæc axiomata sunt abstracta, nec quicquam sensibilis aut palpabilis includunt, nullámque in sensus impressionem faciunt.

Oper. perf.

Actiones & motus sensibiles bestiarum ad vitæ suæ conservationem argumenta sunt quæ, quamvis verosimilia tantùm, nos multò magis tamen afficiunt; & quæ ideo nos eò vehementiùs adducunt ut credamus bestias dum percutiuntur dúmque clamitant dolorem pati, quàm ratio illa abstracta mentis puræ, quamvis per se certissima & evidentissima sit. Certò enim constat plerosque aliâ causâ ad id non adduci ut credant bruta prædita esse animâ quàm visu sensibili eorum quæ a bestiis ad vitæ suæ conservationem aguntur.

Juxta opinionem vulgarem pullum ex ovo formari, licèt forsan tantùm nutriatur liquor.

Id vel ex eo patet quòd plerique animam in ovo esse non arbitrentur, quamvis transformatio ovi in pullum longè difficilior sit ipsâ pulli omnino formati conservatione. Quemadmodum major requiritur solertia ad conficiendum horologium ex datâ ferri portione, quàm in dirigendis istius horologii semel instructi motibus; potiùs admittenda esset anima in ovo ut ex eo formetur pullus, quàm ut pullus ille omnino formatus conservetur. Verùm homines sensibus non percipiunt modum admirabilem quo formatur pullus, quemadmodum semper percipiunt sensibus quomodo ad vitam conservandam necessaria quærit. Sic nullâ im-

lâ impressione sensibili ex motibus ad transformationem ovorum in pullos necessariis natâ ad id impelluntur ut credant animas esse in ovis, sed animalibus tribuunt animas propter impressionem sensibilem actionum externarum quas istæc animalia edunt ad vitæ suæ conservationem; quamvis ratione jam allatâ animæ ovis potiùs tribui possent quàm pullis.

Secunda hæc ratio omnes animas cùm sint substantiæ corporibus præstantiores, malè ordinatas fore si ad id tantùm creatæ fuissent ut informarent corpora, sique nullus alius esset earum finis quàm ut fruerentur corporibus, hæc inquam ratio omnes eos convincere deberet nullam inesse brutis animam, qui ex unâ parte credunt bruta non peccasse, & simul Deum esse sapientem, eúmque, cùm se amet invictè, pluris ea entia facere quæ ejus essentiam magis participant. Denique evidens est materiam non aliarum esse capacem modificationum quàm quæ deduci possunt ex clarâ quam habemus ejus essentiæ ideâ; atque illum id dicere quod non concipit, quódque manifestam includit contradictionem, qui contendit bruta sentire, desiderare, cognoscere, quamvis corporeæ sint ipsorum animæ. Verùm homines rationes istas perpetuò potiùs confundent & obscurabunt quàm ad id adducantur ut rem argumentis tantummodo verisimilibus, sed maximè sensibilibus tamen & vividissimis contrariam pro verâ agnoscant. Nec poterunt penitus convinci nisi argumenta sensibilia argumentis sensibilibus quæ afferunt opponantur, ipsisque sensibili ratione demonstretur quomodo omnes animalium partes nihil aliud sint quàm meræ machinæ; & quomodo possint moveri sine animâ, sola rerum objectarum impressione, & constitutione quadam speciali, ut *Cartesius* id demonstrare incepit in Tractatu suo *de homine*. Omnes enim rationes certissimæ & evidentissimæ ex puro intellectu petitæ ipsos ab argumentis obscuris quæ a sensibus sint petita nunquam dimovebunt, immo & ingeniis superficiariis ludibrium deberet qui probare aggrederetur ratiociniis paulò sublimioribus animalia non sentire. Maneat igitur altâ mente repostum vehementem propensionem quâ versùs oblectationes, voluptates, ac in genere versùs ea omnia quibus afficimur, nos in quamplurimos errores injicere: quia cum mentis nostræ capacitas sit finita, ista propensio nos indesinenter dimovet ab attentione ad ideas claras & distinctas intellectûs puri ad veritatem inveniendam aptas, ut nos adjungat ideis falsis, obscuris & fallacibus sensuum nostrorum; quæ voluntatem spe boni & voluptatis magis movent, quàm mentem lumine & evidentiâ illuminant ac erudiunt.

CAPUT XII.

De effectibus quos bonorum & malorum futurorum cogitatio in mente edere potest.

SI tenuissimas voluptates levissimosque dolores quos actu sentimus, aut nos sensuros tantùm speramus imaginationem nostram mirum in modum perturbare sæpe contingat, impediantque quominus de rebus juxta veras ipsarum ideas judicare possimus; arbitrandum non est æternitatis expectationem in nos non agere. Verùm animadvertendum quid illa exspectatio in mentem nostram producere valeat.

Ante omnia observandum est spem æternarum voluptatum non tantopere in mentem agere quàm metum æternorum cruciatuum. Quia, nempe, homines non æquè amant voluptatem ac oderunt dolorem. Præterea suæ corruptionis conscientiâ adducti norunt se dignos esse inferis; cum contrà nihil videant in se quod mereatur mercedem tantam ut Divinæ felicitatis fiant participes. Quotiescunque volunt, immo sæpissime cùm nollent, severissimis pœnis potiùs quàm ullâ mercede dignos se esse sentiunt; námque ipsorum conscientia ipsos nunquam deserit. At eâdem evidentiâ perpetuò non convincuntur Deum velle exerere misericordiam suam erga peccatores, postquàm justitiam suam in proprium filium exercuit. Itaque ipsi justi æternitatem cruciatuum vividiùs formidant quàm æternitatem voluptatum sperant: consideratio ergo pœnæ fortiùs agit ideâ mercedis. Hócce autem ferè, non sola quidem, sed ut causa præcipua producere potest ea pœnæ consideratio.

Innumeros scrupulos in mentem injicit, quos ita confirmat ut exui nequeant. Fidem ad præjudicia usque, ut ita dicam, extendit, cultumque soli Deo debitum in potestates imaginarias transfert. Mentem in superstitionibus vanis aut periculosis sistit; homines ad id impellit ut traditiones humanas, actiones ad salutem inutiles, pietatem Judaicam & Pharisaicam quam solus timor servilis excogitavit, maximo cum zelo & ardore amplectantur, ac eos denique eò nonnunquam cæcitatis adducant, ut ad desperationem redigantur; adeò ut mortem veluti nihilum quoddam confusè spectent, mortem suam stultè accelerent, ut ex sollicitudinibus quibus anguntur & terrentur emergant. Mulieres, juvenes, ingenia debilia, scrupulis & superstitionibus maximè obnoxia sunt, at viri ad desperationem faciliùs rediguntur.

Horum

Horum omnium causas reperire difficile non est; Etenim cùm idea æternitatis omnium idearum quæ mentem stupefacere, imaginationemque percellere possunt, maxima sit, atque etiam maximè terribilis, ipsam longâ idearum adventitiarum serie stipari necesse est, quæ omnes simul non levem in mentem edant effectum, propter relationem quam habent ad ingentem illam & terribilem æternitatis ideam.

Quicquid ad infinitum aliquatenus refertur parvum esse nequit; aut si in se parvum sit, saltem per illam relationem magnitudinem sortitur nullis limitibus circumscriptam, quæque cum illo omni quod finitum est conferri nequit. Ita, quicquid aliquam habet, aut quod saltem aliquam habere imaginamur relationem ad alterutrum illud quod necessarium est, hoc est, ad æternitatem cruciatuum, aut ad æternitatem deliciarum nobis propositam, omnes animos qui planè stupidi non sunt terrere necessariò debet.

Cùm fœminæ, juvenilis ætas, & ii quibus ingenium est debile, fibras cerebri, ut jam dictum est, molles & flexiles habeant, imaginationis vi ex illorum alterutro, nempe ex cruciatibus aut ex deliciis æternis sibi propositis vestigia accipiunt altissima. Cùmque spiritus ipsis affatim suppetant, ita ut sensûs quàm cogitationis capaciores sint, imaginationis vi maximo falsorum vestigiorum falsarumque idearum adventitiarum, quæ nullam cum ideâ præcipua naturalem habent relationem numero obruuntur. Interea tamen, rèlatio illa, quamvis imaginaria, fovet & corroborat falsa hæc vestigia, falsasque ideas adventitias quæ ab eâ originem suam ducebant.

Cùm litigatores momentoso implicantur negotio, nec litium sunt periti, vanis identidem terrentur formidinibus; quia scilicet, metuunt ne quædam ipsorum causæ officiant ad quæ ipsi judices animum ne advertunt quidem; quæque jurisperiti nequaquam formidarent. Negotium istud ipsis est tanti momenti, ut commotio in ipsorum cerebro inde orta ad vestigia remota quæ nullam ad id habent relationem transmittatur. Res eodem modo se habet de scrupulosis; causas timoris & sollicitudinis gratis sibi fingunt. Et cùm voluntatem Dei in sacrâ scripturâ examinare, eosque quibus quibus integra est imaginatio consulere deberent, ad legem imaginariam ipsorum cerebro motibus inordinatis inscriptam indesinenter attendunt. Et quamvis debilitatis suæ intus convincantur, Deumque ab ipsis quædam officia quæ ipsi sibi præscribunt non exigere certò sciant, cùm ista a vero Dei cultu eos avertant; non possunt tamen quin imaginationem suam menti anreponant, ac quibusdam sensationibus confusis, quibus terrentur & in errorem injiciuntur, potiùs cedant quàm evidentiæ rationis quæ ipsos firmat & in veram salutis viam revocat.

Multùm sæpe virtutis & charitatis occurrit in iis qui scrupulis quibusdam detinentur: at in iis qui superstitionibus addicti sunt, quique

totam

totam pietatem in ritibus Judaicis & Pharisäicis collocant, charitas & virtus longè rarior est. Deus in spiritu & veritate adorari vult, ficto atque ad pietatem composito vultu externisque officiis contentus non est, nec coram ipso genua flectere, ipsiusque laudes nescio quo labiorum murmure, a quo cor alienum est, dicere sufficit. Homines hisce externis symbolis ideo tantùm contenti sunt quia cor scrutari nequeunt: Ipsi enim homines in spiritu & veritate adorari vellent. Deus igitur mentem nostram & cor expetit. Utrumque fecit propter se, & propter se duntaxat utrumque conservat. Sed multi Deo res in quas summum jus habet perperam audent eripere. In corde ipsorum idola sunt, quæ in spiritu & veritate adorant, & quibus se totos devovent. Sed quia verum numen ipsis in intimâ conscientiâ æternos minatur cruciatus ob infandum ipsorum ingrati animi crimen, nec tamen ab idololatriâ suâ desistere volunt, bona quædam opera externè tantùm patrare decernunt; jejunant aliorum more, eleemosynas erogant, preces fundunt, ac in ejusmodi exercitiis aliquandiu persistunt; quia verò hæc omnia iis molesta videntur quibus charitas deest, ab iis plerumque desistunt, ut quibusdam minutis ritibus aut facilibus *devotionis* actionibus sese dedant, quæ cum philautiâ consonantes totam Ethicam Christianam necessariò quamvis sensim evertunt. Hásce traditiones humanas quas perutiles esse ab hominibus imperitis acceperunt, quasque terribilis æternitatis idea ipsis indesinenter ingerit, acriter tuentur utpote ad salutem planè necessarias.

De Justis res secus se habet, ipsi etiam Dei sui minas, quemadmodum & impii, intus exaudiunt. Sed affectuum tumultus non impedit quominus ipsius consilia percipere queant. Falsis traditionum humanarum splendoribus ita non perstringuntur ut lumen veritatis non sentiant: Jesu Christi promissis fidunt, ipsiúsque consilia sequuntur; quippe qui persuasum habeant promissa hominum non secus ac ipsorum consilia vana esse. Nihilominus tamen timor ille æternitatis ideâ ipsorum menti incussus eorum imaginationem nonnunquam tantopere commovet, ut hásce traditiones omnino damnare non audeant, eásque sæpe exemplo suo approbent, quia scilicet, *aliqua* in istarum traditionum *superstitione & falsâ humilitate apparet sapientiæ species*, ut in traditionibus illis Pharisäicis, de quibus Paulus.

At vero quod hic præcipuè animadvertendum venit, quódque non tam morum pravitatem quàm mentis perturbationem sapit, hoc est: timor, scilicet, ille de quo jam suprà, fidem æquè ac zelum eorum qui illo timore semel perculsi fuerunt ad res etiam falsás ac Religionis nostræ sanctitate indignas sæpe extendit. Multi sunt qui credant, sed fide immotâ & pertinaci, terram in centro mundi immobilem stare, bruta realem sentire dolorem; qualitates sensibiles in ipsis rebus objectis diffusas; formas dari aut accidentia realiter distincta a ma-

a materiâ, cum multis aliis opinionibus falsis aut incertis, quia eas negando fidei se adversari existimaverunt; Scripturæ sacræ formulis loquendi terrentur, quæ ut ab omnibus intelligi possit familiariter loquitur, ac ideo phrasibus apud vulgus usitatis utitur Physicam nos docere non sollicita. Non modò spiritus sancti dogmatibus & præceptis, verùm etiam Judæorum opinionibus fidem adhibent. Nec animadvertunt Josuam, exempli gratiâ, milites suos alloquutum fuisse, ut ipse Copernicus, Galilæus, & Cartesius vulgus hominum alloquerentur. Certè licèt Josua in eâdem ac isti Philosophi fuisset sententiâ, terram stare nequaquam jussisset; quia scilicet ejusmodi verbis inusitatis miraculum a Deo in populi gratiam editum exercitui patefacere non potuisset. Qui solem immotum esse credunt, nonne, dum famulos, amicos, ac eos etiam qui in eâdem cum ipsis sunt sententiâ familiariter alloquuntur, solem oriri aut occidere dicunt. An, dum de philosophando non agitur, sermone incognito & non vulgari uterentur? Præterea an ipse Josue perfectè callebat Astronomiam? aut si istius scientiæ peritus esset, an ipsius milites perinde? aut si ipse & milites Astronomiæ periti erant, quis dicat ipsos philosophari voluisse, dùm decertare duntaxat animo sedebat? Josua igitur ut loquutus est loqui debuit, etiamsi ipse cum militibus easdem habuisset opiniones quas nunc habent celeberrimi inter Astronomos. Istius tamen inclyti Ducis verba, *Siste Sol prope Gab..on*; & quod sequitur, solem scilicet ad ipsius imperium stetisse, eò multos adducunt ut credant hypothesin quâ mobilitas terræ stabilitur non modò periculosam, sed etiam ita hæreticam esse ut sine fidei dispendio defendi nequeat, nonnullos nimirum viros pietate graves & venerabiles sanè hanc opinionem damnare audiverunt, quid doctissimo sæculi nostri Astronomo circa id rei contigerit confusè norunt; atque id sufficit ut fidem ad opinionem istam usque extendi pertinaciter credant: sensus quidam confusus motu quodam timoris, quem ipsi non percipiunt excitatus & sustentatus ipsos in suspicionem injicit adversùs eos qui rationem in rebus quæ rationis sunt sequuntur. Illos tanquam hæreticos habent, nec sine sollicitudine & mentis anxietate ipsos audiunt loquentes. Ac ejusmodi arcanæ formidines eorum menti eandem inspirant venerationem & summissionem erga istas opiniones vulgares, & erga multas alias merè Philosophicas, ac erga veritates fidei.

CAPUT XIII.

I. De tertiâ propensione naturali, nempe de amicitiâ quâ cæteros homines prosequimur. II. Ista propensio eò nos fert ut amicorum nostrorum cogitationes probemus, eósque falsis laudibus decipiamus.

I. *De tertiâ inclinatione naturali, quæ est amicitia, quâ cæteros homines prosequimur.*

EX omnibus inclinationibus in genere, & eo sensu quo primo capite explicui, sumptis, illa duntaxat superest quâ versùs illos quibuscum vivimus, & versùs omnia quibus circumcingimur, propendemus. Sed de illâ inclinatione seu propensione pauca duntaxat dicam, quia id Ethicam & Politicam potiùs spectat quàm institutum nostrum. Quoniam ista propensio cum animi affectibus semper conjuncta est, satius forsan foret illam in librum sequentem transmittere: Verùm ordo hac in re non est tanti momenti.

Ut istius inclinationis naturalis causam & effectus clarè intelligere possimus; tenendum est Deum omnia opera sua amare, illaque inter se arctè conjungere ut sese mutuò conservent. Cùm enim opera sua indesinenter amet, quippe quæ amore ipsius producantur, amorem etiam erga opera sua cordi nostro indesinenter imprimit, cùm amorem ipsius amori similem in corde nostro indesinenter excitet. Ne autem amor naturalis quo nosmet ipsos prosequimur destruat aut nimis debilitet amorem quo erga ea quæ sunt extra nos tenemur, útque contrà duo isti amores quos Deus nobis indit sese mutuò foveant & corroborent; Deus cum rebus quibus circumcingimur ac præcipuè cum entibus ejusdem speciei tam firmo vinculo nos conjunxit, ut ipsorum malis naturaliter contristemur, ob ipsorum gaudia ipsi etiam gaudio afficiamur, ac eorum elevatione aut demissione nos etiam elevari aut deprimi videamur. Novæ cognatorum & amicorum dignitates, nova bona quæ ii adquisiverunt qui ad nos proximè attinent, bello parta & victoriæ a Principe nostro reportatæ, immo terræ in orbe novo recens cognitæ substantiæ nostræ aliquid addere videntur. Quoniam enim cum his omnibus vinculo quodam conjuncti sumus, illorum magnitudine & progressu gaudemus: Istum mundum infinitum esse vellemus, ac istorum Philosophorum, qui opera Dei nullis circumscribi limitibus censent, cogitatio non modò digna Deo, verùm etiam homini, cui nihil pulchrius videtur quàm infiniti partem facere, gratissima est: quia utut in se ipso parvus sit, se tamen veluti infinitum evadere censet, sese per entia infinita sibi circumjacentia diffundendo.

Non

Non est quidem admodum arcta nostra conjunctio cum omnibus corporibus quæ per ingentia hæc spatia volvuntur, ac proinde plerosque homines fugit: nec desunt qui ea quæ in cœlis reteguntur ita negligunt, ut iis ipsos naturâ nequaquam conjungi meritò credas, nisi aliunde notum foret istam negligentiam vel ex ignorantiâ oriri vel ex eo quod aliis rebus nimis adhærescunt.

Mens, quamvis corpori suo conjuncta, omnes tamen qui in eo excitantur motus non semper percipit, aut si eos percipiat, ad eos semper non attendit. Cùm affectus quo agitatur sæpe vehementior sit sensatione quâ afficitur, rebus quæ ipsius affectum movent magis adhærere videtur quàm corpori suo. Námque per affectus præsertim mens in externa sese diffundit, & se reapse cum iis omnibus quibus circundatur colligari sentit. Non secus ac præcipuè sensationis ope per corpus diffunditur & agnoscit se conjunctam esse omnibus ipsius partibus. Sed quemadmodum ex eo quòd quis aliquo affectu vehementer percitus sese ultro morti objiceret vitæ suæ prodigus, inferri legi imè non posset ipsius mentem corpori non conjunctam esse; ita arbitrandum non est nos naturâ omnibus non adhærere, quia quædam sunt quæ negligere videmur.

Ut, exempli gratiâ, cognoscas an homines Principi suo & patriæ adhæreant, ii examinandi sunt qui res eorum norunt, quique nullis privatis negotiis detinentur: tum comperies quanto ardore quid novi afferatur disquisituri sint, quam sollicitè de præliorum eventu percontaturi, quàm alacriter audituri victorias de hostibus reportatas, quantâ verò mœstitiâ clades acceptas. Tunc homines cum Principibus suis & Patriâ strictè colligari clarè intelliges.

Pariter, ut cognoscas an homines Sinarum & Japoniæ regnis, Planetis & stellis fixis aliquo vinculo connectantur; oculos conjice in eos qui in patriâ & familiâ suâ altâ fruantur pace, nullis agitentur affectibus sibi peculiaribus, quique conjunctionem quâ cum rebus nobis cœlo propioribus conjuncti sunt actu non sentiant; atque agnosces eos, si naturæ & magnitudinis istorum astrorum periti sint, non sine gaudio audituros esse quædam recens retecta fuisse; ea cum voluptate incredibili contemplabuntur, sique satis Astronomiæ periti sint, eorum motus observare & dimetiri cum summo labore non dubitabunt.

Qui multis implicantur negotiis, an Cometes appareat, an verò sit Eclipsis, parum solliciti sunt: qui verò a rebus sibi proximis tantopere non dependent, ad ejusmodi eventus attenti sunt. Quia reipsa nihil est cui aliquo vinculo non adhæreamus, licèt conjunctionem illam semper non sentiamus; quemadmodum semper non sentimus mentem nostram conjunctam esse, non modò brachio aut manui, verùm etiam cordi & cerebro.

Arctissima connexio naturalis quam Deus inter nos & opera sua instituerit, ea est quâ cum hominibus quibuscum degimus colligamur. Illos

los non secus ac nosmet ipsos amare Deus nos jussit, útque amor ex liberâ voluntatis electione natus tenax sit & perennis, illum Deus fovet & corroborat amore naturali quem nobis imprimit. Quocirca quædam nobis indidit vincula invisibilia quibus ad eos amandos necessariò adigimur. Ita ut eorundem vinculorum ope ipsorum conservationi non secus ac nostræ consulamus: ipsos habeamus ut partes essentiales totius quod componimus, ac sine quo subsistere nequimus.

Istis convenientiis naturalibus, quæ inter inclinationes hominum, inter ipsorum corporis motus, & inter istas inclinationes istosque motus ad se invicem occurrunt mirabilius nihil est. Arcana illa concatenatio miraculum est omni admiratione majus, quódque nemo unquam mente assequi poterit. Ad sensum alicujus doloris subitò nati, quémque propriis viribus superare non possemus, ingentem, exempli gratiâ, clamorem edimus. Clamor sæpe ex improviso & solâ machinæ dispositione ortus aures eorum pervadit qui in tantâ non sunt distantiâ ut auxilium tum temporis necessarium præbere non possint; ipsos, cujuscunque tandem sint generis aut conditionis, penetrat & attentos efficit; námque ejusmodi clamor omnibus linguis & conditionibus communis esse debet, & actu est. Cerebrum agitat, totamque uno momento eorum qui isto clamore perculsi sunt corporis dispositionem immutat. Immo ad auxilium ferendum vel incogitantes inducit. At verò non diu durat iste clamor quin agat in ipsorum mentem, ipsisque desiderium inspiret opis ei ferendæ qui prece istâ naturali usus est. Dummodo tamen supplicatio ista naturalis, seu potiùs urgens illud imperium sit justum & societatis legibus conforme. Nam clamor temerarius, gratis & ex vano terrore ortus, indignationem & ludibrium pro misericordiâ apud adstantes parit, quia qui sine causâ clamat, rebus a naturâ ad nostrî conservationem institutis abutitur. Clamor iste temerarius aversationem naturaliter gignit, & compellit ad ulciscendam injuriam naturæ, hoc est, rerum ordini factam, si saltem de industriâ editus fuerit: sed nihil præter *risum* commiserationе aliquâ admixtum movere debet, sine aversatione ac sine vindictæ desiderio, si clamor ille a quopiam vano terrore & falsâ periculi specie perculso editus fuerit; ut enim a terrore liberetur, & in posterum a clamando sine causâ desuescat, *ridendus* est; sed misericordiâ opus est, ut ipsi quatenus infirmo succurratur, nihil ordini magis consentaneum concipi potest.

Hîc quænam organa, quásve convenientias author naturæ in hominum & cæterorum animalium cerebro posuerit ad fovendam concordiam & conjunctionem ad ipsorum conservationem necessariam nullo exemplo explicare aggredior; quædam tantùm super hisce organis animadvertere contentus, ut alii postea sedulò meditentur & scrutentur, non quomodo organa illa moveantur, nec quomodo ipsorum motus per aërem, per lucem, & per omnia corpuscula quæ nos circumdant,

com-

communicentur; id enim captum ferè ſuperat, nec neceſſarium eſt; ſed ſaltem ut illorum organorum effectus noſcantur, variis obſervationibus vincula quibus mutuò colligamur cognoſci poſſunt; ſed quo pacto hæc omnia fiunt, illud demum eſt quod accuratè ſciri nequit. Horologium horas indicare nullo negotio percipimus, ſed tempore opus eſt ut ſcire valeamus quibus id fiat rationibus: jam verò tot varia ſunt organa in cerebro minimi animalium, ut in machinis arte factis & maximo partium numero conſtantibus nihil ſimile reperiatur.

Si organa machinæ noſtræ omnino noſci nequeant, nulla etiam eſt ea accuratè cognoſcendi abſoluta neceſſitas; at verò ut rectum obſervetur vitæ regimen effectus quos in nobis edere valent perfectè cognoſcere neceſſe eſt. Quomodo horologium compactum ſit, ut illo uti poſſimus, tenere neceſſe non eſt; ſed ut illius ope tempus noſtrum metiri queamus, illud horas indicare neceſſariò ſaltem cognoſcere debemus. Attamen ſunt homines ad meditationem adeo inepti, ut illos machinis ſenſu deſtitutis haud immeritò ſimiles eſſe dixeris. Apud ſe ipſos nequaquam ſentiunt organa moveri, ad rerum objectarum præſentiam ſæpe agitantur, dum vix motuum ſuorum conſcii ſunt; ſervi ſunt, nec ſentiunt vincula. Innumeris denique variis rationibus ducuntur, quamvis manum quâ reguntur non noſcant, putant ſe omnium motuum quibus percelluntur authores eſſe: Nec quod in ipſis actu libero voluntatis ſuæ ab eo quod corporum adjacentium impreſſione agitur diſtinguentes, arbitrantur ſe proprios ſui duces eſſe, eodem ipſo tempore quo ab alio ducuntur. Sed iſtorum explicandorum hîc non eſt locus.

Convenientiæ quas Author naturæ inter inclinationes noſtras naturales inſtituit, ut mutuo inter nos vinculo colligaremur, attentione & ſcrutationibus noſtris digniores videntur iis quæ inter corpora, aut inter ſpiritus relatè ad corpora dantur. Omnia enim ita ordinata fuere, ut inclinationes quæ ſocietati maximè repugnare videntur ipſi tamen utiliores ſint, dummodo ſint temperatæ.

Cupiditas, exempli gratiâ, quâ cuncti homines flagrant dignitates poſſidendi, tendit per ſe ad ſocietatis deſtructionem. Nihilominus cupiditas illa ordine naturæ ita temperatur ut Reipublicæ longè utilior ſit multis aliis inclinationibus magis moderatis. Etenim, æmulationem movet, ad virtutem incitat, & eorum animum qui de Patriâ bene merentur ſuſtentat; nec tot reportarentur victoriæ, niſi milites ac præcipuè duces ad gloriam & munia collimarent. Itaque ſingula exercitûs membra, dum ſibimet ipſis tantùm conſulunt, bono tamen Patriæ conferunt: unde patet publicæ utilitatis eſſe omnes homines occulto gloriæ deſiderio moveri, dummodo deſiderium illud ſit temperatum.

Verùm, ſi ſinguli privati mentem ſuam ſincerè aperirent, ſi coram aliis ſe ad id tendere ut corporis cujus ſunt membra præcipuæ partes fiant, nec ultimum unquam locum obtinere velle ingenuè profiterentur, hoc pacto ſocietatem nunquam inirent. Omnia ejuſdem corporis membra

non possunt caput & cor esse; in eo etiam pedes, manus, magni non secus ac parvi, qui obediant non secus ac qui imperent esse debent, si unusquisque se semper dominari, nunquam verò obedire velle palam diceret, ut id unusquisque optat naturâ suâ, omnia corpora politica hoc pacto interirent, confusio & injustitia ubique grassarentur.

Necesse igitur fuit eos qui ingenio perspicaciori præditi sunt, qui ad id aptiores nati sunt ut nobiliores hujúsce corporis partes essent, cæterisque imperarent, naturâ urbanos & comes esse. Hoc est, inclinatione quadam occultâ ad id ferri, ut in verbis & agendi rationibus comitatem & urbanitatem præ se ferentes aliis testarentur se omni existimatione indignos esse, ac tenuitatis conscios in eâ esse opinione ut se infirmum inter homines locum occupare credant; Eos verò quos alloquuntur quibuslibet honoribus dignos esse, ac eos se maximâ existimatione & veneratione colere. Denique, deficiente charitate & ordinis amore, necesse fuit superiores artem inferiores fallendi callere fictâ animi demissione in solâ specie externâ, in verbis scilicet duntaxat positâ; ut istâ quæ in omnibus societatibus civilibus necessaria est præcellentiâ sine invidiâ frui possent. Quippe hoc pacto, cuncti homines gloriam quam cupiunt aliquatenus possident. Magnates realiter, * parvi verò & tenues imaginariè; scilicet aliorum blandimentis decepti, se pluris æstimari quàm fert ipsorum conditio, hoc est se non in infimo ordine collocari, sibi persuadent.

* Secundùm hominem loquor; nam vera hujúsce mundi magnitudo a solâ imaginatione pendet.

Hinc obiter colligere est eos qui de se sæpe loquuntur, præcipuè si id quod de se dicunt aliquâ laude dignum sit, adversus urbanitatem vehementer peccare, licèt quibuslibet animi virtutibus reapse forent præditi, quoniam non licet cum iis quorum colloquio uteris ita agere quasi essent infra te positi, nisi in quibusdam casibus, ubi, exempli gratiâ, notis quibusdam externis & sensibilibus supra illos emines. Etenim contemtus injuriarum est atrocissima: illo præcipuè societatis vinculum rumpitur; nec est quòd speremus fore ut homo cui notum esse potuit se a nobis tanquam inferiorem haberi possit unquam societatem nobiscum jungere, quia homines ferre nequeunt se haberi ultimam corporis quod constituunt partem.

Ista igitur innata hominibus inclinatio utendi verborum lenociniis propensionem quâ ad gloriam feruntur maximè cohibet, & aptissima est ad leniendum dolorem internum quo ii afficiuntur qui ultimas constituunt corporis politici partes. Nec dubium est quin ambæ istæ inclinationes, altera scilicet quâ ad blandimenta, altera verò quâ ad gloriam propendemus, simul junctæ ad societatem fovendam sint utilissimæ.

Verùm in hisce inclinationibus non secus ac in amicitiâ, misericordiâ, benevolentiâ & cæteris quæ hominibus inter se invicem colligandis inserviunt incredibilis est corruptio. Quod societatem civilem fovere deberet ad ipsius exitium sæpe plurimùm confert; ac, ne ab argumento recedam,

recedam, id errori stabiliendo & propagando inservit.

Inter omnes inclinationes ad societatem necessarias, amicitia, favor, grati animi motus, & illæ omnes quibus ad id adducimur ut amicis etiam præsentibus nimias laudes tribuamus, nos maximè in errorem injiciunt.

II. Ista inclinatio ad id nos fert ut amicorum cogitationes probemus, ipsósque falsis decipiamus laudibus.

Amorem nostrum in solis amicis non terminamus, ea omnia etiam amamus quæ ad illos aliquatenus pertinent; & quia opinionum suarum ut plurimùm sunt acerrimi vindices, eò nos sensim flectunt ut ipsis credamus, ipsorumque opiniones approbemus, illásque pertinaciùs & vehementiùs sæpe tueamur quàm ipsi tuentur. Quia si opiniones suas nimio impetu defenderent, id ipsos sæpe non deceret. Cùm contrà nemo possit vitio vertere si nos ipsas tutemur; in ipsis id philautiæ, in nobis verò generositati imputatur.

Cæteros homines amore complectimur pluribus de causis, nobis placere & utiles esse multifariam possunt. Ingeniorum, affectuum, & negotiorum conformitate, ipsorum specie externâ, agendi rationibus, virtutibus, bonis, amore & existimatione quâ nos prosequuntur, officiis quæ ab ipsis accepimus, aut speramus, & multis aliis causis specialibus ad ipsos amandos determinamur. Si igitur contingat ut quis inter amicos nostros, hoc est, qui iisdem ac nos moveamur affectibus, qui sit eleganti corporis formâ, qui facundè & scitè animi sensa exprimat, quem virtute ornatum, vel summo loco ortum credamus, qui amorem & existimationem nobis testetur, qui bene de nobis meritus sit, aut cujus opem aliquâ in re speremus, aut quem denique ob aliquam aliam causam amemus; si, inquam, contingat ut homo ille aliquam proferat propositionem, illam statim, ratione ad examen nequaquam adhibitâ, haurimus. Ipsius opinionem, an sit vera necne securi, immo sæpe reluctante conscientiâ, pro obscuritate & confusione mentis nostræ, pro cordis nostri corruptione, & pro utilitate quam ex falsâ generositate nostrâ speramus, defendimus.

Hujusce rei exempla sigillatim afferre foret inutile; nemo enim unquam per unicam horam alicui cætui potest interesse, quin multa ipse experiatur, si saltem attendere velit. Veritati raro plauditur, sed iis sæpe qui amorem adstantium sibi conciliaverunt. Qui loquitur comis est & urbanus; ergo bene ratiocinatus est; sufficit id quod dicit esse duntaxat verisimile, ut verum habeatur. At si quæ protulit sint ridicula & absurda, saltem ipsis tribuetur verisimilitudo. Is homo me amat, me magni facit, mihi multa præstitit officia, & nunc præstare potest, alias opiniones meas defendit, ingrati animi & imprudentiæ crimen a me non declinarem si ipsius jam opinionibus obluctarer, imo non assentirer. Sic veritati illuditur, ipsam nostris affectibus subjicimus, & falsas hominum opiniones mutuâ indulgentiâ amplectimur.

Vir probus succensere non debet quum docetur & eruditur, dummodo juxta urbanitatis leges id fiat; & cùm amici ægrè ferunt se de erroribus

erroribus suis modestè a nobis moneri, tum sibi ipsis & erroribus suis permittendi sunt, cùm id velint, cúmque nihil ipsis imperare, nec ipsorum mentem mutare possimus.

Sed verus amicus errores amici probare nunquam debet. Etenim ad id esset attendendum, nos scilicet iis magnopere officere, dum ipsorum opiniones temerariè defendimus. Elogiis nostris cor ipsorum intumescit, & errores mentis roborantur. Eò deveniunt ut resipiscere nequeant; ac denique agunt & decidunt non secus ac si se supra errorem extulissent.

Unde, quæso, fit ut ditissimi, potentissimi, nobilissimi, ac ii omnes in genere qui supra cæteros eminent sibi videantur erroris incapaces, & eodem se gerant modo ac si inferioribus essent sapientiores, nisi quia ipsorum cogitationes indiscriminatim & serviliter probantur? Ita assensus quem præbemus amicis illos eò sensim adducit ut credant se præstantiori cæteris pollere ingenio. Quo pacto superbi, audaces, imprudentes, & in crassissimos errores proni fiunt, nec id animadvertunt.

Hanc ob causam inimici nostri sæpe nobis utiliores sunt, ac mentem magis erudiunt suis oppositionibus, quàm amici suis approbationibus. Quia inimici nostri ad id nos adigunt ut nobis ipsis præcaveamus, rebúsque quas in medium proferimus attendamus; quod sufficit ut errores agnoscamus. At amici nostri nos falsâ sopiunt confidentiâ, quâ vani & ignari efficimur. Homines igitur amicos suos admirari, ipsorum sententias amplecti præ amicitiâ nunquam debent, quemadmodùm inimicis præ inimicitiâ ipsis adversari æquum non est. Sed spiritum adulationis aut contradictionis exuere debent ut sinceritatem profiteantur, útque evidentiam & veritatem, ubi ubi sit, approbent.

Id etiam altâ mente repostum manere debet, scilicet, plerosque ad adulationem & lenocinia pronos esse inclinatione quadam naturali, sive ut ingenio præditi videantur, sive ut benevolentiam captent, sive ut ipsis par referatur, sive denique malignitatis & derisûs animo. Nec iis omnibus quæ nobis dici possunt tutum est fidem incautam adhibere. Nonne videmus quotidie homines sibi invicem ignotos, sese mutuò laudibus ad astra evehere, etiam quum primâ vice colloquuntur? Quotidie videas oratorem qui concionem habuerit laudibus hyperbolicis extolli, & cum admirationis indiciis ab eodem excipi, qui mox eum exsibilaverat, ac coram iisdem subsannationem testibus. Quotiescunque quis exclamat, præ admiratione pallescit, ac veluti attonitus hæret, is qui loquitur mira se dicere ideo inferre non debet; sed potiùs se coram adulatoribus loqui, se ab amicis temerariò laudari, aut ab inimicis malignè rideri. Vel forsan, admirationem sibi conciliat, quia eleganter & aptè ad persuadendum loquitur, quia dives est vel authoritate pollet, vel si mavis, ex eo oritur approbatio, quod ea quæ profert notionibus sensuum confusis & obscuris, sed vividis & jucundissimis nitantur, aut quia imaginationis igniculis micat, cùm laudes amicitiæ, divitiis, dignitatibus, verisimilitudinibus, sed raró veritati tribuantur.

Aliquis

Aliquis fortè ſperabit me, examinatis in genere inclinationibus mentis, ad ſingularem tranſiturum eſſe explicationem omnium motuum ſpecialium quibus afficiuntur mentes ad boni & mali præſentiam, hoc eſt, me naturam amoris, odii, gaudii, triſtitiæ, & omnium affectuum intellectualium tam generalium quàm ſpecialium, tam ſimplicium quàm complexorum explicaturum. Sed varios quibus mentes agitari poſſunt motus explicare mihi non propoſitum eſt.

Obſervari duntaxat velim quæcunque hactenus de Inquiſitione Veritatis ſcripſi eâ mente à me ſcripta fuiſſe, ut homines debilitatis & ignorantiæ ſuæ convincerem; utque ipſos docerem quantopere errori & peccato omnes obnoxii ſimus. Id jam dictum repeto iterum atque iterum; forſan memoriæ mandabitur: de mentis naturâ accuratè & penitus agendi nunquam fuit animus. De eâ tamen aliquid perſtringere oportuit, ut errores in principio ſuo, ordine & clarè poſſem explicare. Ac ſi limites mihi initio præſcriptos ſum tranſgreſſus, id ex eo ortum eſt quòd nova quædam mentem ſubierint, quæ non levis eſſe momenti mihi videbantur, quæque non ſine voluptate lectum iri arbitrabar. Mea forſan me fefellit opinio, niſi tamen rem ſic crediidiſſem vix id a me obtinere poſſem ut ea ſcriberem. Quis enim loquatur niſi attentionem ab auditoribus ſperet? Multa quidem dixi quæ ad inſtitutum minùs facere videntur quàm ſpecialis motuum mentis tractatio; id non diffiteor; ſed dum ordinem mihi præſcribo, frænum tamen ingenio injici nolo. Ordinem mihi præſcribo qui me regat, ſed id mihi ſemper concedi volo ut iter faciendo caput identidem deflectam, ſi quid occurrat memorabile. Immo a viâ nonnunquam ſecedere mihi licet ut & quieſcam modò nunquam aberrem. Qui mecum quieſcere nolunt in itinere poſſunt pergere; per me licet: vertant folium, ſi lubet; at ſi diverticula mea ægrè ferant, meminerint tamen, non paucos eſſe qui locis in quibus requieſco recreati, alacriùs reliquo itinere defunguntur.

DE

INQUISITIONE VERITATIS.

LIBER QUINTUS.

DE AFFECTIBUS.

CAPUT PRIMUM.

De naturâ & origine affectuum in genere.

MENS humana duas habet relationes essentiales aut necessarias admodum diversas, alteram ad Deum, alteram ad corpus suum. Quatenus mens pura, Verbo Divino, sapientiæ & veritati æternæ essentialiter colligatur; hac enim solâ conjunctione cogitationis est capax; ut Libro tertio explanatum fuit. Quatenus mens humana, relationem habet necessariam ad corpus suum; nam quia isti colligatur corpori, sentit & imaginatur, ut primo & secundo Libro demonstratum fuit. Mens nomine *sensûs* aut *imaginationis* indigitatur, quum corpus ipsius cogitationum causa est naturalis & occasionalis; Et eadem mens *intellectûs* nomine designatur, quum agit per seipsam; seu potiùs quum Deus agit in ipsâ, quumque lumen divinum ipsi affulget sine ullâ relatione necessariâ ad ea quæ in corpore aguntur.

De voluntate res eodem planè modo se habet. Quatenus voluntas, ab amore quo Deus seipsum complectitur, a lege æternâ, uno verbo

a

a voluntate Dei essentialiter pendet. Aliquid amamus, duntaxat quia Deus seipsum amat; ac nisi Deus seipsum amaret, aut nisi in mente humanâ amorem suo similem, hoc est, motum illum amoris quo erga bonum in genere afficimur, indesinenter imprimeret, nihil amaremus, nihil vellemus, ac ideo sine voluntate essemus; cùm voluntas nihil aliud sit quàm impressio naturæ, quâ versùs bonum in genere ferimur, ut multoties jam dictum est. *Primo libro.*

Sed voluntas, quatenus voluntas hominis, a corpore essentialiter pendet; nam propter solos sanguinis & spirituum motus, commotionibus sensibilibus agitatur. Igitur, *inclinationes naturales* nuncupavi, omnes mentis motus nobiscum puris intelligentiis communes, & Libro præcedenti nonnullos explicavi ex iis qui corpus valde afficiunt, quamvis illorum causa & finis non sit nisi indirectè: Hic verò *affectus* * voco, omnes commotiones quibus mens agitatur occasione motuum extraordinariorum spirituum & sanguinis. De ejuscemodi commotionibus sensibilibus hoc Libro agetur.

* Gall. *Passions.*

Licèt affectus ab inclinationibus separari nequeant, nec homines alicujus amoris aut alicujus odii sensibilis sint capaces, nisi quia amoris & odii spiritualis capaces sunt, illos tamen seorsim tractandos esse duximus, ordinis ergo. Qui affectus multò vehementiores & vividiores esse inclinationibus naturalibus, illosque ut plurimùm in alia ferri, ac semper produci ab aliis causis attenderit; is agnoscet me non immeritò separasse res naturâ suâ inseparabiles.

Homines sensationum & imaginationum non sunt capaces nisi quia purarum intellectionum sunt capaces, cùm sensus & imaginatio a mente sint inseparabiles, nemo tamen est qui hásce facultates seorsim tractari non probet, quamvis naturâ suâ sint inseparabiles.

Denique sensus & imaginatio ab intellectu puro non magis differunt, quam affectus ab inclinationibus. Itaque has duas posteriores facultates separare oportuit, quemadmodum tres priores separare solemus. Ut meliùs discernere possimus quid mens ab Authore suo relatè ad corpus recipiat, ab eo quod habet ab illo sine ullâ relatione ad corpus.

Hoc solum ex istâ rerum naturâ suâ conjunctarum separatione orietur incommodum, nempe, ut fieri solet in ejusmodi casibus, multa ex iis quæ jam diximus repetere cogemur.

Homo unus est quamvis constet ex multis partibus, atque istarum partium ita arcta est colligatio ut nullâ in parte possit tangi quin totus moveatur. Omnes ipsius facultates a se invicem ita dependent, & sibi ita adhærent, ut una explicari non possit quin de cæteris aliquid delibetur. Sic dum ordinem confusionis evitandæ gratiâ nobis præscribimus, multa repetendi incumbit necessitas, sed præstat repetere quàm confundere, quia claritati studendum est. Res commodiùs transigi nequit in hac repetendi necessitate quàm si ita repetamus ut repetitiones fastidium non creent.

Affectus animi sunt impressiones Authoris naturæ, quæ ad id nos ferunt ut corpus nostrum & quicquid ad ipsius conservationem utile esse potest amemus, non secus ac inclinationes naturales sunt impressiones authoris naturæ quibus ad ipsum amandum ut summum bonum præcipuè ferimur.

Causa naturalis vel occasionalis harum impressionum est motus spirituum animalium, qui per corpus diffunduntur, ut in eo dispositionem rei objectæ quæ percipitur congruam producant, & foveant, adeo ut mens & corpus sibi in hac occasione mutuam ferant opem. Hic enim ordo a Deo fuit institutus, ut voluntates nostras motus corporis ad illas executioni mandandas apti sequantur; útque motus corporis nostri alicujus rei objectæ præsentiâ in nobis mechanicè excitatos affectus animi comitetur, qui eò nos inflectat ut velimus ea quæ tunc sunt utilia corpori nostro. Hæc est impressio perpetua voluntatis Divinæ in nobis, quâ certæ cuidam portioni materiæ tam arctè colligamur; sique ista impressio voluntatis Divinæ per unicum cessaret momentum, ex illo ipso momento ab illâ liberaremur dependentiâ in quâ versamur ab omnibus quæ corpori nostro contingunt mutationibus.

Quippe satis assequi non possumus quomodo nonnulli autument esse connexionem omnino necessariam inter motus spirituum & sanguinis & commotiones mentis. Quædam bilis particulæ in cerebro vehementer moventur; ergo mentem aliquo affectu agitari, istumque affectum potiùs esse iram quàm amorem necesse est. Quænam concipi potest analogia inter ideam vitiorum inimici cujuspiam, inter contemtûs & odii affectum, & motum corporeum partium sanguinis qui in quasdam cerebri partes irrumpunt? Quis potest imaginari hos motus ab illis pendere; colligationémque duorum æquè diversorum & insociabilium, ac sunt mens & corpus, posse produci & foveri aliter quàm voluntate perpetuâ & omnipotenti authoris naturæ?

Qui corpora motum suum, ubi concurrunt, necessariò & per se secum invicem communicare existimant, saltem aliquid verisimile cogitant.* Etenim ista opinio aliquo fundamento niti videtur. Corpora cum corporibus essentialem analogiam habere videntur: sed mentes & corpora sunt duo genera entium adeo diversa, ut qui mentis commotiones cum motibus spirituum & sanguinis necessariò colligari arbitrantur, rem omni verisimilitudine destitutam cogitent. Certè solâ experientiâ quâ istius colligationis inter duo hæc entia apud nos conscii sumus, & solâ perpetuarum Dei operationum in res a se creatas ignorantiâ ad id ferimur, ut conjunctionem mentis cum corpore alii tribuamus causæ quàm voluntati Divinæ.

Vide infrà lib. 6. cap. 3. secund. part. Methodi.

Decidere difficile est an convenientia illa seu connexio cogitationum mentis cum motibus corporis sit pœna peccati, an naturæ donum; nec desunt qui credant eos esse temerarios qui alterutram istarum opinionum eligunt. Nemo est qui nesciat hominem ante peccatum affe-

ctuum

ctuum suorum non fuisse servum sed dominum, agitationemque sanguinis quâ producuntur nullo negotio voluntate suâ stitisse. Sed ægrè crediderim corpus non sollicitasse mentem primi hominis ad eorum investigationem, quæ ad vitæ conservationem erant idonea. Haud facilè mihi persuaserim Adamum ante peccatum fructus visui jucundos & palato suaves non judicasse, saltem si scripturæ testimonio fidem adhibeam, nec possum ad id adduci ut credam * œconomiam tam justam, tam admirabilem sensuum & affectuum ad corporis conservationem esse potiùs naturæ corruptionem quàm ipsius institutionem.

* Vid. cap. 5. lib. 1.

Natura quidem nunc est corrupta; id extra omne dubium est; corpus in mentem æquo vehementiùs agit, cùm ipsi suas necessitates summissè repræsentare deberet; illam tyrannicè habet & Deo eripit cui insolubili vinculo colligari deberet; illamque ad rerum sensibilium, quæ ad conservationem suam utiles esse possunt, indagationem perpetuò appellit. Mens veluti materialis & terrestris peccato facta est. Analogia & colligatio essentialis quam cum Deo habebat interiit; scilicet Deus ab ipsâ secessit, ita tamen ut penitus illam non perdiderit & annihilaverit. Ab illius absentiâ seu remotione qui ipsam in ordine conservabat innumeræ ortæ sunt inordinationes, atque ut a longiori ærumnarum nostrarum enumeratione abstineam, hominem, ex quo lapsus est, in omnibus partibus suis corruptum esse fateor.

Verùm enim verò lapsus iste opus Dei non destruxit; Quod Deus primùm homini dedit in eo semper agnoscitur; Et voluntas Dei immutabilis, quæ uniuscujusque rei naturam constituit, inconstantiâ & levitate voluntatis Adami non fuit immutata. Quicquid Deus voluit id vult adhuc; & quia voluntas ipsius est efficax, efficit quicquid vult: Peccatum hominis quidem occasio fuit istius voluntatis Divinæ quæ constituit ordinem gratiæ; sed gratia non est contraria naturæ. Altera non destruit alteram. Quia Deus secum non pugnat, ipsum nunquam pœnitet; & cùm ipsius sapientia careat limitibus, opera ipsius fine etiam carebunt.

Igitur voluntas Dei quæ gratiæ ordinem efficit additur voluntati quæ efficit ordinem naturæ, ut eam reparet, non verò ut eam mutet. Nihil in Deo est præter duas illas voluntates generales: Et quicquid est benè ordinati in terris ab alterutrâ harum voluntatum pendet. Affectus optimè ordinatos esse, si duntaxat considerentur relatè ad corpus, infrà patebit, quamvis nos fallant in quibusdam casibus raris & peculiaribus, quibus causa universalis mederi noluit. Concludendum igitur est affectus esse ordinis naturæ, cùm non possint esse ordinis gratiæ.

Si attendamus peccatum primi hominis nos auxilio Dei semper præsenti & ad nostrî defensionem semper parato privasse, dicere quidem possumus hoc sensu peccatum esse causam conjunctionis nostræ cum rebus sensibilibus, quia peccatum à Deo nos sejunxit, per quem solum a servitute possumus liberari.

Sed missâ inquisitione primæ Affectuum nostrorum causæ, illorum extensionem, naturam, finem, usum, vitia, & quicquid complectuntur, expendamus.

CAPUT II.

De conjunctione mentis cum rebus sensibilibus, vel de vi & extensione affectuum in genere.

QUi ad hujúsce Operis lectionem sese accingunt, si iis quæ apud seipsos sentiunt tantillum attendere vellent, non opus esset me ostendere nos ab omnibus rebus sensibilibus pendere. Hîc nihil possum dicere quod omnes sibi notum esse non sentiant, dummodo attendere velint. Quapropter de iis nihil quicquam dicere enixè optarem. Sed cùm experientiâ mihi constet homines sæpe ita supinè sui ipsorum oblivisci, ut ad ea quæ sentiunt nequidem animum advertant, útque eorum quæ in mente aguntur causam ne quærant quidem; haud abs re fore existimo si quædam hîc prælibem quæ ipsos eò adducant ut ad ea animum advertant. Immo spero fore ut ii quibus ea quæ dicturus sum jam nota sunt hanc lectionem iniquo non ferant animo. Nam etiamsi eorum quæ scimus solâ repetitione non delectemur, attamen ex auditu eorum quæ & scimus simul & sentimus aliquam voluptatem possimus percipere.

Tunc beatum esse te judica cùm tibi ex te gaudium omne nascetur; cùm in his quæ homines eripiunt, optant, custodiunt, nihil inveneris, non dico quod malis, sed quod velis.

Spectatissima Philosophorum secta, cujus etiamnum hodie placitis non pauci gloriantur, eò nos vellet adducere ut crederemus felicitatem nostram penès nos esse. Stoici nobis perpetuò occinunt homines a seipsis solis pendere debere: honoris, bonorum, amicorum, cognatorum jacturam ægrè non esse ferendam; æquam semper servandam esse mentem, & ab omni sollicitudine vacuam, quicquid contingere possit. Exilium, injurias, probra, morbos, & mortem ipsam non esse mala, nec formidanda esse. Innumera denique nobis propinant ejúsce commatis, quibus assensum non ægrè præbemus, tum quia præ superbiâ cordis nostri amamus a nemine pendere, tum quia ratio nos docet pleraque mala quibus reapse affligimur non posse nos dolore afficere, si omnia in ordine starent.

Sed Deus nobis corpus dedit & per illud corpus nos cum omnibus sensibilibus colligavit. Peccatum corpori isti nos mancipavit, & per corpus effecit ut ab omnibus sensibilibus penderemus. Hic est ordo naturæ, hæc est Creatoris voluntas, ut omnia entia quæ condidit inter se invicem connectantur. Sic nos omnibus rebus conjuncti sumus, & peccatum nos mancipavit omnibus entibus quibuscum Deus nos duntaxat colligaverat.

Itaque nemo nunc est qui non cohæreat & subjiciatur simul corpori, & per

per corpus Parentibus, amicis, civitati, Principi, patriæ, vestimento, ædibus, agro, equo, cani, toti telluri, soli, stellis, & omnibus cœlis.

Ridiculum ergo est hominibus dicere per ipsos stare ut sint felices, sapientes, liberi; ac ipsos monere ut ægrè non ferant amicorum aut bonorum jacturam, nihil aliud est quàm ipsos ridere. Quemadmodum ridiculum est homines monere ne sentiant dolorem dum vapulant, aut ne afficiantur voluptate dum fami cibo grato satisfaciunt. Ita dum Stoici nos hortantur ad molestè non ferendum patris obitum, bonorum jacturam, exilium, carcerem & similia, nec gaudere prospero rerum nostrarum successu, certè aut a ratione abludunt, aut nos rident. Nam Patriæ, bonis, cognatis, &c. conjuncti sumus conjunctione naturali, quæque nunc a voluntate nostrâ nequaquam pendet.

Fateor equidem rationem nos docere exilium a nobis tolerari debere sine mœstitiâ; sed eâdem ratione docemur nos pati debere brachium nobis truncari sine dolore. Mens est supra corpus, & secundùm rationis lumen ipsius felicitas aut infelicitas pendere non debet a corpore; verùm experientiâ satis liquet res non se habere ut ratio nos docet eas esse debere, & adversùs experientiam philosophari ridiculum est.

Christiani sic non philosophantur. Dolorem esse malum non negant; fatentur iis non sine dolore avelli quibuscum a naturâ fuimus colligati; & difficile esse sese a servitute liberare in quam peccatum nos conjecit. Mentem a corpore pendere contra ordinem esse agnoscunt, sed ipsam tamen ab eo pendere norunt, ita ut non possit liberari ab ipsius imperio nisi per gratiam Jesu Christi. *Sentio*, inquit Paulus, *legem in corpore meo adversùs legem mentis meæ luctantem, ac me legi peccati quæ est in membris meis mancipantem. Heu me miserum! quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum.* Filius Dei, Apostoli, & omnes veri ipsius discipuli patientiam ante omnia commendant, quia, scilicet, ei miseriam esse perpetiendam norunt qui voluerit vitam degere sanctam. Denique veri Christiani, aut veri Philosophi nihil proferunt quod rationi & experientiæ conforme non sit. Verùm tota natura, Stoicorum opinioni aut superbiæ indesinenter resistit.

Christiani, ut sese a servitute suâ possint expedire, sibi in id incumbendum esse norunt, ut, scilicet, ab iis omnibus abstineant quibus sine voluptate potiri, & sine dolore carere nequeunt; hâc solâ ratione se pacem & libertatem, gratiâ liberatoris, sibi partam conservare posse compertum habent. Stoici contrà falsas sequendo Philosophiæ suæ chimæricæ ideas, sapientiam & felicitatem sibi arrogant, & ut sint virtute præditi & servitutis immunes, sufficere credunt si de virtute & summo sui dominio sæpe cogitent.

Ratione & experientiâ certò docemur nullâ potiori ratione nos posse vitare dolorem e punctione ortum quàm cavendo ne pungamur. Sed Stoici dicunt; punge modò, & animi mei fortitudine non secus

ac

ac Philosophiæ auxilio me a corpore meo ita abstraham, ut quæ in illo agentur nullâ me afficiant sollicitudine; dolorem non esse malum ita certò scio ut demonstrationes non sint certiores, & externo oris habitu firmoque totius corporis situ, me comperies Philosophiâ meâ invulnerabilem evasisse.

Animus ipsorum superbiâ firmatur: sed superbia non impedit quominus dolorem iniquo & sollicito ferant animo, & sint revera miseri. Itaque colligatio mentis cum corpore in ipsis non destruitur, nec ipsorum dolor dissipatur; sed conjunctio ipsorum cum cæteris hominibus, desiderio captandæ ipsorum existimationis roborata, ipsorum cum corpore colligationi aliquo modo resistit; nempe, visus sensibilis eorum a quibus spectantur & quibus cohærent spirituum cursum qui dolorem comitatur sistit, & in ipsorum facie delet impressionem quam in eâ primùm dolor fecerat; nam si nemo eos intueretur, simulata illa animi constantiæ & libertatis species illico evanesceret. Itaque dum Stoïci suæ cum corpore conjunctioni resistunt, cæteris hominibus quibuscum gloriæ desiderio colligantur sese eò magis mancipant: omnes igitur homines rebus sensibilibus & naturâ & concupiscentiâ colligatos esse certò constat. Id experientiâ patet, quamvis ratio contrarium sentire videatur, & omnes penè hominum actiones id argumentis sensibilibus & invictis demonstrent.

Hæc colligatio quæ inter omnes homines in genere deprehenditur in omnibus tamen non æquè latè patet, nec eandem in omnibus habet vim. Námque cum mentis cognitionem sequatur, dicere possumus nos actu non conjunctos esse cum rebus objectis quas non cognoscimus. Rusticus in casâ gloriam Principis & Patriæ non participat, sed tantùm gloriam vici sui & circumjacentium, quia cognitio ipsius longiùs non extenditur.

1. Conjunctio cum rebus sensibilibus quæ a nobis visæ sunt firmior est quàm conjunctio cum iis quæ imaginatione tantùm a nobis perceptæ fuere, & de quibus aliquid duntaxat audivimus. Sensu rebus sensibilibus arctiùs conjungimur. Nam sensus vestigia multò majora in cerebro format, & motum in mente excitat longè vehementiorem quàm simplex imaginatio.

2. Hæc conjunctio debilior est in iis qui illam indefinenter impugnant ut mentis bonis adhæreſcant, quàm in iis qui sese affectuum motibus permittunt & mancipant. Nam illa conjunctio cupiditate augetur & roboratur.

Denique varia munera obeunda, variæ conditiones, non secus ac variæ ingenii dispositiones, ingentem efficiunt differentiam in conjunctione sensibili quâ homines bonis terræ adhæreſcunt. Magnates a pluribus pendent quàm cæteri, ipsorum servitus latiùs patet. Exercitûs Imperator omnibus militibus suis colligatione aliquâ devincitur, quia ab omnibus militibus maximo colitur studio. In istâ servitute sæpe consistit ipsius generositas. Et cupiditas sibi conciliandæ existimationis apud eos omnes quorum oculos in se convertit eum sæpe ad id adigit

ut

ut alia desideria magis sensibilia aut rationi consentanea huic postponat. Circa eos qui in potestate sunt constituti, vel gratiâ inter populares suos valent, res non secus se habet; eorum virtus ambitione sæpe sustentatur; quia amor gloriæ amori veritatis ut plurimùm antecellit. Hîc de amore gloriæ loquor, non ut de simplici inclinatione, sed ut de affectu; quia revera amor ille potest esse sensibilis, & cum spirituum commotionibus satis vividis & violentis sæpe conjunctus est.

Variæ ætates & varii sexus sunt etiam causæ præcipuæ discriminis quod intercedit inter affectus hominum. Infantes eadem non amant quæ viri aut senes, aut ea saltem non amant æquè fortiter & constanter. Mulieres soli familiæ & viciniæ, sed viri toti patriæ adhærent; ipsorum est eam tueri; egregia munera, dignitates, imperia adamant.

Tanta est in muneribus, & in variis hominum rebus atque conditionibus varietas, ut eam explicare nemo possit. Ingenium hominis conjugati eodem modo affectum non est ac cælibis. Familiæ cura illum sæpe totum habet. Religiosi ordinis Sectatores mente & corde aliter dispositi sunt quàm mundani, & etiam quàm Ecclesiastici, cum paucioribus colligantur, sed iis fortiùs adhærent; sic in genere possumus judicare de variis hominum statibus; sed varia vincula sensibilia in unoquoque individuo penè diversa explicari nequeunt, non rarò enim contingit ut homines quibusdam rebus peculiari quadam colligatione restringantur, quibus tamen, si ipsorum conditionem respicias, adstringi non deberent: sed quamvis varii virorum ac mulierum, senum & juvenum, divitum ac pauperum, doctorum & indoctorum, denique variorum sexuum, & variarum ætatum ingenii characteres possint in genere exprimi; hæc tamen iis qui in mundo vivunt, & ad ea quæ in eo vident tantillum attendunt, notiora sunt quàm ut iis hoc volumen augeatur. Qui hæc jucundè & solidè doceri cupient, aperiant duntaxat oculos. Qui verò hæc græcè legere malunt, quàm ex iis quæ oculis quotidie usurpant addiscere, secundum librum Rhetoricæ Aristotelis legere possunt. Istud ni fallor omnium hujúsce Philosophi operum optimum est, quia ibi pauca dicit in quibus sit periculum errandi, & quia ea quæ profert probare rarò nititur.

Conjunctionem igitur illam sensibilem mentis hominum cum iis omnibus quæ ad ipsorum vitæ aut societatis cujus partem constituunt conservationem aliquam habent relationem, diversam esse in diversis hominibus manifestum est, quia, nempe, latiùs patet in iis qui plura cognoscunt, quibus est sors nobilior, qui munia obeunt graviora, quique imaginatione pollent fecundiori, & quia arctior & firmior est in iis qui sensibus magis addicti sunt, qui imaginationem habent vividiorem, quique affectuum motus cæco impetu sequuntur.

Ad modos quibus homines rebus sensibilibus colligantur propè infinitos

nitos sæpe attendere utilissimum est; nec potiori ratione horum idoneam cognitionem assequi possumus, quàm nosmet ipsos scrutando & accuratè explorando. Eorum experientiâ quæ apud nosmet ipsos sentimus, omnes aliorum hominum inclinationes, & plerosque quibus obnoxii sunt affectus certò & accuratè cognoscere possumus. Si his experimentis adjungamus cognitionem variorum vinculorum peculiarium quibus quodammodo detinentur, & cognitionem judiciorum unicuique affectui peculiarium, de quibus infrà sumus acturi, faciliori fortè negotio poterimus prævidere & prædicere ipsorum actiones, quàm astronomi Eclipses. Quamvis enim homines sint liberi, raro tamen libertate suâ utuntur, renitentibus ipsorum inclinationibus naturalibus & affectibus violentis.

Priusquàm huic capiti finem imponam necesse est præterea moneam hanc esse unam ex legibus conjunctionis mentis cum corpore, ut omnes inclinationes mentis, illæ etiam quibus fertur versùs bona quæ nullam ad corpus habent relationem, sint comitatæ commotionibus spirituum animalium, quæ illas inclinationes reddant sensibiles: quia cum homo non sit mens pura, fieri nequit ut ullam habeat inclinationem puram sine admissione alicujus affectûs vehementis aut temperati. Ita, amorem veritatis, justitiæ, virtutis, & Dei ipsius semper comitantur motus quidam spirituum, quibus amor ille sensibilis evadit, etsi id fiat modo impercepto, quia plerumque aliis sensationibus vividioribus afficimur, quemadmodum cognitionem rerum spiritualium semper comitantur quædam cerebri vestigia, quibus illa cognitio fit vividior, sed ut plurimùm magis confusa. Sæpe quidem nos imaginari non cognoscimus, eodem tempore quo veritatem aliquam abstractam concipimus, atque hujúsce rei ratio hæc est. Nempe, veritates illæ nullas habent imagines, seu nulla vestigia a naturâ in eum finem instituta, ut iis veritates illæ repræsententur; & omnia vestigia quæ illas in mente excitant nullam aliam cum iis relationem habent quàm relationem ab hominum arbitrio aut à casu fortuito pendentem. Nam Arithmetici, & ipsi Analystæ, qui nihil præter res abstractas contemplantur, imaginatione valde utuntur, ut mentem suam in ideis defigant. Notæ arithmeticæ, litteræ alphabeticæ, & aliæ figuræ quas videre aut imaginari possunt, semper alligantur ideis quas habent de rebus; quamvis vestigia quæ ex iis characteribus formantur nullam habeant ad ideas illas relationem, & eas proinde non reddant falsas aut confusas; unde fit ut notarum arithmeticarum & litterarum usu benè instituto veritates difficillimas, & sine his nunquam retegendas retegant.

Cùm igitur ideæ rerum quæ percipi nequeunt nisi intellectu puro possint colligari cum vestigiis cerebri, cumque præsentia rerum objectarum quas amamus, odio habemus, timemus, inclinatione naturali possit conjungi cum motu spirituum; hinc manifestò patet æternitatis cogi-

cogitationem, inferorum formidinem, felicitatis æternæ ſpem, quamvis eæ res ſenſus non afficiant, poſſe tamen in nobis excitare affectus vehementes.

Itaque nos modo ſenſibili non tantùm cum rebus omnibus quæ ad vitæ conſervationem referuntur, verùm etiam cum rebus ſpiritualibus, quibuſcum mens per ſe immediatè conjungitur, colligari dicere poſſumus. Immò ſæpe fit ut Fides, Charitas, & philautia iſtam conjunctionem cum rebus ſpiritualibus reddant firmiorem eâ quâ omnibus ſenſibilibus adhæreſcimus. Verorum Martyrum mens Deo quàm corpori ſuo arctiùs cohæret, & qui falſæ Religionis, quam tamen veram exiſtimant, tuendæ cauſâ moriuntur, ſatis oſtendunt inferorum terrorem in eos vehementiùs agere mortis formidine. In bellis Religionis ergo ſuſceptis & in ſuperſtitionum propugnatione tantus animorum æſtus, tantaque pertinacia utrinque erumpit, ut in iis affectum ineſſe dubium non ſit. Immo affectus ille cæteris longè vehementior & conſtantior eſt, quia rationis ſpecie nititur, in iis qui falluntur non ſecus ac in aliis.

Igitur per affectus noſtros iis omnibus cohæremus quæ bonum aut malum mentis æquè ac iis quæ bonum aut malum corporis eſſe nobis videntur. Nihil aliquam ad nos relationem habere cognoſcimus quod nos agitare non poſſit. Jam autem rerum omnium quas cognoſcimus nulla eſt quæ ad nos aliquatenus non referatur. Veritatibus etiam maximè abſtractis aliquo modo afficimur ubi eas cognoſcimus, quoniam illa ſaltem inter eas & mentem noſtram eſt relatio quòd illas cognoſcimus. Noſtræ ſunt, ut ita dicam, quia eas cognoſcimus. Quum quis eas impugnat, lædimur, ſi autem lædimur, certè agitamur, & ſollicitudine afficimur. Itaque affectuum imperium adeò latè patet, ut nihil quicquam concipi poſſit cujus reſpectu aſſerere poſſimus omnes homines ab iſto affectuum imperio eſſe liberos. Sed jam videamus quænam ſit illorum affectuum natura, & omnia quæ in ſe includunt ſcrutemur.

CAPUT III.

Explicatio peculiaris omnium mutationum quæ menti & corpori a perturbationibus ſeu affectibus afferuntur.

Septem in unoquoque affectu poſſunt diſtinctè obſervari; ſi ab iis excipias admirationem, quæ revera non eſt affectus niſi admodum imperfectus.

Primum eſt judicium ab intellectu latum de re objectâ, ſeu potiùs, per-

perceptio confusa vel distincta relationis quæ est inter rem aliquam objectam & nos.

Secundum est nova motûs voluntatis determinatio versùs illam rem objectam, posito quòd bona sit vel saltem videatur. Ante illam perceptionem motus naturalis mentis aut erat indeterminatus, hoc est, versùs bonum in genere ferebatur, aut cognitione aliûs alicujus rei objectæ specialis aliorsum determinabatur. Sed statim atque mens percipit relationem istius novæ rei objectæ ad seipsam, motus ille generalis voluntatis illico determinatur modo mentis perceptioni consentaneo. Mens ad illam rem objectam amore suo accedit, ut illam degustet, & in eo bonum suum agnoscat, suavitatis sensu quem Author naturæ in ipsâ excitat ut remunerationem inclinationis ipsius versùs bonum. Istam rem objectam bonam esse ratione quadam abstractâ, & quâ non afficiebatur, antea judicabat, nunc verò ipsius bonitatis convincitur sensationis efficaciâ; quò autem ista sensatio efficacior est eò arctiùs adhæret bono quod illam produxisse ipsi videtur.

At verò si peculiaris ista res objecta ut malum consideratur, vel ad id apta nata sit ut nos aliquo bono possit privare, nulla nova accedit voluntatis motui determinatio; sed solùm augetur ipsius motus versùs bonum oppositum rei objectæ quæ mala apparet, illud autem motûs incrementum eò majus est, quò malum formidabilius videtur. Revera non odimus nisi quia amamus, & malum quod est extra nos malum non judicatur, nisi relatè ad bonum quo nos privat. Cùm itaque malum consideretur ut privatio boni, malum fugere nihil aliud est quàm fugere privationem boni, hoc est, tendere versùs bonum. Nulla igitur nova in motu naturali voluntatis accedit determinatio ad præsentiam rei objectæ nobis displicentis, sed tantùm sensus doloris, fastidii, aut amaritudinis quem author naturæ imprimit in mente ut pœnam naturalem quam ipsi infligit quia bono privatur. * Ratio sola non sufficiebat ut mens ad bonum ferretur, isto præterea molesto & duro sensu ipsam excitari opus erat. Itaque in omnibus affectibus omnes mentis motus versùs bonum nihil aliud sunt præter amoris motus. Sed quia variis sensationibus afficimur juxta varias circumstantias quæ boni perceptionem & motum mentis versùs bonum comitantur, sensationes cum mentis commotionibus confundimus, & totidem in affectibus varios motus imaginamur, quot sunt variæ sensationes.

Jam autem hîc observandum est dolorem esse malum reale & verum,

* Ante peccatum sensus iste non erat pœna; sed tantùm admonitio quædam; quia ut jam dixi, Adam poterat quotiescunque volebat sistere motum spirituum animalium, qui dolorem gignebant. Ita si dolorem sentiret; illum sentiebat quia volebat, aut potiùs nullum sentiebat dolorem, quia nolebat sentire.

verum, nec magis esse privationem voluptatis quàm voluptas est privatio doloris; nam ingens est discrimen inter nullam sentire voluptatem, aut sensu voluptatis privari, & dolorem actu pati. Itaque omne malum præcisè tale non est quia nos privat bono; sed tantum ut rem explicui, malum quod est extra nos, quódque non est modus essendi qui sit in nobis. Nihilominus quia per bona & mala vulgò intelliguntur res bonæ & malæ, non verò sensationes voluptatis & doloris, quibus potiùs velut indiciis mens discernit bonum à malo; dicere, ni fallor, possumus sine ullâ æquivocatione, malum nihil aliud esse quàm privationem boni, & motum naturalem mentis quo a malo arcetur eundem esse cum motu quo versùs bunum fertur. Etenim omnis motus naturalis cùm sit impressio Authoris naturæ qui non agit nisi propter seipsum, quique nos flectere nequit nisi versùs se, verus motus mentis semper essentialiter est amor boni, & non est fuga mali nisi per accidens.

Dolor quidem potest considerari ut malum; & eo sensu motus affectuum quem excitat non est realis, etenim dolorem nemo est qui velit; ac dum positivè volumus dolorem non esse, volumus positivè conservationem aut perfectionem entis nostri.

Tertium quod in singulis affectibus observandum venit, est sensus qui illos comitatur; sensus amoris, sensus odii, desiderii, gaudii, tristitiæ. Isti sensus semper diversi sunt in diversis affectibus.

Quartum est nova determinatio cursûs spirituum & sanguinis versùs partes externas corporis, & versùs internas; ante perceptionem rei objectæ quæ movit affectum spiritus animales per totum corpus diffundebantur, ut omnes ipsius partes in genere conservarent, sed ad illius novæ rei objectæ præsentiam tota ista turbatur œconomia. Plerique spiritus in bracchiorum, crurum, faciei, &. cæterarum externarum corporis partium musculos mittuntur, ut corpus disponant accommodatè ad affectum dominantem; útque habitum ejus externum componant, & motum necessarium ad acquisitionem boni, vel ad fugam mali præsentis ei subministrent. Quòd si propriæ vires quantùm opus est non sufficiant, iidem spiritus eo modo distribuuntur ut mechanicè quasdam proferat voces, & quosdam edat clamores, útque per ipsius faciem & cæteras corporis partes nescio quem externum efforment habitum, quo alii eodem affectu possint agitari quo ipse agitatur. Nam, cùm homines ut & cætera animalia inter se auribus & oculis colligentur, quum quis agitatur, omnes inspicientes & audientes necessariò commovet, & in ipsorum imaginationem facit naturaliter impressionem quâ turbantur, & ad id feruntur ut illius qui primus agitatus fuerat conservationi consulant.

Ceteri verò spiritus animales in cor, pulmones, jecur, lienem, & alia viscera cum impetu descendunt, ut has omnes partes suppetias ferre, & brevi tempore spiritus suppeditare cogant necessarios ad

 con-

conservandum corpus in actione extraordinariâ in quâ tum esse debet.

Quintum est commotio sensibilis mentis quæ istâ spirituum nec opinâ inundatione agitatur. Hæc sensibilis mentis commotio semper comitatur istum spirituum motum, ut quæcunque corpus spectant participet; non secus ac motus spirituum excitatur in corpore statim atque mens versùs aliquam rem objectam fertur. Cùm enim mens cum corpore conjuncta sit, ut etiam corpus cum mente, utriusque motus debent reciprocari.

Sextum sunt varii sensus, amoris, aversationis, gaudii, desiderii, tristitiæ, nati non ex perceptione intellectuali boni aut mali, ut ii de quibus suprà, sed ex variis commotionibus in cerebro ortis spirituum animalium ope.

Septimum est sensus quidam gaudii seu potiùs suavitatis internæ, qui mentem sistit in affectu, quique ipsi testatur ipsam in eo esse statu in quo par est esse, relatè ad rem objectam quam contemplatur. Suavitas illa interna omnes in genere affectus, qui ex perceptione mali, æquè ac qui ex perceptione boni nascuntur, tristitiam ut gaudium æqualiter comitatur. Hæc suavitas omnes nostros affectus nobis efficit jucundos, eóque nos impellit ut iis assentiamur, nósque permittamus. Denique hæc suavitas nobis superanda est gratiæ suavitate, ac fidei & rationis gaudio. Nam, quemadmodum semper nascitur gaudium ex certâ aut evidenti cognitione nos in optimo statu relatè ad ea quæ percipimus versari, ita affectuum suavitas sequitur naturaliter ex sensu confuso quo credimus nos in optimo esse statu relatè ad ea quæ sentimus. Jam autem gaudio mentis & gratiæ suavitate, vincenda est falsa affectuum suavitas quâ bonis sensibilibus mancipamur.

Ea omnia de quibus suprà in omnibus affectibus concurrunt, nisi quum sensibus quibusdam confusis excitantur, & mens nullum percipit bonum aut malum ex quo possint nasci, tunc enim tria priora in iis non occurrere patet.

Pariter hæc omnia non esse libera, & in nobis sine nobis, vel etiam nobis invitis esse ex quo peccatum irrepsit, solúmque voluntatis nostræ consensum a nobis revera pendere, nemo non videt. Sed hæc fusiùs explicare, & exemplis illustrare operæ pretium videtur.

Supponamus igitur hominem quempiam contumeliâ actu affici, aut eundem, quia forti & vividâ, vel aliquo agitatâ casu, ut exempli gratiâ, morbo, seu melancholiâ, pollet imaginatione, in musæo seclusum in animum sibi inducere, hominem aliquem, qui de ipso forsan nequidem cogitat, velle tamen ipsi nocere, & ad id actu esse accinctum. Visus sensibilis, aut imaginatio relationis quæ est inter actiones inimici & sua consilia, prima erit causa, affectúsque ille quem supposuimus movebitur.

Immo,

Immo, nequidem eum actu contumeliam pati, vel etiam eum credere se contumeliâ affectum omnino necesse est ut motus ipsius voluntatis novam aliquam accipiat determinationem; Sufficit ut intellectu puro sine ullâ corporis participatione rem illam cogitet. Sed hæc nova determinatio non esset determinatio ex affectu orta, sed mera inclinatio debilissima & languidissima, præstat supponere hominem illum vehementem consiliis suis oppositionem actu experiri, aut sibi futuram imaginari, quàm alium qui solâ mente sine sensuum ac imaginationis subsidio sibi injuriam inferri putaret.

Quod secundum in istius hominis affectu considerandum venit est incrementum motûs voluntatis versùs bonum, a cujus possessione arceri ab inimico reali vel imaginario metuit. Et istud incrementum eò majus est quò oppositio fortior ipsi videtur. Inimicum suum primâ fronte non odit, nisi quia bonum amat, & quò amor major est, eò vehementius est odium; quia motus ipsius voluntatis in odio aliud revera nihil est quàm motus amoris, cùm motus mentis versùs bonum non differat a motu quo ipsius boni privationem fugimus, ut jam dictum est.

Tertium est sensus affectui consentaneus, jam autem in hoc affectu est sensus odii; motus odii idem est ac motus amoris, sed sensus odii omnino differt a sensu amoris, id propriâ experientiâ apud unumquemque constare debet. Motus sunt actiones voluntatis: sensus sunt modificationes mentis. Motus voluntatis sunt causæ naturales sensuum mentis, & vicissim isti sensus mentis voluntatis motus in suâ determinatione conservant, sensus odii in illo homine est naturalis sequela motûs voluntatis mali præsentiâ excitati, ac deinde motus ille a sensu cujus causa est fovetur.

Quod de isto homine diximus ipsi posset convenire, licèt corpus non haberet. Sed quia ex duabus partibus a naturâ conjunctis constat; motus mentis cum corpore & motus corporis cum mente communicantur. Itaque, nova determinatio, vel incrementum motûs voluntatis, naturaliter producit novam determinationem in motu spirituum animalium, quæ semper diversa est in omnibus affectibus, quamvis motus mentis penè idem semper sit.

Spiritus igitur in bracchia, crura, & faciem vehementer pelluntur ut in corpore eam informent dispositionem quæ affectui necessariò competit, útque faciei eum aspergant habitum, eamque speciem quæ hominem injuriâ læsum exprimat, relatè ad omnes circumstantias injuriæ illatæ, & ad conditionem & vires lædentis & læsi. Jam autem ista spirituum effusio eò vehementior, copiosior, & velocior est quò bonum majus, oppositio fortior, & cerebrum vividiùs affectum est.

Si igitur homo ille de quo sermo est per imaginationem tantùm inju-

injuriam accipiat, aut si realis ipsi inferatur sed levis, quæque ingentem non efficiat in cerebro commotionem; spirituum animalium effusio futura est debilis & languida, ac fortè debilior quàm ut dispositionem corporis ordinariam & naturalem possit immutare. At si injuria sit atrox, & imaginatio incalescat, ingens in cerebro fiet commotio, & spiritus tantâ vi diffundentur, ut in facie & in corpore eam speciem, eúmque habitum sint formaturi qui affectui dominanti congruat, si ipsi vires ad vincendum suppetant, ipsius habitus minax & ferox erit. Si debilis sit, nec malo ipsi ingruenti possit resistere, habitus erit humilis & supplex. Ejus gemitus & lachrymæ in adstantium & ipsius hostis animum motus misericordiæ excitabunt; hoc modo auxilium obtinebit quod propriis viribus sibi ipsi ferre non valebat. At si adstantium & illius qui misero isti adversatur spiritus animales & fibræ cerebri jam commota sint motu violento, ac isti motui contrario quo menti ingignitur commiseratio, gemitus illius cui injuria fuit illata motum illum ipsi contrarium in inimico augebunt, ac nulla ipsi superesset auxilii & salutis spes si in eodem habitu & situ ipse perstaret. Verùm huic malo obviam ivit natura; námque ubi ingentis alicujus boni jactura imminet, quædam rabiei & desperationis indicia tam vivida, támque insolentia faciei naturaliter imprimuntur ut eos etiam mitigent qui vehementissimis perciti sunt animi motibus, eosque veluti immobiles efficiant. Adspectus ille terribilis & inopinatus imaginis mortis in facie istius miseri a naturâ depictæ in ipso inimico, cujus oculos illa imago feriit, spirituum & sanguinis motum, quo ad vindictam ferebatur, sistit. Ac eo favoris & attentionis ad miseriam momento, naturâ habitum humilem & summissum iterum imprimente faciei istius miseri, cui jam spes quædam affulget ob mutationem in inimici habitu & specie factum, inimici illius spiritus animales determinationem priùs impossibilem accipiunt; adeo ut infensus ille inimicus misericordiæ motus mechanicè suscipiat, quibus ipsius mens ad id naturaliter fertur, ut charitatis & misericordiæ rationibus obsecundet.

Hîc autem sedulò observandum est mentis nullas esse partes in hócce toto machinæ motu, sed hunc esse naturalem & necessarium sapientis atque admirabilis corporum nostrorum constructionis effectum. Infinitâ enim suâ sapientiâ Deus in nostris corporibus omnia posuit organa aut vires motrices quibus opus erat ad eorum conservationem. Hæc autem organa brevi disperirent, si ex nostrâ penderent vigilantiâ & curâ, ut ut cognosceremus quod in iis peragitur. Mentis quidem sensus & motus fibrarum cerebri succussionem, spirituúmque animalium cursum semper comitantur, sed hujus succussionis hujúsve cursûs nullatenus sunt causa. Præterquàm quòd enim certo mentis sensu corpus moveri posse non concipiatur, certò constat mentem aliquo commotam affectu ne cogitare quidem esse in suo corpore spiritus animales, musculos

culos & nervos, nec quorſum hæc tendant noviſſe. Ipſam latet quis corporis habitus, quiſve vultus tunc eſſe debeat; imo hunc oris corporiſque habitum utut actualem nequaquam percipit, niſi commonſtrante ſpeculo, aut commonente amico. Denique certum eſt mentem utut obnitentem ſæpe non poſſe impedire quin ſua laxetur machina, nec eam aliter movere niſi cùm aliam quampiam rem objectam fortiter imaginari valet, cujus aperta veſtigia aliorſum contorqueant ſpiritus animales. Non alia ipſi ratio datur affectuum ſiſtendi effectus. Clarè ergo patet mentis, utut machinæ ſuæ motui præſentis, & quamvis, ex legibus ſuæ cum corpore conjunctionis, eo quatiatur motu, nullas eſſe tamen in his motibus partes, ſive eam horum motuum veram cauſam nullatenus eſſe.

Ex his ſequitur nihil probare argumenta quæ vulgò ad aſſerendam Brutorum animam afferuntur, aut etiam ea argumenta contrariam ſtabilire ſententiam. Clamant, inquiunt, canes cùm vulnerantur; Ergo iis ineſt anima quædam. Ergo, dic potiùs, nulla ipſis ineſt, clamor enim neceſſarius eſt ipſius machinæ conſtructionis effectus. Cùm aliquis bene corpore valens non clamat etſi vulneretur, id eſt indicio mentem ipſius obniti machinæ motui; ſi nulla mens ipſi ineſſet, & bene diſpoſitum foret ejus corpus, certè clamaret quotieſcunque vulneraretur. Sentit unuſquiſque ſuum bracchium ſeſe cùm ipſi vena aperitur, inſtar automati retracturum eſſe quo tempore pungitur, ni mens iſti motui reſiſteret. Diaphragmatis autem aliarúmque partium motus qui ad clamandum ſunt neceſſarii partim a mente pendent ut bracchii motus; cùm quis itaque etſi vulneratus non clamat, neque bracchium retrahit, id ex eo fit quòd ipſi mens ineſt quæ machinæ actioni obnititur; ergo quòd in pari caſu bruta clament, quòd membra retrahant, non ex eo probari poteſt ipſis ineſſe animam.

Verùm, inquiunt, prædam aſſequuntur bruta, multáſque exſerunt actiones non minori quàm homines ſolertiâ. Et id quidem concedo; ipſorum machina motus ſuos multò meliùs peragit quàm noſtra, quia ejus actionem nihil perturbat; quia nullam habent animam, nullóſque ideo ſuſcipiunt motus iis contrarios quos in ipſis, ex admirabili ipſorum corporis conſtructione, excitat rerum objectarum præſentia. Mirum ſanè præjudiciorum effectum! Inde probari volunt dari ſenſum in brutis unde potiùs probatur nullum in iis dari.

A propoſito longiùs aberrarem ſi fautores animæ brutorum ulteriùs ſequerer; ſui præjudicii cauſam ipſis oſtendere præſtat. Cùm non cognoſcamus, neque unquam cognituri ſimus quibus conſtet partibus cerebrum noſtrum, quive ſint earum partium uſus, aut quomodo cum organis quæ rerum objectarum impreſſionem excipiunt, ceteriſque corporis partibus colligentur, cúmque prætereà non poſſit eſſe mens noſtra quin ſui ſit conſcia, corporis ſui conſtructioni quam actu non cognoſcit, & de quâ ne cogitat quidem, eos effectus ideo non tribuit,

qui tamen inde vere pendent; eóque impellitur ut se solam judicet esse horum effectuum causam, quia sola sibi actu præsens est, & quia non potest esse quin actu de se cogitet. Quódque hocce adhuc fovet præjudicium illud est, quòd in nobis multi sæpe peragantur motus e voluntate nostrâ pendentes, & quorum proinde sola nobis videmur esse causa. Inde enim judicamus ipsam esse mentem nostram quæ corpori nostro vitam conservat, aut in ipso omnes peragit motus qui ad vitæ conservationem tendunt. Cùm igitur bruta sui tuendi, speciéique conservandæ gratiâ, eosdem quos exserimus motus peragere cernamus, ipsis animam tribuimus quam falsò credimus esse omnium nostrorum motuum causam. Quia verò omnes causas humanâ induimus naturâ, nec concipi potest anima quæ non cogitet, velit, sentiat; inde canem nostrum judicamus nos cognoscere, nos amare, doloremque nostro persimilem sentire cùm vulnus patitur. Cùm Deus in usum hominis imprimis canem creaverit, ut homo ex suâ parte cum cane suo mutuo colligaretur vinculo, in eo certam indidit habilitatem ad certas contorsiones, certósve capitis, tergi & caudæ motus peragendos qui quamvis nullam per se habeant cum mentis cogitationibus relationem, eam tamen in homine excitat cogitationem, canem scilicet eum amare, ipsi blandiri. Eæ sunt, ni fallor, præcipuæ nostri illius præjudicii causæ quo putamus brutis inesse animam; quod præjudicium periculosas admodum secum trahit consequentias, ut alibi probavi. *

Gloriam Deo reddamus, atque agnoscamus ipsum, utpote infinitâ præditum sapientiâ, omnibus indidisse animantibus omnia actionis principia quæ ad ipsorum vitæ conservationem, & speciei propagationem necessaria erant; imo ipsum primis indidisse animantibus † ac plantis infinitè parva embrya quæ ex legibus motûs ita cretura esse & exsolutum iri prævidit, ut per omnia sæcula suam propagarent speciem. Sic non temerariò limitabimus creatoris sapientiam, quam ore quidem infinitam esse fateremur, sed quam infinitè tamen mens nostra deprimit, ex eâ quâ fertur propensione ad eum humanâ induendum naturâ, & ad judicandum id ab ipso peragi non posse quod ipsa non potest comprehendere. Sic neque in hoc aliud vitium incidenus quo rebus creatis tribuimus id quod ad eum tantummodo pertinere potest. Qui enim brutis animam tribuit, eâ solâ adductus ratione quòd eorum actiones solertiam & intelligentiam prodant, is certè Dei oblitus operi tribuit ipsius opificis sapientiam. Cùm sigillatim ea expenduntur quæ in hominis & animalium corpore singulis peraguntur momentis, in iis tanta deprehenditur regularium motuum varietas, ut eo ipso judicetur mentem finitam eos omnes cognoscere, & uno temporis momento regere haudquaquam posse: Sique ficta brutorum anima ipsorum machinæ motus præsentibus rebus objectis operaretur & dirigeret, certè multò plus iis inesset intelligentiæ quàm nobis. Præterquàm quòd enim innumeri in nobis absque nostrâ operâ peragantur, ne eorum quidem vera causa est. mens.

* Defensionem vide contra accusationem D. de la Ville, & suprà lib. 2. cap. 4.

† Vide ultimam illustrationem hujus operis sub finem.

mens noſtra qui ex noſtris ſequuntur voluntatibus. Loqui aut canere volumus, ſed quinam ad loquendum aut canendum movendi ſint muſculi ne novimus quidem.

Intelligentiam procul dubio prodit quicquid Deus fecit. Seritur inverſum tritici granum, creſcens autem radix ad terram, ſtirps ſurſum versùs aërem ſe reflectit; id intelligentiam clamat: Nodos continuò ſtirps contrahit, ut ſe contra venti conatus corroboret, id futuri præſcitum indicat; hi nodi in imâ ſibi ſunt propiores quàm in ſuperiori parte, quia ex Legibus mechanices ibi potentiores ſunt venti cui reſiſtendum eſt conatus: Cava ſtirps eſt quia, ut firma ſlet, pondus ejus non minuto robore minuendum erat. Hæc omnia & innumeri alii motus inviſibiles, imo & puris intelligentiis fortè etiam ignoti, infinitam ſapiunt intelligentiam: ſed neque tritici granum, neque quicquam, quod huicce grano affingere poteſt imaginatio fœcunda chimæris, futuros venti conatus prævidere, aut mechanicæ leges callere valet. Sapientiam creatoris infinitam indicat illud tritici granum, & ipſius creſcendi, aliáque grana ſibi ſimilia producendi ratio; illam miremur, adoremus; neque operi, aut animabus, aut chimæricis formis ullam eorum partem tribuamus quæ ad ſolum pertinent opificem. Redeo ad propoſitum.

Vir vehementi animi motu percitus, cùm in cerebro imaginem infortunii ſui ſatis vividam ſine ingenti ſpirituum copiâ producere & conſervare non poſſit, nec commotionem ſatis violentam ut in corpore formet habitum aut ſitum coactum & extraordinarium; nervi qui internis iſtius hominis afflicti corporis partibus reſpondent, ad alicujus mali præſentiam commotiones & agitationes ad id neceſſarias recipiunt, ut per omnia vaſa quæ ad cor appelluntur transfundant humores idoneos ad producendos ſpiritus quos poſtulat præſens animi motus. Nam ſpiritus effuſi per nervos qui ad jecur, lienem, & pancreas atque omnia viſcera tendunt, nervos illos excutiunt ac commovent, ut ex iis exprimant eos humores qui in partibus illis conſervantur ut machinæ corporis laboranti ſubveniant.

At ſi humores iſti eodem ſemper modo in corde diffluerent, parémque diverſis temporibus fermentationem in eo acciperent, in affectuum motibus mutationes tam ſubitæ non deprehenderentur. Magiſtratûs adſpectus, exempli gratiâ, furioſi ad vindictam prorumpentis impetum protinus non ſiſteret; ipſiúſque facies ſanguine & ſpiritibus modò fervens, pallida ac, præ ſupplicii timore, exanimata repente non fieret.

Itaque, ne humores illi ſanguini admixti eodem modo ſemper in cor tranſeant, ſunt nervi quidam quibus ipſius orificia circundantur, quique, ſeſe conſtringendo & remittendo per impreſſionem ex rei objectæ præſentiâ & imaginationis vi ortam, iſtis humoribus iter præcludunt & aperiunt. Atque ne iidem humores ſimilem diverſis tempori-

bus agitationem, similemque in corde fermentationem recipiant, alii sunt nervi qui ipsius efficiunt palpitationes; cúmque illi nervi in diversis spirituum motibus æqualiter non agitentur, hinc fit ut eâdem vi sanguinem in arterias non pulsent. Alii nervi in pulmone diffusi aërem in corde distribuunt, constringendo & remittendo ramos canalis respirationi inservientis, & hoc pacto sanguinis fermentationem relatè ad circumstantias affectûs dominantis regunt.

Denique ut spirituum cursus accuratiùs & promptiùs regatur, sunt nervi qui arterias, tam eas quæ ad cerebrum ascendunt, quàm quæ sanguinem perducunt ad cæteras omnes corporis partes, circumdant. Adeo ut commotio cerebri quæ comitatur visum inopinatum alicujus circumstantiæ, ob quam omnes affectus mutare opus est, subitò determinet cursum spirituum versùs nervos quibus arteriæ illæ circundantur, ut earum contractione præcludat transitum sanguini versùs cerebrum adscendentis; ipsarúmque remissione iter aperiat sanguini qui per cæteras omnes corporis partes diffunditur.

Cùm arteriæ illæ quæ sanguinem versùs cerebrum vehunt liberæ sint & ab omni vinculo solutæ, illæ verò, quæ sanguinem per cæteras corporis partes diffundunt, his nervis arctè constringantur, caput sanguini refertum esse debet, facies illo repleta. Sed aliquâ circumstantiâ immutante commotionem cerebri quæ illam in istis nervis efficiebat dispositionem, arteriæ ligatæ solvuntur, aliæ verò contrà arctissimè constringuntur. Itaque caput sanguine fit vacuum, pallor faciem invadit, ac parva sanguinis copia e corde effusa, quamque nervi de quibus fuit mentio, in illud transire sinunt vitæ conservandæ gratia, in partes corporis inferiores tota penè descendit, cerebro desunt spiritus animales, ac reliquum corpus tremor & debilitas invadunt.

Ut quæ hîc a nobis dicta sunt sigillatim explicarentur & probarentur, operæ pretium foret generalem Physicæ, & specialem corporis humani cognitionem tradere. Verùm illæ duæ scientiæ sunt adhuc & erunt semper imperfectiores, quàm ut earum ope, eâ quam optarem diligentiâ, rem explanare possim. Adde quòd si in his ulteriùs pergerem, extra institutum nimìs divagarer; sufficit enim hîc ideam rudem & generalem tradere de affectibus, dummodo idea illa falsa non sit.

Commotiones illæ cerebri, & illi motus sanguinis & spirituum quartò occurrunt in unoquoque affectu, & quod quintum occurrit producunt, nempe commotionem sensibilem mentis.

Statim atque spiritus animales e cerebro in reliquum corpus pelluntur, ut in eo excitent motus idoneos ad fovendum affectum, mens versùs bonum perceptum pellitur; ídque eò vehementiùs quò spiritus e cerebro vehementiùs egrediuntur, quia eadem commotio cerebri agitat mentem & spiritus animales.

Motus mentis versùs bonum eò vehementior est quò boni perceptio sensibilior; & motus spirituum qui e cerebro exeunt ut per reliquum corpus

corpus diffundantur, eò violentior est quo commotio fibrarum ex impressione rei objectæ aut ex imaginatione orta violentior est. Itaque cùm eadem ista commotio perceptionem boni reddat sensibiliorem, commotionem mentis in affectibus eâdem proportione quâ spirituum motus augescere necesse est.

Istæ mentis commotiones ab iis quæ ex intellectuali perceptione boni, de quibus jam fuit sermo, immediatè oriuntur, non differunt: Tantummodo sunt vehementiores & vividiores propter conjunctionem mentis cum corpore, & quia ista perceptio ex quâ oriuntur, est sensibilis.

Sextum quod occurrit est sensus ex affectu ortus, sensus amoris, odii, gaudii, tristitiæ. Ab illo de quo jam loquuti sumus iste sensus non differt; vividior est duntaxat, quia in eo producendo corpus plurimùm confert. Sed semper conjungitur cum quodam sensu jucundo, quo omnes nostri affectus nobis grati efficiuntur. Atque istud postremum est quod occurrit in unoquoque affectu, ut jam dictum est.

Hujúsce ultimi sensûs hæc est causa; ad præsentiam rei objectæ quæ affectum movet, aut novâ aliquâ circumstantiâ eveniente, quædam spirituum animalium pars a capite versùs externas corporis partes pellitur, ut corpus eum sortiatur habitum quem postulat affectus; & quidam alii spiritus in cor, pulmones, & viscera cum impetu descendunt, ut inde auxilia necessaria contrahant; quod jam satis explicuimus. Jam autem quotiescunque corpus in eo est statu in quo par est ipsum esse, mens ob id semper maximo afficitur gaudio, contrà quotiescunque corpus in statu ipsius bono & conservationi noxio est, mens ob id maximo afficitur dolore. Itaque, cum affectuum motus sequimur, nec spirituum cursum sistimus, quem perceptio rei objectæ efficit in corpore nostro, ut in eo constituatur statu in quo esse debet relatè ad illam rem objectam, mens legibus naturæ sensum illum suavitatis & voluptatis internæ experitur, quia corpus in eo est statu in quo esse debet. Vice versâ cùm mens juxta rationis præscriptum cursum spirituum sistit & affectui reluctatur, ex eo patitur dolorem pro proportione mali quod inde ad corpus redundare posset.

Nam quemadmodum reflectio mentis in seipsam necessariò conjungitur cum gaudio aut cum tristitiâ intellectûs, ac deinde cum gaudio aut tristitia sensuum; quum officii sui memor & Dei præceptis morem gerens, agnoscit se esse in eo statu in quo esse debet, aut quum sese affectibus permittens conscientiæ morsibus agitatur, quibus se in perversâ dispositione esse docetur. Ita cursus spirituum ad corporis bonum excitatus conjungitur cum gaudio aut tristitiâ sensibili, & deinceps gaudio aut mœstitiâ spirituali: prout cursus iste spirituum animalium cohibetur aut promovetur a voluntate.

At hoc est discrimen & quidem non parvum inter gaudium spirituale quod cognitionem claram boni mentis status comitari solet, & volupta-

tem sensibilem quæ comitatur sensum bonæ dispositionis corporis; quòd scilicet gaudium intellectuale solidum est, sine morsibus & immutabile non secus ac veritas quæ illud parit gaudium: cùm contrà gaudium sensibile semper conjungatur cum tristitiâ mentis aut cum conscientiæ morsu; sollicitum est & mutabile, non secus ac affectus aut agitatio sanguinis ex quâ nascitur. Denique prius maximo sensuum gaudio semper comitatur, quotiescunque nascitur ex cognitione ingentis boni quod mens possidet; posterius verò nunquam ferè comitatur ullo mentis gaudio, quamvis ex magno oriatur bono, quod corpori tantùm obtingit, menti verò officit.

Verùm tamen est, eam suavitatem quam mens degustat sese permittendo affectibus, nisi adsit gratia JESU CHRISTI jucundiorem esse suavitate quam experitur legibus rationis adhærendo. Atque ista suavitas est origo omnium malorum ex peccato oriundorum, nosque omnes affectibus nostris manciparet, nisi Filius Dei ab eorum servitute nos delectatione gratiæ liberaret. Etenim quæ hîc dixi pro gaudio mentis adversùs gaudium sensuum vera sunt duntaxat inter Christianos, & omnino falsa erant in ore Senecæ, Epicuri ipsius, omnium denique Philosophorum a ratione minùs abludentium, quia jugum JESU CHRISTI dulce non est nisi iis qui ipsius sunt, & quia ipsius onus nobis leve non videtur, nisi quum illud ipsius gratia nobiscum fert.

CAPUT IV.

*Voluptates, & motus affectuum nos in errorem respectu boni injicere, ipsis indesinenter esse resistendum. Ratio impugnandi Libertinismum.**

* Gall. *le Libertinage.*

QUæ jam de affectibus in genere exposuimus non sunt libera; sunt in nobis sine nobis, solusque voluntatis assensus a nobis absolutè dependet. Perceptio boni naturaliter conjungitur cum motu amoris, cum sensu amoris, cum commotione cerebri, & motu spirituum, cum novâ mentis commotione quæ auget primum amoris motum, cum novo mentis sensu, qui auget primum amoris sensum, ac denique cum sensu suavitatis qui mentem remuneratur, quòd corpus sit in statu in quo esse debet. Hæc omnia in mente & corpore aguntur naturaliter & mechanicè; hoc est, sine ullâ ipsius participatione, ac solus noster assensus a nobis verè dependet. Atque hic assensus nobis est moderandus, cohibendus, & ab affectuum impetu ac servitute in libertatem vindicandus. Soli Deo libertas nostra submittenda est. Soli authoris naturæ voci, evidentiæ internæ, & internis rationis exprobrationibus obsequen-

ſequendum eſt. Nunquam aſſentiendum eſt niſi cùm clarè videmus nos libertate noſtrâ perperam eſſe uſuros, niſi aſſentiamur. Hic præcipuus canon obſervandus eſt erroris & peccati evitandi causâ.

Deus ſolus nobis evidenter demonſtrat obſequendum eſſe ipſius mandatis, ipſi igitur ſoli ſerviendum eſt. In affectuum lenociniis & blandimentis, minis & formidinibus nulla eſt evidentia, in iis nihil eſt præter ſenſus confuſos & obſcuros quibus reſiſtendum eſt. Expectandum eſt dum nobis affulgeat lux purior, diſſipentùr falſi affectuum ſplendores, atque nos alloquatur ipſe Deus. Intra noſmet ipſos nos colligere, ac in nobis eum qui nos nunquam deſerit, nobiſque ſemper illuceſcit quærere debemus. Summiſsâ, ſed clarâ & diſtinctâ voce loquitur; Parvum quidem, ſed purum ejus lumen eſt. Quid parvum dico: Æquè vividum eſt ac purum. Quid ſummiſſam vocem loquor? æquè magna eſt ac diſtincta. Sed affectus noſtri nos ſemper extra noſmet ipſos abripiunt, ſuis tenebris & tumultu impediunt quominus vocem ipſius exaudiamus, & lumen videamus. Eos etiam qui ipſum non interrogant alloquitur; ac ii etiam qui affectuum impetu longiùs abrepti fuere, quædam tamen verba ab ipſo audiunt, ſed verba tonantia, minitantia, formidabilia, gladio διςόμῳ acutiora, intimos mentis receſſus penetranti, cogitationeſque & motus cordis ſcrutanti. Omnia enim coram ipſo nuda patent; nec peccatorum crimina cernere poteſt quin ea ipſis intus vividè exprobret. Nos igitur apud noſmet ipſos recipere, & ad eum accedere par eſt. Ipſi interrogato & audito obediendum eſt. Si enim ipſum ſemper auſcultemus, nunquam fallemur; ſi ipſi ſemper obediamus, affectuum inconſtantiæ & miſeriis quas peccatum commeruit nunquam mancipabimur.

Heb. c. 4.

Haud arbitrandum eſt ut quidam præfracti ingenii homines qui ſibi ſapientes videntur, quos ſuperbia ad brutorum conditionem demittit, quique, diu ſpretâ lege Divinâ, nullam tandem aliam audiunt quàm vocem turpium affectuum ſuorum; cum iis, inquam, hominibus carnalibus arbitrandum non eſt, illos Deum ſequi & voci authoris naturæ obedire qui affectuum ſuorum motus ſequuntur & internis deſideriis morem gerunt. Ii ſanè ſummè aberrant: Et in hoc ipſo juxta Divum Paulum, impietatis & idololatriæ, hoc eſt, graviſſimorum criminum, pœnam patiuntur. Revera iſta pœna eò major eſt, quòd nedum iram Divinam placet, ut placant aliæ pœnæ hominibus inflictæ, illam contrà indeſinenter provocet & augeat; uſque ad diem illum terribilem quo juſta Dei ira in peccatores erumpet.

Rom. 1.

Illorum tamen ratiocinia veriſimilitudine non carent; ſenſui communi admodum conformia eſſe videntur; affectuum favore adjuvantur, totaque Zenonis Philoſophia ipſa infringere proculdubio nequit. Bonum amare decet, ajunt; voluptas eſt character quem natura bono impreſſit; & eo charactere qui fallax eſſe nequit, utpote divinitus impreſſo, bonum a malo diſcernimus. Malum fugere convenit, ajunt

præ-

præterea; dolor eſt character malo proprius, & iſto charactere qui fallax eſſe non poteſt, utpote a Deo impreſſo, malum a bono dignoſcimus. Qui ſeſe affectibus permittunt voluptate, qui iis reſiſtunt moleſtiâ & dolore afficiuntur. Ergo Author naturæ nos affectibus obtemperare, nunquam iis reſiſtere vult; cùm voluptas & dolor quibus ex ipſius inſtituto tum afficimur, ipſius erga nos voluntatis certiſſima ſint argumenta. Ergo, qui cordis deſideria implet Deum ſequitur; & qui iſti naturæ inſtinctui, quo ad indulgendum ſenſibus & affectibus ferimur, cedit ipſius voci obſequitur. Sic ratiocinantur, & ſeſe in turpibus opinionibus confirmant; ſic intimas rationis exprobrationes eludere conantur, ac Deus, in ipſorum flagitiorum pœnam, ſinit ipſos falſis hiſce luminibus perſtringi & decipi. Fallacia lumina, quibus nedum illuminentur, occæcantur! Sed ita occæcantur ut cæcitatem ſuam nec cognoſcant, nec curari cupiant. Eos Deus ſenſui reprobo tradit, cordis deſideriis, affectibus ſordidis, actionibus homine indignis, ut loquitur ſcriptura, derelinquit, ut libidine ſuâ veluti pingueſacti, Deo irato in æternum immolentur.

Verùm ſolvendus eſt difficultatis nodus. Zenonis ſecta, cùm illum ſolvere non poſſet, abſcidit, negando voluptatem eſſe bonum, dolorem verò eſſe malum. Audax effugium & Philoſophorum gravitate indignum! Certè haud facilè crediderim illos tali ratiocinio perſuaderi poſſe, qui experientiâ convincuntur dolorem eſſe maximum malum. Itaque Zeno totaque Ethnica Philoſophia difficultatem ab Epicureis propoſitam ſolvere nequit; ad Philoſophiam ſolidiorem & ſaniorem confugiendum eſt.

Voluptatem eſſe bonam, dolorem verò malum verum eſt; voluptatem & dolorem ab authore naturæ uſui quarundam rerum alligata fuiſſe, ut judicemus an malæ an bonæ ſint; nos bonis ſemper uti, malas verò fugere, ac motus affectuum ferè ſemper ſequi debere. Ea omnia vera ſunt, ſed ſolum corpus ſpectant; affectibus & deſideriis penè ſemper obtemperandum eſt ad corpus conſervandum, vitámque brutorum vitæ ſimilem producendam. Senſus & affectus nobis ad corporis bonum duntaxat dati ſunt. Voluptas ſenſibilis eſt character quem natura alligavit uſui quarundam rerum, ut ſine difficili & moleſto rationis examine, iis poſſimus uti ad conſervationem corporis, non verò ut ipſas amaremus. Nihil enim amare debemus niſi id quod certiſſimè ratione agnoſcimus eſſe bonum noſtrum.

Ratione ſumus præditi, nec Deo qui eſt bonum noſtrum, acceptus eſſet amor cæcus, amor inſtinctûs, amor veluti coactus: ſed amor ex liberâ electione natus, amor cui prævia rationis lux affulgeat, amor qui ei mentem & cor noſtrum ſubjiciat. Nos ad ipſum amandum fert, nos lumine quod gratiæ ipſius delectationem comitatur docendo ipſum eſſe bonum noſtrum: at verò ad bonum corporis inſtinctu ſolo & ſenſu voluptatis confuſo duntaxat nos fert, quia bonum corporis, mentis appli-

applicatione rationisque attentione indignum est.

Sed præterea, corpus nostrum nos totos non componit; res est quidem ad nos pertinens, sed sine quâ, absolutè loquendo, existere possumus; bonum corporis non est ergo nostrum. Corpora non possunt esse bonum nisi corporum. Iis possumus uti ad corporis nostri utilitatem, sed iis adhærescere non debemus. Mens nostra suum etiam habet bonum, nempe bonum illud solum quod supra ipsam est, quod solum ipsam conservat, quódque solum in ipsâ voluptatis aut doloris sensum gignit. Etenim omnia quæ sensus nostros afficiunt per se sentiri nequeunt, Deúsque solus nos monet ipsa esse præsentia, sensationibus quas nobis imprimit. Atque illud est quod Philosophi Ethnici non capiebant.

Id amare, fateor, possumus & debemus quod voluptatem in nobis parere potest; sed ideo Deum solum amare debemus, quia Deus solus potest agere in mente nostrâ, nec quicquam aliud res sensibiles agere possunt quàm movere organa sensuum nostrorum. At, quid refert, inquies, unde oriantur illæ sensationes jucundæ? Illas degustare volo. Hem, ingrate, agnosce manum quæ te bonis cumulat. A Deo justo mercedem injustam exigis. Vis eum te mercede afficere ob crimina in ipsum perpetrata, & eo momento quo illa perpetras. Ipsius voluntate immutabili, quæ est ordo & lex naturæ, uteris ut ab illo gratias immeritas extorqueas, námque in corpore tuo dexteritate flagitiosâ motus excitas qui ipsum ad id adigunt ut omne voluptatum genus in te producat. Sed mors istud corpus corrumpet; ac Deus quem ad injusta tua desideria implenda adegisti, justam suam in te convertens iram te vicissim ridebit.

Dolendum quidem est possessionem boni corporis conjunctam esse cum voluptate, possessionem verò boni mentis sæpe conjungi cum molestiâ & dolore. Id summæ inordinationi imputari meritò potest hac ratione; nempe, cùm voluptas sit character boni, dolor verò character mali, in amore Dei longè plus voluptatis sentire deberemus, quàm in usu rerum sensibilium, cùm Deus sit verum seu potiùs unicum mentis bonum. Id sanè sic aliquando futurum est; atque ante peccatum fuisse verisimile est; saltem hominem ante peccatum nullum in officii sui exercitio sensisse dolorem constat.

Sed Deus a nobis ex primi hominis peccato recessit. Is bonum nostrum non est ampliùs naturâ, sed gratiâ duntaxat; suavitatem enim in ipsius amore naturaliter non ampliùs sentimus, ac tantùm abest ut nos ad ipsum amandum ferat, ut potiùs nos a se amoveat. Si ipsum sequamur, nos repellit. Si ad ipsum currentes properemus, nos verberat: si in eo insequendo pertinaciter perstemus, nos malè excipere pergit, doloréfque vividissimos in nobis excitat. At verò postquàm in duris & arduis virtutis semitis, nulla voluptate degustatâ, nullóque alimento jucundo recreati defessi sumus, & ad bona sensibilia nos converti-

mus ut iis pascamur, Deus iis nos veluti devincit voluptatis gustu. Nos ob id remunerari videtur quòd ipsi terga damus, dum ad falsa bona transfugimus. Denique a peccato Deus a nobis ampliùs amari, atque ut unicum bonum nostrum haberi nolle videtur. Solâ Mediatoris nostri Jesu Christi gratiâ Deum esse bonum nostrum sentimus. Cùm enim voluptas sit character sensibilis boni, Deum esse bonum nostrum sentimus, quoniam Jesu Christi gratiâ, Deum amamus cum voluptate.

Itaque mens bonum suum neque visu neque sensu sine gratiâ Jesu Christi agnoscens, bonum corporis ut proprium bonum accipit, illud amat, illique voluntate arctiùs etiam adhæret, quàm primâ naturæ institutione adhærebat. Nam cùm bonum corporis solum superfuerit quod se præbeat sentiendum, in hominem vehementiùs necessariò agit. Cerebrum illo vividiùs afficitur, ac proinde mens illud vividiùs sentit & imaginatur. Spiritus animales eò vehementiùs agitantur, ac ideo voluntas illud majori cum ardore & voluptate amat.

Mens ante peccatum imaginem boni corporis vividiorem e cerebro poterat delere, ac voluptatem sensibilem dissipare quæ istam imaginem comitabatur. Corpore menti submisso, mens continuò poterat sistere commotionem fibrarum cerebri & agitationem spirituum, solâ officii sui consideratione. Sed post peccatum id penès ipsam ampliùs non est. Hæc vestigia imaginationis, hique spirituum motus non ampliùs pendent ab ipsâ, & sequelâ necessariâ voluptas; ordine naturæ alligata his vestigiis & motibus sola cordi dominatur. Homo propriis viribus huic voluptati diu resistere nequit, gratia sola potest illam vincere; ratio sola non valet. Quia uno verbo Deus ut Author gratiæ se ipsum, ut ita dicam, solus vincere potest ut authorem naturæ, seu potiùs ipse solus potest seipsum pacare & flectere ut ultorem transgressionis Adami.

Vid. quintum Dialogum colloquiorum Christianorum sub finem.

Stoici, qui mala ex peccato originis orta nonnisi confusè noverant, Epicureis respondere nequibant; Nam ipsorum felicitas nihil erat præter inanem ideam, cùm nulla sit felicitas sine voluptate, nec possent voluptatem gustare in actionibus solidæ virtutis. Quoddam sentiebant quidem gaudium virtutis suæ imaginariæ leges sequendo, quia gaudium sequitur necessariò & naturaliter cognitionem mentis, cùm videt se esse in optimo statu in quo esse queat. Gaudium illud mentis animum ipsorum ad tempus poterat sustentare, sed satis non habebat efficacitatis ut illius ope dolori resistere & voluptatem vincere possent. Interna superbia, non verò gaudium, lætitiam quandam Philosophorum istorum vultui aspergebat; ubi verò ab hominum conspectu abierant, sapientiæ & virtuti prorsus valedicebant, ut Reges illi scenici, qui totam unico momento deponunt Majestatem suam.

De Christianis qui leges Evangelii ad amussim sequuntur res secus se habet. Ipsorum gaudium solidum est, quia certissimè norunt se in optimo versari statu in quo queant esse. Gaudium ipsorum ingens est,

quia

quia infinitum est bonum quod fide & spe degustant. Nam spes ingentis boni cum ingenti gaudio semper conjungitur, & illud gaudium eò vividius est quò spes firmior: quia spes firma bonum veluti præsens imaginationi repræsentans, gaudium immo voluptatem sensibilem, quæ boni præsentiam semper comitatur, necessariò parit. Ipsorum gaudium nullâ admiscetur sollicitudine, quia promissis Dei nititur, sanguine filii ipsius confirmatur, pace internâ & ineffabili charitatis quâ spiritus sanctus cor eorum perfundit suavitate sovetur. A vero ipsorum bono eos nihil separare potest, ubi illud gustant & eo delectantur delectatione gratiæ. Voluptates ex bonis corporis ortæ iis inferiores sunt quas in amore Dei sentiunt. Contemtum & dolorem amant; opprobriis aluntur; & voluptas quam in perpessionibus experiuntur, seu potiùs voluptas quam in Deo nanciscuntur, dum cætera, ut ipsi soli adhæreant, derelinquunt, adeo violenta est ut ipsos abripiat, ut novam ipsis suggerat linguam, útque etiam in miseriis & doloribus exandatis, Apostolorum exemplo, glorientur. *At Apostoli*, inquit Scriptura, *e Concilio egressi sunt, gaudio pleni quòd digni judicati fuissent qui opprobria propter Christi nomen paterentur.* Talis est mentis dispositio verorum Christianorum, ubi veritatem defendendo extremis probris obnoxii facti fuere. Act.V.41.

Cùm JESUS CHRISTUS eo fine venerit ut restitueret ordinem peccato turbatum, cúmque ordo postulet ut maxima bona cum solidissimis conjungantur voluptatibus, res sic ut dictum est manifestò se habere debent. Sed rationi accedit experientia. Nam statim atque quis apud se tantummodo decernit omnia propter Deum derelinquere, ut plurimùm voluptate aut gaudio interno afficitur, quo æquè vividè sentit Deum esse ipsius bonum, ac id clarè antea cognoscebat.

Veri Christiani nobis quotidie asserunt gaudium quod percipiunt ex eo quòd Deum solum ament & colant exprimi non posse, sanè ipsis circa ea quorum intus conscii sunt credere æquum est. Impii contrà in perpetuis versantur anxietatibus; ac ii qui inter mundum & Deum diversi aguntur, gaudium etiam justorum, & anxietates impiorum participant. Miserias suas queruntur, ac ipsorum querimonias gratis non fieri credere etiam par est. Deus homines in intimo corde sauciat, cùm aliud amant quàm ipsum. Atque in hoc vulnere posita est vera miseria. Gaudium summum, cùm ipsi soli adhærent, ipsorum cordibus affundit, atque in isto gaudio consistit solida felicitas. Divitiarum copia, dignitatum possessio sunt res extra nos; non possunt nos sanare cùm Deus nos lædit. Paupertas & contemtus sunt quoque extra nos, nec possunt nos lædere ubi Deus nos tuetur.

Ex suprà dictis patet bonum nostrum in rebus objectis positum non esse, affectuum motus nobis non esse sequendos, nisi ad conservationem vitæ nostræ; voluptatem sensibilem esse respectu boni nostri id quod sensationes nostræ sunt respectu veritatis; ac quemadmodum sen-

ſus noſtri nos fallunt circa veritatem, affectus noſtros nos fallere circa bonum noſtrum: Delectationi gratiæ cedendum eſſe, quia nos cum evidentiâ fert ad amorem veri boni, quia internis rationis objurgationibus obnoxia non eſt, ut inſtinctus cæcus & voluptas confuſa affectuum, & quia cum interno gaudio ſtatui in quo verſamur maximè congruo ſemper conjungitur: Denique, cùm Deus ſolus poſſit agere in mentem hominis, hominem non poſſe invenire felicitatem extra Deum, niſi quis ſupponat, aut Deum inobedientiam remunerari, aut ipſum jubere id quod minùs amabile eſt magis tamen amari. Quod involuit contradictionem.

CAPUT V.

Perfectionem mentis conſiſtere in ipſius conjunctione cum Deo per cognitionem veritatis & per amorem virtutis, & contrà ejus imperfectionem oriri ex corporis in ipſam imperio, propter inordinationem ipſius ſenſuum & affectuum.

BOnum mentis neceſſariò eſſe aliquid ſpirituale vel minimâ animi attentione agnoſcere poſſumus. Corpora longè inferiora ſunt mente, in ipſam propriis viribus agere nequeunt, cum eâ ne conjungi quidem poſſunt immediatè; denique per ſe non ſunt intelligibilia. Ergo mentis bonum eſſe nequeunt. Contrà ſpiritualia ſunt intelligibilia naturâ ſuâ, poſſunt cum mente conjungi; poſſunt ergo eſſe ipſius bonum, dum ſint ſupra ipſam. Nàmque ut aliquid poſſit eſſe bonum mentis, non ſufficit id eſſe ſpirituale, ut eſt mens; oportet præterea eſſe ſupra mentem, poſſe agere in eam, eandémque lumine perfundere & præmio afficere; alioqui res illa mentem nec poteſt perfectiorem reddere, nec feliciorem, ac ideo ipſius bonum eſſe nequit. Ex intelligibilibus aut ſpiritualibus Deus ſolus hoc modo in mentem agere poteſt: unde ſequitur Deum ſolum eſſe, & eſſe poſſe verum bonum noſtrum. Ergo nec perfectiores, nec feliciores fieri poſſumus niſi poſſeſſione Dei.

Cognitione veritatis, & amore virtutis mentem reddi perfectiorem; & cæcitate, ac cordis corruptione fieri imperfectiorem apud omnes in confeſſo eſt. Cognitio ergo veritatis & amor virtutis nihil aliud eſſe poſſunt præter conjunctionem mentis cum Deo, & quandam, ut ita loquar, Dei poſſeſſionem: & contrà cæcitas mentis, affectuumque depravatio nihil aliud eſſe poſſunt præter ſeparationem mentis a Deo, atque ejus conjunctionem cum aliquâ re infra ipſam poſitâ, id eſt, cum corpore, quandoquidem eâ ſolâ conjunctione & imperfecta & miſera

evade

evadere poteſt. Itaque cognitio veritatis, ſeu rerum juxta veritatem, non differt ab ipſius Dei cognitione; & Deum amat quicunque virtutem amat, vel res prout ſunt amore dignæ ſeu juxta virtuis leges diligit.

Mens veluti ſita eſt inter Deum & corpora, inter bonum & malum, inter lucem & tenebras, inter ea quibus in ordine continetur, vel extra ordinem abducitur, inter ea denique quorum ope perfecta ac felix, & ea quorum ope imperfecta ac miſera evadere poteſt. Quum veritatem aliquam retegit, aut res ut in ſe ſunt videt; illas in ideis Dei videt, hoc eſt, viſu claro & diſtincto ejus rei quæ in Deo eſt, quâ iſtæ repræſentantur ideæ. Námque, ut jam dictum eſt, mens humana non includit in ſe perfectiones aut ideas omnium entium quæ videre poteſt: non eſt ens univerſale. Itaque in ſe non videt res a ſe diſtinctas, ſeipſam conſulendo non eruditur & illuminatur; ſibi ipſi enim non eſt perfectio & lumen: hoc lumine immenſo veritatis internæ indiget ut illuminetur. Itaque cùm cognoſcit veritatem, cum Deo colligatur, ipſúmque aliquo modo cognoſcit & poſſidet.

Sed mens quæ veritatem cognoſcit non modò dici poteſt cognoſcere Deum qui ipſam in ſe includit; dici etiam poteſt aliquatenus cognoſcere res ut eas Deus cognoſcit. Ac revera mens illa diverſas rerum relationes cognoſcit, Deus pariter: Illas cognoſcit in perceptione ſeu in contemplatione perfectionum Divinarum, nec etiam alio modo cognoſcuntur a Deo. Deus enim nec ſentit nec imaginatur: In ſe ut in mundo intelligibili videt mundum materialem & ſenſibilem quem creavit. De mente quæ veritatem cognoſcit res eodem ſe habet modo. Illam nec ſentit nec imaginatur: ſenſationes & phantaſmata nihil menti niſi falſas repræſentant relationes: & quicunque veritatem aſſequitur illam aſſequi nequit niſi in mundo intelligibili cui adhæret, & in quo Deus ipſe illam videt, námque iſte mundus materialis & ſenſibilis non eſt intelligibilis per ſe. Mens igitur videt in lumine Dei, ſicut Deus ipſe, quæcunque clarè videt; quamvis illa non videat niſi modo valde imperfecto, ideóque longè aliter ac Deus illa videt. Itaque cùm mens veritatem videt, non modò conjungitur cum Deo, ipſúmque poſſidet, verùm etiam aliquo ſenſu videt veritatem eodem modo quo Deus.

Pariter quum amamus ſecundùm virtutis leges, Deum amamus. Nam quum amamus ſecundùm iſtas leges, impreſſio amoris quam Deus in corde noſtro ut versùs ipſum convertamur indeſinenter producit a libero arbitrio non deflectitur, nec in philautiam tranſmutatur. Mens tum liberè duntaxat ſequitur impreſſionem ipſi a Deo datam; cùm autem Deus ipſi nullam det impreſſionem quæ versùs ipſum non tendat, quoniam propter ſe ſolum agere poteſt; amare juxta leges virtutis idem eſſe ac amare Deum evidenter patet.

Sed id non modò eſt amare Deum, eſt præterea amare ut Deus amat: opera ſua non amat niſi quia aliquam habent analogiam cum perfectionibus ſuis; & illa amat juxta proportionem relationis quam ha-

bent cum istis perfectionibus. Denique idem amor est quo Deus amat seipsum & omnia quæ fecit. Amare secundùm leges virtutis, est Deum unicè amare; ipsum in omnibus amare, ac res amare prout bonitatem & perfectiones Dei participant, hoc est, ipsas amare prout sunt amabiles, uno verbo est amare per impressionem ejusdem amoris quo Deus seipsum amat; námque cùm amamus ut par est tunc eo movemur amore quo Deus seipsum & omnia relatè ad se amat. Tunc igitur amamus ut Deus amat.

Igitur, omnem perfectionem nostram a cognitione veritatis & legitimo virtutis amore oriri evidens est; cùm ista veritatis cognitio, isteque virtutis amor ex conjunctione nostrâ cum Deo ordinariò sequantur, ipsiúsque Dei possessionem nobis concilient, quantùm id fieri potest in hac vitâ. Ex cæcitate mentis, vice versâ, & cordis corruptione oritur tota imperfectio nostra; atque hæc duo ex conjunctione mentis nostræ cum corpore oriuntur, ut id in multis locis ostendi, ubi demonstravi nos nunquam veritatem cognoscere, verúmque bonum amare, dum sequimur sensuum, imaginationis, & affectuum nostrorum impressiones.

Hæc sunt evidentia. Homines tamen qui entis sui perfectionem omnes ardenter cupiunt, suam cum Deo conjunctionem augere non satagunt, & ad suam cum rebus sensibilibus fovendam & augendam conjunctionem perpetuò adlaborant. Tanti mali causa nunquam satis explicari potest.

Possessio boni duos effectus in ipsius possessore naturaliter edere debet, ipsum nempe perfectiorem, & eodem tempore feliciorem reddere. Sed id non semper evenit. Fateor quidem mentem non posse actu aliquod bonum possidere, quin actu fiat perfectior; sed potest quandoque actu possidere aliquod bonum, nec tamen esse actu felicior. Qui veritatem meliùs cognoscunt, & bona amabiliora magis amant, semper actu perfectiores sunt iis qui in cæcitate & corruptione versantur, sed non semper actu sunt feliciores: De malo res eodem se habet modo; imperfectum simul & infelicem reddere debet: sed quamvis homines semper reddat imperfectiores; ipsos tamen non semper reddit infeliciores; aut illos non reddit infelices eâ proportione quâ illos reddit imperfectos. Virtus sæpe dura est & amara, vitium verò dulce & jucundum. Ac probi potissimùm fide & spe verè felices sunt, dum mali voluptatibus ex deliciis actu utuntur. Id quidem sic se habere non deberet, sic tamen se habet. Illud malum a peccato ortum est, ut dixi in capite præcedenti. Atque istud non modò totius cordis nostri pravitatis, verùm etiam cæcitatis & ignorantiæ mentis nostræ præcipua causa est.

Hæc inordinatio imaginationi nostræ persuadet corpora posse esse bonum mentis, nam voluptas, ut sæpe dixi, est character aut indicium sensibile boni. Jam autem ex omnibus voluptatibus quibus hîc in terris fruimur maximè sensibiles illæ sunt quas per corpora percipere existima-

timamus. Ergo sine magno examine corpora esse posse, aut etiam actu esse bonum nostrum judicamus. Adversùs enim naturæ instinctum obniti, & argumentis a sensu deductis resistere difficillimum est. Id nequidem mentem nostram subit. De inordinatione ex peccato ortâ neutiquam cogitamus. Corpora non posse agere in mentem nisi ut causas occasionales, mentem non posse immediatè aut per se aliquid corporei possidere, nec cum ullâ re conjungi, nisi per ipsius cognitionem & amorem; Deum solum supra ipsam esse, ipsámque ab eo duntaxat sensationibus voluptatis aut doloris remunerari aut puniri, illuminari & moveri, uno verbo affici posse, quocunque tandem sit modo, non attendimus. Istæ veritates quamquam ingeniis attentis evidentissimæ, ad nos convincendos eandem vim non habent ac fallax impressionis sensibilis experientia.

Quum aliquid ut nostri partem, aut quum nos ut partem istius rei consideramus, tum nostram cum illâ re conjunctionem bonum nostrum esse judicamus; illam amore prosequimur, & amor iste eò major est quò res quâcum nos ut colligatos consideramus, nobis videtur pars præstantior totius quod cum ipsâ constituimus. Jam autem duo sunt argumenta quibus rem esse partem nostri persuademur: instinctus a sensu ortus, & evidentia rationis.

Sensûs instinctu mentem meam cum corpore meo conjunctam esse, meum constituere alteram partem entis mei persuadeor; illud non mihi evidentiâ constat. Id lumine rationis non cognosco; sed dolore, aut voluptate quam sentio, dum res objectæ me feriunt, manus mea pungitur; & ex punctione dolorem patior; ergo manus mea entis mei partem constituit. Vestis mea laceratur, & ex laceratione nihil patior, ergo vestis mea non est pars mei: capilli mei sine dolore mihi abscinduntur, licèt cum dolore vellantur; id Philosophos tenet ambiguos; quid decidant nesciunt. Sed ex hoc ipsorum dubio liquet etiam sapientissimos instinctu sensûs potiùs quàm lumine rationis judicare hæc vel illa efficere aut non efficere partem sui. Si enim hac de re per rationis evidentiam & lumen judicarent, nullo negotio cognoscerent mentem & corpus esse duo genera entium omnino opposita; mentem cum corpore non posse per se conjungi, sed per solam nostram cum Deo conjunctionem mentem lædi cùm corpus percutitur, ut alibi dixi. Itaque, solo instinctu sensûs corpus nostrum & omnia sensibilia quibus cohæremus, ut partes nostri consideramus, hoc est ut partes illius quod in nobis cogitat & sentit: quia revera id quod non existit per evidentiam rationis agnosci nequit, cùm evidentia veritatem solam videat.

At de rebus intelligibilibus res planè secus se habet; nam lumine rationis agnoscimus relationem quam habemus cum ipsis. Claro mentis visu percipimus nos cum Deo conjunctos esse modo longè strictiori & magis essentiali quàm cum corporibus, sine Deo nos nihil esse, nihil posse, nihil cognoscere, nihil sentire; ipsum esse totum quod sumus,

nósque

nósque cum ipso, si id ita dici possit, partem perquàm minimam duntaxat constituere. Lumen rationis innumera nobis proponit incitamenta ad Deum unicè amandum, & corpora spernenda, utpote indigna amore nostro. Sed nostram cum Deo conjunctionem naturaliter non sentimus. Instinctu sensûs Deum esse nobis instar omnium non cognoscimus nisi per gratiam Jesu Christi, quæ in quibusdam hunc sensum producit, ut per illum possint faciliùs vincere sensum contrarium, quo corporibus cohærent. Námque Deus ut author naturæ mentes fert ad sui amorem lumine rationis, non verò instinctûs cognitione. Ac verisimile est ipsum ex quo duntaxat peccatum irrepsit, lumini addidisse, quasi authorem gratiæ, instinctum, delectationem prævenientem; quia lumen nostrum, utpote nunc debilissimum, ad Deum nos ferre nequit, & quia voluptatis aut instinctûs contrarii impetu perpetuò debilitatur & inefficax redditur.

Nos igitur cum Deo & mundo intelligibili quem in se includit colligari mentis lumine cognoscimus: at cum corpore nostro, ac per corpus nostrum cum mundo materiali & sensibili quem Deus creavit nos colligari sensu convincimur. Sed quia perceptiones ex sensibus ortæ sunt vividiores, efficaciores, frequentiores, & diutius durant quàm perceptiones ex lumine rationis ortæ, non mirum est quòd sensationes nostræ nos agitent, & amorem nostrum erga omnia sensibilia excitent, lumina verò rationis dissipentur, ac nullo in nobis erga veritatem ingenito ardore evanescant.

Non pauci quidem Deum esse verum ipsorum bonum persuasum habent, ipsum amant ut totum ipsorum & suam cum ipso conjunctionem augere & roborare enixè cupiunt. Sed pauci admodum sunt quibus notum sit nos per cognitionem veritatis cum Deo naturali conjunctione colligari; nos veras rerum ideas contemplando Deum aliquo modo possidere; & perceptiones istas abstractas quarundam veritatum generalium & immutabilium, quibus veritates speciales nituntur, esse conatus mentis quæ Deo adhærescit, & a corporibus recedit. Metaphysica, Mathematicæ puræ, & omnes scientiæ universales, quibus scientiæ speciales fundantur & includuntur, quemadmodum ens universale specialia omnia entia includit, omnibus penè hominibus, probis æquè ac iis qui nullo ducuntur veritatis amore, futiles videntur. Adeò ut applicationem ad istas scientias esse purissimam & perfectissimam applicationem mentis ad Deum vix dicere ausim, & in contemplatione mundi intelligibilis circa quem eæ versantur scientiæ, Deum ipsum cognoscere & producere mundum istum sensibilem, a quo corpora accipiunt vitam, ut ex altero mentes alimentum recipiunt.

Qui sensuum impressiones, & affectuum motus duntaxat sequuntur, veritatem non possunt degustare, quia iis illa non adblanditur. Probi verò qui affectibus perpetuò obluctantur, illis, falsè bona sibi offerentibus, semper non resistunt cùm veritatem ipsorum oculis subducunt,

ducunt,

ducunt, aut illam ipsis despicabilem præbent : Quia probi esse possumus, quamvis valde eruditi & perspicaces non simus. Ut Deo accepti simus necesse non est accuratè scire sensus nostros, imaginationem, & affectus nobis semper res aliter repræsentare quàm revera sunt : Etenim Jesum Christum, nec Apostolos a multis erroribus, quos Cartesius circa hanc materiam retexit, nos expedire voluisse non patet.

Inter fidem & intelligentiam, Evangelium & Philosophiam, multùm interest discriminis. Crassissimi homines fidei capaces sunt, quamvis paucissimi puræ cognitionis veritatum evidentium sint capaces. Fides Deum simplicibus repræsentat ut Creatorem cœli & terræ; atque id sufficit ut ad ipsum amandum & colendum ferantur. Ratio illum non modò considerat in operibus ejus; erat enim id quod est antequàm mundum creasset; illum in seipso contemplari conatur, aut per ingentem illam & vastam ideam Entis infinitè perfecti quam in se includit. Filius Dei qui est sapientia Patris aut veritas æterna, humanam induit naturam, & factus est sensibilis, ut hominibus carnalibus & crassis innotesceret. Illos instituere voluit per id quod ipsos occœcabat, scilicet eos per sensus ad ipsum amandum ferre, & a bonis sensibilibus avertere ipsos voluit per res ipsas quibus mancipabantur. Cum stultis acturus quadam stultitiæ specie usus est, ut eos redderet sapientes. Itaque probi, ac qui majore præditi sunt fide, non semper majori præditi sunt intelligentiâ. Deum per fidem cognoscere, ipsúmque auxilio gratiæ amare possunt, quamvis ipsum esse suum totum non intelligant, ut id Philosophi intelligere valent, & quamvis non cogitent cognitionem abstractam veritatis esse quamdam cum Deo conjunctionem. Mirum igitur non est quod tam pauci in id incumbant ut naturalem suam cum Deo conjunctionem per veritatis cognitionem augeant; cùm, ut eam augeant, adversùs sensuum & affectuum impressiones pugnandum sit, modo longè diverso ab eo quo Viri piissimi adversùs sensus & affectus pugnare solent. Nam probissimi viri sensus & affectus eo modo esse fallaces quo explicuimus in libris præcedentibus non semper persuadentur.

Solæ sensationes aut cogitationes quarum corpus particeps est, immediatè gignunt affectus, quia sola fibrarum cerebri commotio excitat aliquam agitationem specialem in spiritibus animalibus. Itaque solæ sensuum perceptiones nos convincunt modo sensibili, nos quibusdam rebus adhærere erga quas istæ perceptiones sensibiles amorem in nobis excitant. Jam autem conjunctionem quam habemus cum Deo, dum veritatem cognoscimus, sensu non percipimus; immò de ipso nequidem cogitamus, nam in nobis modo ita arcano & impercepto inest & operatur, ut illum nequaquam deprehendamus. Conjunctio igitur quam naturaliter cum Deo habemus amorem nostrum erga ipsum non excitat. Sed de conjunctione quam habemus cum rebus sensibilibus res secus se habet. Omnes sensationes nostræ istam nobis probant conjun-

ctionem. Corpora quum in nobis agunt visum nostrum feriunt, ipsorum actio nihil habet occulti. Immo corpus nostrum nobis propiùs adest mente, illudque ut potiorem nostrî partem consideramus. Itaque conjunctio quam cum corpore nostro habemus, & per corpus nostrum cum omnibus rebus sensibilibus excitat in nobis amorem violentum, quo ista conjunctio augetur, & a rebus nobis longè inferioribus dependentes efficimur.

CAPUT VI.

De erroribus generalioribus affectuum, Quædam exempla specialia afferuntur.

OMnes errores speciales in quos circa bonum nos injiciunt affectus nostri retegere; amores immoderatos, & inordinatos impugnare; cordis integritatem restituere & mores regere Ethicæ est. Sed propositum nostrum præcipuè postulat ut mentem dirigamus, & causas errorum nostrorum circa veritatem patefaciamus. Mentem solam considerandam habemus, si verò obiter de corde agamus, id fit quia cor menti dominatur. Veritatem in seipsâ sine ullâ relatione ad nos quærimus, & relationem quam habet nobiscum consideramus, quia illa relatio efficit ut philautia illam veritatem nobis abscondat, & velet. Nam de omnibus ex affectibus nostris judicamus, ac ideo in omnibus fallimur; quippe judicia affectuum cum veritate nunquam conveniunt.

Id nos docet D. Bernardus his verbis. *Amor sicut odium veritatis judicium nescit. Vis judicium veritatis audire?* Sicut audio, sic judico: *non sicut odi, non sicut amo, non sicut timeo. Est judicium odii, ut illud*: Nos legem habemus, & secundùm legem nostram debet mori. *Est & timoris, ut illud*: Si dimittimus eum, venient Romani & tollent nostrum locum & gentem. *Judicium verò amoris, ut David de filio parricidâ.* Parcite, inquit, puero Absalom: Bernard. *De grad. humilitatis.* Amorem & odium sequendo falsò semper judicamus; purum veritatis lumen nos solùm illuminat; nec nisi distinctam nostri omnium Magistri vocem audiendo solida ferre possumus judicia; dummodo de iis tantùm quæ nos docet, ac prout docet, judicemus. *Sicut audio, judico.* Sed quo pacto nos decipiant affectus videamus, ut iis resistere facilius possimus.

Joan. 5. 30. Joan. 19. 7. Joan. 11. 48. 2. Reg. 18. 5.

Affectus autem tantam cum sensibus habent relationem, ut, quomodo illi in errorem nos injiciant, post ea quæ de his Primo Libro diximus, explicare difficile non sit. Generales enim affectuum erro-

errores, generalibus sensuum erroribus planè similes sunt.

Errores sensuum, ut primo Libro diximus, ex eo potissimùm in genere oriuntur, quòd rebus externis, aut corpori nostro tribuamus sensationes menti soli proprias, quòd colores superficiei corporum alligemus; lucem, sonos, odores in aëre diffundi credamus: quódque titillationem & dolorem in partibus corporis nostri, quibus mutationes quædam per motum corporum obviorum contingunt, inesse existimemus.

De affectibus idem penè ferendum est judicium. Omnes cordis nostri affectiones, bonitatem, lenitatem, malignitatem, asperitatem nostram, omnesque animi affectus, rebus objectis, quæ ipsos movent aut movere videntur, imprudenter tribuimus. Res objecta quæ in nobis aliquem affectum excitat, id quod in nobis excitat, dùm de illa cogitamus, in se includere aliquo modo nobis videtur; quemadmodum res sensibiles sensationes quas in nobis præsentiâ suâ excitant in se includere videntur. Quum aliquem amamus, ad id naturaliter ferimur ut credamus nos etiam ab ipso amari; ipsumque nobis nocere aut desideriis obstare velle ægrè possumus suspicari. At si odium amori succedat, illum hominem erga nos benevolo animo ferri credere non possumus: omnes ipsius actiones in malam partem accipimus. Ab ipso nobis perpetuò cavemus, quamquam aut de nobis ne cogitat quidem, aut nobis duntaxat prodesse quærit. Omnes denique cordis nostri affectiones, illi immeritò tribuimus a quo in nobis excitatur affectus quispiam; non secus ac rebus quæ sensibus se se objiciunt omnes mentis sensationes imprudenter affingimus.

Præterea eâdem ratione quâ omnes homines iisdem ac nos affici sensationibus earumdem rerum objectarum occasione existimamus, eâdem pariter ratione, omnes homines iisdem ac nos moveri affectibus ob easdem res credimus. Quod amamus ab aliis etiam amari, quod desideramus ab aliis desiderari arbitramur. Atque hinc oriuntur invidiæ, occulta odia, si bonum quod prosequimur a multis totum possideri nequeat; Nam si multi illud indivisum possidere queant, ut summum bonum, scientiam, virtutem, &c. res secus se habet. Eadem etiam ab aliis odio haberi, refugi, & timeri credimus quæ nos odimus, fugimus, timemus; atque hinc multæ societates, conspirationes occultæ, aut manifestæ, secundùm naturam & statum rei exosæ, quia per eas societates nos e miseriis emersuros confidimus.

Igitur rebus objectis commotiones quas in nobis edunt tribuimus, & alios homines, ac quandoque etiam bruta iis etiam agitari censemus, sed præterea causam affectum quæ sæpe imaginaria est, realiter in aliquâ re objectâ esse temerariò judicamus.

Quum aliquem vehementi prosequimur amore, omnia in ipso amore digna judicamus. Si sit ore contorto, id venustatis aliquid habere nobis videtur; ipsius deformitas non displicet; motus abnormes

& gestus malè compositi regulares, aut saltem ex ejus naturâ fluentes videntur. Si nunquam loquitur, sapit, si semper, mirifico præditus est ingenio; si de rebus omnibus, est ad omnia paratus; si alios, dum loquuntur, perpetuò interpellet, ad ipsius ingenii vivacitati imputabitur. Si primas ubique tenere ambiat, primo loco dignus est. Sic affectus omnia amicorum vitia tegit & incrustat, mediocrésque virtutes extollit.

At si ejusmodi amicitia sanguinis & spirituum animalium agitatione, ut cæteri affectus, duntaxat freta, deficientibus spiritibus refrigescat, aut si aliquis alius affectus interveniens sycophantæ alicujus maledicentiâ cerebri dispositionem immutet; tùm odium amori succedens imaginationem nostram ita inflectet, ut in eodem homine omnia sibi repræsentet vitia quæ legitimam parere possunt aversationem. In eodem homine dotes videbimus iis prorsus contrarias, quas in eo antea admirabamur. Ipsum amasse nos pudebit: ac affectus non dominans sibi ipsi patrocinabitur, & affectum priorem ridiculum reddet.

Affectuum imperium & injustitia ulteriùs longè excedunt; fucant quippe non modò rem ipsam objectam, sed omnia etiam quæ cum ipsa aliquam habent relationem. Non solùm omnes amicorum affectiones amore dignas nobis inducunt, sed etiam plerasque affectiones quas in amicorum amicis deprehendimus. Ulteriùs etiam progrediuntur in iis qui imaginatione vastâ & vividâ pollent. Ipsorum enim affectus tanto in mentem potiuntur imperió, ut ipsius limites designare difficile sit.

Ex his tot oriuntur præjudicia, & injustè facta, ut omnem numerum excedant. Pleræque veritates seu potiùs errores qui in quibusdam locis, temporibus, societatibus, familiis vigent, ex iis generalibus & fœcundis ducuntur principiis. Quod in Hispaniâ verum est, in Galliâ falsum habetur. Quod Parisiis admittitur, Romæ rejicitur. Quod apud Franciscanos certum est, apud Dominicanos damnatur ut error, & vice versâ. Dominicani a D. Thomæ partibus stant, quare verò? Quia Sanctus ille Doctor ex ipsorum ordine erat. Hi verò Scoti doctrinam amplectuntur, quia Scotus erat Franciscanus.

Sunt etiam veritates & errores quorumdam temporum. Ante bis mille annos terra movebatur; hactenus immobilis manserat; jam denuo moveri incipit. Aristotelis libri olim cremati fuere; & Concilium Provinciale a Papâ probatum prudentissimè interdixerat ne exponeretur ejus Physica. Abhinc omnium admirationem movit. Nunc contemtui esse incipit. In scholis opiniones nunc admittuntur quæ ut hæreses olim repudiatæ fuerunt, & quarum defensores ut hæretici a nonnullis Episcopis anathemate percussi sunt. Quia cùm ex affectibus partium studia oriantur, hinc nascuntur ejusmodi veritates aut errores æquè instabiles ac causa e quâ nascuntur. Exempli gratiâ homines per se sunt adiaphori circa stabilitatem terræ, & formam *corporeitatis*; at verò ipsorum

Conc. Angl. Spelmann. ann. 1287.

ſorum circa iſtas opiniones adiaphoria deſinit, ubi ab iis quos odio habent defenduntur. Itaque odium confuſo quodam pietatis ſenſu admixtum ac veluti fotum zelum parit temerarium, qui paulatim effervescens eventus illos producit qui hominibus ſtupendi non videntur niſi diu poſtquàm evenerunt.

Affectum eò uſque extendi vix credibile eſt; ſed affectus ad ea omnia extendi quibus ipſis poteſt ſatisfieri, ſciendum eſt. Aman toti populo Judæo forſan non ſuccenſebat, verùm quia Mardochæus gente Judæus ipſum non ſalutat, totam gentem Judæam perdere decernit, ut ultio ſit memorabilior.

Litigatores de fundo quopiam litigant. Ut lis dirimeretur, titulos ſuos duntaxat proferre, & id ſolum quod ad rem pertinet, cauſæque prodeſſe valet, dicere deberent; attamen ſeſe mutuò maledictis laceſſere, ſibi invicem contradicere, querelas & accuſationes inutiles movere, ac litem innumeris rebus adventitiis, ac ut ajunt, acceſſoriis quæ ſummam rei confundunt, intermiſcere non deſinunt: omnes denique affectus æquè latè patent ac acies ingenii eorum qui ipſis moventur. Quippe, nihil ad rem objectam quæ movet affectum aliquam habere relationem exiſtimamus, ad quod protinus motus affectuum illorum non extendatur, idque hoc modo.

Rerum objectarum veſtigia inter ſe invicem in cerebro ita colligantur, ut curſus ſpirituum aliquod ex illis veſtigiis excitare nequeant quin multa eodem tempore aperiantur. Præcipua igitur idea rei de quâ cogitamus neceſſariò conjungitur cum pluribus ideis adventitiis, quæ eò magis augentur quò ſpirituum animalium impreſſio violentior eſt. Jam autem iſta ſpirituum impreſſio non poteſt quin ſit violenta in affectibus, quia affectus in cerebrum affatim & magno impetu perpetuò mittunt ſpiritus ad id aptos ut conſerventur veſtigia idearum quæ rem objectam repræſentant. Itaque motus amoris & odii non modò extenditur ad præcipuam rem objectam quæ movet affectum, ſed etiam ad ea omnia quæ cum illâ re objectâ aliquam relationem habere videntur. Quia motus affectu excitatus ſequitur perceptionem mentis, quemadmodum motus ſpirituum animalium in cerebro ſequitur veſtigia cerebri, tum ea quæ ideam præcipuam rei objectæ excitant, tum alia quæ ad illam referuntur.

Mirum igitur non eſt quòd iram & odium tam longè ferant homines, & actiones tam ridiculas & ſtupendas patrent. Horum omnium effectuum ratio quædam eſt ſpecialis; etſi illam non cognoſcamus. Ipſorum ideæ adventitiæ ſeu acceſſoriæ noſtris ſemper ſimiles non ſunt; ipſaſque cognoſcere nequimus. Itaque ſemper quædam eſt ratio ob quam ita abſurdè agere nobis videntur.

CAPUT VII.

De affectibus speciatim, & primò de admiratione & pravis ipsius effectibus.

HActenus de affectibus in genere duntaxat actum est, sed inde consequentias speciales elicere non est difficile, dummodo ad ea quæ in nobis aguntur, & ad cæterorum hominum actiones animus advertatur. Quippe hoc pacto uno intuitu plures retegentur veritates, quæ nonnisi longo temporis spatio possent explicari. Sed homines intra seipsos tam rarò se recipiunt, ac id tantopere refugiunt, ut in specialem hîc explicationem descendere operæ pretium sit, ad ipsorum attentionem excitandam.

Dum nosmet ipsos palpamus ac percutimus, sensu destituti penè nobis videmur. Verùm cum ab aliis duntaxat tangimur, satis vividè afficimur, ut attentio nostra excitetur. Uno verbo, nosmet ipsos non titillamus, id nequidem mentem nostram subit, ac forsan frustra tentaretur. Res eodem fermè modo se habet de mente. Mens seipsam explorare ac scrutari non aggreditur, ejusmodi scrutinium ipsi displicet & fastidium parit, ac omnes mentis proprietates & affectiones non agnoscit & sentit nisi ubi ab aliis monetur & excitatur. Itaque ut nonnullis cognitio sui facilior fiat, affectus paulò specialiùs sunt explicandi, ut ipsos tangendo & movendo, omnes mentis affectiones meliùs exponi queant.

Eos tamen qui infrà dicenda legent monitos velim ne mirentur, si iis quæ sum dicturus semper non afficiantur, nec se affectibus & erroribus de quibus loquar obnoxios agnoscant, quippe omnes affectus speciales iidem semper non sunt in omnibus hominibus.

Omnes homines easdem habent inclinationes naturales, quæ nullam ad corpus relationem habent. Easdem etiam omnes habent quæ ad corpus referuntur, quum bene dispositum est. Sed varia corporum temperamenta, ipsorumque frequentes mutationes infinitam in affectibus specialibus varietatem pariunt: quòd si varietati constitutionis corporum addatur diversitas rerum objectarum quæ in eos qui eadem non obeunt munera, vitamque eodem modo non instituunt, impressiones planè diversas agunt; evidenter patebit homines iisdem rebus æqualiter non affici. Itaque maximum esset erroris periculum, si quid alii sentire debeant per id quod nos sentimus semper judicaremus.

Haud credo me hallucinari, dum assero omnes homines velle esse beatos.

beatos. Certò enim mihi conſtat Sinenſes & Tartaros, Angelos & ipſos Dæmonas, omnes denique ſpiritus felicitatem optare. Immo notum eſt mihi nullam unquam mentem a Deo creari poſſe ſine illo deſiderio. Id me non docuit experientia : Nec Sinenſem nec Tartarum unquam vidi. Id mihi conſcientia intus non teſtatur ; interno enim illo conſcientiæ teſtimonio tantùm comperio me velle eſſe beatum. Deus ſolus poteſt me convincere cæteros omnes homines Angelos & Dæmones velle eſſe felices. Ipſe ſolus poteſt me certiorem facere, mentem a ſe nunquam creatum iri quæ erga felicitatem ſit adiaphora. Quis enim præter ipſum poſitivè docere me poſſet ea quæ facit, aut etiam quæ cogitat ? Quia verò nunquam me fallere poteſt, quæ ipſe me docet in dubium revocare nequeo. Certò igitur ſcio omnes homines velle eſſe felices, quia iſta inclinatio naturalis eſt, nec pendet a corpore.

De ſpecialibus affectibus res eodem modo non ſe habet. Si muſicam, choream, venationem præ cæteris adamo, ſi ſaporibus dulcibus aut acutis delector, hinc nihil quicquam certi circa cæteros homines concludere mihi licet. Voluptas ſanè dulcis & grata eſt omnibus hominibus, ſed omnes ex iiſdem rebus non percipiunt voluptatem. Amor voluptatis eſt inclinatio naturalis, nec pendet a corpore : igitur communis eſt omnibus hominibus. Sed muſicæ, venationis, aut ſaltationis amor non eſt generalis ; quia cùm diverſa ſit in omnibus hominibus corporis diſpoſitio e quâ pendet, omnes affectus qui ab eâ pendent iidem ſemper non ſunt.

Affectus generales, ut deſiderium, gaudium & triſtitia, inter inclinationes naturales & affectus ſpeciales medium locum obtinent, generales ſunt non ſecus ac inclinationes, ſed æquè vehementes non ſunt ; quia cauſa ex quâ oriuntur & foventur æqualiter non agit in omnibus. In gradibus agitationis ſpirituum animalium, in ipſorum copiâ & paucitate, ſoliditate aut tenuitate, & in relatione fibrarum cum his ſpiritibus varietas eſt infinita.

Itaque ſæpe contingit ut de quibuſdam affectibus ſpecialibus loquendo alios nequaquam, ac, ut ita dicam, in nullâ mentis parte tangas ; at verò ſi ſemel de affectibus ſpecialibus loquendo illos tetigeris, tùm vehementer moventur. De affectibus generalibus & inclinationibus res planè ſecus ſe habet, dum enim de illis loqueris, omnes quidem afficiuntur, ſed modo debiliſſimo, ac veluti impercepto. Hæc præmitto, ne quis de ſententiæ meæ veritate judicet, ex iis quæ dictorum meorum occaſione jam ſenſit, aut in poſterum ex dicendis ſentiet, ſed conſiderando naturam affectuum de quibus ſermo eſt.

Si de omnibus affectibus ſpecialibus agere aggrederemur, aut ſi illos per res objectas quibus excitantur diſtingueremus, nullus eſſet dicendi finis, & eadem ſemper dicenda recurrerent ; tum quia innumeræ ſunt res quæ affectus movent, tum etiam quia de eodem argumento ſemper

per

per ageretur. Speciales erga Poesin, Historiam, Mathematicas Disciplinas, Venationem, Saltationem, affectus, nihil sunt præter eundem affectum generalem. Quippe, exempli gratiâ, desiderii, aut gaudii affectus circa omnia quæ nobis arrident inter se non differunt, quamvis singulæ res objectæ quæ arrident inter se discrepent.

Numerus igitur affectuum non est multiplicandus, juxta numerum rerum objectarum quæ innumeræ sunt propemodum, sed duntaxat juxta præcipuas relationes quæ nobiscum habere possunt. Atque hoc pacto patebit amorem & odium esse principia omnium affectuum; ab illis alios non gigni affectus generales quàm desiderium, gaudium & tristitiam: affectus speciales ex his tribus primitivis derivari; ac eò magis esse complexos, quò idea præcipua boni aut mali quâ excitantur majori numero idearum adventitiarum comitatur, vel quò bonum & malum plures circumstantias ad nos relativas comites habet, ut inferiùs explicabitur.

Lib. 2. c. 5. Si ea quæ de idearum connexione dicta sunt in memoriam revocentur, & attendamus in vehementibus affectibus spiritus animales, utpote valde agitatos, excitare in cerebro omnia vestigia quæ cum re objectâ quâ exagitamur relationem habent, facilè agnoscemus varios & multiformes esse affectus quæ nomine peculiari & proprio carent, ac proinde explicari nequeunt.

Si affectus primitivi ex quorum combinatione alii gignuntur diversos gradus suscipere non possent, omnium affectuum numerus nullo negotio determinaretur. Sed numerus affectuum ex aliorum combinatione ortus infinitus esse necessariò debet; quippe cùm idem affectus innumeros habeat gradus, sese cum aliis jungendo potest combinari innumeris diversis modis. Adeo ut duos fortè nunquam reperias homines eodem affectu motos; si per eundem affectum intelligas omnium motuum æqualium & sensationum similium quæ in nobis rei alicujus objectæ occasione excitantur, connexionem.

Sed cùm hi diversi gradus non mutent speciem, numerus affectuum infinitus dici nequit, quia circumstantiæ quæ bonum & malum comitantur non sunt infinitæ. Sed ad affectuum specialium explicationem deveniamus.

Quum primùm quid videmus, aut jam multoties visum denuò cernimus, aliis indutum circumstantiis, tùm obstupescimus, & rem illam miramur. Itaque nova idea, vel nova connexio pristinarum idearum affectum imperfectum in nobis gignit, qui omnium primus est, quemque admirationem vocamus. Istum affectum imperfectum dico, quia ideâ aut sensu boni non excitatur.

Cerebro tùm in quibusdam locis agitato ubi nunquam fuerat agitatum, aut modo planè novo & insolenti, mens agitatione illâ vehementer afficitur, ac proinde ad istius rei objectæ novitatem enixè incumbit: eâdem ratione quâ simplex titillatio in plantâ pedum, novitate potiùs

tiùs quàm vehementiâ impressionis excitat in mente sensationem maximè vividam. Multæ adhuc sunt causæ cur mens rebus novis adjungatur, quæ, quando de inclinationibus naturalibus actum fuit, explicui. Mens hîc duntaxat consideratur relatè ad corpus, & secundùm illam relationem commotio spirituum est causa naturalis ipsius applicationis ad res novas.

In admiratione, quâ tali, res non considerantur nisi ut in se sunt, vel prout nobis videntur: illas nec relatè ad nos, nec ut bonas, aut malas consideramus. Atque hanc ob causam spiritus in musculos non diffunduntur, ut in corpore dispositionem forment aptam ad prosequendum bonum, vel fugiendum malum, nec nervos, ad cor, aut viscera pertinentes agitant, ut sanguinis fermentationem & motum accelerent aut morentur; ut fieri solet in cæteris affectibus. Omnes spiritus versùs cerebrum tendunt ut in eo forment imaginem vividam & distinctam rei objectæ quæ stupefecit, ut illud mens contempletur, & agnoscat: sed reliquum corpus veluti immobile & in eodem situ remanet. Sicut nulla est in mente commotio, nullus pariter est in corpore motus.

Si magna nobis videntur quæ miramur, admirationem semper sequitur existimatio, & nonnunquam veneratio. At contrà si parva videntur, admirationem semper sequitur contemtus & sæpenumero fastidium.

Magnitudinis idea ingentem excitat in cerebro spirituum motum; & vestigium quo repræsentatur diutissime conservatur. Ingens pariter spirituum motus magnitudinis ideam in mente excitat, ipsamque istius ideæ contemplationi diu applicat.

Parvitatis idea parvum in cerebro excitat spirituum motum, & vestigium quo repræsentatur diu non durat. Exiguus spirituum motus parvitatis ideam etiam in mente excitat ac mens istius ideæ contemplationi tantisper appellitur. Hæc attentione dignissima sunt.

Quum nosmet ipsos consideramus, aut aliquid nobis adhærens, admiratio nostra nunquam subsistit in nobis sine aliquo affectu. Sed agitatio nostra est in solâ mente, & in spiritibus qui ad cor deferuntur; cùm enim nullum bonum sit prosequendum, aut malum fugiendum, spiritus in musculos non diffunduntur ut corpus ad aliquam actionem præparent.

Consideratio perfectionis entis nostri, aut alicujus rei quæ ad illam perfectionem pertineat, superbiam, aut nostri existimationem, aliorum contemtum, gaudium, & quosdam alios affectus naturaliter parit. propriæ nostræ magnitudinis contemplatio arrogantiam gignit. Roboris nostri cognitio generositatem, aut audaciam, & consideratio alius cujuspiam prærogativæ, alium affectum superbiæ quàm proximum producet.

Contrà verò consideratio alicujus imperfectionis entis nostri, aut alicujus rei ad nos pertinentis animi demissionem, nostrî contemtum, erga alios venerationem, tristitiam, & alios quosdam affectus movet. Parvitatis nostræ cognitio animi infractionem, debilitatis conscientia timiditatem; & alicujus vitii nobis innati consideratio alium producet affe-

ctum animi demissioni valde propinquum. Sed ista animi demissio non secus ac superbia, propriè loquendo, nec vitium, nec virtus est. Utrumque nihil aliud est præter affectus, aut commotiones involuntarias, societati civili tamen utilissimas; immo in quibusdam casibus ad vitæ aut bonorum conservationem omnino necessarias.

Animi demissio, exempli gratiâ, & timiditas necessariæ sunt, immo istam mentis affectionem habitu modesto & venerabundo testari necesse est, ubi adstamus coram viro nobili, vel feroci, & potenti: nam penè semper utile est bono corporis, ut imaginatio deprimatur ad conspectum magnitudinis sensibilis, ac summissionis & internæ venerationis externa præbeat testimonia. Verùm id fit naturæ ductu, & mechanicè, sine ullâ voluntatis participatione; immo sæpe ipsâ reluctante. Ipsa bruta, exempli gratiâ, canes, quibus necesse est eos quibuscum vivunt demulcere, machinam ut plurimùm ita habent dispositam, ut eum induant habitum externum, qui relatè ad eos quibus circumdantur sit consentaneus; id enim ad illorum conservationem planè necessarium est. Si verò aves aut quædam alia animalia dispositionem corporis aptam non habeant ad inducendum illum habitum, id fit quia non opus est ut eos pacent quorum iram fugâ vitare possunt, aut quibus ad vitæ conservationem non indigent.

Nunquam satis attendere possumus omnes affectus in nobis præsentiâ alicujus rei extra nos positæ excitatos in facie nostrâ imprimere mechanicè habitum affectui consentaneum, hoc est, habitum qui impressione suâ omnes adstantes mechanicè fingat ad affectus & motus utiles societati. Ipsa admiratio, quum in nobis duntaxat excitatur visu alicujus rei quæ sit extra nos, quamque alii possint considerare; in facie nostrâ producit habitum qui in aliis admirationem mechanicè imprimit; & in ipsorum cerebro ita agit, ut spiritus in eo contenti in musculos faciei mittantur, ut in eo habitum nostro similem forment.

Ista affectuum mentis & motuum spirituum animalium communicatio, ut homines inter se colligentur relatè ad bonum & malum, utque sibi invicem prorsus similes fiant, non modò mentis affectione, verùm etiam situ corporis, eò major est, & faciliùs deprehendi potest, quò affectus sunt vehementiores; quia tum spiritus animales velociùs agitantur. Jam autem id sic se habere debet, quia quum bona & mala sunt majora & propinquiora, iis animus magis appellendus est, ac homines arctiùs inter se conjuncti esse debent, ut illa vel prosequi, vel fugere queant. Ubi verò affectus sunt moderati, ut solet esse admiratio, vix modo sensibili communicantur; nec habitum quo communicari solent penè imprimunt. Cum nihil sit quod urgeat, ipsos in aliorum imaginationem impetum facere, & a negotiis istorum affectuum consideratione forsan utilioribus dimovere necesse non est.

Hac affectuum nostrorum œconomiâ, & corporis dispositione relatè ad

ad res objectas, quibus circumcingimur, mirabilius nihil est. Quicquid in nobis mechanicè agitur sapientiâ authoris nostri dignissimum est. Cumque Deus affectuum quibus agitamur eo fine nos rediderit capaces, ut præcipuè cum rebus omnibus sensibilibus nos colligaret ad societatis & entis nostri sensibilis conservationem, ipsius hac in re consilium tam fidelem, & accuratum sortitur executionem ut operis istius artem & varia quibus construitur organa satis mirari non possimus.

Attamen affectus nostri & omnia illa vincula impercepta, quibus cum rebus omnibus nobis circumjacentibus colligamur, nostrâ culpâ sæpe fiunt errorum & peccatorum causæ. Affectibus enim non utimur ut par est: omnia ipsis permittimus, nec vel limites quibus a nobis circumscribi debent novimus. Unde fit ut affectus per se debilissimi qualis est admiratio, nos sæpe tamen injiciant in errorem. Rem aliquot exemplis illustro.

Quum homines, ac ii præcipuè quibus est imaginatio vasta, sese considerant per illam partem quæ ipsis præstantior videtur, tùm ipsi sibimet valde arrident, & internus ille applausus augescit, quotiescunque sese comparant cum aliis quorum imaginatio minùs agitatur. Præterea tot hominum admirationem movent, & tam pauci sunt qui ipsis cum successu & approbatione resistant, (quis enim unquam rationi, coram homine imaginatione forti & vividâ prædito, plaudere aggrediatur?) Denique in auditorum facie, habitus summissionis & venerationis ita sensibilis, & indicia admirationis ita manifesta formantur, quotiescunque novum aliquod proferunt verbum, ut seipsos etiam mirentur, & imaginatio quæ ipsorum prærogativas auget, ipsis maximam sui existimationem injiciat. Si enim hominem affectu aliquo permotum videre non possimus, quin ipsius affectûs impressionem in nobis recipiamus, ipsiusque sententiam amplectamur; quomodo fieri posset ut qui ingenti admiratorum cohorte stipantur, affectum philautiæ tam suaviter indulgentem non induerent?

Jam autem existimatio illa, quâ homines imaginatione forti & vividâ prædici sese & virtutes suas prosequuntur, ipsorum animum inflat, & habitum ita imperiosum imprimit, ut de omnibus decidere audeant. Alios nonnisi aspernabundi audiunt, ipsis cavillando duntaxat respondent, nihil nisi relatè ad se cogitant. Et mentis attentionem, quâ sine veritas inveniri nequit, veluti servitutem quandam habentes, nihil quicquam ampliùs discere valent. Superbia, ignorantia, & cæcitas unà semper procedunt. Homines illi qui ingenii fortitudinem affectant, vel potiùs homines vani & superbi, veritatis discipuli esse nolunt, apud seipsos se non recipiunt nisi ut sese contemplentur & admirentur. Itaque qui superbis resistit, in ipsorum tenebris lucet quidem, sed tenebræ non discutiuntur.

Contrà, quædam est dispositio in spiritibus animalibus & sanguine, quæ nos nimis dejicit, efficitque ut de nobis demissiùs æquo sentiamus.

tiamus. Inopia, tarditas, & tenuitas ſpirituum animalium conjuncta cum craſſitudine fibrarum cerebri imaginationem noſtram efficiunt debilem & languentem. Atque iſtius debilitatis & languoris imaginationis noſtræ cognitio confuſa nos in quandam adducit animi demiſſionem vitioſam, quæ animi infractio dici poteſt.

Omnes homines veritatis capaces ſunt, ſed eum non adeunt qui ſolus ipſos eam docere poteſt. Superbi ad ſeipſos ſeſe convertunt, alioſque audire recuſant; qui verò pravâ animi demiſſione laborant ad ſuperbos confugiunt, ac ſeſe illorum deciſionibus mancipant. Utrique, homines duntaxat audiunt. Ingenium ſuperborum fermentationi ſanguinis, hoc eſt propriæ imaginationi morem gerit. Ingenium eorum qui pravâ animi demiſſione laborant imperioſo ſuperborum habitui cedit. Et ſic utrique vanitati & mendacio mancipantur. Superbus dives eſt & potens, ingenti ſtipatur famulantium catervâ, & magnitudinem ſuam juxta potentiam, divitias, & dignitates quibus ſupra alios eminet metitur; qui vero pravâ animi demiſſione laborat, eodem quidem ſpiritu ducitur, ſed quoniam miſer eſt, egenus, debilis, & languidus, ſe nihil eſſe arbitratur, quia nihil poſſidet. Attamen divitiæ, dignitates, & cætera ejuſmodi externa nobis ſunt merè accidentalia; in his nequaquam conſiſtit eſſentia noſtra, ac tantùm abeſt ut copia ſanguinis & ſpirituum, imaginationis vigor & impetus, ad veritatem nos ducant, ut contrà ab eâ nullâ aliâ re magis abducamur. Ingenia obtuſa, ut ita loquar, frigida, & languida, veritates ſolidiſſimas & abſtruſiſſimas meliùs apprehendere & veritatem ipſos in intimo rationis receſſu docentem ſilentibus affectibus faciliùs audire poſſunt: ſed ipſius verbis attentionem præbere nequeunt. Sine ullo ſenſibili fulgore, & ſummiſsâ voce loquitur, jam verò illi ſolo tumultu excitantur. Id ſolum quod micat, magnumque, & magnificum ſenſuum judicio videtur ipſos convincere poteſt. Splendore ipſos perſtringente gaudent. Philoſophos phantaſmata & ſomnia ipſis obtrudentes, ac Pſeudoprophetarum exemplo falsò gloriantes ſe a veritate eruditos fuiſſe, ipſi veritati reapſe loquenti anteponunt. Ante quater mille annos ſuperbia ingenii humani ipſis non renuentibus illudit: immo iſtius ſuperbiæ mendacia tanquam traditiones Sanctas & Divinas venerantur & conſervant. Deum veritatis ab ipſis diſceſſiſſe diceres, de ipſo non ampliùs cogitant, ipſum non ampliùs conſulunt, non ampliùs meditantur, ſuamque pigritiam & ſocordiam falſis animi demiſſionis ſpeciebus tegunt.

Veritatem propriis viribus noſtris nos non poſſe deprehendere concedo quidem, ſed, Deo nos illuminante, id poſſumus quod omnium omnino hominum auxilio nunquam fieri poſſet. Immo qui veritatem certiùs cognovere, illam nos docere non poſſunt, niſi cum interrogemus quem ipſi interrogavere, ac niſi pariter attentioni noſtræ reſpondeat. Hominibus igitur credendum non eſt, quia ipſi loquuti

quuti ſunt, nam omnis homo fallax eſt; ſed quia Deus, qui fallere nunquam poteſt, nos alloquutus eſt, ipſum indeſinenter interrogare debemus. Iis credere non debemus qui aures duntaxat alloquuntur, corpus ſolum inſtituunt, & in ſolam imaginationem agunt. Sed eum attentè auſcultare debemus qui mentem alloquitur, rationem inſtituit, ac in intimum hominis interni receſſum penetrans, ipſum illuminare, & corroborare poteſt adversùs hominem externum & ſenſibilem, a quo perpetuò decipitur. Hæc utpote maximâ animi attentione digna ſæpius repeto. Deus ſolus colendus eſt. Ipſe ſolus lumen nobis effundere poteſt, ut ſolus etiam poteſt voluptates, in nobis excitare.

In ſpiritibus animalibus & in reliquo corpore quædam nonnunquam ineſt diſpoſitio quâ ad venationem, choream, curſum, & in genere ad omnia exercitia, in quibus corporis robur & dexteritas exeruntur, excitamur. Hæc diſpoſitio juvenibus ac iis præcipuè quorum corpus nondum omnino formatum eſt, ineſſe ſolet. Pueri in eodem loco perſtare diu, nequeunt, in perpetuâ verſantur actione, quum indoli ſuæ ſeſe permittunt. Cùm ipſorum muſculi perfectum nondum attigerint robur, nec ſint omnino conformati, Deus utpote Author naturæ voluptates mentis corporis bono adtemperans, efficit ut exercitiis corporeis delectentur ad corroborandum corpus. Itaque, dum carnes & fibræ nervorum adhuc molles ſunt, viæ per quas ſpiritus animales neceſſariò emitti debent ad producendos quoſlibet motus ſternuntur & conſervantur, nullique coacervantur humores quibus iſtæ viæ præcludantur, vel quorum putrefactione pars aliqua corrumpatur.

Plerique juvenes corporis ſui diſpoſitionem confuſo quodam modo ſentiunt, ac ideo ipſius robur & agilitatem cum voluptate vident. Seſe demirantur dum ipſius motus moderari, aut illud novo quodam modo movere poſſunt. Ab aliis ſpectari & laudem accipere geſtiunt. Atque hoc pacto amorem ſuum erga omnia corporis exercitia fovent & adaugent; ac iſte amor inter præcipuas ignorantiæ & ferocitatis hominum cauſas ultimum non obtinet locum. Præterquàm quod enim multùm temporis in ejuſmodi exercitiis teritur, infrequens ac penè nullus rationis uſus efficit, ut pars præcipua cerebri, in cujus flexilitate conſiſtit vis & vivacitas ingenii, inflexilis prorſus fiat, & ſpiritus animales facilè non diffundantur in cerebrum modo idoneo ad excitandas rerum quarumlibet cogitationes, prout caſus poſtulat.

Hinc fit ut plerique rebus bellicis occupati, & nobiles omnis attentionis incapaces ſint. De omnibus perfunctoriè ac leviter ratiocinantur. Ac ſi ipſis quod audire recuſant oggerere audeas, quid ſint reſponſuri neutiquam cogitant, ſed ipſorum ſpiritus animales in muſculos quibus brachium attollitur ſenſim feruntur. Ac penè incogitantes aliquo ictu vel geſtu minaci reſpondent. Quia ſpiritus verbis quæ pro-

feruntur agitati in loca exercitio magis trita transeunt. Et quia corporis sui robur sensu cognoscunt in hisce petulantibus agendi modis confirmantur; adstantiumque habitus summissus &, ut ita dicam, venerabundus ipsis inspirat audaciam ineptias superbè & ferociter proferendi. Immo se egregia quædam esse loquutos arbitrantur, quia præ prudentiâ & timore ab aliis non fuerunt explosi.

Ad aliquod studium incumbere, aut scientiam aliquam actu profiteri nemo potest, quin id cognoscat; nullus se Authorem, vel Doctorem esse obivisci potest. Verùm cognitio & recordatio ista in multorum animo tot vitia gignit, ut ipsis utile foret si titulis quibus gloriantur destituerentur. Quia in titulo illo maximum sui decus constituunt, illum semper cum voluptate considerant; illiúsque alios mirâ cum solertiâ commonefaciunt, ac propter illum sibi jus arrogant de omnibus sine examine judicandi. Si quis imprudens ipsis audeat obniti, tum lenitatem & charitatem præ se ferentes, quid sint in memoriam revocare conantur, ac sibi decidendi jus esse innuunt. At si deinde quis adeo sit audax ut ipsis obsistere pergat, nec sciant quid respondeant, tum palam faciunt & quid de se, & quid de illis qui ipsis perfractè resistunt, censeant.

Sensus internus seu conscientia alicujus prærogativæ animum semper inflare solet. Eques generoso insidens equo & armatus, cui sanguis & spiritus affatim suppetunt, nihil non potest aggredi. Hæc dispositio generosum & audacem ipsum efficit. De viro litterarum studiis addicto, cujus ingenium cordis superbiâ corruptum fuit, res non secus se habet, adversùs veritatem strenuus & audax evadit. Illam quandoque nondum cognitam temerario impugnat, interdum verò illam agnitam prodit, ac falsâ eruditione fretus, affirmativam, aut negativam defendere semper paratus est, prout spiritu contradictionis movetur.

De iis qui eruditionis fastum non affectant res aliter se habet; De rebus non decidunt. Raro loquuntur, nisi ubi casus & res necessariò postulat. Ac sæpe contingit ut taceant etiam quum loqui deberent. Famam istam, & characteres eruditionis externos non habent quibus plerique ad id adiguntur ut loquantur quid dicant nescii, tacere ipsis licet. At Doctos silere pudet, norunt enim se aliis contemtui futuros esse si sileant, etiam ubi ipsis non est quod dicant; ac contemtum sæpe evitaturos, licet meras proferant ineptias, dummodo illas scienter proferant.

Quod homines cogitandi capaces efficit, id ipsum illos veritatis capaces reddit. Atqui nec honoribus, nec opibus, nec dignitatibus, nec falsâ eruditione homines cogitandi capaces fiunt, sed naturâ suâ. Ad cogitandum apti nati sunt, quia ad veritatem possidendam destinati fuere. Immo prosperâ corporis valetudine bene cogitandi capaces non efficiuntur; id duntaxat potest efficere, ut ad id tanto non

sit

fit obstaculo quanto adversa valetudo. Corpore nostro ad sentiendum & imaginandum aliquomodo adjuvamur, ad cogitandum nequaquam. Quamvis enim sine auxilio corporis non possumus meditando figere ac determinare ideas nostras adversus impetum perpetuum sensuum & affectuum, quibus ideæ nostræ indesinenter turbantur & delentur, quia nunc corpus vincere nequimus nisi corporis ope; attamen corpus mentem illuminare, ac in ipsâ intelligentiam producere non posse evidens est: Omnis enim idea quâ veritas retegitur a veritate ipsâ procedit. Quicquid mens accipit a corpore, corporis usui duntaxat inservit, ac dum sese versùs phantasmata convertit, nihil præter chimæras & phantasmata videt; hoc est, res ut in se sunt non videt, sed tantùm relatè ad corpus.

Si idea magnitudinis aut parvitatis, secundùm quam nosmet ipsos consideramus, errandi occasionem sæpe nobis præbeat, idea quam de rebus extra nos positis, quæque aliquâ relatione ad nos pertinent, habemus, leviorem non efficit impressionem. Ideam magnitudinis, ingenti spirituum motu semper comitatam esse, ingentemque motum cum ideâ magnitudinis semper conjunctum esse, ac contra ideam parvitatis exiguum spirituum motum semper excitare, parvumque motum spirituum cum parvitatis ideâ conjungi mox vidimus, unde colligere est, ea quæ in nobis ingentes excitant spirituum motus majori cum magnitudine, hoc est, majori cum vi, realitate, perfectione apparere debere, quàm cætera; namque hæc omnia & multa alia intelligo per magnitudinem. Itaque bona sensibilia majora & solidiora nobis videri debent, iis quæ sensus non feriunt, si de eorum soliditate per motum spirituum, non verò per puram veritatis ideam judicemus. Ædes superbæ, magnifica Ministrorum cohors, ampla supellex, munera egregia, dignitates, divitiæ plus realitatis & magnitudinis habere videntur quàm virtus, & justitia.

Ubi visu mentis claro virtutem cum divitiis conferimus, tum illis virtutem anteponimus. At verò ubi solis oculis & imaginatione utimur, ac de rebus ex spirituum commotione duntaxat judicamus, tum proculdubio divitiæ virtuti a nobis præferuntur.

Atque hinc spiritualia quæ sub sensus non cadunt nihil penè esse autumamus, ideas mentis nostræ rebus objectis quæ per eas repræsentantur inferiores esse, in aëre minùs esse realitatis & substantiæ quàm in metallis, in aquâ quàm in glacie, spatia a terra usque ad firmamentum esse vacua, aut corpora, quæ in illis continentur spatiis, tantùm non habere realitatis & soliditatis quàm Solem & Stellas. Denique omnes in quos circa rerum naturam incidimus errores, inde habent originem.

Cùm ingens spirituum motus, ac ideo vehemens affectus semper comitetur ideam magnitudinis sensibilem, levis contrà spirituum motus, ac proinde debilis affectus ideam pariter parvitatis sensibilem sequatur, hinc

hinc fit ut enixè incumbamus & nimium temporis insumamus in eorum omnium studium quæ ideam sensibilem magnitudinis in nobis excitant, ea verò omnia negligamus quæ ideam sensibilem parvitatis in nobis duntaxat gignunt. Ingentia, exempli gratiâ, illa corpora capitibus nostris imminentia, altas ab omni tempore in animis ediderunt impressiones; propter ideam sensibilem ipsorum magnitudinis & splendoris initio adorata fuere; quædam ingenia audaciora ipsorum motus examinaverunt, & hinc factum est ut illa astra plurimorum in omnibus sæculis aut studium aut venerationem moverint. Immo non immeritò forsan crederemus vanum illorum influxuum metum, quo adhuc astrologi & pusillanimi percelluntur, esse speciem quandam adorationis, quam imaginatio serviliter demissa præstat ideæ magnitudinis quæ corpora cælestia repræsentat.

At verò corpus humanum Jove, Saturno, & cæteris omnibus Planetis longè mirabilius & præstantius vix notum est. Idea sensibilis partium carnis dissectæ nihil magni præ se fert, immo horrorem quendam & fastidium parit; hinc fit ut ab aliquot duntaxat annis Anatomia virorum cordatorum applicatione digna habeatur. Principes & Reges Astronomiæ studio gloriati sunt. Astrorum magnitudo cum ipsorum dignitatis magnitudine consonare ipsis videbatur. At non credam ullos Principes unquam fuisse qui Anatomiam callere, & cor vel cerebrum peritè dissecare gloriæ duxerint. De multis aliis scientiis idem esto judicium.

Rara & extraordinaria motus vehementiores & sensibiliores in spiritibus excitant quàm res quas quotidie oculis nostris usurpamus, illa miramur, ac ideo aliquam magnitudinis ideam iis alligamus, & sic affectus existimationis & venerationis in animos injiciunt. Atque id multorum rationem evertit. Quamplurimi tantâ ducuntur veneratione & curiositate erga antiqua, extranea, rara, & extraordinaria, ut ipsorum mens iis sese quasi mancipet, námque mens de iis quæ veneratur judicare, aut sese supra illa erigere non audet.

Veritati quidem magnopere non officit studium nonnullorum erga numismata, arma, & vestimenta priscorum aut Sinensium, & Barbarorum. Veteris Romæ Chorographiam, aut iter a Tomquin ad Nânquin ducens, cognoscere plane inutile non est, quamvis utilius sit viam callere quâ Parisiis ad *S. Germain*, aut *Versailles* itur. Denique nemini vitio vertere licet, quòd nonnulli veram bellorum inter Græcos & Persas, aut Tartaros & Sinenses historiam addiscere velint, ac Thucididem & Xenophontem aut quemlibet alium exosculentur. At stupidam antiquitatis admirationem rationi dominari, ingenio suo uti ad examinandas veterum sententias nefas esse, ac eos qui illarum opinionum falsitatem deprehendunt & demonstrant haberi superbos & temerarios, illud est quod viri cordati ferre nullatenus possunt.

Veritas

Veritas omnis est temporis. Si Aristoteles quasdam veritates retexit, quidni etiam hodie retegi poterunt? Istius Authoris opiniones rationibus quæ nunc possint admitti sunt probandæ; námque si opiniones istæ Aristotelis ætate sanæ erant, sanæ pariter nunc esse debent. Veritates naturæ authoritatibus humanis probare ridiculum est. Quid circa nonnullas quæstiones senserit Aristoteles forsan hoc pacto probari poterit; at verò ii operâ miserè abutuntur qui Aristotelem, aut quemlibet alium Authorem assiduè legendo eo tantùm consilio desudant, ut illius opiniones tantummodo historicè addiscant, illásque alios doceant.

Quis non stupeat videndo quasdam Universitates ad Veritatis investigationem & defensionem duntaxat institutas, in quasdam sectas evasisse, & quorundam hominum sententiis gloriari, iisque præfractè adhærescere? Quis ab ira temperaret legendo libros a Philosophis & Medicis quotidie in lucem editos, in quibus loca Authorum ita frequenter citantur, ut eos potiùs diceres esse Theologorum & Canonistarum scripta, quàm tractatus Physicos aut Medicos? Quis enim placita Aristotelis, Platonis, Epicuri, aut cujuslibet alîus Philosophi rationi & experientiæ anteponi ægrè non ferret.

Attamen qui sic se gerunt ob istam agendi rationem forsan ipsi obstupefierent, nisi ipsorum interesset ad eum modum se gerere, hoc est, nisi adversùs veritatem, quæ sola esset retinenda, pugnarent. Verùm admiratio quâ veterum deliria prosequuntur iis falsum adversùs veritates recèns retectas zelum inspirat: Illas quamquam sibi non notas exsibilant & impugnant; ac vi imaginationis sectatores & admiratores in eadem ferunt judicia.

Cùm de veritatibus recèns inventis duntaxat judicent ex ipsarum inventoribus, isti verò inventores, ii saltem quorum conspectu & familiaritate usi sunt, cùm præ se non ferant extraordinarium habitum quem imaginatio authoribus antiquis alligavit, illos magnifacere nequeunt. Idea enim hominum nostri sæculi, ut pote cum motibus extraordinariis & sensibilibus non conjuncta, contemtum duntaxat apud vulgus excitat.

Pictores & Sculptores, Philosophos antiquos ut cæteros homines nunquam exhibent, ipsos cum prætumido capite, largâ & elatâ fronte, barbâ oblongâ & venerabili depingunt; Id satis arguit vulgus hominum hanc de illis sibi efformare ideam: námque Pictores motus naturales imaginationis pingendo sequuntur. Itaque Antiqui ut homines extraordinarii considerari solent: At contrà imaginatio homines sæculi nostri iis repræsentat similes quos quotidie videmus; adeo ut cùm nullum in spiritibus excitet motum extraordinarium, in mente nil nisi contemtum pariat.

Cartesium vidi, ajebat quidam inter Doctos istos qui solam demirantur antiquitatem, cum ipso multa habui colloquia; erat quidem vir

 probus,

probus, ingenio prædítus, at in ipso nihil extraordinarii a me unquam fuit observatum. Scilicet, homo iste Cartesii Philosophiam parvi pendebat, quia cum illius Authore per aliquot horas confabulatus nihil magni & extraordinarii, quod imaginationem exagitaret in externo ipsius habitu observaverat. Immo rationibus istius Philosophi difficilioribus satis se respondisse arbitrabatur, si audenter diceret istum Philosophum sibi olim notum fuisse. Utinam ejusmodi homines Aristotelem qualis reapse erat dum in terris degebat videre, & cum ipso per aliquot horas sermones conserere possent, dummodo ipsos non Græcè, sed Gallicè alloqueretur, noménque suum ipsis non declararet, nisi postquàm judicium tulissent.

Quæ novitatis characterem præ se ferunt, sive quia in se nova sunt, sive quia in novo ordine aut novo situ constituta, nos vehementer agitant; námque cerebrum movent in locis eò sensibilioribus quò cursui spirituum minùs obnoxii sunt. Iis quæ sensibilem gerunt magnitudinis characterem vehementer quoque agitamur; námque ingentem spirituum motum in nobis excitant. Sed quæ simul magnitudinis, & novitatis habent indicia non modò nos agitant, violentis etiam commotionibus nos commovent, rapiunt, & perstringunt.

Qui, exempli gratia, nihil nisi paradoxa proferunt admirationem apud ingenia debilia sibi conciliant; quæcunque enim dicunt novitatis habent characterem. Qui nonnisi sententiosè loquuntur, & elegantibus, politis, ac magnificis loquendi formulis duntaxat utuntur, venerationem sibi conciliant, quippe magnum quid proferre videntur. Qui verò sublime novo, magnum extraordinario adjungunt, licèt meras effutitirent ineptias, vulgus tamen hominum proculdubio rapient, & obstupefacient. Magnifica ista verborum moles, insani Declamatorum fulgores, ingenio debiles penè semper perstringunt. In ipsorum imaginationem tam vividè & altè agunt, ut stupidi & attoniti potentiam illam, quâ dejiciuntur & occæcantur, summâ prosequantur veneratione, & sensationes confusas ut veritates claras admirentur.

CAPUT VIII.

Tractatur eadem materia. De recto admirationis, & cæterorum affectuum usu.

EX omnibus affectibus duo consequuntur effectus valde memorabiles; mentem scilicet applicant, & cor devincunt. Ac in eo quòd mentem applicant ad veritatis cognitionem utilissimæ esse possunt, dummodo iis ritè utamur: námque applicatio lumen, lumen verò veritatem produ-

producit. At in eo quòd cor devincunt malum ſemper edunt effectum; quoniam cor non devincunt niſi rationem corrumpendo, ipſíque res, non ut in ſe ſunt, aut ſecundùm veritatem repræſentando, ſed juxta relationem quam habent nobiſcum.

Ex omnibus affectibus nullus eſt qui cor minùs attingat quàm admiratio. Námque rerum, quatenus bonæ aut malæ ſunt, conſpectu agitamur; conſpectus verò rerum, quatenus magnæ aut parvæ ſunt, ſine ulla alia relatione ad nos, nonniſi mediocriter nos afficit. Itaque admiratio quæ cognitionem magnitudinis aut parvitatis rerum novarum quas conſideramus comitari ſolet, rationem longè minùs corrumpit quàm cæteri affectus: immo ad veritatis cognitionem utiliſſima eſſe poteſt; dummodo ſedulò caveamus ne ipſam cæteri affectus comitentur, ut penè ſemper contingit.

In admiratione ſpiritus animales pelluntur versùs loca cerebri, quæ novam rem objectam prout in ſe eſt repræſentant: Veſtigia diſtincta & ſatis alta ut diu permaneant in eo excitant; ac proinde mens iſtius rei objectæ claram habet ideam, ac ejus facilè recordatur. Itaque cùm admiratio mentem applicet & illuminet, dubium non eſt quin ad ſcientias ſit utiliſſima. De aliis affectibus res ſecus ſe habet; mentem applicant, quia ſpiritus animales excitant; ac illam non illuminant niſi falſo ſplendore & fallaci luce, quia iſtos ſpiritus ita pellunt, ut res objectas nobis non repræſentent, niſi relatè ad nos, non verò quales ſunt in ſe.

Ad rem aliquam diu incumbere difficillimum eſt ubi illam non admiramur, quia tum ſpiritus animales facilè non feruntur in loca neceſſaria ad rem illam nobis repræſentandam. Fruſtra ad attentionem præbendam ſollicitamur; attendere diu ſaltem nequimus; quamvis tamen perſuadeamur perſuaſione abſtractâ, quâ ſpiritus nequaquam agitantur, rem de quâ agitur attentione noſtrâ maximè dignam eſſe. Imaginatio noſtra fallenda nobis eſt ad excitandos ſpiritus noſtros, ac materia circa quam meditari volumus novo quodam modo nobis eſt repræſentanda, ut aliquem admirationis motum in nobis excitemus.

Quotidie videas ingenia quibus ſtudium faſtidio eſt. Mentis attentione nihil magis laborioſum ipſis videtur. Ipſis incumbit neceſſitas meditandi & ſtudendi circa quaſdam quæſtiones, & in id omnem movent lapidem; Verùm ipſorum conamina inutilia ſunt, magnos non edunt progreſſus, ac illico fatigati deſiſtunt. Spiritus quidem animales voluntatis imperio obtemperant, ac rebus attendimus ubi attendere optamus; ſed ubi voluntas imperans eſt voluntas puræ rationis, nullo affectu freta, attentio noſtrà ita debilis & languida eſt, ut ideæ noſtræ ſimiles ſint phantaſmatibus quæ confuſè tantùm videmus qúæque eodem momento evaneſcunt. Spiritus animales tam variè & occultè ab affectibus excitantur, tantámque a naturâ & habitu accepere facilitatem ad illa affectuum imperia exequenda, ut nullo negotio divertantur a viis

illis novis & difficilibus in quas voluntas ipsos injicere volebat. Ac sanè potissimùm in hisce casibus gratiâ speciali ad cognoscendam veritatem indigemus, quia propriis nostris viribus corporis ponderi mentem opprimenti diu resistere non valemus; aut si possimus, nunquam facimus id quod possumus.

Verùm ubi aliquis admirationis motus nos excitat, spiritus animales versùs vestigia ejus quod miramur naturaliter diffunduntur, id nitidè menti repræsentant, ac omnia in cerebro aguntur quæ ad producendum lumen & evidentiam necessaria sunt, sine ullo voluntatis ad spiritus rebelles pellendos labore. Qui itaque ad admirationem proni sunt ad studia longè aptissimi sunt iis qui admirationis sunt incapaces; illi enim sunt ingeniosi, hi verò stupidi.

Attamen ubi admiratio modum excedit, & ad stuporem ac pavorem usque excurrit, vel denique ad legitimam non fert curiositatem, tum valde noxia est. Tunc enim spiritus animales toti detinentur in repræsentandâ re objectâ per illud, ut ita dicam, ex ipsius lateribus quod miramur. Ad alia, juxta quæ illa res objecta considerari potest, ne cogitamus quidem. Spiritus animales in corporis partes, ut sua obire possint munera, nequidem diffunduntur: Sed vestigia adeo alta imprimunt de re quam repræsentant, tot fibras in cerebro frangunt, ut idea quam excitarunt non possit ampliùs deleri.

Nos admiratione attentos fieri non sufficit, illâ etiam curiosi effici debemus. Unam partem alicujus rei objectæ nos consideravisse satis non est ad illam plenè cognoscendam, singulas examinare debemus, ut de illâ solidum ferre queamus judicium. Itaque, ubi admiratio nos non fert ad res, quàm accuratissimè fieri potest, examinandas, vel ubi nos ab illo examine amovet, tum ad veritatis cognitionem planè inutilis est; mentem verisimilitudinibus & probabilitatibus tantùm implet, & nos ad temeraria ferenda judicia impellit.

Sola admiratio per se inutilis est, utilis est duntaxat quatenus eò nos adducit ut res facilius examinare queamus. Spiritus animales qui in admiratione naturaliter excitantur menti sese offerunt, ut iis utatur ad rem objectam distinctiùs sibi repræsentandam, & accuratiùs cognoscendam. Ista est naturæ institutio: nam admiratio ad curiositatem, & curiositas ad veritatis cognitionem ducere debet. Verùm mens viribus suis ritè non utitur, quendam suavitatis sensum, quem ex illâ spirituum copiâ percipit, cognitioni rei objectæ quæ spiritus illos excitat, anteponit; copiâ illâ spirituum frui mavult, quàm illos usu diffundere; similis avaris qui opes possidere malunt, quàm illis ubi casus postulat uti.

Homines iis omnibus in genere delectantur quæ aliquem affectum excitant; non modò tristitiæ in repræsentatione tragœdiæ, verùm etiam admirationis in spectandis Circulatorum præstigiis sensum argento emunt: nam ipsos ejusmodi præstigiatoribus pecuniam solvere, eo consilio.

silio ut ab iis decipiantur, credendum non est. Iste igitur suavitatis internæ sensus quo per admirationem afficimur præcipua est causa ob quam in admiratione subsistimus, misso usu quem ratio & natura nobis præscribunt. Nam ob istum suavitatis sensum admiratores in re objectâ quæ admirationem movet tam assiduè defiguntur, ut ab irâ temperare nequeant, ubi istius rei objectæ vanitatem quis ipsis demonstrare aggreditur. Cùm quis calamitate pressus ex mœstitiæ sensu voluptatem percipit, succenset si ipsum exhilarare velis. De admiratoribus res non secus se habet. Injuriam sibi fieri putant, cùm quis iis ostendere conatur ipsos immeritò admirari: quia voluptatem internam quam ex affectu præsenti percipiunt eo magis minui sentiunt, quò idea quæ istam pariebat voluptatem debilior evadit.

Affectus sese excusare semper conantur; ac meritò ipsis obtemperari sensim persuadent. Suavitas & voluptas quam gignunt in mente, cujus est de ipsis judicare, illam in sui gratiam corrumpunt. Unde fit ut mens propemodum sic ratiocinetur. De rebus judicare non debemus nisi juxta ideas quas de ipsis habemus; jam autem ex omnibus ideis nostris quæ maximè sunt sensibiles, sunt etiam omnium maximè reales, cùm in nos agant omnium vehementissimè; ergo juxta illas potissimùm judicare debemus. Atque res objecta quam demiror ideam sensibilem magnitudinis includit; ergo de illâ juxta hanc ideam judicare debeo, quippe magnitudinem existimatione, & amore complecti par est. Itaque huic rei objectæ meritò adhæresco, & in illâ contemplandâ detineor. Revera voluptas quam ego percipio, & præsentia ideæ quâ illa res objecta repræsentatur, manifestò arguit istius rei objectæ contemplationem mihi utilem esse, etenim major jam factus mihi videor, ex quo de eâ re cogitavi, ac mens plus capacitatis habere mihi videtur dum tantam amplectitur ideam. Mens desinit esse ubi nihil cogitat: si hæc idea evanesceret, mens cum ipsâ pariter evanesceret aut saltem augustior fieret, si minori adhæreret ideæ. Conservatio igitur magnæ istius ideæ est conservatio magnitudinis & perfectionis entis mei: Meritò igitur admiror. Immo alii me admirari deberent, si de me ut par est judicarent. Revera relatio quam ego cum magnis rebus habeo, efficit ut ipse magnum quid evadam. Admiratio quâ erga illas detineor mihi possessionis loco est, me in quandam illas possidendi spem injicit. Cæteri homines eâdem quâ ego potirentur felicitate, si cognitâ magnitudine meâ, ipsius causæ etiam adhærescerent: Verùm eâ sunt cæcitate ut magna & grandia non cognoscant, nec sese extollere & insignire valeant.

Mentem ad ejusmodi ratiocinia naturaliter ferri dicere possumus ubi sese falsis affectuum luminibus permittit. Hæc quidem ratiocinia aliquam habent verisimilitudinem, sed ipsa omni soliditate carere evidens est. Attamen verisimilitudo quam præ se ferunt tantùm valet in mentem, ut nisi cautè rem prospiciamus, nobis fucum sit factura.

Poësis, exempli gratiâ, Historia, Chymia, aut quælibet alia Scientia humana, juvenem quempiam rapuit in admirationem : nisi a motibus in imaginatione tunc excitatis sibi prudenter caveat; ejusmodi scientiarum utilitatem sedulò inspiciat; laborem in iis addiscendis tolerandum cum fructu percipiendo conferat, denique nisi eam induat curiositatem quæ necessaria est ad tutum ferendum judicium; timendum est ne admiratio quâ primùm fuit occupatus ipsi scientias illas quales in se sunt non offerens, sed tantùm a parte jucundissimâ, ipsum decipiat & in errorem injiciat. Immo eò forsan discriminis adducetur, ut ab errore desistere non possit etsi illum agnoscat; quia vestigia cerebro altè impressa frequenti admiratione deleri non poterunt. Hanc ob causam imaginationis puritati perpetuò studendum est, & a periculosis istis vestigiis quibus mens & cor corrumpuntur cavendum. Atque in hac cautione hac ratione procedendum est quâ non modò admirationis sed & cæterorum affectuum malis occurretur.

Ubi motus spirituum animalium sat violentus est ad imprimenda in cerebro alta vestigia quæ corrumpant imaginationem, semper conjunctus est cum aliquâ mentis commotione. Cùm itaque mens commoveri non possit quin id sentiat, hac commotione satis monetur ut sibi consulat, & examinet an ipsi utile sit hæc vestigia confirmari & augescere, an secus. At verò, quia ipso commotionis momento, mens eâ non fruitur libertate quâ possit judicare de utilitate istorum vestigiorum; quoniam commotio ipsam decipit & ad id fert ut illis faveat vestigiis; in id enixè laborandum est ut hæc commotio sistatur, vel ut motus spirituum qui illam excitat aliorsum deflectatur: ac interim judicium necessariò est sustinendum.

Verùm enim verò arbitrandum non est mentem posse semper solâ suâ voluntate illum sistere cursum spirituum qui obstat quominus juxta rationem agere possit. Ipsius vires ordinariæ non sufficiunt ad cohibendos motus quos non excitavit. Adeo ut cautè se gerere debeat ne ab inimico tam subdolè cum ipso agente imprudens occupetur.

Quemadmodum motus spirituum quasdam in mente excitat cogitationes; pariter cogitationes nostræ in cerebro quosdam excitant motus. Itaque ubi aliquem spirituum motum in nobis excitatum sistere volumus, non sufficit nos velle ut desinat ille motus; sed hoc artificio utendum est; nempe aliquid nobis repræsentandum est planè contrarium rei quæ illum motum in nobis excitaverat & fovebat, atque hoc pacto fiet *revulsio*. Si verò motum spirituum jam excitatum aliorsum duntaxat velimus determinare, tum ad res contrarias cogitare non debemus, sed tantùm ad res diversas ab iis quæ illum produxerunt motum, & hoc pacto fiet *diversio*.

Quia verò diversio & revulsio magna erit aut parva, prout novæ cogitationes nostræ conjungentur cum magno aut modico spirituum motu; accuratè advertendum est quibus cogitationibus vehementissimè agitemur,

temur, ut, ubi urgebit casus, illas imaginationi nostræ repræsentare possimus; atque huic rationi impugnandorum affectuum ita assuescere debemus, ut nullo ampliùs subitaneo, & improviso mens occupetur motu.

Si æternitatis aut alius cujuspiam solidi boni cogitationem motibus extraordinariis qui in nobis excitantur alligare studeamus; nulli amplius violenti & extraordinarii excitabuntur in posterum motus, qui hanc ideam illico non gignant, ac proinde non suppeditent arma quibus ipsis resistatur. Hæc tum experientiâ, tum rationibus Capite de *idearum connexione* allatis comprobantur: Arbitrandum igitur non est affectus studio & arte vinci nequaquam posse, ubi id seriò & constanter volumus.

Hoc tamen resistendi modo nos impeccabiles & ab omni errore alienos fieri posse, non est quod autumemus. Nam primò, istum alligandi motibus extraordinariis ideas quasdam, quibus impugnentur, habitum contrahere & conservare perquam difficillimum est. Secundò, licèt istum habitum acquisivissemus, continget ut isti spirituum motus directè excitent ideas impugnandas, indirectè verò duntaxat ideas quibus illæ impugnari debent. Unde fiet ut malæ ideæ utpote præcipuæ plus habituræ sint virtutis, quàm bonæ quæ tantùm indirectæ & accessoriæ erunt, & voluntatem resistere sic necesse semper erit. Tertiò, isti spirituum motus adeo violenti esse possunt, ut totam mentis capacitatem impleant, adeo ut in ipsâ non supersit locus ad recipiendam ideam accessoriam faciendæ in spiritibus revulsioni idoneam; aut saltem ad illam ita recipiendam ut cum attentione possit considerari. Denique tot sunt circunstantiæ speciales quæ illud remedium inutile reddere possunt, ut plus æquo illi fidere tutum non sit, quamvis negligi non debeat. Auxilium Dei perpetuò implorandum est ut nobis, ubi periculum imminebit, adesse dignetur; ac interim veritas aliquà adeo solida & efficax in mentem nobis est inducenda, ut hoc pacto de affectibus violentissimis victoriam reportare queamus. Hìc enim obiter monitum velim, non paucos viros pios in eosdem sæpius errores relabi, quia mentem plurimis replent veritatibus quibus plus fulgoris inest quàm soliditatis, & quæ ad animum in diversa agendum aptiores sunt, quàm ad ipsum adversùs tentationes corroborandum: cum contrà rudes & ignari in officio fideliter perstent, quia veritatem aliquàm magnam & solidam, quâ in omnibus casibus sustinentur, familiarem sibi reddiderunt.

CAPUT

CAPUT IX.

De amore & odio, variisque utriusque speciebus.

AMor & odium admirationi proximè succedunt. Rem aliquam objectam diù non consideramus quin relationes quas nobiscum habet, aut cum re aliqua quam amemus, eodem tempore comperiamus. Cùm res quam amamus, cuique ideo amore nostro adhæremus, nobis semper præsens sit, æquè ac res quam actu miramur; mens res illas objectas ita inter se facili negotio confert, ut mutuas illarum relationes deprehendat; aut istarum relationum monetur sensationibus voluptatis & doloris quæ ipsam præveniunt. Tunc verò motus amoris quo erga nos & rem objectam quam amamus ducimur, extenditur usque ad rem quam miramur, si relatio quam immediatè habet nobiscum aut cum aliquâ re quæ nobis cohæreat, nobis vel cognitione vel sensu utilis appareat. Jam autem novus ille mentis motus, seu potius iste mentis motus recens determinatus, ubi conjungitur cum motu spirituum animalium, & cum sensu qui comitatur novam dispositionem, quam novus ille spirituum motus producit, est affectus dictus *Amor.*

Contrà verò si dolore aliquo sentiamus, aut cognitione clarâ & evidenti deprehendamus, cohæsionem seu relationem rei objectæ quam admiramur, nobis, aut rei alicui nobis cohærenti noxiam esse; tum motus amoris quo nosmet ipsos aut rem nobis cohærentem complectimur, in nobis terminatur, aut versùs rem illam fertur; motus non sequitur visum mentis, nec versùs rem quam admiramur diffunditur, sed cùm motus versùs bonum in genere, quem Author naturæ indesinenter imprimit in mente, illam ferat versùs id omne quod cognoscimus aut sentimus, quia quicquid sentimus aut cognoscimus est bonum in se; dicere possumus pugnam mentis adversùs istum naturalem motum quo abripitur, esse speciem quandam motûs voluntarii, cujus terminus est τὸ nihil. Jam autem motus ille voluntarius mentis junctus cum motu spirituum & sanguinis & cum sensu qui comitatur novam dispositionem quam motus ille spirituum producit in cerebro, est affectus hîc *odium* dictus.

Affectus ille amori est planè contrarius, sed nunquam extat sine amore. Contrarius est amori, quia sejungit; amor verò conjungit; terminum habet τὸ nihil; amor verò τὸ ens; motui naturali resistit, illúmque reddit inutilem; amor verò isti motui se permittit, illúmque efficacem reddit. At iste tamen affectus sine amore nunquam exitit.

Námque

Námque, si malum quod aversatur accipiatur pro privatione boni, fugere malum est fugere privationem boni, hoc est tendere versùs bonum; itaque fuga privationis boni est ipse amor boni. At si malum accipiatur pro dolore, aversatio seu fuga doloris, non est fuga privationis voluptatis; quoniam cùm dolor sit sensus æquè realis ac voluptas, non est privatio. Sed cùm aversatio seu fuga doloris sit fuga miseriæ alicujus internæ, istâ non laboraremus aversatione, nisi nosmet ipsos amaremus. Denique malum accipi potest pro eo quod gignit in nobis dolorem, aut nos privat bono, & tum odium pendet ab amore nostrî, aut ab amore alicujus rei quacum nos colligari optamus. Amor & odium sunt igitur duo affectus primarii inter se oppositi, at verò amor prior est, potior atque universalior amborum.

In Ethicâ virtutes, aut diversæ charitatis species sæpe distinguuntur pro diversitate eorum in quibus versantur. Sed hoc pacto vera sæpe confunditur virtutis idea, quæ a fine potiùs pendet quàm ab omni aliâ re. Hanc igitur methodum circa affectus non sequemur. Illos hîc non distinguemus pro diversitate rerum circa quas versantur, quia res eadem omnes affectus potest excitare, cùm contrà decies mille res unum eundémque possint excitare affectum. Quamvis enim res objectæ in se revera differant, semper tamen non differunt relatè ad nos, nec in nobis diversos excitant affectus. *Marescalli Baculus* promissus, exempli gratiâ, differt a *Pontificiali lituo* promisso; attamen hæc duo honoris insignia quamvis diversa, eundem propè in ambitiosis excitant affectum, quia eandem boni ideam in mente excitant. Sed *Marescalli Baculus* promissus, concessus, actu traditus, postea ademtus, affectus inter se planè diversos excitat, quia in mente diversas boni producit ideas.

Affectus igitur non sunt multiplicandi pro variis rebus objectis quæ ipsos gignunt: Sed totidem sunt admittendi quot sunt ideæ adventitiæ quæ præcipuam boni aut mali ideam comitantur, & in illâ memorabilem relatè ad nos pariunt mutationem. Námque idea generalis boni, aut sensatio voluptatis, quæ illam degustanti bonum est, mentem & spiritus animales agitans, generalem amoris affectum producit; & ideæ adventitiæ istius boni agitationem mentis generalem & cursum spirituum animalium modo quodam speciali ita determinant, ut mens & corpus in statu constituantur consentaneo relatè ad bonum perceptum, & omnes affectus speciales producant.

Itaque idea generalis boni amorem indeterminatum gignit qui nihil aliud est præter philautiæ extensionem.

Idea boni quod possidemus actu, amorem gaudii parit.

Idea boni quod non possidemus, sed speramus tamen nos aliquando possessuros, hoc est quod existimamus a nobis posse possideri, amorem desiderii excitat.

Denique idea boni, quod nec possidemus, nec nos possessuros speramus; seu quod idem est, idea boni cujus possessionem non spera-

mus, nisi per jacturam alicujus alîus boni, vel quod possessum conservare nequimus, amorem tristitiæ producit. Hi sunt tres affectus simplices, aut primarii, qui circa bonum versantur, nam spes quæ efficit gaudium, non est commotio mentis, sed simplex judicium.

Sed observandum est homines ens suum in seipsis non terminare, illúdque ad ea omnia, vel eos omnes extendere quibuscum colligari sibi utile ducunt. Itaque bonum aliquo modo possidere existimandi sunt, cùm illo ipsorum amici potiuntur, quamvis illud ipsi immediatè non possideant. Quum igitur dico ex boni possessione gaudium oriri, id non duntaxat intelligo de possessione immediatâ sed de qualibet aliâ; quippe sic a naturâ sumus comparati ut gaudium sentiamus, ubi aliquid prospere cedit amicis.

Malum, ut jam dictum est, triplici modo accipi potest, vel pro privatione boni, vel pro dolore, vel denique pro ipsâ re quæ privationem boni efficit, aut dolorem producit.

Primo sensu, cùm idea mali eadem sit ad idea boni quod non possidemus, hanc ideam evidens est parere tristitiam aut desiderium, vel etiam gaudium: nam gaudium semper excitatur ubi sentimus nos privatione boni privari, hoc est, ubi bonum possidemus. Adeo ut affectus circa malum hoc sensu acceptum, iidem sint ac affectus circa bonum, quia reapse circa bonum etiam versantur.

Si verò per malum intelligatur dolor, qui solus semper est malum reale dolorem patienti, quo tempore eum patitur, tum sensus istius mali, affectus tristitiæ, desiderii, & gaudii producit, qui species quædam sunt odii seu aversationis, non verò amoris. Nam ipsorum motus planè contrarius est motui qui boni perceptionem comitari solet; cùm iste motus nihil aliud sit quàm oppositio mentis resistentis impressioni naturali.

Actualis sensus doloris tristitiæ odium parit. Dolor quem non patimur, sed pati metuimus desiderii odium gignit, cujus terminus est τὸ nihil hujus doloris.

Denique dolor, quem nec patimur, nec pati timemus; vel quod idem est, quem pati sine ingenti aliquâ mercede non metuimus, seu dolor quo nos sentimus liberatos, odium gaudii producit. Hi sunt tres affectus simplices aut primarii qui versantur circa malum; námque metus ex quo oritur tristitia non est commotio mentis, sed simplex judicium.

Postremò, si per malum intelligatur res per quam bono privamur, aut dolorem patimur, idea mali producit in nobis motum amoris & odii simul, vel simpliciter motum amoris. Idea mali producit motum amoris & odii seu aversationis simul, ubi malum est illud per quod bono privamur: eodem enim motu tendimus versùs bonum, & ab eo recedimus quod illius possessionem a nobis arcere possèt. At verò illa idea motum aversationis duntaxat gignit, ubi de malo agitur quo dolorem

dolorem patimur, quia eodem odii motu & dolorem odimus, & illum qui eo nos afficit dolore.

Itaque tres sunt affectus simplices, seu primarii ad bonum spectantes, totidem verò ad dolorem, aut ad eum qui doloris causa est; Nempe gaudium, desiderium, & tristitia. Gaudio enim afficimur; ubi bonum præsens adest, vel ubi malum præteriit; tristitiam sentimus, ubi bonum præteriit, malum verò præsens est, & desiderio movemur, ubi bonum & malum futura sunt.

Affectus ad bonum spectantes sunt speciales determinationes motûs quem Deus nobis indit erga bonum in genere, atque hanc ob causam circa res reales versantur; cæteri verò affectus quorum motûs Deus non est causa, pro termino duntaxat habent τὸ nihil, hoc est ii affectus sunt potiùs motûs cessationes, quàm motus reales; tunc potiùs velle desinimus quàm volumus.

CAPUT X.

De affectibus speciatim, & in genere de ratione illos explicandi, & agnoscendi errores ex iis oriundos.

SI quâ ratione affectus componantur animadvertamus, ipsorum numerum determinari non posse, nec ad omnes exprimendos verba nobis sufficere manifestò patebit. Affectuum varietas non modò ex variâ trium primariorum combinatione oritur, nam hoc pacto pauci admodum essent, verùm illorum differentia oritur etiam ex variis perceptionibus, diversisque judiciis quæ ipsos gignunt aut comitantur. Diversa istæc judicia quæ mens fert circa bona & mala, diversos in spiritibus animalibus motus edunt, ad ritè disponendum corpus relatè ad rem objectam; ac proinde in mente sensationes excitant inter se non prorsus similes: unde fit ut diversitas deprehendatur in quibusdam affectibus, quorum commotiones non sunt diversæ.

Cùm tamen commotio mentis inter ea quæ in singulis affectibus deprehendi solent præcipuum obtineat locum, ad tres primarios affectus in quibus istæ commotiones admodum diversæ sunt, cæteros omnes referre multò satius est, quàm de illis confusè & absque ordine agere, relatè ad varias perceptiones quas de innumeris bonis aut malis, ex quibus illi oriuntur affectus, habere possumus.

Ubi mens bonum aliquod exiguum quo frui potest percipit, illud sperare forsan dici potest, quamvis illud non cupiat; at ipsius spem non esse affectum sed simplex judicium evidenter patet. Itaque commotio quæ comitatur ideam boni, cujus possessionem possibilem esse

judicamus efficit ut ſpes ſit verus affectus. Ubi ſpes in ſecuritatem convertitur res eodem ſe habet modo. Illa ſecuritas non eſt affectus niſi propter commotionem gaudii, quæ tum conjungitur cum commotione deſiderii: námque judicium mentis conſiderantis bonum aliquod ſibi certò adventurum, non eſt affectus niſi quia prægustu boni agitamur. Denique ubi ſpes minuitur, deſperatio verò ipſi ſuccedit, hanc deſperationem non eſſe affectum, niſi propter triſtitiæ commotionem, quæ cum deſiderii commotione conjungitur, manifeſtum eſt: námque judicium mentis conſiderantis bonum aliquod ſibi nunquam adventurum, non eſt affectus, niſi iſto judicio agitemur.

Quia verò mens nullum unquam bonum aut malum ſine aliquâ commotione, immo ſine aliquâ in corpore immutatione, conſiderat, judicio affectum producenti ſæpe tribuitur nomen affectus ipſius; quia quod in mente & in corpore agitur ad conſpectum alicujus boni, aut alicujus mali ſemper confundimus. Námque, iſtis vocibus, ſpe, metu, audaciâ, pudore, irâ, commiſeratione, deriſione, mœrore, uno verbo nominibus ſingulorum affectuum uti ſolemus ut formulis quibuſdam loquendi compendioſis, quibus quicquid in affectibus agitur explicamus.

Per hanc vocem *affectus* intelligimus perceptionem relationis quam res quæpiam habet nobiſcum, commotionem & ſenſationem mentis, agitationem cerebri & motum ſpirituum; novam commotionem & novam ſenſationem mentis, ac denique novum ſuavitatis ſenſum qui affectus comitari ſolet, illóſque efficit jucundos, hæc omnia per affectum intelligi ſolent. Quandoque verò per nomen alicujus affectûs duntaxat intelligitur vel judicium quod illum affectum excitat, vel ſola mentis commotio, vel ſolus ſpirituum & ſanguinis motus, vel denique aliquid aliud quod mentis commotionem comitatur.

Ad veritatis cognitionem utiliſſimum eſt abbreviare ideas, & voces quibus ideæ exprimuntur. Id tamen ſæpe erroris cauſa eſt, præcipuè cùm uſu vulgari iſtæ ideæ abbreviantur. Ideæ enim nunquam ſunt abbreviandæ, niſi poſtquàm ingenti mentis attentione clariſſimæ & diſtinctiſſimæ factæ ſunt; non verò, ut fieri ſolet circa affectus & omnia ſenſibilia, poſtquàm ſenſationibus, & ſolâ fallaci imaginationis actione, nobis familiares redditæ ſunt.

Ideæ puræ intellectûs, & ſenſationes ſeu commotiones mentis multùm inter ſe differunt. Ideæ puræ ſunt claræ & diſtinctæ; ſed nonniſi difficulter familiares redduntur. Vice verò verſâ ſenſationes & commotiones mentis ſunt per quàm familiares, at clarè & diſtinctè cognoſci nequeunt. Numeri, extenſio, illorúmque proprietates clarè quidem cognoſcuntur, ſed niſi quibuſdam characteribus ſenſibilia facta fuerint, illa ſibi repræſentare difficile eſt; quicquid enim abſtractum eſt nos non afficit. Contrà ſenſationes & commotiones mentis ſeſe facile nobis offerunt, quamvis illas confusè, & inadæquatè tantum cognoſci-

gnoſcamus, ac omnes quibus exprimuntur voces mentem vividè tangunt & attentam reddunt. Hinc fit ut orationes prorſus obſcuras & incomprehenſibiles clariſſimè nos intelligere ſæpe arbitremur: Atque ubi quaſdam affectuum & motuum mentis deſcriptiones legimus, illas a nobis clariſſimè intelligi putamus, quia iis vividè afficimur, omnibúſque vocibus quibus oculi feriuntur, mens pariter agitatur. Statim atque voces pudoris, deſperationis, impudentiæ, &c. proferri audimus, quædam confuſa idea, & ſenſatio obſcura in mente noſtrâ excitatur quâ vehementer afficimur; quia verò ejuſmodi ſenſatio nobis eſt valdè familiaris, ac nullo negotio nobis offertur, credimus illam eſſe clariſſimam & diſtinctiſſimam. Hæ tamen voces ſunt nomina affectuum complexorum, ac ideo ſunt voces compendioſæ multarum idearum uſu vulgari contractarum.

Quia vocibus uſu probatis uti tenemur nemini mirum eſſe debet ſi in iis quæ a nobis dicuntur quædam deprehendatur obſcuritas, immo contradictionis ſpecies. Ac ſi lectores animadvertere velint ſenſationes & commotiones mentis, quæ reſpondent vocibus noſtris, eaſdem planè non eſſe in omnibus hominibus, propter varias mentis affectiones, nos non damnabunt quotieſcunque noſtræ opiniones ipſis non ſatis probabuntur. Cæterum hæc non tam dico ut ab iis me tutum faciam quæ mihi objici poſſent, quàm ut affectuum naturam doceam, & quid de tractatibus qui circa hanc materiam componuntur ſentiendum ſit.

His in anteceſſum poſitis, jam, ni fallor, dicere poſſum omnes affectus poſſe referri ad tres primarios, nempe, ad deſiderium, gaudium, & triſtitiam; ac affectus qui ad eundem primarium referuntur, inter ſe præcipue differre per varia judicia quæ mens fert de bonis & malis.

Poſſum etiam dicere, ſpem, metum, & animi hæſitationem, quæ inter hæc duo medium occupat, eſſe deſiderii ſpecies: Audaciam, fortitudinem, æmulationem, &c. ad ſpem magis referri quàm ad cæteros affectus: & pavorem, ſocordiam, invidiam, &c. eſſe metûs ſpecies.

Præterea dicere poſſum alacritatem, & gloriam, ſavorem, & beneficiorum memoriam eſſe ſpecies quaſdam gaudii nati ex perceptione boni quod deprehendimus in nobis, vel in iis quibuſcum colligati ſumus; ſicut riſus & irriſio eſt ſpecies quædam gaudii quod in nobis excitari ſolet, ex perceptione mali quod accidit inimicis noſtris. Denique faſtidium, tædium, mœrorem, commiſerationem & indignationem eſſe ſpecies quaſdam triſtitiæ ortæ ex perceptione alicujus rei nobis non arridentis.

Plures ſunt affectus quàm voces quibus poſſint exprimi.

Verùm præter hos affectus & plurimos alios quos hîc non recenſeo, qui ſpeciatim ad aliquem ex affectibus primitivis referuntur, multi adhuc alii ſunt quorum commotio æqualiter ferè conſtat vel ex affectibus deſiderii & gaudii, ut ſunt impudentia, ira, & vindicta; vel ex affectibus deſiderii, & triſtitiæ; ut pudor, mœror, indignatio; vel ex

tribus affectibus primariis simul, quum gaudii & tristitiæ incitamenta simul juncta occurrunt; sed quamvis hi postremi affectus careant nominibus specialibus, sunt tamen omnium maximè ordinarii: Quia dum in hisce terris degimus, nullum ferè unquam bonum gustamus, quin aliquid mali ipsi sit admixtum; nec ullum penè unquam patimur malum, quin ab eo liberationem & alicujus boni possessionem speremus. Quamvis autem gaudium tristitiæ sit planè contrarium, illud tamen admittit; immo gaudium & tristitia simul occupant capacitatem quam mens habet volendi, uti visus boni & mali simul etiam occupant capacitatem quam mens habet percipiendi.

Omnes igitur affectus sunt species quædam desiderii, gaudii, & tristitiæ. Ac præcipuum discrimen quod interest inter affectus ejusdem speciei oritur ex variis perceptionibus, aut ex variis judiciis quæ illos affectus excitant aut comitantur. Qui itaque in affectuum cognitione periti evadere, & illos accuratè enumerare cupiunt, necessariò investigare debent varia judicia quæ circa bona & mala ferri possunt. Quia verò errorum nostrorum causas hîc præcipuè inquirimus, judicia quæ affectus antecedere & gignere solent non iam nobis sunt examinanda, quàm judicia quæ illos sequuntur, quæque mens format de rebus ubi aliquo affectu agitatur; hæc enim postrema judicia errori sunt potissimùm obnoxia.

Judicia quæ affectus præcedunt & gignunt penè semper falsa sunt in aliquâ re, quia penè semper nituntur perceptionibus mentis quatenus considerat res objectas relatè ad se ipsam, non verò prout sunt in se. Sed judicia quæ sequuntur affectus, sunt falsa omnibus modis. Nam judicia quæ a solis formantur affectibus, duntaxat nituntur perceptionibus quas mens habet de rebus objectis relatè ad seipsam, vel potiùs relatè ad commotionem suam.

In judiciis quæ præcedunt affectus, verum & falsum simul conjunguntur: ubi verò mens agitatur, & juxta affectûs inspirationem judicat, verum evanescit, falsúmque conservatur, unde eò plures falsæ eliciuntur conclusiones quò affectus vehementior est.

Omnes affectus sese excusant, menti indesinenter repræsentant rem objectam quâ agitatur modo aptissimo ad conservandam & augendam ipsius agitationem. Judicium seu perceptio unde oritur affectus cum ipso crescit, & affectus eò magis augetur quò judicium unde natus est magis corroboratur. Falsa judicia & affectus mutuæ suæ conservationi perpetuò consulunt. Si itaque cor nunquam desineret spiritus suppeditare idoneos ad fovenda vestigia cerebri, & ad fovendam distributionem eorundem spirituum, quæ duo necessaria sunt ad conservandum sensum & commotionem mentis quæ cum affectibus conjungi solent; affectus perpetuò augerentur, errorésque nostros nunquam cognosceremus. Sed cùm omnes affectus pendeant a sanguinis fermentatione & circulatione, cor verò non possit semper administrare spiritus aptos ad

illarum

illarum conservationem, necesse est ut affectus desinant, ubi spiritus minuuntur sanguisque refrigescit.

Quamvis admodum facile sit judicia quæ ab affectibus ferri solent cognoscere, illa tamen cognitio non est negligenda. Ejusmodi cura inter cæteras maximè digna est viris qui veritatem investigant, corporis jugum excutere conantur, & de rebus juxta veras earum ideas judicare volunt.

Istam autem cognitionem bifariam possumus assequi: Vel ratione purâ, vel sensu interno quem de nobis habemus, ubi aliquo agitamur affectu. Exempli gratiâ, propriâ experientiâ nobis constat nos ad id ferri ut de iis quos non amamus malè judicemus; ita ut totam, si fas sit ita loqui, odii nostri malignitatem in eum qui nobis odio est aspergamus. Purâ etiam ratione cognoscimus, cùm nihil possimus odisse nisi id quod malum est, necesse esse, quò odium conservari possit, ut mens sibi repræsentet rem objectam secundùm partem pessimam. Etenim sufficit nos supponere omnes affectus sese excusare, imaginationémque, ac deinde mentem inflectere modo apto ad conservandam agitationem suam, ut concludamus ad quænam judicia affectuum inspiratione ferenda impellamur.

Qui pollent imaginatione forti & vividâ, sensibúsque sunt maximè addicti, & affectuum motibus sæpe percelluntur, hæc optimè cognoscunt utpote qui sint conscii eorum quæ in ipsis aguntur, ac de iis sæpe elegantiùs & penitius loquuntur, quàm ii qui majori pollent ratione quàm imaginatione. Arbitrandum enim non est eos qui philautiæ strophas maximâ retegunt industriâ, quíque intimos cordis recessus maximâ dexteritate rimantur & aperiunt, semper esse omnium peritissimos. Id sæpe arguit, ipsos esse ingenio vivaci, imaginatione egregiâ, & cæteris maligniores.

At verò qui non consultâ conscientiâ, seu sensu interno, ratione solâ utuntur ad disquirendam affectuum naturam, quídque producere possint, quamvis non sint ita perspicaces, cæteros tamen judicio antecellunt, ac errori minùs obnoxii sunt. Nam judicant de rebus ut in se sunt. Vident quid ii qui aliquo affectu perculsi sunt factitare valeant, prout magis vel minùs agitantur. Nec de iis quæ alii facerent vel non facerent in iisdem occasionibus temerariò judicant, per ea quæ ipsi facerent si in his versarentur occasionibus; quia norunt omnes homines iisdem æqualiter non affici, nec commotionibus involuntariis æqualiter agitari. Itaque consulendæ non sunt sensationes quas affectus in nobis excitant, sed consulenda est ratio, ut peritè loqui possimus de judiciis quæ comitantur affectus; ne, dum naturam affectuum in genere patefacere satagimus nosmet ipsos cognoscendos præbeamus.

CAPUT

CAPUT XI.

Omnes affectus sese excusare : & de judiciis in quæ nos conjiciunt ad sui excusationem.

LOngâ verborum serie non opus est ad demonstrandum omnes affectus sese excusare. Id ex conscientiâ seu ex sensu interno quem de nobis habemus, & ex eorum qui aliquo agitantur animi motu agendi ratione, evidenter satis patet. Id igitur duntaxat exponemus, ut nobis inposterum ab eo caveamus. Mens imaginationi ita mancipata est ut ipsi statim atque incaluit obsequatur. Ipsi furenti quicquam non audet reponere; quia si resistat malè mulctatur, cùm contrà mercedem aliquam semper consequatur ubi imaginationis imperio obtemperavit. Immo iis quorum imaginatio ita inordinata est, ut sese in bruta transformatos putent, non desunt rationes quibus ipsis probetur se brutorum instar agere debere, quatuor pedibus incedere, herbis sylvestribus vesci, &c. Plerosque homines juvat vivere juxta affectuum impressiones; ubi iis resistunt aliquâ pœnâ intus puniuntur; atque id sufficit ut ratio quæ voluptati ut plurimùm obsequitur, utatur ratiociniis idoneis ad tutandam affectuum causam.

Cùm igitur constet affectus sese excusare, constat pariter desiderium eò nos ferre debere per se, ut in bonam partem de re circa quam versatur, si sit desiderium amoris; in malam verò, si sit desiderium odii, judicemus. Desiderium amoris est motus mentis excitatus à spiritibus, qui illam ad id pronam faciunt ut iis quæ penes ipsam non sunt frui aut uti velit: námque si etiam desideremus continuationem fruitionis nostræ, id fit quia futura non sunt penes nos. Necesse igitur est ad desiderii excusationem, ut res objecta ex quâ nascitur judicetur bona per se, aut relatè ad aliquam aliam rem objectam; ac judicium contrarium ferendum est de desiderio aversationis.

Haud quidem possumus judicare rem quampiam in se esse bonam vel malam, nisi aliqua id credendi nobis suppetat ratio: Sed ex iis circa quæ versantur affectus nostri nihil est quod non sit bonum aliquo sensu. Et quamvis dicere possimus quædam esse quæ nihil boni in se includant, ac ideo ut bona a mente purâ judicari nequeant, dicere tamen nequimus illa non posse gustari ut bona, quandoquidem supponimus nos ab illis agitari; jam autem gustus aut sensus sufficit ut mens feratur ad judicandum de re objectâ in bonam partem.

Si tam facilè judicemus ignem continere in se calorem quem sentimus, & panem saporem quem gustamus, propter sensationem istorum corporum occasione in nobis excitatam, quamvis in mentem omnino

omnino fugiat, quoniam mens capere non potest calorem & saporem esse modificationes corporum; certè si id ita se habeat, nulla est res objecta ut ut vilis & aspernanda quam tamen bonam non judicemus ubi ex ipsius possessione voluptatem percipimus. Quemadmodum enim putamus calorem ex igne oriri ad ipsius præsentiam; sic perperam credimus res circa quas versantur affectus nostri parere voluptatem quam gustamus ubi illis rebus objectis fruimur; ac illas esse bonas, cùm nobis bonum conferre valeant. De affectibus qui versantur circa malum idem esto judicium.

Verùm, ut modò dictum est, nihil est quod per se aut per aliquid ad quod referatur, non sit dignum amore vel odio; ac ubi affectu aliquo movemur, nullo negotio deprehendimus in re circa quam versatur bonum & malum quod ipsi favet aut adversatur. Itaque ratione facillimè cognosci potest, quænam judicia affectus quibus agitamur forment in nobis.

Si enim amoris desiderio agitamur, colligere facile est, illud desiderium ad sui excusationem allaturum esse bona quæ in re cupitâ judicaverit inesse. Illa autem judicia eò latiùs patebunt, quò desiderium violentius erit; ac sæpe plena & absoluta erunt licèt res objecta per unicam tantùm partem, eamque minimam, bona videatur. Istæc judicia honorifica ad ea omnia quæ aliquam cum re objectâ habebunt relationem, aut saltem habere videbuntur, extensum iri facili negotio concipi potest; idque eò magis eveniet quò affectus erit vehementior, & imaginatio latiùs patebit. At verò si desiderio odii agitamur, effectus erit planè contrarius, ob rationes captu æquè faciles. Id experientiâ satis comprobatur, & in eo experientia quidem cum ratione apprimè consonat. Sed hásce veritates exemplis illustremus.

Omnes homines scientiæ desiderio naturâ tenentur; omnis enim mens ad veritatem possidendam est comparata: sed philomathia seu desiderium scientiæ, quanquam per se justum est, sæpe tamen maximè vitiosum fit propter falsa quæ ipsi adjunguntur judicia. Curiositas inania sæpe menti meditanda offert, his falsas magnitudinis ideas sæpenumero alligat: Illa fallaci novitatis splendore extollit; ac denique tantis circumcincta illecebris obducit, ut ab iis nimiâ cum voluptate & attentione contemplandis vix possis temperare.

Nullæ sunt nugæ quibus quædam ingenia penitus non occupentur; ac ista ipsorum occupatio falsis in quæ a variâ curiositate conjiciuntur judiciis legitima ipsis semper videtur: Qui vocum apices magnâ curiositate rimantur in illorum cognitione omnes scientias sitas esse innumeris quas ingeniosè fingunt rationibus sibi persuadent; inter quas, veneratio quam ipsis homines nonnulli voce obscurâ & incognitâ stupefacti testantur ultimum non occupat locum, quamvis omnium sit absurdissima.

Nonnulli sunt homines qui in id per totam vitam student ut artem loquendi sibi comparent, qui meliùs facerent si per totam vitam silerent; cum enim silere debere manifestum est cui nihil est quod dicat: Sed

quid facias? Illi artem loquendi non addiſcunt ut fileant. At ſciant illi ſe nunquam rectè eſſe loquuturos quin priùs rectè cogitent; in id incumbendum eſſe ut ingenium fiat accuratum & rectum; Verum a falſo ſedulò eſſe diſcernendum; ideas claras ab obſcuris ſejungendas; ac ea quæ a mente ab iis quæ ab imaginatione procedunt eſſe dignoſcenda. Ii inter egregia & exquiſita ingenia ſeſe annumerant; quia juſtis periodorum numeris autem titillare, figuris & motibus jucundis affectus palpare, vivis & ſenſibilibus loquendi formulis imaginationem recreare norunt, quamvis mentem ideis vacuam ſine lumine & intelligentiâ relinquant.

Perpetuum linguæ vernaculæ ſtudium aliquâ quidem veriſimili ſaltem ratione nititur, quia illâ per totam vitam utendum nobis eſt, & nonnullis hoc deſiderio agitatis hæc ratio excuſationi eſſe poteſt; at verò non video quo pacto ii ſeſe poſſint excuſare qui omnes linguas indiſcriminatim addiſcendi deſiderio tenentur. Illorum affectus qui Bibliothecam ſibi conſlant ex quibuſlibet dictionariis poteſt excuſari, non ſecus ac illorum curioſitas qui omnium regionum & temporum numiſmata apud ſe habere ambiunt. Id ipſis aliquando poteſt eſſe utile. Ac ſi ex eo ad ipſos magnus non redeat fructus, ſaltem nihil affert incommodi. Gazam habent rerum curioſitatem moventium quæ ipſis non eſt impedimento; ſecum enim libros & numiſmata non gerunt. Verùm quo pacto excuſabitur illorum affectus qui memoriam tot vocabulis ſæpe onerant, ut ipſorum caput fiat Bibliotheca quædam dictionariorum? Propria negotia & officia eſſentialia omittunt & obliviſcuntur, ut voces prorſus inutiles retineant; linguam vernaculam nonniſi hæſitando loquuntur; voces aut incognitas aut barbaras in colloquiis interſerunt. Vulgati commercii monetâ nunquam utuntur. Denique ipſorum ratio feliciùs non dirigitur quàm lingua. Omnes enim memoriæ receſſus etymologiis ita refertii ſunt, ut mens numero vocum prope innumerabili veluti ſuffocata ſit.

Ineptum tamen illud Philologorum deſiderium non caret rationibus quas præ ſe ferat. Quo pacto id fiat ſi quæras. Audi, quæſo, judicia quæ falſi iſti docti de linguis ferre ſolent. Vel ſuppone nonnulla axiomata apud ipſos indubitata, & ex iis conſequentias eliciendas deducito. Suppone, exempli gratiâ, homines qui multas callent linguas, toties eſſe homines quot linguas exoticas loqui poſſunt; quandoquidem homines a brutis loquelâ diſtinguuntur. Suppone ignorantiam linguarum eſſe cauſam ignorantiæ in quâ verſamur circa res innumeras, quandoquidem veteres Philoſophi & extranei nobis ſunt doctiores; Suppone, inquam, ejuſmodi axiomata, ac deinde concludito. Certe ſi ex his axiomatibus rectè concludas, judicia formabis ad id idonea ut te ſubeat deſiderium callendi linguas; atque hæc ſunt judicia quorum ope Philologi ejuſmodi ſtudiorum defendunt utilitatem.

Quælibet ſcientiæ quantumvis aſpernabiles aliquâ tamen ſui parte imaginationi affulgent, ac mentem, affectu colores iis adſpergente, perſtringunt. Minuitur quidem ille ſplendor ſtatim atque ſpiritus & ſanguis ſedan-

dantur, ac veritatis lumen sese conspiciendum præbet: Verùm istud lumen pariter evanescit, ubi imaginatio denuo incalescit; ac tum rationes illas quibus affectus noster impugnari cœperat per transennam tantùm videmus.

Cæterùm ubi affectus quo agitamur se ad interitum vergentem sentit, ipsum agendi rationis non pœnitet; quin omnia ad id disponit ut vel cum honore pereat, vel citò reviviscere possit; hoc est, mentem ad id semper pronam facit ut judicia formet quibus ipse possit defendi. Tunc etiam quandam veluti societatem cum cæteris affectibus init, ut ipsi opitulentur, spiritus & sanguinem sufficiant, atque hoc pacto veluti ex cineribus denuo suscitetur. Affectus enim sibi mutuò auxiliantur. Qui in eodem subjecto unà possunt subsistere opem mutuam sibi fideliter ferunt. Itaque indesinenter sollicitantur judicia linguarum aut alius cujuslibet rei desiderio faventia, & planè confirmantur ab omnibus affectibus isti desiderio non contrariis.

Pseudodoctus seipsum modò stipatum auditoribus venerabundis, modò victorem eorum quos vocibus insusitatis & incomprehensibilibus prostravit, ac penè semper supra vulgus hominum longè eminentem imaginationi suæ repræsentat. Laudibus quæ ipsi tribuuntur blandè palpatur. Commodorum sibi propositorum spe sese lactat, ac Sectatorum assiduitate gloriatur: Per omnia sæcula, omnesque regiones perpetuò maximâ cum voluptate diffunditur: in eo mediocribus istis ingeniis quæ intra temporis præsentis limites & urbis pomœria circunscribuntur multùm absimiles: Vides igitur quot affectus ad eum quo erga falsam eruditionem tenetur accedant, qui omnes simul ad illum affectum defendendum, & ad judicia in ipsius gratiam ferenda enixè contendunt.

Si unusquisque affectus sibi soli consuleret, cæteris neglectis, omnes eodem momento quo excitarentur evanescerent. Ipsis sat falsorum judiciorum non suppeteret ad subsistendum, nec imaginationem rationis lumini semper opponere valerent. Verùm ad affectuum nostrorum mutuam conservationem cuncta mirum in modum sunt ordinata. Sese mutuò corroborant, ac qui inter se sunt maximè dissiti sibi nihilominus mutuam ferunt operam. Ac dummodo aperta inter ipsos non vigeant odia, id sufficit ut omnes inter se accuratissimas Societatis leges observent.

Si affectus desiderii solus existeret, cuncta quæ ab ipso formarentur judicia eò duntaxat tenderent, ut possessionem boni veluti possibilem repræsentarent; namque desiderium amoris quâ tale est ab aliâ non producitur causâ quàm a judicio quo judicamus possessionem alicujus boni esse possibilem. Itaque desiderium illud nihil formare posset præter judicia circa possibilitatem possessionis, cùm judicia quæ sequuntur & conservant affectus prorsus similia sint judiciis quæ ipsos præcedunt & producunt. Verùm desiderium ab amore animatur; spe corroboratur; gaudio augescit; metu renovatur; ac cum animi fortitudine, æmulatione, irâ, anxietate, & multis aliis affectibus conjungitur, qui invicem judicia

 infi-

infinitè varia ferunt, quæ mutuò sibi succedunt, ac desiderium unde orta sunt fovent. Mirum igitur non est desiderium erga rem nihili, vel erga res nobis manifestò inutiles aut etiam noxias, rationi tamen reluctari per multos annos, vel etiam per totam illius qui hoc desiderio agitatur vitam, cùm tot affectus ad ipsius defensionem unà concurrant. Sed paucis explicemus quomodo affectus sese mutuò defendant, res enim semper sunt explicandæ per ideas distinctas.

Quilibet affectus sanguinem & spiritus agitat. Jam verò spiritus agitati visu sensibili rei objectæ, vel vi imaginationis in cerebrum ducuntur, modo ad id idoneo ut vestigia in eo formentur profunda quæ illam rem objectam repræsentent. Immo quandoque velocitate suâ fibras cerebri flectunt & etiam rumpunt, ita ut imaginatio illâ fractione veluti inquinata & corrupta maneat. Hæc enim vestigia rationi non parent, pro ipsius arbitrio non delentur; quin potiùs ipsi vim inferunt, & ad id illam adigunt ut indesinenter res objectas consideret, ita ut iis, in gratiam affectuum, agitetur ac perturbetur. Affectus itaque in imaginationem, imaginatio corrupta in rationem agit, ipsi perpetuò repræsentando res, non ut in se sunt, ut hoc pacto mens posset verum ferre judicium, sed ut sunt relatè ad affectum præsentem, ut ferat judicium quod isti faveat affectui.

Affectus imaginationem & mentem in sui gratiam & utilitatem non modò corrumpunt, in reliquo præterea corpore omnes formant dispositiones ad sui conservationem idoneas. Spiritus ab affectibus agitati in cerebro non subsistunt, in cæteras, ut alibi dictum est, corporis partes feruntur. In cor, jecur, lienem, & nervos, qui præcipuas circundant arterias, potissimùm diffunduntur. Denique spiritus illi in omnes quasque partes emittuntur, quæ possunt suppeditare spiritus aptos ad conservationem affectûs dominantis. Jam autem dum isti spiritus per omnes corporis partes ita diffunduntur, quicquid ipsorum cursui resistit paulatim destruunt, & in iis viam sternunt ita lubricam & rapidam, ut minimâ re objectâ summopere agitemur, & feramur ad formanda judicia affectibus faventia. Atque sic affectus sese mutuò stabiliunt & defendunt.

Jam si attendamus quænam possit esse fibrarum cerebri constitutio, agitatio & abundantia spirituum & sanguinis in diversis sexibus & ætatibus; non magno negotio subolfaciemus quibusnam affectibus nonnulli sint addicti, ac proinde quænam de rebus objectis ferre soleant judicia. Atque ut id exemplo comprobem; juxta copiam vel inopiam spirituum quæ in nonnullis deprehendentur, cognoscere poterimus aliquatenus saltem, multos de eâdem re sibi æqualiter propositâ & explicatâ formaturos esse judicia spei & gaudii, dum alii de ipsâ formabunt judicia timoris & tristitiæ.

Iis enim quibus magna suppetit sanguinis & spirituum copia, ut usu venit in juvenibus, sanguineis, biliosis, cùm spem facilè concipiant propter internam virium suarum cognitionem, credunt nullum fore suis consiliis obstaculum quod facilè non superent, bonum cujus sperant posses-

sionem

fionem veluti prægustabunt, & quælibet judicia ad excusandum spem & gaudium formabunt: alii verò quibus spiritus agitati desunt, ut senes, melancholici, & phlegmatici, cùm ad metum & tristitiam ferantur, quia animo, utpote spiritibus ad exequenda mandata aptis destituto, diffidunt, judicia planè contraria ferent; difficultates insuperabiles ubique imaginabuntur, ut metum suum excusent, atque invidiæ, mœrori, desperationi & quibusdam odii speciebus quibus infirmi potissimùm obnoxii sunt, sese permittent.

CAPUT XII.

Affectus qui versantur circa malum esse maximè periculosos & injustos; eosque qui cum minimâ conjunguntur cognitione esse omnium vividissimos, & maximè sensibiles.

INter affectus qui judicia ferunt a ratione maximè dissita, quique ideo periculosissimi sunt, omnes odii, seu aversationis species recenseri debent. Nulli sunt affectus qui rationem æquè corrumpant ac odium, & metus; odium præcipuè quidem in biliosis & in iis quorum spiritus perpetuò agitantur; metus verò in melancholicis, vel in iis quorum spiritus crassi & solidi nec facilè agitantur, nec semel agitati facilè sedantur. At verò ubi odium & metus unà conspirant ad rationem corrumpendam, quod valde frequens est, tum quævis judicia, quantumvis injusta & aloga formare & acerrimè defendere valemus.

Atque hujúsce rei hæc est ratio. Hujus, scilicet, vitæ mala mentem nostram longè vividiùs afficiunt quàm bona; Doloris sensus vividior est sensu voluptatis. Injuriis & opprobriis multò magis lædimur quàm laudibus & applausu delectamur. Et quamvis nonnulli reperiantur qui voluptates quasdam, & honores súsque déque habeant, admodum tamen pauci sunt qui dolorem, & contemtum ægrè non ferant.

Itaque odium, metus, aliæque aversationis species, quæ versantur circa malum, sunt affectus violentissimi. Animum de improviso ita concutiunt ut illum stupefaciant & permoveant. Intima mentis adyta brevi subeunt, ac ratione e sede suâ deturbatâ, judicia falsa & iniqua de rebus quibuslibet ferunt, ut suam defendant ineptiam & tyrannidem.

Illi affectus omnium sunt crudelissimi & suspicacissimi, charitati, & societati civili maximè repugnantes, & eodem tempore absurdissimi; judicia enim adeo inepta & insulsa formant, ùt omnium indignationem & risum in se moveant.

Hisce affectibus moti in hæc insulsa erumpebant verba Pharisæi. *Quid agimus? ille multa edit miracula. Si illum sinamus pergere, omnes in ipsum cre-* Joan. c. 11. 47.

credent. Romani venient urbémque & gentem nostram diruent. Jesum Christum multa facere miracula fatebantur quidem; Lazari resurrectio erat extra omnem dubitationis aleam. Quænam judicia ipsis suggerebant affectus? ut nempe Jesum interficerent & Lazarum quem suscitaverat. Sed quibus de causis Jesum interficere volebant? Quia, *si sinamus ipsum pergere, omnes credent in eum; Romani venient, urbémque & gentem nostram diruent.* Cur verò Lazarum interimere? *Quia multi ab iis secedebant propter ipsum, & credebant in Jesum.* Judicia simul crudelia & absurda! crudelia odio, & absurda metu: *Romani venient & diruent urbem, gentémque.*

Joan. c. 12. 11.

Iisdem affectibus motum fuit synedrium illud in quo adstabant Annas Summus Pontifex, Caiaphas, Johannes, Alexander, & qui erant ex stirpe Sacerdotali, dum hæc dixerunt. *Quid hisce hominibus faciemus? miraculum enim ediderunt toti civitati notum, illud non possumus negare; Verùm ne id ampliùs divulgetur, additis minis ipsis interdicamus ampliùs docere in nomine Christi.*

Act. 4.

Viri alioqui cordati judicium ferunt injustum & absurdum simul, quia nempe affectibus agitantur, & falso zelo occæcantur. De Apostolis pœnas sumere non audent propter populum, & quia homo miraculo sanatus jam erat plusquàm quadragenarius ac cœtui intererat; Verùm ipsis minantur ne doceant in nomine Jesu. Doctrinam damnandi sibi necessitatem incumbere credunt, quia ipsius authorem interfecerunt. *Vultis*, ajebant ad Apostolos, *istius hominis sanguinem super nos inducere.*

Act. 5.

Ubi falsus zelus cum odio conjungitur, illud adversùs rationis objurgationes munit, illúdque ita legitimum repræsentat ut ipsius motibus non cedere piaculum videatur. Et quum ignorantia & infirmitas metum comitantur, illum ad innumeras res extendunt, illiúsque commotiones ita corroborant, ut minima suspicio rationem perstringat & perturbet.

Qui falso ducuntur zelo de Deo se benè mereri credunt, ubi affectibus suis obtemperant, internas odii sui inspirationes cœco impetu sequuntur, veluti inspirationes veritatis internæ; ac sensationes quæ ipsorum violentiæ velificantur argumentorum loco habentes, in erroribus suis præfractè ac invictè permanent.

Ignari verò & qui ingenio sunt debili, causas metûs vanas & ridiculas sibi fingunt; in eo similes pueris qui sine duce & lumine in tenebris versantes, spectra terribilia sibi imaginantur; perturbantur & vociferantur quasi de ipsis conclamatum esset. Si tantùm ignari sunt, lumine reficiuntur, at verò si debili sint cerebro, ipsorum imaginatio semel læsa restitui nequit. Simul ac quid vident quod ad id quod eos perterrefecerat aliquâ similitudine accedit, vestigia de integro aperiuntur ac idem spirituum cursus iteratur. Adeo ut sanari nequeant nisi ad tempus duntaxat.

At cùm falsus zelus conjungitur cum odio & metu in cerebro debili, tot indesinenter formantur judicia adeo iniqua & violenta, ut vel sola illorum cogitatio horrorem pariat. Nec miraculum quo conversus est Paulus sufficeret ad mutandum animum sic perculsum; immo si potentiæ & miseri-

misericordiæ Divinæ limites figere liceret, ipsius sanationem diceremus impossibilem.

Qui in tenebris versantur luminis præsentiâ lætari solent, hic verò lumen pati nequit; quippe quod affectui quo agitatur resistendo ipsum lædat. Cùm ipsius metus sit aliquatenus voluntarius utpote ab odio pocedens, metu illo percelli ipsum juvat, quoniam iis etiam affectibus qui versantur circa malum delectamur, ubi malum est imaginarium; vel potiùs ubi, ut fieri solet in spectaculis, certò scimus nos ab illo lædi non posse.

Spectra seu phantasmata, quæ sibi fingere solent ii qui in tenebris degunt, lumine adveniente evanescunt. Hujus verò phantasmata lumine veritatis non dissipantur. Illud mentis tenebras facilè penetrare nequit, ipsius imaginationem tantùm irritat, adeo ut, dum homo ille rei affectum moventi duntaxat intentus est, lumen reflectatur, & phantasmata seu umbræ verum corpus, seu aliquid realitatis habere ipsi videantur, quia debiles quosdam luminis quo feriuntur radios repellunt.

At, supponamus istius ingenii hominibus satis inesse docilitatis & attentionis ut rationes ad dissipandos ipsorum errores idoneas auscultare & intelligere possint, ipsorum imaginatio metu ita perturbata est, & cor odio & falso zelo ita corruptum, ut rationes illæ quantumvis in se solidæ, velocem tamen vehementium affectuum motum diu sistere non possent, nec impedire quominus illi argumentis sensibilibus sibi ipsis non multò post patrocinarentur.

Observandum enim est affectus quosdam esse qui sine ullo reditu prætereant, alios verò constantes esse qui diu subsistant. Qui nullâ mentis applicatione nituntur, sed tantùm visu sensibili alicujus rei objectæ, & sanguinis fermentatione producuntur & corroborantur, diu non perstant, ac eodem ferè tempore nascuntur & extinguuntur.

Qui verò cum mentis applicatione conjunguntur permanere solent; quia illorum principium mutationi æquè obnoxium non est ac sanguis & humores. Odium itaque, metus, cæterique affectus qui in nobis mentis cognitione excitantur aut conservantur, non verò visu sensibili alicujus mali, diu subsistere debent. Isti igitur affectus duratione, violentiâ, & injustitiâ cæteros superant; sed non sunt omnium vividissimi, & maximè sensibiles, ut infrà demonstrabitur.

Perceptio boni & mali quæ affectus excitat fit trifariam; per sensus, per imaginationem, & per mentem. Perceptio boni & mali per sensus, seu boni & mali sensatio affectus valde promptos & valde sensibiles producit. Perceptio boni & mali, per solam imaginationem, affectus excitat longè debiliores. Et perceptio boni & mali per mentem solam veros non producit affectus, nisi quia perceptio ista boni & mali per mentem conjungitur semper cum aliquo motu spirituum animalium.

Affectus ad solam corporis conservationem, ac ut per corpus ceteris sensibilibus cohæreamus, nobis concessi fuere: quamvis enim res sensibiles respectu mentis nec bonæ nec malæ esse queant, bonæ tamen vel malæ sunt relatè

relatè ad corpus quocum mens conjuncta est. Cùm itaque sensus & imaginatio relationes rerum sensibilium cum corpore multò melius cognoscant quàm mens ipsa; affectus longè vividiores excitare debent, quàm cognitio clara & evidens. Quia verò cognitiones nostræ cum aliquo spirituum motu semper conjunguntur, cognitio clara & evidens ingentis alicujus boni, vel ingentis alicujus mali, quod sensus non retegunt, occultum aliquem affectum semper excitat.

Nihilominus omnes nostræ cognitiones claræ & evidentes non semper trahunt post se affectum aliquem sensibilem & qui animadvertatur, quemadmodum omnes affectus nostri non semper conjunguntur cum aliquâ mentis cognitione: si enim quandoque contingat ut de bonis & de malis quibusdam cogitemus sine ullâ commotione, sæpe etiam aliquo affectu commovemur, non cognitâ tamen, nec vel sensu perceptâ illius causâ. Cùm quis aërem spirat salubrem gaudio quodam afficitur cujus causam ignorat; bonum ex quo illud oritur gaudium non novit, quamvis illud possideat. A corpore quodam invisibili per sanguinem sese insinuante si fermentatio impediatur, tristis est, & causam tristitiæ rei cuipiam visibili sibi affectûs momento occurrenti forsan tribuet.

Inter omnes affectus nulli sunt sensibiliores ac velociores, & proinde nulli cum minori mentis cognitione conjunguntur quàm horror & antipathia, amor seu allubescentia & sympathia. Evenit nonnunquam ut homo sub umbrosâ arbore dormitans ad muscæ aculeum vel frondis titillationem subitò & de improviso expergiscatur, non secus ac si a serpente morderetur. Sensu confuso rei terribilis qualis est mors expavescit, & hoc pacto affectu vehementissimo & violentissimo, desiderio, scilicet, odii seu aversationis sese incogitanter agitatum deprehendit. Contrà verò si eveniat ut homo aliquis egenus fortè fortunâ incidat in pusillum aliquod bonum, cujus dulcedine demulcetur, circa exile istud bonum, non secus ac circa bonorum maximum, sensim & incogitanter occupatur. Id etiam evenit in motibus sympathiæ & antipathiæ. In societate quapiam videmus forsitan aliquem cujus habitus totáque externa species cum præsenti corporis nostri dispositione occultis quibusdam vinculis consonet; ipsius visu illico vehementer permovemur. Ad ipsum amandum, & benevolentiâ prosequendum occultâ & dulci quadam vi ferimur. *Tò Nescio quid*, nobis planè ignotum, sine ullâ rationis participatione, nos agitat. Contrarium evenit de iis quorum habitus fastidium, & horrorem, ut ita dicam, aspergunt. Habent nescio quid insipidum quod repellit & perterret, sed illud fastidium menti ignotum est; quippe de pulchritudine, vel deformitate sensibili, quæ ejusmodi affectus excitare solent, soli sensus ritè judicare possunt.

FIEIS LIBRI QUINTI